STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07674

DER ZIN FUN MENTSHLEKHN LEBN

Chaim Zhitlowsky

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ד״ר חיים זשיטלאָווסקי
אַלע ווערק

אַלע ווערק פֿון

ד״ר חיים זשיטלאָווסקי

באַנד 2

ד״ר חיים זשיטלאָווסקי

דער זין פון מענטשלעבן לעבן

אַלוועלטלעבער יידישער קולטור־פֿאַרבאַנד, איקוף
ד״ר חיים זשיטלאָווסקי־פֿאָלקס־קאָמיטעט

דער באַנד איז צוגעגרייט צום דרוק דורך
נחמן מייזיל

דאָס בוך איז דערשינען מיט דער הילף פֿון באָסטאָנער איקוף,
פֿון די פֿאַמיליעס וויינמאַן, קוץ, גרויסער, בער, בלאָך, האָראָ־
וויץ, קאָלווער און פֿון די פֿריינט אידיט קאָן, כאַסיע שאַפּיראָ,
אב. שאַפּיראָ, י. באַרקוס, יעקב קראַוויף אין אָנדענק פֿון
חיים שאַפּיראָ

Copyright by
Yidisher Kultur-Farband — Ikuf
New York, 1945

Dr. Ch. Zhitlovsky
DER SIN FUN MENTSHLECHEN LEBEN

געדרוקט מיט דער צושטימונג פֿונעם יידישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט — ייִוואָ,
אין הסכּם מיט דער צוואָה פֿון ד״ר חיים זשיטלאָווסקי.

Printed in U. S. A.

געזעצט און אויסגעפֿאַרטיקט דורך דער ע. לאָוב פּרינטינג קאָמפּאַני,
250 וועסט 54סטע גאַס, ניו־יאָרק 19, נ״י.

אינהאַלט

זייט

צו די לייענער — נ. מ. 7

I

דער זין פֿון מענטשלעכן לעבן

קאַפּ'

1. אָפּטימיזם, פּעסימיזם און מענטש־באַוועגונג 11
2. אמת, יושר און שיינקייט 17
3. געטע וועגן דעם גליק־פּראָבלעם 22
4. געטעס אָפּטימיזם און שאָפּענהאַוערס פּעסימיזם 28
5. לעוו טאָלסטאָיס טעאָריע וועגן גליק 35
6. פֿערדינאַנד לאַסאַל וועגן דער הנאָה פֿונעם אייגענעם לעבן 41
7. דאָס ליבע „איך" 47
8. קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס אין דער ניט־לעבעדיקער נאַטור 53
9. זעלבסט־דערהאַלטונג און מין־דערהאַלטונג 59
10. פֿאַרמערונג, אַנטוויקלונג און דאָס „איך" 66
11. די קולטורעלע עוואָלוציע 72
12. די צווייטע יצירה 78
13. „נאַטור־פֿעלקער" און „קולטור־פֿעלקער" 85
14. „די קער־רימענס" אין דער קולטורעלער עוואָלוציע 95
15. די קולטור־קרעפֿטן ווי „צילן אין זיך גופֿא" 102
16. דאָס „איך" און דער „קאַמף פֿאַר אינדיווידואַליטעט" 107
17. דעטערמיניזם, פֿרייהייט און „זעלבסט־מיטל" 114
18. די שוועָרע ירושה 121
19. דער וועג פֿון „שלעכטס" 129
20. אידעאַליסטישע „מינים" אין דער קולטור־עוואָלוציע 137
21. דער זין פֿון מענטשלעכן לעבן 144
22. שלוס־וואָרט 152

II

וויסנשאַפֿט, פֿילאָסאָפֿיע, רעליגיע

לעקציע 1. די פֿאַראייניגטע וויסנשאַפֿט און פֿילאָסאָפֿיע 159
לעקציע 2. די מאָדערנע וויסנשאַפֿט, פֿילאָסאָפֿיע און רעליגיע 192

III

איוב, פּאָעמע פֿון דעם יידישן פֿרייען געדאַנק 229
גאָט און די וויסנשאַפֿט 265
גלויבן און „נוצלעכקייט" 270
רעליגיעזע בענקשאַפֿטן 276
אינדיווידועלע מאָראַל און סאָציאַלע עטיק 282
ס'הויפּטל קרויט און די רויז 293
סינטעטישער מאָניזם 303

צו די לייענער

דער איצטיקער באנד איז דער צווייטער פֿון דער פֿולער ד"ר חיים זשיטלאָווסקי־אויסגאבע, וואָס דער איקוף איז צוגעטראָטן ארויסגעבן מיט דער הילף פֿון ד"ר זשיטלאָווסקים פֿרײַנט און פֿארלאג.

אין דעם באנד קומען אַרײַן אָפּהאַנדלונגען און ארטיקלען, וואָס האָבן צו טאָן מיט פֿילאָסאָפֿישע פראָבלעמען פֿונעם מענטשלעכן זײַן און לעבן, ווי אויך מיט פֿראגן פֿון סאָציאָלער עטיק און אינדיווידועלער מאָראָל — פראָבלעמען און פֿראגן, וואָס האָבן נישט אויפֿגעהערט צו פֿארנעמען דעם דענקער און שרייבער ד"ר ח. זשיטלאָווסקי אלע זײַנע יאָרן ביז די לעצטע טעג פֿון זײַן לעבן. האָט ער דאָך אָפֿט, אין סאָמע ברען פֿון פּאָסירונגען און נעשעענישן, זיך אָפּגעריסן פֿון דעם ארומיקן געטומל און זיך פֿארקליבן אין די העכערע עולמות פֿון פֿילאָסאָפֿישע שיטות, געפֿרואווט אויף זײַן אייגנאַרטיקן אופֿן ארויסצוברענגען זיי אין א פּאָפּולערער פֿאָרם פֿאַרן יידישן לייענער.

דער באנד הויבט זיך אָן מיט א גרויסער ארבעט — 22 קאפּיטלעך — אונטערן נאָמען „דער זין פֿון מענטשלעכן לעבן". אָט דאָס ווערק איז פֿארפֿאַנטלעכט געוואָרן אין ניו־יאָרקער „טאָג" (אין די יאָרן 1938־1939 אין פֿאָרזעצונגען). מיר האָבן דאָס ווערק געזעצט פֿונעם מאַנוסקריפּט (צוגעשטעלט אונדז דורך ש. ווינער), זײַנען דעריבער אַרײַן אויך אײניקע שטעלן, וואָס זײַנען אין דער צייטונג אַדורכגעלאָזט געוואָרן. אויף אָט דעם ווערק האָט ד"ר ח. זשיטלאָווסקי אייפֿעריק געאַרבעט א לענגערע צייט, ער האָט עס געפֿיילט און געמיינטרעוועט. עס איז אָן ספֿק איינע פֿון די פֿיינסטע און טיפֿסטע זאַכן, וואָס זײַנען ארויס פֿון ד"ר ח. זשיטלאָווסקים געבענטשטער פֿעדער, וואו וויסן און נשמה, געדאַנק און געפֿיל פֿאָרן זיך אזוי וואונדערלעך.

ווייטער ברענגען מיר צוויי לענגערע רעדעס, וואָס ד"ר ח. זשיטלאָווסקי האָט געהאלטן אין פֿארשיידענע שטעט און לענדער איבער פֿראגן פֿון ווינשאַפֿט, פֿילאָסאָפֿיע און רעליגיע. די לעקציעס זײַנען געדרוקט געוואָרן אין 1931 אין באָזונדערע בראָשורן. אין די ביזאהעריקע ד"ר זשיטלאָווסקי־ווערק זײַנען זיי נישט פֿארפֿאַנטלעכט געוואָרן.

אין דער דריטער אָפּטיילונג גיין אריין זיבן אַרטיקלען, וואָס באַ־האַנדלען אויף פֿאַרשיידענע אופֿנים פֿילאָסאָפֿיש־עטישע פֿראָבלעמען. די ארבעט „איוב, פּאָעמע פֿון דעם יידישן פֿרייען נעדאַנק" איז פֿאַרעפֿנט־לעכט נעוואָרן אין 1912 אין די זשיטלאָווסקי־ווערק; די אַלענאַרישע מעשה „ס'הויפּטל קרויט און די רויז" — האָט ד"ר זשיטלאָווסקי אָנגע־שריבן אין 1928 פֿאַר די „ליטעראַרישע בלעטער"; די אַרטיקלען „נאָט און די וויסנשאַפֿט", גלויבן און 'נוצלעכקייט' ", „רעליגיעזע בענקשאַפֿטן" זיינען געווען נעדרוקט אין „טאָג"; „אינדיווידועלע מאָראל און סאָציאַלע עטיק" איז פֿאַרעפֿנטלעכט אין „יידישע קולטור" אין 1941.

דער באַנד ווערט פֿאַרענדיקט מיט א רעדע „סינטעטישער מאָניזם", וואָס ד"ר ח. זשיטלאָווסקי האָט נעהאַלטן אין יאָר 1935 צו זיין 70סטן געבוירנטאָג. מיר דרוקן זי פֿון כּתב־יד. — דאָ האָבן מיר זייער אַן אינטערעסאַנטן פֿרואָו פֿון ד"ר ח. זשיטלאָווסקין גופֿא צו שילדערן זיין אייגענעם נאָנג — דעם נאָנג צו זיין נעדאַנקלעכן באַרג אַרויף. עס איז א מין סך־הכל פֿון זוכענישן און געפֿינענישן, וואָס ד"ר ח. זשיטלאָווסקי האָט אַדורכגעמאַכט אין לויף פֿון צענדליקער יאָרן. פֿאַר דעם יידישן לייענער, דעם זשיטלאָווסקי־פֿאַרערער, וועט באַזונדערס זיין אינטערע־סאַנט ווי ד"ר ח. זשיטלאָווסקי אַליין באַמיט זיך צו שילדערן פֿאַר אונדז זיין אידעאישן נאָנג, זיין קלעטערן איבער בערג־שיפֿועים און זיין שטרעבן צו דערגרייכן די העכסטע הויכן.

דער איקוף גרייט איצט צום דרוק נאָך אייניקע בענד פֿון דער רייכער ד"ר ח. זשיטלאָווסקי־ירושה וואָס וועלן דערשיינען פּסדר ווי וויט די פֿינאַנסיעלע מעגלעכקייטן וועלן אונדז דערלויבן.

נ. מ.

סעפּטעמבער, 1945.

I

דער זין פון מענטשלעבן לעבן

קאַפּיטל איינס

אָפּטימיזם, פּעסימיזם און מענטש־באַווערטונג

איז אַ מענטשלעך לעבן ווערט געלעבט צו ווערן? האָט אַ מענטשלעך לעבן אַ זין? און אויב יאָ, איז — אין וואָס באַשטייט ער? דאָס זיינען אייניקע פון יענע „אייביקע" פראַגן, וואָס האָבן שוין אין גרויען אַל־טערטום געפּייניקט דעם מענטשלעכן גייסט, וואָס האָבן אָבער נאָך עד היום ניט געפונען קיין אַבסאָלוט צופרידנשטעלנדיקן ענטפער.

די שווערקייט פון דעם פּראָבלעם וועגן דעם זין פון אַ מענטשלעכן לעבן, נעמט זיך דערפון, וואָס איידער מען קאָן אַריינבליקן אין די סודות פון אַ מענטשלעך לעבן, דאַרף מען פריער האָבן אַ קלאָרן באַגריף וועגן דעם זין פון לעבן בכלל, און אויך דאָ מוז מען טאַפּן אין דער פינצטער, איידער עס ווערט פאַר אונדז אויפגעלויכטן דער זין פון דער אַלוועלט־לעכער עקזיסטענץ: איז דער גאַנצער וועלט־געשעען דורכגעדרונגען מיט אַ וועלכן עס איז זין? ביז אָט די פראַגע וועגן דעם זין פון לעבן בכלל און וועגן דעם זין פון דער וועלט־עקזיסטענץ זיינען ניט אויפגעקלערט געוואָרן דורך און דורך, קאָן קיין רייד ניט זיין וועגן אַן אַבסאָלוט זיכערן ענטפער אויף דער זעלביקער שאַלה בנוגע דעם מענטש. און גראָד אָט די פראַגן, קאָן זיין, וועלן אפשר בלייבן אויף אייביק פאַרדעקט פאַר דער מענטשלעכער דערקענטעניש.

על־כל־פּנים קאָן אונדזער ענין ניט אויסגעשעפּט ווערן אין זיין גאַנ־צער טיף; און מען וואָלט אויך געדאַרפט שרייבן ניט איין באַנד שריפטן, כדי צו שילדערן דעם פאַרנעם זיינעם אין דער געשיכטע פון דעם מענטש־לעכן געדאַנק.

אויך דער יידישער געדאַנק האָט זיך גענוג געפּלאָגט אויף דער זעל־ביקער שאַלה. ווער געדענקט ניט איובס פּעסימיזם, מיט זיין שאַרפן משפּט איבער אַ מענטשלעך לעבן? „אָדם, ילוד אשה, קצר ימים ושבע רוגז. כציץ יצא וימל; ויברח כצל ולא יעמוד". (איוב, יד', 2: אַ מענטש פון

אַ ווייב געבוירן, קורץ אין טעג און זאַט אין שווערער אומרו. ווי אַ בוים בלִיט ער אויף און פֿאַרוועלקט; ווי אַ שאָטן לויפֿט ער פֿאַרביי אָן אַ באַ־שטאַנד״.) אומזיסט האָט צופר הנעמתי פריער געוואָרנט איובן: „החקר אלוה תמצא? אם עד תכלית שדי תמצא?״ (איוב, יא׳, 7: „וועסטו דען אויסגעפֿינען גאָטס טיפֿסטן גרונט? וועסטו דען דערגרייכן דעם לעצטן ענד ביי דעם אַלמעכטיקן?״). איוב איז שוין פאַרטיק געווען מיט זיין משפּט אויף דעם מענטשנס לעבן, נאָך איידער ער האָט געהאַט אַן ענטפער אויף די פּראָבלעמען פֿון דעם אַלוועלטלעכן זיין. אַן אַנדער אַלט־אידע־אישע שריפט, וואָס קאָן לויט איר הויפּט־אינהאַלט צוגעציילט ווערן צו די קלאַסיקער פון דעם פּעסימיסטישן לעבנס־בליק, דער עיקר, ווען מען וואַרפט אַרויס פון איר די אַבסאָלוט ווידערשפּרעכנדיקע אָפּטימיסטישע אַריינשטעלעכצן — דער ספר „קהלת״ קומט ניט צו קיין בעסערן אָפּשאַץ פון אַ מענטשנס לעבן — און דאָ ווערט עס שוין געטאָן אין דעם ליכט פון אַן אַלגעמיינעם וועלט־באַנעם: „הבל הבלים, אמר קהלת, הבל הבלים, הכל הבל. מה יתרון לאָדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש?״ (נישטיקייט שבנישטיקייט, האָט קהלת געזאָגט, נישטיקייט שבנישטיקייט; עס איז אַלץ נישטיק. וועלכן יתרון, וועלכן איבערוואָג האָט דער מענטש פון זיין גאַנצער מי, וואָס ער מיט זיך אונטער דער זון?״, קהלת, א׳, 2 און 3). אָט גראָד דערין, אין דער פראַגע וועגן דעם מענטשנס איבערוואָג ליגט דער אייגנטלעכער צענטער פון אונדזער ענין, פון דעם „זין״, וואָס אַ מענטשלעך לעבן האָט, אָדער האָט אים ניט. קהלת איז פּעסימיסטיש מבטל דעם זין. עס איז אַלץ „אונטער דער זון״ נישטיקייט שבנישטיקייט.

פון די שפּעטערע, תלמודישע צייטן ווייסן מיר, אַז עס איז פאָר־געקומען אַ שאַרפע פּלוגתא צווישן די בית־שמאי און די בית־הלל, וועגן דער פראַגע: וואָס עס איז בעסער פאַר דעם מענטשן, געבוירן ווערן, צי ניט? די בית־שמאי האָבן פאַרטיידיקט דעם פּעסימיסטישן טעזיס: ס׳לוינט זיך ניט דער גאַנצער ענין פון זיין אַ מענטש אויף דער וועלט. און בעת מען האָט געציילט די שטימען ביי דעם אָפּשטים, האָבן די בית־שמאי, וואָס זיינען כמעט אומעטום און כמעט אַלע מאָל געווען אין אַ מינאָריטעט, אָבער אין דעם פאַל האָבן בית־שמאי גראָד געהאַט אַ פרייוויליקע מאַיאָריטעט. איך זאָג: „אַ פרייוויליקע״, ווייל אין זעלטענע אויסטערלישע פאַלן פלעגן די בית־שמאי דיקטאַטאָריש אויפצווינגען זיי־ערע באַשלוסן. דאָ אָבער — „נמנו וגמרו: טוב לו לאָדם, שלא נברא, משנברא״ („מען האָט געציילט די שטימען און באַשלאָסן: ס׳איז בעסער פאַר דעם מענטשן ניט געבוירן צו ווערן, איידער געבוירן צו ווערן״).

זיכער איז דער פּעסימיסטישער געדאַנקען־שטראָם ביי דעם יידישן פֿאָלק ניט געווען דער אייניציקער. דער וועלט־באַגעם פון די גרויסע נביאים איז אין תוך געווען אַן אָפּטימיסטישער, אַ זוניקער און לעבנס־פריידיקער. אָנשטאָט דעם „הפל הבל" פון דעם קהלת, האָט דער אַריינפיר אין דער תורה, אין דער ערשטער פרשה בראשית, אַוועקגעשטעלט אַ „כּי טוב" און „טוב מאוד" (אַ „ס'איז גוט" און אַ „זייער גוט") צו יעדן וויכטיקן עטאַפּ אין דעם אויפבוי פון דער וועלט. און אַזוי האָבן זיך ביי אונדז געווויגט די שאָלן פון „פּעסימיזם", וועלט־און מענטש־פאַר־לייקענונג — און „אָפּטימיזם", וועלט־ און מענטש־פאַרהערלעכונג. ספּע־ציעל וועגן דעם מענטשן וואָס איז שפּעטער פאַרגליכן געוואָרן צו אַ „צעבראָכן שערבל", צו „שטויב, וואָס טראָגט זיך" און צו „א חלום, וואָס פאַרפליט", האָט אונדז אַן אַלטער יידישער דיכטער איבערגעלאָזן אַזעלכע באַגייסטערטע שבחים: „אַז איך קוק אַן דיין הימל, די ווערק פון דיינע פינגער, לבנה און די שטערן, וואָס דו האָסט צוגעפאַסט, — וואָס איז דער מענטש, דו זאָלסט אים האָבן אין זינען, אַ מענטשנקינד, דו זאָלסט זיך אין אים דערמאָנען? האָסטו אים אָבער וויניק געלאָזט פעלן פון צו זיין אַ גאָט („ותחסרהו מעט מאלהים"), מיט כּבוד און פּראַכט האָסטו אים באַקרוינט: מאַכסט אים הערשן איבער אַלע ווערק פון דיינע הענט; אַלץ האָסטו אים אַוועקגעלייגט צו זיינע פיס" (תהלים, ח', 4—8).

איז וואָס איז פאַרט דער מענטש: שטויביקע נישטיקייט, אַדער שיר ניט אַ גאָט?

און דאָס זעלביקע וויגן זיך פון די וואָג־שאָלן אַרויף און אַראָפּ, די גרויסע פּלוגתא צווישן אָפּטימיסטן און פּעסימיסטן, צווישן „מיזאַנטראָפּן" (מענטשן־האַסער) און „אַנטראָפּאָפילן" (מענטשן־פאַרערער, ניט חלילה, „פילאַנטראָפּן") געפינען מיר ביי אַלע ציוויליזירטע פעלקער פון דער עלטסטער צייט אָן, ביז אויף אונדזערע דורות, מיט די שאָפענהאָוער, פּאָן־האַרטמאַן און מאַינלענדער אויף דער פּעסימיסטישער זייט און אַ דיורינג און אַ מילער־ליער אויף דער אָפּטימיסטישער.

ווען איך נעם מיר איצטער די העזה, אויפצוהייבן די זעלביקע „אייביקע" פראָגן, איז דאָס ליידער ניט דערפאַר, וואָס איך האָב אויס־געפונען דעם אַבסאָלוט ריכטיקן ענטפער אויף זיי, אַזעלכע נייע אַרגו־מענטן, וואָס זיי זאָלן מאַכן אַ סוף צו דעם אייביקן סכסוך אין דער מענטשלעכער געדאַנקען־וועלט. מיין ציל דערביי איז אַ סך אַן עניוות־דיקערער. ווי יעדער איינער, וואָס וויל ניט זיין אין גאַנצן בליגד אין דעם ענין, האָב איך מיך געמיט אויסצוהערן פיל עדות פאַר דעם אַדער

יענעם צד: איך האָב געפֿרואווט אַליין אויסגעפֿינען עדות, וואָס איך האָב געטראַכט, אַז גראָד זיי זיינען די וויכטיקסטע, און ווען איך האָב מיך אַרײַנגעטראַכט אין זייערע עדות, האָב איך באַמערקט אַז ווי פֿאַרשיידן עס זאָלן ניט זיין זייערע ענטפֿערס — פּעסימיסטיש, צי אָפּטימיסטיש — קומען זיי, אָפּט אומבאַוואוסטזיניק פֿאַר זיך אַליין צו איין אײַנציקן גע־מיינשאַפֿטלעכן ענטפֿער. און איך האָב געפֿונען, אַז ווען מען טראַכט זיך אַרײַן אין דעם מהות פֿון יענעם ענטפֿער, ווערט מען אַוועקגעשטעלט ביי דעם ראַנד פֿון אַ זייער וויכטיקער פֿילאָסאָפֿישער רעטעניש. ווען איך האָב מיך אָבער אַראָפּגעלאָזן אויף דעם גרונט פֿון דער רעטעניש, האָט זיך מיר אויסגעדוכט — און מיר דוכט זיך נאָך עד היום אויס — אַז גראָד דאָ אין דער טיף, שלאָגט אַ קוואַל פֿון דערקענטעניש, אַ באַלייכטונג־קוואַל, אויף וועלכן מען האָט זיך ביז אַהער אָדער גאָרניט, אָדער צו וויניק אָפּגעשטעלט, וועלכן מען האָט נאָך פֿמעט גאָרניט אויסגענוצט פֿאַר דעם פֿראָבלעם וועגן דעם זין פֿון דעם מענטשלעכן לעבן; און אַז גראָד אין דעם ליכט פֿון יענעם קוואַל דאַרף געזוכט ווערן דער וועג צו דעם ענטפֿער אויף אונדזער פֿראָבלעם.

מיינע עדות, זייערע אַרויסזאָגן און זייער געמיינשאַפֿטלעכער ענטפֿער וועלן מיר באַלד אויסהערן, כּדי צו פֿאַרנעמען זיך מיט דער רעטעניש און דעם דערקענטעניש־קוואַל, וואָס שלאָגט פֿון איר. אָבער קודם מוזן מיר זיך אַליין קלאָר מאַכן, אין וועלכן „זין״ מיר באַנוצן זיך דאָ מיט אָט דעם וואָרט, ווען מיר רעדן וועגן דעם „זין״ פֿון אַ מענטשלעכן לעבן. אונדזער יידיש האָט צוויי ווערטער, וואָס ווערן באַנוצט כּמעט אַן אַ שום אונטערשייד: דער „זין״ און דער „זינען״. דער „זינען״ איז אַ מענטשלעכע פּאַיקייט פֿון קלאָרן, נאָרמאַלן דענקען און געדענקען. „ביסט פֿון „זינען״ אַראָפּ?״, „ער רעדט אויפֿן זינען״, „עס איז מיר פֿון „זינען״ אַרויס״, אַזעלכע אויסדרוקן געברויכן מיר, ווען מען גייט אַראָפּ פֿון דעם שכל הישר, אָדער מען פֿאַרגעסט עפּעס אַ וויכטיקע זאַך. דאָס וואָרט „זין״ אָבער באַדייט דער רעזולטאַט פֿון אַ קלאָרן, שכל הישרדיקן דענקען. גראָד אָט דאָס וואָרט „זין״, דעם רעזולטאַט פֿון אַ נאָרמאַלן דענקען, האָבן מיר איצטער אין „זינען״, און וויכטיק פֿאַר אונדזער ציל איז צו באַווייזן, אַז דאָס וואָרט: „זין״ ווערט באַנוצט אין אַ טאָפּלטן „זין״.

קודם איז „זין״ דער טייטש, דער קלאָרער באַדייט, דער אויסטייטש, דער שכלדיקער אינהאַלט פֿון מענטשלעכע רייד. דאָס איז אַ ריין טע־אָרעטישער, ריין אָביעקטיוער ענין. וואָס איז דער ריכטיקער זין פֿון דעם וואָרט „אומאָפּהענגיקייט״? „דעטערמיניזם״? וואָס איז דער „זין (דער

„טייטש") פון אַ וואָסער עס איז פרעמד־שפּראַכלעכן וואָרט, צי דער ריכטיקער מיין פון אַ וועלכן עס איז אַרויסזאָג? „דעם משוגענעמס רייד האָבן ניט קיין „זין", ד"ה קיין שכלדיקן אינהאַלט, ווייל ער איז אַראָפּ פון „זינען".

אין אָט דעם טעאָרעטישן באַדייט קאָן מען אויך דאָס וואָרט „זין" באַנוצן וועגן רײַן נאַטירלעכע דערשיינונגען, וואָס שטאַמען ניט פון דעם מענטשלעכן שכל. וואָס איז דער זין פון די פאַרביקע בלומען און פון די גרויסע בלעטער אין דער פלאַנצן־וועלט? די נאַטור־ווינסנשאַפט דעקט אונדז אויף דעם „זין" דערפון, דעם באַדייט פון בלאָט און בלום: פון די בלעטער — פאַר דער דערנערונג און דעם וואַקסן פון דעם פלאַנצלעכן אָרגאַניזם פון די בלומען — פאַר דער באַפרוכפּערונג און דער דערהאַלטונג פון דעם מין.

דאָס וואָרט „זין" האָט אָבער אויך נאָך אַן אַנדער „זין". ער ווערט דעמאָלט באַנוצט ניט אין דעם זין פון אַ שכלדיקן אינהאַלט, נאָר אין דעם זין פון אַ בר־דעתדיקן תּכלית. אַן אַרויסזאָג אָדער אַ נאַטירלעכע דערשיינונג קאָנען זיך האָבן דעם קלאָרסטן און שכלדיקסטן אינהאַלט און באַדייט, ד"ה האָבן אַ ריכטיקן „זין", און פונדעסטוועגן קאָנען זיי פון אַ רײַן פראַקטישן שטאַנדפונקט, לויט זייער בר־דעתדיקן תּכלית, זיין דער גרעסטער אומזין.

אַזוי, צ"ב, קאָן מען דעם שרייבער פון אָט די שורות גלייך פון אַנהייב מכבד זיין מיט אַזאַ מין שאלה: וואָס פאַר אַ „זין" האָט דאָס, צו פילאָסאָפירן וועגן דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן, וועט מען וויסן לכתּחילה, אַז קיין אַבסאָלוטן ענטפער אויף דעם פראָבלעם קען מען ניט געפינען?

אין אָט דער שאלה ווערט דאָס וואָרט „זין" געוומען אין דעם באַדייט פון אַ בר־דעתדיקן תּכלית, פון אַ געוואונטשענעם ציל. פילאָסאָפירן וועגן אַזעלכע זאַכענישן, ווי „דער זין פון אַ מענטשלעכן לעבן", האָט, הייסט עס, באַדאַרפט זיין אַ געוואונטשענער ציל פאַר אַ מענטשן, וואָס האָלט זיך פאַר אַ שטיקל בר־דעת, הגם די געדאַנקען, וואָס קאָנען דערביי אַרויסגעבראַכט ווערן קאָנען זיין פול מיט שכלדיקן אינהאַלט ווי אַ מילגרוים מיט קערנער.

אין אונדזער איצטיקער אַרבעט וועלן מיר זיך אינטערעסירן מיט ביידע באַדייטן פון דעם וואָרט „זין": אי מיט דעם באַדייט פון „שכלדיקן אינהאַלט", אי מיט דעם באַדייט פון אַ „בר־דעתדיקן תּכלית". האָט דאָס לעבן פון אַ מענטשן, פון יעדן מענטשן, אַ שכלדיקן אינהאַלט, אַ „יתרון",

אַן איבערוואָג איבער דעם שכלדיקן אינהאַלט, וואָס די ביאָלאָגיע געפינט אויס אין דעם לעבנס־פּראָצעס פון יעדער לעבעדיקער בריאָה? און — צווייטנס: ליגט אין אָט דעם מענטשלעכן שכלדיקן אינהאַלט אַ וואָסער עס איז בר־דעתדיקער תכלית, אַ וועלכער עס איז געוואונטשענער ציל?

דאָס רוב, מען קאָן זאָגן כּמעט אַלע — דענקער וועגן דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן — באַהאַנדלען דאָס פּראָבלעם אין דעם צווייטן באַדייט פון דעם וואָרט זין: געוואונטשענער ציל. די פּראָגע וועגן דעם זין פון אַ מענטשלעכן לעבן איז פאַר זיי גלייכבאַדייטיק מיט דער פּראָגע וועגן דער מעגלעכקייט פון אַ גליקלעכן לעבן. אויב גליק איז מעגלעך בפּועל ממש און ניט אין אַ דמיון, האָט אַ מענטשלעך לעבן אַ זין, ווייל גליק איז אַ בר־דעתדיקער תכלית. דעמאָלט זיינען די פּעסימיסטן געוועכט. אויב אָבער גליק איז אוממעגלעך, אין תוך גאָר אין אַ מציאות ניטאָ; אויב אַ מענטשלעך לעבן איז אין תוך ניט קיין אָנדער זאַך ווי אַ פּלאָג און ליידן; אויב „גליק" איז אַן אילוזיע און אַ פאַנטאָם, נאָך וועלכן מען יאָגט זיך אומזיסט־אומנישט, איז דעמאָלט זיינען די פּעסימיסטן געוועכט: „טוב לו לאָדם שלא נברא, משנברא".

ווי געזאָגט, וועלן מיר דאָ האָבן אין זינען ביידע זייטן פון דער פּראָגע, און מיר וועלן פּרואוון אויסגעפינען, צי איז אפשר ניט פאַראַן אַ וואָסער עס איז אינעווייניקסטע נויטיקע שייכות צווישן דעם שכלדיקן באַדייט פון אַ מענטשלעך לעבן און זיין בר־דעתדיקן תכלית — אַ מענטשלעך גליק?

וועלן מיר אָנהייבן מיט דעם פּראָבלעם פון ג ל י ק.

קאַפּיטל צוויי

אמת, יושר און שיינקייט

אידעאַליזם און מאַטעריאַליזם אין דעם לעבנס־באַנעם.

די פֿלוגתא, וואָס גייט אָן צווישן דעם אידעאַליסטישן און דעם מאַטעריאַליסטישן אייגשטעל אין דער מענטשלעכער געדאַנקען וועלט, האָט אַ גאַנץ אַנדער אויסזען אויף דעם פּעלד פון דעם לעבנס־באַנעם, איידער אויף דעם פּעלד פון וועלט־באַטראַכט.

דאָרטן דרייט זיך אַלץ אַרום דער פראַגע, צי אַלע וועלט־פֿאַסירונגען זיינען אין תוך ניט קיין אַנדער זאַך, ווי מעכאַניש־פיזיש־כעמישע פּראָצעסען אָדער צי מוז מען צוגעבן, אַז אָט די מאַטעריעלע פּראָצעסען גופא זיינען נאָר אַ געוויסער דרויסנלעכער לבוש פֿאַר עפּעס אַווינס, וואָס קאָן אָנגערופן ווערן „רוחניות". אַ „וועלט־ווילן", ווי דאָס וויל שאָפּענהאָוער; אַ „וועלט־שכל", ווי דאָס וויל העגעל; אָן אוניווערסאַלער „לעבנס־שוואונג", ווי דאָס וויל בערגסאָן, אָדער נאָך עפּעס אָן אַנדער וועלט־פּרינציפּ, וואָס האָט, לויט זיין אינעווייניקסטן מהות, אַ נאָענטע שייכות צו יענע פּראָצעסן, מיט וועלכע מיר ווערן באַקאַנט דורך אונדזערע אייגענע אינעווייניקסטע „נשמה"־איבערלעבונגען.

געוויס איז אָט די פֿלוגתא וועגן דעם וועלט־באַטראַכט פון גאָר אַ גרויסן באַדייט אויף פֿאַר דעם פּעלד פון דעם מענטשלעכן לעבנס־באַנעם. אָבער ניט אין איר ליגט דער צענטער פון יענעם אידעאישן סכסוך, וואָס קומט פֿאַר אויף אָט דעם פּעלד. „מאַטעריאַליזם" און „אידעאַליזם" באַקומען דערביי אַ גאַנץ נייעם אויסטייטש.

אַן „אידעאַליסט" אין דעם לעבנס־באַנעם מוז ניט דווקא זיין אָן אידעאַליסט אין דעם וועלט־באַטראַכט. אין דער געשיכטע פון דעם מענטשלעכן געדאַנק האָבן מיר דווקא אַ גאַנצע פּלעיאַדע פון פילאָסאָפּישע מאַטעריאַליסטן, וואָס זיינען אין זייער לעבנס־באַנעם גראָד געווען די

ריינסטע „אידעאַליסטן". מיט אַ געוויסן רעכט קאָנען מיר צו אָט די „אידעאַליסטן" צורעכענען אַזוינע קאָנסעקווענט דענקנדיקע מאַטעריאַליסטישע פילאָסאָפן, ווי אַ לודוויג ביוכנער, אַ פייערבאַך, אַ קאַרל מאַרקס און צו אַ געוויסן גראַד — אויך אַ קאַרל קאָוטסקי.

פון דער אַנדער זייט וועט ניט זיין קיין ברעקל אינעווייניקסטע סתירה, אויב דער אָדער יענער ריינער אידעאַליסט אין דעם וועלט-באַטראַכט זאָל זיך אַרויסווייזן פאַר אַ קאָנסעקווענטן „מאַטעריאַליסט" אין זיין לעבנס-באַנעם. הגם איך מוז זיך מודה זיין, אַז עס איז מיר ניט באַקאַנט קיין איין גרויסער דענקער פון אַ ריין אידעאַליסטישער ריכטונג אין דעם וועלט-באַטראַכט, וואָס זאָל זיך טעאָרעטיש האָבן אויסגעשטעלט פאַר אַ ריין „מאַטעריאַליסטישן" בליק אויף די וויכטיקסטע דערשיינונגען און פראָבלעמען פון אַ מענטשלעכן לעבנס-באַנעם.

אין וואָס ליגט דאָ דער טעאָרעטישער אונטערשייד צווישן דעם אידעאַליסטישן און מאַטעריאַליסטישן אויפשטעל?

זיי ביידע האָבן בשותפות די אויסטיילונג פון אַלע מענטשלעכע שטרעבונגען און אינטערעסן אין די אַזוי גערופענע „נידעריקע" און „העכערע" געדאַנקען-ספערן.

צו די „נידעריקערע" געהערן אין דער ערשטער ליניע די אינטערעסן, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט אויפהאַלטן דאָס לעבן פון דעם יחיד, ווי אויך די פאַרמערונג פון דעם מענטשלעכן מין. צו די „נידעריקערע" ספערן געהערן אויך יענע פראָצעסן, וואָס האָבן צו זייער ציל די פראָדוקציע פון מאַטעריעלע גיטער, וועלכע מאַרקס רופט אָן דעם „באַזיס", דעם „פונדאַמענט" פון אַ געזעלשאַפטלעכן לעבן, אָבער בפירוש ניט דעם בנין גופא, וואָס שטייט אויף יענעם פונדאַמענט. צו זיי, צו די „נידעריקערע" ספערן געהערט אַלץ, וואָס טראָגט אויף זיך דער קלאַרן כאַראַקטער פון ריינער ניצלעכקייט, וואָס העלפן דעם פראָצעס פון באַפרידיקן די מאַטעריעלע הצטרכותן פון דעם אינצלנעם מענטשן, צי פון אַ גאַנצער געזעלשאַפט.

צו די „העכערע עולמות" געהערן אין דעם מענטשלעכן באַוואוסטזיין אַלע יענע ציל-שטרעבונגען, אַלע יענע לעבנס-אימפולסן, וואָס זיינען, לפחות, לויט זייער דרויסנלעכן אָנזען, גאָנץ פריי פון אַ וועלכן עס איז פראַקטישן תכלית פאַר זיך, צי פאַר דער אייגענער פאַמיליע; צי אויף דער וועלט, צי — ווי אין אַ פרימיטיוון רעליגיעזן גלויבן — אויף יענער וועלט.

אַזעלכע „הויכע עולמות" האָט שוין דער מענטשלעכער באַוואוסטזיין לאַנג אָנטדעקט און באַזונדערס געשעצט. אין אַלט־יודעאַ איז זייער אי־דעאַל אַריבערגעטראָגן געוואָרן אויף דער געשטאַלט פון גאָט, וואָס זיין תּוך איז „אמת וצדק", אמת און גערעכטיקייט. „חותמו של הקדוש־ברוך־הוא אמת": „דעם אייבערשטנס חתימה איז אמת", — זאָגט זיך ערגעץ וואו אין דער תּלמודישער ליטעראַטור.

אין אַלט־גריכנלאַנד, וואו דער מענטשלעכער געדאַנק האָט זיך זייער פרי באַפרייט פון זיין טעאָלאָגיש־רעליגיעזן לבוש, איז דער אידעאַל פון די „העכערע עולמות" פאַרמולירט געוואָרן אין דעם צונויפגעגאָסענעם וואָרט „קאַלאָקאַגאַטי'אַ": „דאָס שיינע און דאָס גוטע".

דאָס הייסט אָבער ניט, אַז די אַלט־אידעאישע וועלט האָט געשעצט נאָר אמת און גערעכטיקייט און האָט ניט פיל געהאַלטן פון שיינקייט. די ווערטער: „הוד", „הדר" און „תּפארת", — וואָס זיי אַלע זיינען סינאָ־נימען פון שיינקייט, פּראַכט, גלאַנץ און צירונג קומען פאָר זייער אָפט אין די הייליקע שריפטן אין פאַרבינדונג מיט גאָט אַליין, הגם עס איז אין ערגעץ ניטאָ קיין דירעקטער אָנווייז, אַז שיינקייט אָדער פּראַכט זאָל זיין אַ כאַראַקטעריסטיק פאָר דעם אייבערשטנס מהות. דער פּסוק אין תּהילים, וואָס זאָגט: „קול ד' בכוח; קול ד' בהדר" (גאָטס שטים איז אין קראָפט; גאָטס שטים איז אין פּראַכט), וואָלט, אמת, געקאָנט אויס־געטייטשט ווערן אַזוי, אַז די געטלעכקייט אָנטפלעקט זיך סיי אין קראָפ־טיקייט, סיי אין פּראַכטיקייט. אָבער אַזאַ טייטש וואָלט געווען אַ גריכיש־מעטאָפיזישע אַריינטייטשונג אין דער אַלט־יודאישער טעאָלאָגיע. דאָס אייגנטלעכע העברעאישע וואָרט פאָר שיינקייט איז „יופי", און „יופי" איז אין אַלט־יודעאַ זיכער ניט געשטאַנען אויף דער זעלביקער הויך אין אַן אידעאַלן לעבנס־באַגעם, ווי אמת און יושר. וועגן פרויען־שיינקייט ווערן מיר בפירוש געוואָרנט אין משלי: „שקר החן והבל היופי" („חן איז אַן אָפּנאַר און שיינקייט איז נישטיק". — יהואָש). און אָפילו ביים וואָרט „חן", וואָס האָט זיכער דעם באַדייט פון „ליבלעכקייט" און „שיינ־קייט", — ווי אין „יעלת חן" („די חנעוודיקע הירשין" — יהואש) און „אבן־חן" („אַ חנעוודיקער דימענט", ד"ה אַ שיינער), — אפילו אָט דער ריין עסטעטישער באַגריף, זאָג איך, שטאַמט, לויט געזעניוס, פון דעם וואָרצל „חנן" (לייגן: כאָנאַן"), וואָס האָט אַ ריין מאַראַלישן באַדייט פון זיין גנעדיק און באַרעמהאַרציק צו אייגעם. דער שורש פון שיינקייט איז דעריבער — לויט דעם אַלט־יודעאישן באַוואוסטזיין — ניט קיין עס־טעטישער, נאָר אַן עטישער.

אמת און יושר זיינען אין אַלט־יודעאַ געשעצט געוואָרן העכער, אידער שיינקייט און חן. ערשט די קבלה האָט אויפגענומען „תפארת״ און „הוד״ („פראַכט״, „שיינקייט״ און „גלאַנץ״) אין דער צאָל פון די „ספירות״, ד״ה פון יענע געטלעכע וועלטן, וואָס שטראַלן אַרויס פון דעם געטלעכן אור־קוואַל, דעם „אין סוף״, און וואָס באַהערשן דעם גאַנצן באַשאַף.

אין דער אַלטער גריכיש־רוימישער וועלט איז אָבער שיינקייט געשטאַנען אויב ניט העכער, איז אויף אַיין מדרגה מיט דער מאָראַלישער גוטסקייט, ווי מיר זעען דאָס פון דעם אויבן געבראַכטן צונויפגעגאָסענעם וואָרט: „קאַלאָקאַגאַטי׳אַ״. שיינקייט האָט אויך געהאָט אַ באַזונדער געטין — וואָס איז אויך געווען די געטין פון סעקסועלער ליבע: די „אַפראָדיטע״ פון גריכנלאַנד און די „וועניס״ פון רוים.

אויך דאָ הייסט עס ניט, אַז די גריכישע געדאַנקען־וועלט האָט געשעצט שיינקייט און גוטסקייט העכער פאָר אמת. אדרבה! גראָד אין דער גריכישער פילאָסאָפיע בליט אויף דאָס שטרעבן צו אמת, דאָס זוכן אים, דאָס אויספאָרשן יענע וועגן, אויף וועלכע דער מענטשלעכער שכל זאָל קאָנען אים דערגרייכן. און אָט דאָס שטרעבן וועלט די הויפּט־טרייבנדיקע קראָפט פון דעם פילאָסאָפישן דענקען אין גריכנלאַנד.

ממילא קומט אויס, אַז סיי אין אַלט־יודעאַ, סיי אין דער אַלטער גריכיש־רוימישער וועלט, זיינען די אידעאַלן פאָר די „העכערע עולמות״ אין אַ מענטשלעכן לעבנס־באַגעם געווען, לויט זייער אינעווייניקסטן מהות, מער אָדער ווייניקער אידענטיש. אין ביידע וועלטן, ווי ביי דער העכער אַנטוויקלטער מענטשהייט בכלל, זיינען, אין דעם אָדער אין יענעם גראָד, פאַרהערלעכט געוואָרן דער אמת, די מאָראַלישע גיטער און די שיינקייט.

זייער אויסגלייך, זייער, אַזוי צו זאָגן, גלייכבאַרעכטיקונג און גלייכ־ווערטיקייט, זיינען אָבער אויפגעקומען, ווי אַן אַלגעמיינער קנין פון דער געבילדעטער וועלט, ערשט אין דעם אַכצנטן יאָרהונדערט פון אונדזער צייט־רעכענונג, אין דעם פעריאָד פון דער אַזוי אָנגערופענער „אויפקלע־רונג״. גראָד אין דייטשלאַנד האָט די „אויפקלערונג״ אַרויסגעבראַכט די פאַרמול פאָר דעם אידעאַליזם אין דעם וועלט־באַגעם, וואָס האָט גהייסן: „דאָס וואָרע, דאָס שיינע, דאָס גוטע״ — אַ פאַרמול וואָס האָט שפעטער, מיט דעם אויפקום פון דעם רעאַליזם און דעם מאַטעריאַליזם, אַרויסגע־רופן ניט ווייניק שפאָט.

מיר נעמען דאָ אויף אָט די פאַרמול און מיר וואָלטן זי געקאָנט איבערזעצן מיט די העברעאישע ווערטער, וואָס האָבן זיך איינגעבירגעט אויך אין יידיש: „אמת, יושר און חן״, הגם מיר ווייסן, אַז מיט דעם

וואָרט „יושר" וועלט ניט געדעקט די גאַנצע וועלט פון מאָראַלישע וועלט־קייטן און אַז דאָס וואָרט „חן" — ליבלעכקייט — שוואַכט אָפּ דעם ריין עסטעטישן אויסדרוק „שיינקייט", אין העברעאיש — „יופי", וואָס זיין שורש באַדייט: „גאַנץ", „פול", „רייך", (געזעניוס).

וואָס זאָלן מיר טאָן? דאָס וואָרט: „אמת" האָבן מיר, יידן, אַרייַנגענומען אין אונדזער לשון אין זיין גאַנצן ברייטן פאַרנעם; פאַר דאָס מאָראַליש־גוטע האָבן מיר ניט קיין כולל־וואָרט (דאָס „טוב", ווי אַ מאָראַלישע קאַטעגאָריע, איז פאַרבליבן אין העברעאיש) און אויף דעם „יופי" האָבן מיר אין גאַנצן פאַרגעסן. סיידן וועלן מיר רעדן וועגן אַ „יפת־תואר" — אַ בילד־שיינע פרוי, אָדער — מער איראָניש — וועגן אַ „יפה־פיה" (לייען: „יעפיי־פיאָ"), אָ וויבלעכע שיינקייט. לויט דעם וואָרצל־באַדייט וואָלט דאָס וואָרט „חן" געקאָנט דעקן די ביידע ספערעס פון די „העכערע עולמות", סיי די מאָראַליש גוטע, סיי די עסטעטיש שיינע. דעריבער לאָזן מיר „יושר" שטיין, און דעם „חן" לאָזן מיר גיין. אָנשטאָט אים נעמען מיר פאַר דער עסטעטישער וועלט דאָס יידישע „שיינקייט".

לייקנט דער מאָטעריאַליזם אין דעם לעבנס־באַגעם, אַז מענטשן ליבן אמת, יושר און שיינקייט? אַז עס איז דאָ אין דער מענטשלעכער נשמה אָ שטרעבן, אויסצולעבן זיך אין זייערע ספערעס? אַז די דריי ספערעס וועלן צוגעגעבן צו די „העכערע עולמות" פון אָ מענטשלעכן, דאָס הייסט קולטורעלן לעבן?

ניין. אויך דער מאָטעריאַליזם אין דעם לעבנס־באַגעם לייקנט דאָס ניט. דער סכסוך צווישן די צוויי גרונט־שיטות דרייט זיך דאָ אַרום דער פראַגע וועגן דעם מקור פון אָט די דריי עולמות אוך וועגן זייער אינעווייניקסטן באַדייט אין דעם מענטשלעכן לעבן גופא.

קאַפּיטל דריי

געטע וועגן דעם גליק־פּראָבלעם

אין דעם גרויסן און שווערן פּראָבלעם וועגן דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן און וועגן דער מעגלעכקייט אַדער אוממעגלעכקייט פון זיין גליקלעך אויף דער וועלט — וועמען פון די פּיל־צאָליקע עדות זאָלן מיר אויסהערן? וועמעס וואָרט דאַרף פאַר אונדז האָבן אַ באַזונדער וואָג?

קודם מוזן מיר אַרויסוואַרפן פון דער ליסטע אַלע יענע עדות, וואָס פאַרבינדן דאָס לעבן אויף דער וועלט מיט אַ לעבן אויף יענער וועלט. די נייע סומען, וואָסן זיי שטעלן אַריין אין חשבון — די אויסטערלישע תּענוגים אין גן־עדן און די מאוימדיקע יסורים אין גיהינום — זיינען, אמת, גע־וואַלטיקע, קאָלאָסאַלע, אָבער מיר האָבן באַשלאָסן, צו באַגרענעצן אונדזער טעמע מיט אַ מענטשלעכן לעבן אויף דער וועלט.

אָבּ, זיינען יענע נייע סומען פרייד און לייד, גליק און אומגליק, ניט קיין רעזולטאַטן פון וויסנשאַפטלעכע דערפאָרונגען און דירעקטע דערלע־בענישן, נאָר השערות און איינגעגלייבטקייטן, וועלכע קיינער קאָן ניט קאָנטראָלירן.

אין פלוג, וואָלטן מיר באַדאַרפט זוכן אונדזערע פאַסיקסטע עדות אין דער וועלט פון די פרייזיניקע דענקער, וואָס שליסן אָפּ דעם סך־הכל פאַר אַ מענטשנס לעבן מיט דעם מאָמענט פון זיין טויט, אַריינגערעכנט אויך אָט דעם מאָמענט, באַטראַכטנדיק אים, ווי דעם אַבסאָלוטן סוף. אָט, צ״ב, אָזאַ וויכטיקן פילאָסאָף ווי ספּינאָזאַ. איז אָבער מיט די פילאָסאָפן אָזאַ מעשה. צווישן אונדז גערעדט: וואָס וויים אַ פילאָסאָף פון דעם וויכטיקן מענטשלעכן לעבן? מיר קענען זיי, די געוואַלטיקע שאַפּנדיקע גייסטער. דאָס זיינען דאָס רוב מענטשן אָפּגעריסענע פון דעם לעבן. זייער געדאַנק באַוועגט זיך דאָס רוב אין דער „אידעען־וועלט״ און ניט אין דער ווירק־לעכער וועלט. און וויפיל פון זיי זיינען שוין געקומען צו דעם רעזולטאַט, אַז די ווירקלעכע וועלט איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ! אָפּלעבנדיק דאָס

רוב אַ לעבן אין דחקות און נויט, אַדער אויף בוידעם־שטיבלעך, צי אין שטודיר־קאַבינעטן, צווישן ספרים־אַלמערס מיט ביכער — ביכער — ביכער, צי גאָר אין אַ פּאַס, ווי אונדזער ליבער דיאַגענעס — וואָס קאָנען מיר דערוואַרטן פון זייער לעבנס־קענטעניש און לעבנס־קלוגשאַפט? די פּי־לאָסאָפן זיצן אויף דעם ברעג פון דעם לעבנס־שטראָם און טראַכטן טיפע געדאַנקען וועגן אים. מיר דאַרפן אַבער האָבן עדות, וואָס זיינען געשוואומען אין דעם לעבנס־שטראָם גופא, אין זיינע רואיק־פליסנדיקע, ווי אויך אין זיינע ברויזנדיק אויפגערודערטע כוואַליעס. געווים, דאַרפן זיי אויך זיין דענקער, און גראָד אַזוינע, וואָס האָבן זיך דערוואַרבן אַ פאַרדינטן נאָמען, ווי דענקער, צו דער זעלבער צייט מוזן דאָס אַבער אויך זיין „לעבע־מענטשן" מיט שאַרפע אַפּעטיטן, וואָס האָבן געקאָנט אויספּרואווין דאָס לעבן פון אַלע זיינע זייטן, און האָבן זיך אויך ניט געפּוילט, צייטנווייז צו טאָן דאָס. זיי, וואָס האָבן געשפּירט אויף זיך אי דעם לעבנס שאַרפע נעגל, אי זיין גלעטנדיקע האַנט. על־כּל־פּנים אַזוינע, וואָס האָבן געלעבט אין אויסערגעווייניטלעך גינסטיקע דרויסנלעכע אומשטאַנדן, אַזוי אַז ניט קראַנקהייטן און ניט מאַטעריעלע דחקות האָבן ניט געקאָנט שטערן זייער שאַרפן און קלאָרן בליק. גליקס־קינדער דאַרפן דאָס זיין און צו דער זעלביקער צייט אַנערקענטע גרויסע דענקער. ווי „גליקס־קינדער" זיינען זיי די פּאַסיקע עדות פאַר דעם פּראָבלעם פון דעם מענטשלעכן גליק.

אַזעלכע „גליקס־קינדער", מיט וועלט־באַרימטע נעמען און מיט דער רעפוטאַציע פון חשובע דענקער, האָבן מיר אין די לעצטע צייטן געהאַט נאָר פּיר: דעם דענקער־דיכטער גאָטע, דעם באַרימטן פילאָסאָף שאָפּענ־האַוער, דעם קינסטלער־דענקער ליעאָ טאָלסטאָי און דעם געלערנטן, פּי־לאָסאָפיש העכסט געבילדעטן פּאָלקס־טריבון פּערדינאַנד לאַסאַל.

לאָמיר זיי אויסהערן פּסדר:

גאָטע האָט נאָך בעתן לעבן געקראָגן די צונעמעניש: דער אַלימפּישער גאָט. אַזוי שיינעדיק, אַזוי אַלץ אַריבערשטראַלנדיק איז געווען זיין שיינע פּיגור און זיין שיין לעבן. אַלע טויערן פון מענטשלעכע הנאות און תענוגים זיינען געשטאַנען אָפן פאַר אים, און ער פלעגט זיי טאָקע זייער אָפט ניט פאַרבייגיין. און גראָד ער האָט זיך פּמעט זיין גאַנצן לעבן אַרום־געטראָגן מיט דעם פּראָבלעם פון דעם העכסטן גליק פאַר דעם מענטשן, און דאָס, וואָס ער האָט וועגן אָט דעם פּראָבלעם אויסגעפונען, האָט ער אונדז איבערגעגעבן אין זיין קלאַסישן ווערק: פּאוסט, אויף וועלכן ער האָט געאַרבעט זיין לעבן לאַנג.

דעם גאַנצן ספור המעשה פון דעם ווערק אויף וועלכן עס זיינען שוין אָנגעשריבן געווארן אַזוי פיל פּירושים, קאָן איך דאָ ניט איבערגעבן.

די שטעלן און עפּיזאָדן, וואָס זיינען, נאָך מיין מיינונג נאָך, טע־אַרעטיש וויכטיק פאַר דעם פּראָבלעם פון מענטשלעכן לעבנס־גלייק און פאַר דער כאַראַקטעריסטיק פון דער פיגור „פאוסט" האָב איך צונויפ־געשטעלט אין מיין אַרבעט: „איוב און פאוסט", און צו איר שיק איך אָפּ די פאַראינטערעסירטע לייענער (זע: „געזאַמלטע שריפטן", עלפטער באַנד, זז' 43 ביז 153) דאָ נאָר אַ פּאָר פון די סאַמע וויכטיקסטע מא־מענטן, אויף וויפיל מעגלעך בתכלית הקיצור.

גאָר אין אַנהייב כאַראַקטעריזירט מעפיסטאָפעל (דער טייוול) פאַר דעם רבונו־של־עולם פאוסטס מהות אָט אין וועלכע ווערטער:

„פון הימל פאָדערט ער די שענסטע שטערן
„און פון דער ערד יעטוועדע העכסטע לוסט
„און אַל די נאָענטקייט און אַל די וויטקייט
„קאָן ניט באַפרידיקן די טיף באַוועגטע ברוסט".

אויף זיינע גאָר אַלטע יאָרן, אָפּגעלעבט, ווי אַ פּראָפעסאָר און אַ גרויסער געלערנטער, האָט פאוסט געמאַכט אַ זייער טרויעריקן סך־הכל פון זיין גאַנצן לעבן. דער וויכטיקסטער שטריך פון דעם סך־הכל איז אָט:

„איך שמועס מיך ניט איין, אָז איך ווייס עפּעס רעכטס,
„ווי מענטשן צו פאַרבעסערן און אָפּציען פון שלעכטס.
„אויך האָב איך ניט קיין גיטער, ניט קיין געלט
„און ניט קיין כּבוד, ניט קיין פּרעכטיקייטן פון דער וועלט.
„קיין הונט וואָלט ניט געוואָלט אָזוי נאָך וויטער לעבן.

באַשליסט ער, זיך צו פאַרמעסטן. ער האָט שוין געהאַלטן דעם גיפט־בעכער פאַר זיינע ליפּן. נאָר דאָ האָבן פריידיקע, יום־טובדיקע קירכן־גלאָקן צעשטערט זיין באַשלוס. נאָך אַ פּאָר אָנדערע אינצידענטן יאָגן אין אים אַריין אַ נייעם ווילן צום לעבן. אין זיין מיסטישן בוך דערבליקט ער דעם צייכן פון דעם „וועלט־גייסט" און ער הייבט אָן פילן „אַ יונג און הייליק לעבנס־גליק". אָן איבערטראַכט נעמט אָוועק די פרייד. דער־בליקט ער דעם צייכן פון דעם ערד־גייסט — און „שוין גלי איך ווידער ווי פון נייעם וויין. איך פיל דעם מוט, זיך וואַרפן אין דער וועלט אַריין. דעם צער דער ערדס, דאָס גליק דער ערדס צו טראָגן, מיט שטורעמס זיך אַרומצושלאָגן". די אַלע דערהויבנדיקע אָפּטימיסטישע שטימונגען ווערן אָבער באַלד פאַרבלאָסט. און אין דער ערשטער באַגעגעניש מיט מעפיסטאָ (דער אשמדאי בכבודו ובעצמו) קלאָגט ער ווידער אַרויס זיין

איובשן „קצתי בחיי!" („עס איז מיר נמאס דאָס לעבן".) און עס הייבט אָן קלאָגן איוב הצדיק — פֿאַרדאָן! איך מיין „פֿאָוסט הרשע":

„אין קאָלטע אָנגסטן שטיי איך יעדן מאָרגן אויף,
„עס ווילט זיך מיר מיט ביט׳רע טרערן וויינען.
„איך זע אַ טאָג פֿאַר מיר, וואָס׳ט אין זיין גאַנצן לויף
„קיין אייניציקן וואונטש דערפילן מיר, קיין איינעם!
„איז מיר דאָס זיין געוואָרן, ווי אַ לאָסט,
„דער טויט — אַ וואונטש, דאָס לעבן טיף פֿאַרהאַסט".

לאָמיר זיך דאָס מערקן. שוין פון דעם ביסעלע, וואָס מיר האָבן געבראַכט, גייט קלאָר אַרויס, אַז געטע, וואָס שילדערט דעם מענטשנס גורל אויף דער וועלט און זיין שטרעבן צו גליק, האָלט ניט פון דער טעאָריע, אַז גליק איז אַ גינסטיקער באַלאַנס צווישן באַדערפענישן און באַפֿרידיקונגען, צווישן יסורים און הנאות. אַ מענטש וואָס וויל „פון הימל די שענסטע שטערן און פון דער ערד די העכסטע לוסט" קאָן קיין מאָל ניט שטעלן זיין גליקס־קאָרט אויף אויסבאַלאַנסירטע וואָג־שאָלן פון באַ־דערפענישן און אויף דער פרייד, זיי צו קאָנען באַפֿרידיקן. אַפילו ווען מען זאָל אָננעמען אָט דעם גליקס־באַגריף, ווי דער גרויסער עמנואל קאַנט האָט דאָס פּינקטלעכער און באַפֿרידיקנדיקער אַרויסגעבראַכט. איך וואָלט זאָגן, אַז קאַנט האָט אין זינען אַ גליק, וואָס איז דריי־דימענסיאָנאַל: אין דער בריי׳ט, אין דער לענג און אין דער טיף. אין דער „בריי׳ט" דאַרפן די באַדערפענישן און זייערע באַפֿרידיקונגען זיין וואָס אויסגעשפרייטער, אַרומנעמענדיק אַלערליי באַדערפענישן. אין דער „טיף" דאַרפן די הנאות, וואָס די באַפֿרידיקונגען ברענגען מיט זיך זיין די שטאַרקסטע די טיפסטע; און אין דער „לענג" דאַרפן זיי אָנהאַלטן די מעגליכסט לענגסטע צייט. דאָס איז זיכער דער אידעאַל פון אַ מאַקסימאַל־מעגלעכן גליק פֿאַר אַ יחיד, וואָס שטרעבט, ווי אַ זעלבסט־צווועק, צו זיין לעבנס־ציל, וואָס זאָל אים געבן אַ „זין" אין לעבן.

ניט אָזוי געטע: די באַלאַנסן צווישן באַדערפענישן און זייערע הנאָה־דיקע באַפֿרידיקונגען שפּילן ביי אים ניט קיין ראָלע. שוין פריער האָט פֿאָוסט דערקלערט, אַז ער איז גרייט „דעם צער דער ערדס, דאָס גליק דער ערדס צו טראָגן". גיכער שטימט שוין געטעס גליק־טעאָריע איין מיט דער פֿאַרמול, וואָס מיר האָבן פֿאַרגעשלאָגן: דער טריאומף פון דעם אייגענעם ווילן. דאָס לעבן ווערט פֿאָוסטן נמאס דערפֿאַר, וואָס יעדן מאָרגן זעט ער פֿאַר זיך אַ טאָג, וואָס ווערט „אין זיין גאַנצן לויף ניט דערפילן קיין איין וואונטש זיינעם, קיין איינעם!"

נאָך קלאָרער טרעט אַרויס געטעס גליק־אידעאַל אין דעם אָפּמאַך וואָס פאַוסט שליסט מיט דעם טייוול — דער אָפּמאַך איז אונטערגעשריבן מיט פאַוסטס בלוט — אַז יענעם זאָל אויף אייביק געהערן זיין נשמה, אויב דער טייוול (מעפיסטאָפעל) וועט אים העלפן צו דערפילן יעדן וואונטש זיינעם, ווי אוממעגלעך דאָס זאָל ניט זיין אין געוויינטלעכע נאַטירלעכע באַדינגונגען. שאַרפט אים פאַוסט דערביי בפירוש איין, ער זאָל גע־דענקען, אַז דאָ רעדט זיך ניט וועגן אַ באַלאַנס פון הנאות און יסורים, אָדער פון אַ לעבן, אַן אָנגעפילטן ביזן ראַנד, מיט הוילע תענוגים.

„דו הערסט דאָך, וואָס מען רעדט: פון פרייד איז ניט קיין רייד. איך וואַרף מיך אין דעם טומל און דעם שמאַרצלעכן גענוס, איך וויל פאַרליבטן האַס, דערקוויקנדיקן פאַרדרוס. מיין ברוסט, וואָס איז פון וויסנס־דראַנג געהיילט, זאָל זיך פאַר קיינע שמאַרצן ניט פאַרשליסן, און אַלץ, וואָס איז דער גאַנצער מענטשהייט צוגעטיילט, וויל איך אַליין טיף אי־נעווייניק געניסן. צו העכסט און טיפסט זאָל מיך מיין גייסט דערפירן; אויף מיין ברוסט אָנזאַמלען דעם צער און תענוג אירן. מיין אייגן „איך" ביז צו דער מענטשהייטס „איך" פאַרברייטערן"...

וואָס לערנען מיר דערפון אָפּ? אַז אויך געטע־פאַוסט בלייבט אין דער גליק־טעאָריע אויף דעם אַלגעמיינעם יסוד פון דעם מענטשלעכן דענקען וועגן איר: דאָס איז אַ שטרעבן פון אַן „איך" צו דעם העכסט־מעגלעכן גליק, ווי מען זאָל דאָס וואָרט ניט אויסטייטשן. אויב „צער" און „תענוג" גייען ביידע אַריין אין דעם אויסטייטש, וויל פאַוסט דעם צער און תענוג פון דער מענטשהייט אויף זיין ברוסט אָנזאַמלען. אויב דערצו איז נייטיק אויסברייטערונג פון דעם מענטשלעכן „איך", איז זאָל ער זיך אויסברייטערן ביז צו דעם „איך" פון דער גאַנצער מענטשהייט, וואו„ער" און „מענטשהייט" וועלן ווערן איינס אין זיין „איך"־באַוואוסטזיין.

זיינען דאָס אַלץ אַזעלכע באַדינגונגען, וואָס אַן אַשמדאי, מיט זיינע איבערנאַטירלעכע כּוחות, זאָלן ניט קאָנען פאַרשאַפן דעם מענטשן? געוויס קאָנען אַזוינע באַפרידיקונגען — מיט מעפיסטאָס הילף — דער־גרייכט ווערן. היינט פאַרוואָס האָט פאַוסט אַזוי וואָלוול פאַרקויפט זיין נשמה צו דעם טייוול? — ער האָט דאָס געטאָן, ווייל ער האָט אויסגע־נומען נאָך אַ באַדינג, וואָס איז דער וויכטיקסטער פאַר פאַוסטס באַגריף וועגן יענעם העכסטן גליק, וועלכן אַשמדאי דאַרף אים ברענגען. ער פאַרלאַנגט פון אים נאָר איין איינציקן אויגנבליק אַזאַ:

„וועל איך צום אויגנבליק ווען זאָגן:

„דו בלייב דאָך שטיין אַ וויילע, ביסט דאָך אַזוי שיין! —

„איז דעמאָלט מעגסטו מיך אין קייטן שלאָגן,
„אויף אייביק מעג איך דעמאָלט שוין פאַרגיין“...

אָט דעם מאָמענט פון פאַוסטס גליק־פאָרשטעלונג האָב איך געהאַט אין זינען, וועז איך האָב אין מיין פריערדיקן אַרטיקל געזאָגט, אַז פֿדי אויך אַזאַ באַדינג זאָל קאָנען אַריינגענומען ווערן אין דעם „זין“, דעם וואָרט־טייטש, פון „גליק“, דאַרף די פאָרמול אויסגעברייטערט ווערן אַזוי, אַז „גליק בכלל זאָל באַדייטן אַזאַ צושטאַנד פון דער נשמה, פון וועלכן זי וויל ניט אַרויסגיין: „בלייב דאָך שטיין אַ ווייל, ביסט דאָך אַזוי שיין!“ — אָט דאָס זאָל זיין דער וויכטיקסטער כאַראַקטער־שטריך פון אַ גליק־לעכן זיין.

האָט פאַוסטס לעבן, מיט דער הילף פון מעפיסטאָס צויבער־קראַפט, געבראַכט אים אָט דעם מאָמענט פון העכסטן גליק און אונטער וועלכע באַדינגונגען איז דאָס געשען?

וועגן דעם — אין דעם נעקסטן קאַפּיטל.

קאַפּיטל פֿיר

געטעס אָפּטימיזם און שאָפּענהאַוערס פּעסימיזם

כאַוסט האָט ניט געגלייבט אין דער מעגלעכקייט פון גליק, ד״ה פון אַזאַ נשמה־צושטאַנד, אויף וועלכן אונדזער אינעווייניקסטער אָפּשאַץ זאָל אַרויסטראָגן אַן אַבסאָלוטן „כי טוב״, — אַ צושטאַנד, פון וועלכן עס זאָל זיך ניט וועלן אַרויסגיין, ווייל ער, דער צושטאַנד, איז ווערט, ער זאָל גע־דויערן אייביקייטן. אָבער ניט נאָך אייביקייטן, אָדער דער אומענדלעכ־קייט אין דער צייט, יאָגט זיך דערביי פאַוסט, נאָר נאָך דער אומענד־לעכקייט אין דעם געפיל, אין דער אינעווייניקסטער צושטימונג פון דעם ווילן און דעם באַוואוסטזיין. איז דעריבער פאַוסט מוכן ומזומן, אַריינ־צוגיין אין אַן אָפּמאַך מיט דעם טייוול, פאַרשענקען אים זיין נשמה פאַר איין־איינציקן אויגנבליק פון אַזאַ העכסטן גליק, וואָס ברענגט מיט זיך אויך אָט די אומענדלעכע פרייד.

גיט זיך פאַוסט איבער אין מעפיסטאָס הענט, אַריינצושטירצן זיך אין איינעם מיט אים אין דעם מענטשלעכן לעבנס־שטראָם. מעפיסטאָ מאַכט אים יונג, גיט אים די מעגלעכקייט אויסצולעבן זיך אין אַ ליידנ־שאַפטלעכער ליבע, צו אַ פּרעכטיקן מענטשן־קינד — (דער „גרעטכען״).

אָט דער עפּיזאָד פון גליק־זוכעניש האָט בסך־הכל אָפּגעקאָסט פיר אומשולדיקע מענטשלעכע לעבנס: גרעטכענס מוטער און ברודער, וועמען מעפיסטאָ האָט געדאַרפט אָפּראַמען פון וועג, גרעטכענס אומגעזעצלעך קינד, פון פאַוסטן, וואָס זי אַליין האָט דערשטיקט, און גרעטכען אַליין, וועמעס קאָפּ עס איז געפאַלן פון אונטער דעם תליונס האַק.

אויסגעניכטערט זיך פון זיין ליידנשאַפטלעכער ליבע צו איין פרויען־געשטאַלט, האָט פאַוסט זיך אַ לאָז געטאָן זוכן זיין גליק אין דעם פריי־לעכסטן זנות, וועלכן געטע סימבאָליזירט אין דער „וואַלפּורגיס־נאַכט״. ערשט דאָ, ווען ער איז שוין געווען אויף דעם רעכטן גרונט פון ריין זינלעכע הנאות, האָט אין פאַוסטן ווידער אָנגעהויבן רעדן די שטים פון זיין

מענטשלעכער חשיבות. ער נעמט זיך אַרומקוקן, וואו ער האָלט אין דער וועלט, און געפינט אויס, אַז ער איז „אַן אוממענטש אָן אַ צוועק און רו, וואָס, ווי אַ וואַסער־שטורץ, פון פעלז צו פעלז טוט ברויזן און טראָגט זיך אין אַ צאַרנדיקן באַגער אַלץ טיפער צו דעם אָפגרונט צו".

נאָך די דערלעבענישן און דעם הפקרדיקסטן זנות, נעמט ער זיך ווידער אין די הענט אַריין. ער אַליין שטעלט זיך צילן אין לעבן, און מעפיסטאָ דאַרף נאָר אויספילן זיינע באַפעלן. עס האָבן אים אין זיין פריערדיקן לעבן געפעלט, אי כבוד, אי גלעט, אי אַלע „פרעכטיקייטן פון דער וועלט". ווייל ער דאָס איצטער האָבן, אויספרואוון, צי געפינט זיך ניט ערגעץ אין זיי יענער העכסטער גליק, וואָס איז ווערט, אַ לעבן פאַר איין־אייניציקן אויגנבליק. מיט מעפיסטאָס הילף האָט ער דאָס אַלץ אין דער געווואונטשענער מאָס. די העכסטע הנאות זיינע האָט ער דאָ איבערגעלעבט אין די עסטעטישע געפילן און קונסט־גענוסן — די לעצ־טערע זיינען סימבאָליזירט אין דעם אַזוי אָנגערופענעם „העלענע־עפיזאָד", וואו פאָוסט לאָזט זיך אַראָפּ אין דעם אַלט־גריכישן „שאול" און לעבט דאָרטן מיט דער „שיינער העלענע".

אין קיינער פון אָט די אַלע טעטיקייטן — אין פאַרדינען גלט, אין געווינען כבוד, אין ריין עסטעטישע הנאות — האָט פאָוסט ניט געפונען קיין פולע באַפרידיקונג. טראַכטנדיק וועגן דעם גורל פון דעם מענטשלעכן לעבן און זיין שטרעבן צו גליק, האָט ער, אויף דעם סמך פון זיינע דערלעבענישן אין אַזוי פיל פאַרשיידענע ספערן, געפונען נאָר אין־אייניציקע עצה: זוכן דעם זין פון דעם לעבן אין אַ שטענדיקער טעטיקייט, אין אַלץ נייע און נייע שטרעבונגען: „אין שטענדיק גיין פאָראויס זאָל ער געפינען פּיין און גליק, דער אומבאַפרידיקטער אין יעדן אויגנבליק".

אָט דאָס איז דער „זין", וועלכן דער מענטש זאָל אַליין אַרייַנטאָן אין זיין לעבן, כדי צו שפירן, אַז דאָס לעבן איז ניט אין גאַנצן אַן אומזין. וועגן פולן גליק און פרייד איז דאָ נאָך אַלץ „ניט קיין ריידן".

אָבער גראָד דאָ, אויף דער העכסטער שטופע אין דער אָפּקלערונג פון זיינע געדאַנקען איבער דעם זין, וואָס קאָן געפינען ווערן אין אַ מענטשלעכן לעבן, ווערט פאָוסטס אומרואיקער גייסט צוגעצויגן צו אַ נייער אַרט טעטיקייט, וואָס איז אין פאָוסטס (געטעס) צייטן זיכער געווען אַן אומדערהערטע אוטאָפּיע. ער ווייל אויסטריקענען אַ גרויסן שטח ים, אַרומצאַמען אים מיט דאַמבעס און מאַכן דערפון אַ נייע, פרייַע מדינה פאַר פיל מיליאָנען מענטשן.

יאָרן גייען אַוועק אין אָט דעם אָנגעשטרענגטן קאַמף אָנטקעגן די כּוחות פון דעם ווילד־סטיכישן ים. אָבער די יסודות זיינען שוין אַוועק־געלייגט, און די דערגרייכונג פון דעם ענדציל איז געזיכערט. דעמאָלט באַ־וויזט זיך פֿאַר פֿאָוסטס גייסטיקן אויג די ווירקע פֿון דעם צוקינפֿטיקן לעבן אין אָט דעם לאַנד, אַ דעראָבערטן פון דעם ים.

„דאָ אין מיטן אַ גן־עדן לאַנד. לאָזן דרויסן שטורעמען די וואָלן ביז צום ראַנד. און ווי זיי וועלן נאָר מיט קראַפט אין לאַנד זיך אַריינרייסן, לויפט שוין דער קהל שנעל די ברעשן צו פֿאַרשליסן... אָזוי אָט לעבן דאָ, אַרומגערינגלט פון געפֿאָר סיי אַלט, סיי יונג אין גליק און צער. אָזאַ מין טומל וואָלט זיך מיר נאָך וועלן זען; אין איינעם מיט אַ פֿאַלק אַ פרייען אויף אַ פריעזן גרונט צו שטיין. אָט צו אָזאַ מינוט איך זאָגן מעג: בלייב דאָך אַ ווייל דאָ! דו ביסט דאָך אָזוי שיין. עס קאָן די שפֿור פון מיינע לעבנס־ טעג ניט אין מאָנען אונטערגיין — אין פֿאַרגעפיל פון אָזאַ מין הויכן גליק. געניס איך איצט דעם העכסטן אויגנבליק".

הייסט עס, פֿאָוסטס, וואָס האָט תמיד געוואָלט „פון דעם הימל די שענסטע שטערן און פון דער ערד די העכסטע לוסט" און האָט קיין מאָל ניט געגלייבט, אַז מען קאָן דאָס האָבן אין אַ מענטשלעך לעבן, האָט פֿאַרט דערלעבט אַ מאָמענט פון דעם קאָנצענטרירטסטן העכסטן גליק־געפיל. אין זיין אָפּמאָך מיט דעם טייוול, האָט פֿאָוסט פֿאַרשפּילט זיין לעבן. ווי נאָר ער האָט צו דעם „מאָמענט" אַרויסגעזאָגט: „בלייב דאָך אַ ווייל דא!", איז פֿאָוסט תיכף געפֿאַלן טויט, און... עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ קאַמף פון די „מלאכי חבלה" מיט די „מלאכי השרת" פֿאַר זיין נשמה. וועמען דאַרף זי על־פּי־יושר געהערן? דעם גיהינום, צי דעם גן־עדן? געזיגט האָבן די מלאכי השרת, אַ דאַנק אויך דער שתּדלנות פון גרעטכענס נשמה.

אין אָט דעם שטרייט, וועמען עס דאַרף „על־פּי־יושר" געהערן פֿאָוסטס נשמה, וואָס וועגן אים זיינען אַרויסגעזאָגט געוואָרן פֿאַרשיידענע סברות אין דער פֿאָוסט־ליטעראַטור, וועלן מיר זיך דאָ ניט אַריינמישן. מיר ווילן דאָ נאָר דערמאָנען אונדזער מיינונג, „אַז אַ קאָנטראַקט מיטן טייוול, אַפילו אַ פרייוויליק־געשלאָסענער, איז קיין מאָל ניט קיין קאָנטראַקט פֿאַר דעם מענטשן און איז לכתּחילה בטל ומבוטל, אַפילו ער זאָל זיין אונטער־געשריבן מיט טייכן פון מענטשלעכן בלוט" (זע: „איוב און פֿאָוסט", ז׳ 101). דער גאַנצער סימבאָל פון פֿאָוסטס גורל נאָך זיין טויט האָט צו טאָן מיט געטעס מאַראַל־פּילאָזאָפּיע, ניט מיט דעם הויפּט־פּראָבלעם פון דעם ווערק: דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן און דעם ענין „גליק".

וואָס לערנען מיר אָפּ פון געטעס עדות? איין אייגציקן און וויכ־טיקן רעזולטאַט: פאָוסט איז אַ שיינער עקזעמפלאַר פון דעם „מין" מענטש. אָבער. ווי געטע לאָזט דאָס אַליין דורכבליקן אין דעם סימבאָל פון דעם „עופּאַריאָן", בשום אופן ניט דער שענסטער. כּל זמן פאָוסט האָט געטראַכט נאָר וועגן זיין גליק, זיין העכסטער באַפרידיקונג, האָט ער דאָס אויף קיין פעלד פון דער מענטשלעכער טעטיקייט און פון מענטשלעכע דערלעבענישן ניט געפונען. ערשט ווען זיין גאַנצע נשמה איז פול געוואָרן ביז צום ראַנד מיט געדאַנקען וועגן מיליאָנען מענטשן; ווען זיין „איך" איז דער־טרונקען געוואָרן אין דעם ים פון „אַ פרייען פאָלק אויף אַ פרייען לאַנד" — ווען די אַרבעט פון זייע אייגענע „לעבנס־טעג" ווערן אַריינגעוועבט ווי „שפורן" אין דעם לעבן פון דורות און דורות אין דער צוקונפט — ערשט דעמאָלט, ווען ער האָט אַראָפגעוואָרפן פון חשבון זיין אייגענעם „איך", איז פאָוסטס האָס־הונגער נאָך דער העכסטער באַפרידיקונג געזע־טיקט געוואָרן מיט אַ מאָל.

איז עס, לסוף, אַ העכסט אָפּטימיסטישער רעזולטאַט: דער העכסטער גליק איז מעגלעך פאַר דעם מענטשן: „טוב לו שנברא משלא נברא".

צו אַ גאַנץ אַנדער רעזולטאַט, אַ שטאַרק פעסימיסטישן, קומט אונ־דזער אַנדער „גליקס־קינד" און „לעבע־מענטש", דער גרויסער פילאָסאָף שאָפּענהאָוער, וואָס איז אין זיין יוגנט געווען געטעס אַ נאָענטסטער פרייַנד, שיר ניט אַ בן־בית זייַנער. אויך ער איז געווען מאָטעריעל אָבסאָלוט אומאָפּהענגיק. אויך ער האָט זיך געקענט פאַרגינען און האָט זיך פאַר־גונען „אַלע פרעכטיקייטן פון דער וועלט". און פונדעסטוועגן איז שאָפּענ־האָוער דער פילאָסאָף פון פעסימיזם. ער איז אין גאַנצן מבטל דעם ענין פון גליק און פון אַ זין אין דעם מענטשלעכן לעבן, ווייל ער איז לגמרי מבטל דעם זין פון יעדער עקזיסטענץ אויף דער וועלט. דער יסוד, דער אינעווייניקסטער תוך פון דער וועלט בכלל, לערנט ער, איז אַ בלינדער, אומזינקער ווילן צו זיין, צו עקזיסטירן. פון אַ שפּלדיקן גאָט אין דער וועלט איז מאן דכר שמיה? אַלץ איז דורכגעדרונגען מיט אָט דעם אום־זיניקן קאָמף פאַר עקזיסטענץ. ווי קאָן מען דאָ דערוואַרטן, אַז דערפון זאָל אַרויסקומען אַ וועלכער עס איז בר־דעתדיקער תכלית אין דעם לעבן פון אַ וועלכן עס איז בעל־חי? וואָר רעדט שוין וועגן גליק אין אַ מענטש־לעכן לעבן?

ווייל וואָס איז גליק, נאָך וועלכן יעדער איינער יאָגט זיך אַן אַן אויפהער? שאָפּענהאָוער גייט מיט יענער שיטה, וואָס האַלט, אַז „גליק"

איז דער גינסטיקער באַלאַנס צווישן באַדערפענישן און באַפרידיקונגען, צווישן די הנאות וואָס די באַפרידיקונג ברענגט, און די ליידן, וואָס די אומבאַפרידיקטע באַדערפענישן פֿאַרשאַפֿט. אָבער אַזאַ גינסטיקער באַלאַנס איז אוממעגלעך. אַ באַדערפענישלאָזער מענטש איז אַלע מאָל אַ מאַנגל, עפּעס וואָס אונדז פעלט. אין זיך גופֿא זיינען זיי אַן ארט ליידן, אָפּט אַ שמאַרץ, וואָס מיר פילן פֿאַזיטיוו. דאָס ליידן און דער שמאַרץ קומען אויף אַלע מאָל, וועלן דער ווילן צו עקזיסטירן געפֿינט שטערונגען אויף שריט און טריט אין זיין אומזינקן לויף נאָך עפּעס. די באַפרידיקונג שאַפֿט אָפֿ אויף אַ וויילע יענע שטערונג. זי איז דעריבער עפּעס ניט פֿאַזיטיוס, וואָס ברענגט אַריין אַ „יתרון", נאָר אין בעסטן פֿאַל אַן אויסגלייך, וואָס גלייכט אויס די וואָג. דער באַלאַנס איז אַ נול, אַ גאָרניט. והראיה: שטאָפּט מען זיך צופיל אַן מיט „באַפרידיקונג, ווערט מען איבערגעזעטיקט, און דאָס איז ווידער אַ ליידן, אָפּטמאָל אַ שמאַרץ, וואָס ברענגט אויך די פּיין פון חרטה. גייט אַריבער די איבערזעטיקונג, און דער נייער מאַנגל, די באַדערפענישן, האָט זיך נאָך ניט איינגעשטעלט, באַפֿאַלט איינעם אַ נודנעקייט, אַ ליידיקייט און וויסטקייט. מען „גייט אויס" פון אומעטיקייט, ביז עס שטעלט זיך ווידער אין דער מאַנגל, דאָס באַדערפענישן, דער חוב, וואָס דאָס לעבן מאַנט. און אַזוי פּענדלט זיך דאָס אומרואיקע מענטשלעכע לעבן, ווי דער אומרו פון אַ זייגער: מאַנגל—באַפרידיקונג—נול—נודנעקייט —מאַנגל—באַפרידיקונג—נול. עס איז הבל הבלים, ווייל הפל הבל: די גאַנצע וועלטלעכע עקזיסטענץ איז אַן אומזין — אַ גאָרנישט.

און נעמט איר דעם ענין פון פריידן און ליידן אין דער גאַנצער לעבעדיקער וועלט, טרעט נאָך בולטער אַרויס דער ריין נעגאַטיוויזם כאַראַקטער פון דעם געזוכטן באַלאַנס. נעמט די פרייד פון דעם הונגעריקן וואָלף, בעת ער צעריסט די שעפּס און פרעסט זי אויף, כדי צו שטילן זיין הונגער. פאַרגלייכט די פרייד מיט יענע יסורים וועלכע די שעפּס לעבט דורך, ווען זי ווערט צעריסן, און איר האָט פאַר זיך דעם קלאָרן באַלאַנס צווישן די סכומען פרייד און ליידן, וואָס הערשט אין דער לעבעדיקער וועלט. ווען דער וואָלף פרעסט די שעפּס, טראַכט ער גאָרניט דערביי וועגן זיין אייגענער הנאה: זי איז פאַר אים, אַ געווייטלעכע זאַך, על־כל־פּנים אַ קלייניקייט בעת די שעפּס לעבט דערביי איבער די אומענדלעכע ליידן.

ניטאָ קיין „זין" ניט אין דעם לעבן בכלל, ניט אין דעם מענטשלעכן לעבן בפרט. ס׳איז מער אומגליק, איידער גליק. די הויפּט־צרה נעמט זיך דערפון, וואָס דער בלינדער וועלט־ווילן און זיין דראַנג צו עקזיס־

טענץ באַשאַפט אַ דמיונדיקע וועלט פון „פאַרשטעלונגען", אין וועלכע ער שטרעבט צו פאַרקערפערן זיך אין אַלץ העכערע פאַרמען און געשטאַלטן. צוערשט ברענגט ער אַרויס די פאַרשטעלונג פון אַ רויס, פון אַ צייט, פון אַ באַוועגונג און וירקונג, ד"ה פון אַ מאַטעריעלער יוועלט. אין אָט דער מאַטעריעלער וועלט־פאַרשטעלונג ווערט דער איין־אייגציקער גאַנצער וועלט־ווילן צעפּיצלט אין אייגצלנע זאַכן, אינדיווידואַלן, „איכ"ן. די צע־פּיצלטע זאַכן, אינדיווידואַלן און „איכ"ן עקזיסטירן אָבער נאָר אין די פאַרשטעלונגען. אין תוך געפּינט זיך דער וועלט־ווילן גאַנץ אין יעדן פּיצעלע. דורך אָט די פונאַנדערגעטיילטע אינדיווידואַלע עקזיסטענצן שטרעבט דער וועלט־ווילן צו ווערן רעאַל. ער דערגרייכט דאָס אָבער נאָר אין דער פאַרשטעלונג, אין דעם וועלט־דמיון. אויס פאַרשטעלונג — אויס וועלט, אויס — די אייביקע יסורים פון אַן אומזיניקן ווילן צו זיין.

איז — ווי זאָל מען זיך פון די דאָזיקע יסורים באַפרייען? דורך אין זיך גופֿא אָפּטויטן דעם ווילן צו זיין! דורך פאַרשטיין דעם פּאַטאַלן טעות פון דער וועלט־טראַגעדיע און — אויפהערן צו באַפרידיקן די אייגענע באַדערפענישן. דאָס בעסטע איז אַרויסצוגיין פון דער וועלט דורך פיזיש אויסהונגערן זיך אַליין, ווייל דאָס איז דער בעסטער וועג ניט נאָר צו טויטן דעם אייגצל־גוף, וואָס איז נאָר אַ שטיק פאַרשטעלונג, נאָר אויך אָפּצוטויטן דעם גאַנצן וועלט־ווילן.

אַ געוג פעסימיסטישער אויספיר! נוח לו לאָדם שלא נברא משנברא!

און פונדעסטוועגן... און פונדעסטוועגן איז אויך שאָפענהאָוער מודה, אַז אין דעם מענטשלעכן לעבן זיינען מעגלעך און קומען פאָר צושטאַנדן פון „ריינעם גליק", וואָס קאָנען זיין פריי פון אַלע יענע ליידן, מיט וועלכע דער געווייניטלעכער „גליק" איז על־פּי הכרח פאַרבונדן: פריי פון באַ־דערפענישן, אייבערזעטיקונג, חרטה און לוידיקייט. דאָס זיינען יענע הנאות, וואָס מען געפּינט אין דער ריינער טעאַרעטישער דערקענטעניש, לשם ריי־נעם וויסן, אין דער ריינער קונסט לשם קונסט. דער עיקר אָבער — אין דער מוזיק. אָט די אַלע ריינע הנאות זיינען דערפאָר פריי פון אַלע יסורים, ווייל אין זיי איז דער מענטשלעכער „איך" נאָר אַ צוקוקער, אַ דרויסנ־דיקער באַטראַכטער, אַ צוהערער. זיין ווילן, זיין דראַנג צו עקזיסטענץ — זיין „איכ"ישקייט, אַזוי צו זאָגן — ווערט אָפּגערוקט אָן אַ זייט און פאַרשווינדט אין גאַנצן פון דעם אייגענעם זעלבסט־באַוואוסטזיין. און מיט דעם פאַרשווינדן פון דעם ווילן — פאַרשווינדן אויך די ליידן. אָט די ריין טעאַרעטיש־עסטעטישע הנאות זיינען דעריבער ניט קיין אָפּצאָל פון אַ

חוב, וואָס וועט באַלד ווידער געמאַכט ווערן, נאָר, אַזוי צו זאָגן, דירעקטע מזומנים פון „ריינעם גליק״.

אָבער — וואָס פאָר אַ פּלאַץ פאַרנעמען זיי אין דער גליק־באַלע־באַטישקייט פון דער וועלט? — זיי זיינען זייער ווייניק פאַראַן ביי די גרויסע מאַסן, און אויך ביי די ווייניקע פילן זיי ניט אויס דאָס גאַנצע לעבן. מחוץ פון מענטשן זיינען זיי בכלל ניט פאַראַן. ממילא, קאָנען אָט די אויסטערלישע צושטאַנדן ניט איבערבייטן דעם פּעסימיסטישן סך־הכּל פון דער גאַנצער וועלט־עקזיסטענץ, מיט דעם אומזינלעכן יאָגן זיך נאָך גליק, מיט די פאַרשיידענע באַדערפענישן און ליידן, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט יעדן לעבעדיקן יש.

מיר וועלן זיך דאָ ניט אריינלאָזן אין אַ קריטיק פון שאָפענהאָוערס רייכער מעטאַפיזיק. ווי מיר האָבן אויך געלאָזן אָן אַ קריטיק געטעס געדאַנקען. מיר ווילן דאָ נאָר אַרויסבערענגען, אַז אין גרונט קומט אויך דער פּעסימיסט שאָפענהאָוער צו דעם זעלביקן רעזולטאַט, וואָס דער לעבנס־פריידיקער געטע: גליק־צושטאַנדן, פון וועלכע מען זאָל ניט וועלן אַרויסגיין, זיינען מעגלעך און קומען פאָר אין דער וועלט. אָבער דער פאָרבאַדינג דערצו איז — דאָס „איך״ זאָל פאַרשווינדן וועלן; זאָל אין עפעס וואָס אַנדערש פאַרטרונקען וועלן.

פיל וויכטיקערס פאָר אונדזער ענין — נאָך מיין מיינונג נאָך, וויכ־טיקערס — וועלן מיר הערן פון די צוויי אַנדערע „גליקס־קינדער״ — טאָלסטאָי און פערדינאַנד לאַסאַל. צו זיי גייען מיר איבער.

(עיקר שכחתי: פאָר יענע יידיש־לייענער, וואָס ווילן האָבן אַ נאָענ־טער אַריינפיר אין שאָפענהאָוערס און האַרטמאַנס פּעסימיסטישער מעטא־פיזיק, שיק איך אָפּ צו מיין „פילאָסאָפיע״, צווייטער באַנד, זז׳ 179 ביז 192.)

קאַפּיטל פֿינף

לעוו טאָלסטאָים טעאָריע וועגן גליק

אונדזער דריטער עדות וועגן דעם זין פון אַ מענטשלעכן לעבן — אויב יענער זין זאָל באַשטיין אין דעם בר־דעתדיקן תּכלית פון דעם אייגענעם גליק — וועט זיין לעוו טאָלסטאָי.

אויך ליעוו טאָלסטאָי דאַרף צוגעציילט ווערן צו די „גליקס־קינדער". זעלטן וועָן אַ מענטש האָט געהאַט אַלע דרויסנלעכע באַדינגונגען, אין וועלכע מענטשן זענען זייער גליק, אין אַזאַ פולער מאָס, ווי דאָס איז געווען דער פאַל מיט טאָלסטאָיען: אַ געזונטער, אַ שטאַרקער מענטש, וואָס פלעגט קאָנען אָפשניידן אַ פעלד היי, אין אייגעם מיט זיינע פויערים. דערצו הויך געבילדעט, מיט דער פעאיקייט, אריינצופאַלן אין התלהבות פון אַ געדאַנקען־רייכן פילאָסאָפישן סיסטעם, ווי דאָס האָט פאַסירט מיט אים צו פערציק יאָר. וועָן ער איז צום ערשטן מאָל באַקאָנט געוואָרן מיט שאָפענהאָוערס שריפטן און האָט זיך אָנגעצונדן מיט התפּעלות פון זיי. דערצו — ריין. דערצו — אַן אַריסטאָקראַט פון געבורט, אַ גראַף; דערצו אַ מענטש, שוין מיט אַ קלינגענדיקן נאָמען איבער דער גאַנצער ציווילי־זירטער וועלט.

עס טאָר דערביי אויך ניט דורכגעלאָזן ווערן דער פאַקט, וואָס אין זיין יוגנט איז ער בשום אופן ניט געווען קיין אַסקעט. ער האָט דורשטיק געשלונגען אַלע הנאות פון לעבן. אָט די יוגנט זיינע איז ענלעך צו דעם ערשטן פעריאָד פון פאוסטס לעבן, וועָן מעפיסטאָ האָט אים ווידער יונג געמאַכט און אָנגעצונדן אין אים אַלע פייערן פון דער סעקסועלער ליידנ־שאַפט — די הויכע, ראָמאַנטישע, און די גאָר־גאָר נידעריקע. טאָלסטאָי האָט שפּעטער חרטה געהאַט אויף זיינע יוגנט־זינד, אָבער אויף די גאָר עלטערע יאָרן האָט ער גערעדט וועגן זיי, ווי צ״ב, מיט גאַרקין, מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל, אָנרופנדיק דעם ענין מיט דעם ציניששטן פאַלקס־אויסדרוק.

און דערצו — דאָס וויכטיקסטע פאַר אונדזער טעמע: טאָלסטאָי האָט ניט אומזיסט זיך דערוואָרבן דעם שם פון דעם גרעסטן פסיכאָלאָג, דעם טיפסטן קענער פון אַ נאַרמאַלער מענטשלעכער נשמה.

אין דעם לעבנס־אָפשניט זיינעם, וואָס זיין עדות־זאָגן וועגן מענטש־לעכן גליק איז פאַר אונדז פון דער גרעסטער וויכטיקייט, האָט ער באמת געקאָנט פאַרגליכן ווערן מיט אַ מעכטיקן דעמב, אַ שטאָלצן גע־זונטן בוים, וואָס איז געשטאַנען אין פולער בליאונג, באַגאָסן פון אַלע זייטן מיט אַ גאָלדענער גלוט פון גליק־טראָגנדיקע זון־שטראַלן.

אָבער גראָד אין יענער צייט האָט מיט אים עפעס פאַסירט גאָר אומדערוואַרט. ער האָט זיך געזומען, כּמעט ווי אומבאַוואוסטזיניק פאַר זיך אַליין, פאַרטראַכטן וועגן דעם פּראָבלעם „לעבן, גליק און טויט" — און — געדאַנקען פון זעלבסטמאָרד האָבן זיך צייטנווייז געזומען רייצן מיט אים. דאָס האָט אים, דעם פרייד־נקער, דעם אַטעאיסט און מאַטעריאַליסט אין דעם וועלט־באַגעם, אַרויפגעפירט אויף אַ גאַנץ אַנדער וועג און זיינע געדאַנקען וועגן אַ מענטשלעכער נשמה און דעם גרונט־באַדינג פאַר אַ מענטשלעכן גליק.

ווי אַ פסיכאָלאָג, איז ער, אַ דאַנק דעם געדאַנק וועגן טויט, אַוועק־געשטעלט געוואָרן פאַר אַ רעטעניש. פון איין זייט איז אים געווען קלאָר, אַז גליק און פרייד זיינען די אינציקע טרייב־קרעפטן פון די מענטשלעכע האַנדלונגען, נאָך מער, דער עצם פון אַ פסיכישן לעבן, וואָס האָלט אויף דעם מענטשן און גיט אים אַ זין אין לעבן. פון דער אַנדער זייט אָבער איז דער פאַקט פון טויט, וועלכן ער שטעלט זיך אַוועק קלאָר פאַר אַ מענטשלעך אויג, דער אינציקער אַבסאָלוטער אמת, וואָס יעדער מענטש פאַרמאָגט אויף זיכער.

אין מיין עסיי: „טאָלסטאָי, ניטשע, און קאַרל מאַרקס" האָב איך וועגן דעם געשריבן בזה הלשון: טאָלסטאָיען „האָט זיך באַוויזן דער טויט... יענע שוואַרצע אימה, וואָס פאַרכאַפט אין אונדז דעם אָטעם, בעת מיר בליקן אין איר פלוצלינג אַריין מיט גרויס און ווילד־געוואַרענע אויגן, מיט געפאַר־אויפגעשטעלטע האָר, יענע ווילדע, פינצטערע אימה, וואָס שלינגט אין אַלע פאַרבן פון לעבן, לעשט אויס אַלע פונקען פון האָפענונג און הויכט אין אונדז אַריין מיט אַ שוואַרצן, פראָסטיקן אָטעם דעם אומברחמנותדיקן סוד, אַז זי, נאָר זי — די דאָזיקע פראָסטיקע, שוואַרצע, ווילדע אימה — איז אין תוך אַריין דער לעצטער ציל, צו

וועלכן מיר שטרעבן, דער לעצטער סך־הכל פון אונדזער גאַנצן זיין אויף דער וועלט". (זע געז. שריפטן, ערשטער באַנד, ז' 18).

ווי אַזוי טאַלסטאַי איז פון אָט דעם טיפן פעסימיסטישן אָפגרונט ווידער אַרויף אויף דער ליכטיקער שיין, האָב איך געפרואווט סקיצירן אין דעם אויבן דערמאָנטן עסיי: (זע דער עיקר זז' 14 ביז 26) און צו דעם עסיי מוז איך אָפשיקן דעם לייענער. דאָ וועלן מיר ברענגען נאָר זיין לעצטן זאָג, דעם קורצן סך־הכל פון אַלץ, וואָס ער האָט אויסגע־פונען וועגן דער מענטשלעכער נשמה און דעם זין פון איר שטרעבן נאָך פרייד און גליק.

טאַלסטאַי האָט אָנגעהויבן גלויבן, אַז די פאַרשיידענע מענטשלעכע נשמות זיינען אַזוי צו זאָגן, ווי קלייע אַזיערעס („לעיקען"), שאַרף אַרום־געגרענעצטע אויף דער אויבערפלאַך פון דער ערד, וואָס זיינען אָבער אַלע צונויפגעגאָסן אין איינעם אין אַן אונטערערדישן באַסיין — אין דער וועלט־נשמה. זי איז אומשטערבלעך. איר עצם איז שכל, אָבער אָט דער שכל האָט אייביקע אַטריבוטן, עצמדיקע אייגנשאַפטן, וואָס קאָנען ניט אָפגעטיילט ווערן פון דעם טיפערן שכל. די אַטריבוטן זיינען: שטרעבן צו גליק, רחמנותדיקע ליבע צו דעם אַנדערן, שטענדיקער חסד ורחמים, וואָס דערגרייכט זיין העכסטע מדרגה אין מסירת־נפש. אין דער העכסטער מדרגה דערגרייכט דער מענטש אויך דעם באַפרידיקנדיקן אָפשלוס פון זיין שטרעבן צו גליק און פרייד.

בלייבנדיק אין די גרענעצן פון אונדזער פאַרגלייך, קאָן מען דאָס פאַרמולירן אויך אַזוי: כל זמן דער מענטש פילט זיך, ווי די אַרומגע־גרענעצטע אָזיערע אויף דער אויבערפלאַך, איז ער עגאָאיסטיש, שטרעבט ער נאָר אָנצושטאָפן זיין אייגענעם „איך" מיט אַלערליי הנאות. אָבער גראָד אָט „איך" איז ווי אַ גרויסע ליידיקע פאַס אָן אַ דנא. וויפיל הנאות מען זאָל אַהין ניט גיסן, לויפט דאָס דורך און גיט ניט קיין פולע באַ־פרידיקונג. די ליבע צו דעם אַנדערן, דער אייביקער רחמנות, דער מיט־לייד מיט דעם אַנדערן, איז דער דנא, וואָס האַלט איין דעם אַריינגע־גאָסענעם אינהאַלט. אָבער גאָר פול, ביז איבער די ברעגעס — פול מיט גליק און פרייד — וועלט די נשמה, ווען זי לאָזט זיך אַראָפּ פון דער אויבערפלאַך, אין דעם אונטערערדישן באַסיין פון דער וועלט־נשמה, וואָס איז ניט קיין אַנדער זאָך, ווי די האַרמאָנישע איינס פון שכל, אַלטרואיס־טישע ליבע, רחמנות און העכסטן גליק.

אין זיין וואונדערבאַרער נאָוועלע: „דער באַלעבאָס און זיין אַרבעטער״, וואו טאָלסטאָי וויקלט פונאַנדער אַלע זייטן פון זיין רעאַליסטישן און פסי־כאָלאָגישן טאַלענט, מאָלט ער אונדז, ווי אַזוי אַ פשוטער, ריין עגאָאיס־טישער באַלעבאָס פאַרט אַרויס וויבטער צייט אין איינעם מיט זיין דינער; ווי אַזוי זיי ווערן פאַרכאַפט פאַרנאַכט־צו פון אַ שניי־שטורעם, וואָס פאַר־ווישט אַלע ווגען און מוזן בלייבן איבערנעכטיקן אין דעם פאַרווייעטן סטעפּ; ווי אַזוי דער דינער, אַ שלעכט אָנגעפּעלצטער פאַר אַזאַ ווערטער, האַלט שוין ביים פאַרפרירן, ווי אַזוי דער מגושמדיקער באַלעבאָס, דער „בעל־גוף״, אין זיין רייכער, וואַרעמער פוטער, וואַרפט זיך אַרויף אויף אים אין דעם שליטן, כדי מיט דער וואַרעמקייט פון זיין גוף ווידער צו אָטאָיען און צו באַשיצן דעם באַלד פאַרפראָרענעם דינער; ווי אַזוי ער ווערט אַליין דערבייַ פאַרפראָרן און שטאַרבט, און וועלכע מאָמענטן פון העכסטן גליק ער לעבט דורך אין זיין באַשלוס צו ראַטעוון דעם אָנדערנס לעבן. — אָט די נאָוועלע איז די בעסטע אילוסטראַציע צו טאָלסטאָיס פסיכאָ־פילאָסאָפישן און רעליגיעזן וועלט־באַגריף.

עס איז דאָ ניט אונדזער דאגה, אויף וויפיל טאָלסטאָיס פסיכאָלאָגיע מוז פירן צו יענער, אַזוי צו זאָגן, פסיכאָ־מעטאַפיזיק, וועלכע טאָלסטאָי האָט אויסגעבויט, כדי צו רעאַנאַליזירן זיין לעצטן סך־הכל וועגן דעם עצם ענין פון מענטשלעכן גליק. עס איז, ווי טאָלסטאָי זאָגט צו יעדן פון אונדז: דו ווילסט דאָך זיין גליקלעך? דערגרייכן די העכסטע שטופע פון גליק און פרייד? איז — זיי וויסן; כל זמן דו טראַכטסט וועגן זיך, וועסטו דאָס קיין מאָל ניט דערגרייכן. שפּרינג אַריין אין דעם געפּילס־באַסיין פון רחמנותדיקער ליבע צו אַלץ וואָס לעבט און צו דעם מענטשן בפרט. דו קאָנסט דאָס טאָן, ווייל אָט דער געפּילס־באַסיין ליגט אויף דעם גרונט אויך פון דיין נשמה. שפּרינג אַהין אַריין, אַזוי, אַז דיין אייגענער „איך״ זאָל, ווי אַ קערנדל זאַלץ, צוגיין דאָרטן אין גאַנצן, אָן אַ רעשט. דעמאָלט ווועסטו וויסן, וואָס עס הייסט „זיין גליקלעך״ און ווי זינפול עס ווערט דערביי אַ מענטשלעך לעבן. דעמאָלט ווועסטו אויך ניט וויסן פון „טויט״, ווייל אויך דער טויט־געדאַנק און די מורא פאַר אים ווערט, אין איינעם מיט דעם „איך״־געדאַנק, לגמרי פאַרשוואונדן אין דעם געפּילס־באַסיין פון רחמנותדיקער ליבע.

אַלגעמיינער אויסגעדריקט: גליק פאַר דעם „איך״ קאָן געמאָלט זיין נאָר דעמאָלט, ווען אין דער נשמה וואָקסט אויס אַ ליבע, צו אַ „ניט־איך״, צו עפּעס אַזוינס וואָס שלינגט אין דאָס „איך״־באַוואוסטזיין אין אַזאַ מאָס,

אַז די עקזיסטענץ אָדער ניט עקזיסטענץ זיינע הערט אויף צו אינטערע־
סירן און עס ווערט לייכט צו שיידן זיך פון אים צוליב אַ העכערער זאַך,
איידער די אייגענע עקזיסטענץ.

און איצטער — צו אונדזער פערטן עדות דעם לעצטן: צו פערדי־
נאַנד לאַסאַל. געבוירן פון רייכע עלטערן, באַשאַנקען מיט שארפע אַפּעטיט
צום לעבן, אַ מאַגנעטיש־ווירקנדיקע פּערזענלעכקייט, שוין דורך זיין שיי־
נער געשטאַלט — זיין קאָפּ האָבן פריינד פאַרגליבן מיט גענטעס קאָפּ,
אָבער מיט יידישע שטריכן אין זיין געזיכט —— האָט לאַסאַל זיך גע־
לאָזט וואויל־גיין אין לעבן, און אין דער זעלביקער צייט געשטרעבט צו
די העכסטע הויכן, וואו עס לעבט זיך אויס דער מענטשלעכער שאַפּ־
דיקער גענאַנק אין וויסנשאַפט און פילאָסאָפיע. אַ וואונדער־קינד האָט אים
אָנגערופן היינע, שוין נאָך דער ערשטער באַגעגעניש.

לאַסאַלס עדות וואָלט פאַר אונדז געווען נאָך פיל באַדייטנדיקער,
ווען ער וואָלט אין זיינע שטודיען זיך מער אָפּגעגעבן מיט דער פילאָ־
סאָפיע פון אַ מענטשלעך לעבן, ווי דאָס האָבן געטאָן געטע, שאָפּענהאָוער
און טאָלסטאי. גראָד דאָס האָט אים אָבער זייער וויניק אינטערעסירט.
זיינע פּסיכאָלאָגישע בליקן מוזן אַרויסגעקריסטאַליזירט ווערן פון זיין לעבן.
און זיין גאַנצער לעבן מאַכט דעם איינדרוק, ווי ער וואָלט געווען, אַזוי
צו זאָגן, אַ פאַרקערפערטער וואַסער־שטורץ פון לעבעדיקער ענערגיע, פון
אַ שטרעבן, אַרויפצוווינגען אויף מענטשן און אומשטאַנדן זיין אייגענעם
ווילן.

לאַסאַל איז געווען דער באַגרינדער פון דער דייטשער סאָציאַל־
דעמאָקראַטישער אַרבעטער־באַוועגונג. אָבער, וואָס האָבן אים געקאָסט פּער־
זענלעך — פון מאַרקסן ביז ביסמאַרקן — האָבן ניט געלייקנט די אויס־
טערלישע העלדנהאַפטע דערשיינונג זיינע. אויך לאַסאַל האָט געשטרעבט
צו גליק, און אויב ער וואָלט געדאַרפט אויסקלייבן אַ פאַרמול פאַר
דעם עצם ענין „גליק", וואָלט ער מסתמא די פאַרמול פאַר זיינע
אימפּעטיקע שטרעבונגען געפונען אין דעם שטענדיקן טריאומף פון דעם
אייגענעם ווילן. ס׳איז געווען אַ מענטש, וואָס האָט אַ צוואַנציק שעה אין
אַ מעת־לעת געקאָסט לעבן, טאָג אין־טאָג אויס, נאָר אויף קאָווע, כדי זיך
ניט אָפּצורייסן פון זיין אַרבעטס־טיש. אָבער אויך אָט דאָס גליקס־קינד
אין אָבער פרטים פלעגט צייטנווייז דורכלעבן „פאַוסטישע שטימונגען" פון
העכסטן עלנט. ער שילדערט זיי אין אַ בריוו צו אַן אינטימען פריינד,

אַ פּאַרעפּנטלעכטן לאַנג נאָך זיין טויט. דער בריוו איז געשריבן געוואָרן אין 1862, ווען לאַסאַל האָט דערגרייכט דעם הויכפּונקט פון זיין באַרימט־קייט אין גאַנץ אייראָפּע. דער בריוו האָט ניט צו טאָן מיט דעם גורל פון דעם מענטשן אויף אונדזער וועלטל, נאָר מיט לאַסאַלס אייגענע פּער־זענלעכע איבערלעבונגען.

סיי פּאַר אונדזער ענין, סיי פּאַר דער כאַראַקטעריסטיק פון לאַסאַלס פּערזענלעכקייט, איז דער בריוו פון אַן אומגעהייערן אינטערעס. וועלן מיר ברענגען אַ פּאָר גרעסערע ציטאַטן פון אים אין דעם נעקסטן קאַפּיטל.

קאַפּיטל זעקס

פערדינאַנד לאַסאַל — וועגן דער הנאָה פונם אייגענעם לעבן

פערדינאַנד לאַסאַל, אַ תלמיד און אַ בר־פלוגתא פון קאַרל מאַרקס, דער באַגרינדער פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, איז געווען אַ העלדישע, אַ ריטערלעכע און אפשר נאָך מער — אַ „מלכותדיקע" פיגור.

נאָך זיין טראַגישן ענד אויף אַ דועל האָט קאַרל מאַרקס, אין אַ באַדויער בריוו צו לאַסאַלס פרײַנד, דער גרעפין פּאָן האַטצפעלד, פאַר־גליכן אים מיט דער שענסטער העלדישער געשטאַלט פון דער אַלט־גרי־כישער לעגענדע — מיט אַכילעסן. ס׳איז אמת, אַז אין דעם בריוו־וועקסל צווישן מאַרקסן און ענגעלסן פון יענער צייט געפינט זיך אַ היפש ביסל קריטישע באַמערקונגען וועגן דעם מהות מענטש לאַסאַל, און די פאַר־גלייכונג מיטן אַלט־גריכישן העלד איז אפשר געמאַכט געוואָרן ניט פון גאַנצן האַרצן.

אָבער מיט אַזעלכע פאַרגלייכענישן שפּילט מען זיך ניט אפילו ביי דעם אָפּענעם קבר פון אַ גרויסן מאַן. מאַרקס האָט איבערגעגעבן דעם איינדרוק, וועלכן די גאַנצע וועלט האָט געהאַט פון יענער צויבערהאַפּטער דערשיי־נונג, וואָס האָט זיך געוויפן פערדינאַנד לאַסאַל.

אויך דער אַבסאָלוטער היפך פון קאַרל מאַרקסן, דער פירשט בים־מאַרק, אַליין בלי ספק גאָר אַ גרויסער מענטש, לאַסאַלס אַ פריינד, וואָס האָט אים אינטים געקענט, איז געווען דורכגעדרונגען פון גאָר אַ הויכער מיינונג וועגן אים. אין אַ לאַנגער רעדע אין פּאַרלאַמענט וועגן לאַסאַלן, ווי אַן ענטפער דעם פירער פון דער אַרבעטערשאַפט, אַוגוסט בעבלען, האָט ביסמאַרק זיך דערלויבט אָט וואָס פאַר אַ שפּאַס. מיינט ניט, פאַר־זיכערט ער בעבלען, אַז לאַסאַל איז געווען אַ רעפובליקאַנער. פאַר דייטש־לאַנד איז ער זיכער געווען אַ מאַנאַרכיסט. עס איז ביי אים נאָר געווען

אַ שאלה וועגן דער דינאַסטיע: צי דאָס זאָל זיין די דינאַסטיע פון די האָהענצאָלערנס, אָדער די דינאַסטיע פון די לאָסאָלס...

און ווער עס וויל האָבן אַ באַגריף, וואָס פאַר אַן אינדרוק לאָסאָל פלעגט מאַכן אויף מענטשן, וואָס האָבן זיך באַגעגנט מיט אים צום ערשטן מאָל, דער זאָל איבערלייענען טורגענייעוו באַשרייבונג, ווי אַזוי מען האָט אים פאַרגעשטעלט לאָסאָלן. טורגענייעוו האָט זיך באמת גע־פילט, ווי אייגער, וואָס שטייט פאַר אַ מלכותדיקער געשטאָלט אַזוי, אַז לאָסאָל האָט אים געדאַרפט אַרויסהעלפן אין זיין פאַרלויירנקייט.

ליידער איז לאָסאָלס געשטאָלט היפשלעך פאַרשטעלט געוואָרן אין די שפּעטערדיקע ביאָגראַפיעס, געשריבן פון מאַרקסיסטן. דער קאַמף פון דער מאַרקסיסטישער ריכטונג אַנטקעגן די „לאָסאָליאַנער" און די נויט צו באַקעמפן יענעם פערזענלעכן לאָסאָל־קולט, וואָס האָט זיך אייגע־שטעלט ביי דער לאָסאָליאַנישער אַרבעטערשאַפט, האָט געצוואונגען די מאַרקסיסטישע ביאָגראַפן אַריבערצובויגן דעם שטעקן אויף דער אַנדער זייט. לייענענדיק די גרויסע ביאָגראַפיע, וועלכע עדוואַרד בערנשטיין, האָט, נאָך אין דעם „פאַר־בערנשטיניאַנישן" פעריאָד, פאַרעפנטלעכט, ווי אַן אַריינפיר צו לאָסאָלס געקליבענע שריפטן, דערמאָנט זיך אָפט אַן דעם עפּיטאָף, וואָס די אַרבעטער האָבן געלאָזט אויסקריצן אויף לאָסאָלס מצבה, אויף דעם יידישן בית־עולם אין ברעסלאָו: „היער רוט אַלעס, וואָס שטערבלעך וואָר אין פערדינאַנד לאָסאָל". אין די מאַרקסיסטישע בי־אָגראַפיעס „רוט" ניט דאָס „שטערבלעכע", נאָר שטרעבט צו פאַרטונקלען די אויסטערלישע גלאַנץ און פראַכט פון יענעם העלדישן קעמפער און דענקער.

ערשט געאַרג בראַנדעס, וואָס האָט געהאָט אַ באַזונדער חוש, אָפּצו־שאַצן די גדלותדיקע דערשיינונגען אין די העלדן פון דער מענטשהייט, האָט אין זיין לאָסאָל־בוך ווידער געלאָזט אונדז פילן די גרויס פון יענעם אַזוי טראַגיש־אומגעקומענעם פראַכט־עקזעמפלאַר פון דעם מענטש־לעכן מין.

געוויס האָט אויך אָט די זון געהאָט פלעקן, אָבער אין דעם זכרון פון די דורות וועט לאָסאָלס מענטשלעכע געשטאַלט אַלע מאָל בלייבן, ווי אַ לייכטנדיקע זון.

פאַר אונדזער ספּעציעלן ענין איז זייער וויכטיק, צו האָבן אין זינען די פאַר דאָטן, וואָס מיר האָבן אויבן געבראַכט. לאָסאָל איז באמת געווען אַ גאַר גרויס־אַרטיקע פיגור, וואָס האָט אַריינגעצויגן אין זיין צויבער־קריז אַזוי פיל גאונים און גדולים. דערצו איז ער אַלע מאָל געווען

עקאָנאָמיש אומאָפהענגיק, געקענט פירן און געפירט אַ גאַר גרויסן שטאָט, האָט ריטערלעך געהאַלפן מיט זיין פאַרמעגן פילע נויטבאַדערפטיקע; איז געווען אַ גלענצנדיקער רעדנער, אַ גרויסער געלערנטער, אַ שאַרפער פילאָסאָפישער קאָפּ און אַ „לעבע־מענטש" אויף אַ גאַר ברייטער האַנט, וואָס איז געשוואומען אין דעם שטראָם פון דעם לעבן און געשעפט פון אים פאַר זייַנע הנאות אין דער פולסטער מאָס.

אָט פאַר וואָס עס איז אַזוי אינטערעסאַנט אויסצוהערן זייַנע אַ מיינונג וועגן לעבן און גליק אין לעבן. אויב די לייענער געדענקען, האָבן מיר פאַר דעם מהות פון גליק פאַרגעשלאָגן אויך די פאַרמול: „גליק איז דער טריאומף פון דעם אייגענעם ווילן: עס זאָל זיין און געשעען אין דער וועלט דאָס, וואָס איך וויל עס זאָל זיין אָדער געשעען; און עס זאָל ניט זיין אָדער ניט געשעען עפּעס אָזוינס, וואָס איך וויל ניט עס זאָל זיין אָדער געשעען". לייענען מיר די ביאָגראַפיעס פון לאָסאַלן, דערשיינט ער פאַר אונדז ווי אַ ווילנס־העלד. עס איז אַ שוימנדיקער שטראָם פון לעבעדיקער ענערגיע, וואָס טראָגט זיך אַלע מאָל צו אַ באַשטימטן ציל — און דערגרייכט אים אַפֿ מאָל, מעג דאָס קאָסטן יאָרן און יאָרן פון אָנשטרענגונג. דערמאָנט זיך, צ"ב, אָן זיין ריטערלעכן יאָרן־לאַנגען קאַמף אין דעם פּראָצעס פון דער גרעפּין פאָן האָטצפעלד! יעדן ציל, וואָס ער האָט זיך געשטעלט, האָט ער דורך זיין וואונדערבאַר־ענערגישן ווילן דערגרייכט, ביז די קויל פון דעם קעגנער אין אַ דועל האָט, אין דעם יאָר 1863, איבערגעריסן זיין לויף, צו „דערמאָנען" די „שיינע העלענע" פאָן דעניגעס.

אָבער די מיינונג זייַנע וועגן זיין אייגענעם לעבן און די באַפרידי־קונג, וואָס ער האָט פון אים, האָט ער אַרויסגעזאָגט אין אַ בריוו צו זייַנעם אַ פרייַנד, דעם קאָלאָנעל ריוסטאָוו, אין יאָנואַר 1862, אין אַ צייט, וועו לאָסאַל איז געשטאַנען אויף דעם העכסטן שפּיץ פון זייַנע פיל־פאַכע טריאומפן, סיי אין דעם געזעלשאַפטלעכן, סיי אין דעם פערזענלעכן לעבן.

דער גאַנצער בריוו איז אומגעהייער אינטערעסאַנט. מיר קאָנען אָבער דאָ ברענגען נאָר דאָס, וואָס האָט אַ דירעקטן שייכות צו אונדזער ענין.

לאָסאַל שרייבט:

„אויב יעדן שטיקל תענוג, וואָס דו ווילסט אַראָפּשלינגען, מוזט דו אַלע מאָל אַליין פּראָדוצירן מיט דער אָנשטרענגונג פון דיין קראָפט; אויב קיין זאַך אין דעם אָרום, ברענגט ניט אָרויס קיין פּרייד אין דיר, ווערט מען ממילא זייער גיך איינגעמאָטערט... איך עס און

טרינק און באָפרידיק אָלע מענטשלעכע באַדערפענישן אָבער מיין באַ־
פרידיקונג דערביי וואָלט איך אָפילו קיין הונט ניט געוואונטשן.

„עס איז שוין מיט מיר אַ סך יאָרן אָזוי, און דאָס האָלט אָלץ
אין איין וואָקסן. די אייגציקע תּרופה, וואָס איך האָב דערצו איז —
אונטערטונקען זיך אין אַן אָרבעט, אַ סך אַ גרעסערע, איידער אָזא,
וואָס קאָן בכלל דורכגעפירט ווערן, אָדער וואָס קאָן דורכגעפירט ווערן
אין דריי מאָל אָזוי פיל צייט, וויפיל איך קאָן אָפּגעבן פאַר איר. ווי
נאָר איך דריק אין זיך אַריין אָזאַ נייע פיניקונג, אָזוי ווערן, אין אָט
דעם ברען, וואָס כאַפּט מיך אָרום, דערשטיקט אָלע אַנדערע באַ־
האָלטענע שטימונגען! איך אָרבעט, איך פיניק זיך, איך קרעכץ אונטער
דער משא פון אַן אוממעגלעכן ציל, איך דריק אַריין דעם אָנגעגליטן
שטעך־אייזן אָלץ טיפער צווישן מיינע ריפן; איך ווער איינגעמאָטערט,
שעפּ מיך אויס, רייס פון זיך פּאָסן. אָט אין אָזעלכע מאָטערנדיקע
יסורים, אין וועלכע איך דריי מיך און ווינד מיך; אין יסורים, וואָס
דרינגען אַריין אין דער נשמה און פילן אַן מיין מוח, טאָג איין־טאָג אויס,
ביז איך פאַרמאָך די אויגן — סיי ווען איך זיץ ביים עס־טיש, סיי
ווען איך שפּאַס מיט פרויען, און מאָך דעם פלירט מיט זיי; אָט אין
אָט דעם משוגענעם ציטער פון די נערוון, פיל איך מיך געזעטיקט,
באַפרידיקט, און מאָך דאָס אוממעגלעכע פאַר מעגלעך.

„אָבער ווי נאָר די אָרבעט ליגט אַ פאָרטיקע אויפן טיש און
דער שטעך־אייזן איז אַרויסגעצויגן פון די אינגעווייד, פאָל איך ווידער
אַריין אין אַ פאָוסטישער שטימונג: „קיין הונט וואָלט ניט געוואָלט אָזוי
נאָך ווייטער לעבן. מיין אָרבעט — זיינען קאָנוואולסיעס; מיין אָפּרו
איז אומעט... פאָרשטייט זיך, אַז די קאָנוואולסיעס זיינען בעסער,
און איך בין ווידער גרייט אויף אַ לענגערער צייט אַריינצוואַרפן זיך
אין אָט דעם באָטויבנדיקן אויפגערודער".

אין אַן אָנדער אָרט פון דעם בריוו שרייבט ער:

„אָרבעט איז דער אָפיום פאָר דעם איראָפייער".

וואָס שילדערט אונדז דאָ לאָסאָל? און וואָס איז דער מוסר השכל
פון זיינע רייד פאָר דעם פראָבלעם פון דעם מענטשלעכן גליק?

כּל זמן ער יאָגט זיך, צו „פראָדוצירן פאָר זיך אַליין תּענוג", כּל
זמן ער באַפרידיקט זיינע מענטשלעכע, ד״ה די אייגענע פערזענלעכע
באַדערפענישן, וואָלט ער „אָזאַ באַפרידיקונג קיין הונט ניט געוואונטשן".
נאָר דעמאָלט, ווען ער „טונקט זיך אונטער" אין אַן אָרבעט, פאָרגעמט

זיין מוח און האַרץ, אַפילו ווען ער עסט און טרינקט און גיט זיך אַפּ מיט פרויען, — נאָר דעמאָלט דערגרייכט ער אַזאַ צושטאַנד אין זיין נשמה, פון וועלכן זי וויל ניט אַרויסגיין, ד"ה דעם אַלגעמיינעם באַדינג פאַר זיין גליקלעך, ווי מיר האָבן דאָס דערקלערט אין אַ פריערדיקן אַרטיקל. און מע זאָל דער צושטאַנד זיין פאַרבונדן מיט פיין און באַ־ טויבנדיקן אויפרודער, גיט ער אים די נייטיקע „זעטיקונג".

אַזוי — לאָסאַל, איינער פון די גלענצנדיקסטע „גליקס־קינדער" פון דעם נייצנטן יאָרהונדערט.

לאָמיר איצטער פאַרגלייכן די סך־הכלען פון אַלע פיר „עדות". געטעס „פאָוסט" האָט אין ערגעץ ניט געפונען זיין אידעאַל פון גליק, דעם העכסטן מאָמענט, מיט וועלכן ער וויל זיך ניט שיידן, ווי נאָר דעמאָלט, ווען זיין אייגענער „איך" איז אייגעטרונקען געוואָרן אין דער פאַרשטעלונג פון אַ צוקונפטס־אידעאַל, ווען ער בויט אַ „פריי לאָנד פאַר אַ פריי פאָלק". שאַפענהאָוער, וואָס איז לגמרי מבטל דעם ענין „גליק", ווי אַן אילוזיע, גיט צו די מעגלעכקייט פון גליקלעכע מאָמענטן, וועו דער ווילן צו אַן אינדיווידועלן זיין אויף דער וועלט ווערט אין גאַנצן אָפּגעוואָרפן אַן אַ זייט, אַ דאַנק דעם אינטערעס אין ריין שכלדיקע און ריין עסטעטישע ענינים, דער עיקר אין דער מוזיק, וואו דאָס „איך" ווערט אין גאַנצן אייגעשלונגען פון אַ גרעסערן און העכערן „ניט־איך". טאָלסטאַי גלייבט אין דער מעגלעכקייט פון שטענדיקן גליק פאַר דעם מענטשן, אָבער דער „שכל" דיקטירט אים, אַז כדי צו זיין גליקלעך, דאַרף מען פאַרגעסן אויף זיך אַליין און לעבן אין ליבע צו אַלע, וואָס לעבט, אין אַזאַ אינטענסיוויער ליבע, וואָס מאַכט גרינג און זיס די מסירת־נפש פאַר דעם אַנדערן. און לאָסאַל... מאי קא משמע לן לאָסאַל? אויך ער „קומט אונדז צו לאַזן הערן" דעם זעלביקן מאָטיוו, נאָר אין אַן אַנדער וואַריאַציע. יעדער מענטש זוכט זיין אייגענעם גליק. אָבער לאָסאַל זוכט אים אין אָפּיום, וואָס פאַרטויבט די שטים פון זיין „איך" מיט אַלע זיינע באַדערפענישן און הנאות. דער „אָפּיום" איז דאָ די אַרבעט, וואָס איז ליב און טייער. ווידער ווערט דאָ דאָס „איך" פאַרטרונקען אין אַ גרעסערער און חשובערער זאַך, איידער דאָס אייגענע לעבן.

יעדער מענטש קאָן זיך אַ פרעג טאָן: „קאָן איך זיין גליקלעך?" אויסהערנדיק אָט די אַלע געבראָכטע עדות פון מענטשן, מומחהס אין לעבן, געניטע אין אַלע וועגן, אויף וועלכע מען יאָגט זיך נאָך גליק, מוז ער זיך ענטפערן: „יאָ, איך קאָן זיין גליקלעך; צייטווייליק, אַדער שטענ־ דיק — אָבער בתנאי; „איך" זאָל דערביי ניט זיין..."

אַ משונהדיקער רעזולטאַט! איך קאָן זיין גליקלעך נאָר דעמאָלט, ווען איך בין דערביי ניטאָ! ס׳איז קלאָר, אַז מיר שטייען דאָ פאָר אַן אינעווייניקסטן וויידערשפרוך, פאָר אַ רעטענישׂ, וואָס דאַרף אויפגעקלערט ווערן, ווען מען לאָזט זיך אַראָפּ אויף איר גרונט.

און ס׳איז אונדז קלאָר, אַז דער סודות־פולער וויידערשפרוך ליגט ערגעץ־וואו אין דעם ענין גופא פון אַ מענטשלעכן „איך״. מוזן מיר דעריבער זיך אַ ביסל טיפער פאַרטראַכטן וועגן דעם מהות און דעם באַדייט פון אַן „איך״. און דאָס — ניט נאָר אין דער מענטשלעכער וועלט, נאָר אויך אין דער לעבעדיקער וועלט בכלל, וואָס איז פול און פיל, אויב ניט מיט זעלבסט־באַוואוסטזיניקע „איכ״ן, איז מיט שאַרף אַרומגעגרעניצטע יחידים, אינדיווידואַן.

ווי איז דאָס די מעשה מיט דעם יחיד און דער לעבעדיקער וועלט? איז דאָס אמת, אַז יעדע לעבעדיקע בריאה שטרעבט צו איר אייגענער הנאה, צו איר אייגענעם גליק? זיינען אירע האַנדלונגען אַזוינע, אַקוראַט ווי זי וואָלט זיך באַטראַכט פאָר אַ זעלבסט־צוועק אין איר עקזיסטענץ? אויב דער זין פון אַ יחידס לעבן איז דער בר־דעתדיקער תכלית פון דעם אייגענעם גליק — וואָס איז דער זין פון דעם יחידס לעבן און דער נאַטור? ווי אויך פון דעם מענטשלעכן יחיד, ווי אַן אויסשניט פון דער נאַטור?

וועגן אָט דעם ענין מוזן מיר קלאָר ווערן פריער, איידער מיר קאָנען אַרייַנקוקן טיפער אין דעם רעטעניש פון דעם מענטשלעכן „איך״ און דעם זין פון דעם מענטשלעכן זיין אויף דער וועלט.

צו דעם „איך״ ־פּראָבלעם גייען מיר איצטער איבער.

קאַפּיטל זיבן

דאָס ליבע „איך"

אין דער פּראָגרעסיווער פרייזיניקער געדאַנקען־וועלט ווערט גע־ווינטלעך אָנגענומען, אַז דער זין פון לעבן ביי יעדער לעבעדיקער בריאה באַשטייט אין דעם שטרעבן צו דעם אייגענעם גליק. יעדער בעל־חי פירט זיך אויף אַזוי, ווי ער וואָלט געוואָלט אַ זעלבסט־צוועק, אַן „איך", און דער תכלית פֿל התכליתים פֿאַר אים איז — צו האָבן פון דעם לעבן וואָס מער באַפרידיקונגען און הנאות און וואָס ווייניקער ליידן.

אויב אַזאַ גליק־צושטאַנד קאָן בכלל זיין בנמצא, איז ער, אין דעם לויף פון דער אַנימאַלישער אַנטוויקלונג, דערגרייכט געוואָרן אפשר ביי יענע קלענערע, שטיפערישע מאַלפּעס, וואָס לעבן אין די וועלדער פון די טראָפישע לענדער. מיר איז באַקאַנט די באַשרייבונ פון אַזאַ לוסטיקן פּעלקעלע, וואָס לעבט אויף דעם אינדזל יאַוואַ. מען דאַרף נאָר אַרויס־פאָרן אין וואַלד מיט קערב פרוכטן און נאַשערייען און זיך צוקוקן צו דעם פריילעכן געטומל, וואָס הייבט זיך אויף ביי דער שטיפערישער חברה, וועו עס קומען צו איר די חשובע געסט: ניטאָ אפשר אין דער גאַנצער לעבעדיקער וועלט אַזאַ יום־טוב פון פונאַנדערגעבראָכענער פרייד!

און אין דער אמתן: וואָס פעלט דען דעם מאַלפּע־„איך", דעם „בחיר היצירה" פון דער אַנימאַלישער וועלט, צו דערגרייכן דעם העכסטן תכלית פון דעם לעבן, דעם צושטאַנד פון גליק? לעבנס־מיטלען גיט אים דער טראָפישער וואַלד איבערגענוג. אינטעלעקטועל איז ער כּמעט דער גא־ענטסטער צו דעם צוויי־פיסיקן „בעל־שכל". זיין געפילס־לעבן איז אום־געהייער באַרייכערט מיט אַ כּמעט מענטשלעכער ליבע צו זיינע קינדער, — דער עיקר ביי דער מוטער. פון די פיינד שיצט ער זיך מיט דער אויסטערלישער רירעוודיקייט פון זיינע איבערים, מיט זיין פלינקען שפּרינ־גען און קלעטערן פון בוים צו בוים און מיט זיינע קלוגע אינפאַלן אין אַן עת צרה. און ניטאָ ביי זיי קיין דינים און משפּטים, קיין „מען מעג"

און „מען טאָר ניט", וואָס פאַרביטערן דאָס לעבן אין אַ מענטשלעכער וועלט.

האָבן אָבער אייניקע פון אַזעלכע „מאַלפע־איכ"ן געמאַכט דעם פאַטאַלן טעות און האָבן אַריבערגעשריטן די גרענעצן פון דער ריין אַנימאַלישער ממשלה. אין דעם לויף פון אַ דורות־לאַנגער אַנטוויקלונג איז דער מאַלפע־איך" פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מענטשלעכן „איך". אויך ער איז נאָטיר־לעך אַ „זעלבסט־צוועק" פאַר זיך אַליין. אויך ער יאָגט זיך נאָך וואָס מער הנאות און וואָס וויניקער ליידן. אָבער ער האָט שוין אַ שטאַרקערן שכל, אַ ברייטערן קוק. טראַכט ער אויס וואָס מער המצאות, ווי אַזוי צו פאַרמינערן ליידן און פאַרגרעסערן דעם סכום פון באַדערפענישן, באַ־פרידיקונגען און פון פרייד. און אַז אָט דער מענטשלעכער „איך" דער־גרייכט די הויכע מדרגות פון דער ציוויליזאַציע און פאַרטראַכט זיך וועגן דעם זין און דעם תכלית פון זיין אייגענעם מענטשלעכן לעבן, מוז ער, אַפילו ביי די פראַכט־עקזעמפלאַרן פון דעם מענטשלעכן מין, אַפילו ביי אַזעלכע „גליקס־קינדער", ווי אַ געטע, אַ שאַפענהאָוער, אַ טאָלסטאָי, אַ פער־דינאַנד לאַסאַל, קומען, אויף פאַרשיידענע וועגן, צו אַזאַ מין חידושדיקן אויס־פיר, ווי מיר האָבן אים פאַרמולירט אין דעם פאַריקן קאַפּיטל.

ער געפינט: „יאָ, איך קאָן זיין גליקלעך, אָבער בתנאי, אין זאָל דער־ביי ניט זיין. מיין „איך" מוז דערביי איינגעשלונגען ווערן פון עפעס אַ „העכערן" „ניט־איך" און אין גאַנצן פאַרשווינדן אין אים.

צווישן דעם „איך" און זיין „גליק" שטעלט זיך דאָ אַרויס אַ רעטעניש־פולער אַנטאַגאָניזם. כל זמן „איך" שטיי אין צענטער פון מיינע שטרעבונגען צו גליק, ווייכט פון מיר דאָס גליק. קומט דאָס „גליק" איז דאָס נאָר דע־מאַלט, ווען עפעס אַ „ניט־איך" האָט אויפגעפרעסן מיין „איך" און אים איינגעשלונגען אָן אַ רעשט.

וואָס איז דער מער מיט דעם מענטשלעכן „איך"? פאַרוואָס אַזאַ אַנ־טאַגאָניזם צווישן „איך" און זיין גליק? עס איז אַ פראַבלעם!

לאָמיר פרואוון זיך אַראָפלאָזן טיפער אין אָט דעם „איך"־פראַבלעם.

מיר קענען אונדזער אייגן „איך" פון דער אינעווייניקסטער זעלבסט־דערקענטעניש. און וועז מיר באַטראַכטן זיך נאָר פון אינעווייניק, געפינען מיר... אָדער, לאָזט מיך בעסער רעדן בלשון יחיד: מיר האָבן דאָ צו טאָן גראָד מיט דעם פראַבלעם פון אָן איינצלנעם, פון אָן אינדיווידיאום! איך זאָג, וועז איך באַטראַכט מיך פון אינעווייניק, געפין איך, אַז איך בין אַ פּסיכישער צענטער, וואָס שפילט מינדעסטנס אַ פירפאַכע ראָלע: איך בין אַ צענטער פון דערקענטעניש, דענקען און אויפמערק. איך בין דער

צונויפזאַמלער, אָפט אַרויסברענגער פון איינצלנע געדאַנקען און דערקענ־
טענישן, אָפט אויך דער צונויפבינדער זייערער אין איין איינצלנעם סיסטעם.
מעג דער קירכן־גלאָק קלינגען ווי שטאַרק, אויב מיין אויפמערק איז פאַר־
נומען מיט אַן אַנדער זאַך, עקזיסטירט ער ניט פאַר מיר. דערצו בין איך
אַ צענטער פון גענפיל, ליידן און פריידן, תענוג און שמאַרץ זיינען מיר באַ־
קאַנט נאָר ווי מיינע ליידן און פריידן. און איך ווייס, אַז איך האָב אָפטמאָל
די מאַכט, צו פאַרטויבן מיינע ליידן. דערנאָך בין איך אויך אַ צענטער פון
אַלערליי וועלטנישן, געלוסטן און פון דעם אַלץ־באַשליסנדיקן ווילן. „איך"
בין דער צענטער, פון וועלכן עס גייען אַרויס מיינע האַנדלונגען. איך האָב
אַ געפיל פון בחירה חפשית און פון אייגענער זעלבסטשטענדיקייט. און לסוף
בין איך מיר אַ זעלבסט־צוועק, און אַלע מיינע האַנדלונגען זיינען פאַר מיר
מיטלען, כדי אין דער לעצטער ליניע צו דערגרייכן מיינע צילן.

אָט דער „איך"־צענטער, וואָס פאַלט צונויף מיט דעם זעלבסט־באַ־
וואוסטזיין איז אַן אַבסאָלוטער, אַן אין זיך גופא איינגעשלאָסענער סיסטעם.
קיין פּיצעלע פון מיין באַוואוסטזיין קאָן ניט אַרויסגעטראָגן ווערן אין
דרויסן. ווען איך שריי אַרויס מיין צער אין אַן „אוי, אוי וויי" און דאָס
רופט אַרויס אַ סימפּטאָמאַטישן אָפּקלאַנג ביי אַן אַנדערן „איך", האָט דאָס
ניט מיין צער דירעקט אַרויסגערופן דעם אַנדערנס מיטלייד. דאָס האָבן
דרויסנלעכע קלאַנגען פון מיין שטים, כוואַליעס פון לופט, דערוועקט אין
דעם אַנדערן אַ מער אָדער ווייניקער שטאַרקן דערמאָנען זיך אַן זיין
אייגענעם צער און דערפון זיין „מיטגעפיל".

און צוריק: מיין „איך" איז אַזוי אַבסאָלוט איינגעשלאָסן אין זיך
גופא, אַז קיין זאַך פון דרויסן קאָן ניט אַרייַנדרינגען אין אים. ווען איך
הער דעם אַנדערנס „אוי וויי! אוי וויי!", דרינגען ניט אַריין אין מיין
באַוואוסטזיין די לופט־כוואַליעס פון זיין שטים. זיי מוזן ביי דעם ברעג
פון מיין „איך" פאַרוואַנדלט ווערן אין עפּעס אַן אַנדער זאַך, וואָס צינדט
אַן אין מיר מיין באַוואוסטזיין פון קלאַנגען און מיין געפיל פון רחמנות.

אָט די אַבסאָלוט זיכערע פאַקטן פון דעם ריין סובייקטיוון, אינע־
וויניקסטן אייגזען האָבן געפירט אין דער פילאָסאָפיע, אין דעם וועלט־
באַגעם, צו דעם אַבסאָלוטן סאָליפּסיזם, וואָס לערנט, אַז קיין דרויסנלעכע
וועלט איז גאָר אויף דער וועלט ניטא. עס איז דאָ נאָר מיין אייגענער
„איך", אין וועלכן עס קומען אויף — אַ הוץ געפילן, אַבסטראַקטע גע־
דאַנקען, וועלענישן און באַשלוסן פון דעם ווילן — אויך בילדער, דמיונות
פון אַ כלומרשט דרויסנלעכער וועלט, מיט באַוועגונגען און געשעענישן וואָס
שפּילן זיך אָפּ אין אַ כלומרשט דרויסנלעכן „ניט־איך".

ס׳איז ניט דאָ דאָס אָרט, אויפצודעקן די ריין לאָגישע פעלערן פון דעם פילאָסאָפישן סאָליפּסיזם. דאָ איז פאַר אונדז וויכטיק אַרויסצובערענגען, אַז די זעלביקע אַבסאָלוט זיכערע פאַקטן פון דעם אינעווייניקסטן איינזען זיינען דאָס רוב עלול צו פירן — ווי צ. ב. ביי שטירנערן — **אויב ניט צו דעם אַבסאָלוטן סאָליפּסיזם אין דעם וועלט־באַגעם, איז לפחות צו דער** טעאָריע פון דעם „עגאָאיזם" („איכיזם") אין דעם לעבנס־בליק, **אין דער** עטיק און אין דער פסיכאָלאָגישער דערקלערונג פון „מיינע" שטרעבונגען **און האַנדלונגען.**

דער גרונט־געדאַנק איז — ווי איך האָב אים שוין דאָ אָ פּאָר מאָל פאָרמולירט — אַז „איך" בין אָ זעלבסט־צוועק און אַז דער תכלית פּל התכליתים אין מיין לעבן איז מיין אייגן גליק. איך שטרעב צו הנאות און אַנטלויף פון ליידן. אויב איך זאָג מיך אָפּ פון אָ הנאה, איז דאָס אָדער צוליב אָ שטאַרקערער, דויערהאַפטערער אַנדערער הנאה, אָדער כדי **אויסצומיידן יסורים**, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דער ערשטער. **אויב איך** נעם אויף מיר ליידן, איז דאָס אָדער כדי צו אַנטלויפן פון גרעסערע ליידן, אָדער כדי צו געווינען אָ שטאַרקע הנאה, וואָס וועט אַרויסוואַקסן פון די יסורים, וועלכע איך נעם אויף זיך.

הפלל: מיין גליק איז דער ציל פון מיין זיין און מיין לעבן... וואָס איז דערביי מיין לעבן, דער גאַנצער סכום פון מיינע איבערלעבענישן? — זיי זיינען נאָר אָ פאַרבאַדינג און אָ מיטל, כדי איך זאָל דורך מיין לעבן **דערגרייכן מיין ציל, מיין גליק.**

וואָס ברענגט מיר הנאה? וואָס ברענגט מיר ליידן? — אויך אויף אָט דער פראָגע האָט דאָס „איך" אַן אַבסאָלוט „זיכערן" ענטפער. אָלץ וואָס פאַרשטאַרקט און פאַרלענגערט די עקזיסטענץ פון מיין „איך" ברענגט מיר הנאה — ווי צ. ב. די שפּייז, וואָס זעטיקט מיין הונגער. אָלץ וואָס שוואַכט אָפּ אָדער פאַרקירצט די עקזיסטענץ פון מיין „איך" — אָ וואונד אָדער קראַנקהייט — ברענגט מיר ליידן.

אַזוי זעט דאָס אויס פון אינעווייניק, וואו דער „איך" דערשיינט ווי אַן אין זיך אָפּגעשלאָסענער, צוליב זיך זעלבסט עקזיסטירנדיקער סיס־טעם. און דערביי איז קיין נפקא מינא ניט, צי מיר באַטראַכטן דאָס „איך", ווי אַן אומטיילבאָרע „איינס", אָדער מיר נעמען אַן מיט די מאַ־דערנע ביאָלאָגן, אַז דאָס „איך", מיין „אַרגאַניזם", איז אין תוך אַן אַר־גאַניזאַציע, אָ מין געזעלשאַפט פון אייגצלנע קלייטעלעך, וואָס האַלטן אויף מיט זייערע טעטיקייטן דאָס לעבן פון דעם גאַנצן. און אָפילו ווען מיר נעמען אַן — אין איינעם מיט די נייערע פסיכאָלאָגן — דער עיקר פון

דער פרוידיאַנישער שולע — אַז דאָס „איך" איז נאָר אַ קלייַנער באַ־
לויכטענער שפּיץ פון אַן אומבאַוואוסטזיניקן פסיכישן זייַן, וועלכן פרויד
רופט אַן דאָס „עס", ווערן מיר אויך ניט פטור פון דעם „איך", ווי אַ
זעלבסט־צוועק. אויך אין דעם „עס" הערשט דאָס שטרעבן צו זעלבסט־
דערהאַלטונג, דער קאַמף פאַר דער אייגענער, אין זיך אָפּגעשלאָסענער
עקזיסטענץ, מיט דעם זעלביקן שטרעבן, צו אַנטוויפן פון ליידן און
טויט.

זעלבסט־דערהאַלטונג — זעלבסט־צוועק! דאָס אַלץ איז דאָך אַזוי
„זעלבסט־פאַרשטענדלעך!" אָבער גראָד אָט דאָס זעלבסט־פאַרשטענדלעכע
איז אין דער אמתן אייגער פון די גרעסטע וואונדער, וואָס עס קאָן נאָר
געבן. און אויב מיר חידושן זיך ניט דערויף, איז דאָס ווייל עס איז
אַזוי נאָענט און באַקאַנט, ווי מיר חידושן זיך ניט אויף דעם ענין רויס
(אויסגעשפּרייטקייט) און ציט, וואָס געהערן אויך צו די גרעסטע וואונדער
פון דער וועלט.

פאַרלאָזן מיר אָבער אָט די „זיכערע פאַקטן" פון דעם אינעווייניקסטן
סובייעקטיוון איינזען, און באַטראַכטן דעם ענין אָביעקטיוו; וועז מיר נעמען
דאָס „איך", דעם „יחיד", ווי אַ טייל פון דער גאַנצער נאַטור, אַזוי ווערט
קלאָר, אַז דער געדאַנק פון אַן „איך", פון אַ סיסטעם, אַן אָפּגעשלאָסענעם
אין זיך גופא, פון אַ זעלבסט־צוועק פאַר זיך אַליין — אָט דער געדאַנק,
זאָג איך, ווייזט זיך אַרויס ווי אַ פשוטע אוממעגלעכקייט, ווי אַ פאַטש אין
פנים אָלע פאַקטן, וואָס מיר ווייסן פון דער נאַטירלעכער וועלט.

איך נעם מיין גוף. זיין לעבן באַשטייט פון אַ שטענדיקן שטאָף־
אויסבייט מיט דער נאַטור. שטיקער פון דעם „ניט־איך" אין דער פאַרעם
פון שפּייז, געטראַנק און לופט פאַרוואַנדלען זיך שטענדיק אין מיין „איך",
און שטיקער פון מיין לעבעדיקן „איך" ווערן ווידער שטענדיק אַרויס־
געשלייַדערט אין דעם „ניט־איך", אין דער דרויסנדיקער וועלט. יעדע
רגע מוז איך אינאַטעמען און אויסאַטעמען לופט, צוליב אַ פאַרברענונגס־
פראָצעס, וואָס קומט פאַר אין מיין אָרגאַניזם, און די לונגען שפּילן דער־
ביי די ראָלע פון אַ בלאָז־זאַק אין אַ שמיד־שטוב. מיין גוף קאָן פונקט
מיט אַזאַ רעכט אָנגערופן ווערן אַן „איך", ווי מען קאָן אָנרופן אַן „איך"
אַן אויוון מיט ברענעדיקע קוילן.

מיין „איך", ווי אַ גוף, איז אַזוי אויסגעבונדן אין איינעם מיט דעם
גאַנצן ים פון די נאַטירלעכע דערשיינונגען פון דער דרויסנלעכער וועלט,
אַז עס איז אות באות אמת שפּינאָזאָס פאַרגלייך פון יעדער אייַנצל־זאַך
און פון יעדן „איך" מיט אַ כוואַליע אין דעם ים, וואָס הייבט זיך אויף

אַ ווייַלע, באַקומט אַן אייגענע געשטאַלט און גיסט זיך ווידער צונויף מיט דעם ים.

גייט מען איבער צו דעם פסיכישן לעבן און מען באַטראַכט עס ריין אָביעקטיוו, פאַרלירט זיך ווידער דער גאַנצער ענין ״איך״. שוין יום האָט באַווייזן, אַז דאָס גאַנצע פסיכישע לעבן פון דעם ״איך״ באַשטייט פון איינצלנע פסיכישע צושטאַנדן, וואָס פאַרבינדן זיך און שיידן זיך פונאַנדער, לויט געוויסע געזעצן. דאָס ״נשמה״־לעבן איז פונקט אַזאַ קאָמפליצירטער פראָצעס פון איינצלנע פסיכישע עלעמענטן, ווי דאָס לעבן פון דעם גוף איז אַ קאָמפליצירטער פראָצעס, דורכגעפירט פון די איינצלנע קלייטעלעך, וואָס שטעלן אים צונויף. מיין ״פרייער ווילן״, וואָס איז אַזוי ענג פאַרבונדן מיט מיין ״איך״־באַווּאוסטזיין, איז אַפילו אַ רעאַליטעט — אויב ער איז אַ רעאַליטעט — עפעס מער ווי אַ פסיכישער דמיון — אַן איינצלנער פסיכישער פראָצעס. און אַפילו בערגסאָן, וואָס שטרעבט צו באַווייזן די רעאַליטעט פון אַ פרייען ווילן, מוז צוגעבן, אַז דער ווילן שטייט אונטער דעם דרוק פון אַנדערע פסיכישע פראָצעסן, וואָס קומען פאַר אין דעם ״איך״ און זעלטן וועט קאָן זיך דער פרייער ווילן אַרויסרייסן, פון אונטער זייער משא און גובר זיין זיי.

און דאָס ״איך־באַווּאוסטזיין״ גופא! אין דער מאָדערנער וויסנשאַפט זיינען אָנגעקליבן געוואָרן מאָסן פאַקטן, וואָס באַווייזן, אַז אויך ער איז ניט דער אין זיך אָפּגעשלאָסענער סיסטעם, וואָס איז כולל אַלע פסיכישע פראָצעסן אין זיך, נאָר איז אַן איינצל־דערשיינונג אין דעם פסיכישן לעבן. מיר האָבן פאַקטן, וואו אינעווייניקסטע ״אייגענע״ פסיכישע דערלעבנישן, אָפילו וווייטאָגן, ווערן אויפגענומען — צ״ב אונטער אַ שוואַכן כלאַראָפאָרם — ווי דערלעבנישן, וואָס האָבן קיין ברעקל שייכות ניט צו דעם אייגענעם ״איך״. מיר האָבן פאַקטן, וואָס באַווייזן, אַז אין אייגן־דעם זעלביקן פסיכישן סיסטעם קענען לעבן פאַרשיידענע ״איכ״ן, וואָס זיינען, לויט זייערע ״איך״־באַווּאוסטזיינס לגמרי פאַרשיידן איינס פון דעם אַנדערן.

נאָר — מער וועגן דעם ענין ״איך״ אין דעם נעקסטן קאַפּיטל.

קאַפּיטל אַכט

קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס אין דער ניט־לעבעדיקער נאַטור

אַ לעבעדיקער אָרגאַניזם זעט אויס, ווי אַ זעלבשטענדיקער, אין זיך איינגעשלאָסענער יחיד, ווי אַ יש בפני עצמו. אָבער אויך אין דער ניט־לעבעדיקער, אַנאָרגאַנישער נאַטור האָבן מיר אַזאַ מין דערשיינונג, וואָס „כאַפּט דעם אָנבליק" פון אַן אין זיך איינגעשלאָסענעם יחיד, אין אַ נאָך מער זעלבשטענדיקן זין, איידער אַ לעבעדיקע באַשעפעניש. דאָס איז דער קריסטאַל. פאַר וואָס ניט אַראָפּלאָזן זיך צו אים? ווער ווייס? אפשר וועט ער אונדז ווי עס איז העלפן פונאַנדערצופּלאָנטערן דעם ענין פון דעם זעלבשטענדיקן יחיד, מיט זיין „זעלבסט־דערהאַלטונג", ווי אַ זעלבסט־צוועק, מיט זיין יאָגן זיך נאָך הנאות און גליק, מיט זיין אַנטלויפן פון יסורים און פּיין?

מיר נעמען אַ גלעזל הייס וואַסער און זעטיקן עס אָן מיט דין צע־פּולווערטן זאַלץ. ווען די טעמפּעראַטור קילט זיך אָפּ, פאַלט פּלוצלינג אַראָפּ אויפן גרונט אַ קליינינקער קריסטאַל אין דער פאָרעם פון אַ קוב. ער איז אַרויסגעשיידט געוואָרן פון דעם וואַסער אין אַן אייגענער אינדיווי־דועלער, אין זיך אָפּגעשלאָסענער געשטאַלט. — מיר קאָנען אויסגיסן דאָס זאַלציקע וואַסער און עס בלייבט אַבסאָלוט אומבאַרירט. מיר קאָנען איבער־בייטן זיין אָרט, ער בלייבט דער זעלביקער. איז ער אין גאַנצן און אַלע מאָל אומאָפּהענגיק פון דעם זאַלציקן וואַסער? — ניין, ניט אין גאַנצן. אויב מען זאָל אין דעם פּראָצעס פון קריסטאַליזאַציע אָפּברעכן אַ ווינקל פון דעם קריסטאַל, וועלן פון דער אַרומיקער סביבה צופליען צו אים זאַלץ־מאָלע־קולן און גאַנץ מאַכן דעם חסרון.

ווי אַזוי ווערן געבוירן קריסטאַלן, מיט זייערע פאַרשיידענע אויס־טערלישע שיינע, מאַטעמאַטיש־פּינקטלעכע פאָרמען, וועלכע מיר באַוואונ־דערן צ"ב אין אַ וואַסער־קריסטאַל (אַ „שנייעלע") אונטערן מיקראָסקאָפּ

אָדער אין אַ ברילִיאַנט? — די וויסנשאַפט האָט נאָך ניט קיין ענטפער אויף אָט דער שאלה. האָבן מיר דערפאָר אַ וואָרט, וואָס פאַרנעמט דעם פּלאַץ פון אַ קלאָרן אייגזען. דער קריסטאַל, זאָגט די וויסנשאַפט, איז אַ פּראָדוקט פון אַ „קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס". לאָרד קעלווין, איינער פון די גרעסטע טעאָרעטיקער אין דער אַנאָרגאַנישער נאַטור, האָט יאָרן און יאָרן געפּרואווט אויסגעפינען דעם סוד פון אָט דעם פּראָצעס, צוריק־פירן אים צו יענע „קרעפּטן" און „געזעצן", וואָס רופן אַרויס און באַהערשן די ריין־מעכאַנישע, פיזיקאַלישע און כעמישע דערשיינונגען אין דער נאַטור. לאָרד קעלווין האָט זיך געמוטשעט אָפּצומען פון אָט דער אויפּגאַבע. עס בלייבט תמיד אַ רעשט, וואָס קאָן ניט דערקלערט ווערן דורך זיי. און דער רעשט איז גרעסט — די קריסטאַליזאַציע גופא. דעריבער רעדט מען וועגן דעם קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס, ווי וועגן עפּעס אַזוינס, וואָס שטייט למעלה פון די מעכאַניש־פיזיקאַליש־כעמישע פּראָצעסן. ס׳קאָן זיין אַז וועט זיך פאָרט דער וויסנשאַפט אינגעבן צו דערקלערן דעם סוד, דורך אַ זייער קאָמפּליצירטער קאָמבינאַציע פון יענע „כוחות" און „געזעצן", וואָס באַהערשן די פּשוטערע באַוועגונגען. עס זיינען אָבער דאָ געלערנטע דענקער, וואָס לייקענען אָפּ אַזאָ מעגלעכקייט. פּדי צו האַלטן אונדזער באַטראַכטונג לגמרי אומאָפּהענגיק פון יענעם טעאָרעטישן סכסוך, וועלן מיר רעדן וועגן דעם „קריסטאַליזאַציע־כוח", אָדער נאָך בעסער: וועגן די „קריסטאַליזאַציע־כוחות". — אַלץ איינס, צי זיי האָבן אין זיך עפּעס אייגנס, אָדער זיי זיינען נאָר אַ קאָמבינאַציע פון ריין „פיזיקאַלישע" באַוועגונגען, אין דעם בערייטסטן זין פון דעם וואָרט.

איינס איז אָבער קלאָר, און דאָס איז פאָר אונדז דאָס וויכטיקסטע: ניט דער קריסטאַל ברענגט ערויס יענע קריסטאַליזאַציע־כוחות, נאָר זיי ברענגען ערויס אים. זיי זיינען פריער פאָר אים. ער איז זייער פּראָדוקט. אין דעם גלעזל מיט הייס זאַלץ־וואַסער וועלן זיי אויף אַזאַ אופן, אַז זיי קערן און וועגדן די איינצלנע זאַלץ־מאָלעקולן אַזוי אַז יעדער איינער זאָל פאַרנעמען זיין באַשטימטן פּלאַץ אין דעם קריסטאַל. און אויב אַ טייל זיינער ווערט אָפּגעבראָכן, זאָלן תיכף אָנדערע מאָלעקולן פון דעם זעלבן ביקן כעמישן שטאָף פאַרנעמען זיין פּלאַץ. דער קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס איז אַ פאַרמירנדיקער, אויפבויענדיקער קער־ און וועג־פראָצעס, דורך וועלכן די „קריסטאַליזאַציע־כוחות" דיריגירן די איינצלנע אומגעפאָרעמטע שטאָף־מאָלעקולן, זיי זאָלן אויספּילן גראָד אָט די און ניט קיין אַנדערע קריסטאַלינישע פאָרעם.

קאָן מען דאָ פרעגן אַזאָ קשיא: איר זאָגט אַז די קריסטאַליזאַציע־כּוחות ווירקן אין דער פליסיקייט פריער, אײדער דער קריסטאַל ווערט געבוירן. אָבער — וואו איז דאָ דער חידוש? איר האָט דאָך פריער אָנגעזאָגט די פליסיקייט מיט אַ שטאָף, וואָס טראָגט שוין אין זיך גופא יענע קריסטאַליזאַציע־כּוחות: דאָס וואָסער מיט זאַלץ, אָדער דאָס צעלאָזענע גליענדיקע אייזן מיט ריינעם קוילן־שטאָף, איז דאָך קיין ווונדער ניט, וואָס ביים אָפקילן זיך, שיידט זיך אַ זאַלץ־קוב אַרויס פון דעם אָנגעזעטיקטן זאַלץ־וואָסער און וואָס פון דעם פליסיקן אייזן, אַן אָנגעזעטיקטן מיט קוילן־שטאָף, זעצט דערנאָך זיך אָפּ אַ דימענט, וואָס איז ניט קיין אַנדער זאָך, ווי אַ קוילן־קריסטאַל.

דער ענטפער אויף דער קשיא איז אַזאָ: עס איז דאָך געווען אַ צייט אין אונדזער פלאָנעט — אַזוי בעמט אַן די ווײַסנשאַפט — ווען זי איז געווען אין אַ גליענדיקן צושטאַנד און די גאַנצע מאַסע האָט זיך נאָך ניט דיפערענצירט אין אײנצלנע עלעמענטן און זייערע כעמישע פאַרבינדונגען. דער ערשטער קוילן־קריסטאַל, צי זאַלץ־קריסטאַל איז דאָך דעמאָלט זיכער געווען אַ פראָדוקט פון יענע קריסטאַליזאַציע־כּוחות, וואָס האָבן געווירקט אין דער גליענדיקער, אפשר גאַז־אַרטיקער מאַסע. זיי האָבן אַרויסגעבראַכט די קריסטאַלן, ניט די קריסטאַלן זיינען געווען די באַשאַפער פון יענע כּוחות. זיי, אָט די פאַרמירנדיקע כּוחות, ווירקן אין אַ ספערע, אין וועלכער עס איז נאָך ניטאָ קיין קריסטאַל, זיי פאַרמירן אים און האַלטן אים אויף, אויף וויפל עס לאָזט זיך.

אין דער לעצטער צייט ווערן אין דער ווײַסנשאַפט דערמאָנט אייניקע אַנאַלאָגיעס צווישן דעם קריסטאַליזאַציע־פראָצעס און דעם לעבנס־פראָצעס. געווײַס פעלן אין די קריסטאַלן די וויכטיקסטע סימנים פון אַ לעבעדיקער באַשעפענישׂ. עס פעלן: דער שטאָף־אומבייט מיט דער נאָטור, דער אינסטינקט פאַר זעלבסט־דערהאַלטונג, דער פראָצעס פון פאַרמערן זיך פון זיך אַליין (דאָס שטרעבן אויפצוהאַלטן דעם אייגענעם „מין" קריסטאַל), די אַנטוויקלונגען צו אַנדערע „העכערע" פאַרמען. אָבער שוין די אויבן געבראַכטע דערשיינונג פון ווידעראויפבויען, ד"ה באַנייען, אַ צעשטערטן טייל פון זיין פאָרעם, ברענגט אים נאָענט צו לעבעדיקע בּרואים.

דער רוסישער געלערנטער באַכמעטיעוו, אָט דער, וואָס איז געווען אַ פראָפעסאָר אין סאָפיאַ און האָט געמאַכט די ערשטע געלונגענע עקספּערימענטן, אויף אַ געוויסן אופן אײנצופּרירן פיש, האַלטן זיי אין אַן

איינגעפרוירענעם צושטאַנד און זיי דערנאָך ווידער לעבעדיק מאַכן, האָט זייענדיק נאָך אַ סטודענט אין צירך, מיר דערציילט וועגן זיינע עקספּע־רימענטן מיט דעם קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס, וואָס האָט אים געפירט צו דער איבערצייגונג, אַז אין דעם „ווידערגעבורט" פון קריסטאַלן פון ניי געשאַפענע כעמישע שטאָפן — פריער זיי אַרויסקריסטאַליזירן, דערנאָך זיי לאָזן צעגיין און דערנאָך זיי ווידער לאָזן אַרויסקריסטאַליזירן זיך — אַז אין אָט דעם סדרדיקן „רעפּראָדוקציע"־פּראָצעס פון קריסטאַלן באַ־מערקן זיך פּאָזיטיווע סימנים פון פאַראַרבלעכקייט און פון אַ מין אי־נעווייניקסטן זיכרון. על־כל־פּנים נעמען פילע געלערנטע אָן, אַז דער פאָר־מירנדיקער קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס קאָן באַטראַכט ווערן, ווי אַ בריק, וואָס פירט פון דער ניט־לעבעדיקער, אַנאָרגאַנישער פאָרעם־סטרוקטור, צו די לעבעדיקע, אָרגאַנישע פאָרמען.

צי גיט אונדז ניט אָט דער אויספיר דאָס רעכט אָנצואווענדן אויך אויף לעבעדיקע אָרגאַניזמען דעם כלל, וואָס מיר האָבן געפונען אויבן ביי די קריסטאַליזאַציע־כוחות? צי קאָנען מיר אויך ביי דעם אויפקום פון לעבע־דיקע ברואים ניט אָננעמען, אַז עס איז דאָ אַ געוויסער לעבנס־פּראָצעס — אַן איינהייטלעכער, אָדער אַ קאָמפּליצירט־צונויפגעשטעלטער פון די „ניט־לעבעדיקע פּראָצעסן" — וואָס האָט עקזיסטירט און געווירקט, איידער עס איז אויפגעקומען אויף דער ערד די ערשטע לעבעדיקע באַשעפעניש, ד״ה דרויסן פון איר? אַז אויך דער לעבנס־פּראָצעס איז אַ קער־ און ווענד־פּראָצעס, וואָס קאָן אויך עקזיסטירן דרויסן, למעלה פון דעם לעבעדיקן אָרגאַניזם; וואָס באַווירקט און באַהערשט די איינצלנע שטאָף־טיילעכלעך, פון וועלכע ער, דער לעבעדיקער אָרגאַניזם, ווערט אויסגעפורעמט? אַז פונקט ווי דער קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס ברענגט אַרויס דעם קריסטאַל און ניט פאַרקערט, אַזוי ברענגט אויך דער לעבנס־פּראָצעס אַרויס די לעבעדיקע באַשעפעניש און ניט — די לעבעדיקע באַשעפעניש דעם לעבנס־פּראָצעס?

לאָמיר פּרואוון אָנווענדן אָט דעם שטאַנדפּונקט אויף דער נידע־ריקסטער לעבעדיקער בריאהלע, דער מיקראָסקאָפּער „מאָנערע", ביי וועל־כער עס מערקט זיך שוין קלאָר אַ זעלבסט־דערהאַלטונגס־אינסטינקט און ביי וועלכער מען נעמט אָן, אַז זי האָט שוין, זאָל זיין די בלאַסעסטע שפּי־רונגען פון הנאה און ווייטאָג, וועלכע שפּילן אַזאַ וויכטיקע ראָלע אין איר קאַמף פאַר זיין, פאַר דער דערהאַלטונג פון דער אייגענער עקזיסטענץ. דאָ ביי דער „מאָנערע" מוז דאָך אַרויסטרעטן עפּעס אַזוינס וואָס האָט אַ דירעקטע שייכות צו אונדזער פּראָבלעם פון גליק, ווי אַ בר־דעתדיקן

תכלית פאַר יעדן מענטשן, וועלכער באַטראַכט זיך אַליין, ווי אַ „זעלבסט־צווועק".

די „מאַנערע" האָט אַ זעלבסט־דערהאַלטונגס־אינסטינקט. זי שטרעבט צו זיין אין אַזעלכע באַדינגונגען, וואָס האַלטן אויף איר לעבן, זי אַנטלויפט פון יענע באַדינגונגען, וואָס זיינען אַ שטער פאַר איר עקזיסטענץ. ווי איז דאָס צו דערקלערן? דער „כמו־מעכאַניסטישער" בליק אויף דעם לעבנס־פּראָצעס שטעלט זיך פאַר דעם ענין אַזוי: די מאַנערע האָט די פּעאיקייט צו שפּירן הנאה און וויטאַג. לאָמיר אַננעמען, אַז אָט די שפּירונגען זיינען ניט פאַרבונדן מיט די באַדינגונגען, וואָס האַלטן אויף איר לעבן. קאָן זיך דעמאָלט מאַכן אַזוי, אַז אַ מאַנערע, וואָס טרעט אַריין אין באַדינגונגען, שעדלעכע פאַר איר עקזיסטענץ, זאָל גראָד דערביי דערשפּירן אַ הנאה און ניט וועלן אַרויסגיין פון זיי. און צוריק, ווען זי געפּינט זיך אין באַדינגונגען, וואָס קענען אויפהאַלטן איר לעבן, פילט זי זיך „לא עליכם־דיק", אַנטלויפט זי פון זיי. אַזעלכע מאַנערעס מוזן נאַטירלעך באַלד פאַר־שווינדן. בלייבן ביים לעבן אין דעם „נאַטירלעכן אַפּקלייב" וועלן נאָר אַזעלכע מיקראָסקאָפּישע ברואימלעך, ביי וועמען די שפּירונגען פון „וואויל־זיין" באַווייזן זיך נאָר דעמאָלט, ווען זיי קומען אַריין אין פאַר זיי גינס־טיקע לעבנס־באַדינגונגען, און די שפּירונגען פון אומוואויל־זיין טרעטן אויף אין באַדינגונגען, וואָס זיינען שעדלעך פאַר זייער עקזיסטענץ. באַ־קומט זיך ממילא, כמעט אויף אַ מעכאַנישן אופן, אַ זעלבסט־דערהאַלטונג, וואָס איז אין תוך ניט קיין אַנדער זאָך, ווי נאָר אַ שטרעבן, צו באַקומען הנאות און אויסצומיידן יסורים. די נאַטירלעכע זעלבסט־דערהאַלטונג, אַ פון קיינעם ניט דירעקט געוואָלטער פּראָצעס, ווערט דערנאָך, אין אַנט־וויקלונג־לויף „פון דער מאַנערע ביז צום מענטשן" אַ פאַראַרבטער אינס־טינקט.

ווי אין דאָס רוב כמו־מעכאַנישע דערקלערונגען פון דעם לעבנס־פּראָצעס, שפּילט אויך דאָ דער צופאַל אַ גאַנץ געוואָלטיקע ראָלע. עס האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז ביי דער „מאַנערע", פון וועלכער עס שטאַמען אַפּ אַלע אַנדערע ברואים פון דער אַנימאַלישער ממשלה ביז צו דעם מענטשן, זאָל זיך פלוצלינג האָבן באַוויזן די פּעאיקייט צו שפּירן וואויל־זיין און אומוואויל־זיין. קיין געגוגיקן דערקלערונגס־גרונט פאַר אַזאַ צו־פאַל געפינען מיר אין ערגעץ ניט.

אַ גאַנץ אַנדער באַלייכטונג באַקומט דער ענין, ווען מיר באַטראַכטן דעם לעבנס־פּראָצעס אַנאַלאָגיש מיט דעם קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס. ניט די מאַנערע באַשאַפט דורך אירע אייגענע פּראָצעסן דאָס לעבן, נאָר גאָר

פאַרקערט: דער לעבנס־פּראָצעס, וואָס איז אויסגעגאָסן אין דער נאַטור, ברענגט אַרויס, דורך זיין קער־ און וועג־פּראָצעס, די לעבעדיקע פאָרעם פון דער מאָנערע, אין וועלכער ער, דער לעבנס־פּראָצעס, ווערט קאָנ־צענטרירט און פאַרווירקלעכט. דער אינסטינקט פון זעלבסט־דערהאַלטונג איז ניט דער מאָנערעס, נאָר שטאַמט פון דעם לעבנס־פּראָצעס, ווי די דערהאַלטונג פון דער קריסטאַלינישער פאָרעם אין דער אַנאָרגאַנישער נאַטור, שטאַמט ניט פון דעם קריסטאַל, נאָר פון די „קריסטאַליזאַציע״־כוחות. דער לעבנס־פּראָצעס, וואָס איז אויך אַ קער־ און וועג־פּראָצעס, ברענגט אַרויס די שפּירונגען פון וואויל־זיין און אומוואויל־זיין, כדי מיט זיי צו קערן־און־וועגן די מאָנערע, זי זאָל דורך דער שפּירונג פון וואויל־זיין זוכן באַדינגונגען, גינסטיקע פאָר איר עקזיסטענץ, און דורך דער שפּירונג פון אומוואויל־זיין, אויסמיידן באַדינגונגען, וואָס זיינען שעדלעך פאָר איר עקזיסטענץ.

עס וואָלט דעריבער געווען פאַלש צו זאָגן, אַז די מאָנערע איז זיך אַ „זעלבסט־צוועק״, אַז דער „בר־דעתדיקער תּכלית״, אַדער דער „זין״ פון דער מאָנערעס עקזיסטענץ, איז איר וואויל־זיין, און אַז דער אינס־טינקט פון זעלבסט־דערהאַלטונג, איז אַ קאַמף פאָר מער הנאות. פונקט פאַרקערט, דער „זין״ פון דער מאָנערעס הנאה, איז צו דערהאַלטן זיך ביים לעבן. ניט די הנאה, אַדער „דאָס גליק״ איז דאָ דער ציל, און דאָס לעבן נאָר אַ פאַרבינדונג און אַ מיטל צום ציל, פאָר דער „מאָנערע״, ווי אַ זעלבסט־צוועק, נאָר דער לעבנס־פּראָצעס איז דאָ דער זעלבסט־צוועק, און די „הנאה״, ווי די גאַנצע עקזיסטענץ פון דער מאָנערע, איז נאָר אַ בלינדער מיטל, ווי אַזוי עס זאָל רעאַליזירט ווערן דער לעבנס־פּראָצעס. די שפּירונגען פון וואויל־זיין און אומוואויל־זיין, פון הנאות און יסורים, זיינען די צוויי קער־רימענס אין די הענט פון דעם לעבנס־פּראָצעס, כדי צו קערן און וועגן מיט זיי די מאָנערע, זי זאָל צוגעפּאַסט ווערן צו לעבנס־גינסטיקע באַדינגונגען, וואו זי קאָן אַריינגעמען שפּיז און פאַרוואַנדלען ניט־לעבעדיקע נאַטור אין לעבעדיקע, און אָפּגעשטויסן ווערן פון אומגינסטיקע, וואָס שטעלן אָפּ דעם פּראָצעס.

אַז דער יחיד, ווי אַ נאַטור־דערשיינונג, איז ניט קיין זעלבסט־צוועק, נאָר אַ בלינדער מיטל אין דעם לעבנס־פּראָצעס, וועט אונדז נאָך קלאָרער ווערן, וען מיר וועלן אַריבערגיין צו אַ צווייטן כאַראַקטעריסטישן שטריך, אין דעם יחידס נאַטור־לעבן: די דערהאַלטונג פון דעם מין.

קאַפּיטל נײַן

זעלבסט־דערהאַלטונג און מין־דערהאַלטונג

אין דעם פּריערדיקן קאַפּיטל האָבן מיר געזען, אַז דאָס „לעבן" דאַרף באַטראַכט ווערן פֿונקט ווי דער קריסטאַליזאַציע־פּראָצעס אין דער ניט־לעבעדיקער נאַטור. ניט דער קריסטאַל ברענגט אַרויס די קריסטאַלי־זאַציע־כּוחות, נאָר פון זיי ווערט אַרויסגעבראַכט דער קריסטאַל און פון זיי ווערט ער אויך אויפֿגעהאַלטן אין יעדער רגע פֿון זיין עקזיסטענץ, ווי אַ באַזונדער יש. אַזוי אויך מיט דעם לעבנס־פּראָצעס. צי דאָס איז אַן איינהייטלעכע, גאַנץ באַזונדערע קראַפט, אָדער אַ צונויפגעגאָסענע פון אַנדערע, איינפאַכערע פּראָצעסן — ברענגט זי אַרויס די לעבעדיקע יחידים און האַלט זיי אויף אין יעדער רגע פֿון זייער עקזיסטענץ. מיר האָבן אויך געזען, אַז ניט פון דעם יחיד, נאָר פון דער לעבנס־קראַפט קאָן שטאַמען דער אינסטינקט פון זעלבסט־דערהאַלטונג און אַז די שפּירונגען פון „וואויל־זיין" און „אומוואויל־זיין", פון „הנאה" און „לײַדן" זײַנען נאָר די צוויי קער־רימענס, מיט וועלכע דאָס לעבן קערט און וועגדט דעם יחיד, ער זאָל קאָנען בלייבן בייַם לעבן און זאָל קאָנען פאַרוואַנדלען ניט־לעבעדיקע מאַטעריע אין לעבעדיקע.

אָבער די טרייב־קראַפט פון אינדיווידועלער זעלבסט־דערהאַלטונג איז ניט די אינציקע טרייב־קראַפט, וואָס מיר באַמערקן אין דעם לעבן און דעם אויפֿפֿיר פון די לעבעדיקע אָרגאַניזמען. נאָך אַ שטאַרקערע טרייב־קראַפט איז דאָס שטרעבן צו דער פֿאַרמערונג און דער דערהאַלטונג בייַם לעבן פון דעם גאַנצן מין צו וועלכן דער יחיד געהערט. מיר האָבן געזונג טעמים אָנצונעמען, אַז אויב מען קאָן מליצהדיק זאָגן, אַז „דאָס לעבן" איז אין וואָס עס איז „פּאַראינטערעסירט", איז דאָס ניט אַזוי אין דעם לעבן פון דעם יחיד, ווי אין דעם לעבן פון דעם גאַנצן מין, און אַז אומעטום אין דער נאַטור, וואו עס קומט פאָר אַ קאָנפליקט צווישן דעם לעבן פון דעם יחיד און דעם לעבן פון דעם מין, איז אַלע מאָל גובר דער אינטערעס פון דעם מין.

פֿאַקטן, וואָס באַווייזן דאָס באַשיינפֿערלעך, זיינען פֿאַראַן אין די מיליאָנען. דאָ וועלן מיר ברענגען נאָר אַ פּאָר ביישפילן, וואָס זאָלן אי־לוסטרירן דעם ענין.

נעמט דעם בינשטאָק אין דעם מאָמענט, וועו די ״קעניגין״ ווערט צייטיק און פליט אַרויס אין דעם בלויען מרחב אַריין, און נאָך איר טוען זיך אַ לאָז די ״דרוינען״, די זכרים, וואָס דאַרפן זי אָניאָגן און באַפֿרוכפּערן. הויך פֿליט אַרויף די קעניגין. נאָר דער שטאַרקסטער פון די דרוינען קאָן זי דערייאָגן און אַריינשפּריצן אין איר די צוקונפט פון דעם נייעם דור בינען. און וועו אַריינגעשפּריצט, פֿאַלן ביי אים אַרויס זיינע אינ־געווייד, און ער אַליין פֿאַלט אַראָפּ אויף דער ערד, ווי אַ טויטע ליידיקע שאָלעכץ.

עס איז אפשר ניטאָ אין דער נאַטור קיין בוילעטערע דערשיינונג, וואָס זאָל אַזוי פֿראַכטפול־טראָגיש סימבאָליזירן דעם גורל פון דעם יחיד אין דער לעבעדיקער נאַטור. זי דאַרף אים, ווי אַ ״גענעראַטאָר״, וואָס זאָל באַשאַפֿן וואָס מער מעגלעכקייטן פֿאַר דער פֿארמערונג פון לעבן. ״האָט דער מאָר זיינע שולדיקייט געטאָן, קאָן דער מאָר גיין״. די דרוינען, וואָס קומען צוריק, ווערן אין דעם בינשטאָק ניט מער אַריינגעלאָזן, זיי פֿליען אום, נעמען ניט אַריין אין זיך קיין שפּייז, ביז די קעלט שלעפּערט זיי אין אויף אייביק.

נאָך וואונדערלעכער זיינען אין אָט דעם פּרט די אָבסערוואַציעס און עקספּערימענטן, וועלכע דער גרויסער פֿראַנצויזישער נאַטור־פֿאָרשער, פֿאַבר, האָט באַשריבן אין זיינע ״ענטאָמאָלאָגישע מעמואַרן״. מיר וועלן דאָ ברענגען נאָר אין אייניקן ביישפּיל, אַ פֿאַראמתן דורך פּילע אָב־סערוואַציעס און באמת חידושימדיקע עקספּערימענטן. איך גיב דאָ איבער דעם עקספּערימענט אין אַ פֿאַרקירצטער און ממילא אַ ביסל סכעמאַטישער פֿאָרעם.

פֿאַראַן אַזעלכע פֿליגן, פון פֿאַרשיידענע מינים, וואָס ווערן אַרום־געזונען מיט דעם נאָמען ״אָסמיאַ״. אַן אָסמיאַ זוכט אויס אָדער אַ ליי־דיקע גראָז־רער, אָדער אַן אויסגעליידיקטן צווייגל פון אַ באַשטימטער פֿלאַנץ, כדי דאָרטן אויפצובויען די נעסטן פֿאַר אירע אייעלעך. אַזעלכע נעסטן איינע איבער דער אַנדערער, אָדער איינע לעבן דער אַנדערער קאָן זי בויען עטלעכע. מען האָט שוין געפונען גאַנצע פופצן אַזעלכע נעסטן, אין איין רער. (מיר וועלן דאָ בלייבן ביי די נעסטן אין אַ גראָז־רער). פֿריער גרייט די אָסמיאַ צו איין נעסט, באַזאָרגט די נייטיקע שפּייז פֿאַר דאָס אייעלע, לייגט דאָס אייעלע און בויט אויס אַ דאָך. אויף דעם

דאָך בויט זי די צווייטע נעסט. און אַזוי ווייטער. דאָס אייעלע ווערט, ווי ביי אַלע באָפליגלטע אינסעקטן, באַלד פאַרוואַנדלט אין אַ ווערעמל, וואָס עסט אויף די שפייז און ווערט אַנטשלאָפן. אין דעם שלאָף ווערן אויסגעפורעמט אַלע אברים פון דער פליג, וואָס ליגט נאָך אין שלאָף אין אַ העמדעלע. ווען זי ווערט אויסגעצייטיקט, קריכט זי אַרויס פון דער העמדל, עגבערט דורך דעם דאָך מיט דעם עגבערל, וואָס אויף איר קאָפּ, און פליט אַרויס אין דער פריי. אָט די פאַקטן זיינען געווען באַקאַנט אַלע נאַטורפאָרשער. און ווען מען וואָלט געהאַט צו טאָן נאָר מיט איין נעסט אַזאַ, וואָלט דערינען ניט געשטעקט קיין ברעקל באַזונדערער חידוש. דער חידוש איז ביי די געלערנטע אַרויסגעוואַקסן פון דעם פאַקט, וואָס מען האָט דאָ צו טאָן מיט עטלעכע נעסטן, איינע אויף דער אַנדערער, אָפּגעטיילט איינע פון דער אַנדערער מיט דעכלעך. מען האָט גענלייבט, אַז עס דאַרף נעמען פונקט אַ געוויסע־באַשטימטע צייט, ביז די פליג ווערט אויסגעצייטיקט פון דעם אייעלע ביז צו דעם באָפליגלטן גילגול. איז ווי זאָל מען דאָ דערקלערן דאָס אַרויספליען? די אייעלעך פון די אונטערשטע גאַרנס, ווערן דאָך צייטיק פריער, איידער די אייעלעך פון די אייבערשטע גאַרנס. איז ווי קאָנען די פריער אינגענעסטעטע פליגן וואַרטן ביז די יינגערע ווילן צייטיק ווערן צום אַרויספלי?

זיינען אייניקע געלערנטע אַרויף אויף דעם געדאַנק, אַז די יינגערע ווערן לפי ערך פריער צייטיק, איידער די עלטערע. דאָס האָט זיך אָבער פאָבערן ניט געלייגט אויפן שכל. און ער האָט באַשלאָסן, ווי אַלע מאָל אין אַזעלכע אומקלאָרע פאַלן, צווינגען די נאַטור, זי זאָל דורכפירן דעם פּראָצעס ביי אים אין דער לאַבאָראַטאָריע אין דינע, לייַדיקע גלאָזערלעך, אַנשטאָט גראָז־רערן אָדער צווייגן. האָט ער דערביי אויסגעפונען, אַז ניט אַלע פליגן ווערן גלייך צייטיק, אָבער געווינטלעך, ווערן די עלטערע פריער צייטיק, ווי די יינגערע. ווען אַזאַ פליג פון דעם אונטערשטן גאַרן קריכט אַרויס פון איר הייטל, לעכערט זי דורך דאָס דעכל ניט אין מיטן, נאָר ביי דער וואַנט, און נעמט זייער אָפּגעהיט קריכן צו דעם נאָך שלאָפנדיקן שכן, וואָס איז פון איר אייגענעם מין. זעט זי, אַז זי קאָן קריכן ווייטער, ניט שטערנדיק דעם שלאָף, לעכערט זי דורך דאָס צווייטע דעכל, אַלץ טאַקע ביי דער וואַנט, און ווען אַלץ גייט דורך בשלום, פליט זי אַרויס פון דעם אייבערשטן גאַרן. טרעפט זיך אָבער אַ מאָל, אַז איר קריכן שטערט דעם שלאָף פון דעם שכן, דעמאָלט איז — אָדער זי קערט זיך אום צוריק און וואַרט, אַ מאָל עטלעכע טעג — אָדער זי פּראָווט נאָך אַ מאָל קריכן. גיט זיך דאָס ניט איין,

בלייבט זי אויף איר אָרט און — וועָן עס דויערט צו לאַנג — שטאַרבט זי, פון הונגער אָדער מאַנגל אין לופט; אָבער זי וועט קיין מאָל ניט שעדיקן דאָס לעבן פון איר „אייגן בלוט". נאָך פאַרפלעפנדיקער איז א וואַריאַציע פון די זעלביקע עקספּערימענטן מיט די אָסמיאָס, אויסגע־פירט צוליב אַן אַנדער טעאָרעטישער שאלה. איך גיב אים דאָ איבער אין פאַברס אייגענע ווערטער:

„איך נעם א צאָל לעבעדיקע „קאָקאָנעס" (א געוויסער גלגול אין דער אַנטוויקלונג פון דער פליג) ניט פון איין מין, נאָר פון צוויי פאַרשיידענע מינים, פון כּמעט דער זעלבער גרויס, כּדי מען זאָל קאָנען באָקוועם אַרײַנלייגן זיי אין דעם טרייבל, און עס זאָל ניט זיין קיין ליידי־קער פלאַץ צווישן דעם קאָקאָן און דעם וועָנטל. דאָס זיינען צוויי מינים: דער „וואַנדער סאָלעני", וואָס פליט אין יוני און אַן אָסמיאָ, וואָס פליט אין מאַי. אין דעם גלעזערנעם טרייבל, לייג איך איינס אויפס אַנדערע א קאָקאָן פון דער אָסמיאָ און א קאָקאָן פון דער „סאָלעני". אָט דער לעצטער פאַרענדיקט די שורה גאַנץ אויבן. דער רעזולטאַט איז א פאַרפלעפנדיקער. די אָסמיאָס, נאָטירלעך, שיילן זיך פריער אַרויס און תיכף גייען זיי אַרויס פון זייערע נעסטן. דערביי פאַרוואַנדלען זיי די די קאָקאָנעס און די איינוואוינער פון די סאָלעניס, וואָס זיינען שוין דעמאָלט היפש דערוואַקסן, אין פּיץ־פיצלעך, אין וועלכע איך קען מיך שוין ניט פונאַנדערקלייבן, סיידן אין די איינצלנע קעפלעך, וואָס וואַלגערן זיך דאָ און דאָרט. הייסט עס, די אָסמיאָ האָט ניט געשוינט די לעבע־דיקע קאָקאָנעס פון אַן אַנדער מין. אָט דאָס איז דאָס געזעץ, וועלכן מען קאָן דורכאויס אויפשטעלן: א חיה איז לגמרי גלייכגילטיק צו אַלץ, וואָס איז ניט איר גזע."

(פאַברס „מעמואַרן" זיינען איבערגעזעצט אין א סך שפראַכן. אין רוסיש זיינען פאַראַן צוויי איבערזעצונגען. אייגע, א פאַרקירצטע, וואָס לאָזט אויס פאַברס טעאָרעטישע חקירות, דערפאַר אַן אילוסטרירטע. איך ציטיר פון אָט דער איבערזעצונג, די אויסגאַבע פון פ. מאַרקס, צווייטע אויפלאַגע, „דער אינסטינקט און דער לעבנסשטייגער פון די אינסעקטן", 1906, ערשטער באַנד, ז׳ 367—368. דער גאַנצער, אומגעהייער אינ־טערעסאַנטער קאַפּיטל וועגן די אָסמיעס איז אויף די זייטלעך 356 ביז 396.)

וואָס לערנט אונדז דאָ די „נאַטור" — בלי ספק לערנט זי אונדז, אַז פאַר איר איז דער יחיד ניט קיין זעלבסט־צוועק, נאָר א בלינדער מיטל צו א העכערן צוועק: די זעלבסט־דערהאַלטונג וועָרט באַהערשט פון א

נאָך העכערן פּרינציפּ: די דערהאַלטונג פון דעם מין. די פאַרשיידענע מינים זיינען דאָ ווי די פאַרשיידענע פיליאָלן פון אַ גרויסן „געשעפט", וואָס אויף אים איז דער באַלעבאָס — דאָס לעבן. די עובדא פון דעם „געשעפט" איז די פאַרמערונג פון לעבן אויף דער וועלט. פאַר דעם באַלעבאָס איז וויכטיק די פיליאָלע, דאָס „געשעפט", ניט דער איינצל־נער „אַרבעטער", דער יחיד. לאָזט די נאַטור אַרויס — אין דער ממשלה פון פלאַנצן — מיליאָנען קערנדלעך, פון וועלכע נאָר אַ קליינער טייל קאָן געפינען גינסטיקע באַדינגונגען פאַר דעם לעבן. לאָזט זי אַרויס מיליאָנען אייעלעך, פון וועלכע נאָר אַ טייל קאָן זיך אַנטוויקלען צו אַ לעבעדיקן אָרגאַניזם, די איבעריקע גייען לאיבוד.

צו דעם זעלביקן גרונט־געזעץ, אַז די זעלבסט־דערהאַלטונג איז נאָר אַ מיטל פאַר דער מין־דערהאַלטונג איז נאָך אין 1879 געקומען דער באַדייטנדיקער זאָא־פסיכאָלאָג, שרייבער, אין זיין בוך: „דער טירישער ווילע" („דער ווילן פון חיות"). ער באַווייזט דאָרטן, אַז אָפילו דאָס עסן און טרינקען פון דעם יחיד ווערט באַהערשט פון אָט דער איבער־אינ־דיווידועלער קראַפט. די נאַטור איז „פאַר־אינטערעסירט" אין דעם יחיד נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפל ער קאָן דינען ווי אַ מיטל צו פאַר־מערן זיין מין. און דער זעלביקער גרונט־געזעץ ווערט געשטיצט פון פאַרשיידענערליי זייטן. נעמט די פסיכאָלאָגיע פאַרשונגען פון זיגמונד פרויד און זיין שולע. לויט דעם פרוידיאַניזם, איז דער דראַנג צו גע־שלעכטלעכער הנאה כּמעט ווי פאַרבונדן מיט דעם לעבנס־פראָצעס גופא. נעמט די פרואוון צו מאַכן יינגער עלטערע לייט. אויך זיי זיינען אַלע — פון בראָון סעקאַרן אָן — געצילט קודם־כל אויף דעם ווידעראויפ־לעב פון דעם סעקסואַלן פראָצעס, פון דער פעאיקייט צו פאַרמערן דעם מין. אַלטע לייט דאַרף ניט די נאַטור. זי דאַרף יינגערע, פעאיקע צו פאַרמערן דעם מין.

אויף אָט דעם פּרט — דער סעקסואַליטעט — מוזן מיר זיך נאָך אָפּשטעלן אַ ווייליע. וועז אַ מענטש איז הונגעריק און זוכט זעטיקונג, קאָן זיך אים זייער גרינג אויסדוכטן, אַז דאָס איז זיין „איך" הונגעריק: זיין „איך" זוכט די זעטיקונג: „איך וויל עסן". הגם אויך דאָס איז פאַלש. ניט „איך" הונגער. עס הונגערן אין מיר, מיליאָנען קלייטעלעך פון מיין גוף, מיליאָנען „שטאַטס־בירגער" וואָס שטעלן צונויף יענעם „שטאַט", וואָס רופט זיך „מיין אָרגאַניזם". וועז דער „שטאַט" איז אין אַבנאָר־מאַלן צושטאַנד, ניט „בקו הבריאה", קאָן דער אָפעטיט לגמרי פאַר־שווינדן, אָדער זיך פאַרשטאַרקן ביז צו אַ „הייס־הונגער", וואָס קאָן מיט

קיין זאַך ניט געזעטיקט ווערן. דער דאָרשט קאָן ביי פּאַרשיידענע דיאַ־
בעטיקער זיך שטייגערן אַזוי, אַז ער קאָן מיט צעבערס ניט געשטילט
ווערן.

וויל „איך״ דאָס אַלץ? אָבער ווי געזאָגט: דאָ קאָן נאָך די אילוזיע
פון דעם „איך״ באַשטיין איר שטעטל פּאַר דעם שכל. עס הונגערן אין
מיר די קלייטעלעך פון „מיין״ גוף. זאָל זיין „איך״ בין אַ שטאָט מיט
מיליאָנען איינוואוינער. בלייב איך דאָך דער זעלבסט־צווועק. אָבער ווי
איז דאָס מיט דער סעקסואַלער ליידנשאַפט, וואָס דוכט זיך אויס צו זיין
אַזוי אינדיווידועל, אַזוי טיף איינגעוואָרצלט אין מיין „איך״? פּאַר וואָס
הונגערט מיין „שטאָט״ נאָך דעם אַנדער מין? — אין מיין גוף זאַמלען
זיך אָן זוימען פון מענטשלעכער זריעה. זיי זיינען אַלע „ניט־איכן״. זיי
זיינען לעבעדיקע קערנדלעך פון זעלבשטענדיקע פּערזאָנען, וואָס שטרעבן
צום זיין, „סעפּאַראַטיסטן״, וואָס רייסן זיך, צו בילדן אייגענע „שטאָטן״.
וואָס זאָל „מיך״ אַרן זייער שטרעבן? און פונדעסטוועגן — וואָס פּאַר
יסורים, וועז זיי רייסן זיך צו שטאַרק! וואָס פּאַר אַ תענוג פּאַר „מיר״,
וועז איך לאָז זיי אַרויס פריי, צו אַ פּרויען־אייעלע, וואו זיי באַמבאַרדירן
זי, כדי אַרייַנצודרינגען אין איר, כּמעט אויף דעם זעלביקן אופן, ווי
די דרוינען וואָס יאָגן זיך אין דער הייך נאָך דער קעניגין פון די
בינען. אייַנער פון די „סעפּאַראַטיסטן״ (די „ספּערמאַטאָזאָען״) וועט מצ־
ליח זיין. די אַנדערע וועלן גיין לאיבוד.

דער סעקסואַלער פּראָצעס איז בפירוש ניט קיין אינדיווידועלער.
ער איז אַן איבער־אינדיווידועלער. ער איז אַ פונקציע פון דעם לעבנס־
פּראָצעס בכלל, וואָס קאָן רעאַליזירט ווערן נאָר דורך די אינדיווידואַן.
דער יחיד איז דאָ אַ בלינדער — אָדער ריכטיקער: אַ פּאַרבלענדטער
מיטל צו אַ העכערן ציל. די ליידן און די פּריידן זיינען טאַקע מיינע
ליידן און פּריידן. אָבער די נאַטור האָט זיי אַריינגעטאָן אין מיר, כדי
זיי זאָלן דינגען ווי צוויי קער־רימענס, ווי צו קערן און ווענדן מיך אַזוי,
אַז איך זאָל דורכפירן אירע באַפעלן, די באַפעלן פון דעם לעבנס־
פּראָצעס.

פונקט ווי די ליידן און פּריידן פון געווייַנטלעכן הונגער און דאָרשט
זיינען די קער־רימענס אין די הענט פון דעם לעבנס־פּראָצעס, כדי צו
צווינגען דעם יחיד, ער זאָל אויפּבויען לעבעדיקע מאַטעריע אין זיין
אייגענעם אינדיווידועלן גוף, אַזוי זיינען די ליידן און פּריידן פון דעם
סעקסועלן פּראָצעס — קער־רימענס, כדי צו פּאַרמערן דאָס לעבן אויף
דער וועלט דורך וואָס מער יחידים פון דעם זעלביקן מין.

אַ חוץ זעלבסט־דערהאַלטונג און מין־דערהאַלטונג איז אין דער נאַ־
טור פּאַראַן נאָך אַ דריטער, גאָר וויכטיקער לעבנס־פּראָצעס, וואָס בא־
שטימט דעם גורל פון דעם יחיד. דאָס איז די אַנטוויקלונג פון אַלץ
העכערע ביאָלאָגישע טיפּן. וועגן אָט דעם פּראָצעס אין דעם נעקסטן
קאַפּיטל.

קאַפּיטל צען

פאַרמערונג, אַנטוויקלונג און דאָס „איך"

אין דעם פאַריקן קאַפּיטל האָבן מיר געזען, אַז דער פאַרמערונגס־פראָצעס וואָס דינט דער דערהאַלטונג פון דעם מין טראָגט, מיט זיינע פריידן און ליידן, אַ קלאָרן איבער־אינדיווידועלן כאַראַקטער, און אַז אָפטמאָל איז ער גובר דעם אינסטינקט פון דער „זעלבסט־דערהאַלטונג". זיינע פריידן און ליידן זיינען די קער־רימענס אין דעם לעבנס קער־ און וועגד־פראָצעס, כדי דורכצופירן דורך אים די פאַרמערונג פון לעבעדיקער „מאַטעריע" און די דערהאַלטונג פון אַ באַשטימטער פאַרעם אירער. דער יחיד איז דאָ זיכער ניט קיין זעלבסט־צוועק, נאָר אַ בלינדער, אָדער פאַרבלענדטער מיטל צו אַ העכערער זאַך, איידער זיין אייגענע עק־זיסטענץ, פירנדיק אים „צו דער חופה", קאָן די נאַטור דערביי זינגען דאָס יידישע חתונה־לידל: „אָט אַזוי און אָט אַזוי גאַרט מען אָפּ אַ חתן"...

עס איז אָבער דאָ נאָך אַ דריטער פראָצעס אין דער גאַנצער לעבעדיקער נאַטור, וואָס איז ניט נאָר אַ באַהערשונג פון דעם יחיד, נאָר אָפטמאָל אויך די פאַרטיליקונג פון דעם גאַנצן מין, צו וועלכן ער גע־הערט. מיר האָבן דאָ אין זיינען דעם ווייטיקסטן ביאָלאָגישן פראָצעס: די אַנטוויקלונג פון אַלץ העכערע און העכערע לעבנס־פאַרמען, אָדער מינים, און דאָס פאַרשווינדן, דאָס אויסשטאַרבן פון פילע נידעריקערע פאַר־מען.

ס׳איז מערקווירדיק, אַז אין דער טעאָרעטיש־וויסנשאַפטלעכער דורכ־פאָרשונג פון דעם עוואָלוציע־פראָצעס אין דער לעבעדיקער נאַטור שטויסן מיר זיך אָן אָן אַ דערשיינונג, וועלכע איז פאַרגעקומען אויך אין דער פאַרטיפטער דורכפאָרשונג, סיי פון דעם קריסטאַליזאַציע־פראָצעס, סיי פון דעם לעבנס־פראָצעס, וואָס איז אפשר ענג פאַרבונדן מיט דעם פראָ־צעס פון פאַרמירן קריסטאַלן. מיר האָבן שוין דערציילט, אַז לאָרד קעלווין האָט זיך געמיט, צו דערקלערן די קריסטאַליזאַציע דורך ריין מעכאַניש־

פיזיש־כעמישע דערשיינונגען, און אַז ער איז געצוואונגען געווען אָפּצו־זאָגן זיך, פון אַזאַ טעאָרעטישער אויפגאָבע. אין דער טעאָרעטישער דער־קלערונג פון לעבנס־דערשיינונגען בכלל ווערן נאָך עד היום געמאַכט אַלער־לייַ פֿרואונן, צוריקצופירן לעבן, אַן אָ שום רעשט, צו איינפאַכערע נאַטור־געזעצן. דאָ האָבן מיר אָבער אָ גאַנצע ריכטונג פון דער נעאָ־וויטאַליסטן, וואָס ווייזן אויף דורך אַ שאַרפערן אַנאַליז, אַז דער לעבנס־פּראָצעס איז אָ זעלבשטענדיקע קראָפט, וואָס קאָן בשום אופן ניט פונאַנדערגעפאַל־מעסט ווערן, אַן אָ שום רעשט, אין פּראָצעסן פון דער ניט־לעבעדיקער וועלט. עס בלייבט אַן אומדערקלערלעכער „נשאר" אַפילו דעמאָלט, ווען מען גיט צו, אַז לעבעדיקע מאַטעריע קאָן „קינסטלעך" אויפגעבויט ווערן פון ניט־לעבעדיקער, פונקט אַזוי ווי דאָס קומט טאָג־טעגלעך פאָר אין דער נאַטור, וואו פון לופט און „ערד" ווערן אויפגעבויט גאַנצע טאַנען פון לעבעדיקער מאַטעריע, סיי אין דער פּראָעם פון דער פלאַנצן־וועלט, סיי אין דער פּראָעם פון דער אַנימאַלישער.

פונקט אַזאַ לאָגע האָבן מיר אויך אין דעם טעאָרעטיש־וויסנשאַפט־לעכן אַנאַליז פון דער ביאָלאָגישער עוואָלוציע, וואָס ברענגט אַרויס אַלץ העכערע און העכערע מינים. אויך דאָ האָט זיך דער מענטשלעכער גייסט פאַרמאָסטן, צוריקצופירן דאָס „העכערע" צו דעם „נידעריקערן". נאָך די גרויסע אויפטוען פון אַ דאַרווין, אַ העקעל, אַ וויסמאַן איז אויסגעוואַקסן אַ באַזונדער וויסנצווייג: „די אַנטוויקלונגס־מעכאַניק", וואָס האָט גע־שטרעבט אויסצופאָרשן דעם מעכאַניזם פון דער ביאָלאָגישער עוואָלוציע סיי אין דעם וואַקסן פון אַ יחיד, סיי אין דעם אויפקום פון נייע אַרטן. די וויסנשאַפט איז דערביי באַרייכערט געוואָרן מיט אַ שלל נייע פאַקטן און שטאַנדפונקטן. אָבער גראָד איינער פון די וויכטיקסטע אויפבויער פון אָט דעם וויסנצווייג, וואָס האָט לכתחילה געטרוימט, אַז אויך דער עוואָ־לוציע־פּראָצעס קאָן דערקלערט ווערן ריין מעכאַניש, דער פראָפעסאָר דריעש, איז לסוף געקומען צו דעם רעזולטאַט, אַז די אַלע דערקלערונגען דעקן אויף נאָר די דרויסנלעכע זייט פון די דערשיינונגען, ניט אָבער זייער אינעווייניקסטן תוך, און אַז דער איבערגעבליבענער רעשט קאָן ניט פאַרשטאַנען ווערן אַנדערש, סיידן מיר זאָלן אַננעמען, אַז די ביאָלאָגישע עוואָלוציע, ווי דאָס לעבן בכלל, איז אַ געוויסע פאָרמאַטיוו קראָפט, וואָס באַהערשט די מאַטעריע מיט אַלע אירע ריין מעכאַנישע און פיזיקאַלישע געזעצן.

על־כל־פּנים איז דער הערשנדיקער געדאַנק אין דער ריין טעאָ־רעטישער ביאָלאָגיע אַזאַ, אַז דער גאַנצער עוואָלוציע־פּראָצעס „פון דער

מאָנערע ביז צום מענטשן״, שטעלט מיט זיך פאָר איין אייניציקן שוועב צו אַלץ העכערע און העכערע אויסגעשטאַלטונגען פון לעבעדיקע ברואים — אַ שוועב, וואָס האָט געדויערט מיליאָנען און מיליאָנען יאָרן און האָט זיך אפשר נאָך ניט אָפּגעשטעלט מיט דעם אַרויסברענג פון דעם מענטש־לעבן מין.

דער געדאַנק פון דער אייניהייטלעכקייט פון דעם גאַנצן ביאָלאָגישן שוועב ווערט פאַרשטאַרקט דורך וויסמאַנס טעאָריע, אַז די לעבעדיקע סובסטאַנציע, די ״פּראָטאָפּלאַזמאַ״, פון וועלכער עס איז אַרויסגעוואַקסן דער ״עץ החיים״ מיט אַלע זיינע צווייגן און פאַרצווייגונגען אין די פאַר־שיידענע מינים, איז בעצם אומשטערבלעך און אַז אין יעדן פון אונדז געפינט זיך אַ שמץ פון אָט דער אייביק לעבעדיקער סובסטאַנציע, וועל־כע מיר גיבן איבער בירושה צו די קומענדיקע דורות.

וואָס פאַר אַ שייכות האָט אָט דער עוואָלוציע־פּראָצעס צו דעם גורל פון דעם יחיד אויף דער וועלט און ספּעציעל צו דעם פּראָבלעם פון גליק, וועלכן מיר לאָזן דאָ ניט אַרויס פון אויג? שוין גאָר אַ גרויסע שייכות! לויט דעם זעלביקן וויסמאַן, האָבן מיר, אַלע יחידים אין דער לעבעדיקער וועלט צו פאַרדאַנקען דעם עוואָלוציע־פּראָצעס יענע ״טובה״, וואָס ער טוט מיט אונדז, וואָס, ווי יחידים, שטאַרבן מיר אויס... אויב דער פּראָצעס פאַרדינט דערפאַר ״אַ האַרציקן דאַנק״. פאַר אַ פּראָגרעסיווער עוואָלוציע פון אַלץ העכערע מינים, איז אַבסאָלוט נויטוועניק, אַז זי זאָל געטראָגן ווערן פון יונגע צופאַסונגס־פעאיקע אינדיווידואָן; אַז די עלטערע, די פאַרקנעכערטע אין אַשטימטן לעבנס־שאַבלאָן, זאָלן, נאָכדעם ווי זיי האָבן אָפּגעגעבן די אומשטערבלעכע לעבנס־סובסטאַנציע צו די קומע־דיקע דורות, אין גאַנצן אָפּרייניקן דעם פּלאַץ פאַר די יונגע, די צו אַנט־וויקלונג פעאיקערע... דאָס לעבן פאַרמשפּט אונדז צום טויט, כדי דאָס לעבן זאָל קאָנען אַרויסברענגען העכערע פאַרמען...

אַ שיינעם דאַנק, חשובע עוואָלוציע! אָבער צוריק געשמועסט: אויב עס וואָלט ניט געווען דער טויט אין דער לעבעדיקער וועלט, אויב די יחידים פון אַ נידעריקערן טיפ וואָלטן געווען אומשטערבלעך, וואָלטן דאָך אויך קיין מענטשן ניט געקענט אויפקומען אויף דער וועלט, ווייל די גאַנצע ערד וואָלט שוין לאַנג געווען באַפעלקערט פון אָט דעם איין איינציקן אומשטערבלעכן מין. אַפילו אין אונדזער אייגענעם מענטשלעכן וועלטעלע האָבן מיר אויך דעם טויט פון די יחידים צו פאַרדאַנקען אין היפּשער מאָס אונדזער מענטשלעכן פּראָגרעס.

זייט אייך באמת משער די אומשטערבלעכקייט פון דעם מענטש־לעכן יחיד; טוט אַ טראַכט, אַז איצטער וואָלטן נאָך געלעבט דער אַלטער תּרח און דער אַלטער נמרוד מיט זייערע השגות און זייערע אויפפירונגען — און זייער מאַכט איבער די אַנדערע „טערעכס“...

ס׳איז אמת, אַז גראָד איצטער, ווען מיר שרייבן די דאָזיקע שורות, זעט די פֿראָגרעסיווע וועלט אויס, אַקוראַט ווי זי פֿאַרנעמט זיך, מיט אירע היטלערס און מוסאָליניס, אַ שוועב צו טאָן צוריק צו די צייטן פון אַ תּרח און אַ נמרוד. אָבער אַזעלכע רעאַקציאָנערע צייטן אין דער מענטשלעכער געשיכטע זיינען שוין פֿאַרגעקומען ניט איין מאָל. אַ דאַנק דעם טויט, זיינען יענע דורות אויסגעשטאָרבן און האָבן אַלע מאָל געמאַכט פּלאַץ פֿאַר נאָך אַ העכערן שוועב און שוואונג אויף דעם וועג פון דעם פֿראָגרעס.

טראַכטן מיר וועגן דעם טויט פון די יחידים פון אָט דעם שטאַנד־פונקט, מוזן מיר געבן אונדזער הסכמה צו יענעם מדרש, וואָס זאָגט: „טוב“ — זה החיים; „טוב מאוד“ — זה המות“. („גוט“, דאָס איז לעבן; „זייער גוט“ — דאָס איז דער טויט“), הגם דער מענטש האָט געהאַט אין זינען אַ גאַנץ אַנדער „גוטסקייט“, וואָס איז פֿאַרבונדן מיטן טויט.

פון אָט די אַלע באַטראַכטונגען אונדזערע וועגן דעם יחידס לעבן און באַדייט אין דער נאַטור קומט אַרויס נאָר איין אייניציקער אַבסאָלוט קלאָרער פּועל־יוצא: דער יחיד איז פֿאַר דער נאַטור שוין גאָר ניט קיין „בן־יחיד“. אויב ער איז אַן „איך“, איז ער בשום אופן ניט קיין זעלבסט־צוועק. דער גאַנצער אָביעקטיוער זין, ד״ה דער שכלדיקער אינהאַלט, פון זיין לעבן, איז צו זיין אַ מיטל פֿאַר דער דערהאַלטונג פון לעבן בכלל, פֿאַר דער דערהאַלטונג פון באַשטימטע לעבנס־פֿאָרמען, אָדער מינים און פֿאַר זייער העכערער אויסבילדונג און אַנטוויקלונג.

נאָך מער: די פֿאַרשטעלונג, אַז יעדער לעבעדיקער אינדיווידואַ איז אַן „איך“, ווי מיר קענען אָט די דערשיינונג פון אונדזער אינעווייניקסטן לעבן, אַ מין באַזונדער יש, מיט אַן אייגענעם באַוואוסטזיין, אַן אָפּגעשיידטער פון דעם „אָרום“, אַן אייגנעשלאָסענער אין זיך גופא, אָט די פֿאַרשטעלונג זאָג איך, איז אַבסאָלוט פאַלש. דער לעבעדיקער יחיד איז נאָך וויניקער אייגנעשלאָסן אין זיך, איידער אַ קריסטאַל, אָדער אַ פּערל, אָדער אַפּילו אַ ניסל, אַן אַראָפּגעפּאַלענע פּונעם בוים.

אין אַ פּריערדיקן קאַפּיטל האָבן מיר געשילדערט דעם מענטשנס שטענדיקע אָפּהענגיקייט פון דער דרויסנלעכער נאַטור, פון איר שטענ־דיקן אַריינשטראָמען אין אים און ווידער אַרויסשטראָמען פון אים. פּדי אָט דער פּאַקט זאָל נאָך קלאָרער שטיין פֿאַר די אויגן, וועלן מיר אַנשטאָט

אַ מענטש נעמען אַ קליין מייזעלע, וואָס מעג דאָך אויך האָבן די פּרעטענזיע צו זיין אַן „איך״. מיר וועלן עס אַרײַנזעצן אין אַ קעסטל מעל. אין אַ צייט אַרום וועט פון דעם מעל ניט בלייבן קיין זכר. דאָס מייזעלע וועט בלייבן אין דער זעלביקער גרויס. דאָס מעל — די „דרויסנלעכע נאַטור״ — האָט דאָ אַרײַנגעשטראָמט אין און אַרויסגעשטראָמט פון דעם מייזעלע. און וואָלט אָט דער שטראָם זיך אָפּגעשטעלט, וואָלט אויך דאָס מייזעלע סוף־סוף פונאַנדערגעפאַלן אין איינצלנע שטאָף־טיילעכלעך פון דער דרויסנלעכער וועלט. עס איז דעריבער ניט גאַנץ ריכטיק צו רעדן וועגן אַ „שטאָף־אומבייט״ („מעטאַבאָליזם״) אין דעם אָרגאַנישן פּראָצעס. ריכטיקער איז צו רעדן וועגן אַ „שטאָף־דורכשטראָם״.

שטעלט אייך פאָר, איר שטייט פאָר דעם ניאַגאַראַ־וואַסער־פאַל און טראַכט אין אים אַריין אַ דמיונדיק רינגעלע, דורך וועלכן דאָס וואַסער שטראָמט דורך. דער יחיד אין דער לעבעדיקער נאַטור איז ניט מער אַן „איך״, אַיידער אָט דאָס דמיונדיקע רינגעלע. גענויס, אַ לעבעדיקער אָרגאַניזם איז ניט קיין דמיון; ער איז אַ רעאַלע ממשות, אָבער בשום אופן ניט קיין „איך״. אין תּוך איז ער אַ זאַמל־פלאַץ פאָר פאַרשיידענע נאָטירלעכע „כּוחות״, וואָס טראָנספאָרמירן דעם אַרײַנשטראָמענדיקן נאַטור־שטאָף און באַשאַפן אין אים זייערס אַ זאַך, ניט דעם אינדיווידואומס אַ זאַך, לויט זייערע געזעצן, לויט זייער, אונדז נאָך פאַרבאָרגענעם זין.

ווי קאָן דאָ זיין די רייד וועגן אַן „איך״, ווי מיר קענען אים פון אונדזער אינעווייניקסטן לעבן? ווי איז דאָ מעגלעך אַן אין זיך אָפּגעשלאָסענער יש, מיט אַ זעלבסט־באַוואוסטזיין, מיט אַ זעלבסט־געפיל, מיט אַ זעלבסט־דערהאַלטונג, מיט אַ צענטער פון דערקענטענישן און וועלענישן, מיט אַ זעלבסט־צוועק און אַן אייגענעם שטרעבן צו דעם „תּכלית כּל התּכליתים״ — צו דעם אייגענעם גליק? זיינען דאָך אויך די הנאות און די יסורים, די באַגערונגען און די באַפרידיקונגען, ניט קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר די קער־רימענס, מיט וועלכע די נאַטור פירט דורך אירע פאָרמירנדיקע פּראָצעסן, ווי מיר האָבן דאָס געזען אין די פריערדיקע קאַפּיטלען.

פון אַן אָביעקטיוון שטאַנדפונקט, אויף וועלכן מיר שטייען, באַטראַכטנדיק דעם „זין פון אַ מענטשלעכן לעבן״ איז אַזאַ מין זאַך, ווי אַן „איך״ אַן אָבסאָלוטע אוממעגלעכקייט. און פונדעסטוועגן איז דאָס „איך״־זיין אַ פאַקט פון אונדזער אינעווייניקסטן באַוואוסטזיין. אָביעקטיוו גענומען, איז אָט דער פאַקט אַ ריינע אילוזיע, פונקט אַזאַ אילוזיע, ווי דער אינדרוק, אַז די זון איז די גרויס, ווי אַ טעלערל.

און מערקווירדיק דערביי איז, וואָס דער מענטש ווערט ניט געבוירן מיט אָט דער „איך"־אילוזיע, ווי דאָס וואָלט געמוזט זיין דער פאַל, ווען ער וואָלט געקומען אויף דער וועלט מיט אַן אייגהייטלעכן „גייסטיקן יש" אין זיך, מיט אַן אַזוי גערופענער „נשמה". א צוויי דריי יאָריק קינד, וואָס קאָן שוין רעדן און דענקען האָט נאָך קיין ברעקל באַגריף ניט וועגן דעם, אַז ער איז אַן „איך". וועגן זיך אַליין באַנוצט ער נאָך ניט דאָס וואָרט „איך". ער רופט זיך אַליין מיט זיין נאָמען, פונקט ווי ער רופט אַן אַלע אַנדערע דרויסנלעכע זאַכן און פערזאָנען מיט זייערע נעמען. ער זאָגט נאָך ניט: „איך וועל עסן", „משהלע" איז נאָך פאַר אים א „דרויסנ־לעכע" זאָך, ווי אַלע אַנדערע „דרויסנלעכע" דערשיינונגען. ערשט שפּעטער פאַרבינדט ער די פאַרשטעלונג מיט זיין אייגענעם גוף מיט דער פאַרשטע־לונג פון אַן אייגענעם „איך".

איז טאָקע דער ענין „איך" אפשר דער גרעסטער וואונדער אין דעם גאַנצן, אונדז באַקאַנטן וועלט־באַשאַף. מיר ווייסן נאָך ניט, ווי אַזוי, און אויף וועלכער שטופע פון דער ביאָלאָגישער אַנטוויקלונג עס האָט געקאָנט אויפקומען אַזא אילוזיע. מיר ווייסן אָבער יא, וואָס אַזוינס עס איז פון אָט דער אילוזיע אויפגעקומען אין דער וועלט. עס איז, א דאַנק אים, אויפגעקומען א נייער אַנטוויקלונגס־פראָצעס, וואָס איז ביז צו דעם מענטשן נאָך ניט געווען אין דער וועלט: דער פראָצעס פון דער מענטשלעכער קולטור־שאַפונג. נאָר א דאַנק דעם, וואָס דער מענטש האָט דורך זיין זעבסט־באַוואוסטזיין זיך ארויסגעשיידט פון דער נאַטור, וואָס זי, די נאַטור, איז פאַר אים פונאַנדערגעפאַלן אין אַן „איך" און א „ניט־איך", און אין וועלכן דער מענטש שטרעבט איבערצואַנדערשן די נאַטור, לויט זיין מענטשלעכן ווילן און פאַרשטאַנד, האָט געקאָנט זיך אַנטוויקלען אָט דער נייער פראָצעס.

אין דעם נעקסטן קאַפּיטל וועלן מיר פרואון באַווייזן, אַז אויך דער פראָצעס פון דער מענטשלעכער קולטור־שאַפונג איז א פאָרמאַטיוואר פראָ־צעס, וואָס פאַרוואַנדלט נאַטור־דערשיינונגען אין קולטור־דערשיינונגען, פונקט ווי דער קריסטאַליזאַציע־פראָצעס פאַרוואַנדלט אומגעפורעמטע נא־טור אין געפורעמטע און ווי דער לעבנס־פראָצעס פאַרוואַנדלט ניט־לע־בעדיקע נאַטור אין לעבעדיקע. דערביי וועט אויך דערפון געוויזן ווערן, אַז אויך דער קולטור־פראָצעס איז א קער־ און וועגד־פראָצעס, וואָס האָט זייגע „קער־רימענס" אין די ריין־מענטשלעכע פאַרשטעלונגען פון „גוט" און „שלעכט", און אין וואָס פאַר א באַלייכטונג עס ווערט דערביי אַוועק־געשטעלט דער פראָבלעם פון דעם מענטשלעכן גליק, און פון דעם אַביעק־טיוון „זין" פון דעם מענטשנס זיין אויף דער וועלט.

קאַפּיטל עלף

די קולטורעלע עוואָלוציע

דער ווערטפולסטער אוצר אין דער גייסטיקער ירושה, וואָס אונדזער יאָרהונדערט האָט אַריבערגענומען פון דעם נייַנצנטן, באַשטייט אין דער טעאָריע פון דער וועלט־אַנטוויקלונג — דער „עוואָלוציע" — וואָס ווערט פאַראמתט מיט יעדן ווייטערדיקן שריט אין דער וויסנשאַפטלעכער דער־קענטעניש און דינט ווי „אַ באַזיס, כמעט, פאַר יעדן זעלבשטענדיקן צווייג אירן.

די וועלט־עוואָלוציע ווערט טעאָרעטיש באַטראַכט ווי איין אייַנציקער אייַנהייטלעכער שוועב, וואָס נעמט זיך, מיר ווייסן נישט פון וואַנען, און טראָגט זיך, מיר ווייסן ניט וואוהין. אָבער אין אָט דעם אייַנהייטלעכן טראָג, גייט זי דורך אָדער ברענגט אַרויס פאַרשיידענע ספּעציעלע ממשלות, אין וועלכע עס הערשן ניט נאָר די אַלגעמיינע געזעצן פון יעדער עוואָלוציע בכלל, נאָר אויך די ספּעציעלע אייגנאַרטיקע געזעצן און כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון יעדער ממשלה באַזונדער.

אַזוי האָבן מיר: (א) די ממשלה פון דער קאָסמישער עוואָלוציע, אין וועלכער עס ווערן אויסגעפורעמט די אייַנצלנע „הימל"־קערפּער, מיט זייערע ספּיראַלישע „מילך־וועגן", מיט זייערע זונען, שטערן, פּלאַנעטן און קאָמעטן. (ב) די געאָלאָגישע עוואָלוציע, וואָס פורעמט אויס אונדזער פּלאַנעט, די ערד. אין אָט דעם פּראָצעס שפּילן שוין אַ ראָלע די קריס־טאַליזאַציע־כוחות, וואָס זייַנען, ווי אַן איבערגאַנג צו נאָך אַ העכערן פאָר־רעם־בילדנדיקן פּראָצעס (ג) די ביאָלאָגישע עוואָלוציע, וואָס איר עובדא איז די אויספורעמונג פון לעבעדיקע ברואים, מיט זייערע פאַרשיידע־נע מינים. אין איר גופא הייבט זיך אָן (ד) די פּסיכאָלאָגישע עוואָ־לוציע, די אַנטוויקלונג פון געפיל, פאַרשטאַנד און באַגער, אָנגעהויבן פון זייערע נידעריקסטע שטופן ביז צו זייערע העכסטע דערשייַנונגען אין אַן אייַנשטיין, לאַסאַל אָדער בעטהאָווען. גלייכצייטיק מיט די אָנהויבן פון דער ביאָלאָגישער און פּסיכאָלאָגישער עוואָלוציע קומט פאָר נאָך אַ הע־

כערע אַרט פֿאַרמירונגס־פּראָצעס — (ה) די סאָציאָלאָגישע עוואָלוציע, דאָס צונויפֿלעבן פון איינצלנע אינדיווידואַלן אין אַ וועלכער עס איז פֿאָרעם פון געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. עספּינאַס וויל האָבן, אַז אויך די אַרגאַניזמען זיינען אויפֿגעקומען אונטער דער ווירקונג פון אָט דעם סאָציאָלאָגישן פּראָצעס. אַרגאַניזמען, זאָגט ער, זיינען געזעלשאַפֿטן פון „קעמערלעך" אָדער „קלייטעלעך", וואָס געהאָרכן די סאָציאָלע געזעצן פון קאָאָפּעראַציע און פונאַנדערטיילן די פֿאַרשיידענע „אַרבעטן" צווישן די איינצלנע „קלייטעלעך" און אַרגאַנען. צוריק — באַטראַכטן אַ סך סאָציאָלאָגן, צווישן זיי אויך קאַרל מאַרקס, די געזעלשאַפֿט, ווי אַן אַרגאַנישן פּראָצעס. די איצטיקע געזעלשאַפֿט, זאָגט ער, איז „ניט קיין פעסטער קריסטאַל, נאָר — אַן אַרגאַניזם" (פֿאַרוואָרט צו דעם ערשטן באַנד „קאַפּיטאַל", ענגלישע איבער־זעצונג, ז' 16). ספּענסער, איינער פון די גרעסטע טעאָרעטיקער פון דער „עוואָלוציע", באַטראַכט אָבער די געזעלשאַפֿט, ווי אַן איבער־אַרגאַנישן פּראָצעס.

ביי דער ממשלה פון דעם סאָציאָלאָגישן פּראָצעס בלייבט שטיין די איצטיקע טעאָריע פון דער וועלט־עוואָלוציע. אויך קאַרל מאַרקס באַ־טראַכט די וויטערדיקע וועלט־אַנטוויקלונג אין דער מענטשן־וועלט, נאָר ווי אַ היסטאָרישן פּראָצעס, ד"ה נאָר ווי די אַנטוויקלונג פון די געזעל־שאַפֿטלעכע אַרגאַניזמען ביי דער מענטשהייט. לפי דעם דאַרף טעאָרע־טיש אויך דער היסטאָרישער פּראָצעס פון דער מענטשהייט ווערן ניט ווי אַ באַזונדער זעלבשטענדיקע ממשלה פון דער וועלט־עוואָלוציע, נאָר ווי אַן אויסשניט פון דעם אַלגעמיין־סאָציאָלאָגישן פּראָצעס, וואָס נעמט אין זיך אַריין אויך אַזעלכע געזעלשאַפֿטלעכע פאָרמירונגען, ווי די, וועל־כע מיר שטודירן אין אַ בינשטאָק אָדער אין אַ בנין פון די טערמיטן.

אָבער ביי דעם זעלביקן קאַרל מאַרקס געפינען מיר אַ פּאָר שטעלן, וואָס לאָזן דייטלעך דורכבליקן, אַז ער נעמט אַרויס די מענטשלעכע גע־זעלשאַפֿט און איר היסטאָרישן פּראָצעס פון דער אַלגעמיינער סאָציא־לער עוואָלוציע און מאַכט אַ פּלאַץ פּאָר אים אין אַ באַזונדער ממשלה — דער ממשלה פון דער מענטשלעכער קולטור־אַנטוויקלונג — הגם אָט דער געדאַנק שטאַרצט אַרויס פון זיין „געשיכטס־פילאָזאָפּיע", נאָר ווי אַ שפּראַ־לינג פון אַ גאַנץ אַנדער געוויקס. און אפשר איז מאַרקסן אַליין נאָך ניט געווען קלאָר דער גאַנצער באַדייט פון זיין אויפטו פּאָר דער טעאָריע פון דער וועלט־עוואָלוציע.

ענגעלס פֿאַרזיכערט אונדז אין דעם סוף פון זיין אַרבעט וועגן פייערבאַכן, אַז מאַרקס „האָט אין דער אַנטוויקלונג פון דער אַרבעט גע־

פונען דעם שליסל צו פאַרשטיין די גאַנצע געשיכטע פון דער געזעלשאַפט״. פרעגט זיך נאָר די שאלה, צי די מענטשלעכע אַרבעט האָט אַ באַזונדער אייגענע אַרט, וואָס שיידט זי אָפּ פון יענער „אַרבעט״, וועלכע ווערט דורכגעפירט אין אַלגעמיינע געזעלשאַפטן (ווי די בינען), און צי ווערט ניט די מענטשלעכע געזעלשאַפט דורך דעם גופא אַרויסגענומען פון דער אַלגעמיינער סאַציאַלאָגישער עוואָלוציע אין דער נאַטור. אין דער אמתן טוט דאָס טאַקע מאַרקס, ווי מיר זעען דאָס קלאָר אָט פון וועלכן ציטאַט אין דער ערשטער אויפלאַגע פון דעם קאַפּיטאַל.

קאַרל מאַרקס שרייבט: „מיר האָבן דאָ [אין דעם מענטשלעכן אַרבעטס־פּראָצעס ה. זש.] ניט צו טאָן מיט די ערשטע, אינסטינקטיווע, חיה־אַרטיקע פאָרמען פון דעם אַרבעטס־פּראָצעס... מיר זעצן פאָראויס דעם אַרבעטס־פּראָצעס אין יענער פאָרעם, וואָס געהערט נאָר דעם מענטשן אַליין. אַ שפּין פירט דורך האַנדלונגען, וואָס דערמאָנען אונדז דעם וועבער, און אַ בין פאַרשעמט אַ היפש ביסל מענטשלעכע בוימייסטערס מיט דעם בוי פון אירע וואַקס־קלייטלעך. אָבער דער ערגסטער בוימייסטער צייכנט זיך אויס פון דער בעסטער בין דורך דעם, וואָס ער האָט דאָס קלייטלע פריער אויפגעבויט אין זיין קאָפּ, אַיידער ער בויט זי אין וואַקס. צום סוף פון דעם אַרבעטס־פּראָצעס קומט אַרויס אַ רעזולטאַט, וואָס איז שוין לכתחילה געווען אין דער פאָרשטעלונג פון דעם אַרבעטער, ד״ה אידעאַל. ער ברענגט אַרויס ניט נאָר אַן ענדערונג אין דער פאָרעם פון נאַטירלעכן שטאָף, נאָר ער פאַרווירקלעכט אין אים אין דער זעלבּיקער צייט זיין באַוואוסטזינקן ציל, וואָס באַשטימט ווי אַ געזעץ דעם אופן פון זיין טאָן, און מוז אונטערוואַרפן זיין ווילן אונטער יענעם געזעץ. ...אויסער דער אַנשטרענגונג פון די אָרגאַנען, וואָס אַרבעטן, פאַדערט זיך פאַר דער גאַנצער דויער פון דעם אַרבעטס־פּראָצעס אַ צוועק־מאָסיקער ווילן, וואָס טרעט אַרויס ווי אַן אויפמערק, און דאָס אַלץ מער, וואָס ווייניקער די אַרבעט פאַרכאַפּט דעם אַרבעטער מיט איר אינהאַלט און מיט דעם אופן פון איר דורכפיר; וואָס ווייניקער גענוס ער האָט פון איר, ווי אַ שפּיל פון זיינע אייגענע קערפּערלעכע און גייסטיקע כוחות״. (זע „דאָס קאַפּיטאַל״, ערשטע אויפלאַגע, 1867, זז׳ 141—142, אונטערגעשטראָכן פון מאַרקסן גופא. פ״גל די ענגלישע איבערזעצונג ז׳ 198).

וואָס לערנט אונדז דאָ מאַרקס? ער לערנט אונדז, אַז די מענטשלעכע אַרבעט, וואָס איז דער פון אים געפונענער „שליסל״ צו דער געשיכטע פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפט, איז פאַרשיידן פון יענע אינסטינק־

טיווע האַנדלונגען, וואָס קומען פאָר אין אַן אַנימאַלער געזעלשאַפט, ווי צ״ב אין אַ בינשטאָק. די מענטשלעכע אַרבעט איז אַ באַוואוסטזיניק־צווועקמעסיקע. זי מוז עקזיסטירן אידעאל; אין דעם מענטשלעכן קאָפּ, ווי אַ ״סוף מעשה במחשבה תחילה״. עס איז אַן אַרבעט, וואָס איז, אַזוי צו זאָגן, אַרומגעשפּונען מיט אַ באַוואוסטזיניקן מענטשלעכן געדאַנק — סיי ווען זי צווינגט דעם מענטשן, אונטערצואוואַרפן זיך אונטער איר געבאָט און געזעץ, סיי ווען זי קומט אַרויס ווי אַ ״שפּיל״ פון דעם מענטשנס קערפּערלעכע אָדער גייסטיקע כוחות. דערפאַר זאָגט טאָקע מאַרקס אין אַן אַנדער אָרט, אַז ״די אַרבעט איז דער לעבנס־אַרויסווייז פון דעם מענטשן״.

אָבער גראָד אַזאַ אַרבעט איז דער יסוד און דער גרונט־געזעץ פון דער גאַנצער מענטשלעכער קולטור־אַנטוויקלונג. וואָס איז קולטור? — דאָס איז ניט נאָר אָלץ, וואָס גייט דורך מאַטעריעל דורך דער מענטש־לעכער האַנט, נאָר אויך אָלץ, וואָס גייט דורך אידעאל דורך דעם מענטש־לעכן קאָפּ, דורך דעם מענטשלעכן געדאַנק, געפיל און ווילן. צי האָבן מיר דעריבער ניט אַ רעכט, צו באַטראַכטן אויך די קולטור־אַנטוויקלונג, ווי אַן אייגנאַרטיקן שטוב פון דער אַלוועלטלעכער עוואָלוציע? צי האָבן מיר ניט אַ רעכט צו גלייבן, אַז זי, די וועלט־עוואָלוציע, האָט זיך ניט אָפּגעשטעלט ביי דער פינפטער ממשלה, דער סאָציאָלאָגישער, דער ״אי־בער־אַרגאַניזישער״, ווי ספּענסער רופט זי אָן, נאָר אַז זי ברענגט אַרויס אין נאָך אַ העכערן שוואונג, ווי אַ באַזונדער ממשלה, אַן אידעאלע וועלט, דורך די אידעען, דורך די גייסטיקע פּראָצעסן פון די איינצלנע מענטש־לעכע ״איכן״, אַן אידעאלע וועלט, וואָס האָט אירע אייגענע געזעצן, וואָס האַרכט אָבער אויך יענע גרונט־געזעצן, וואָס באַהערשן יעדע עוואָלוציע בכלל, און די ביאָלאָגישע ווי סאָציאָלאָגישע בפרט?

דער מאַטעריאָליסט מאַרקס וואָלט זיכער ניט איינגעשטימט מיט אַזאַ פאַרמולירונג פון דעם ענין, און וואָלט אויף דער שאלה מסתמא גע־ענטפערט מיט: ״ניין!״ אָבער מיר מעגן דאָך גיין אונדזער אייגענעם וועג, האָבנדיק אין זינען אויך יענע גרונט־געדאַנקען פון מאַרקסעס סא־ציאָלאָגיע און געשיכטס־פילאָסאָפיע, וואָס שטאַרצן אַרויס פון זיין מא־טעריאָלסיטישער פילאָסאָפיע, ווי שפּראָצלינגס אָדער עמבריאָנען פון אַ העכערן גייסטיקן איינשטעל. גייענדיק אָט דעם וועג, האָבן מיר געגוג און איבערגענוג טעמים, צו באַטראַכטן די קולטור־אַנטוויקלונג, ווי אַן אייגענע ריין גייסטיקע ממשלה פון דער וועלט־עוואָלוציע, ווי דעם זעקסטן און העכסטן שטאָפּל אירן, וואָס איז אונדז באַקאַנט.

לאָמיר קודם קלאָר ווערן אין דעם אונטערשייד צווישן אַ ריינער נאַטור־דערשיינונג און אַ קולטור־דערשיינונג!

אָט איז אַ בוים, וועלכן דער וויבט האָט אויסגעוואָרצלט און אַריבער־געוואָרפן איבער אַ וואַסער. דאָס איז אַ ריינע נאַטור־דערשיינונג. אָבער דער זעלביקער בוים, אַ ביסעלע צו רעכט געלייגט, כדי מענטשן זאָלן קאָנען אַריבערגיין איבערן וואַסער, איז שוין אַ קולטור־דערשיינונג: אַ „בריק״. אָט איז אַ פאַרשפּיצטער שטיינדל, אָפּגעברעקלט פון אַ פייער־שטיין. דאָס איז אַ ריינע נאַטור־דערשיינונג. אָבער אָט איז פונקט אַזאַ פאַרשפּיצטער שטיקל פייערשטיין, וואָס טראָגט אָבער אויף זיך קלאָרע סימנים, אַז מענטשלעכע הענט האָבן אים אָפּגעשפּאָלטן און צוגעשפּיצט, דאָס איז שוין אַ קולטור־דערשיינונג: אַ „פייל״, ווי מיר זעען אים אין פאַרשיידענע קולטור־היסטאָרישע מוזייען. זיין פאָרעם איז פריער דורכ־געגאַנגען דורך דעם געדאַנק פון אַ מענטשלעכן „איך״ און איר באַוואוסט־זיניקער ציל ווערט פאַרשטאַנען פון אַנדערע מענטשלעכע „איכן״.

הוא הדין, מיט אַלע חפצים, וואָס ווערן ארויסגעבראַכט אין דער קול־טור. הייזער, און געצייג און מאַשינעס, און קליידער,און צירונג און... און... ווי נאַטור־דערשיינונגען זיינען זיי מאַטעריעלע שטאָפן, וואָס זיינען אינגאַנצן אויף אַ וועלכן עס איז אופן. ווי קולטור־דערשיינונגען זיינען זיי שטיקער נאַטור, אַזוי צו זאָגן, אַרומגעוועבטע מיט מענטשלעכן גע־דאַנק, וואָס גיט זיי די באַשטימטע פאָרעם. און וואָס מער מענטשלעכער געדאַנק עס דאַרף, אין דעם לויף פון דער קולטור־אַנטוויקלונג, אַנגע־וענדט ווערן אויף ארויסצובערענגען אַזאַ מאַטעריעלן חפץ, אַלץ אויף אַ העכערער מדרגה שטייט ער אין דער אַנטוויקלונג פון דער קולטור.

נעמט אַ דאַלאַר־ביל. ווי אַ נאַטור־דערשיינונג, איז דאָס אַ שטיקל מאַטעריע, באַדעקט מיט פינטעלעך, שטריכעלעך, פאַסיקלעך, פאַרבן, פון אַזאַ אָדער אַנדער פאָרעם. אָבער מען וואָלט געדאַרפט אַנשרייבן אַ גאַנץ דיקן בוך, כדי אויסצורעכענען אַלע יענע געזעלשאַפטלעכע, עקאָנאָמישע, וויסנשאַפטלעכע און אויך קינסטלערישע קולטור־געדאַנקען, וואָס האָבן מעגלעך געמאַכט די דערשיינונג פון פאַפּיר־געלט. שוין די דרוק־מאַשין אַליין, וואָס ברענגט ארויס דעם דאַלאַר־ביל, איז אַ שלל פון מענטשלעכע געדאַנקען, ווי דאָס איז צו זען פון יענעם חשבון, וועלכן ספּענסער מאַכט פאַר איר זיין „אַריינפיר צו דער סאָציאָלאָגיע״. און דער „זין״ פון דעם דאַלאַר־ביל איז ניט דאָס פיצל באַקריצלטע „מא־טעריע״, נאָר דער געדאַנק, וואָס איז פאַרבונדן מיט אים אין מענטשלעכע מוחות: זיין געלט־ווערט. זאָל אָט דער „זין״ פאַרשווינדן אין גאַנצן —

ווי דאָס טרעפט אָפט מיט געלט־פּאַפּיר — און דער דאָלאָר־ביל קאָן ווידער ווערן אַ נישט־ווערטיק שטיקל מאַטעריע.

ווען אָט דעם ענין קאָנען איצטער גוט אַ טראָכט טאָן יענע „אַל־רייטניקעס" אונדזערע, וואָס האָבן אָנגעקויפט „שערס" איידער דעם גרויסן קראַך. זאָלן זיי זיך חקירהן וועגן יענעם גרויסן וואונדער, וואָס האָט קולטור־דערשיינונגען פון אַ „הויכן ווערט" פּאַרוואַנדלט אין פּשוטע פּאַפּירענע שמאַטעס, גוט נאָך אפשר אויף צו מאַכן פּייער אין אַן אויוון.

מיר נעמען איצטער אַן אַנדער קולטור־דערשיינונג, אין וועלכער דער נאַטירלעכער שטאַף, די „מאַטעריע", איז שוין געווארן „דק מן הדק", אַזוי דין ווי לופט. מיר האָבן דאָ אין אויג — אַ קאָנצערט. וואַרפן מיר אַראָפּ פון חשבון די „מאַטעריע" פון די אינסטרומענטן — וואָס זיינען אויך קולטור־דערשיינונגען, ווייל זייער „מאַטעריע" איז אַרומגעוועבט מיט אַ דורות־לאַנגען גייסטיקן פּראָצעס, איז דער תּוך פון דעם קאָנצערט — לופט־כוואַליעס, וואָס רופן אַרויס אין אונדזערע הער־נערוון געוויסע קלאַנגען. יאָ, דאָס איז דער „תּוך" פון אַ קאָנצערט, וועגן מיר באַטראַכטן אים, ווי אַ רייגע נאַטור־דערשיינונג. אָבער וואָס איז זיין „תּוך", ווי אַ קאָנצערט ווי אַ קולטור־דערשיינונג אין יענעם קולטור־פּראָצעס, וואָס רופט זיך די „אַנטוויקלונג פון מוזיק"? ניט פון „נאַטירלעכע" לופט־כוואַליעס זיינען זיין „תּוך" נאָר יענע גייסטיקע פּראָצעסן אין אַ מענטשלעכן „איך", וואָס האָבן אַרויסגעבראַכט די „מעלאָדיעס" און „האַרמאָניעס" און וואָס אַנדערע מענטשלעכע „איכן" פּאַרשטייען זיי און לעבן דורך דערביי געוויסע גייסטיקע פּראָצעסן.

מיר וועלן איצטער אַריבערגיין צו אַזעלכע קולטור־דערשיינונגען, וואו די „מאַטעריע", וואָס באַטיילט זיך דערביי, ווי גראָב זי זאָל ניט זיין, שפּילט שוין גאָר קיין ראָלע ניט אין זייער „תּוך", ווי אַ קולטור־דערשיינונג.

קאַפּיטל צוועלף

די צוויטע יצירה

אין דער מענטשלעכער קולטור־וועלט געפינען זיך אַ סך זאַכן, וואָס זיינען, לויט דעם שטאַף, פון וועלכן זיי באַשטייען, פֿשוטע שטיק־לעך „נאַטור". קליידער, הייזער, מאַשינעס, צירונג וכו'. מיר רופן זיי אַבער ניט „נאַטור־דערשיינונגען", נאָר „קולטור־דערשיינונגען". דאָס איז דערפאַר, וואָס די שטיקלעך „נאַטור" זיינען דאָ דורכגעגאַנגען דורך דעם פּראָצעס פון מענטשלעכער אַרבעט, דורך דעם מענטשנס הענט און קעפּ. זיי זיינען, אַזוי צו זאָגן, „אַרומגעוועבט" מיט מענטשלעך־גייסטיקע פּראָצעסן. נאָך מער אַבער דערפאַר, וואָס דער „זין" און באַדייט זייערער, ד"ה דער שכלדיקער אינהאַלט זייערער פאַר דעם מענטשן, באַשטייט ניט אין דעם נאַטירלעכן שטאַף, פון וועלכן זיי באַשטייען, נאָר אין דעם גייסטיקן פּראָצעס, וועלכן זיי שטעלן מיט זיך פאַר.

איינזען קלאָר אָט דעם ענין, איז פון דער גרעסטער וויכטיקייט אויך פאַר אונדזער פּראָבלעם וועגן דעם „זין" פון אַ מענטשלעכן לעבן, סיי פאַר דעם שכלדיקן אינהאַלט זיינעם, סיי פאַר זיין בר־דעתדיקן תּכלית, וואָס באַשטייט אין דעם שטרעבן צו אַ „גליקלעכן" זיין אויף דער וועלט.

אויף טויזנטער און טויזנטער ביישפילן קאָן מען קלאָר איינזען, אַז דער „תּוך" פון אַ קולטור־דערשיינונג איז דער גייסטיקער פּראָצעס, וואָס איז פאַרווירקלעכט אין איר און ניט די „גשמיות" פון וועלכער זי באַשטייט. מיר וועלן דאָ דערמאָנען נאָר איינעם. נעמט איינע פון די גרעסטע נאַטור־דערשיינונגען אויף דער ערד, דעם באַרג טשימבאַראַזאָ. פאַרגלייכט אים מיט אַ „קליינער" קולטור־דערשיינונג — זאָגן מיר, מיט דעם ערשטן באַנד פון מאַרקסעס „קאַפּיטאַל". לויט דעם סכום „מאַטעריע" אין די געדרוקטע בלעטער פון דעם „קאַפּיטאַל", איז עס אַ קליין הויפּנדל לגבי דעם בארג. אָבער לויט דעם סכום מענטשלעך־גייסטיקע פּראָצעסן, וואָס האָבן אַרויסגעבראַכט דעם בארג אין דער נאַטור, און ניט אין אונדזער דער־

קענטענש, איז דער באַרג פון זיין זייט אַ גאַרנישט לגבי דעם בוך. און וואָס נאָך מער: דער "זין", דער שכלדיקער אינהאַלט פון דעם באַרג אין דער דערקענטענש, באַשטייט דורכאויס פון „נאַטיר־לעכע", מעכאַניש־פיזיש־געאַלאָגישע פּראָצעסן. דער „זין" אָבער פון מאַרקסעס שריפט האָט אין זיך קיין שמץ ניט פון געאַלאָגישע פּראָצעסן, וואָס זאָלן זי האָבן דירעקט אַרויסגעבראַכט. דער„זין" באַשטייט דאָ אין ריין מענטשלעכער גייסטיקער אַרבעט.

מיר גייען איצטער איבער צו אַזעלכע קולטור־דערשיינונגען, וואָס הגם זיי זיינען אומגעהייער רעאַל, און וואָס זייער רעאַליטעט ווערט פון דעם מענטשן געשפּירט אויף שריט און טריט, האָבן זיי ווי קולטור־דערשיינונגען קיין ברעקל שמץ ניט פון אַ וועלכער עס איז מאַטעריע. זייער רעאַליטעט דורכויס אין די מענטשלעכע געדאַנקען און די גייסטיקע פּראָצעסן בכלל. דאָס זיינען אין דער ערשטער ליניע אַלע יענע קולטור־דערשיינונגען, וואָס וואַקסן אַרויס פון די מענטשלעכע שייכותן אין דעם סאָציאַלן, עקאָנאָמישן, יורידישן און פּאָליטישן לעבן. מיר נעמען אַ „קיסר", דאָרטן וואו ער לעבט נאָך אין זיין פּריערדיקער מאַכט, ווי אַ באַלעבאָס אויף אַלעמענס לעבנס, און אַן „אונטערטאָן". מאַרקס זאָגט, אַז דער קיסר איז נאָר דערפאַר אַ „קיסר", ווייל די אונטערטאַנען גלייבן, אַז זיי זיינען „אונטערטאַנען". טוט זיי ביידן אויס מוטער־נאַקעט און פאַר־גלייכט זיי, ווי נאַטור־דערשיינונגען, וועט איר אין זיי ביידן ניט געפינען קיין ברעקל פון אַ „קיסר" אָדער אַן „אונטערטאָן". די רעאַליטעט פון זייער אונטערשייד ליגט ניט אין זייער „נאַטירלעכן חומר", נאָר אין דעם אינעווייניקסטן מענטשלעך־גייסטיקן פּראָצעס. און ווי „רעאַל" איז די דאָזיקע רעאַליטעט! אין די פּרימיטיווע צייטן האָט אַ קיסר „גענאָגט" מיר־ניט דיר־ניט אַראָפּהאַקן דעם קאָפּ פון יעדן „אונטערטאָן". — אָדער: אַ „קאַפּיטאַליסט" און אַן „אַרבעטער"; אַ לערער און אַ תלמיד"; אַ „ריכ־טער" און אַן „אָנגעקלאָגטער"; אַן „איידעם" און אַ „שוויגער" (איז אַ „שוויגער" ניט קיין מאוימדיקע „רעאַליטעט"); אַ „לענדלאָרד" און אַ „טענאַנט" וכו', וכו', וכו'! אַנאַליזירט אַזעלכע ביישפילן, וואָס קאָנען פאַרמערט ווערן אין די טויזנטער, און איר וועט געפינען אַז דער „זין" פון זייער רעאַליטעט ליגט ניט אין דער „מאַטעריע" פון זייערע גופים — ווי דיק עס זאָל אַמאָל ניט זיין דער גוף פון דעם „קאַפּיטאַליסט" און ווי דאָר עס זאָל אַמאָל ניט זיין דער גוף פון דעם „אַרבעטער". דער „זין" פון זייער רעאַליטעט ליגט אין זייערע געזעלשאַפטלעכע שייכותן, ד"ה אין אַ באַשטימטן סכום פון מענטשלעכע געדאַנקען.

און נאָך ווייטער פון די „נאַטור״־דערשיינונגען שטייען יענע קול־טור־פּראָדוקטן, וואָס האָבן צו טאָן מיט ריין גייסטיקע ענינים: איר האָט דאָ געדאַנקען־בילדער וועגן דער דרויסנדיקער וועלט און דער וויסנ־שאַפט, דער פילאָסאָפיע און דער רעליגיע. איר האָט דאָ קונסט־וויזיעס, וואָס דער קינסטלער שטרעבט צו פאַרווירקלעכן און זיינע שאַפונגען. איר האָט דאָ פּאָעטישע געפילן סיי ביי די פּאָעטן, סיי ביי די פּשוטע בשר־ודמס; איר האָט דאָ מאָראַלישע שטרעבונגען.

אַ ים, ניט אויסצושעפּן, איז די ממשלה פון דער מענטשלעכער קולטור! אויסצוגעפינען די וויכטיקסטע שטאַמען פון דעם קולטור־בוים, צו געבן אַ קלאַסיפיקאַציע פון די וויכטיקסטע פעלדער, אויף וועלכע עס אַרבעט דער מענטשלעכער גייסט, האָב איך געפּרואווט אין מיין אַרבעט: „דער סאָציאַליזם און די נאַציאָנאַלע פראַגע״. אָבער ניט דאָ איז דאָס אָרט, צו ברענגען יענע קלאַסיפיקאַציע און צו באַלייכטן דעם וועג, ווי אַזוי איך בין צו איר געקומען.

דאָ מוזן מיר האָבן אין אויג, אַז אַלע יענע גרונט־שטאַמען (אָדער „צווייגן״, אָדער „פעלדער״) פון דער גרויסער קולטור־ממשלה שטייען אַלע אין אַ כמו־אָרגאַנישן צונויפבונד. דאָס האָבן געשפּירט און אַרויס־געבראַכט אין זייערע ווערק שוין אַזעלכע אַלץ אַרומנעמענדיקע דענקער פון דער וועלט־אַנטוויקלונג, ווי אַ העגעל, אַ מאַרקס, אַ ספּענסער. פאַר דער ריין מענטשלעכער אַנטוויקלונג האָבן דאָס געטאָן אָגיוסט קאָנט און די „פּאָזיטיוויסטישע שולן״ אין דער פילאָסאָפיע.

דערצו דאַרף מען אויך געדענקען, אַז דער כמו־אָרגאַנישער צו־נויפבונד פון אַלע קולטור־צווייגן, זייערע ווירקונגען און קעגן־ווירקונגען איינס אויפס אַנדערע, שטעלן מיר זיך פאָר אַ געזעצמאָסיקע אַנטוויקלונג פון עפּאָכן און פּעריאָדן, אָנגעהויבן פון די ערשטע קולטור־אויפבליצן ביי די פּרימיטיווע פעלקער ביז צו דער קאָמפּליצירטער ציוויליזאַציע פון אונדזער צייט. אַזוי רעכנט, צ״ב מאַרקס, אַז אויף דעם סאָציאַלן פעלד איז די מענטשהייט דורכגעגאַנגען די עפּאָכן פון דעם פּרימיטיוון קאָמוניזם, דער שקלאַפעריי, דער קנעכטשאַפט, דעם קאַפּיטאַליזם מיט זיין לוין־אַרבעט. אַלע אָט די עפּאָכן האָבן געמוזט אַרויסוואַקסן איינע פון דער אַנדערער, די קאַפּיטאַליסטישע עפּאָכע וועט אַרויסברענגען פון זיך נאָך אַ העכערע אָרגאַניזאַציע־פאָרעם, דעם סאָציאַליזם, מיט אַ הע־כערן אויפשוואונג אין אַלע קולטור־שאַפונגען. אויך די אַנטוויקלונג פון דער טעכניק לאָזט זיך איינטיילן אין עפּאָכן, וואָס גרייטן פאָר איינע די אַנדערע. אַזוי רעכנט ענגעלס, אַז די אַנטוויקלונג פון דער טעכנישער

קולטור שטעלט מיט זיך פאָר איין איינציקן פּעריאָד, אָנגעהויבן מיט דעם פאַרוואַנדלען באַוועגונג אין וואַרעמקייט — דער דערפינדונג פון פייער — און פאַרענדיקט מיט דעם צוריק פאַרוואַנדלען וואַרעמקייט אין באַוועגונג — דער דערפינדונג פון דעם דאַמף־מאָטאָר.

אָט די אַלע פאַקטן און באַטראַכטונגען, וואָס מיר האָבן געבראַכט וועגן דער ממשלה פון דער מענטשלעכער פיזישער און גייסטיקער אַרבעט, ווי אַ „לעבנס־אַרויסווייז פון דעם מענטשן" — לויט דער כאַראַקטעריסטיק פון קאַרל מאַרקס — זיי אַלע, זאָג איך, גיבן אונדז אַ רעכט צו באַטראַכטן די קולטור־ממשלה, ווי אַ זעלבשטענדיקן אייגנאַרטיקן באַשאַפונגס־שוועב פון דער וועלט־עוואָלוציע, פּונקט אַזאַ זעלבשטענדיקן און אייגנאַרטיקן, ווי די ביאָלאָגישע עוואָלוציע, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט לעבעדיקע יחידים, און די סאָציאָלאָגישע עוואָלוציע, וואָס פאַרווירקלעכט זיך אין פאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע לעבנס־פאָרמען סיי אין דער אַנימאַלישער וועלט, סיי אין דער מענטשלעכער: אַ זעלבשטענדיקער שוועב דערפאַר, וואָס די „קרעפטן" דורך וועלכע ער ווערט פאַרווירקלעכט, זיינען טאָטאַל פאַרשיידן פון די אַזוי אָנגערופענע נאַטור־פּראָצעסן. מיר קאָנען רעדן וועגן זיי, ווי וועגן „קולטור־קרעפטן", ווי וועגן פאָרמאַטיווע, געשטאַלט־בילדנדיקע כּוחות, מיט דעם זעלביקן רעכט, מיט וועלכן מיר רעדן וועגן „קריסטאַליזאַציע קרעפטן" אין דער נאַטור. און זעלבשטענדיק, אייגנאַרטיק איז דער קולטור־שוועב,— אַ סך אייגנאַרטיקער, איידער די אַנדערע אייגנאַרטיקע שוואונגען פון דער וועלט־עוואָלוציע— דערפאַר, וואָס זיינע באַשאַפנדיקע קרעפטן זיינען מענטשלעכע, און וואָס אַלע פּראָדוקטן זיינע זיינען רעאַליזירונגען פון אַ מענטשלעכן גייסטיקן פּראָצעס, וועלכן מיר קאָנען אין דער נאַטור אין ערגעץ ניט אָנטרעפן. ער ווירקט נאָר אין דער ממשלה פון דער מענטשלעכער קולטור.

מיר קאָנען גיין נאָך ווייטער. מיר קאָנען אָנרופן די קולטור־ממשלה אַ צווייטע יצירה, ווייל אין איר גייסטיקן איהאַלט איז זי נאָך אַ סך רייכער, איידער יענע נאַטור, וואָס קאָן אַריינגענומען ווערן אין דער מענטשלעכער דערקענטעניש, איידער יענער גאַנצער נאַטור־באַשאַף, אין וועלכן עס לעבט באַוואוסטזיניק דער מענטש, ווייל פון קיין אַנדער נאַטור האָבן מיר, מענטשן, אפילו ניט די קלענסטע השגה.

יאָ, „קולטור" איז רייכער, איידער „נאַטור". דאָס קלינגט פּאַראַדאָקסאַל, אָבער דאָס איז אות באות ריכטיק. אין דער אמתן! לאָמיר אָננעמען אויף אַ וויילע, אַז אין דער דערקענטעניש פון דער נאַטור האָבן מיר היינט צו טאָג דערגרייכט דעם העכסטן אַבסאָלוטסטן אמת וועגן די נאַטור־

דערשיינונגען, צ"ב אַז עס איז שוין אַבסאָלוט זיכער און פעסטגעשטעלט געוואָרן אויף אייביק, אַז די זון שטייט און די ערד דרייט זיך אַרום איר, ווי די לבנה דרייט זיך אַרום דער ערד. האָבן מיר דאָ אין דער „נאַטור־געשיכטע", איין אינציקן געדאַנק. אָבער אין דער קולטור־געשיכטע איז אָט דער איין אינציקער געדאַנק נאָר אַ קווער־שניט — לאָז זיין דער לעצטער — פון אַ גאַנצן לאַנגן „לענג־שניט", דער אַנטוויקלונג פון דער אַסטראָנאָמיע. אין דעם איין אינציקן שוועב פון דער קולטור־געשיכטע האָבן מיר ערשטנס אַ זון און אַ לבנה, וואָס זיינען ווי לאָמפּן אָזוינע, צו באַלייכטן די פּלאַטשיקע ערד. מיר האָבן צווייטנס אַ זון און לבנה וואָס זיינען געטער. מיר האָבן דריטנס אַ זון און פּלאַנעטן, וואָס דרייען זיך שוין אַרום אַ קיילעכדיקער ערד. מיר האָבן פערטנס פּאַרשיידענע טעאָריעס, „די עפּיציקלען", ווי אָזוי צו דערקלערן דעם געוצמאָסיקן גאַנג פון די פּלאַנעטן אַרום דער ערד. קורץ: מיר האָבן דאָ אַ סך אַ גרעסערן סכום פון מענטשלעכער גייסטיקער אַרבעט, אידער נאָר אין דעם געפונענעם „אייביק זיכערן" רעזולטאַט.

און אָזוי איז דאָס מיט יעדן אינציקן „אַבסאָלוט־זיכערן אמת" פון דער מענטשלעכער נאַטור־דערקענטעניש. יעדערער פון זיי איז נאָר דער לעצטער קווער־שניט פון אַ לאַנגען גייסטיקן אַנטוויקלונגס־פּראָצעס, וואָס אָלע זיינע פּאָזיסן אין איינעם, זיינען, אין זייער געוצמאָסיקער אַנטוויקלונג, — גייסטיק, ד"ה פון אַ קולטור־געשיכטלעכן שטאַנדפונקט, אַ סך — אַ סך רייכער, אידער דער לעצטער רעזולטאַט. אמת, מען קאָן דערויף ענטפערן: „דער לעצטער רעזולטאַט איז דאָך אָבער דער בעסטער, ווייל ער איז דער ריכטיקסטער". אָבער שוין דאָס אַליין, וואָס מיר שאַצן אַף דעם רעזולטאַט וואָס מיר באַצייכענען אים מיט „ריכטיק" און „אמת", ד"ה מיט כאַראַקטעריסטיקן, וואָס זיינען ניטאָ אין דער נאַטור, וואָס געפינען זיך נאָר אין דעם מענטשלעכן געדאַנק, מאַכן מיר אים פּאַר אַ קולטור־דער־שיינונג, באַרייכערן מיר אים מיט מענטשלעכן גייסט.

דאָס איז —וועג מיר האָבן שוין אויסגעפונען דעם „לעצטן רעזולטאַט", דעם „אַבסאָלוטן אמת". אָבער ווער זאָגט דאָס, אַז די וויסנשאַפט גיט אונדז דעם „אַבסאָלוטן אמת"? ניט מאַרקס, ניט ענגעלס און ניט קיינער פון די ערנסט־דענקנדיקע אַנטוויקלונג־טעאָרעטיקער האָבן אָזוינס געגלויבט. לויט דער מאַרקס־ענגעלשער „דיאָלעקטיק", איז אויך די מענטשלעכע דער־קענטעניש אַן אומענדלעכער אַנטוויקלונגס־פּראָצעס, אַן וועלכע עס איז לעצטע „אַבסאָלוטע אמתן". איין דערקענטעניש לייקנט אַף די פּריערדיקע און דערנאָך לייקנט זי אַף אויך זיך אַליין — אין דעם דערקענטעניש־

פּראָצעס. הייסט עס דאָך, אַז יעדע פּאָזע פון דער דערקענטעניש איז ניט קיין ריכטיקע אָפּשפּיגלונג פון דעם נאַטור־פּראָצעס, נאָר אַן אָפּשפּיגלונג פון אַ געוויסן קולטור־מעמד, ד״ה אַז זי איז אַ קולטור־דערשיינונג. נאָטירלעך, רעדט זיך דאָ ניט וועגן אייצלנע אָפּגעריסענע פאַקטן מיט וועלכע מיר קאָנען באַקאָנט ווערן פון דער דערפאָרונג אין דעם עקספּערימענט, נאָר וועגן דעם באַדייט זייערן פאַר דער מענטשלעכער ווירקשאָפט.

דערמאָנט זיך נאָך דערבי אַז אַלע קולטור־דערשיינונגען אין אַלע קולטור־צווייגן זיינען אויסגעבונדן אין איינעם און אַנטוויקלען זיך, לויט געוויסע געזעצן, דעמאָלט ווערט קלאָר, אַז אויך די ווירקשאָפטלעכע נאַטור־דערקענטעניש איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי אַ צווייג פון דעם קולטור־בוים, וואָס שטייט אין אַן אינעווייניקסטן צונויפבונד מיט אַלע אַנדערע צווייגן זיינע.

די „נאַטור״ אויף וויפיל זי קאָן אַריינגיין אין מענטשלעכער דערקענטעניש, איז אַ סך אַרעמער אין גייסטיקן אינהאַלט, איידער די „קולטור״, ווייל די קולטור האָט נאָך אַ סך אַנדערע צווייגן, פון וועלכע מיר געפינען ניט אָפילו קיין זכר אין דער „נאַטור״.

ערשט, ווען מיר שטעלן זיך אַוועק אויף דעם שטאַנדפונקט, אַז דער קולטור־פּראָצעס איז אַ „צווייטע יצירה״, אַן עוואָלוציע־שווענ פון אַ אייגנ־אַרטיקן כאַראַקטער — נאָך מער אייגנאַרטיק אייידער דער ביאָלאָגישער און דער סאָציאָלאָגישער — קאָנען מיר זיך אָנגעמען מיט דער העזה, צו גענען, זאָל זיין, נאָר אַ שאָטן פון אַן ענטפער אויף דעם ערשטן טייל פון דער גרויסער שאלה, וואָס האָט אַרויסגערופן אונדזער גאָנצע חקירה: וואָס איז דער „זין״ פון אַ מענטשלעכן לעבן אויף דער וועלט, וועלכן מיר נעמען דאָס ווארט „זין״ נאָר אין דעם אויסטייטש פון „שכלדיקן אינהאַלט״ און נאָך ניט אין דעם אויסטייטש פון בר־דעתדיקן תכלית.

מיר האָבן געזען: די ביאָלאָגישע עוואָלוציע באַשאָפט לעבעדיקע אָפּאַראַטן, אין וועלכע די „לעבנס־כוחות״ פאַרוואַנדלען די ניט־לעבעדיקע נאַטור אין לעבעדיקע. זי באַשאָפט „יחידים״, אין וועלכן די זעלביקע כוחות שטרעבן צו דער דערהאַלטונג פון דעם יחידס אייגענעם לעבן, צו דער דערהאַלטונג פון זיין מין און צו דער אַנטוויקלונג פון די העכערע לעבנס־פאָרמען. די סאָציאָלאָגישע עוואָלוציע באַשאָפט דורך אירע פאָרמאַטיוע כוחות אַלערליי געזעלשאָפטס־פאָרמען, אין וועלכע די יחידים טרעטן אַריין אין געוויסע שייכותן פון קאָאָפּעראַציע. וואָקסט פאָר אונדז אויס די אויפגאָבע צו באַווייזן, אַז אויך די קולטור־עוואָלוציע, ווי אַ באַזונדער ממשלה אין דער אַנטוויקלונג פון דער וועלט, באַשאָפט אויך אירע יחידים.

אין דער פאָרעם פון מענטשן, מיט אַן „איך״־באַוואוסטזיין אין יעדן איינעם, ווייל נאָר דורך די „איכן״, קאָנען די קולטור־שאַפנדיקע כוחות אָנוועגדן זייער קער־און וועג־פראָצעס, וואָס ברענגט אַרויס די אַנטוויקלונג פון דער „קולטור־ממשלה״. דער „זין״ פון אַ מענטשלעכן לעבן, ווי פון נאָר אַ לע־בעדיקן אַפּאַראַט, איז זיין ראָלע אין דעם פראָצעס פון באַשאַפן די לעבע־דיקע מאַטעריע פון זיין גוף. דער אָביעקטיווער זין פון דעם מענטש־לעכן לעבן, ווי פון אַ ביאָלאָגישן יחיד, באַשטייט אין דער זעלבסט־דער־האַלטונג און אין דערהאַלטונג פון דעם מענטשלעכן מין. אָבער דער אָביעקטיווער זין פון דעם מענטשנס לעבן, ווי פון אַ באַשאַף מיט אַן „איך״־באַוואוסטזיין, באַשטייט אין יענער ראָלע, וואָס דער מענטש שפּילט אין באַשאַפן און איבערשאַפן, ד״ה אין אַנטוויקלען נאַטור־פראָדוקטן, אָדער אין העלפן צו באַשאַפן און איבערשאַפן זיי, אָדער לפּחות אין נהנה זיין פון זיי, כדי זיי צו דערהאַלטן, כדי אין זיי זאָל זיך פאָרווירקלעכן די קולטורעלע עוואָלוציע.

מיר וועלן דאָס איצטער פּרואוון „באַווייזן״ — הלוואי ניט נאָר אין דעם זין פון „אַ וויץ טאָן״, לאָזן אַ קוק טאָן, נאָר אויך אין דעם זין פון ברענגען אַ באַווייז.

קאַפּיטל דרייצן

„נאַטור־פּעלקער" און „קולטור־פּעלקער"

אין דער עטנאָלאָגיע מאַכט מען אָפט אַן אונטערשייד צווישן „נאַטור־פּעלקער" און „קולטור־פּעלקער". בייַ די קולטור־פּעלקער שטייט אויף אַ העכערן מעמד די באַהערשונג פון דער נאַטור. לויט מאַרקסן, מיינט דאָס די העכערע פּראָדוקטיוויטעט פון דער מענטשלעכער אַרבעט. אין לעצטן סך־הכּל איז דאָס אַ רייכערער „אַרויסטוויזן" פון קולטור־שאַפּנדיקע כּוחות, פון מענטשלעכן „גייסט".

אַ קינד פון אַ קולטור־פּאָלק איז אַרומגערינגלט מיט אַ באַשטימטער קולטור־ספּערע. ער לעבט אין איר, „ווי אַ פיש אין וואַסער", ד"ה, אַז ווי אַ מענטש אָטעמט ער איין און אָטעמט אויס ניט נאָר נאַטירלעכע לופט, וואָס איז אַ „נאַטור־דערשיינונג", נאָר אויך „קולטור־דערשיינונגען". מיט יעדן וואָרט, וואָס ער רעדט אַרויס, מיט יעדן געדאַנק, וואָס ער טוט אַ טראַכט, מיט יעדעס שוועבעלע, וואָס ער צינדט אָן, מיט יעדן טעפּל, וואָס ווערט געשטעלט אויף אַ פייער, מיט יעדן טראָט, וואָס ער מאַכט אין שיך אויף אַ טראָטואַר, באַטייליקט ער זיך אין דער קולטור־טעטיקייט פון אַ מענטשלעכער געזעלשאַפט.

דער אָביעקטיוער „זין", דער „שכלדיקער אינהאַלט", פון אַזאַ מענטש־לעכן לעבן באַשטייט ניט אין קיין אַנדער זאַך, ווי אין דער רעאַלע, וואָס ער שפּילט אין באַשאַפן, אויפהאַלטן, אַנטוויקלען און אָפּט אויך אין ראַדיקאַל איבערראַנדערשן דעם אַדער יענעם צווייג, דעם אַדער יענעם פּרט פון דער מענטשלעכער קולטור.

וואָס איז דער אָביעקטיוער זין פון אַ מענטשלעכן לעבן, ווען מיר נעמען דעם מענטשן ניט ווי אַ ביאָלאָגישן יחיד, נאָר ווי אַן „איך" אין אַ קולטור־ספּערע? אָט איז אַ זייגער־מייסטער. דער ערשטער זייגערמייסטער איז געווען אַ באַשאַפער פון אַ נייער „קולטור־דערשיינונג", וואָס איז גע־ווארן ווי אַ ריטל אויף אַ באַשטימטן צווייג פון מענטשלעכן קולטור־בוים.

די שפּעטערע האָבן אויסגעבעסערט, אַנטוויקלט דעם צווייג; די אַלע, וואָס טראָגן זייגערס האַלטן אויף די זייגער־אינדוסטריע ביז צו יענער צייט, וועלן מען וועט אפשר דערפינדן אַ בעסערן צייט־מעסטער, איידער אַ מעכאַנישן אַפּאַראַט. דער אָביעקטיוועד מיין פון דעם זייגערמאַכערס „לעבנס־אַרויסווייז", באַשטייט לפי דעם אין זיין באַשטימטער ראָלע אין דער קולטור־טעטיקייט, אין זיין באַשטימטער מענטשלעכער אַרבעט. אַזוי איז אויך דער אָביעקטיווער „זין", דער „שכלדיקער אינהאַלט" פון דעם „ציגאַרן־מאַכער" ניט קיין אַנדערער, ווי נאָר זיין ראָלע אין דער „טאַבאַק־קולטור", דער טאַבאַק־אינדוסטריע, וואָס איז אַ ריטעלע אויף דעם צווייג פון דער אַגריקולטור. עס איז ממילא מובן, אַז יעדער אַרבעטער שפּילט דערביי נאָך אַ סך אַנדערע ראָלן אין דער קולטור־עוואָלוציע — אָחוץ זיין הויפּט־ראָלע: דאָ, ווי אַן אויפּטוער, דאָ ווי אַ מיטהעלפער, דאָ ווי אַן אויפּהאַלטער פון דעם אָדער יענעם ריטל אויף דעם אָדער יענעם צווייג — אַן אויפּהאַלטער שוין דורך דעם וואָס ער איז נהנה פון די אָדער יענע פּראָדוקטן. אַלע אָט די ראָלן שטעלן צונויף דעם אָביעקטיוון זין פון זיין מענטשלעכן זיין אויף דער וועלט.

פון אַזעלכע מינים פּיזישע אַרבעטן שפּרינגען מיר אַריבער צו די גייסטיקע אַרבעטער און שאַפּער. מיר נעמען די פילאָסאָפן, און פון זיי אַלעמען נאָר דווקא דעם פּעסימיסט שאָפּענהאָוער. וואָס איז געווען דער „זין" פון שאָפּענהאָוערס לעבן? שאָפּענהאָוער אַליין האָט געלייקנט, אַז זיין לעבן, ווי די עקזיסטענץ פון דער וועלט בכלל, האָט אַ וועלכן עס איז זין. אָבער דאָס וואָרט: „זין" האָט ער געגומען אין דעם אויס־טייטש פון אַ „בר־דעתדיקן תכלית", פון דער מעגלעכקייט צו זיין גליק־לעך. נעמען מיר אָבער דאָס וואָרט „זין אין דעם אויסטייטש פון אַ „שכל־דיקן אינהאַלט", איז אונדז ניט שווער אויסצוגעפינען אים. דער „זין" פון שאָפּענהאָוערס לעבן, אַ חוץ זיין באַטיליקונג, ווי גלאַט אַן „איד" אין אַ באַשטימטער קולטור־ספערע, איז באַשטאַנען אין דעם אויסבוי פון זיין פילאָסאָפישן סיסטעם.

די פילאָסאָפיע איז אַ צווייג פון דער מענטשלעכער העכערער קול־טור. דער צווייג איז אויפגעקומען מיט טויזנטער יאָרן איידער שאָפּענ־האָוערס געבורט. אונדזער דענקער באַדייט מיט זיך אַן אַנטוויקלונגס־מאָמענט אין דעם פילאָסאָפישן שאָפּונגס־פּראָצעס. ווי אַן אַנימאַלישער יחיד, איז ער אַראָפּגעפאַלן, ווי אַ בלעטל פון דעם ביאָלאָגישן „עץ החיים". ווי אַ קולטור־שאָפער לעבט ער „אומשטערבלעך" אויף דעם קולטור־בוים פונעם „עץ הדעת", אין דער געשיכטע פון דער פילאָסאָפיע. זיין ווירקונג

שפירט מען נאָך עד היום זייער שטאַרק אין דער פּסיכאָלאָגישער און פּסיכיאַטרישער וויסנשאַפט — דער עיקר אין דער שולע פון זיגמונד פרויד — ווי אויך אין די פילאָסאָפישע סיסטעמען פון אַן עדוואַרד פאָן האַרטמאַן, אַ מאַינלענדער, אַ ווייניגער, אָפילו אַ בערגסאָן. יעדער זעצער וואָס זעצט שאָפענהאַוערס אַ שריפט, אָדער אָפילו אַ ציטאַט פון זיינע ווערק — לשבח, צי לגנאי — האָלט אויף די אומשטערבלעכקייט פון זיין מענטשלעכן „גייסט" אין דער מענטשלעכער קולטור־וועלט. — און אַזוי איז דאָס אויך מיט אַלע אַנדערע גייסטיקע שאַפער.

אָט די אַלע ביישפילן פון דער קולטור־וועלט, ווי אויך די, וואָס מיר האָבן פריער געבראַכט, פירן דירעקט אַרויף אויף דעם געדאַנק, אַז יענער העכסטער שוועב פון דער וועלט־עוואָלוציע, וואָס מיר רופן „די אַנטוויקלונג פון דער מענטשלעכער קולטור", באַגייט זיך מיט אירע אינדיווידועלע פאָרמען, מיט די מענטשלעכע „איכן", כּמעט אויף דעם זעלביקן אופן, ווי יענע פריערדיקע שטאַפלען פון דער וועלט־עוואָלוציע, וואָס האָבן פאָרגעבראַכט דעם מענטשן. ניט די אינדיווידועלע פאָרעם ברענגט אַרויס דעם נוגע׳דיקן עוואָלוציע־שוועב, נאָר דער עוואָלוציע־שוועב ברענגט אַרויס די אים נייטיקע אינדיווידועלע פאָרעם, וואָס זאָל אים רעאַליזירן. ניט אומזיסט זאָגט ענגעלס, אַז די געשיכטע פון דער מענטשהייט איז זי געשיכטע פון דער מענטשווערונג פון דעם מענטשן, ד״ה, אַז דער מענטש ווערט ערשט אַ מענטש אין דעם קולטור־פראָצעס, פונקט ווי דער קריסטאַל ווערט אַ קריסטאַל אין דעם קריסטאַליזאַציע־פראָצעס.

ווי דער קער־און וועג־פּראָצעס פון די פאַרמירנדיקע קריסטאַליזאַציע־כּוחות ברענגט אַרויס, ווי מיר האָבן דאָס פריער געזען, דעם קריסטאַל; ווי די ביאָלאָגישע עוואָלוציע, ברענגט אַרויס יחידים, מיט זייער זעלבסט־דערהאַלטונגס־אינסטינקט אין קאָמף פאַר עקזיסטענץ, וואָס שפילן זייער ראָלע אין דער דערהאַלטונג פון דעם מין און אין דעם אויפקום פון אַלץ העכערע מינים; ווי אין דער סאָציאָלאָגישער עוואָלוציע באַקומען זייער געשטאַלט די פאַרשיידענע סאָציאָלע לעבנס־פאַרמען, וואָס ווייזן אויך קלאָר אַרויס זייער טענדענץ צו זעלבסט־דערהאַלטונג, אַזוי איז דאָס אויך מיט דער קולטור־עוואָלוציע: זי, אירע באַשאַפערישע כּוחות, ברענגען אַרויס מענטשן, יעדן איינעם מיט אַן „איך"־באַוואוסטזיין, און נאָר אַ דאַנק אָט דעם אַרויסברענג קאָן זיך רעאַליזירן די קולטורעלע עוואָלוציע.

פאַר וואָס גראָד דורך אַן ״איך״־באַוואוסטזיין? לאָמיר ווידער הערן אונדזער רבין, קאַרל מאַרקסן: שילדערנדיק דעם מענטשלעכן אַרבעטס־פראָצעס, פון וועלכן מיר האָבן שוין פריער געבראַכט אַ העכסט־באַדײַטנדיקן ציטאַט, הייבט אָן מאַרקס אַזוי: „דער אַרבעטס־פראָצעס איז קודם אַ פראָצעס צווישן דעם מענטשן און דער נאַטור... דער מענטש טרעט אַרויס אַנטקעגן דעם נאַטור־שטאָף גופא, ווי אַ נאַטירלעכע מאַכט״. (זע „קאַפּיטאַל״, ערשטער באַנד, ז׳ 141) אין אָט די פּאָר שורות ליגט אי דער טיפער אמת, אי דער פּאַטאָלער טעות פון דעם מאַרקסיסטישן סיס־טעם. דער מענטש טרעט אַרויס אַנטקעגן דעם נאַטור־שטאָף. דאָס איז דער טיפער אמת, מיר האָבן געזען, אַז דער מענטש אין דער קולטור־וועלט טרעט אַרויס אַנטקעגן דער גאַנצער נאַטור, פאַרוואַנדלנדיק נאַ־טור־דערשיינונגען אין קולטור־דערשיינונגען און באַשאַפנדיק אַזעלכע קול־טור־דערשיינונגען, דאָס דער זין פון זייער רעאַליטעט האָט שוין גאָר נישט וואָס צו טאָן מיט אַ וועלכן עס איז „נאַטור־שטאָף״, ווי צ״ב אין אַזעלכע „רעאַליטעטן״, ווי די שייכותן צווישן „קיסר״ און „אונטער־טאָן״.

די מענטשלעכע אַרבעט, לערנט מאַרקס, איז ניט דאָס אייגענע ווי די אַרבעט פון אַ בין אין בינשטאָק. פאַר וואָס זאָגט ניט מאַרקס, אַז אויך די בין טרעט אַרויס אין איר אַרבעט אַנטקעגן דעם „נאַטור־שטאָף״, זאָגן מיר, דעם בלומען־שטויב, פון וועלכן זי „אַרבעט אויס״ האָניק און וואַקס? ווייל די מענטשלעכע אַרבעט, דער יסוד פון דער מענטשלעכער קולטור, איז פון אַ גאַנץ אַנדער אַרט. זי איז, ווי מאַרקס שטרייכט אונטער, אַ ציל־באַוואוסטע, און דער צוועק ווערט פריער פאָר־געשטעלט אין דעם מענטשלעכן באַוואוסטזיין. היינט — פאַר וואָס כאַ־ראַקטעריזירן די מענטשלעכע אַרבעט, ווי סתּם „אַ נאַטור־מאַכט״?

געווים, יעדע פון די אַזוי גערופענע „כוחות״, וואָס קומען פאָר אין דער וועלט, קאָן אין דעם בריטסטן זין פון דעם וואָרט אָנגערופן ווערן אַ „נאַטור־מאַכט״, די קריסטאַליזאַציע־כוחות, פונקט אַזוי גוט, ווי די „לעבנס־כוחות״, די סאַציאַלע כוחות, און די קולטור־שאַפנדיקע כוחות. די אַרבעט פון דעם מענטשן איז אָבער ניט סתּם אַ „נאַטור־מאַכט״, ווי יעדע אַנדערע, זי איז אַ ציל־באַוואוסטע און ווערט געטאָן פון דעם אַרבעטער, פּדי „צו דערהאַלטן זיין אייגן לעבן״ (דאָרטן גופא). אָט, וואו עס ליגט דער קערן פון דעם גאַנצן ענין: ציל־באַוואוסטזיניק ניט אינס־טינקט־מאָסיק צו דערהאַלטן זיין אייגן לעבן, קאָן נאָר אַ באַשאַף מיט אַן „איך״־באַוואוסטזיין. אַ דאַנק אָט דעם „איך״־באַוואוסטזיין, שיידט זיך

דער מענטש אַרויס פון אַלע אַנדערע „נאַטור־מאַכטן". ער טרעט אַרויס „קעגן דער נאַטור", ער קריטיקירט זי, ער מאַכט זי איבער, ער באַהערשט זי. אַזאַ כאַראַקטעריסטיק קאָן ניט געמאַכט ווערן וועגן סתם א „נאַטור־מאַכט". אָט דער צוויידייטיקער, אומריכטיקער צוגאַנג איז א שטיק פון יענער מאַטעריאַליסטישער הויט, וואָס הענגט נאָך אָפט אויך אויף אַזעלכע שטעלן אין מאַרקסעס סיסטעם, וואו זי, די דרויסנלעכע הויט, האָט שוין געפֿלאַצט און עס זעט שוין פון איר אַרויס דער אמתער תוך פון דער מאַרקסיסטישער געשיכטס־פילאָסאָפיע, וואָס איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי — דער „קולטור־פילאָסאָפישער אידעאַליזם".

וואָס איז דער מאַשטאָב פון דעם „איכס" קריטיק, וועלכן ער וועגדט אָן אויף דער נאַטור? וואָס גיט דעם „איך" די מעגלעכקייט, זיך אַרויס־צושיידן פון דער נאַטור און אַרויפצוצווינגען אויף איר זיין ווילן, זיין פאַרשטאַנד?

דאָס איז א מאַשטאָב, וועלכן מיר קאָנען ניט געפינען אין ער־געץ ניט, אין דער נאַטור, אַחוץ ביי דעם מענטשן, און וואָס דירעקט זיין גאַנצע אַרבעט און אַלע זיינע קולטורעלע אַרויסברענגונגען. דאָס איז דער מאַשטאָב פון „גוט" און „שלעכט", א „סוביעקטיוועך" אָפשאַץ, פון וועלכע די „נאַטור", וויניקסטנס די, וואָס מיר האָבן אין אונדזער מענטש־לעכער דערקענטעניש, הייבט אָפילו ניט אָן צו וויסן.

א גאַרן איבער א גאַרן, א ממשלה איבער א ממשלה, בויט דער מענטש אויס אין זיין קולטור, געפירט פון יענעם אָפשאַץ, לויט דעם מאַשטאָב פון „גוט" און „שלעכט". גאָר אונטן אין דעם „באַזיס", ליגט די ממשלה פון דער „דרויסנלעכער ניצלעכקייט". דאָ הייסט „גוט" — „ניצלעך" און „שלעכט" — „שעדלעך". „רפואות", צ"ב, זיינען „ניצלעך", גיפטן — „שעדלעך". אַזוי ווערט אויך געערדט וועגן געזונטע לופט און „שעדלעכע" לופט. פאַר דער נאַטור אין זיך גופא זיינען רפואות און גיפטן, געזונט און קראַנקהייט גלייכע מיוחסים. אויף אָט דעם או־טאָליטאַריסטישן איינשטעל און אָפשאַץ אין „ניצלעך" און „שעדלעך" רוט די קולטור־אַנטוויקלונג פון דער גאַנצער טעכניק, פון אַלע מלאָכות און אַלע פראַקטישע וויסנשאַפטן, ווי די מעדיצין, די פאָליטיק אָדער די פעדאַגאָגיק.

אויף אָט דעם אוטיליטאַריסטישן גאַרן בויט זיך אויס דער גאַרן פון קונסט, מיט אַלע אַנדערע קולטור־אַרויסווייזונגען, וואָס האָבן א שייכות צו איר. דאָ איז „גוט" וואָס עס איז „שיין", „חנעוודיק", „אַנגענעם" און „שלעכט" וואָס עס איז „מיאוס".

דאָס איז אַן עסטעטישער אָפשאַץ. ניטאָ קיין איין זאַך אין דער נאַטור און דעם מענטשלעכן לעבן, אויף וועלכער עס זאָל ניט קאָנען אָנגעוענדט ווערן אָט דער עסטעטישער מאָסשטאָב, און דער אָפשאַץ, לויט שיין און מיאוס, ווירקט זיך אויס אויף אַלע פֿעלדער פֿון דער מענטשלעכער קונסט, אין אַלע אירע צווייגן: דער אַרכיטעקטור, דער מאָלעריי, דער מוזיק און דער פּאָעזיע.

דערנאָך קומט דער גאָרן פון דעם רעכט־באָוואוסטזיין, מיט דעם מאָסשטאָב פון „גערעכט" (גוט) און „אומגערעכט" (שלעכט). אין אים בילדן זיך אויס אַלע יורידישע אינסטיטוציעס.

די אָנוועזנדונג פון יעדן מאָסשטאָב און יעדער אַרט אָפשאַץ, הענגט אָפּ פון מענטשלעכע געדאַנקען און איינזעענישן. אויך אָט די געדאַנקען ווערן אונטערגעוואָרפן אַ באָשטימטן אָפשאַץ, מיט זייער אייגענע כאַראַקטעריסטיקן; דאָס איז דער לאָגישער, אָדער דער טעאָרעטישער אָפשאַץ. דאָ ווערן „גוט" און „שלעכט" געפירט לויט די מאָסשטאָבן פון „ריכטיק" (אויך „אמת") און „פאַלש", ווי אויך „קלוג" און „נאָרישׁ" צ״ב: אַן אמתער, אָדער פאַלשער, אַ קלוגער אָדער נאָרישער געדאַנק. און ניט נאָר אויף געדאַנקען ווערט אָנגעוענדט דער טעאָרעטישער מאָסשטאָב. אויך אויף זאַכן, און אָפילו נאַטור־פּראָצעסן. אָזוי שיידן מיר, צ״ב, פֿונאַנדער צווישן אַן „אמתן" בריליאַנט און אַ פאַלשן, אָזוי רעדט די מעדיצין וועגן אַ „ריכטיקן" אָדער „אמתן" טראָגן (שוואַנגערשאַפט) און אַ „פאַלשן" אָדער „איינגעבילדעטן", וואָס האָט אַלע סימנים פון אַן אמתער שוואַנגערשאַפט.

אויף דער אָפשאַצונג פון טעאָרעטישן „גוט" און „שלעכט" רוען די וויכטיקסטע קולטור־צווייגן פון וויסנשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיע.

נאָך העכער פּאָר דעם גאָרן פון דער דערקענטעניש שטייט דער גאָרן פון דעם מאָראַלישן באָוואוסטזיין: „יושר" — „עוולות", „איידל" — „געמיין", „גוט־האַרציק" — „בייזוויליק", „חשוב" — „שפל", „מענטשלעך" — „בעסטיאַל" און נאָך אַנדערע — אַלץ כאַראַקטעריסטיקן פּאָר מאָראַלישן „גוט" און „שלעכט". און גאָר צוהעכסט קומט דער רעליגיעזער באָוואוסטזיין און געפיל. דאָ איז דער מאָסשטאָב „הייליק" (גוט) און „אומווערדיק" (שלעכט).

מיר האָבן דאָ אָנגעצייכנט נאָר די וויכטיקסטע כאַראַקטעריסטיקן פון „גוט" און „שלעכט" און די וויכטיקסטע גאָרנס פון דעם קולטורעלן באָוואוסטזיין.

זיינען אַבער אָט די אַלע אינטיילן נאָר ריינע קולטור־דערשיינונגען? מוזן מיר זיי צו־שרייבן נאָר צו דער מענטשלעכער וועלט? קאָנען מיר ניט געפינען קיין, לאָז זיין, שוואַכערע אַנאַלאָגיעס צו זיי אויך אין דער נאַטור? — וואָס איז שייך די „טויטע", די אַנאָרגאַנישע נאַטור, איז זיכער ניטאָ אין איר אָפילו קיין סימן פון זיי. ווי איז דאָס אָבער מיט דער לעבעדיקער נאַטור, דער ניט־מענטשלעכער? ווען מיר שטודירן די וועלט פון לעבעדיקע ברואים, קאָנען מיר גאָנץ גרינג באַמערקן, אַז זייער אויפפיר אין לעבן ווערט דיריגירט דורך אינטיילונגען, וואָס זיינען זייער ענלעך צו אונדזערע. פייגל קלייבן אויף און באַארבעטן אַ מאַטעריאַל, וואָס איז ניצלעך פאַר זייערע נעסטן. בהמות מיידן אויס גראָזן אין פעלד, וואָס זיינען שעדלעך פאַר זייער געזונט. קראָנקע הינט לויפן אָפט אין פעלד און אין וואַלד, אויפצוזוכן גראָזן, וואָס זיינען אַ תרופה פאַר זייער חולאת. דאָ טרעט קלאָר אַרויס אַן אוטיליטאַריסטישע אינטיילונג אין „ניצלעך" און „שעדלעך". אויף דער עסטעטישער אינטיילונג, לויט „שיין" און „מיאוס", „אָנגענעם" און „אומאָנגענעם", טרעפן מיר זיך אָן אויף שריט און טריט אין די פאַרמען און די פאַרבן פון די פאַרשיידענע ברואים — דער עיקר ביי די פייגל — ווי אויך אין די פאַרמען, פאַרבן און דופטן פון די פאַרשיידענע בלומען.

אויך אַ טעאָרעטישע אינטיילונג, לויטן מאָסשטאָב פון „ריכטיק" און „פאַלש", קאָן ניט אָפּגעלייקנט ווערן פאַר דער וועלט פון די לעבעדיקע ברואים, ווי דאָס איז מערערע מאָל באַמערקט געוואָרן ביי פייגל, וואָס לערנען זיך אויס ניט מורא צו האָבן פאַר אַ „סטראָשידלע" — פאַר אַ פאַר פלעקלעך, אָנגעטאָן אין אַ פראָק און אַ צילינדער. זיי באַהאַנדלען די „סטראָשידלע" ניט ווי אַן „אמתן" מענטשן, פאַר וועלכן זיי דאַרפן מורא האָבן, נאָר ווי אַ „פאַלשן", אַ „נאָכגעמאַכטן", וואָס קאָן זיי ניט אָנטאָן קיין שאָדן. נאָך מער סימנים פון אַ טעאָרעטישן מאָסשטאָב געפינען מיר ביי די העכערע, „אינטעליגענטערע" חיות, ווי די מאָלפּעס, די הינט, די העלפאַנטן.

און גאָר צאָלרייך זיינען די דערשיינונגען אין דער לעבעדיקער וועלט, וואָס קאָנען אַרייַנגעבראַכט ווערן אין דער מאָראַלישער, אָדער „עטישער" אינטיילונג פון „אידל" און „געמיין" — דער עיקר ביי יענע באַשעפענישן, וואָס לעבן אין געזעלשאַפטן, אָדער פירן אַ געוויסע צייט אַ פאַמיליען־לעבן. אויף שריט און טריט טרעפט מען זיך דאָ אָן אויף מסירת־נפשדיקע קרבנות מצד די עלטערן צוליב דעם יונגען דור און מצד די אינצלנע מיטגלידער צוליב דעם וואוילשטאַנד פון דעם גאַנצן כלל.

מיר ווילן דאָ דערמאָנען דעם ביישפּיל, וואָס מיר האָבן אויבן גע־ בראַכט אויס דעם לעבן פון די אָסמיעס, און וועלן שפּעטער ברענגען נאָך אַ מער כאַראַקטעריסטישן ביישפּיל פון מסירת־נפש. זיי אַלע גיבן מאַטעריאַל פאַר אַ העכסט וויכטיקער סטודיע וועגן דער „מאָראַל" אַדער דער „עטיק" אין דער נאַטור.

אין דעם ביישפּיל פון די אָסמיעס האָבן מיר פאַר אונדז ביי איין און דעם זעלביקן באַשעפענישּ אי אַ פאַל פון העכסטער „אייידלקייט", פון העכסטער מסירת־נפש, בנוגע אַ יחיד פון דעם אייגענעם מין, אי אַ פאַל פון געמיינסטער ברוטאַליטעט בנוגע אַ יחיד פון אַ פרעמדן מין. פון וואַנען ווייס דאָס פליגעלע, ווער איז זיין „אייגענער" און ווער איז אַ „פרעמדער"? וועלכער מלאך האָט מיט אים געלערנט אין שלאָף די תורה, אַז פאַר דעם אייגענעם מין דאַרף מען זיך מוסר־נפש זיין און אַז אַ פרעמדן איז אַ מצווה אויסצורוימען? — די געלערנטע דערקלערן אַלע אַזעלכע דערשיינונגען מיט דעם אומבאַוואוסטזיניקן „נאַטור־אינס־ טינקט". דאָס פליגעלע וויים גאָר ניט, וואָס עס טוט און פאַר וואָס. עס פירט זיך אויף אויטאָמאַטיש, ווי אַ מאַשין און אַזוי וועלן אפשר אַלע קלאַסן פון „גוט" און „שלעכט", וואָס מיר באַמערקן אין דעם לעבן און דעם אויפפיר פון דער אַנימאַלישער ממשלה, אַרויסגעבראַכט אין איר אויף אַ ריין אינסטינקטיוון אופן. עס קאָן גריילעך זיין, אַז די אַלגעמיינע אָביעקטיוע אייגטיילונג אין „גוט" און „שלעכט" איז אויפגעקומען אין דער נאַטור שוין מיט דעם פאַקט גופא פון דעם לעבן; אָז אין דעם מהות פון דעם לעבנס־פראָצעס גופא ליגט שוין „אינסטינקטיוו" איינגע־ פורעמט די פונדאַמענטאַלע אייגטיילונגען, וואָס צווייגט זיך שפּעטער פונאַנדער אין דעם לויף פון דער ביאָלאָגישער עוואָלוציע. על־כל־פּנים האָבן מיר דאָ צו טאָן מיט אָן אָביעקטיוועך אייגטיילונג אין „גוט" און „שלעכט". אין דער מענטשלעכער ממשלה, אין דער ממשלה פון דער קולטור, האָבן מיר אָבער צו טאָן ניט נאָר מיט אָן אָביעקטיוועך אייגטיי־ לונג, נאָר אויך מיט אַ סובייקטיוון אָפּשאַץ. די אייגטיילונג איז פאַרבונדן מיט אַ באַוואוסטזיין, מיט פּסיכישע פּראָצעסן פון דענקען, פילן און וועלן. מיר נעמען אָבער אָן, אַז יעדע באַוואוסטזיניקייט שפּילט זיך אָפּ אין די גרענעצן פון אָן איינצלנעם מענטשן, פון אָן „איך". די פילאָסאָפישע סברות, אַז עס איז דאָ אַ וועלט־גייסט, מיט אַ וועלט־באַוווסטזיין, וואָס געפינט זיך און ווירקט אויך ערגעץ וואו דרויסן פון לעבעדיקע באַשעפע־ נישן, לאָזן מיר דאָ אין גאַנצן אָן אַ זייט. אין אונדזער עמפּירישער דער־ פאָרונג טרעפן מיר די באַוואוסטזיניקייט נאָר אין פאַרבינדונג מיט אַ

סוביעקט, מיט אַן „איך", וואָס נעמט זיך אַליין אַרויס פון דער גאַנצער אַרומיקער וועלט און שאַצט אַפּ אירע דערשיינונגען, לויט זיינע מענטש־לעכע מאָטיוון פון אוטיליטאַריסטישן, עסטעטישן, טעאָרעטישן, מאָרא־לישן און רעליגיעזן „גוט" און „שלעכט". אויפבויענדיק די קולטור־וועלט, לויט אָט די באַוואוסטזיניקע אַפשאַצונגען, דורך זיין אייגענער מענטש־לעכער, באַוואוסטזיניקער אַרבעט, ווערט יעדער מענטש, יעדער „איך" אַ צענטער פון דער קולטור־וועלט, ווייל אַלע זיינע שאַפונגען, קאָנען זיך ניט אַרויסווייזן אין דרויסן, סיידן זיי זאָלן האָבן פריער געלעבט אין זיין באַוואוסטזיין און פון דאָרטן האָבן זיי אַרויסגעשטראָלט אין דער דרויסנווועלט, ווי פון אַ צענטער. מיר טאָרן קיין מאָל ניט אַרויסלאָזן פון אויג די גרונט־אידעע פון מאַרקסעס קולטור־פילאָסאָפיע, וואָס ליגט אין זיינע פאַרזיכע־רונגען, אַז „נאָר דער מענטש אַרבעט" און אַז „די אַרבעט איז דער לעבנס־אַרויסווייז פון די מענטשן".

כדי זיך צו קאָנען אַרויסשיידן פון דער נאַטור מיט אַזאַ פירנדיקן פאָדעם, ווי דער מאָסשטאָב פון „גוט" און „שלעכט", וואָס איז ניטאָ אין דער נאַטור, כדי דורך אים זאָל קאָנען אויסגעבויט ווערן דער קולטורעלער „עץ הדעת טוב ורע", מוז דער מענטש האָבן אַן „איך" באַוואוסטזיין, וואָס זאָל די גאַנצע נאַטור באַטראַכטן, ווי אַ „ניט־איך", וואָס דאַרף איבערגעמאַכט ווערן, צוליב „מיין" לעבן, צוליב „מיינע" צילן.

דאָס „איך"־באַוואוסטזיין איז אַן אילוזיע; אין תּוך איז יעדער מענטש ניט קיין „איך", ניט קיין „יש בפני עצמו". אָט דעם ענין האָבן מיר שוין געגוג דערקלערט פריער. געראָטן איז, אין מיינע אויגן, דער „אַלטער ספּינאָזאַ", וואָס האָט געלערנט, אַז יעדע איינצל־דערשיינונג איז נאָר אַ קליין וואָלכעלע אין דעם גרויסן ים פון דעם נאַטור־געשעען. דאָס „איך"־באַוואוסטזיין, מיט זיין זיכערן גלויבן, אַז ער איז אַ „זעלבסט־צוועק", וואָס איז טעטיק צוליב זיין „אייגן לעבן", איז אַן אילוזיע. אָבער גראָד אָט די אילוזיע איז דער נייטיקסטער פאַרדינג פאַר דער לעצטער פאַזע פון דער וועלט עוואָלוציע אויף ערד, דעם אינהייטלעכן קולטור־שוועב. דער מענטש איז דער פּראָדוקט און דער טרעגער פון אָט דעם קולטור־שוועב. „א מענטש זוכט וואו בעסער, ווי א פיש — וואו טיפער". כדי צו קאָנען זוכן וואו בעסער (פאַר „זיך אַליין"), און ווי צו מאַכן „בעסער", דאַרף מען האָבן דעם מאָסשטאָב פון „גוט" און „שלעכט", — יענע צענטראַל־אַקס, אויף וועלכער עס דרייט זיך דער גאַנצער קולטור־פראָצעס.

אין דער אָנימאָלישער עוואָלוציע האָבן מיר געזען, אַז דער יחיד איז ניט קיין זעלבסט־צוועק, נאָר אַ בלינדער מיטל צו אַ העכערער זאַך, איידער זיין אייגענע עקזיסטענץ. ניט ער באַשאַפֿט דעם אינס־טינקט פון זעלבסט־דערהאַלטונג, נאָר דער לעבנס־פּראָצעס באַשאַפֿט דאָס אין דעם יחיד. דאָס לעבן באַשאַפֿט דאָס אין אים אין אויף עס קערט אויף וועגדט אים צו דער זעלבסט־דערהאַלטונג אויף צו דער מין־דערהאַלטונג מיט די צוויי ״קער־רימענס״ פון לוסט אויף אומלוסט, פון הנאות אויף ליידן (די סעקסועלע ליידנשאַפֿט!).

טוט דאָס אויך די קולטור־עוואָלוציע מיט אירע אינדיווידועלע גע־שטאַלטן, מיט די מענטשן אויף זייער ״איך״־אילוזיע? איז אויך דאָ דער יחיד נאָר אַ בלינדער מיטל צום צוועק, צו דער אויסבילדונג פון דעם ״צווייטער יצירה״ — דער מענטשלעכער קולטור־וועלט? איז אויך דער מאַסשטאַב פון קולטורוועלן ״גוט״ אויף ״שלעכט״ אין תוך אַריין ניט קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר די קער־רימענס, מיט וועלכע עס ווערט אינגאַרדנט אין דעם קולטור־פּראָצעס דער מענטש, וואָס זוכט, וואו ״בעסער״ איז פאַר זיין ״אייגן לעבן״?

לאָמיר זען!

קאַפּיטל פֿערצן

„די קער־רימענס" אין דער קולטורעלער עוואָלוציע

דער מענטש, ווי נאָר אַ לעבעדיקער באַשאַף, ווערט דיריגירט אין זיין לעבנס־פּראָצעס מיט די צוויי קער־רימענס פון דער ביאָלאָגישער עוואָלוציע: הנאות און יסורים. זיי קערן אָן וועגדן יעדן ביאָלאָגישן יחיד אין יענע ריכטונגען, וואָס זיינען גינסטיק פאַר זיין זעלבסט־דערהאַלטונג, ווי אַ פאַרבאַדינג פאַר דער דערהאַלטונג פון זיין מין. די זעלביקע ביאָלאָגישע עוואָלוציע פאַרמשפּט דעם יחיד צום טויט, העלפּנדיק דורך דעם גופא די אַנטוויקלונג פון אַלץ העכערע מינים ביז צום מענטשן.

דער מענטש אָבער ווי אַ באַזונדער אַרט יחיד, מיט אָן „איך"־באַוואוסטזיין, וואָס מאַכט אים פאַר דעם טרעגער פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, ווערט דיריגירט נאָך מיט צוויי אַנדערע קער־רימענס: מיט אַ באַוואוסטזיניקן שטרעבן צו באַשאַפן אָזוינס, וואָס איז „גוט" און צו צעשטערן, אַדער לפּחות אויסצומיידן אָזוינס, וואָס איז „שלעכט". דאָס באַוואוסטזיין פון „גוט" און „שלעכט" איז די דיריגירנדיקע פאַרמאַטיוע קראַפט פון דער מענטשלעכער קולטור־אַנטוויקלונג. „ניצלעך" — „שעד־לעך"; „שיין" — „מיאוס"; „ריכטיק" — „פאַלש"; „איידל" — „גענמיין"; (אַדער אויך „חשוב" — „שפּל"); „הייליק" — „אומווערדיק" — זיינען נאָר אויסצוויגונגען פון די גרונט־באַגריפן „גוט" און „שלעכט", און ווירקן, יעדע פאַר, אין אַ באַזונדערער ספערע פון באַוואוסטזיין: דער „אוטילי־טאַרישער", דער „עסטעטישער", דער „טעאָרעטישער", דער „מאָראַלי־שער" און דער „רעליגיעזער".

דאָס האָבן מיר געזען אין דעם פאַריקן קאַפּיטל. אָבער דאָס „גוט" און „שלעכט" מיט אַלע זייערע אויסצווייגונגען ברענגען אַרויס נאָך אַנ־דערע אַרטן פון „טוב ורע", זייער פילפאַכע און פסיכאָלאָגיש זייער קאָמ־פּליצירטע. דורך זיי ווערט דער מענטשלעכער „איך" דיריגירט אין זיין שטרעבן צו זיין גליקלעך. זיי קאָנען אויך טאַטאָל פאַרענדערט ווערן אין

דעם לויף פון דער קולטורעלער אַנטוויקלונג. דאָ זאָלן נאָר אַנגעמערקט ווערן עטלעכע פון די וויכטיקסטע. אין דער ערשטער ליניע איז דאָס אַ שטרעבן צו טאָן זאַכן, אָדער זיך אויפפירן אַזוי, אַז די „זאַכן" אָדער דער אויפפיר זאָלן ווערט זיין געלויבט צו ווערן, און ניט צו טאָן זאַכן, אָדער פאַרמיידן אויפפירונגען, וואָס זייגען ווערט מען זאָל פאַר זיי אָוועק־געשטעלט ווערן צום „שאַנד־קלאַץ". „לויבנסווערט" („ערנהאַפט") און „שאַנדהאַפט" — „אוממענטשלעך" זייגען אויך קער־רימענס, וואָס קומען פאַר נאָר אין דער מענטשלעכער קולטור־וועלט, און זייערע ווירקונגען באַמערקן זיך שוין ביי די גאָר פרימיטיוע פעלקער. שוין ביי זיי ווערט געבוירן אייגע פון די וויכטיקסטע און טייערסטע גיטער אין דער קול־טור־וועלט: „די פאַרשטעלונג פון אַ מענטשלעכער חשיבות".

צו די קער־רימענס, וואָס זייגען, ווי איך גלייב, ניט עצמדיק פאַר־בונדן מיט דער קולטורעלער עוואָלוציע און אויך ניט אוניווערסאַל, ד"ה ניט קיין קער־רימענס פאַר יעדן מענטשן, זייגען די שטרעבונגען צו אָזעל־כע „גיטער", ווי „רייכטום", „מאַכט" און „כבוד".

מיר וועלן דאָ לאָזן אָן אַ זייט דעם קולטור־פסיכאָלאָגישן אַנאַליז פון דעם שטרעבן צו רייכטום און מאַכט. אָבער אַ פאַר ווערטער מוזן דאָ געזאָגט ווערן וועגן דער תאַווה פון כבוד־זוכעניש, דעם שטרעבן, אַרויסצורוקן אין פראָנט דאָס אייגענע „איך", כדי עס זאָל באַמערקט ווערן, אַרויסגעהויבן ווערן פון צווישן די אַנדערע „איכן", כדי דאָס דאָזיקע „איך" זאָל ווערן „געלויבט", „געערט" און „געאַכפערט".

די תאַווה פון כבוד־זוכעניש קאָן מיט פולן רעכט אָווקגעשטעלט ווערן אין אָן אַנאַלאָגיע מיט דער סעקסועלער ליידנשאַפט. מיינער אַ פריינד, וואָס האָט זיך דערוואָרבן אַ גאַנץ שיינעם נאָמען אויף אַ גע־וויסן פעלד פון דער העכערער מענטשלעכער קולטור אין אַ גרויסן, העכסט ציוויליזירטן לאַנד, און וואָס איז אין דער זעלביקער ציים געווען פון דער אייגענער דערפאָרונג אַ נישקשהדיקער מומחה אין ביידע ליידנ־שאַפטן, האָט מיר אַ מאָל געזאָגט, אַז פונקט ווי די סעקסועלע ליידנ־שאַפט איז אין תוך ניט קיין פונקציע פון דעם יחיד, נאָר אַ מיטל צו דערהאַלטן דעם מין, אָזוי איז אויך די כבוד־זוכעניש, וואָס קאָן זיך ניט אָנזעטיקן מיט דער שטענדיקער פאַרליבטקייט אין דעם אייגענעם „איך" און אין זייגע אויפטואונגען, אויך ניט קיין פונקציע פון דעם אין זיך פאַרליבטן יחיד, נאָר אַ פונקציע פון דעם „געזעלשאַפטלעכן לעבן" (איך וואָלט געזאָגט: „פון דעם קולטור־פראָצעס"). דאָס וועלן געלויבט און „געאַכפערט" צו ווערן איז אַ „צוקער־לעקעכל", מיט וועלכן דער

„איך" ווערט אַריינגענאַרט אין דעם דינסט פון דעם אָדער יענעם „גע־זעלשאַפטלעכן" (קולטורעלן) אויפטו.—

און נאָך אַ וויכטיקע אַנאַלאָגיע קאָן געצויגן ווערן צווישן אָט די צוויי אינטענסיווע ליידנשאַפטן. די גרעבסטע „הפקרות" און צעלאָזנקייט אין דעם סעקסועלן לעבן שפירן מיר ווי אַ שאַנד, ווי אַ דערנידערונג פון דער מענטשלעכער חשיבות. אָבער אַזוי ווירקט אויף אונדז אויך די גרעבסטע, מיט קיין „פייגנבלאַט" ניט באַדעקטע תאַווה פון כבוד־זוכע־ניש, עס איז אַן ערנסטער פגם אין מענטשלעכער חשיבות, וואָס ווירקט אָפּשטויסנדיק, אָפט מאָל פשוט עקלהאַפט. און ווען מען רעדט וועגן אייי־נעמס לייכטערע פגימות אין דעם פרט פון כבוד־זוכעניש, געשעט דאָס אויך דאָס רוב הומאָריסטיש, פונקט אַזוי, ווי מען וויצלט זיך אָפט וועגן אַזאַ אין תוך טיף ערנסטן ענין, ווי עס איז דער סעקסועלער פאַרלאַנג.

פון וואַנען נעמען זיך די געפילן פון עקל אָדער אפילו הומאָר אין דעם אָפּשאַץ פון אַזאַ תאַווה, ווי כבוד־זוכעניש, אָדער לפחות אָנערקענונג־זוכעניש, אין וועלכן עס טרעט פאַר אונדז אַרויס די פאַראינטערעסירט־קייט פון דעם „איך" אין זיין אייגענער „איכישקייט"? אויב דער „איך" איז אַ זעלבסט־צוועק אין זיין שטרעבן צו גליק, צו וואָס מער הנאות אין דעם לעבן, פאַר וואָס ניט גראָד אַכפּערן אים פאַר יענער אינטענסיווער הנאה פון זיין „איכישקייט", צו וועלכער ער דערשטופּט זיך מיט זיינע אייגענע עלנבויגנס? פאַר וואָס ווערן פון אַ סך געאַכפּערט יענע מענטשן, וואָס דערשטופּן זיך אָפן פאַר אַלעמען צו רייכטום און מאַכט און ניט די, וואָס ווילן מיט די אייגענע כוחות, אָפן פאַר אַלעמען דעראָבערן זיך די קרוין פון כבוד? פאַר וואָס פאַראַכטן מיר די „אומפאַרשעמטע" „איכיסטן", אַנשטאָט צו אַכפּערן זיי?

שוין דאָס אַליין האָט געדאַרפט אַרויפפירן אויף דעם געדאַנק, אַז מיט דעם ענין „איך", ווי אַ זעלבסט־צוועק, איז עפּעס ניט גלאַט. און עס איז טאַקע ניט „גלאַט"! מיר האָבן געזען, ווי די „נאַטור" באַגייט זיך מיט די יחידים אין דעם פּראָצעס פון דער ביאָלאָגישער עוואָלוציע. זיי זיינען פאַר איר ניט קיין זעלבסט־צוועקן נאָר בלינדע מיטלען צו אַ העכערן צוועק. די זעלביקע דערשיינונג קאָן קאָנסטאַטירט ווערן בנוגע דער סאָציאַלער עוואָלוציע — דער עיקר ביי די אינסעקטן. מיר האָבן געזען, ווי דער בינשטאָק באַגייט זיך מיט זיינע דרוינען, ווען די „קעניגין" איז שוין באַפרוכפּערט געוואָרן. צוליב אונדזער איצטיקן ענין וועלן מיר דאָ דערמאָנען נאָך אַ בוילעטערן ביישפּיל, ווי אַזוי די יחידים מיט זייערע „זעלבסט־צוועקן" ווערן באַהאַנדלט אין דער ממשלה פון דער סאָציאַלער

עוואָלוציע. מיר געפינען אים ביי די טערמיטן (אַזעלכע מערעשקעס). עס טרעפט, אַז אין די צעמענטענע רערן, וואָס די טערמיטן בויען אויס אין זייערע בנינים, באַווייזט זיך ערגעץ אַ שפּאַלט, דורך וועלכן עס קאָן אַרײַנדרינגען אַ פּיינדלעכע מאַכט. תיכף לויפן ארויס דורך אים די „קריגער״ פון דעם טערמיטן־שטאַט און באַשיצן דעם שפּאַלט, ביז די „אַרבעטער״ וועלן מיט זייער צעמענט פון אינעווייניק פאַרריכטן דעם דורכברוך. די קריגער קאָנען שוין צודיק ניט אַריין. זיי מוזן פאַרהונגערן אין דרויסן, ווייל אַליין שפּייזן זיך קאָנען זיי ניט. זיי האָבן זיך אינסטינקטיוו, בלינד מקריב געוואָרן פאַר דעם וואויל־זיין פון זייער סאַציאַלן אָרגאַניזם.

האָבן מיר ניט אויך אין דער קולטור־עוואָלוציע פאַקטן פון דעם זעלביקן מין, קומען אויך אין איר ניט פאַר דערשיינונגען, וואו דער יחיד ווערט פון דעם קולטור־פּראָצעס גופא פאַרמשפּט צום טויט, אין די אינטערעסן פון דער אָדער יענער קולטורעלער פונקציע? אַזעלכע דערשיינונגען קומען פאַר איבערן אויבער־גענוג. מיר וועלן דאָ ברענגען נאָר אײַן טראָפּנדל אַזאַ, כדי צו אַנאַליזירן זייער באַדייט.

געוואָרן אין אַמעריקע אַ מיליאָנער, הערימאַן. איז ער געוואָרן שוואַרק קראַנק. האָבן זיינע דאָקטוירים געפּאָדערט פון אים, ער זאָל פאַרלאָזן זיין ביורא אויף דריי וואָכן, אויסצורוען זיך. הערימאַן האָט זיך אָפּגעזאָגט, ווייל „די געשעפטן לאָזן אים ניט״. איז ער באַלד געשטאָרבן. די קאָפּיטאַליסטישע פרעסע פון יענער צייט האָט געזונגען שבחים צו דעם הערואיזם פון דעם „אינדוסטריע־קאַפּיטאַן״, וואָס איז געשטאָרבן „אויף זיין פּאָסטן״.

הערימאַן איז, ווי אַ מענטש מיט אַן „איך״־באַוואוסטזיין, אַ „זעלבסט־צוועק״. זיין „אייגן לעבן״ האָט אים געדאַרפט זיין טייערער פאַר אַלץ. ער האָט געוויס זיך געקאָנט פאַרגינען דעם לוקסוס פון דריי וואָכן אָפּרו. איז ער אָבער געוואָרן, ווי צוגעשמידט צו זיין אַרבעטס־טיש. וואָס האָט אים צוגעשמידט? ס׳קאָן זיין, דאָס איז געוואָרן די תאַווה פון רייכטום, אָדער פון מאַכט, אָדער פון כּבוד. אין איינער פון זיי האָט ער, ווי אַ „זעלבסט־צוועק״, געזוכט זיין „גליק״ און — פאַרגעסן אויף זיין אייגן לעבן.

אָבער דאָס איז דאָך נאָר די סובייעקטיוע זייט פון דער זאַך. באַטראַכט דעם „זין״ פון הערימאַנס לעבן און טויט אָביעקטיוו, אין דעם ליכט פון דער מאַרקסיסטישער געשיכטס־פילאָסאָפיע, וואָס איז אין איר אַרויסגעטילירטן תוך ניט קיין אַנדער זאַך, ווי אַ פילאָסאָפיע פון יענער

ממשלה אין דער וועלט־עוואָלוציע, וואָס מיר רופן אָן די ממשלה פון דער מענטשלעכער קולטור. הערימאַן איז געווען אַ קאַפּיטאַליסט. דער קאַפּיטאַליזם איז געווען אַ נויטווענדיקער, ווען אפשר גאָר ניט קיין נייטיקער פּעריאָד אין דער קולטור־עוואָלוציע. אַ צווייג פון דעם קאַפּי־ טאַליזם איז דער האַנדל. הערימאַן האָט ניט אויסגעטראַכט דעם האַנדל און דעם קאַפּיטאַליזם. ער איז אַריינגעבוירן געווארן אין דעם קאַפּיטאַ־ ליסטישן סדר. ער איז געווען אַ בלעטל אויף אייגעם פון זיינע צווייגן. דער אָביעקטיווער „זין", דער באַדייט און „שכלדיקער אינהאַלט" פון זיין לעבן, דער „בר־דעתדיקער תכלית" זיינער איז באַשטאַנען פון יענער הנאה, פון יענעם שטרעבן צו „גליק", ווי ער, דער „איך"־מענטש, האָט אים פאַרשטאַנען: לאָז זיין, ווי אַ שטרעבן צו געלט, אַדער מאַכט, אַדער כּבוד. אָבער גראָד אָט די „קולטור־גיטער" זיינען געווען די מאַגנעטן, די קער־רימענס, מיט וועלכע די קאַפּיטאַליסטישע עוואָלוציע — ווי אַ טייל פון דער קולטור־אַנטוויקלונג — האָט הערימאַנען געקערט און געווענדט, ער זאָל דינען אירע צילן, ניט ווי אַ „זעלבסט־צווועק", נאָר ווי אַ מיטל צו אַ העכערן צווועק. האָט ער אָלע כּוחות זיינע אַוועקגעגעבן דער קאַפּיטאַליסטישער עוואָלוציע אויף דעם חשבון פון זיין „אייגענעם לעבן".

איז אָבער הערימאַן געווען נאָר אַ בלינדער מיטל, פונקט אַזאַ אינסטינקטיוו־בלינדער, ווי די „קריגער" פון דעם „טערמיטן שטאַט"? ניין! בשום אופן ניט! ווי אַ מענטש, ווי אַ באַשאַפּער, אַדער אַ העלפער אַדער אַזאַ, וואָס איז נהנה פון אַ וועלכן עס איז קולטור־פראָצעס, איז הערימאַן ניט געווען קיין בלינדער מיטל. ער איז געווען אַ מענטש, מיט אַ קלאָרן „איך"־באַוואוסטזיין, מיט דער „אילוזיע" פון אַ „פרייען ווילן". פרייוויליק, באַוואוסטזיניק האָט ער געטאָן דאָס, וואָס די עוואָלוציע פון דעם קאַפּיטאַליזם האָט פון אים פאַרלאַנגט, ניט וויסנדיק אַפילו אַז זי פאַרלאַנגט דאָס פון אים, און שטרעבנדיק, ווי אַ „זעלבסט־צווועק", צו זיינע אייגענע הנאות, צו דעם גליק אין זיין אייגענעם לעבן. זיין נשמה־ צושטאַנד ביי דעם אַרבעטס־טיש איז געווען אַזאַ, פון וועלכן ער האָט ניט געוואָלט אַרויסגיין; אַזאַ, אין וועלכן עס האָט זיך אויסגעדריקט דער טריאומף פון זיין ווילן — אַלץ פונדאַמענטאַלע מאַמענטן, פון וועלכע עס באַשטייט אַ מענטשלעך גליק.

אין אָט דעם פאַל, ווי אין טויזנטער אַנדערע אַזעלכע, איז דער „איך"־מענטש געווען ניט קיין „זעלבסט־צווועק" — ווייל אין תוך האָט ער גאָר געדינט ווי אַ מיטל צו אַ העכערן צווועק, אָבער ניט קיין בלינדער מיטל, ווייל ער האָט געטאָן, וואָס ער האָט געטאָן, אונטער דער וויירקונג

פון יענער „אילוזיע", וואָס באַשאַפט אַן „איך"־באַוואוסטזיין און אַ „פרייען ווילן".

אין דעם קולטור־פראָצעס ווירקט לפי זה, דער מענטש, ניט ווי אַ בלינדער מיטל, נאָר ווי אַ זיך זעלבסט באַשטימנדיקער מיטל צו אַ העכערן צוועק. און אויב די אַרבעט פאָר אָט דעם העכערן צוועק, אַדער דער אויפפיר אין דעם ליכט פון אָט דעם צוועק, גיט אים אַן אינע־ווייניקסטע באַפרידיקונג, האָבן מיר דאָ דעם צונויפגוס פון דעם אָביע־טיוון זין, דעם „שכלדיקן אינהאַלט" פון אַ מענטשלעכן לעבן, און דעם „בר־דעתדיקן" תכלית — —דאָס גליק, די באַפרידיקונג, וואָס מען האָט פון דער זעלבסט־אויסגעווייטער אַרבעט אַדער דעם זעלבסט־באַשטימטן אויפפיר אין לעבן. דער מענטש קאָן דערגרייכן אַ גליקלעכן נשמה־צושטאַנד, וועלכן אָפילו אָט דער צושטאַנד איז פאַרבונדן מיט האַרטער אַרבעט, אַדער נאָך ערגער: מיט די פיינלעכסטע יסורים, און מיט דעם זיכערן אויסבליק אויף אַ פריצייטיקן טויט. דאָס קומט פאָר דעמאָלט, וועלן ער באַטראַכט זיך ניט ווי אַ „זעלבסט־צוועק", וואָס דאַרף אָנפילן זיין „איך" — אָט די פאַס אַן אַ דעק — מיט אַלערליי הנאות, און אויך ניט דעמאָלט, וועלן ער ווערט געצוואונגענערהייט אַוועקגעשטעלט, צו זיין, אַ בלינדער מיטל צו אַ צוועק, נאָר דווקא וועלן ער איז, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקן, אַ זעלבסט־מיטל.

נאָך אַ פאָר ביישפילן, כדי דער ענין זאָל ווערן גאַנץ קלאָר. אין די כרעסטאָמאַטיעס פאָר שול־קינדער לייענט מען אָפט אַ מעשהלע, ווי אַ טיפער זקן פלאָנץ פרוכט־ביימער. פרעגט אים איינער, צו וואָס טוט ער דאָס? ניט שוין האָפט ער נאָך, נהנה צו זיין פון זייערע פרוכטן? ענט־פערט דער זקן: „וועל איך בין געקומען אויף דער וועלט, האָב איך געפונען פרוכט־ביימער, וואָס מיינע טאַטעס און זיידעס האָבן געפלאַנצט פאָר מיר. צאָל איך זיי איצטער אָפּ דערמיט, וואָס איך פלאָנץ פרוכט־ביימער פאָר מיינע זין און אייניקלעך". אָט די ראַציאָנאַליסטישע דער־קלערונג איז מסתמא נאָר אַ מאַראַלישער פשטל, ווי עס פאַסט זיך פאָר אַ כרעסטאָמאַטיע. דער אמתער תוך דערפון איז, וואָס דער זקן האָט זיך אויפגעפירט, ווי אַ זעלבסט־מיטל.

די פרוכט־בוים־פלאַנצונג איז אַ צווייגל אויף דעם גרויסן קולטור־בוים, אַרויסגעבראַכט פריער פאָר דעם זקנס געבורט, וואָס וועט בלייבן אויך דערנאָך, וועלן ער וועט, ווי אַ בלעטל אַראָפפאַלן פון בוים און „מיסט וועט זיין פון אים". ווי אַ מיטל, פאָר אַ העכערן צוועק, האָט ער ווייטער געפירט די פאַרלענגערונג פון אָט דעם צווייג. ווי אַ זעלבסט־

מיטל, האָט ער הנאה געהאַט פון דער אַרבעט גופא. דערפון זיין ניט וועלן זיך שיידן מיט איר.

הערימאַן און דער זקן, האָבן געאַרבעט, ווי „זעלבסט־מיטלען" אין יענע קולטור־ספערן, וועלכע קאַרל מאַרקס האָט אָנגערופן „די ממשלה פון נויטוועניקייט". נאָר שאַרפער טרעט אַרויס די ראָלע פון דעם מענטשן, ווי אַ זעלבסט־מיטל, אין יענער ממשלה, וועלכע מאַרקס באַצייכנט, ווי די „ממשלה פון פרייהייט". זי האָט אירע קער־רימענס — אַ סך העכערע און פאַר דעם קולטור־פראָצעס וויכטיקערע אייגער דאָס שטרעבן צו רייכטום, מאַכט און כּבוד.

דזשיאַרדאַנאָ ברונאָ איז געגאַנגען מוטיק אויף דעם פלאַקער פון דער אינקוויזיציע. ער האָט דאָס געטאָן ניט ווי אַ „זעלבסט־צוועק", וואָס שטרעבט נאָך הנאות, נאָר ווי אַ זעלבסט־מיטל. די טעאַרעטישע דער־קענטעניש איז אַ גרונט־שטאָם פון דער מענטשלעכער קולטור־עוואָלוציע, וואָס איר עובדא איז צו זוכן דעם אמת צוליב דעם אמת, און צו פאַריאָגן די פאַלשע — ריכטיקער: „אָפּגעלעבטע" געדאַנקען. אין ברונאָס צייטן איז דער ניי־אויסגעפונענער אמת געווען די קאָפּערניקאַנישע שיטה, אין וועלכער ברונאָ האָט געגלייבט, און וועלכן די אינקוויזיציע האָט געוואָלט דערשטיקן. האָט ברונאָ פרייוויליק זיך געלאָזט פאַרברענען, ווייל ער האָט ניט געוואָלט פאַרלייקענען דעם אמת, אין וועלכן ער האָט געגלייבט. אָביעקטיוו איז אָט דער אָקט פון מסירת־נפש געווען אַ מיטל צוליב דעם העכערן ציל — דעם אויפהאַלטן פון דעם טעאַרעטישן קולטור־צווייג, וואָס זוכט דעם אמת צוליב דעם אמת, און דער „זין", דער „שכלדיקער אינהאַלט" פון ברונאָס גאַנצן לעבן, איז געווען זיין אַרבעט אין דעם דינסט פון דער טעאַרעטישער דערקענטעניש. סוביעקטיוו אָבער, האָט ער געקאָנט גיין אויף מסירת־נפש ווייל ער איז געווען אַ „זעלבסט", וואָס האָט זיך פרייוויליק געשטעלט אין דעם דינסט פון דער אמת־זוכעניש; אין דער מסירת־נפש איז געלעגן דער טריאומף פון זיין אייגענעם ווילן — אַ מאָמענט פון מענטשלעכן גליק־צושטאַנד וואָס מאַכט אין גאַנצן שווייגן די אילוזיע פון אַן אייגענעם „איך", ווי אַ „זעלבסט־צוועק".

קאַפּיטל פֿופֿצן

די קולטור־קרעפטן ווי „צילן אין זיך גופא"

קאַרל מאַרקס האָט דעם שליסל צו דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג געפונען אין דער מענטשלעכער זעלבסט־און ציל־באַוואוסטער אַרבעט, — ד"ה אייגנטלעך אין דער אַרבעט פון אַ מענטשן, מיט אַן „איך"־באַוואוסטזיין. אין זיין שילדערונג פון דעם אַרבעטס־פראָצעס, אין דעם ערשטן באַנד „קאַפּיטאַל", שיידט ער פונאַנדער צווישן דער נויטוועניקער אַרבעט, וואו דער מענטש „מוז אונטערווארפן זיין ווילן" אונטער די געבאָטן פון זיין ציל, און יענער ארבעט, וועלכע „ער איז נהנה („גענים"), ווי „אַ שפּיל פון זיינע אייגענע קעראפערלעכע קרעפטן" (ערשטער באַנד, ז' 142).

דער זעלביקער אונטערשייד שפּרינגט ווידער אַרויס אין דעם דריטן, לעצטן באַנד פונם „קאַפּיטאַל", וואו מאַרקס רעדט וועגן דער „ממשלה פון דער פרייהייט", וואָס בויט זיך אויף דער „ממשלה פון דער נויט־וועגדיקייט". אָבער דאָ באַקומט שוין די צווייטע אַרט אַרבעט אַ גאַנץ אַנדער פאַרמולירונג. אין דער ממשלה פון דער פרייהייט, זאָגט מאַרקס, הייבט זיך אָן די אַנטוויקלונג פון דער מענטשלעכער קראַפט, וואָס טראָגט איר ציל אין זיך גופא" („די זיך אַלס זעלבסט־צווועק גילט". די ענגלישע איבערזעצונג אין דריטן באַנד, ז' 954, טייטשט דאָס: „וואָס איז איר אייגענער ציל"). דאָ ווערט שוין מער ניט געראַדט פון אַ „שפּיל" און פון „אייגענע" קרעפטן אין אַ מענטשלעכן „איך". דאָ שפּרינגט פלוצלינג אַרויס אַ ציל, וואָס שטעקט אין דער מענטשלעכער קראַפט גופא; ס'איז אָן אַרבעט צוליב דער אַרויסברענגונג פון אַ באַשטימטער מענטשלעכער קראַפט, אָן אַרבעט צוליב דער באַשטימטער אַרבעט און ניט צוליב אַ וועלכן עס איז דרויסיקן צוועק.

פון וואָנען פליסט אַריין אין די מענטשלעכע קרעפטן אַזא מין משונהדיקע זאַך ווי אַ „זעלבסט־צוועק"? דער ריין „מאַטעריאַליסטישער"

בליק אויף די טרייב־קרעפטן פון דער מענטשלעכער אַרבעט, פירט אונדז דאָ צו צו דעם ראַנד פון אַ רעטעניש, וועלכע ער קאָן ניט באַשיידן מיט זיינע אייגענע מיטלען. ערשט דער געדאַנק, אַז די קולטורעלע עוואָלוציע, וואָס איר תוך איז אַ פּראָצעס פון באַוואוסטזיניקייט, איז אַ העכערע ממשלה אין דער וועלט־עוואָלוציע, איידער די ביאָלאָגישע און די סאָ־ציאָלאָגישע, וואַרפט אַ ליכט־שטראַל אויף אָט דעם רעטעניש. דער צוועק פון יענער מענטשלעכער קראַפט וואָס באַדייט פאַר דעם מענטשן, („גילט"), ווי אַ זעלבסט־צוועק פון דער קראַפט גופא, שטאַמט פון דעם וועלט־פּראָצעס אין זיין קולטורעלן גלגול, און אָט דער פּראָצעס איז אַ סך העכער, איידער די צוועקן פון אַן „איך", וואָס איז אין זיין תוך ניט קיין זעלבסט־צוועק, נאָר אַ זעלבסט־מיטל דורכצופירן די צילן פון דעם איינהייטלעכן קולטור־שוועב.

עס איז גענוג צו אַנאַליזירן די מענטשלעכע „קרעפטן", וואָס האָבן פאַר דעם מענטשן דעם באַדייט פון אַ זעלבסט־צוועק, כדי איינצוזען דעם אמת דערפון. ווי שוין אין דער קאָסמישער עוואָלוציע טרעפן מיר אָן די פּראָצעסן פון „אָפּשטויס" און „צוצי", פון „צענטריפּעטאַל" און „צענ־טריפוגאַל" — האָבן מיר אין יעדער ממשלה פון דער וועלט־עוואָלוציע די „צוצי"־ און „אָפּשטויס"־פּראָצעסן, מיט וועלכע די איינצלנע עלעמענטן ווערן געקערט און געווענדט און איינגעאָרדנט אין דעם גאַנג פון דער עוואָלוציע. אַזעלכע „צוצי"־ און „אָפּשטויס"־פּראָצעסן האָבן מיר אויך געזען אין דער ביאָלאָגישער און דער סאָציאָלאָגישער עוואָלוציע. אין דער קולטור־עוואָלוציע, וואָס ווערט דורכגעפירט דורך באַוואוסטזיניקע מענטשלעכע „איכן", באַקומען די „צוצי"־ און „אָפּשטויס"־פּראָצעסן, וואָס איך רוף זיי „די קער־רימענס" פון דער אַנטוויקלונג, די פאָרעם פון צוצי צו „גוט" און אָפּשטויס פון „שלעכט". מוז מען אָבער איינזען, אַז דער עצם ענין „גוט" שליסט אין זיך איין דעם געדאַנק פון אַן אידעאַל. און אָט פאַרוואָס: יעדער ציל איז פאַרבונדן מיט אַ ווערט־אָפּשאַץ, וואָס ווערט אָנגעווענדט סיי אויף די צילן גופא, סיי אויף די מיט־לען צו זייער דערגרייכונג, סיי אויף די רעזולטאַטן, וואָס די דערגרייכונג דאַרף אַריינברענגען אין לעבן. דער „בעסטער" ציל, דערגרייכט מיט די „בעסטע" מיטלען, מיט דער אויסזיכט אויף די „בעסטע" רעזולטאַטן — דאָס איז דער „אידעאַל", וועלכן דער מענטש שטרעבט צו פאַרווירקלעכן אין יעדן צווייג פון דער קולטור־טעטיקייט אַזוי, אַז „דער גאַנצער קולטור־פּראָצעס פון דער מענטשהייט איז אין דער ערשטער און דער זיכערסטער ליניע אַ פאַרווירקלעכונג פון מענטשלעכע אידעאַלן". (זע מיינע אַרטיק־

לען: „אידעאַל", „אידעאַליזם אין דער פילאָסאָפיע" און „אידעע" אין דער „אַלגעמיינער ענציקלאָפּעדיע", צווייטער באַנד, זז׳ 36, 37—46 און 50).

די „בעסטע רעזולטאַטן" פון דעם „אידעאַל" זיינען אָבער ניט אַלע מאָל די „בעסטע" פאַר דעם אייגענעם לעבן פון יענע מענטשן, וואָס שטרעבן צו זייער פאַרווירקלעכונג. אויך דער מענטש, ווי אַ „זעלבסט־מיטל" אין דער קולטור־שאַפונג, פאַלט אַרונטער אונטער דעם גורל, צו זיין אַ מיטל פאַר אַ העכערן צווועק און צו צאָלן דערפאַר מיט זיין אייגענעם וואויל־זיין אָדער אַפילו מיט דעם אייגענעם לעבן.

דער אידעאַל פון דעם דערקענטענישּ־פּראָצעס, די „צוצי־קראָפט", וואָס הערשט אין אים, איז דאָס שטרעבן צו דעם אמת צוליב דעם אמת. האָט דזשיאָרדאַנאָ ברונאָ באַצאָלט דערפאַר מיט זיין פאַרברענט ווערן אויף דעם פלאַקער־הויפן פון דער אינקוויזיציע. זיין מענטשלעכע קראָפט, וואָס האָט „געהאַט דעם באַדייט פון אַ ציל אין זיך גופא" האָט אין דער אמתן געקראָגן דאָס ציל ניט „פון זיך גופא", נאָר פון דעם דערקענטענישּ־פּראָצעס אין דער קולטור־אַנטוויקלונג, וואָס האָט זיך ניט אָנגעהויבן מיט ברונאָן און האָט זיך ניט פאַרענדיקט מיט אים. דער „אמת צוליב דעם אמת" איז דאָ געווען די „צוצי־קראָפט", דער קער־רימען אין ברונאָס גאַנצן לעבן, ער איז אָבער אויך געווען די „אָפּשטויס־קראָפט", וואָס האָט פאַר אים מבטל געווען זיין אַנימאַלישן אינסטינקט פון זעלבסט־דער־האַלטונג.

און אַזוי איז דאָס אויך מיט דער עסטעטישער עוואָלוציע, וואָס איר צוצי־פּראָצעס באַשטייט, דער עיקר, אין דער באַשאַפונג פון קונסט־פּראָדוקטן. די צוצי־קראָפט איז דאָ דער עיקר, דאָס שטרעבן צו „שיין־פּראָדוקטן. די צוצי־קראָפט איז דאָ דער עיקר, דאָס שטרעבן צו „שיין־קייט לשם שיינקייט". די קינסטלערישע שאַפונגס־קראָפט באַדייט פאַר דעם מענטשן אַ קראָפט, וואָס טראָגט „איר ציל אין זיך גופא". אין דער אמתן, ווערט דער צווועק אַריינגעטראָגן אין איר פון דעם עסטעטישן אַנטוויקלונגס־פּראָצעס. ס׳קאָן טאָקע זיין, אַז דער אָנהייב פון קונסט־שאַפונג ליגט אין דעם „שפּיל", שוין אין די שפּילן פון די יונגע חיות. אָבער פאַר דעם קינסטלער אין דעם קולטור־פּראָצעס איז דאָס שוין גאָרניט קיין „שפּיל". מען דאַרף זיך נאָר דערמאָנען ניט נאָר אַן די „חבלי לידה" פון דעם שאַפן ביי אַ סך גרויסע קינסטלער, נאָר אויך אַן די שוועריקייטן לעבנס־באַדינגונגען, וועלכע אַ סך גרויסע קינסטלער האָבן „פרייוויליק" געמוטעט אויף זיך, כדי צו קאָנען פאַרווירקלעכן זייערע אידעאַלן. אויך דאָ ווערן די אידעאַלן געפוירעמט פון דעם גאַנצן עסטעטישן

אַנטוויקלונגס־פּראָצעס. און וואָס פֿאַר איין עפּאָכע אין דער קונסט־גע־ שיכטע איז אַן „אידעאַל" קאָן פֿאַר אַן אַנדער עפּאָכע ווערן א „הבל הבלים".

דער זעלביקער ענין פון זיין ניט א „זעלבסט־צוועק", נאָר א „זעלבסט־ מיטל" טרעט ניט ווייניקער קלאָר אַרויס אין דער אַנטוויקלונג פון דער מאַראַלישער באַוואוסטזיינס־ספערע. אויך די מאַראַלישע קראַפט געהערט צו דער „ממשלה פון פרייהייט". אויך זי „באַדייט" (פאַר דעם מענטשן) „א ציל אין זיך גופא". אַבער אויך זי ווערט דיריגירט פון „קער־רימענס", פון „צוצי"־ און „אָפּשטויס"־פּראָצעסן, פון אידעאַלן דורך וועלכע דער מענטש, ווי א „זעלבסט־מיטל", פירט דורך די עטישע עוואָלוציע. די „קער־רימענס" זיינען דאָ פילפאַכע: ליבע צו מיט־מענטשן; רחמנות אויף יעדן ליידנדיקן באַשאַף; דאָס שטרעבן צו פאַרווירקלעכן דעם אידעאַל פון מענטשלעכער חשיבות און דעם אייגענעם לעבן, אין די האַנדלונגען, געפילן און כוונות; דער פליכט־געפיל; דאָס שטרעבן צו גערעכטיקייט און דעם אייגענעם לעבן און אין דעם לעבן פון דער געזעלשאַפט; דאָס שטרעבן צו דעם „העכסטן גליק פאַר דער גרעסט־מעגלעכער צאָל"; דאָס שטרעבן אויפצוהייבן די מיט־מענטשן אויף דער העכסטער מדרגה פון מענטשלעכער חשיבות; דאָס שטרעבן צו דער העכער־בילדונג פון דעם מין מענטש.

און וויפל קרבנות קומט אויס דעם מאַראַלישן מענטשן צו ברענגען פאַר דער פאַרווירקלעכונג פון זיינע אידעאַלן! סאָקראַט, א פאַרמשפּטער צום טויט, זאָגט זיך אָפּ צו אַנטלויפן פון תּפיסה און טרינקט רואיק אויס דעם בעכער מיט סם. אָלע רעוואָלוציאָנערן, וואָס האָבן אַוועקגעגעבן זייערע לעבנס אַדער וואָס האָבן געהאַט אויסצושטיין די פאַרפאָלגונגען און די יסורים מצד זייערע פייניקער; אָלע פּאָלקס־אויפשטאַנדן, אין וועלכע מען האָט געקעמפט ניט פאַר דער אייגענער הויט, נאָר פאַר דעם וואויל־זיין פון אַנדערע מענטשן, צי פאַר צוקונפטיקע דורות — דאָס אלץ שטעלט צונויף דעם לאַנגן־לאַנגן מאַרטיראָלאָג פון דער מאַראַלישער ספערע, א סך א לענגערן און באַדייטנדערן, אַיידער אין דער ספערע פון דער דערקענטעניש, וואָס האָט אויך א גאַנץ היפשן מאַרטיראָלאָג. אָט די אָלע קרבנות שטאַמען דערפון, וואָס דער מענטש איז, ווען אָפילו ניט קיין בלינדער מיטל, איז פאַרט — אין לעצטן סך־הכל, א מיטל, א „זעלבסט־ מיטל" פאַר דעם העכערן צוועק, דער עוואָלוציע פון דעם מאַראַלישן באַוואוסטזיין.

עס מאַכט ניט קיין אויסנאַם פון אָט דעם כלל אויך די ספערע פון דער רעליגיעזער עוואָלוציע, מיט אירע אומצאָליקע קרבנות פון גיין „על קידוש השם", הגם עס איז נאָך אַ גרויסע שאלה, צי אין דאָס רוב אַזעלכע קרבנות איז דאָ דער סובייעקטיווער „זעלבסט" אין גאַנצן פאַרשוואונדן געוואָרן אין דער ראָלע פון זיין אַ מיטל, געטריבן און געקערט מיט די צוציִ־ און אָפשטויס־פראָצעסן פון „הייליקייט" און „אומוועדיקייט". ס׳קאָן זיין אַז בייַ דאָס רוב אַזעלכע קרבנות איז גראָד דער גורל פון דעם „איך" געשטאַנען אויף דעם ערשטן פלאַן, און זיין שטרעבן אויס־צובייטן זיין צייטווייליק לעבן אין דעם „יאָמער־טאָל" פאַר אַן אייביק לעבן אין גן־עדן. אָבער זיכער איז אויך אין דער רעליגיעזער קולטור־ספערע געווען געגנוג „קדושים וטהורים", וואָס האָבן געטראַכט נאָר וועגן „דינען גאָט" שלא על מנת לקבל פרס. דינענדיק גאָט, האָט די רעליגיעזע שאָפונגס־קראָפט, וואָס באַדייט אויך „אַ ציל אין זיך גופא", אין דער אמתן באַקומען איר ציל ניט פון זיך אַליין, נאָר דערפון, וואָס דער מענטש איז אויך דאָ ניט קיין בלינדער מיטל צום צוועק און אויך ניט קיין זעלבסט־צוועק, נאָר אַ זעלבסט־מיטל פאַר דער אַנטוויקלונג פון דעם קול־טור־צווייג רעליגיע, אַלץ איינס, צי אָט דער צווייג איז אַן אייביקער, ווי איך גלייב, צי נאָר אַ „היסטאָרישער" וואָס וועט ווען עס איז אפֿ־דאָרן און אַראָפפאַלן פון דעם קולטור־בוים.

מיר האָבן ביז אַהער געזומען דאָס „איך"־באַוואוסטזיין ווי אַ ריין אָביעקטיווע, כּמעט נאַטור־וויסנשאַפטלעכע דערשיינונג און האָבן עס באַ־טראַכט, ווי אַן „אילוזיע" — אַ נויטוועדיקע אילוזיע פאַר דעם אויפבוי פון דער מענטשלעכער קולטור, אָבער פאָרט ניט מער ווי אַ „דמיון". די „רעאַליטעט" פון דעם „איך" האָבן מיר ביז אַהער צוגעגעבן, נאָר ווי אַן אינעווייניקסטע „עמפּירישׂ־פּסיכאָלאָגישע", אָבער ניט ווי אַ רעאַלי־טעט אין דעם וועלט־פּראָצעס, וואָס מחזק פון אַן אינדיווידועלן באַוואוסטזיין.

אויסגעפּינענדיק אָבער, אַז די קולטור־עוואָלוציע איז אַ זעלבשטענדיקע ממשלה אין דער וועלט־עוואָלוציע, וואָקסט אויס די שאלה, צי האָבן מיר נאָך אַ רעכט, צו באַטראַכטן דאָס „איך", ווי אַ נאָר עמפּירישׂ־פּסיכאָלאָגישע רעאַליטעט.

וועגן אָט דער שאלה אין דעם נעקסטן קאַפּיטל.

קאַפּיטל זעכצן

דאָס „איך" און דער „קאָמפּ פּאַר אינדיווידואַליטעט"

„דער מענטש זוכט וואו ס׳איז בעסער, ווי אַ פּיש, וואו ס׳איז טיפער". באַטראַכט מען דעם מענטשן ריין אָביעקטיוו, נאָר ווי „אַ פּיש", נאָר ווי אַ „נאַטור־דערשיינונג", קאָן דעמאָלט גאָר קיין רייד ניט זיין וועגן אַן „איך", אַ „פרייען ווילן", אַ זעלבסטשטענדיקן „יש", וואָס איז אַ צוועק אין זיך גופא. דעמאָלט איז דאָס „איך"־זיין אַ דמיון, אַן אילוזיע. אַפילו מאַקס שטירנער, דער גרויסער דענקער, וואָס האָט זיין גאַנצן בנין אויפ־געשטעלט אויף דעם „איך"־פרינציפּ, האָט צום סוף פון זיין קלאַסישער שריפט: „דער אייניקער און זיין אייגנטום" געמוזט מודה זיין, אַז דאָס „איך" גופא איז אין תוך געגנומען אַ „גאָרנישט" און לפי דעם האָט ער, ווי אַ מאָטאָ צו זיין שריפט געגנומען דעם שפּרוך: „איך האָבע מיינע זאַכע אויף ניכטס געשטעלט".

צוריק, וועג מען גייט צו דעם ענין „איך" סוביעקטיוו, פון אי־נעווייניק, און מיר פרעגן אונדז, וואָס איז דעם מענטשנס אייגנליק אין זיין אייגענעם „איך", מוז מען צוגעבן, אַז ער זעט איין בחוש, ווי זיין „איך" איז אַ מין צענטער פון דער גאַנצער וועלט, און אַז זי, די וועלט, איז פאַר אים אַ „ניט־איך". דאָס „איך" איז דער צענטער פון אַלע דערקענטענישן, פון אַלע געפילן, פון אַלע ווילנס־האַנדלונגען און שטרעבונגען. אין דעם „איך" זאַמלען זיך אַן אַלע אייגדרוקן פון דרויסן; פון דעם „איך" גייען אַרויס אַלע אייגווירקונגען אויף דעם דרויסנדיגע־דיקן „ניט־איך", צו וועלכן עס געהערט אויך דער אייגענער גוף.

טראַכט מען קאָנסעקווענט אין אָט דער סוביעקטיווער ליניע פון געדאַנק, מוז מען, אינאיינעם מיט די „סאָליפּסיסטן", קומען צו דעם שלוס, אַז דאָס „איך" איז פאַר דעם מענטשן די איינציקע, זיכערע רעאַליטעט, און אַז די גאַנצע דרויסנדיקע וועלט, אין איינעם מיט דעם אייגענעם „גוף", איז אפשר ניט מער ווי אַ דמיון, אַן אילוזיע אין דעם „איך".

האָבן מיר דאָ פאַר אונדז איינע פון די גרעסטע און טיפסטע וויידער־שפרוכן אין דער מענטשלעכער דערקענטעניש. דער סובייעקטיווער און דער אָביעקטיווער שטאַנדפונקט לייקענען אָפּ, איינס דאָס אַנדערע. פאַר דעם אָביעקטיוון „ניט־איך״־שטאַנדפונקט איז דאָס „איך״ אַן אילוזיע. פון דעם סובייעקטיוון שטאַנדפונקט קאָן מען די גאַנצע ניט־איך־וועלט באַטראַכטן ווי אַ דמיון.

אין דער אמתן אָבער מוזן ביידע שטאַנדפונקטן ריין טעאָרעטיש באַטראַכט ווערן ווי גלייכבאַרעכטיקט און אויך די „אמתן״ (די דערקענטענישן), וואָס ווערן אַרויסגעבראַכט פון זיי, דאַרפן געזומען ווערן, ווי רעאַליטעטן און ניט ווי דמיונות און אילוזיעס. און דאָס — ניט געקוקט אויף זייער תהום־טיפן ווידערשפרוך.

מיר האָבן אין דער מענטשלעכער דערקענטעניש נאָך אַ סך אַנדערע סיטואַציעס, וואו דער מענטש נעמט אויף צוויי ווידערשפרוכפולע אמתן, ווי גלייכבאַרעכטיקטע רעאַליטעטן. דאָס זיינען קודם די „אמתן״, ווי די נאַרמאַלע חושים נעמען זיי אויף, הגם זיי זיינען סותר יענע אמתן, וואָס די וויסנשאַפט פון דער צייט, צווינגט אונדז צו דענקען וועגן זיי. דער בויפעטסטער ביישפיל איז די שטעלונג פון אַ מאַדערנעם געביידעטן מענטשן צו די אויספירן פון דער אַסטראָנאָמישער און פיזיקאַלישער ווישנשאַפט.

מיר ווייסן פון דער אַסטראָנאָמיע, אַז די גרויס פון דער ערד לגבי דער גרויס פון דער זון איז, זאָגן מיר, ווי אַן אַרבעסל לגבי אַ קירבעס. אונדזער אויג זעט אָבער די זון ווי אַ טעלערל, ווי זיבן־הונדערטל פון יענעם שטיקל שטח ערד און לופט, וואָס מיר כאַפן אַרום מיט אונדזער אויג. אָט די גרויס פון דער זון איז פאַר אונדז רעאַל, וויראקלעך. איר אמתע גרויס איז נאָר אַ געדאַנק. פאַר אונדז איז רעאַל דער פאַקט, וואָס די זון דרייט זיך אַרום דער ערד. מיר זעען און מיר זאָגן, אַז די זון „גייט אויף אין מזרח און פאַרגייט אין מערב״. און לויט אָט דער רעאַליטעט פון די חושים באַשטימען מיר אונדזער גאַנצע צייט־איינטיילונג און אונדזער גאַנצן לעבן און שטרעבן אין דער צייט. מיר וועלן קיין מאָל ניט זאָגן: „די ערד איז אונטערגעגאַנגען אין מערב־זייט״, אַנשטאָט: „די זון איז אויפגעגאַנגען אין מזרח־זייט״.

און אַזוי איז דאָס אויך מיט אַלע אַזוי גערופענע „צווייטיקע קוואַליטעטן״ („סעקאַנדעס קוואַליטיס״), ווי לויכטיק און פינצטער, רויט און גרין, האַרט און וויך, קאַלט און וואַרעם, ביטער און זיס וכו׳, וכו׳ — אַלץ ניט אַפּצופרעגנדיקע רעאַליטעטן, וויראקלעכקייטן, וואָס פילן אַן אוב־

דזער גאַנץ לעבן. מיר זאָגן — און מיט פולן רעכט: „דאָ איז ליכטיק; דאָרטן איז פינצטער". „דער מאָן איז רויט; די גראָז איז גרין". „דער צוקער איז זיס; דער פעפער איז ביטער". הגם על־פי וויסנשאַפט האָבן מיר אפשר געדאַרפט זאָגן: „עס איז אין אונדזער זע־נערוו אַרויסגערופן געוואָרן אַ שפירונג פון ליכטיקייט, פון רויט, פון גרין; אין אונדזער געשמאַק־נערוו — אַ שפירונג פון זיסקייט, פון ביטערקייט וכדומה.

דער „אמת" פון די חושים און דער „אמת" פון דעם טעאָרעטישן פאָרשן לייקענען אָפּ איינס דאָס אַנדערע. אָבער מיר, מענטשן, נעמען פאַקטיש אָן ביידע אמתן. מיר רעכענען זיך מיט ביידע, פונקט ווי ביידע וואָלטן געווען גלייך רעאַל, פונקט ווי ביידע אַרטן „אמת" וואָלטן, אַזוי צו זאָגן, געלאָפן אין צוויי פאַראַלעלע ליניעס און ניט פאַרשטעלט איינער דעם אַנדערן דעם וועג.

גייען מיר מיט דער ליניע פון אונדזער טאָג־טעגלעכער דערפאָרונג אין יענער ווירקלעכקייט, אין וועלכער מיר לעבן, איז דעמאָלט „אַבסאָלוט" אמת, אַז די זון דרייט זיך אַרום דער ערד. שפּרינגען מיר אַריבער אויף דער פאַראַלעלער ליניע פון דער וויסנשאַפטלעכער אַסטראָנאָמיע, איז דע־מאָלט „אַבסאָלוט" אמת, אַז די ערד דרייט זיך אַרום דער זון.

מיר לאָזן דאָס דער העכערער טעאָריע פון דערקענטעניש, זי זאָל, ווי כדומה אין דער העכערער מאַטעמאַטיק, אויסגעפינען דעם פונקט, וואו די צוויי פאַראַלעלע אמתן, וואָס לויפן אין פונקט אַנטקעגנגעזעצטע ריכ־טונגען, גיסן זיך צונויף אין איינעם. און ווער עס איז אַ ביסל מער באַקאָנט מיט די פלאָגענישן פון דער מאָדערנער דערקענטעניש־טעאָריע ווייס, ווי ווייט דער מענטשלעכער געדאַנק איז נאָך פון האָבן געפונען אָט דעם איין איינציקן מקור, פון וואַנען עס נעמען זיך די פאַרשיידענע פאַראַלעלע ליניעס און די פאַרשיידענע ספערן פון דעם מענטשלעכן באַ־וואוסטזיין, מיט די פאַרשיידענע געזעצן און נויטווענדיקייטן, וואָס הערשן אין יעדער באַזונדער ספערע אויף אַ באַזונדער אופן. ניטאָ נאָך אַזאַ „מאָניסטישער" שטאַנדפונקט, וואָס זאָל אָפּשאַפן אַלע ווידערשפּרוכן פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש און וואָס זאָל זיין אַ חוב פאַר יעדן נאָרמאַל־דענקענדיקן מענטשן. אין דער דערקענטעניש־טעאָריע, ווי אין דער פילאָסאָפיע בכלל, קעמפן נאָך האַרטנעקיק פאַרשיידענע שטאַנד־פונקטן און מעטאָדן, ווי אַזוי אַרויסצוברענגען יענעם „מאָניזם". און אַלע שטאַנדפונקטן זיינען, ריין לאָגיש גענומען, גלייכוואָגיק און האָבן דעם זעלביקן דרוק, די זעלביקע שטויס־קראַפט אויף דער ריכטונג פון דעם אַלגעמיין־פילאָסאָפישן געדאַנק.

נעמען מיר אויף אַט די ווידערשפרעכפוּלע לאָגע אין דער מענטש־לעכער דערקענטעניש, וואָס שטאַמט פון דעם סובייעקטיוון אייגנבליק און דעם אָביעקטיוון אייגזען, און מיר טראָגן זי אַריבער אויף דעם פּראָבלעם פון דעם מענטשן מיט אַן ״איך״־באַוואוסטזיין, קאָנען מיר זאָגן: דער ״איך״, מיט זיין זעלבסט־באַוואוסטזיין, זיין ״פרייען״ ווילן און זיין זעלבסט־באַשטימונג, איז פונקט אַזוי רעאַל, פונקט אַזאַ דירעקטע ווירקלעכקייט, ווי ליכטיקייט און וואַרעמקייט, (אָדער אויב איר ווילט דווקא אַ פּעסימיסטישן פאַרגלייך), ווי פינצטערניש און ביטערניש, און אין דער זעלביקער צייט איז ער פונקט אַזאַ דמיון, פונקט אַזאַ אילוזיע, ווי ליכטיקייט און ווירקלעכקייט, ווי פינצטערניש און ביטערניש.

דאָס איז — וועלן מיר באַטראַכטן דאָס ״איך״־זיין, ווי אַן אייגצל־מאָמענט אין דעם אַלגעמיינעם וועלט־באַגעגן. דאָ בלייבט דער אינעווייניקסטער ווידערשפּרוך צווישן ״דמיון״ און ״רעאַליטעט״ אַ ניט פאַרענטפערטער און אין אונדזער איצטיקער אַרבעט, אין וועלכער מיר האָבן זיך לכתחילה אָפּגעזאָגט צו פאַרענטפערן די שאלה, ווי אַזוי איז מעגלעך געווארן, אַז אַ דמיונדיקער ״איך״, אַ ״גאַרנישט״, לויט שטירנערן, זאָל ווערן אַ ״רעאַליטעט״, מוז יענער ווידערשפרוך בלייבן ניט אויסגע־האַרמאָנירט.

וואָס מיר האָבן געוואָלט אַרויסברענגען און באַקרעפטיקן — אויב דאָס האָט זיך אונדז איינגעגעבן — איז נאָר דער געדאַנק, אַז אין דעם פּראָצעס פון דער וועלט־עוואָלוציע, וואָס האָט באַשאַפן אַזוי פיל פאַר־שיידענע ממשלות, מיט באַזונדערע געזעצן און מיט באַזונדערע יחידים — שטערן און פלאַנעטן, קריסטאַלן, לעבעדיקע פלאַנצן און חיות, פלאַנצ־לעכע און אַנימאַלישע, — איז וועלכע און דורך וועלכע עס ווערט פאַרווירק־לעכט דער באַזונדערער אַנטוויקלונג־שוועב פון דער אַדער יענער ממשלה, ווערט אויך, נאָך דער סאַציאַלער עוואָלוציע, אַרויסגעבראַכט די ממשלה פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, וואָס איר עובדא איז די פאַר־וואַנדלונג פון נאַטור־דינשיינונגען און קולטור־דערשיינונגען, באַשאַפנדיק דערמיט אַ גאַנץ נייע ״וועלט״, וועלכע מיר האָבן אַ נאָמען געגעבן די ״צווייטע יצירה״; אַז די מענטשן מיט זייערע ״איך״־באַוואוסטזיינס זיינען יענע אייגנאַרטיקע יחידים, אין וועלכע און דורך וועלכע עס ווערט פאַר־ווירקלעכט דער אַנטוויקלונגס־שוועב פון אַט דער ניט איבער־נאַטירלע־כער, נאָר אויבער־נאַטירלעכער וועלט; אַז אויך דאָ באַגייט זיך די קולטור־רעלע עוואָלוציע מיט אירע יחידים כּמעט אויף דעמזעלביקן אופן, ווי דאָס

קומט פאַר אין אַלע אַנדערע ממשלות פון דער וועלט־עוואָלוציע, ד״ה ווי מיט אַ מיטל צו אַ צוועק.

כּמעט אויף דעמזעלביקן אופן, אָבער פאַרט ניט אין גאַנצן אויף דעמ־זעלביקן אופן. אין דער נאַטור, איז דער אַנימאַלישער יחיד ניט מער ווי אַ בלינדער מיטל צו אַ צוועק, געקערט און געווענדט דורך אומבאַוואוסט־זיניקע אינסטינקטן — זעלבסט־דערהאַלטונג, מין־דערהאַלטונג, קאַמף־אינסטינקטן וכו׳. אין דער קולטור־עוואָלוציע איז דער מענטש, מיט אַן „איך״־באַוואוסטזיין, מיט אַ ציל־שטרעביקער אַרבעט, אמת, אויך ניט קיין צוועק פאַר זיך גופא, ווען מיר באַטראַכטן דאָס אָביעקטיוו, אָבער דערפאַר אויך ניט קיין בלינדער מיטל, צו אַ צוועק, נאָר אַ זיך־זעלבסט־באַשטימנדיקער מיטל, אַ „זעלבסט־מיטל״, ווי מיר האָבן דאָס אָנגערופן. און אָנגעטריבן ווערט דער מענטש ניט דורך אינסטינקטן, ווי גלאַט אַן אַנימאַלישער יחיד, נאָר דורך אַ ציל־באַוואוסטן שטרעבן, צו באַהערשן די נאַטור, צוליב דעם אייגענעם גליק.

דערפון וואָקסן אַרויס אַ היפש ביסל פראָבלעמען, וואָס דאַרפן אינ־טערעסירן דעם טעאָרעטיקער פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, ווי אַ העכערע שטופע פון דער וועלט־עוואָלוציע בכלל.

קודם געווינען מיר דאָ דעם איינזען, אַז אין די גרענעצן פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, אין יענער ספערע פון דעם מענטשלעכן באַוואוסט־זיין, וואָס באַשעפטיקט זיך מיט איר, מוז דער מענטשלעכער יחיד, מיט אַ פרייען ווילן, מיט אַ זעלבסט־באַוואוסטזיין און אַ זעלבסט־באַשטימונג, באַטראַכט ווערן, ווי יענע פונדאַמענטאַלע רעאַליטעט, דורך וועלכער עס ווערט באַשאַפן די גאַנצע נייע ממשלה אין דער וועלט־אַנטוויקלונג און וואָס ווערט געקערט און געווענדט מיט די קער־רימענס פון „גוט״ און „שלעכט״. ווי „דמיונדיק״ אָט די רעאַליטעט זאָל ניט זיין אין דעם ליכט פון דער אַלוועלטעכער עוואָלוציע, איז זי, גראָד זי, אַ רעאַלע קראַפט, וואָס ברענגט אַרויס נייע שטרעמונגען אין דעם שטראָם פון דער קולטור־רעלער אַנטוויקלונג. צו די פאַרשיידענע צוצי־ און אָפשלוס־קרעפטן, וואָס פירן צו די פאַרשיידענע צונויפשטויסן, אַנטאַגאָניזמען, קאָנפליקטן און קאַמפן אין דער נאַטור, קומט צו אַ נייער קאַמף, פון וועלכן די „אונטער־נאַטור״ איז אין גאַנצן פריי. דאָס איז דער קאַמף, וועלכן מיכאַילאָווסקי האָט אָנגערופן „דער קאַמף פאַר אינדיווידואַליטעט״.

ליידער האָט מיכאַילאָווסקי אין זיין אָריגינעלער, געדאַנקען־רייכער אַרבעט, געקענט נאָר אָנמערקן זיין טעמע און אָנווײַרפן וויכטיקע שטריכן,

כּדי זי צו באַלייכטן. אים איז אָבער ניט באַשערט געווען, אויפצוּאָקערן דאָס נייַ־געפונענע פעלד.

אָבער אויך אין דעם גאַנצן צוגאַנג זיינעם איז געלעגן אַ פּרינציפּיע־לער טעות. ער האָט זיך לכתּחילה אַוועקגעשטעלט אויף דעם ריין־סובּיעק־טיוון, כּמעט ריין שטירנערשן שטאַנדפּונקט פון דעם „אייגנציקן און זיין אייגנטום". אַרויסגעבראַכט האָט ער פונדעסטוועגן דעם פונדאַמענטאַלן אונטערשייד, וואָס הערשט צווישן דעם „קאַמף פאַר עקזיסטענץ", וואָס קומט פאַר אין דער לעבעדיקער נאַטור, און דעם „קאַמף פאַר אינדיווי־דואַליטעט", וואָס קומט פאַר אין דער מענטשלעכער וועלט. דאָרטן גייט עס אין צופאַסן דעם יחיד צו זיין לעבנס־סביבה. דאָ גייט עס אין דעם יחידס פּראָטעסט אַנטקעגן דער לעבנס־סביבה, אין דעם שטרעבן, צו־צופאַסן די סביבה צו זיך.

אין תּוך איז דאָס דער זעלביקער געדאַנק, וועלכן קאַרל מאַרקס ברענגט אַרויס אין זיין עפאָכע־מאַכנדיקער שילדערונג פון דעם מענטש־לעכן אַרבעטס־פּראָצעס, מיט וועלכן מיר זיינען באַקאַנט געווארן אין אַ פּריערדיקן קאַפּיטל — אַ שילדערונג, וואָס האָט אונדז געגעבן דעם אַרויס־גייַ־פונקט פאַר אונדזער גאַנצער באַטראַכטונג, וועגן דער ממשלה פון דער מענטשלעכער קולטור.

לויט מאַרקסן איז דער אַרבעטנדיקער מענטש, אַזוי צו זאָגן, אַ „מורד־במלכות־נאַטור", אַ רעוואָלוציאָנערע קראַפט, וואָס בויט זי איבער, לויט זיינע צילן, ד"ה וואָס שטרעבט צוצופאַסן צו זיך די סביבה, — מיט די מיטלען פון קינסטלעכע געצייג — אַנשטאָט צוצופאַסן די איברים פון זיין גוף צו איר. דאָס איז גראָד דער תּוך פון יענעם ענין, וועלכן מיכאַי־לאָווסקי רופט אָן „קאַמף פאַר אינדיווידואַליטעט". אָבער פונקט ווי מי־כאַילאָווסקי האָט דערביי אייגזייטיק איבערגעבויגן דעם שטעקן אויף דער סוביעקטיוואָר זייט, וואו „מענטש" — דער יחיד — איז אַ „זעלבסט־צוועק", אַזוי האָט אויך מאַרקס איבערגעבויגן דעם שטעקן אויף דער אָביעקטיוואָר זייט, שילדערנדיק דעם מענטשן ווי כּמעט נאָר אַ בילדן מיטל אין די הענט פון דער געזעלשאַפטלעכער אַנטוויקלונג.

אמת, מען טאָר דערביי ניט פאַרגעסן לטובת מאַרקסן, אַז ער נעמט דעם מענטשן נאָר אין דעם פּעריאָד ביז צום סאָציאַליזם — אַ פּעריאָד, וועלכן ער רופט אָן „די פאָרגעשיכטע פון דער מענטשהייט", וואו עס ווערט ערשט דורכגעפירט די „מענטשוועריונג פון דעם מענטשן" און וואָס איז נאָך ניט די אמתע געשיכטע פון דעם באַפרייטן אַרבעטנדיקן, ד"ה קולטור־שאַפנדיקן מענטשן.

וועז מיר פאַרגלייכן מאַרקסעס געשיכטס־פילאָסאָפיע מיט מיכאַי־לאָווסקיס סאָציאָלאָגישע אויפבליצן — אויב ניט פאַרשונגען — און וועז מיר לאָזן אַרויס פון אויג דעם היפּשן מהלך, וואָס הערשט צווישן די צוויי דענקער אין דעם פּרט פון גרויס און טיף, — שטייט אויף דאָס בילד, פון צוויי מענטשן, וואָס גראָבן אַ טונעל פון צוויי זייטן באַרג, איינער פונקט אַנטקעגן דעם אַנדערן. וואָלטן זיי ביידע געגאַנגען אין אַ ווי־רע־גלייכער ליניע, דעמאָלט וואָלטן זיי ביידע געמוזט קומען צו דעם פונקט, וואו זיי באַגעגענען זיך אוז וואו זייער ביידנס אַרבעט וואָלט געווען פאַר־ענדיקט. דער פונקט וואָלט געווען די אויפפאַסונג פון דעם מענטשן, ניט ווי אַן אַבסאָלוטער יחיד, אַדער סתם אַ „נאַטור־קראַפט", ניט ווי אַן אַבסאָלוטער „זעלבסט־צווועק" אוז ניט ווי אַ בלינדער מיטל צו אַ צווועק, נאָר ווי אַ זעלבסט־מיטל, ווי אַן אייגנאַרטיקער, ווידערשפּרוכפּולער אַרגאַן פון אַ העכערער ממשלה אין דער וועלט־עוואָלוציע.

נאָר — דעם ענין פון קולטור־שאַפונג בכלל מוזן מיר דאָ אַרויס־לאָזן, ווייל מיר דאַרפן האַלטן אין אויג נאָר דאָס, וואָס האָט אַ דירעקטע שייכות צו אונדזער ענין וועגן דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן אוז זיינע צוויי באַדייטונגען פון שכלדיקן אינהאַלט אוז בר־דעתדיקן תכלית.

קאַפּיטל זיבעצן

דעטערמיניזם, פרייהייט און „זעלבסט־מיטל"

אין דער נאַטור ווערט דער יחיד, אין זיין „קאַמף פאַר עקזיסטענץ", צוגעפאַסט צו די לעבנס־באַדינגונגען פון זיין סביבה. אין דער קולטור־וועלט שטרעבט דער מענטש, אין זיין „קאַמף פאַר אינדיווידואַליטעט", צוצופאַסן די סביבה צו די באַדערפענישן פון זיין אייגענעם לעבן. אין זייער באַפרידיקונג זוכט ער זיין אייגן גליק, אין זיין „סביבה" איז דערביי ניט נאָר די דרויסנדיקע נאַטור, נאָר אויך די געזעלשאַפטלעכע און די קולטור־ספערע אין וועלכע ער לעבט.

דאָס איז פאַר אים מעגלעך געוואָרן נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס ער איז אַן „איך", מיט אַ זעלבסט־באַווואוסטזיין און אַ זעלבסט־באַשטימונג, מיט אַ „דמיונדיקן" „פרייען ווילן", פונאַנדערצושיידן צווישן „גוט" און „שלעכט" און אַליין אויסצוקלייבן דעם וועג, אויף וועלכן ער וויל דערגרייכן זיין אייגן גליק.

ווי דמיונדיק דער פרייער ווילן זאָל ניט זיין אין דעם ליכט פון דער עוואָלוציע, איז ער אָבער אין דער באַווואוסטזיין־ספערע פון דער קולטורעלער אַנטוויקלונג די פונדאַמענטאַלסטע רעאַליטעט, ווייל ער איז דער אַבסאָלוט נויטוועדיקער פאַרבאַדינג פאַר דעם גאַנצן פראָצעס פון דער קולטור. מען קאָן דעריבער זאָגן, אַז די „פרייהייט" איז ניט נאָר אַן עמפּירישּ־פסיכאָלאָגישע דערשיינונג, אַן „אילוזיע". זי איז אָבער אויך ניט קיין „פּאָסטולאַט", ניט קיין טעאָרעטישע פאָדערונג „פון דעם פראַקטישן שכל", ווי קאַנט האָט דאָס געלערנט. זי איז אַן „אַ־פריאָרישער", אַ לכתחילהדיקע עמפּירישע רעאַליטעט אין דער קולטור־אַנטוויקלונג, פונקט, ווי „רוים", „צייט" און „באַווועגונג" זיינען עמפּירישע — דאָס מאָל אין דער דערפאָרונג אָנצוטרעפנדיקע אַ־פּריאָרישע רעאַליטעטן פאַר דער גאַנצער וועלט־אַנטוויקלונג — אָלץ איינס, וואָס עס זאָל ניט זיין דער מהות פון אָט די אַ־פּריאָרישע רעאַליטעטן אין יענער „זאָך", ווי

זי איז אין זיך גופא" (דעם קאַנטישן „דינג אַן זיך"), וואָס ליגט מחוץ פון אַ מענטשן־מעגלעכער דערקענטעניש.

דער „פרייער ווילן" אין אָט דעם ספּעציעלן זין, אין וועלכן מיר נעמען אים דאָ, אין וועלכן נאָר דער מענטש האָט, ווייל „נאָר דער מענטש אַרבעט", ד"ה ברענגט אַרויס קולטור — אָט דער „פרייער ווילן", אינאיינעם מיט דעם זעלבסט־באוואוסטזיין, גיט דאָס דעם מענטשן די מעגלעכקייט, אַלצדינג אָפּצושאַצן מיט דעם מאָסשטאָב פון „גוט" און „שלעכט" און אויסקלייבן יענעם וועג, אויף וועלכן ער וויל גיין — ד"ה אַרויסצובערענגען יענע רעאַלע ווירקלעכקייטן, פון וועלכע עס באַ־שטייט די מענטשלעכע קולטור־וועלט. ממילא איז דער פרייער ווילן פונקט אַזוי רעאַל, ווי עס איז רעאַל די „קאָוזאַליטעט", אַדער דער „רוים".

„זעלבסט־באַוואוסטזיין" און „זעלבסט־באַשטימונג" — אָט דאָס איז דער יסוד פון דער מענטשלעכער חשיבות, וואָס איז אַזוי טייער דעם מענטשן; אָט דאָס איז וואָס מאַכט אים, לויט דער אַלט־יידישער טעא־לאָגיע, פאַר „שיר ניט אַ גאָט" („תחסרהו מעט מאלהים"). אָבער אָט די גרויסע מעלה פון דער מענטשלעכער חשיבות איז אויך פאַרבונדן מיט אַן אינעווייניקסטן („אימאַנענטן") חסרון.

דער גרויסער יידישער פריי גייסט און ביבל־קריטיקער פון דעם אַכטן יאָרהונדערט, חיוי הבלכי, האָט קריטיקירט די תורת משה אויך דערפאַר, וואָס זי לאָזט גאָט באַשאַפן אַ מאַטעריעלע וועלט בכלל און אַ מענטשן בפרט. ער פרעגט, פאַר־וואָס האָט גאָט זיך ניט באַנוגנט מיט זיין וועלט פון מלאכים, וואָס מוזן, לויט זייער טבע נאָך, ווי ריינע גייסטער, שטרעבן נאָר צו „גוט"? די קריטיק טרעפט דאָ — אין דער לעצטער ליניע — ניט די תורת משה נאָר דעם מענטשן, און אויך דאָ איז זי אומגערעכט.

אויב דער מענטש מוז אין דער קולטור־שאַפונג געוומען ווערן, ווי אַן „איך" מיט אַ פרייען־ווילן, ווי אַ באַזונדער אייגנאַרטיקע רעאַליטעט, מוז ער אויך האָבן די מעגלעכקייט, אויסצוקלייבן גראָד דאָס שלעכטס. אויב ער זאָל, לויט זיין טבע, זיין געצוואונגען, צו גיין נאָר אויף דעם וועג פון „גוטס", דעמאָלט איז אַ סוף צו זיין „פרייען ווילן" און צו זיין גאַנצער מענטשלעכער חשיבות. דעמאָלט איז זיין שטרעבן צו „גוט" ניט קיין חשובערע זאַך, אידער דאָס פאַלן פון אַ שטיין צו דער ערד. אויב „איך" האָב אַ „פרייען ווילן", דאַרף איך אויך קאָנען וועלן שלעכטס, אַנשטאָט גוטס; שאָדן אַנשטאָט נוצן, מיאוסקייט אַנשטאָט שיינקייט, שקר אַנשטאָט אמת, געמיינהייט אַנשטאָט אידלקייט, אומווערדיקייט אַנשטאָט הייליקייט.

און ניט נאָר וועלן שאָדן אין אַלע אַנדערע אַרטן קולטורעלע „שלעכטס״ פאַר דעם אַנדערן, נאָר אויך פאַר זיך גופא. האָט דאָך אייגער פון די העלדן פון דאָסטאָיעווסקיס ראָמאַן „די שדים״ („ביעסי״) זיך געוואָלט נעמען דאָס לעבן ניט פאַר קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר כּדי צו באַווייזן זיך אַליין, אַז ער האָט אַ „פרייען ווילן״. געענדיקט, אגב, האָט עס זיך דערמיט, וואָס נאָך איידער ער האָט זיך געגומען דאָס לעבן, איז ער פון אָט דעם פּרואוו זיינעם אַראָפּ פון זינען...

איך וויל, מען זאָל מיך גראָד אין אָט דעם פונקט ריכטיק פאַרשטיין. איך הייב דאָ ניט אויף די פראַגע וועגן דעם זייער פאַרפלאָנטערטן ענין פון „בחירה חפשית״ און דעטערמיניזם, אַ פראַגע, וואָס מאַטערט דעם פילאָסאָפישן און רעליגיעזן געדאַנק, זינט די פילאָסאָפיע איז געבוירן געוואָרן, און איז נאָך וויט פון צו זיין פאַרענטפערט עד היום. מיר רעדן דאָ ניט וועגן די יסודות פון דעם אַלוועלטלעכן זיין, נאָר וועגן די יסודות פון דער אייגנאַרטיקער קולטורעלער שוואַלוצייע, ווי אַ באַזונדערער ממשלה אין דער אַלוועלטלעכער אַנטוויקלונג, און אויך דאָס נאָר — אויף וויפל דאָס האָט אַ שייכות צו דעם פראַבלעם וועגן דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן. וואָס עס זאָלן ניט זיין אונדזערע בליקן אויף דעם ענין „פרייער ווילן״, מוזן מיר דאָך צוגעבן, אַז אין דער ספערע פון דער מענטשלעכער קולטור־שאַפונג איז דער „פרייער ווילן״ אַן אַ־פּריאָרישע רישע רעאַליטעט, אַ פאַרגאַדינג פאַר אונדזער גאַנצן קולטורעלן לעבן.

איין ביישפיל פון דער איצטיקער צייט.

מיר נעמען דעם לעצטן וועלט־קריג, דעם מאוימדיקן בלוטיקסטן אין דער גאַנצער געשיכטע, און יענע מאוימדיקע נאַכווייענישן זיינע אין דער פאַרעם פון דעם פאַשיזם און דעם נאַציזם. מיר זוכן די „שולדיקע״ אין דעם וועלט־קריג, און אָט די פראַגע אַליין: „ווער איז דער אמתער שולדיקער אין אים?״ און די זיך ווידערשפרעכנדיקע ענטפערס, וואָס ווערן גענעבן אויף אים פון די ביידע, אין קאַמף געשטאַנענע צדדים, געהערן, כידוע, צו יענע מאַמענטן, וואָס קאָנען פירן צו אַ נייעם וועלט־קריג. מיר באַשולדיקן אויך די היטלערס, די מוסאָלינים און זייערע אַנהענגער, פאַר דעם גאַנצן סכום אומגערעכטיקייטן און יסורים, וואָס זיי האָבן געבראַכט צו מיליאָנען אומשולדיקע מענטשן. מיר פראָטעסטירן, מיר שטרעבן צו באַשטראָפן, צו באַקעמפן אָט די אַלע, וואָס האָבן זיך פאַרשולדיקט און פאַרשולדיקן זיך נאָך טאָג־טעגלעך.

אָבער אָט די גאַנצע שולד־זוכעניש, דער גאַנצער צאָרן, וואָס די רשעים רופן אונדז אַרויס — וואָס פאַר אַ זין, וואָס פאַר אַ באַרעכ־

טיקונג האָבן זיי אין דעם ליכט פון דער נאַטירלעכער נויטוועניקייט, פון דעם דעטערמיניזם, לויט וועלכן יעדע פאַסירונג האָט געמוזט און מוז פאָרקומען אַזוי ווי זי איז, לויט וועלכן זי האָט ניט געקאָנט און קאָן ניט פאָרקומען אַנדערש איידער זי איז?

און דאָ גייט עס, מערקט אייך, ניט נאָר אין דעם מאָראַלישן משפט, לויט דעם מאָסשטאָב פון „איידל" און „געמיין" און זייערע פילפאָכע וואַריאַציעס. אָפילו וען איר האָלט זיך פאָר דעם נידעריקסטן קולטורעלן מאָסשטאָב אין דעם ענין פון „גוט און שלעכט", דעם מאָסשטאָב פון „ניצלעך" און „שעדלעך", קאָנט איר פון אַ ריין דעטערמיניסטישן שטאַנד־פונקט, ניט זוכן דעם שאַדנבערעגער און אים משפטן און באַשטראָפן. ער האָט חרוב געמאַכט מיליאָנען מענטשלעכע לעבנס? ער האָט געבראַכט אומצאָליקע יסורים אַנדערע מיליאָנען? אָבער איז דאָס דען אַלץ ניט פאַרגעקומען לויט דער נאַטירלעכער נויטוועניקייט? פאָר דער „נאַטור" איז באמת קיין חילוק ניט, צי געוויסע אַטאָמען פון יענעם קאָמישן יחיד, וואָס רופט זיך „די פלאַנעטע ערד", געפינען זיך אין אַן ארגאַניזם צונויפבונד, אין לעבעדיקע מענטשלעכע גופים, אָדער זיי נעמען אַן אָנטייל אין אַ וועלכן עס איז אַנארגאַנישן „טויטן" פראָצעס פון דער וועלט־עוואָלוציע; פונקט ווי עס איז פאָר דער „נאַטור" קיין חילוק ניט, צי אויף אַ פעלד וואָקסט „ניצלעכע" תבואה, אָדער זי איז באַוואָקסן מיט ווילדע, אָפט גיפטיקע פלאַנצען; פונקט ווי עס איז אַלץ איינס, צי דער „עלעמענט" שוועבל געפינט זיך אין אים אין אַן ארגאַניזירטער קריסטאַליזירטער פאָרעם, אָדער אין אַן אַמאָרפן (אויספאָרמישן) צושטאַנד.

פאָר דעם דעטערמיניסטישן בליק איז אַלץ אין דער וועלט אַזוי, ווי עס איז, וויל עס קאָן ניט זיין אַנדערש. זי וויס ניט פון אַזאַ מענטשלעכער אייגנטיילונג, ווי „גוט" און „שלעכט". אָבער דער מענטש, ווי אַ זעלבסט־מיטל אין דער ממשלה פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, איז אַ מורד במלכות נאַטור, דורכדעם גופא איז ער אויך אַ מורד במלכות נויט־וועניקייט. ניטאָ פאָר אים קיין תירוץ: „עס האָט ניט געקאָנט זיין אַנדערש, ווי עס איז געווען". ער זאָגט: „דער קיסר וויל־העלם האָט געקאָנט ניט אַרויסרופן דעם קריג, ווייל ער איז אַ מענטש, אַן „איך" מיט אַ „פרייען ווילן", וואָס קאָן איבערריסן די קייט פון נאַטירלעכער נויטוועניקייט". אָדער: „די פירער פון די אַליאירטע מאַכטן האָבן ניט געטאָרט באַשאַפן אַזאַ פאַליטישע לאַגע, אין וועלכן עס איז פאָר דייטש־לאַנד ניט געווען קיין אַנדער אויסוועג, ווי נאָר דער קריג. זיי האָבן עס ניט געטאָרט, ווייל זיי זיינען געווען מענטשן מיט פרייע ווילנס, וואָס

האָבן געקאָנט און געזאָלט זיך אויפפירן גאָנץ אַנדערש, איידער זיי האָבן זיך אויפגעפירט. און דער־פאַר זייענען זיי די שולדיקע, אָון דערפאַר איז דער „חוב פון גערעכטיקייט", עס זאָל ווידער „גוט" געמאַכט ווערן, וואָס זיי האָבן פאַרדאָרבן".

דער מענטש קאָן ניט זיענקען אין איינעם מיט דעם ספינאָזיסטישן, רוסיש־יידישן דיכטער, נ. מינסקי: „ניטאָ קיין צוויי וועגן: גוט און שלעכט; פאַראַן נאָר איין וועג: גוט". און אויב דער מענטש, ספינאָזאָ, זאָגט אַזוי, און אויב אויך דער מענטש ניטשע וויל בויען זיין לעבנס־פילאָסאָפיע „פון יענער זייט גוט און שלעכט", איז דאָס דערפאַר, וואָס זיי זיינען אומגערעכטערהייט אַריבערגעשפרונגען פון דער מענטשלעכער ליניע, וואָס איז די ליניע פון „פרייהייט", אויף דער פאַראַלעל־לויפנדיקער נאָטור־ליניע, וואָס איז זי ליניע פון „נויטוועندיקייט". די מענטשלעכע ליניע אין דער קולטור־שאַפונג איז די ליניע פון „פרייען ווילן", ווי פון דער אַ־פריאָרישער רעאַליטעט פאַר דער גאָנצער ממשלה פון דער קולטורעלער עוואָלוציע.

איינער פון גאָרקיס העלדן רופט אויס: „מענטש? — דאָס קלינגט שטאָלץ!" יאָ, דאָס איז אַזוי. און דער גרעסטער שטאָלץ פון זיין אַ מענטש, איז צו זיין פרי, — ד״ה ניט קיין אַנדער זאַך, ווי צו קאָנען וועלן און דורכפירן ניט נאָר „גוטס", נאָר אויך „שלעכטס", שטרעבן צו „שאָדן", „מיאוסקייט", „שקר", „געמיינהייט" און „אומווירדיקייט": צו קאָנען דאָס; צו האָבן צוויי וועגן: פון „גוט" און „שלעכט" און אויסצוקלייבן דעם וועג פון „גוט". די נאַטור קאָן ניט זיין „שלעכט", נאָר דער מענטש, דער מורד במלכות־נאַטור.

דאָס רופט זיך זייער שטאַרק אָפּ אויף דער מעגלעכקייט פון אַ גליק־לעכן לעבן פאַר דעם מענטשן. נאָר — צו דעם וועלן מיר באַלד קומען. דאָ דאַרפן מיר נאָך פאַרענדיקן איינעם פון יענע פעדים, וואָס זיינען אַריינגעוועבט אין דעם ענין: „קולטורעלע עוואָלוציע, פרייער ווילן און דעטערמיניזם", און וועלכן מיר האָבן געזומען ציען אין אָט דעם קאַפּיטל.

אויב אויך מיר באַווייזן זיך אויף דער פאַראַלעלער ליניע פון „נויט־וועندיקייט", פון „דעטערמיניזם" — און מיר טוען דאָס, ווייל יעדע טעאָרעטישע באַטראַכטונג מוז זיך רעכענען מיט דעם גרונט־געזעץ פון דעם מענטשלעכן באַוואוסטזיין, וואָס צווינגט, צו זוכן דעם טעם־מספּיק פאַר יעדער זאַך, פאַר וואָס זי איז אַזוי, ווי זי איז — קאָנען מיר דעמאָלט פאַרענטפערן זיך פאַר דעם „דעטערמיניזם" בזה הלשון:

„מיר, מענטשן, זיינען ניט „שולדיק", וואָס מיר זיינען אויף שריט און טריט „מורדים במלכות נויטוועגדיקייט". מיר קאָנען ניט אַנדערש. מיר זיינען געצוואונגען דערצו דורך יענעם דעטערמיניסטישן פרינציפ, וואָס באַהערשט די ממשלה פון דער קולטור־עוואָלוציע. דאָס איז אַן אייגנאַרטי־קער דעטערמיניסטישער פרינציפ. ער רופט זיך: „מענטש". ניט מיר האָבן אים אויסגעטראַכט. די וועלט־עוואָלוציע האָט אים אַרויסגעבראכט. ווי אַ יחיד אין אַ באַזונדערער ממשלה — דער העכסטער, וואָס איז אונדז באַקאַנט — ווערט דער מענטש געקערט און געוועגדט דורך אירע נייע קער־רימענס פון „גוט" און „שלעכט". מיר קאָנען דאָ ניט זיין קיין בלינדע מיטלען פאַר די צוועקן פון דער וועלט־עוואָלוציע, ווי די אינ־דיווידואַלן פון די נידעריקערע ממשלות; מיר זיינען אָבער אויך ניט קיין „זעלבסט־צוועקן", ווייל מיר ווערן באַהערשט פון דעם קולטור־שוועב, וואָס ווירקט אין אונדז און דורך אונדז — אַ קולטור־שוועב מיט זיינע פערספעקטיוון און ענד־צילן, וועלכע מיר קאָנען איצטער נאָך ניט אויפ־כאַפן מיט אַ קלאָרן, טעאָרעטישן אויג, וועגן וועלכן מיר קאָנען אָבער חלומען, אין וועלכן מיר קאָנען הייס גלייבן, אויב מיר זאָלן זיך אַליין אייגנלייבן, אַז דער ענדציל פון דער קולטור־עוואָלוציע, איז — ווי מאַרקס האָט דאָס פאַרמולירט: „לתקן עולם במלכות שדי". („בעסער מאַכן די גאַנצע וועלט דורך דעם קעניגרייך פון דעם הימל")

נאָר — פאַרדאָן! מיר דוכט, דאָס האָט גאָר ניט מאַרקס געזאָגט, נאָר עפּעס אַן אַנדער ייד. אָבער — וואָס מאַכט דאָס אויס. וועל? אַ מענטש האָט דאָס געזאָגט. „מענטש? דאָס קלינגט שטאַלץ". דער מענטש דאַרף פאַרענדערן, איבערמאַכן, בעסער מאַכן ניט נאָר די גאַנצע דרויסנליכע נאַטור, ניט נאָר דעם אייגענעם גוף, נאָר אויך יענע פאַטענציעל אַזוי רייכע וועלט, וועלכע ער רופט אַן זיין אייגן „נשמה־לעבן". ווייל — און דאָס האָט שוין זיכער געזאָגט קאַרל מאַרקס: „דורך דעם וואָס ער" (דער אַרבעטנדיקער מענטש), „ווירקט דורך אָט דער באַוועגונג" (דער אַרבעט) „אויף דער נאַטור, וואָס דרויסן פון אים און פאַרענדערט זי, פאַרענדערט ער אין דער זעלביקער צייט זיין אייגענע נאַטור". (קאַפּיטאַל, ערשטער באַנד, 1867, ז' 141).

אָט דאָס קומט פאַר אין דער קולטורעלער עוואָלוציע און דאָס ווערט פאַרווירקלעכט דורך דעם מענטשן און זיין אַרבעט, — דער פיזישער, ווי דער גייסטיקער, ווייל דער מענטש איז ניט קיין בלינדער מיטל, און ניט קיין „זעלבסט־צוועק", נאָר אַ „זעלבסט־מיטל", אַן „איך", מיט אַ קאָמף ניט נאָר פאַר עקזיסטענץ, נאָר אויך פאַר אינדיווידואַליטעט, מיט אַ

זעלבסט־באָוואוסטזיין און אַ זעלבסט־באַשטימונג — סיי צום „גוטן", סיי צום „שלעכטן".

אין דעם גרויסן, טיפן, אַלץ נאָך ניט אויסצושעפנדיקן פּראָבלעם פון „נויטוועגדיקייט" און „פרייהייט" האָט מען געזוכט אויסצואיינען די צוויי אַנטקעגנגעזעצטע פּרינציפּן אויף אַ גענעטיש־מאָניסטישן אופן, ד"ה אויף אַזאַ, וואָס ברענגט אַרויס אין פּרינציפּ פון דעם אַנדערן. פאַר די עקסטרעמע און קאָנסעקווענטע אָנהענגער פון דער „פרייהייט", ווי צ"ב פאַר קאַנטן, איז די „נויטוועגדיקייט" נאָר אַ נייטיקער דמיון אין דער ספערע פון דער טעאָרעטיש־ וויסנשאַפטלעכער דערקענטעניש, ווייל בעצם איז דער מענטש פריי. פאַר די אָנהענגער פון דער אַבסאָלוטער נויטוועגדיקייט („דעטער־ מיניזם"), קאָן די „פרייהייט" באַשטיין נאָר אין דעם „איינזען די נויטוועג־ דיקייט" (ספּינאָזאַ און דאָס רוב מאַרקסיסטן). עס איז אָבער מעגלעך אויך אַ סינטעטישער צוגויפגוס פון אָט די צוויי זיך ווידערשפּרעכנדיקע פּרינציפּן. אין צוגויפגוס אַזאַ איז דער באַגריף פון דעם „מענטשן", ווי אַ זעלבסט־ מיטל אין דער קולטורעלער עוואָלוציע. ווי אַ יחיד, וואָס ווערט געקערט און געווענדט דורך די קער־מיטלען פון דעם קולטור־שוועב, ווערט ער ניט נאָר, ווי אַ נאַטור־דערשיינונג, נאָר אויך ווי אַ קולטור־שאַפער, באַהערשט פון יענע אייגנאַרטיקע נויטוועגדיקייטן, וואָס ליגן אינעוויניק אין דער קולטורעלער עוואָלוציע. לפי דעם איז ער אַ „מיטל", אַ פּראָדוקט פון נויט־ וועגדיקייט. אָבער היות ווי די דאָזיקע קער־רימענס גופא זיינען ניט קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר די איינטיילונג אין „גוט" און „שלעכט", מוז דער יחיד אין אָט דער אויבער־נאַטירלעכער עוואָלוציע־ספּערע לכתחילה זיין ניט נאָר אַ „מיטל", נאָר אויך אַ „זעלבסט", ד"ה אַן „איך" מיט זעלבסט־באַוואוסטזיין און אַ זעלבסט־באַשטימונג, ד"ה ער מוז זיין פּריי.

קאַפּיטל אַכצן

די שוועָרע ירושה

אייגער פון די גרעסטע דענקער וועגן דער וועלט־אַנטוויקלונג, אַנרי בערגסאָן, האָט אין זיין „באַשאַפּערישער עוואָלוציע" אַרויסגעזאָגט דעם געדאַנק, אַז דאָס לעבן, וואָס ברענגט אַרויס די פֿאַרשיידענע מינים לעבעדיקע ברואים, אַרבעט, ווי אַ קינסטלער, וואָס טרעט צו צו זיין ווערק נאָר מיט אַן אַלגעמיינער אידעע, אָבער ניט מיט אַ גוט אויסגעאַרבעטן פּלאַן. די פֿרטים טרעטן אויף נאָר אין דעם פֿראָצעס גופּא פון שאַפֿן; זיי ווערן פיל מאָל געענדערט, און דער פּלאַן אַליין קאָן זיך דערבייַ ענדערן אין זייַנע גרונט־שטריכן.

איך ווייס ניט, צי איז דאָס טאַקע אַזוי אין אַלע אַנדערע ממשלות פון דער וועלט־עוואָלוציע. באַוואונדערט דאָך אייַנשטיין די האַרמאָניע אין דעם בוי פון דעם וועלט־אַל. גלייבט דאָך ספּינאָזאַ, אַז אַן אומענדלעכער געטלעכער שכל איז די „נאַטוראַ נאַטוראַנס", דאָס אינעווייניקסטע דענקען פון דער נאַטור און גלייבט ער דאָך אויך, אַז אין דער „גאָט־וועלט", אייַנגעשלאָסן דעם מענטשן, איז ניטאָ קיין „שלעכטס", ווייל „שלעכטס" איז נאָר אַ נידעריקערע מדרגה פון „גוט".

די ממשלה אָבער פון יענער וועלט־עוואָלוציע, וואָס מיר רופן די קולטורעלע, וואָס רעאַליזירט זיך דורך דעם מענטשן מיט אַן „איך"־באַוואוסטזיין, וועלכן זי אַליין ברענגט אַרויס, מאַכט באמת דעם אייַנדרוק, פונקט, ווי זי וואָלט געווען אַ „קינסטלער" און דערצו נאָך — אַ קאַפּריזנער, אַ לייכטזיניקער, וואָס בייט אַלע ווייל זייַנע פּלענער, יאָגט זיך נאָך פֿאַרשיידענע צילן מיט אַ מאָל, וואו איין ציל פֿאַרלויפּט דעם וועג דעם אַנדערן ציל און פֿאַרוויקלט זיך אַלע ווייל אין אינעווייניקסטע וויידערשפּרוכן. דער עיקר איז ער פול מיט וויידערשפּרוכן אין דער אַרויס־ברענגונג פון יענעם יחיד, דעם מענטשלעכן „איך".

די אַנימאַלישע עוואָלוציע באַגייט זיך מיט אירע יחידים, די לעבע־דיקע אָרגאַניזמען, ווי אַ גוטער רייטער מיט אַ היציקן, שטיפערישן פערד; שאַרף אָנגעצויגן די קער־רימענס, צוגעבונדענע צו דער צוים פון דעם אינסטיקט, געטרייבן מיט דער בייטש און די שפּאָרן פון „דעם קאַמף פאַר עקזיסטענץ״ און געפירט אים, וואוהין ער, דער רייטער, ווילּ.

ניט אַזוי מיט די יחידים פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, די „איך״־באַוואוסטזיניקע מענטשן. עס איז, ווי די פאַרבאַרגענע כוחות פון דער קולטורעלער ממשלה וואָלטן זיך געזאָגט: „גו — מיר פאַרמירן אַ מענטשן, וואָס דאַרף וועלן כּדמותנו, שיר ניט אַ גאָט. ער מוז דאָך זיך פילן ווי אַן „איך״ מיט זעלבסט־באַוואוסטזיין און זעלבסט־באַשטימונג. דאָס איז דאָך דער פאַרבאַדינג פון דעם גאַנצן פראָצעס. איז — טאָר מען דאָ ניט אַנציען צו שאַרף די צוים און די קער־רימענס פון דעם אומבאַוואוסט־זיניקן אינסטינקט. „שיר ניט אַ גאָט״, — לאָמיר אים אויך לאָזן אַליין פירן זיין וועלטל.

פירט טאַקע דער מענטש זיין קולטורעל וועלטל אַזוי, אַז עס נעמט אָפט מאָל אַן אַ גרויל, וועו מען טראַכט זיך אַריין אין זיינע מעשים און אין זיין אויפפיר ניט נאָר אויף די ערשטע שטופן פון דער קולטור־אַנטוויקלונג, נאָר אויך עד היום. דער „שיר ניט אַ גאָט״ איז צו אָפט די ערגסטע חיה רעה אין דער וועלט.

האָמאָ האָמיני ליופוס „דער מענטש דעם מענטשן איז אַ וואָלף״, האָבן די אַלטע רוימער געזאָגט. „אילמלא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו״. „וועו ניט די מורא פאַר דער רעגירונג, וואָלט איין מענטש דעם אַנדערן לעבעדיקערהייט אינגעשלונגען״. דער „שיר ניט אַ גאָט״ איז שיר ניט אַ טייוול. עס איז געווג צו דערמאָנען דעם קאַ־ניבאַליזם, די מענטשנפרעסעריי, די שטענדיקע מלחמות, די בלוט־דורש־טיקע געטער, וועלכע דער מענטש (די „קולטור״) האָט באַשאַפן, די מענטשלעכע קרבנות צו זיי; די שקלאַפעריי, וכו׳, וכו׳, וכו׳. קיין מין אין דער אַנימאַלישער וועלט האָט ניט פאַרגאָסן אַזוי פיל בלוט פון דעם אייגענעם מין, האָט ניט אָנגעטאָן אַזוי פיל יסורים צו זיינע ברידער פון דעם אייגענעם מין, ווי גראָד דער „מין האנושי״ —דער מענטש, מיט זיין שטרעבן צו „וואָס בעסער״, צו זיין אייגענעם גליק.

עס איז דערייבער קיין חידוש ניט, וואָס דאָס רוב פּעסימיסטן, ניט אַלע, האָבן אַריוסגעבראַכט אַזאַ שאַרפע קריטיק אויף דעם מהות מענטש, ווי דעם טרעגער פון שלעכטס אין דער וועלט און ניט פון גוטס (כּי יצר לב האָדם רע מנעוריו״ — „וויל דאָס מענטשלעכע האַרץ טראַכט בייז פון

דער יוגנט אָן", בראשית ח', 22) און עס איז קיין חידוש ניט, וואָס אַ ניטשע האָט געלערנט, אַז „מענטש" איז עפּעס אַזוינס, וואָס דאַרף „אַרי־בערגעשפּרייזט ווערן", אַז פון אים דאַרף נאָך זיך אַרויסאַנטוויקלען אַן „אויבערמענטש", וואָס וועט שטיין העכער פּאַר אים, ווי דער מענטש שטייט העכער פּאַר דער מאָלפּע.

מען טאָר אָבער דערביי ניט אַרויסלאָזן פון אויג אויך די אַנדערע זייט, די וויכטיקערע זייט פון דעם ענין. דער מענטש געפּינט זיך נאָך אין אַן איבערגאַנגס־צושטאַנד, ניט פון „מענטש" צו „אויבערמענטש", נאָר פון „חיה" צו „מענטש", פון דער אַנימאַלישער עוואָלוציע צו דער קולטורע־לער, מיר האַלטן נאָך אין דעם פּעריאָד פון „מענטשווערדונג", ווי ענגעלס רופט דאָס אָן, פון אַריינמענטשלען זיך אין קולטור־פּראָצעס. דער מענטש האָט נאָך ניט קיין קלאָרן באַוואוסטזיין, אַז ער איז — לויט זיין עצם — אַ זעלבסט־מיטל אין אַ העכערער ממשלה פון דער וועלט־עוואָלוציע. ער שטאַמט פון די אונטערשטע שטופן אירע און ברענגט מיט זיך אַ שווערע ירושה, סיי פון דער אַנימאַלישער ממשלה, סיי פון דער סאָציאַלער. אָט די ירושות ווערן איבעגעאַרבעט אויף אַ נייעם שטייגער. דער מענטש מאַכט פון די געירשנטע נאַטור־דערשיינונגען — קולטור־דערשיינונגען, און אין אָט דעם פּראָצעס עפּענען זיך פּאַר אים אַזוי פיל אָפּנייגן צו דער זייט, סיי פון „שלעכטס", סיי פון „גוטס", אַז דאָס לעבן פון דעם מענטשן אויף דער וועלט ביז אַהער האָט געמוזט ווערן פול מיט אינעווייניקסטע וויידערשפּרוכן און טראַגישע קאָנפליקטן.

אַ גערעכטע קולטור־געשיכטע פון דער מענטשהייט וואָלט באַדאַרפט אַרויסברענגען און שילדערן קודם כל דעם גורל פון די אַנימאַלישע און סאָציאַלע אַנטוויקלונגען אין דער מענטשלעכער וועלט; זייער איבער־געשטאַלטונג אין דער ספּערע פון אַ מענטשלעכן באַוואוסטזיין, אונטער דער שליטה פון יענע געזעצן, וואָס באַהערשן אַ מענטשלעכן דענקען און שטרעבן; די אַלע אָפּנייגן, וואָס האָבן זיך דערביי אויפגעעפּנט פּאַר דעם מענטשן, סיי צו דער זייט פון „גוטס", — פון „ניצלעך", „שיין", „אמת", „אידל", „הייליק", — סיי צו דער זייט פון „שלעכטס", — פון „שעדלעך", „מיאוס", „שקר", „געמיין" „אומווערדיק".

מיר ווילן דאָ אַרויסהייבן נאָר אַ פּאָר פונקטן.

דער מענטש ברענגט מיט זיך פון דער נאַטור דעם אינסטינקט פון זעלבסט־דערהאַלטונג, פון שטרעבן צו דעם אייגענעם קיום. אָט דער אינ־סטינקט ווערט ניט אָפּגעשוואַכט, נאָר געשטאַרקט דורך דעם זעלבסט־באַוואוסטזיין. ער ווערט דער יסוד פון דעם „קאַמף פּאַר אינדיווידואַלי־

טעט״. ווי שטאַרק עס זאָל ניט זיין די נטיה, צוצופּאַסן זיך צו דער סביבה, צוליב דער זעלבסט־דערהאַלטונג און צו פאַרלירן, אין דעם צופּאַסונגס־פּראָצעס, די אייגענע אינדיווידואַליטעט, רייסט זיך דאָך דורך די טענדענץ פון דעם זעלבסט־באַוואוסטזיין, מיט זיין אינעווייניקסטן שטרעבן, צו־צופּאַסן די סביבה צו זיך. אין אָט דעם פּראָצעס ווערט געבוירן דער קיין מאָל ניט זאַט־ווערנדיקער עגאָאיזם (דער „ראָגגעד אינדיווידואַליזם״), וואָס, אויב ניט איינגעהאַלטן אין געוויסע גרענעצן, קאָן ער באמת באַטראַכטן אַלץ און אַלעמען, וואָס ניט ער אַליין, דער שטאָלצער „איך״, ווי טיילן פון יענעם „ניט־איך״, וואָס מיט זיי קאָן ער זיך באַגיין, ניט נאָר לויט זיינע אינטערעסן אין דעם קאַמף פאַר דעם אייגענעם קיום, נאָר אויך, לויט זיינע קאַפּריזן, ווייל „טעל־ע־נאָטר־פּלעזיר״, „ווייל דאָס געפעלט אונדז״. פאַר וואָס זאָל אַ געבוירענער איידלמאַן טאַקע ניט אַראָפּשיסן אַ פּאָר דאַך־דעקער, גלאַט אַזוי זיך, ווי מען דערציילט דאָס וועגן די צייטן פון פאַר דער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע?

צו דעם אינסטינקט פון דער זעלבסט־דערהאַלטונג געהערט דאָס עסן און טרינקען. די הונגעריקע חיה עסט ניט מער וויפל זי דאַרף און נאָר דאָס וואָס זי דאַרף פאַר איר קיום. דער מענטש אָבער, מיט זיין באַוואוסט־זיין, האָט אַנטדעקט די הנאות און תענוגים, וואָס אים קאָנען ברענגען די גע־שמאַק־ און גערוך־נערוון — דער עיקר די לעצטערע — דורך די קאָמ־פּליצירטע, „קולטורעלע״ שפּייזן און געטראַנקען. איין מאָל אַרויף אויף אָט דער ליניע, וואָס האָט אירע אייגענע „גוט״ און „שלעכט״, טראָגט ער זיך מיט דעם אימפּעט צו „וואָס בעסער״, וואָס ראַפינירטער... ווען ער קאָן דאָס דערווייזן.

די אַלטע רוימער פון דער צעזאַריסטישער צייט פלעגן נאָך אַ לוק־סוריעזער סעודה, אַרויסגיין דרויסן, אַריינשפּאַרן די פינגער אין האַלדז, אַרויסגעבן צוריק דעם אינהאַלט פון דעם אָפּגעשטאָפּטן מאָגן, כּדי ווייטער צו קאָנען מתענג זיין זיך מיט די אויסגעקליבנסטע שפּייזן און געטראַנקען. באַרימט מיט זיינע סעודות איז געווען לוקול. האָט ווער אויסגערעכנט וויפל מענטשלעכע לעבנס, פון פאַרפּייניקטע שקלאַפן, וויפל יסורים עס האָט אָפּגעקאָסט אַ „לוקולישע״ סעודה? אָבער דער זעלביקער לוקול האָט אויך געהאַט אַ געשמאַק פאַר פילאַסאָפיע און ער האָט זיך פאַרדינט גע־מאַכט פאַר דער קולטור־געשיכטע מיט זיין העלפן אַריבערטראָגן קיין רוים די ווערק פון די גריכישע דענקער.

סיי פון דעם אימפּעטיקן טראָג, זיך אָנצוטאָן „וואוילטאָג״, סיי פון דעם אומגעקערטן טראָג, צו אַנטלויפן פון ליידן, שטאַמען די שיכּרות, די

זעלבסט־פֿאַרניכטונג מיט אַלקאָהאָל, ניקאָטין, און אַנדערע נאַרקאָטישע מיטלען. אָט דאָס וועלן זיך פֿאַרטויבן, אין גאַנצן פֿאַרלירן דאָס אייגענע „איך"־באַוואוסטזיין, איז אפשר אויך אַ רמז, אַז דאָס „גליק", צו וועלכן מען שטרעבט אין דער זעלבסט־דערהאַלטונג — דער „נשמה־צושטאַנד, פון וועלכן מען וויל אַרויסגיין" — וועט אויך דאָ געפונען אין דער אָפּ־לייקענונג פון דעם אייגענעם „איך", ביז צו פֿאַרלירן דעם צורת אָדם.

אין דער פּראָדוקציע פון אַלע אַזעלכע אויפֿריין־ און באַטויבונגס־מיטלען פירט זיך אָבער אויף דער מענטש — ווי אין יעדן קולטור־צוויג — ווי אַ זעלבסט־מיטל.

גאָר אַ גרויסע ראָלע אין דעם באַוואוסטזינקן שטרעבן צו זעלבסט־דערהאַלטונג שפּילט בלי ספק די מורא פֿאַר דעם מאָרגן, די זאָרג פֿאַר דער צוקונפט, וואָס מיר געפינען, ווי אַן אינסטינקטיוון שטרעבן, אויך אין דער אַנימאַלישער וועלט. שוין אין דער אינסטינקטיוו־סאַציאַלער עוואָלוציע, ווי ביי די בינען און אַלערליי מערעשקעס, באַקומט יענע זאָרג פֿאַר דער צוקונפט — דאָס שטרעבן צו זאַמלען אַנגרייט — אַ דעטער־מינירנדיקן באַדייט אין דעם קאַמף פֿאַר עקזיסטענץ. אָט דער באַדייט וואָקסט אויס צו קאָלאָסאַלע מאָסן אין דער מענטשלעכער קולטור־וועלט, וואו דער „קאַמף פֿאַר עקזיסטענץ" גיסט זיך צונויף מיט דעם באַוואוסט־זיניקן „קאַמף פֿאַר אינדיווידואַליטעט". דאָ טרעט אויף די „זאָרג פֿאַר דעם מאָרגן" אין דער פֿאָרעם פון דעם עגאָאיסטישן הייס־הונגער נאָך אייגנטום, נאָך „רייכטום", וואָס טראָגט זיך אויך מיט אַן אייגענעם אימפּעט צו „גוט" און „גיטער", צו אָפֿן „בעסער און בעסער", מיט דעם ריין מענטשלעכן אייג־זע, אַז צו „בעסער איז גאָר קיין שיעור ניטאָ".

וואָס אָט דער ריין אינדיווידועלער, ריין „עגאָאיסטישער" יאָגן זיך נאָך „אייגנטום" און „רייכטום" האָט אויפגעטאָן פֿאַר דער גאַנצער היס־טאָרישער און קולטורעלער אַנטוויקלונג — דאָס האָט ענוג דייטלעך אויפ־געקלערט קאַרל מאַרקס. פון אָט דעם, ריין קולטורעלן אַנטרייב, שטאַמט צו גאָר אַ גרויסער מאָס ניט קיין קלענערע זאַך, ווי די „אַנטוויקלונג פון די פּראָדוציר־קרעפטן". עס שטאַמט דערפון דער באַזיס פֿאַר אַ צו־קונפטיקער, ריין מענטשלעכער, סאַציאַלער עוואָלוציע. מיר האָבן שוין פריער געזאָגן, אַז דער מענטשלעכער „איך", וואָס פיגורירט דאָ ווי אַ „זעלבסט־צוועק", איז אין תוך. אויך לויט מאַרקס, נאָר אַ מיטל צו אַ העכערן צוועק — לויט אונדזער אינטערפּרעטאַציע — איז ער אַ „זעלבסט־מיטל". דאָ דאַרפן מיר אָבער אונטערשיידן דעם אַפּנייג, וואָס עפּנט זיך פֿאַר דעם יחיד אין זיין שטרעבן צו „גליק" און וואָס פירט אים אַוועק פון גליק,

אַנשטאָט צו דערנענטערן צו אַן אמתן גליק־צושטאַנד. רייכטום, כּבוד, מאַכט — ווי אויך אַלע אַנדערע „אידעאַלן", צו וועלכע דער עגאָאיסטישער יחיד שטרעבט, און וואָס זיינע קולטורעלע איבערגעשטאַלטונגען פון דעם אינסטיקטיוון אַנטרייב צו זעלבסט־דערהאַלטונג, זיינען נאָר קער־רימענס אין די הענט פון דער קולטורעלער עוואָלוציע — זיי אַלע קאָנען ניט געבן קיין דויערנדיקע באַפרידיקונג, קיין „נשמה־צושטאַנד", פון וועלכן מען זאָל ניט וועלן אַרויסגיין". אַדרבה: יעדער דערגרייכטע שטופּע אין זיי, רייצט דאָס ריב פונאַנדער דעם הונגער און טרייבט צו „נאָך מער" און „צו בעסער איז קיין שיעור ניטאָ".

פון אונדזער פּען האָט זיך אויבן אַרויסגעריסן דאָס וואָרט „אידעאַלן" אין „געזונע פיסעלעך". אין תּוך זיינען יענע איראַנישע פיסעלעך ניט אין גאַנצן אויפן פּלאַץ: דאָס שטרעבן צו „גוטע" און וואָס „מער גוטע" צ״ב זיינען טאַקע אין אַ געוויסן זין אידעאַלן.

עס איז דאָ דאָס אָרט, צו ציען דעם אויפמערק דערויף, אַז צו די „קולטור־כוחות", וואָס באַשטימען דאָס מענטשלעכע לעבן געהערן אויך יענע אומגעהויער קרעפטיקע טענדענצן, וואָס ליגן אין אידעען און אידעאַלן. אין זיי — אין די „אידעען" און „אידעאַלן" — דאַרפן מיר זוכן די דערקלערונג פון די קולטורעלע דערשיינונגען, סיי די פּאָזיטיווע, וועלכע מיר באַטראַכטן פאַר „גוט", סיי די נעגאַטיווע, וועלכע מיר באַטראַכטן פאַר „שלעכט". צי אידעען און אידעאַלן עקזיסטירן אויך אין דער דרויסנלעכער וועלט, מחוץ פון אַ מענטשלעכער דערקענטעניש, איז אַ מעטאַפיזישע פראַגע. אָבער אַז זיי ווירקן אין דער ממשלה פון דער קולטור־עוואָלוציע, איז אַ ניט אָפּצופרעגנדיקער עמפּירישער פאַקט. ליידער האָט גראָד דער אידעאַליזם איבערגעבויגן דעם באַגריף „אידעאַל" אויף אייַן זייט, און עס איז צייט דעם ענין אויסצוגלייכן, כדי בעסער צו פאַרשטיין דעם מענטשנס גורל אויף דער וועלט און דעם זין פון זיין לעבן.

וואָס איז אַן אידעע? דאָס איז דער עצם ענין פון אַ זאַך, ווי מיר נעמען זי אין אונדזער דערקענטעניש.

די מאַטעמאַטישע אידעע פון אַ קרייז איז אַ שטח רוים, אַרומגעצירקלט מיט אַ קרומער ליניע, וואָס אַבסאָלוט אַלע אירע פונקטן שטייען אָפּ אויף אַן אַבסאָלוט דעם זעלביקן מהלך פון דעם צענטער. אין דער נאַטור טרעפן מיר אַן אַ סך קרייזן, אָבער זייערע פינקטלעכע אויסמעסטונגען באַווייזן, אַז אין זיי איז די אידעע פון דעם קרייז ניט פאַרווירקלעכט אויף דעם פולסטן אופן. וועג מען דאַרף אָבער אין דער טעכניק אַרויסברענגען אַ קרייז, מוז מען שטרעבן דערצו, אַז ער זאָל זיין אַזאַ, ווי דאָס פאַדערט די

אידעע פון דעם קרייז און אויב דאָס זאָל זיך איינגעבן, וועלן מיר האָבן אַ פאַרווירקלעכטן אידעאַל פון אַ קרייז.

אַן אידעאַל איז לפי דעם אַ זאַך, וואָס איז אַזוי, אַדער וואָס זאָל זיין אַזוי, ווי דאָס „פאַדערט" די „אידעע" פון דער זאַך, דער עצם ענין אירער. אַן אידעאַל פון אַ געשווויר איז אַזאַ געשווויר, אין וועלכן עס זיינען פאַרווירקלעכט אַלע סימנים, וואָס די מעדיצינישע דערקענטעניש האָט אויסגעאַרבעט וועגן אָט דעם ענין. דער אידעאַל פון אַ גיפטיקן גאַז, אין קריג, איז אַזאַ גאַז, וואָס זאָל אין דער קירצעסטער צייט זיך פאַרשפרייטן אויף דעם גרעסט־מעגלעכן שטח און טויטן די גרעסט־מעגלעכע צאָל לעבעדיקע מענטשן.

דערפון זיינען געדרונגען אַ פאָר היפש וויכטיקע ענינים. קודם דאַרף מען ניט נתפעל ווערן פון דעם וואָרט „אידעאַל". ניט יעדער אידעאַל איז ווערט, אַנגעשטרעבט צו ווערן, און אַ סך אידעאַלן פאַרדינען בלי ספק מען זאָל זיי אין גאַנצן אויסראָטן. דערנאָך מוז מען האָבן אין אויג, אַז יעדע פראַקטישע טעטיקייט, יעדע אַרט מענטשלעכע אַרבעט מוז על־פי לאָגישן הכרח האָבן איר אידעאַל, צו וועלכן מען זאָל שטרעבן, כדי צו פאַרווירקלעכן אים בשלימות. און אַזוי ווי דער שליסל צו דער גאַנצער מענטשלעכער קולטור דאַרף — לויט מאַרקסן —— געזוכט ווערן אין דעם פראָצעס פון דער מענטשלעכער אַרבעט, מוז מען ממילא אַננעמען, אַז די ערשטע טיר, וואָס דער שליסל עפנט אונדז אָפּ, גיט אונדז דעם צוטריט צו די אידעען און אידאַלן, וואָס ליגן אין דעם יסוד פון דער מענטשלעכער, ד"ה באַוואוסטזיניקער אַרבעט, און אַז דער גאַנג פון דעם קולטור־פראָצעס קאָן ניט דערקלערט ווערן בשלימות, אויב מען ווייס ניט דעם גאַנג פון די „אידעען" און „אידעאַלן", וואָס האָבן באַהערשט די מענטשלעכע טעטיקייטן און אויפפירן.

יעדע טעטיקייט האָט איר אידעע, איר ציל, וואָס ווירקט ווי אַן אידעאַל, ווי אַ פאַדערונג, ווי אַ „עס זאָל זיין". מען מאַכט דעריבער אַ טעות, ווען מען מיינט, אַז דאָס זאָלן דער אויפפיר לויט געוויסע פאַדערונגען פון דעם אידעאַל, געהערט נאָר צו דער עטיק און איז גאָט ווייס, וואָס פאָר אַ העלדישקייט. אידעאַליזם איז דער יסוד פון דער גאַנצער מענטשלעכער קולטור. שוין אין איר אונטערשטן גאָרן פון „נויטוועניקייט און שעד־לעכקייט" הערשן אידעע און אידעאַלן, און אַן אידעאַל פון אַ תּליונס האָק איז אַזאַ, אַז מיט איין קלאַפּ איבערן קאָפּיק זאָל מען קאָנען אָפּטיילן אַ מענטשנס קאָפּ פון זיין גוף. היטלער האָט איצטער אַזעלכע „אידעאַלע" תּלינים, מיט אַזעלכע „אידעאַלע" העק.

די אידעע, דער באָוואוסטזיניקער ציל פון אַן אַרבעט, אַדער פון אַן אויפפיר, האָט אין זיך די טענדענץ, צו טרייבן דעם מענטשן צו איר אייגענעם אידעאַל. און אויב אייגער, אין זיין זעלבסט־באַשטימונג, גיט זיך איבער אין גאַנצן דעם אינסטינקט פון זעלבסט־דערהאַלטונג, וואָס ווערט אין דער קולטור איבערגעשטאַלטעט אין דער באָוואוסטזיניקער פאָרעם פון עגאָאיזם, פון שטרעבן צו אייגנטום, רייכטום, מאַכט און כבוד, קאָן טאַקע דער אייגער ווערן דער „אידעאַלסטער" מנובל, וואָס קאָן נאָך זיין ווילדער אייגער די ווילדסטע חיה רעה.

קאַפּיטל נײַנצן

דער וועג פון „שלעכטס"

פון דער אַנימאַלישער עוואָלוציע נעמט די קולטור־ממשלה איבער ניט נאָר דעם אינסטינקט פון זעלבסט־דערהאַלטונג, וואָס ווערט דאָ טראַנס־פֿאָרמירט אין עגאָאיזם, וואו דער יחיד, מיט אַן „איך"־באַוואוסטזיין פירט דעם קאַמף פֿאַר אינדיווידואַליטעט און שטעלט זיך אַליין אַוועק אין דעם צענטער פון דעם וועלט־אַל און שטרעבט צוצופֿאַסן צו די אייגענע באַדערפענישן ניט נאָר די דרויסנלעכע נאַטור, נאָר אויך זיינע מיט־מענטשן.

די ירושה פון דער אַנימאַלישער וועלט באַשטייט אויך אין דעם אינסטינקט פון פֿאַרמערונג, וואָס באַקומט אונטער דער שליטה פון דעם באַוואוסטזיין, אַ גאַנץ אַנדער פונאַנדערבלי סיי אין דער ליניע פון „גוט", סיי אין דער ליניע פון „שלעכט". דאָ זיינען די צוים־ און קער־רימענס פון דעם נאַטירלעכן אינסטינקט נאָך ווייניקער אַנגעצויגן, אידער אין דעם פרט פון זעלבסט־דערהאַלטונג.

אין דער נאַטור שטעלט זיך איין דער סעקסועלער אַנטרייב אין אַ געוויסער צייט און פֿאַרשווינדט בדרך כלל אַזוי באַלד ווי די באַפרוכפּע־רונגס־צייט איז אַריבער. אויך דאָרטן באַמערקן זיך דערשיינונגען, וואָס זיינען אַזוי ענלעך צו דעם מענטשלעכן אויפפיר: דאָס אַרומטאַנצן אַרום דער „זי", דאָס זיך אויספיינען פֿאַר איר, דאָס זיך שלאָגן מיט די אַנדערע „ערס" פֿאַר איר באַזיץ; אפילו זעלטענע דערשיינונגען פון אייפערזוכט און פון טויטן די אומטרייַע „זי" זיינען אַנגעמערקט אין דער זאַאַלאָגישער ליטעראַטור — דער עיקר ביי יענע פייגלען, וואָס פירן אַ מאָנאָגאַמישן פאַמיליע־לעבן. אָט די אַלע דערשיינונגען ווערן אין דער קולטור־עוואָלוציע, ביי דעם מענטשן מיט דעם „איך"־באַוואוסטזיין, פונאַנדערגעפלאָמט אָפט צו העלישע פייערן. דער באַוואוסטזיין, וואָס האָט אויך די פעאיקייט צו באַשאַפֿערישער פֿאַנטאַזיע, עפנט אויף טיר און טויער פֿאַר איר גראָד אין דער סעקסועלער ספערע — דער עיקר, ביי יענע קלאַסן, וואָס

באַפרייען זיך פון דער נייטיקייט צו אַרבעטן פאַר זייער אייגענע חיונה. עקסצעסן, פּערוווערזיטעטן, סעקסועלע משוגעתן און טירופים, אינטריגעס, די „אַרט אַמאַנדי״ („די קונסט צו ליבן״) מיט אירע „פיגורן״, ווי אַזוי אַרויסצוקריגן וואָס מער ראַפּינירטע הנאה פון דעם סעקסועלן פּראָצעס, זיינען די „קוטורעלע״ פּראָדוקטן פון דער סעקסועל פונאַנדערגעריי־ טער פאַנטאַזיע.

„הונגער און ליבע באַהערשן די וועלט״, האָט, דוכט מיר, שילער געזונגען, אָבער ס׳איז באמת שווער צו באַשטימען, וועלכער שטראָם פון „בלוט און שמוץ״ איז אין דער קולטור גרעסער און טיפער, צי דער, וואָס שטאַמט פון „הונגער״, צי דער, וואָס פון „ליבע״.

דערפאַר האָט אָבער אין דער קולטור־וועלט אויך אויפגעבליט די בלום פון מענטשלעכער סעקסועלער ליבע, מיט איר פאַרשאַרפטער אויס־ קלייבעריישקייט, מיט אַזעלכע רייכע, ריין פסיכישע קאָלירן און ניואַנסן, מיט אַזעלכע מעכטיקע אַקאָרדן און גאַנצע סימפאָניעס פון „געפילס־ טענער״, פון וועלכע מיר קאָנען ניט געפינען קיין שמץ אין דער נאַטור, און וואָס בילדן דעם רוב אינהאַלט פון אַ באַוונדער צווייג אין דער קולטור־ממשלה, דער פאָעזיע.

צי שפּילן אין דער קולטור־וועלט אַ וועלכע עס איז ראָלע יענע קאָמף־אינסטינקטן, וואָס זיינען אין דער אַנימאַלישער עוואָלוציע פאַר־ בונדן מיט דעם קאָמף פון די מינים פאַר זייער עקזיסטענץ? דער אַנ־ טראָפּאָלאָג קעיט האָלט, אַז די נאַציאָנאַליסטישע טענדענצן, די נאַציאָנאַלע קאָמפן, און דער אויפקום פון נייע נאַציאָנאַליטעטן זיינען אַ פּראָדוקט פון יענע מינים פאַרמירנדיקע קרעפטן, וואָס הערשן אין דער לעבעדיקער נאַטור בכלל. צי די זעלביקע כוחות ווירקן מיט דער זעלביקער טרייב־ קראָפט אויך אין דער קולטור־עוואָלוציע און אויך אין דער איצטיקער צייט, ווי אין דער אַנימאַלישער וועלט, איז זיכער נאָך אַ גרויסע שאלה. אָבער עס קאָן קיין ברעקל ספק ניט זיין, אַז אין די פּרימיטיווע צייטן פון דער קולטור־אַנטוויקלונג האָבן גראָד די אויסבילדונג פון פאַרשיידענע מענטשלעכע „מינים״, — ראַסן, שבטים, פעלקער — זייערע קאָמפן, צונויפגיסונגען און צעשיידונגען, געשפּילט די וויכטיקסטע ראָלע אין דעם אויסבוי פון דער קולטורעלער ממשלה. אונטער דער שליטה פון דעם זעלבסט־באַוואוסטזיין זיינען אָט די קאָמף־אינסטינקטן פאַרוואַנדלט גע־ ווארן אין קלאָרע צילן און העפטיקע ליידנשאַפטן. עס האָט זיך איינגע־ שטעלט די אינטיילונג צווישן „אייגענע״ און „פרעמדע״, צווישן „פריינד״ און „פיינט״. די מאַכט פון דער זעלבסט־באַשטימונג, מיט דעם אויסקלייב

פון „גוט" און „שלעכט", האָט דעם וועג פון „גוט" גענומען נאָר פאַר דעם אויפפיר מיט די „אייגענע". דער וועג אָבער פון „שלעכט", פון „אַל־דאָס־בייז" איז ברייט געעפנט געוואָרן פאַר דעם אויפפיר מיט דעם „פרעמדן" — בפרט אין די צייטן פון אַ קריג, און די רייכע פאַנטאַזיע — וואָס איר ראָלע אין דעם פסיכישן לעבן און אין דער געשיכטע, איז אַ סך אַ גרעסערע, איידער מען שטעלט זיך געווײנטלעך פאָר — האָט אַרויסגעבראַכט אַזעלכע מאוימדיקע מאַטעריאַלן און פלאָגן סיי אין קריג גופא, סיי אין דער באַהאַנדלונג פון די געפאַנגענע און די שקלאַפן, אַז — פון אָט דעם שטאַנדפונקט געזען, איז די גאַנצע מענטשלעכע געשיכטע איין אייניציקער אויסגעצויגענער יאָמער, און דער שטראָם אירער איז נאָר אַ שטראָם פון „בלוט און שמוץ".

די מיליטעריש טעכניק — עד היום נאָך אַ פאַרקערפערונג פון „אַל־דאָס־בייז" אין דעם מענטשן — האָט אָבער אויך געהאָלפן דער אַנטוויקלונג פון דער טעכניק בכלל און דער פּראָדוקטיווירונג פון דער מענטשלעכער אַרבעט. די מלחמות האָבן אויך געפירט צו דעם אויסבוי פון דער שקלאַפן־ווירטשאַפט, און איר ראָלע פאַר דעם מענטשלעכן פּראָגרעס, פאַר דעם פונאַנדערבלי פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, איז פּריניציפיעל, יוען אָפילו ווייט ניט אויסשעפּנדיק, אויפגעקלערט געוואָרן אין דער מאַרקסיסטישער ליטעראַטור.

אויב עד היום קומט נאָך פאַר אַ ריינער ראַסן־קאַמף אין דער מענטשהייט — אַ זאָך, וואָס איז בשום אופן ניט באַוויזן געוואָרן וויסנשאַפטלעך — שטאַמט זיין וואָרצל גאַנץ זיכער נאָך פון דער אַנימאַלישער עוואָלוציע, אָן איבערגעפורעמטער אין דער קולטורעלער, וואו די באַוואוסטזיניקע ציל פון דעם קאַמף טרעטן אַרויס, **ווי אַ שטרעבונג צו מער פבוד**, רייכטום און מאַכט פאַר דער גאַנצער „ראַסע". מיר האָבן נאָר וואָס געזען, ווי דער קאַמף צווישן די שבטים, פעלקער און ראַסן האָט געווירקט אויף דער מענטשלעכער סאַציאַלער עוואָלוציע — דער איינטיילונג אין „הארן" און „שקלאָפן", וואָס איז לכתחילה אַרויסגעוואַקסן פון דער איינטיילונג אין „אייגענע" — „גוטע" און „פרעמדע" — „שלעכטע". דאָס שטאַמט נאָך אין דער לעצטער ליניע פון יענער שוועכער ירושה, וואָס די קולטורעלע נעמט אַריבער פון דער אַנימאַלישער וועלט. אָבער אויך די סאַציאַלע עוואָלוציע, אָט די באַזונדערע ממשלה פון דער וועלט־אַנטוויקלונג, וואָס איז אַ סך ברייטער, איידער די מענטשלעכע וועלט, האָט אויך אירע טענדענצן אַרייַנגעטראָגן אין דער קולטורעלער ממשלה, אי צום גוטן, אי צום בייזן. פון איר שטאַמט אין דער ערשטער ליניע דער פּרינציפ פון

קעגנזייטיקער הילף און סאָלידאַריטעט צווישן די „אייגענע״, פון איר אויך דער פּרינציפּ פון דער פאַמיליע, מיט דער זאָרג פאַר דעם מאַרגן, מיט אַ געשטייגערטן ברען נאָך „אייגנטום״, אָבער אויך מיט געשטייגערטע געפילן פון אינדיווידועלער ליבע צו די אייגענע קינדער און רחמנות אויף זיי.

דאָס וויכטיקסטע אָבער וואָס עס האָט פון דער סאָציאַלער עוואָלוציע אַרייַנגעשטראָמט אין דער קולטורעלער, איז די טענדענץ, צו צעטיילן די פונקציעס פון דעם געזעלשאַפטלעכן פּראָצעס צווישן פאַרשיידענע גרופּן און צוצופּאַסן יעדע גרופּע און יעדן יחיד צו דער פאַרשיידענער ראָלע, וועלכע ער דאַרף שפּילן אין אים.

אָט די טענדענץ האָט די סאָציאַלע עוואָלוציע גופא געירשנט פון דער אַנימאַלישער, וואו די פונקציעס פון אַ לעבעדיקן אָרגאַניזם וועלן פונאַנדערגעטיילט צווישן זיינע פאַרשיידענע איברים. די קאָלעקטיוון אין דער אַנימאַלישער וועלט, ווי די בינשטאָקן און די טערמיטן־„שטעט״, שטעלן טאָקע מיט זיך פאָר אַן אינהייטלעכן סאָציאַלן אָרגאַניזם. די אַר־בעטער־בין, איז נאָר אַן אָרבעטער־בין און נעמט ניט קיין אַנטייל אין דעם פּראָצעס פון פאָרמערונג. דער טערמיטן־קריגער איז נאָר אַ קריגער און מוז געפּיטערט ווערן פון אַן אָרבעטער. ער קאָן אָפילו ניט עסן אַליין, ווייל די שניטערס פון מויל זיינען באַשאַפן ניט אויף אויפצונעמען שפּייז, נאָר אויף צו צעריסן דעם גוף פון דעם „שונא״.

אין דער מענטשלעכער געזעלשאַפט, וואָס שטייט אונטער דער שליטה פון דער קולטור־עוואָלוציע, מיט אירע יחידים, ווי מענטשן מיט אַן „איך״־באַוואוסטזיין, מיט זעלבסט־באַשטימונג און מיט דעם „קאַמף פאַר אינדי־ווידואַליטעט״, קאָן אָט די סאָציאַלע טענדענץ ניט גיין אַזוי ווייט, ווי אין דער נאַטור. אָבער אויך דאָ ליידט נאָך די געזעלשאַפט פון אָט דער אַני־מאַליש־סאָציאַלער ירושה. אויך דאָ הערשט נאָך עד היום די טענדענץ, צו ספּעציאַליזירן די פונקציעס פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן און צוצופּאַסן די מענטשלעכע אינדיווידואַלן צו יעדער פונקציע. עס שטייען אויף פאַר־שיידענע קלאַסן און באַרופן, צו וועלכע דער יחיד וועלט צוגעפּאַסט אויב ניט אין דעם בוי פון זיינע לייבלעכע אָרגאַנען, איז אין דער אָרט פון זיין זעלבסט־באַוואוסטזיין און זעלבסט־באַשטימונג. דער מענטש וועלט „אַ שרייבער אין אַ מאַשין״, ריכטיקער אַן איבער פון אַן אָרגאַניזם.

פאַראַן סאָציאַלאַן, וואָס שטייען אונטער דער וויירקונג פון דעם ריין נאַטוראַליסטישן בליק אויף די פּראָבלעמען פון אַ מענטשלעכן לעבן, און וואָס גלייבן, אַז אָט דער פּראָצעס פון צעטיילן די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט

צווישן פאַרשיידענע גרופּן און קלאַסן, איז ניט קיין שוועדע ירושה פון דער אַנימאַלישער סאָציאַלער וועלט, נאָר אַן אַנטוויקלונגס־געזעץ אויך פאַר דער מענטשלעכער געזעלשאַפט. ספּענסער, צ״ב, וואָס געהערט צו זייער צאָל, זעט פאַרויס אַ צוקונפט, וועו דער אַרבעטער וועט אינסטינקטיוו, ווי די אַרבעטאַרין אין אַ בינשטאָק, לויפן צו דעם קאַפּיטאַליסט אין דער פאַבריק און געפינען דערביי זיין העכסטע באַפרידיקונג. גראָד אַנטקעגן אָט דער טעאָריע האָט נ. מיכאַילאָווסקי געבויט זיינע באַטאַרייען אין זיין „קאַמף פאַר אינדיווידואַליטעט״, דעם קאַמף אַנטקעגן דער צעפּיצלונג פון דעם מענטשן און זיין פאַרוואַנדלונג אין „אַ קלייגעם פּינגער פון דער לינקער פוס״.

אָבער אויך דאָ האָט קאַרל מאַרקס, וואָס איז פּרינציפּיעל געשטאַנען אויף אַ נאַטוראַליסטישן שטאַנדפּונקט, דורכגעריסן דעם נאַטוראַליזם נאָך אַ סך פריער, איידער מיכאַילאָווסקי איז אַרויס מיט זיין קריטיק פון דער הערשנדיקער סאָציאָלאָגיע. גראָד אין דעם ערשטן באַנד „קאַפּיטאַל״, וואו מאַרקס האָט אַרויסגעבראַכט דעם פּרינציפּיעלן אונטערשייד צווישן דער מענטשלעכער אַרבעט און דער אַרבעט פון אַ בין און האָט, לויט אונדזער מיינונג, דורכדעם גופא אויפגעדעקט דעם יסוד פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, מיט דעם מענטשן, וואָס איז „מורד־במלכות־נאַטור״, גראָד דאָרטן, זאָג איך, האָט ער באַוויזן, ווי אַזוי די אַנטוויקלונג פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפט, וואָס איז, אַגב אויך אַן אָרגאַניזם, באַפרייט זיך פונדעסטוועגן פון דער סאָציאַלער דיפערענצירונג, באַפרייט דעם מענטשלעכן יחיד פון זיין צעפּיצלונג און ספּעציאַליזירונג און גיט אים די מעגלעכקייט צו אַן אַלזייטיקער, אינדיווידועלער אַנטוויקלונג פון אַלע זיינע פּאָטענציעס.

מאַרקס האָט דערביי ניט דורכגעלאָזן, צו באַווייזן, ווי אַזוי אויך אָט די דיפערענצירונג, די טיילונג פון דער אַרבעט האָט געהאָלפן דעם פּראָצעס פון דער „קולטורעלער עוואָלוציע״, — —ער רופט זי, נאַטירלעך, ניט אַן מיט אָט דעם נאָמען — דורך דער אַנטוויקלונג פון די פּראָדוציר־קרעפטן.

דער פּועל־יוצא אָבער פון אָט דער שווערער אַנימאַלישער סאָציאַלער ירושה איז געווען — די פונאַנדערשפּאַלטונג פון דער מענטשלעכער געזעלשאַפט אין קלאַסן און סאָציאָלע גרופּן, מיט פאַרשיידענע קלאַסן־באַווּאוסטזיינס, קלאַסן־ און גרופּן־סאָלידאַריטעט, פאַרשיידענע קאָלעקטיוע זעלבסט־באַשטימונגס־פאַרמען און שטענדיקע אַנטאַגאָניזמען, קאָנפליקטן און קאַמפן, וואָס האָבן — אויף דער ליניע פון רשעות, אַכזריות

און האָס — היפּש אַראָפּגערוקט די חשיבות פון דעם מהות מענטש און פון זייער זייט אָנגעפילט דאָס מענטשלעכע לעבן מיט שטראָמען בלוט, מיט נייעם פילפאַכן יאָמער און פּיין.

לאָמיר איצט פאַרלאָזן די ירושות פון דער נאַטור־עוואָלוציע, וועלכע דער מענטש האָט, — אויף זיין אופן גיין אין די צוויי וועגן פון „גוט" און „שלעכט", — איבערגעפורעמט אין קולטור־דערשיינונגען. לאָמיר איבער־גיין צו דער קולטור־עוואָלוציע גופא, מיט אירע אייגענע צווייגן און גע־שטאַלטונגס־פאָרמען, וואָס זיינען אין דער נאַטור ניט בנמצא. אויך דאָ גע־פינען מיר גענוג מאָמענטן, וואָס האָבן געפירט דעם מענטשן ניט נאָר אין די וועגן פון „גוטס", נאָר אויך אין די וועגן פון „שלעכטס" און רשעות. און אין דער ערשטער ליניע מוזן מיר דאָ אַוועקשטעלן — אַך! — דעם מענטשלעכן, ריין קולטורעלן קאַמף פאַר די אידעאַלן.

אין פלוג: וואָס קאָן זיין איידעלער און דערהויבנדיקער, איידער דער קאַמף פאַר אַן אידעאַל, ווען מען פאַרגעסט אין גאַנצן אויף דעם „איך", ווען מען איז זיך מוסר נפש פאַר זיין פאַרווירקלעכונג און מען געפינט גראָד דערינען דאָס אייגענע גליק, צו וועלכן יעדער מענטש שטרעבט? אָבער — מיר זיינען שוין באַקאָנט געוואָרן מיט דעם מהות פון אַן אידעאַל. יעדער שטאַם פון דעם קולטור־בוים, יעדער צווייג אויף דעם שטאַם, יעדער ריטל אויף דעם צווייג און יעדעס בלעטל אויף דעם רוט האָט, ווייל אַ פּראָדוקט פון באַוואוסטזיניקן מענטשלעכן שאַפן, אַן אינעווייניקסטע אידעע, וואָס דריקט אויס דעם עצם ענין פון דער זאַך. די אידעע האָט ביי דעם מענטשן אַ טרייב־קראַפט צו דעם אידעאַל, אַ שטרעבן צו פאַרווירק־לעכן זי בשלימות, „הונדערט־פּראָצענטיק". די צעשפּליטערונג פון דער מענטשהייט אין איינצלנע קלאַסן, גרופּן און באַרופן ברענגט אַרויס פאַרשיי־דענע, זיך ווידערשפּרעכנדיקע אידעאַלן. דער אָנהענגער פון אַ באַשטימטן אידעאַל מוז גראָד זיין אידעאַל באַטראַכטן פאַר „גוט" און דעם אַנדערנס אידעאַל פאַר „שלעכט". און אַזוי ווי ער איז אַן אידעאַליסט, ליגט אויף אים דער מאָראַלישער חוב צו קעמפן פאַר דאָס גוטע און אויסצוראָטן „אַל־דאָס־בייז", אינאיינעם מיט אַלע „רשעים", וואָס טוען טאָן בייז אין זיינע אויגן. ווערן אומעטום אין דער קולטור־שאַפונג געבויט מזבחות פאַר די אידעאַלן, מיט מענטשלעכע קרבנות אויף זיי — און דער „הכּצעקתה" פון די מענטשלעכע ליידן שפּאַלט די הימלען!

איך נעם דאָ ווי אַ ביישפּיל דעם „אידעאַל" פון דעם „נאַציאָנאַליזם". זיין אידעע אין דער קולטור־עוואָלוציע, איז — דער כּבוד, דער רייכטום און די מאַכט פון מיין אייגענער „נאַציע", וואָס אַזוינס דאָס זאָל ניט זיין.

די נאַציאָנאַליסטישע אידעע האָט איר אייגענעם אימפּעט, וואָס טרייבט צו דער העכסט־מעגלעכער פֿאַרווירקלעכונג אירער, צו דעם אידעאַל. ווי קאָן אָט דער אידעאַל פֿאַרווירקלעכט ווערן אויף דעם העכסט־מעגלעכן אופן? ווי קאָן מיין „נאַציע" דערגרייכן דעם העכסטן פּבוד, די רייכסטע אוצרות, די גרעסטע מאַכט און זיין זיכער מיט דעם מאָרגן, אַז קיין אַנדער „נאַציע" וועט דאָס איר ניט אַוועקנעמען? נאָר — דורך דער וועלט־הערשאַפט, דורך דער אונטערי̈אָכונג פון אַלע אַנדערע „נאַציעס" אונטער „מיינער". און אַזוי ווערט דער נאַציאָנאַליסטישער אידעאַל, גראָד, וויל אַן אידעאַל, אַ בלוטדורשטיקער גאָט, וואָס פאַדערט מענטשלעכע קרבנות אויף זיין מזבח אָן אַן אויפהער.

אָדער נעמט די מאָראַלישע אַטוויקלונג פון דער מענטשהייט, דעם אידעאַל פון מענטשלעכער חשיבות, וואָס דאָרף פאַרווירקלעכט ווערן אין מענטשלעכע כאַראַקטערן, געפילן, שטרעבונגען, צילן און מעשים. עס איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס שוין אויף די נידעריקסטע שטופן פון דער מאָראַלישער אַנטוויקלונג האָט דער מענטש, דער „מורד במלכות־נאַטור", דערשפירט איר „אידעע", — וואָס קאָן אויסגעדריקט ווערן מיט די ווערטער: „וואָס ווייטער פון דער נאַטור־בכלל, פון דער חיה, דער בעסטיע, בפרט". דאָס איז קאַמף אַנטקעגן „בעסטיאַליטעט". די טענדענץ פון אָט דער אידעע איז אָן אומענדלעכער אידעאַל, וויל זיין לאָגישער אָפשלוס איז ניט די „הומאַניטעט", די „מענטשלעכקייט", נאָר די פאַנטאַסטישע פיגור פון אַ מלאך. האָט זיך אויך דאָ דער מענטש, געטריבן פון דעם פאַנטאַסטישן אידעאַל, אַנגעטאָן זיך אַליין גענוג צרות, אַרויסגעבראַכט גענוג פאַרהויקערונגען פון זיין אייגענעם מענטשלעכן מהות, מיט די אידעאַלן פון סעקסועלער פּרישות, פון איבעריקע צוימען אויף דעם סעקסועלן פאַר־לאַנג, פון „בטול היש" בכלל, — צרות און פאַרהויקערונגען, וואָס שטאַמען שוין פון דער קולטור־עוואָלוציע, פון דעם אומקריטישן יאָגן זיך צו אַן אומענדלעכן ציל; צרות און פאַרהויקערונען, אין וועלכע די פּרוידיאַנישע שול — אַ דורך־און־דורך נאַטוראַליסטישע — זעט דעם שטאַרקסטן באַ־שולדיקונגס־אָקט אַנטקעגן דעם ענין „קולטור" בכלל.

היינט דער שאַרפער משפט, וואָס ליגט אין דעם עצם מהות פון דעם מאָראַלישן באַוואוסטזיין: דער שטרענגער גזר־דין פון „ובערת הרע מקרביך" — פאַרטיליק דאָס שלעכטס, ד"ה ווידער אַמאָל די „רשעים", וואָס טוען טאָן „אַל־דאָס־בייז!" וויפל אמתע הומאַנע גבורה האָבן געדאַרפט האָבן אין זיך אַ הלל הנשיא, און אַ ישו הנוצרי, וואָס האָבן אויפגעהויבן זייער פּראָטעסט אַנטקעגן דעם גאַנצן ענין פון משפּטן מענטשן! זיינען

דאָך די מענטשן, אַפילו אין זייערע שארפסטע אַפנייגונגען אויף דעם וועג פון בייז, אין תוך, נאָר „גאָט די נשמה שולדיק". זיי זיינען שולדיק זייער נשמה יענעם וועלט־פראָצעס, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט די קולטורעלע עוואָלוציע, מיט אַן „איך"־מענטשן, וואָס האָט דעם דמיון (דעם עמפירישן פאַקט!) פון אַ פרייען ווילן מיט אַ זעלבסט־באַשטימונג, ניט נאָר צום גוטן, נאָר אויך צום בייזן.

און וויפל הומאַניטעט און קולטורעלע טיפקייט ליגט אין דעם שפּרוך פון ברוריה, ר׳ מאירס ווייב: „יתמו חטאים מן התורה, ולא חוטאים!" — „די זינד זאָלן פאַרשווינדן, ניט די זינדיקע!"

צו דער ספערע פון דעם רעליגיעזן באַוואוסטזיין, מיט אירע קער־רימענס פון „הייליק" און „אומווערדיק", ווילן מיר דאָ, אַפילו זיך ניט צו־רירן. ביי מען גאַנצער יראת הרוממות פאַר אָט דער העכסטער ספערע פון דער מענטשלעכער קולטור־שאַפונג, קאָן איך דאָך ניט לייקענען, אַז ווי נאָר מען עפּנט אַ שפּעלטעלע אין דער טיר פון דער מענטשלעכער רעליגיעזער געשיכטע, פון די „הייליקייטן", וואָס זי האָט אַרויסגעבראַכט, פון די פאַנאַטישע קאַמפן, וואָס זיינען געפירט געוואָרן אין דעם נאָמען פון זייערע אידעען און אידעאַלן, שלאָגט פון דעם שפּעלטעלע אַזאַ שווערער יאַטקע־גערוך, אַז עס איז גלייכער, תיכף צו־צושליסן די טיר . . .

קאַפּיטל צוואַנציק

אידעאַליסטישע „מינים" אין דער קולטור־עוואָלוציע

אין דער נאַטור דערקענט דער יחיד אינסטינקטיוו די יחידים פון זיין מין. פאַברס עקספּערימענטן און אַבסערוואַציעס אויף דעם לעבן פון די אינסעקטן לאָזן דורכבליקן, אַז דערביי שפּילט אַ גרויסע ראָלע דער שאַרף אַנטוויקלטער חוש הריח. וועג אַ „זי" פון אַ נאַכט־פלאַטער איז געבוירן געוואָרן ביי פאַבערן אין זיין הויז, האָט זי צוגעציגן צו זיך הונדערטער פלאַטער־זכרים פון דעמזעלביקן מין פון צענדליקער מיילן די ווייט.

ביי דעם מענטשן, מיט זיין זעלבסט־באַוואוסטזיין, ווערן אַ סך אינסטינקטן אָפּגעשוואַכט. דער באַוואוסטזיין און די זעלבסט־באַשטימונג פאַרנעמען זייער פּלאַץ, אָבער אויך דאָ זעצט זיך דורך דער כּלל פון „מצא מין את מינו". נאָר אין דער קולטור־וועלט קומען אויף אַ סך אַנדערע מינים, וואָס זייער יסוד איז ניט דער בוי פון זייער קערפער, נאָר זייער ראָלע אין דעם קולטור־פּראָצעס. און די יחידים פון די נייע מינים דערקענען די „אייגענע" און די „פרעמדע" ניט אינסטינקטיוו, דורך דער ווירקונג פון אַ וועלכן עס איז חוש, נאָר דורך סימנים, וואָס שטאַמען פון אַ מענטשלעכן באַוואוסטזיניקן „נשמה"־לעבן.

אייניקע אַזעלכע מינים שטאַמען פון דער עקאָנאָמישער קולטור. דאָס זיינען די קלאַסן, באַרופן און גרופּעס, וואָס שפּילן באַזונדערע ראָלעס אין דעם עקאָנאָמישן פּראָצעס. אין זייער יסוד ליגט די ירושה פון דער אַני־מאַליש־סאָציאַלער עוואָלוציע, מיט איר טענדענץ, פונאַנדערצעטיילן די אַרבעט פון דעם גאַנצן קאָלעקטיוו צווישן אינצלנע גרופּעס און יחידים, וואָס דערביי, ווערן אויך זייערע איברים צוגעפּאַסט צו דער ראָלע, וועלכע זיי דאַרפן שפּילן אין דעם קאָלעקטיוון לעבן. אין דעם קולטור־פּראָצעס, וואו דער „קאַמף פאַר אינדיווידואַליטעט" מישט זיך אַריין אין דעם „קאַמף

פֿאַר עקזיסטענץ״, ווערט אָפּגעשוואַכט די צופֿאַסונג פֿון די איבערים, ווערט אָבער אָפּט נאָך מער פֿאַרשטאַרקט די צופֿאַסונג פֿון דעם נשמה־לעבן צו דער אָדער יענער סאָציאַל־עקאָנאָמישער ראָלע — אַ צופֿאַסונג, וואָס קאָן איבערגיין בירושה פֿון דור צו דור.

דעם פּלאַץ פֿון דעם אינסטינקט פֿאַרנעמט דאָ דער באַוואוסטזיניקער אינטערעס, און יענע ריין פּסיכאָלאָגישע דערשיינונגען, וואָס שטימען צונויף מיט דעם אינטערעס. צו די עגאָאיסטישע שטרעבונגען פֿון דעם יחידס קאָמף פֿאַר עקזיסטענץ און אינדיווידואַליטעט קומען צו די אינטערעסן פֿון דעם קלאַס אוּן פֿון דער גרופּע, צו וועלכע ער געהערט. דאָס בלאָזט נאָך מער פֿונאָנדער דעם קאָמף צווישן די פֿאַרשיידענע גרופּן אוּן פֿאַרמערט דעם סכום פֿון מענטשלעכע ליידן, וועלכע ער ברענגט מיט זיך.

דער געווינטלעכער מענטשלעכער גדאָנק האַלט, אַז אָט די איינטיילונג אין פֿאַרשיידענע עקאָנאָמישע קולטור־מינים, איז אַן אייביקע אוּן אַ נאַטירלעך־נויטוועניקע. שוין אין דעם אַלטן רוים האָט מען געקעמפּט אָנטקעגן די שקלאָפֿן־אויפֿשטאַנדן מיט דער טעאָריע, אַז אַ מענטשלעכע געזעלשאַפֿט איז פֿונקט, ווי אַ לעבעדיקער גוף, אָדער ווי אַ בינשטאָק. מען האָט געגלייבט, אַז עס ליגט אין דעם דרך הטבע, עס זאָלן זיין שקלאָפֿן, וואָס זאָלן מיט זייער אַרבעט שפּייזן די איבעריקע איברים פֿון דעם איינהייטלעכן געזעלשאַפֿטלעכן אָרגאַניזם. אויך אין דער אַלט־יידישער וועלט, איז מיט זיכערקייט אַרויסגעזאָגט געוואָרן דער גדאַנק, אַז „אי אפשר לו לעולם בלי בושם ובלי בורסקי. אשרי למי שבושם, אוי לו למי שבורסקי״. „די וועלט קאָן ניט עקזיסטירן אָן אַ בשמים־מאַכער אוּן אַ גאַרבער. וואויל צו דעם בשמים־מאַכער; וויי צו דעם גאַרבער״.

די עקאָנאָמישע„מינים״ זיינען אָבער ניט די אייניציקע, וואָס דער קולטור־פֿראָצעס ברענגט אַרויס. מיר האָבן שוין אָנגעוויזן אויך אויף די נאַציאָנאַלע און רעליגיעזע „מינים״, וואָס קומען אויף אין דעם קולטורעלן לעבן, ביי אַלע אַזעלכע „מינים״, אין וועלכע די יחידים ווערן אַריינגעבוירן, ווי אין אַ „נאַציאָנאַליטעט״, אָבער אויפֿגענומען, ווי אין אַ רעליגיעזער קהילה, שטעלט זיך איין אַ סאָלידאַריטעט פֿון אינטערעסן וואָס שטרעבט צו דער דערהאַלטונג, דער פֿאַרמערונג אוּן דער פֿאַרשטאַרקונג פֿון דעם גאַנצן „מין״. די סאָלידאַריטעט שטרעקט זיך אויס נאָר „אויף די אייגענע״, אויף די „גוטע״. די „פֿרעמדע״, די „שלעכטע״ דאַרפן, לויט די פֿאַדעראונגען פֿון דעם „אידאַל״, וואָס שטרעבט צו דעם „העכסטן גוט״, „נאַטירלעך״ אויסגעוואָרצלט ווערן עד לחרמה.

צו אַט די ריין קולטורעלע מינים, מיט זייער קעגנזייטיקן קאַמף, מיט זייערע פאַרטיליקונגס־קריגן און באַהערשונגס־קריגן, מוז מען צורע־כענען נאָך אַ היפש ביסל אַנדערע. אַנהענגער פון דער אַדער יענער שפּראַך; פון די אַדער יענע מנהגים און היסטאָרישע טראַדיציעס, פון די אַדער יענע געזעלשאַפטלעכע אַדער קולטורעלע אידעאַלן בילדן פאַרשיי־דענע פאַרטייען, סעקטעס, ריכטונגען, קולטור־ספערעס און אַפילו שטאַטן. זיי אַלע זיינען פראָדוקטן פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, מיט אירע „קער־רימענס" פון „גוט" און „שלעכט". ביי זיי, ביי אַלעמען הערשט דער טיפסטער גלויבן, אַז נאָר זייערע אידעען און אידעאַלן שטעלן מיט זיך פאָר די העכסטע פאַרקערפערונג פון „אַל־דאָס־גוטס"; פון ניצלעכקייט, שיינקייט, אמת, מענטשלעכע חשיבות און הייליקייט. די שטאַרקסטע ראַלע שפּילט דערביי דער אידעאַליסטישער גלויבן אין דעם אַבסאָלוטן אמת, אַבסאָלוטן יושר וכו', ווי אויך דער גלויבן, אַז מיט אַט די העכסט אידע־אַליסטישע מעלות זיינען נאָר זיי אַליין געבענטשט. אין אַט דעם גלויבן ליגט דער טיפסטער וואָרצל פון דעם פאַנאַטיזם — אַלץ איינס פון וועל־כער ריכטונג — וואָס האָט דער מענטשהייט אָפגעקאָסט אַזוי פיל שטרא־מען בלוט, אַזאַ ים פון יסורים, ווייל אויך אַט די אידעאַליסטישע, ריין קולטורעלע „מינים" הייבן אויף אַ העפטיקן קאַמף, אין דעם נאָמען פון „אַל־דאָס־גוטס", מיט וועלכן די אייגענע זיינען געבענטשט, אַנטקעגן „אַל־דאָס־בייז", מיט וועלכן די „פרעמדע" זיינען פאַרשאָלטן.

די אַלע קולטורעלע פראָצעסן אין איינעם פאַרמערן די שטראָמען פון מענטשלעכע ליידן. דער גלויבן אין דעם „אַבסאָלוטן אמת", מיט זיין פאַנאַטיזם, מיט זיין האָס צו די קעגנער, רופט זיך אָבער אויך אָפ אויף דעם פסיכישן מהות פון יעדן יחיד.און דער „מענטש", דער „שיער ניט אַ גאָט" — ניט נאָר דער עגאָאיסטישער מענטש, נאָר אויך דער אידע־אַליסטישער — וועלט שיער ניט אַ טייוול צו אַלע יענע מיטמענטשן, וואָס געהערן צו אַנדערע „מינים", וועלכע ער מוז באַטראַכטן פאַר „פרעמדע", מיט וועלכע מען מעג זיך באַגיין לויט דעם באָפעל פון „לא תחיה כל נשמה", קיין איין „פרעמדער" ד"ה „שלעכטער" לעבעדיקער מענטש זאָל ניט בלייבן אויף דער וועלט. אין דער טענדענץ אויסצוראָטן אַלע „פרעמ־דע" — לייבלעכע אַדער אידאַישע — איז דער מענטש נאָך אומברחמנות־דיקער, אידער יענס פליגעל אין פאַברס עקספּערימענט, וואָס מיר האָבן געבראַכט אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל. יענע פליגעלע איז זיך מוסר־נפש פאַר דעם אייגענעם „מין" און מאַכט אַ תל פון דעם פרעמדן. אויך דער מענטש הייבט זיך אויף אויף די העכסטע הייכן פון מסירת־נפש, איז

גובר דעם אינסטינקט פון יחידישער זעלבסט־דערהאַלטונג ניט אינסטינקטיוו, נאָר דורך זיין זעלבסט־באַוואוסטזיין און זעלבסט־באַשטימונג. פון דער אַנדער זייט אָבער פאַלט ער אַראָפּ בנוגע די „פרעמדע" צו נאָך א טיפערער טיף פון אַכזריות, ווייל זיין פאַנטאַזיע, אויפגערודערט דורך דער לוסט צו טויטן און צו פיניקן, טראַכט צו אַזעלכע „מעטאָדן" און אינסטרומענטן, פאַר וועלכע אַן אַשמדאַי וואָלט זיך געשעמט אין זיין טיפן האַלדז אַריין... לייענט די געשיכטע פון דער אינקוויזיציע, לייענט, ווי דער מענטש פירט זיך אויף אין א קריג, אַדער אין א רעוואָלוציע.

די קריטיק פון דעם מענטשן איז א גערעכטע קריטיק, ווייל זי שטאַמט פון דעם מענטשן מיט זיינע אידעאַלן, וואָס ווילן אויך האָבן אַן אידעאַלן מענטשן. אין דער קריטיק פון דעם מענטשן און אַפילו פון דער גאַנצער קולטור, איז ער ניט מורד אין איר ממשלה, ווייל אויך דא בלייבט ער טרייַ איר הויפט־פריציפ: דער איינטיילונג פון „גוט" און „שלעכט"; ווייל אויך דא איז ער א זעלבסט־מיטל אין איר וויטערדיקער אַנטוויקלונג.

דער מענטש, דער „מורד במלכות־נאַטור", האָט זיך דערווייל אויסגעלערנט, צו באַהערשן די דרויסנלעכע נאַטור ביז צו א היפש הויכן גראַד. א סך קלענער זיינען זיינע דערגרייכונגען אין דער באַהערשונג פון זיין אייגענער נאַטור. דערצו מוז ער פריער געווינען א קלאָרן אייגזען אין יענער שטופע פון דער קולטור־עוואָלוציע, אויף וועלכער ער געפינט זיך נאָך. זי איז, ווי מיר האָבן געזען, אַן איבערגאַנגס־שטופע. עס זיינען נאָך אין איר ניט אויסגעהאַרמאָניזירט די טענדענצן, וואָס שטאַמען פון דער אַנימאַלישער ממשלה און פון דער אַנימאַליש־סאָציאַלער. די הומאַניטעט, וואָס איר אַנטוויקלונג איז דער הויפט־באַדינג פאַר דער קולטור־רעלער עוואָלוציע, האָט נאָך ניט גובר געווען די בעסטיאַליטעט, וואָס קאָן אַריינכאַפן אין איר מאַכט אַפילו די בעסטע מענטשן, וען זייער פאַנאַטיזם טרייבט זיי אין קאַמף אַנטקעגן די „פרעמדע".

עס זיינען דעם מענטשן אויך נאָך ניט קלאָר יענע געפאַרן, וואָס ליגן אין דער קולטורעלער עוואָלוציע גופא: די געפאַרן פון דעם קאַמף „פאַר אינדיווידואַליטעט", וואָס פירט, צו דעם עגאָאיזם אַן א צוים אויף זיך; די געפאַרן פון דעם אידעאַל, דער שרעקלעכסטער מאַכט אין דער מענטש־לעכער געשיכטע, וען אויך דער קאַמף פאַר אים ווערט ניט געהאַלטן אין די ריכטיקע גרענעצן פון „מענטשלעכקייט", פון „הומאַניטעט".

דער מענטש וועט נאָך דאַרפן איינזען, ווי פאַלש ער איז, צו טראַגן זיך אַן אויפהער אין דער ריכטונג פון א וועלכער עס איז איינצלנער אידעע, וואָס איז גראָד אים געוואָרן ליב און טייער.

דער מענטש דאַרף האָבן אַ מאָסשטאָב, וואָס מיט זיין הילף זאָל ער קאָנען האַלטן אין צוים די אויפגעפלאַמטע ליידנשאַפטן פון דעם יחיד אין זיין שטרעבן ניט נאָר צו עקזיסטירן, נאָר אויך צו אינדיווידואַליזירן, אויף וויפל זי דריקט זיך אויס אין דער יאָגעניש נאָך רייכטום, כּבוד און מאַכט. דער מענטש דאַרף קאָנען האַלטן אין צוים יענע ליידנשאַפטן, וואָס שטאַמען פון דער אַנימאַליש־סאָציאַלער עוואָלוציע מיט איר אינטיליגנץ אין פאַרשיידענע, זעלבסשטענדיקע גרופּן און קלאַסן מיט דער־זעלביקער יאָגעניש נאָך רייכטום, כּבוד און מאַכט, שוין ניט נאָר פאַר די יחידים אין זיי, נאָר פאַר דעם גאַנצן קאָלעקטיוו. און אין צוים מוזן אויך געהאַלטן ווערן די ליידנשאַפטן, וואָס פליסן פון די קולטורעלע אי־דעען, מיט זייער אימפּעטיקן טראָג זיך צו פאַרוואַנדלען אין אידעאַלן, וואָס זאָלן פאַרווי־קלעכט ווערן „אַבסאָלוט", דווקא „הונדערט־פראָצענ־טיק", ווי צ"ב די אידעאַלן פון דער אַבסאָלוטער גלייכהייט, אָדער אַבסאָ־לוטער פרייהייט פון דעם יחיד.

דער פילאָסאָפישער געדאַנק האָט שוין פון לאַנג אָן איינגעזען, אַז אין אָט די אָלע ליידנשאַפטן ווערט דער מענטש פאַרשקלאַפט צו זיי. דער מענטש, וואָס איז, לויט זיין תּוך אַ „זעלבסט־מיטל" אין דער קולטור־עוואָלוציע, ווערט דערביי שיער ניט אַ בּי־ינדער מיטל אין איר פראָצעס.

וואָס איז אָבער דער מאָסשטאָב, וואָס זאָל קאָנען איינצוימען די אָלע ליידנשאַפטן?

די אָלטע „העדאָניקער" — אָט די, וואָס האָבן זיך אַזוי שטאַרק אָפ־געגעבן מיט דעם פראָבלעם פון דעם מענטשלעכן גליק, און געזען זיין תּוך אין וואָס מער הנאות און תּענוגים — ווי מיר האָבן אויבן געזען — האָבן געפונען דעם מאָסשטאָב און די צוים אין אַריסטיפּפ כלל: „עכּא אוך עכאמאי", „איך באַזיץ, ניט איך ווער באַזעסן". איך בין דער באַלעבאָס אויך אויף מיינע תּענוגים. מאַקס שטירנער, וואָס האָט שוין געלעבט אין אונדזערע צייטן, אין אַ רייכער קולטור, וואָס האָט שוין געהאַט אַזוי פיל קאָמפּן פאַר אידעאַלן, הינטער זיך, האָט אָט דעם „איך"־פרינציפּ פונאַנ־דערגעוויקלט אין אַ גאַנצן סיסטעם און אַרויסגעבראַכט די וואַרנונג, אַז דאָס „איך" זאָל זיין אַ באַלעבאָס אויך אויף די אידעאַלן, און ניט די אידעאַלן אויף אים.

דער פעלער פון דער גאַנצער „איך"־פילאָסאָפיע ליגט דערין, וואָס מען זעט ניט איין, אַז „איך"־באַוואוסטזיין איז אָן אַרגאַן, אָן אייגנאַר־טיקער אינסטרומענט אין דער קולטורעלער עוואָלוציע; אַז דער „איך"־מענטש איז נאָר אַ זעלבסט־מיטל און ניט קיין זעלבסט־צוועק, און אַז

די אידעאַלן זיינען גראָד די וויכטיקסטע קער־רימענס אין דעם — ליידער נאָר אָלץ טראָגישן פּראָצעס פון דער קולטורעלער עוואָלוציע.

די העדאָניסטן, ווי אויך זייערע קעגנער, די "קיניקער" און "סטאָ־איקער", זיינען אויף אַזוי פיל גערעכט, אויף וויפל זיי זעען אין, אַז דאָס שטרעבן צו דעם אייגענעם גליק, איז די פונדאַמענטאַלסטע שטרע־בונג פון יעדן מענטשלעכן "איך". מען מוז אָבער פּרואָווּן זיך טיפער אַראָפּצולאָזן אין דעם פּראָבלעם פון גליק, דעם פּראָבלעם פון "איך" און אין דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן.

דעמאָלט קאָן זיך אַרויסווייזן, ווי מיר האָבן דאָס געזען אין אונדזער איצטיקער באַטראַכטונג, אַז "איך קאָן זיין גליקלעך נאָר דעמאָלט, ווען "איך" בין דערבייַ ניטאָ", ווי דאָס פּאַראַמתן ניט נאָר פילע פון די גרעסטע דענקער פון דער מענטשהייט, וואָס זיצן ביים ברעג־שטראָם פונעם לעבן און פילאָסאָפירן וועגן אים, נאָר אויך פון אַ סך געהויבענע "גליקס־קינדער" — אַ גענטע, אַ שאָפענהאָוער, אַ טאָלסטאָי און אַ לאָסאָל — וואָס זיינען געשוואומען דירעקט אין דעם שטראָם. דאָס רעטעניש־פולע פאָר־שווינדן פון דעם "איך" אין דעם גליק, לאָזט זיך גרינג דערקלערן דורך דעם אומשטאַנד, וואָס דער אָביעקטיווער זין פון דעם מענטשלעכן לעבן — דער שכלדיקער אינהאַלט פון יעדן מענטשן — באַשטייט אין יענער ראָלע, אָדער ראָלעס, וועלכע ער שפּילט אין באַשאַפן קולטור, העלפן איר באַשאַפונג און אויפהאַלטן זי דורך נהנה זיין פון איר, און איבערגאַנדערשן זי אין דעם לויף פון איר אַנטוויקלונג.

גליק שטעלט זיך אין נאָר דעמאָלט, ווען דער זין פון דעם מענטש־לעכן לעבן ווערט פאַרווירקלעכט אין זיין צוויפאַכן באַדייט, אי ווי אַ שכלדיקער אינהאַלט, אי ווי אַ בר־דעתדיקער תּכלית. די אומגלייקן פון וועלכע מיר ליידן, נעמען זיך דערפון, וואָס די פאָרמאַטיווע קרעפטן פון דער קולטורעלער עוואָלוציע האָבן ניט אַרויסגעבראַכט יענע מענטש־לעכע, הומאַנע לעבנספאָרמען, אין וועלכע יעדער מענטש זאָל קאָנען זיין אַ פרייער זעלבסט־מיטל אין דעם פּראָצעס פון שאַפן און איבערשאַפן קול־טורן וויייל יעדער מענטש איז דער אינסטרומענט, דער אָרגאַן פון איר אַנטוויקלונג.

מיר האָבן געזוכ טעמים צו האַלטן אין אייגעם מיט קאָרל מאָרקסן און די סאָציאַליסטן, אַז אין דער גאַנצער מענטשלעכער אַנטוויקלונג, ד"ה אין דעם גאַנצן פּראָצעס פון קולטור־שאַפונג, ליגט גראָד די טענדענץ אַרויסצובערענגען אָט די נייטיקע הומאַנע, מענטשלעכע לעבנס־פאָרמען — דער עיקר אין דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן. אָבער אויך אָט די טענדענץ,

ווי אַלץ אין דער קולטורעלער עוואָלוציע, קאָן דורכגעפירט ווערן נאָר דורך די זעלבסט־מיטלען, דורך דעם מענטשנס זעלבסט־באַוואוסטזיין און זעלבסט־באַשטימונג.

מיר זאָלן אַלע שטרעבן צו אַזעלכע גענעלשאַפטלעכע לעבנס־פאָרמען, וואו יעדער מענטש וועט קאָנען פירן אַ גליקלעכן לעבן, לויט די ראָלעס, וועלכע ער דאַרף שפילן אין דער קולטור־שאַפונג.

קאַפּיטל איין און צוואַנציק

דער זין פון דעם מענטשלעכן לעבן

דער בר־דעתדיקער תכלית פון דעם מענטשלעכן לעבן איז זיין גליק — אַ נשמה־צושטאַנד, וואָס גיט אים די פולסטע באַפרידיקונג. אָט דעם צושטאַנד קאָן ער דערגרייכן נאָר דעמאָלט, ווען זיין „איך" וועלט אייגענע עקזיסטענץ, וויי דער שכלדיקער אינהאַלט פון דעם מענטשנס לעבן באַשטייט אין יענע ראָלעס, וועלכע ער שפילט, ווי אַ „זעלבסט־מיטל" אין די פּראָצעסן פון דער קולטורעלער עוואָלוציע.

אָט די קולטורעלע עוואָלוציע איז די אונדז, מענטשן, באַקאַנטע העכסטע ממשלה פון דער וועלט־עוואָלוציע בכלל, וואָס הייבט זיך פאָר אונדז אָן מיט דער קאָסמישער אַנטוויקלונג. ווי די ביאָלאָגישע עוואָלוציע איז אַ טייל, אַ קלענערער, אינעווייניקסטער קרייז אין דעם גרעסערן קרייז פון דער קאָסמישער; ווי די אַנימאַליש־סאָציאַלע עוואָלוציע איז אַ קלענער קרייז אינעווייניק אין דער ביאָלאָגישער, אַזוי איז אויך די קולטורעלע עוואָלוציע אַ קלענערער, אינעווייניקסטער קרייז אין דער בריי־טערער, אַנימאַליש־סאָציאַלער, וואָס נעמט אין זיך אַריין די געזעלשאַפט־לעכע לעבנס־פאָרמען אויך פון ניט־מענטשלעכע באַשעפענישן.

די פאָרשיידענע ממשלות פון דער וועלט־אַנטוויקלונג זיינען ווי דיקע פאַראַלעלע קרייז־שניטן אין אַ קאָנוס. יעדער אינעווייניקסטער, אַדער ענגערער קרייז־שניט שטייט העכער פאָר דעם אונטערשטן, האָט אַבער אויך אין זיך די גרונט־פרינציפן פון דעם אונטערשטן קרייז־שניט, נאָר אין אַן איבערגעאַנדערשטער פאָרעם. די ווירקונגען פון דער „שווער־קראַפט", פון דער מאַטעריעלער באַוועגונג, פון טעמפּעראַטור, ברענען אין אַ לעבעדיקן אָרגאַניזם אַרויס אַנדערע דערשיינונגען, אַיידער אין אַ ניט־לעבעדיקן חומר. און אַ לעבעדיקער אָרגאַניזם האָט נאָך דערצו אייגן־אַרטיקע דערשיינונגען, וואָס זיינען אין אַ ניט־לעבעדיקן ניט בנמצא. אַזוי

ווערן די ווירקונגען פון דער ביאָלאָגישער און פון דער אַנימאַליש־סאָ־ציאָלאָגישער ממשלה ניט פאַרשוואונדן אין דער קולטור־ממשלה, אָבער ווערן איבערגעאָנדערשט. פון נאַטור־דערשיינונגען ווערן זיי קולטור־דער־שיינונגען, פֿראָדוקטן פון אַ מענטשלעכער זעלבסט־באַשטימונג, אַרומגע־וועבטע מיט מענטשלעכע געדאַנקען („אידעען"), וואָס מאַכן אויס זייער קולטורעלן תוך.

דערצו האָט די קולטור־עוואָלוציע אירע אייגענע, ריין קולטורעלע דערשיינונגען, וואָס קומען ניט פאָר, ניט אין דער ביאָלאָגישער, ניט אין דער אַלגעמיין־סאָציאָלאָגישער ממשלה.

לאָזן מיר אַרויס פון אויג דעם קאָסמישן גרונט פון דעם „קאָסמוס", דאָרפן מיר דעם מענטשן באַטראַכטן ווי אַ „בירגער" פון דריי ממשלות: (א) פון דער ביאָלאָגישער, אין וועלכער דער מענטש פאַרוואַנדלט די ניט־לעבעדיקע מאַטעריע אין דער לעבעדיקער מאַטעריע פון זיין גוף; (ב) פון דער סאָציאָלאָגישער, אין וועלכער ער בויט, אין איינעם מיט אַנדערע מענטשן, די פאָרמען פון זיין געזעלשאַפטלעכן לעבן, ווי אויך די טעכנישע מיטלען, צו באַפרידיקן זיינע באַדערפענישן און פאַרטיילט די געזעלשאַפטלעכע אַרבעט צווישן די איינצלנע אַרבעטער און (ג) פון דער ריין קולטורעלער, אין וועלכער ער באַשאַפט די אַזוי אָנגערופענע ריין גייסטיקע גיטער — טעאָרעטישע דערקענטעניש (וויסנשאַפט און פילאָסאָפיע), מאָראַל, קונסט און רעליגיע.

יעדע פון אָט די ממשלות, וואָס נעמען אַן אַנטייל אין דער קולטור־רעלער עוואָלוציע, האָט אירע באַדינגונגען פאָר אַ מענטשלעכן גליק, וואָו דער מענטש זאָל זיך קאָנען באַטייליקן, ווי אַ זעלבסט־מיטל אין דעם פֿראָצעס פון דער קולטור־שאַפונג און דערביי זאָל אייגעשלונגען ווערן זיין אייגענער „איך"־באַוואוסטזיין.

(א) ווי אַ „בירגער" פון דער ביאָלאָגישער ממשלה, מוז יעדער מענטש קאָנען באַפרידיקן אין דער פולסטער מאָס זיינע פיזיאָלאָגישע באַדער־פענישן אין זייער קולטורעלער איבעראַנדערשונג: ער דאַרף האָבן גענוג גוטע שפּייז, קליידונג, וואוינונג און היגיענישע לעבנס־באַדינגונגען. און האָבן דאַרף ער זיי ניט אין דער קוואַנטיטעט פון אַ ביאָלאָגישן עקזיסטענץ־מינימום — אויף צו „דערהאַלטן די נשמה" — נאָר אין דער קוואַנטיטעט און קוואַליטעט פון אַ קולטור־מינימום, וואָס הייבט זיך פּסדר מיט דעם וואוקס פון דעם קולטור־ניוואָ און מיט דעם אַנטוויקלונגס־גראַד פון די פֿראָדוציר־קרעפטן.

ניט די שקלאָפן, וואָס האָבן געאַרבעט פאַר זייערע האַרן, ניט די פאַרקנעכטעטע פויערים, וואָס האָבן געאַרבעט אויף די פריצים, נאָר די גרויס־אַרבעטער, וואָס אַרבעטן אויף דעם קאַפּיטאַליסט, קאָנען, אין דער באַפּוירידיקונג פון זייערע ריין מאַטעריעלע באַדערפענישן, בדרך כלל דער־גרייכן אָנ נשמה־צושטאַנד, וואו דאָס „איך״־באַוואוסטזיין זאָל אייגנע־שׂונגען ווערן אין העכערער, קוטורעלער אַרויסברענגונג. מען קאָן ניט פאַרגעסן דאָס אייגענע „איך״ און דעם גורל פון די „אייגענע״, וועלכע האָבן קעלט, וועלן דלות און קראַנקהייט דערמאָנען שטענדיק אָן זיי. און מען קאָן אויך ניט זיין — און מען זאָל אויך ניט זיין — קיין „שמח בחלקו״, וועלן מען זעט פאַר זיך דעם תהום פון דער עקאָנאָמישער אומ־גלייכהייט, וואָס הערשט צווישן „רייך״ און „אַרעם״, פון דער אונטער־דריקונג און דער אומגערעכטיקייט, אויף וועלכער די איצטיקע געזעל־שאַפטס־פאַרמען זיינען געבויט. דער דאָרשט נאָך גערעכטיקייט און גלייכ־הייט שטייט דאָ אין וועג צו דער אינעווייניקסטער באַפרידיקונג.

און די גרויסע מאַסן קאָנען איצטער ניט האָבן אָפילו יענעם קולטור־גליק, וואָס שטאַמט פון דער ליב־געוואָרענער אַרבעט, וועלן דאָס „איך״־באַוואוסטזיין ווערט פאַרטרונקען אין איר, ווי, זאָגן מיר, די אַרבעט פון יענעם זקן, וואָס האָט געפלאַנצט פרוכט־ביימער פאַר זיינע אייניקלעך.

אָ מענטש מיט, זאָגן מיר, מאַלערישע פעאיקייטן, וואָס שטרעבט צו ווערן אָ „זעלבסט־מיטל״, אָ באַוואוסטזיניקער שאַפער אין אָט דעם צווייג פון דער מענטשלעכער קולטור, קאָן ניט זיין גליקלעך, וועלן ער איז סאָ־ציאַל־עקאָנאָמיש געצוואונגען צו שטיין אָכט שעה אָ טאָג און טאָן אַרבעט, וואָס שלאָגט אים צו דער גאַל.

אויב די אַרבעט, אָפילו די פיזישע, איז דער לעבנס־אַרויסווייז פון דעם מענטשן, ווי קאַרל מאַרקס לערנט אונדז, דאַרפן די פאַרמען פון דעם סאָציאַל־עקאָנאָמישן לעבן איבערגעפורעמט ווערן אַזוי, אַז יעדער איינער זאָל קאָנען פרייוויליק אויסקלייבן יענע ראָלע אין דעם פראָצעס פון באַשאַפן מאַטעריעלע גיטער, וואָס זיינען אָמנאָענטסטן צו זיינע פע־איקייטן און נייגונגען, ווייל נאָר אין זיי, קאָן ער ווערן אָ פרייער, אָ מענטשלעך חשובער זעלבסט־מיטל אין דער קולטורעלער עוואָלוציע.

אָט דער באַדינג פאַר דעם ביאָלאָגישן גליק אין דער קולטורעלער טפערע האָט צום ערשטן מאָל קלאָר אַרויסגעבראָכט דער סאָציאַליסט פוריע, און זינט דעמאָלט איז דאָס פאַרבליבן איינער פון די וויכטיקסטע אמתן אין דעם סאָציאַליסטישן וועלט־באָגעם. די פראָדוצירונג פון מא־טעריעלע גיטער רופט מאַרקס אָן „די ממשלה פון נויטוועדיקייט״. אין

איינעם מיט אַלע אַנדערע סאָציאַליסטן, זעט ער פֿאַרויס אַ צייט, ווען די געזעלשאַפֿטלעכע פֿאָרמען אין אָט דער ממשלה ווילן פֿאַרלירן זייער איצטיקן כאָאַטישן כאַראַקטער, ווען זיי ווילן אַוועקגעשטעלט ווערן אונטער דעם קאָנטראָל פון דעם מענטשלעכן באַוואוסטזיין און ווילן געפֿורעמט ווערן לויט די פּאָדערונגען פון דער „מענטשלעכער חשיבות".

וויפל מען זאָל זיך ניט חקרענען וועגן אָט דעם ענין, מוז מען קומען צו דעם זעלביקן רעזולטאַט, צו ווילכן מאַרקס איז געקומען.

דער אידעאַל פון יעדער סאָציאַליסטישער איבערפֿורעמונג קאָן ניט זיין קיין אַנדערער, ווי נאָר דער פֿרייער סאָציאַליזם, וואו יעדער יחיד קאָן זיך אויסלעבן אין יענע אַרטן אַרבעט, וואָס זיינען אים באַוונדערס ליב און טייער, און וואו ער קאָן האָבן געניג מאַטעריעלע גיטער אויף צו באַפֿרידיקן אַלע זיינע ביאָלאָגישע הצטרכותן, לויט דעם קולטור־ניוואָ, אויף ווילכן די מענטשהייט ווערט שטיין. דאָס איז דער אידעאַל, צו ווילכן יעדער באַוואוסטזיניקער מענטש זאָל שטרעבן, אויב אויך ער ווייל האָבן גליק, לויט דעם זין פון זיין מענטשלעכן לעבן, ווי אַ זעלבסט־מיטל אין דעם קולטורעלן פֿראָצעס. נאָטירלעך, מוז מען דאָ ניט אַרויסלאָזן פון אויג, אַז אויך אָט דער אידעאַל פון אַבסאָלוטער פרייהייט אין דעם אַר־בעטס־פֿראָצעס קאָן ניט דורכגעפירט ווערן „הונדערט־פֿראָצענטיק", ווייל זיין גלייכע ליניע ווערט איבערגעשניטן דורך די ליניעס פון אַנדערע גלייכ־באַרעכטיקטע און גלייך חשוב־מענטשלעכע אידעאַלן.

(ב) ערשט ווען די געזעלשאַפֿטלעכע אַרדענונג ווערט איבערגעבויט ווערן, לויט די פּאָדערונגען פון דעם פרייען סאָציאַליזם, ווילן קאָנען אַריינ־טרעטן פֿאַר די גרויסע מאַסן יענע באַדינגונגען פֿאַר אַ מענטשלעך גליק, וואָס שטאַמען פון דער סאָציאַלאָגישער ממשלה אין דער ווילט־עוואָלוציע. דאָס זיינען יענע גליק־געפילן, וואָס שטאַמען פון דער ל י ב ע צ ו ד י מ י ט־מ ע נ ט ש ן — געפילן אין ווילכע טאָלסטאָי האָט געזען דעם אייג־ציקן מקור אין תוך פון גליק בכלל. וואַרפט מען אַראָפּ די איינזייטיקע פֿאַרהויקערונגען, ווילכע טאָלסטאָי אַליין האָט אַריינגעטראָגן אין זיין ווילט־באַנעם, בלייבט די קאָלאָסאַל־וויכטיקע פסיכאָלאָגישע אַנטדעקונג, אַז מענטשנליבע, ביז צו מסירת נפש פאַר דעם אַנדער מענטשן, איז אַ קוואַל פון אַ העכסט געשטייגערטן גליק־צושטאַנד. די דערקלערונג גע־פינען מיר אויך דאָ אין דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן, אין זיין אַ זעלבסט־מיטל אין דעם קולטור־פֿראָצעס.

קיין פסיכישע דערשיינונג איז ניט אָזוי אינטענסיוו, ווי די געפילן. ניט אומזיסט האָט זיי אייגער, אַ פסיכאָלאָג, אַנגערופן: „די שפּייז פון

דער מענטשלעכער נשמה״. אין קיין אַנדער נשמה־לעבן איז מען ניט אַזוי אַ „זעלבסט״, און פילט מען זיך ניט אַזוי אַ „זעלבסט״, ווי אין דער ספערע פון געפילן. און אין דער זעלביקער צייט איז די ליבע צו אַנדערע מענטשן, וועלן קאָנצענטרירט און אינטענסיוו, אויף דעם העכסטן אופן מסוגל איינצושלינגען דאָס „איך״־באַוואוסטזיין, ביז ער פאַרלירט זיך אין גאַנצן אין דעם אינטערעס צו דעם אַנדערנס לעבן. מיר האָבן שוין איצטער ביישפילן דערפון אין דער מוטער־ליבע צו די קינדער, אין דעם אויפפיר פון אַ פראַנציסקוס פון אַסיזי, פון דעם אפשר לעגענדאַרישן סאָקיאַ מוני (בודדאַ).

די פאָדערונג פון דער טאָלסטאָיאַנישער מאָראַל, מען זאָל ליבן יעדן מענטשן, יעדע לעבעדיקע בריאה, ווי אַ נאָרמאַלע מוטער ליבט איר קינד — וואָס איז אייגנטלעך, אין טאָלסטאָיס זין, — ניט אַ פאָדערונג, נאָר אַ גוטע עצה, ווי אזוי צו דערגרייכן די העכסטע שטופע פון גליק — קאָן אין דעם איצטיקן צושטאַנד פון דער קולטורעלער עוואָלוציע, ניט אָנגענומען ווערן. דאָרטן, וואו די לעבנס־באַדינגונגען, סיי די מאַטעריעלע סיי די גייסטיקע, רופן אַרויס צעשפליטערונגען, קאָנפליקטן, קאָמף און האָס, קנאה און שנאה, באַליידיקונגען פון דער מענטשלעכער חשיבות אויף שריט און טריט, קאָן קיין רייד ניט זיין פון אַן אינטענסיווער, ניט איבערקלייבערישער ליבע צו יעדן מענטשן. איצטער איז די „מענטשן־ליבע״ איינגעגרענעצט אין מער אָדער ווייניקער ענגע קרייזן פון „אייגענע״, לייבלעך אָדער גייסטיק „אייגענע״. צי אין דער צוקונפ־טיקער געזעלשאַפט וועט ווערן מעגלעך פאַר יעדן איינעם ניט נאָר אין געדאַנק, נאָר אויך אין דעם אוממיטלבארן געפיל, אויסצובריטערן זיין מענטשן־ליבע צו דער פאָקטישער ליבע צו יעדן מענטשן אָזוי, אַז עס זאָל מקוים ווערן בירענע דערקלערונג וועגן זיך אַליין: „איך ליב מיין פאַמיליע מער אַידער זיך אַליין; איך ליב מיין פאָטערלאַנד מער אַידער מיין פאַמיליע און איך ליב די מענטשהייט מער אַידער מיין פאָטערלאַנד״, — צי אָזאַ נשמה־צושטאַנד, זאָג איך, וועט ווען עס איז באַשערט זיין יעדן מענטשן, קאָנען מיר דאָ לאָזן אָן אַ זייט. זיכער אָבער איז אָזאַ נשמה־צושטאַנד אַ קוואַל פון גאָר אויסערגעווייניטלעכן מענטשלעכן גליק. ער איז דעריבער אַ בארעכטיקטער אידעאַל, אפשר אַן אומענד־לעכער, קיין מאָל ניט צו דערגרייכן בשלימות, נאָר אָזאַ צו וועלכן מען קאָן זיך אַן־ץ מער און מער דערנענטערן. אָבער אויך איצטער דארף שוין יעדער מענטש אָנהייבן אַרבעטן אויף אים, קודם כל אין דער אייגענער נשמה, און קודם כל — אויף דער באַוואוסטזיניקער אונטערדריקונג פון

יעדן אַס־גענפּ צו די מיט־מענטשן, וואָס שטערט דעם אויפקום פון מענטשן־ליבע.

(ג) די פֿראָדוצירונג פון די מאַטעריעלע גיטער, כדי צו באַפרידיקן די מאַטעריעלע הצטרכותן, און די איבערפֿורעמונג פון דער געזעלשאַפטלעכער אַרדענונג, לויט די פּאַדערונגען פון „מענטשלעכער חשיבות", האָט מאַרקס אָנגערופן די „ממשלה פון נויטוועדיקייט". אויף איר, זאָגט ער, בויט זיך אויף, ווי „אויף איר באַזיס", די העכערע „ממשלה פון דער פרייהייט", וואו די מענטשלעכע אַרבעטן וועלן אויסגעגעבן ניט ווי א מיטל צו א וועלכן עס איז דרויסנלעכן ציל. זיי טרעטן דאָ אַרויס, ווי מענטשלעכע אַרבעטס־קרעפטן, „וואָס טראָגן זייער ציל אין זיך גופא".

אין אָט די קאַרגע, שוין צו פיל קאַרגע וועלטער, האָט קאַרל מאַרקס אָנגעמערקט יענע קוואַלן פון מענטשלעכן גליק, וואָס פליסן שוין פון דער קולטור־ממשלה גופא. קוואַלן, וועלכע מיר קאָנען ניט אָנטרעפן אין דער נאַטור, און וואָס שטימען שוין אין גאַנצן צונויף מיט יענעם „זין פון דעם מענטשלעכן לעבן", וועלכע מיר דערבליקן אין דעם מענטשנס ראַלע ווי א זעלבסט־מיטל אין דער באַשאַפונג פון די העכערע קולטורעלע גיטער.

עס איז בלי ספק ניט שוועך פונאַנדערצושיפרירן מאַרקסעס קאַרגע העראַגליפישע שריפט. די קולטור־ממשלה, וואָס ווערט געשאַפן מיט די קער־רימענס פון „גוט" און „שלעכט", האָט אין איר אונטערשטן גאַרן די איינטיילונג אין „ניצלעך" און „שעדלעך". אויב מען זאָל אָט די איינטיילונג איבערפאָזן מיט מאַרקסן אין דער ממשלה פון דער נויטוועדיקייט, דער ממשלה פון דעם „דרויסנלעכן נוצן", ווי ער דריקט זיך אויס, בלייבן פאַר דער ממשלה פון דער פרייהייט די אייבערשטע גאַרנס פון דעם קולטורעלן „גוט" און „שלעכט": די איינטיילונגען אין אמת און שקר (אָדער: „ריכטיק" און „פאַלש"), אין שיין און מיאוס, אין איידל (אָדער מענטשלעך חשוב) און געמיין, אין הייליק און אומוערדיק.

נאָר יענע מענטשלעכע באַשאַפונגס־פוחות אין דער קולטור־עוואָלוציע טראָגן זייער „ציל אין זיך גופא", וואָס זוכן דעם אמת צוליב דעם אמת, די שיינקייט צוליב דער שיינקייט, די מענטשלעכע חשיבות צוליב אירע איגענע פאַדערונגען, די הייליקייט צוליב דער הייליקייט. נאָר אין זיי קאָן דאָס „איך" איינגעשלונגען ווערן; נאָר אין זיי קאָן דער מענטש, ווי א זעלבסט־מיטל פאַר דער קולטורעלער עוואָלוציע, דערשפּירן א נשמה־צושטאַנד, פון וועלכן ער זאָל ניט וועלן אַרויסגיין — ד"ה דערשפּירן זיין גליק. אָט דעם פאַקט האָט אַפילו דער שאַרפסטער פּעסימיסט שאַפּענ־

האָור ניט געקאָנט אָפלייקענען, ווי מיר האָבן געזען אויף אונדזער נסיעה צו דעם אינדזי פון די „גליקס־קינדער".

קאַרל מאַרקס וואָלט אפשר אויסגעשטראָכן פון דער רשימה די רע־ליגיעזע איינטיילונג אין „הייליק" און „אומווערדיק". אָבער מיר האָבן קיין שום רעכט ניט צו טאָן דאָס. איין מאָל דערפאַר, וואָס די רעליגיעזע שאָפונגען זיינען אָ פאַקט אין דער גאַנצער קולטורעלער עוואָלוציע. די טעאָרעטישע באַלייכטונג מוז אויסגעפינען יענע אייגנאַרטיקע קער־רימענס פון „גוט" און „שלעכט", וואָס הערשן אין דער רעליגיעזער שאָפונג. און דערצו: מאַרקס איז געווען אָ קעגנער פון רעליגיע, ווייל ביי אים איז זי געווען פאַרבונדן מיט אָ גלויבן אין אַן איבערנאַטירלעכער געטלעכער קראַפט, וועלכן ער האָט ניט געקאָנט אָננעמען. אָבער „גאָט־גלויבן" און „רעליגיע" זיינען ניט קיין אידענטישע באַגריפן. ניט יעדער גאָט־גלויבן איז רעליגיעז אין דעם זין פון אַן־פּניותדיקער הייליקייט.

דאָס רוב שפּילט אין דעם רעליגיעזן גאָט־גלויבן די הויפּט־ראָלע, די ריין עגאָאיסטישע דאַרשט פון אָ מאַטעריעלן וואויל־שטאַנד אויף דער וועלט אָדער אויך פון אַן אייביקן גליקלעכן לעבן אויף „יענער וועלט".

פון דער אָנדער זייט מוז ניט יעדער רעליגיעזער לעבן און הייליקייט זיין פאַרבונדן מיט אָ גאָט. אָט איז דאָך בודדאָ געווען אַן אָטעאיסט. קאַרל מאַרקס האָט געהאַט הייליקייטן: דעם סאָציאַליסטישן אידעאַל און דעם קאַמף פאַר דער באַפרייאונג פון דער מענטשלעכער אַרבעט, פאַר דעם אויפבוי פון אָ ממשלה פון אמתער מענטשלעכער חשיבות סיי אין דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן, סיי אין די אייבערשטע גאַרנס פון דער קול־טורעלער שאָפונג. אויך אין זיין פריוואָט־לעבן איז קאַרל מאַרקס געווען אָ הייליקער, אָ פריוויליקער מאַרטירער פאַר דער באַפרייאונג פון דער אַרבעטנדיקער מענטשהייט, וועלכער ער האָט אַוועקגעגעבן זיין גאַנץ לעבן. אין אָט דעם זין פון הייליקייט וועט דער רעליגיעזער צווייג פון דער מענטשלעכער קולטור זיכער בלייבן אייביק: מיט גאָט־גלויבן, אָדער אַן אָ גאָט־גלויבן. מיר, פון אונדזער זייט, גלייבן אָבער זיכער און פעסט, אַז די פאַרשטעלונג פון אָ געטלעכער שאַפנדיקער קראַפט אין דער וועלט גיט דעם גרעסטן פון אָ קולטור־עוואָלוציע אָ סך אָ זיכערערן פילאָסאָפישן פונדאַמענט, איידער דער גרעסטן פון דעם אָטעאיסטישן מאַטעריאַליזם. די העכסטע שטופע פון דעם קולטורעלן „גוט", די „הייליקייט" קאָן דעמאָלט פילאָסאָפיש באַטראַכט ווערן, ווי אָ שוואַכע אָפשפיגלונג פון יענעם הייליקן מקור, וואָס ליגט אין דעם יסוד פון דעם גאַנצן וועלט־באַשאַף. און גראָד אין דער רעליגיעזער קולטור־ספערע איז דאָך אויך באַשאַפן געוואָרן יענער

בלײַק אויף דעם מענטשן, ווי אויף „שיער ניט אַ גאָט". גראָד אין איר איז דאָך פאַר דעם מענטשן אַוועקגעשטעלט געוואָרן די אויפגאַבע פון אי־ בערבויען די גאַנצע וועלט, לויט העכערע מענטשלעכע אידעאַלן, וועלכע ער, דער מענטש, באַטראַכט פאַר געטלעכע.

די פאַרשטעלונג וועגן דעם מענטשן, ווי וועגן אַ קראַפט פון אַ קאָס־ מישן באַדייט, איז זיכער אַ רעליגיעזע פאַרשטעלונג, אַן ענין פאַרן גלויבן, ניט פאַר דעם ריין טעאָרעטישן וויסן. אָבער גראָד אין אָט דעם גלויבן, אַז דער מענטש איז ניט קיין שטויבעלע, וואָס פאַרלירט זיך אין דער אום־ ענדלעכקייט פון דעם קאָסמאָס, נאָר אַז ער ווערט געטראָגן פון אַ העכע־ רער קראַפט איידער ער, צו אַ מיסיע פון אַ קאָסמישן באַדייט, און אַז אפשר גראָד דערינען ליגט דער לעצטער זין פון אַ מענטשלעכן לעבן אויף דער וועלט — אָט דער גלויבן, זאָג איך, גיט קראַפט און מוט און האַ־ פענונג און גלויבן אין דעם מענטשן אַפילו דעמאָלט, ווען ער פאַלט צייטנווייז אַראָפ — ווי גראָד אין אונדזער צייט — שיער ניט צו דער מדרגה פון אַ טייוול.

קאַפּיטל צוויי און צוואַנציק

שלום־וואָרט

מיר האָבן איצטער גענוג באַטראַכטונגען, כּדי צו ציען די סך־הכּלען אין דעם „מאי קא משמע לן" פון דער גאַנצער חקירה.

ווען מען פאַרלאָזט אין אַ שיף דעם ברעג, כּדי צו מאַכן אַ רייזע אַרום דעם כּדור פון דער ערד, איז וואָס ווייטער מען פאָרט, אַלץ ווייטער ווערט מען פון דעם אויסגאַנגס־פּונקט. אָבער אין דער זעלביקער צייט ווערט מען אַלץ נענטער צו אים און דערגרייכט אים לסוף — פון דער אַנדער זייט. דעם זעלביקן אָנבליק „כאַפּט" אויך אונדזער איצטיקע אונטערזוכונג. דער אויסגאַנג־פּונקט איז געווען די פראַגע וועגן דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן, ווי אַ „שכלדיקער אינהאַלט", ווי אַ מיין, ווי אַ באַדייט, און ווי אַ בר־דעתדיקער תּכלית, וואָס באַשטייט אין דעם שטרעבן צו גליק. מיר האָבן אויפן וועג זיך געדאַרפט אָפּשטעלן אויף דעם אינדזל „גליק" און אויספאָרשן, וואָס איז זיין תּוך. מיר האָבן אויף יענעם אינדזל באַזוכט פיר „גליקס־קינדער", וואָס זיינען אין דער זעלביקער צייט געווען דענקער, כּדי צו דערוויסן זיך פון זיי, צי קאָן אַ מענטש זיין גליקלעך און ווען דאָס קאָן פאָרקומען. די „עדות" האָבן געגעבן פאַרשיידענע ענטפערס. געטע („פאַוסט") האָט געזאָגט, אַז גליקלעך קאָן דער מענטש זיין, ווען זיין „איך" ווערט איינגעשלונגען אין דעם אויפבוי פון אַ פריי לאַנד פאַר אַ פריי פאָלק. שאָפּענהאַוער האָט געשטעלט דעם באַדינג, דאָס „איך" זאָל אין גאַנצן צעגיין אין דער אָן פּניותדיקער טעאָרעטישער דערקענטעניש און אין דער הנאָה פון קונסט בכלל, מוזיק בפרט. טאָלסטאָי האָט אונדז געלערנט, אַז דאָס גליק באַשטייט אין דער מסירת־נפשדיקער ליבע פאַר דעם אַנדערן. לאַסאַל האָט דערקלערט, אַז ער איז באַפרידיקט („געזעטיקט") נאָר דעמאָלט, ווען ער ווערט פאַרכאַפּט פון אַ גרויסער אַרבעט, וואָס ברענגט אים פּיין און מאַטערניש, אָבער וואָס פאַרטויבט אים, ווי „אַן אָפּיום".

דעם צד השוה פון אָט די אַלע ענטפערס האָבן מיר פֿאַרמולירט מיט די וועדטער: „איך קאָן זיין גליקלעך בתנאי „איך" זאָל דערביי ניט זיין".

איז אויסגעוואָקסן די נויט, אַרייבצולאָזן זיך אין אַ גאַנץ ווייטער נסיעה ניט אַזוי אַרום דעם כדור הארץ, ווי איבער אַלע ממשלות פון דער וועלט־עוואָלוציע, כדי דאַרטן אויסצוגעפינען, וואָס עס טוט זיך בייַ זיי מיט דעם גורל פון דעם „איך", דעם יחיד, דעם אינדיווידואום, און אין וואָס באַשטייט זיין מהות. האָבן מיר געפונען אַז אין תוך איז גאָר ערגעץ ניטאָ אַזאַ מין זאַך, ווי אַן „איך", וואָס זאָל זיין אַ „זעלבסט צוועק". אַלערליי יחידים וואָס די וועלט־עוואָלוציע ברענגט אַרויס, פון דעם פּלאַנעט אין הימל ביז צום קריסטאַל אויף דער ערד; פון דער לעבעדיקער „אמעבע" ביז צו דער העכסטער חיה; פון געזעלשאַפֿטלעכן לעבן בייַ ביגען און מערעשקעס, ביז אַ מענטשלעכער געזעלשאַפט — אומעטום — אין זיי איז דער יחיד נאָר אַ בלינדער מיטל צו אַ העכערן צוועק און דער זין פון זיין עקזיסטענץ אויף דער וועלט באַשטייט אין דער ראַלע, וואָס ער שפּילט אין דער אַדער יענער ממשלה פון דער וועלט־עוואָלוציע. מיר האָבן אָבער אויך געפונען, אַז די סאַציאַלאָגישע עוואָלוציע איז ניט דער לעצטער עטאַפּ אין דער אַנטוויקלונג פון דער וועלט. פון דער סאַציאַלאָגישער עוואָלוציע וואַקסט אַרויס נאָך אַ העכערער עטאַפּ, וועלכן מיר האָבן אָנגערופן „די צווייטע יצירה", די וועלט פון דער מענטשלעכער קולטור — וואו דער מענטש ווערט אַ „מורד במלכות־נאַטור". זי קאָן דורכגעפירט ווערן נאָר מיט די מיטלען פון זעלבסט־באַוואוסטזיניקע, צילבאַוואוסטזיניקע „איכן". דער ענין „איך" גופא, איז פון אַ נאַטור־שטאַנדפונקט אַ ריין אילוזאָרישער. אָבער אין דער קולטור־עוואָלוציע ווירקט דער מענטש ניט ווי אַן בלינדער מיטל צו אַ צוועק, נאָר ווי אַ זעלבסט־באַוואוסטזיניקער מיטל, ווי אַ „זעלבסט־מיטל", וואָס שטרעבט ווי אַ „זעלבסט", צו זיין אייגענעם „גליק". אָבער וואָס פירט זיך דערביי אויף, ווי אַ מיטל צו אַ העכערן צוועק, וועלכן ער געפינט אין דעם אָדער יענעם צווייג פון דעם מענטשלעכן קולטור־בוים. עס איז פאָר אונדז קלאָר גענוג, אַז דער „זין פון דעם מענטשלעכן לעבן", ווי דער אָביעקטיווער, שכלדיקער אינהאַלט זיינער, באַשטייט אין דער ראַלע, וואָס ער שפּילט אין דעם פראָצעס פון באַשאַפן, אויפהאַלטן און נהנה זיין פון „קולטור־דערשיינונגען", פון אַקערן ערד ביז אַרויסברענגען די גייסטיקסטע בנינים אין קונסט, וויסנשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיע. דערביי האָט זיך אויך אַרויסגעוויזן, אַז יענער „זין פון דעם מענטשלעכן לעבן", וואָס באַשטייט אין דעם בר־דעתדיקן תכלית פון זיין צופרידן און גליקלעך, הענגט אַפּ

פון דעם „שכלדיקן אינהאַלט״. גראָד ווייל דער מענטש איז אין דעם קולטור־פראָצעס נאָר אַ מיטל צו אַ העכערן צוועק, שטעלט זיך דאָס גליק איין נאָר דעמאָלט, ווען דער „זעלבסט״ צעגייט אין גאַנצן אין זיין ראָלע, ווי אַ „מיטל״. דאָס גליק איז דאָ דער מאַגנעט, מיט וועלכן דער קולטור־פראָצעס ציט צו דעם מענטשן צו זיין ראָלע אָדער אויך צו פאַרשיידענע ראָלעס אין דער קולטור־באַשאַפונג, פונקט ווי די סעקסועלע הנאָה איז אַ מאַגנעט, כדי צו ציען דעם מענטשן צו דער דערהאַלטונג פון זיין מין.

דער ענטפער פון די „עדות״: „איך קאָן זיין גליקלעך, ווען איך בין דערביי ניטאָ״ פאַרלירט שוין אַ היפשן טייל פון זיין רעטענישקייט. גראָד, ווען דער „זעלבסט״ ווערט פאַרלוירן, און די ראָלע גופא, די אַרבעט ווערט דורכגעפירט פון אַ קראָפט וואָס האָט דעם באַדייט פאַר דעם מענטשן, ווי אַ „קראָפט, וואָס האָט איר ציל אין זיך גופא״; ד״ה גראָד ווען מען ווערט אין גאַנצן אַ מיטל אין דעם דינסט פון די העכערע צוועקן — גראָד דעמאָלט שטעלט זיך אין די העכסטע באַפרידיקונג, ניט געקוקט אויף די יסורים און פיין, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דער „זעלבסט״־געוויילטער ראָלע. דערביי קאָן מען אויך „גובר זיין דעם טויט״. ווייל טויט איז נאָר פאַראָן פאַר דעם „איך״ און גראָד דאָס „איך״ ווערט אין דעם דורכפיר פון דער ראָלע, אָדער דער „מיסיע״, אין גאַנצן אַ פאַרשוואונדענער. די אילוזיע פון דעם „איך״־זיין פאַרשווינדט אָדער ווערט באַדייטנדיק אָפגעשוואַכט, ווען די ווירקלעכקייט פון דעם אָדער יענעם קולטור־פראָצעס פילט אויס די גאַנצע ספערע פון באַוואוסטזיין. אָט דאָס איז דער גאַנצער „זין״ פון אונדזער באַטראַכטונג.

זיכער האָבן מיר אין אָט דער פאַרשונג ניט אויסגעשעפט דעם גאַנצן ענין. מיר האָבן געמאַכט נאָר דעם ערשטן שריט אויף אַ וועג, וואָס איז רייך, ווי מיר דוכט, מיט אַ סך וויכטיקע טעאָרעטישע און פראַקטישע אויסבליקן. מיר שטעלן זיך אָפּ גראָד ביי דער פראָגע: און וואָס איז דער „זין״ פון דעם גאַנצן קולטור־פראָצעס, וואָס באַגנוצט דעם מענטשן, ווי זיינס אַ מיטל?

מיר האָבן אויפגעוויזן אויף דעם רעליגיעז־יידישן געדאַנק פון „לתקן עולם במלכות שדי״, איבערבויען די וועלט לויט די פאָדערונגען פון אַ „גאַטס־קיניגרייך״ — אַ געדאַנק, מיט וועלכן אויך ה. ג. וועלס שפילט זיך אין זיין נאָוועלע „דער אייביקער פייער״ — „דהי אָנדייאינג פייר״, אָבער דאָס איז דאָך, קאָן דאָך זיין נאָר אַ רעליגיעזער גלויבן.

אַן אָביעקטיוו־טעאָרעטישן ענטפער קאָן מען אויף אָט דער פראָגע

וועגן דעם אָביעקטיוון זין פון דער גאַנצער קולטור־עוואָלוציע ניט געבן. דער קולטור־פראָצעס טראָגט זיך, ווי אַ פייער־זייל פון איינצלנע פונקטן, מען ווייס פון וואַנען, מען ווייס ניט וואוהין. דער זייל איז פון אַלע זייטן אַרומגערינגלט מיט דער טיפסטער חושכניש. ווען אַ „פונק" גייט צו צו דעם ברעג פון דעם זייל מיט דעם פנים צו דער חושכניש, ווערט „פינצטער אין די אויגן". עס פאַרליירט זיך דער וועלט־זין פון דעם קולטור־פראָצעס און ממילא אויך דער שכלדיקער אינהאַלט פון אַ מענטשלעכן לעבן. דעמאָלט ווערט אַראָפגעדריקט די חשיבות פון דעם מענטשן צו דער מדרגה פון אַ „שטויבעלע, וואָס טראָגט זיך", פון „אַ חלום, וואָס פאַר־פליט". דעמאָלט וויל זיך מספים זיין מיט די בית שמאי, אַז „נוח לו לאָדם שלא נברא משנברא": בעסער גאָר ניט געבוירן צו ווערן...

אָבער ווען מען קערט זיך אָפּ פון דער חושכניש און מען טראָגט זיך ווידער מיט דעם ליכטיקן קולטור־זייל קאָן מען סובייעקטיוו געפינען דעם זין פון דער קולטור־עוואָלוציע — ניט ווי אַ וויסן, נאָר ווי אַ גלויבן. דער „זין" קאָן געפינען ווערן אין יענעם אָפּטימיסטישן בליק אויף דעם מהות מענטש, וואָס דער תהילים האָט אַרויסגעבראַכט אין די ווערטער: „ותחסרהו מעט מאֱלהים; כל שתה תחת רגליו". „דו האָסט אים וויניק געמאַכט פעלן פון צו זיין אַ גאָט. אָלץ האָסטו אונטערגעוואָרפן אונטערזיינע פיס". מאַרקס האָט דאָס איבערגעזעצט אין די ווערטער: „אַנטוויקלען די פראָדוציר־קרעפטן", באַהערשן די נאַטור.

די קולטור דאַרף איבערבויען די נאַטור, לויט אירע מאַסשטאָבן פון „גוט" און „שלעכט"; אויסראָטן אַל־דאָס־בייז אין דעם אייגענעם לעבן און אין דער געזעלשאַפט; אַרויסברענגען וואָס מער גייסטיקייט און אויפ־הייבן אויף דער העכסט־מעגלעכער הויך דעם מהות מענטש, וואָס זאָל קאָנען, ווי „כמעט אַ גאָט" אויסראָטן אַל־דאָס־בייז אויך אין דעם גאַנצן וועלט־באַשאַף און אַליין אויסבויען אַ „נייע ערד" און אַ „נייעם הימל".

„דער מענטש" ווערט דעמאָלט אויב ניט קיין גאָט, איז דער משיח, וואָס דאַרף אויסלייזן די גאַנצע וועלט. איז — לאָמיר דערווייטלע אָנהייבן מיט דעם איבערבוי פון אונדזער קליינער מענטשלעכער וועלט, כדי יעדער מענטש זאָל ווערן ראוי צו טראָגן דעם נאָמען: מ ע נ ט ש.

מיט דעם באַגריף פון דעם מענטשן, ווי אַ זעלבסט־מיטל אין דער קולטורעלער עוואָלוציע, קאָן מען אַרויסגיין אויף דעם וועג פון אַ סינ־טעטישן צונויפגוס פון די באַגריפן „דעטערמיניזם" און „פרייהייט". די

באַשרייבונג און דער אַנאַליז פון יענעם וועג ליגט אָבער אין גאַנצן מחוץ פון אונדזער ספעציעלן ענין וועגן דעם זין פון דעם מענטשלעכן לעבן. פאַר אונדזער ענין איז נאָר וויכטיק צו האָבן אין אויג, אַז אין דער קולטורעלער עוואָלוציע מוזן מיר באַטראַכטן דעם מענטשן, ווי אַ סינ־טעטישן צונויפגוס פון „נויטוועגדיקייט" און „פרייהייט", ווי אַ „זעלבסט־מיטל".

II

ווּיסנשאַפֿט, פֿילאָסאָפֿיע, רעליגיע

ערשטע לעקציע

די פאראיינשטיינישע וויסנשאפט און די פילאסאפיע

חברים און פריינט:

וועז מיר וואלן א בליק אויף דאס גאנצע פעלד פון מענטשלעכע טעאָרע־טישע דערקענטענישן, זעהן מיר, אז זיי קאנען איינגעטיילט ווערן אין דריי פארשיידענע ארטן. און יעדע דערקענטעניש פון יעדער ארט טרעט ארויס מיט דער פרעטענזיע, אז זי גיט דעם מענטשן א זיכערן וויסן וועגן דעם אדער יענעם ענין, אדער וועגן דער גאנצער וועלט בכלל. די דריי ארטן זיינען: וויסנשאפט, פילאסאפיע, רעליגיע.

דער וויסנשאפטלעכער אסטראנאם ווייסט, אז די ערד דרייט זיך ארום דער זון. דער פילאסאף העגעל און די העגעליאנער — אויב עס זיינען ערגעץ וואו דא ריינע העגעליאנער — ווייסן, אז די ערד און די זון — ווי אלץ, וואס געפינט זיך אין דער וועלט — זיינען אין תוך אריין פארגליווערטע שטיקלעך וועלט־שכל, און זייערע באווענונגען וועלן באהערשט פון די לאגישע נויטווענדיקייטן, וואס שטאמען פון דעם וועלט־שכל. דער אנהענגער פון א מאנאטאיסטישער אמונה ווייסט, אז זון און ערד זיינען — ווי אלץ אין דער וועלט — באשאפן געווארן פון גאט און אז זיי דרייען זיך — ווי זיי דרייען זיך דארטן — לויט דעם אייבערשטנס באפעל, וואס קאן אלע מאל איבערבייטן זייער „דריי".

עס קאן גיט זיין מיין אויפגאבע צו געבן אייך אן איבערבליק איבער אלע וויסנשאפטן, אלע פילאסאפישע ריכטונגען, אלע רעליגיעזע אמונות, מיט אלע אמתן און טעותן, וואס זיי האבן ארויסגעבראכט. דא שטעלן מיר נאר אוועק די פראגע: האבן אט די אלע דריי צווייגן פון דעם מענטשלעכן טעאָרעטישן געדאנק א רעכט אויף א זעלבסטשטענ־דיקער עקזיסטענץ? אדער מיר מוזן איבערגעבן נאר איינעם פון זיי דאס אבסאלוטע רעכט צו עקזיסטירן און באשעפטיקן דעם מענטשלעכן גע־דאנק, די אנדערע אבער מוזן אדער אין גאנצן פארשווינדן, אדער זיך

בייגן אונטער דעם באָפעל פון דעם אַבסאָלוט באַרעכטיקטן צווייג, ווי פון זייער אויבערהאַר?

אָט די פראָגע האָט אַ היפש לאַנגע און אינטערעסאַנטע געשיכטע הינטער זיך.

אין די גאָר אַלטע צייטן זיינען אַלע דריי אַרטן „וויסן" געווען אויסגעמישט אין איינעם. די „תורה" און די „נבואה" פון דער רעליגיע, די „חכמה" פון דער פילאָסאָפיע און די „בינה ודעת" פון דער וויסנשאַפט זיינען געווען סינאָנימען פון איין־און־דער זעלביקער אַרט „וויסן" און זיינען געשטאַנען אונטער דער שטרענגער השגחה פון דעם רעליגיעזן גלויבן, וואָס איז געווען געבויט אויף דער פאַרהיילִיקטער טראַדיציע, אויף — ווי מען האָט געמיינט — דירעקטע אַנטפלעקונגען פון אַן אי־בערנאַטירלעכער געטלעכער וועלט.

ביסלעכווייז אָבער האָבן זיך די דריי אַרטן וויסן געמומען פאַנאַנדערשיידן. קודם האָבן זיך פון דער רעליגיע געמומען אויסשיידן די פילאָסאָפיע און די וויסנשאַפט, וואָס זיינען נאָך צווישן זיך געווען איינס. געשען איז דאָס אין אַלט־גריכנלאַנד.

פילאָסאָפיע און וויסנשאַפט האָבן געמומען גיין אין זייערע אייגענע וועגן, געפֿירט פֿון דעם פֿרייען געדאַנק, וואָס האָט ניט געוואָלט גלויבן אין קיינע איבער־מענטשלעכע אויטאָריטעטן. דער פרייער געדאַנק האָט געשטרעבט אַראָפּצואוואַרפֿן פֿון זיך די אָפּיטרופֿסות פֿון דער רעליגיע און דאָס האָט זיך זיי — אין דער אַלטער גריכיש־רוימישער וועלט — איינגעגעבן, נאָך אַ היפש שווערן קאַמף. פֿילאָסאָפיע און וויסנשאַפֿט, וואָס זיינען נאָך געווען איינס, האָבן אָדער אין גאַנצן מבטל געווען דעם רעליגיעזן גלויבן — ווי צ״ב, ביי די אַזוי אָנגערופענע „סאָפיסטן" און שפּעטער אין דעם סיסטעם פון „עפּיקור" — פון וועמען עס נעמט זיך, אָגב, דער יידישער „אֶפּיקורס". אָדער דער פרייער געדאַנק האָט געפֿאָדערט, אַז די רעליגיעזע גלויבונגען זאָלן אויסגעטייטשט ווערן אין אַ זין, וואָס גייט ניט להיפך צו די געבאָטן פון דעם פילאָסאָפיש־וויסנשאַפטלעכן געדאַנק.

שפּעטער אָבער האָט זיך דאָס רעדל אַ דריי געטאָן. ביי דער דענקענדיקער און פֿראָגרעסירנדיקער מענטשהייט האָבן געמומען די אויבערהאַנט רעליגיעזע שטרעמונגען מיט אַ גלויבן אין אַיינציקן גאָט — דעם וועלט־באַשאַפער. דער פרייער געדאַנק איז אונטערגעפאַלן אונטער דער שליטה פון אָט די רעליגיעזע שטרעמונגען, וואָס האָבן געשאַפֿט זייער „וויסן" פון די אַזוי אָנגערופענע „הייליקע שריפטן", געשריבענע

מיטן „רוח הקודש" פֿון אַן איבערנאַטירלעכער און איבערמענטשלעכער וועלט. די וויסנשאַפט און די פילאָסאָפיע האָבן נאָר געפּועלט, אַז די „הייליקע שריפטן" זאָלן זיך לאָזן אַ ביסל שכלדיקער אויסטייטשן און אַז מען זאָל דעם פריי־פֿאַרשנדיקן געדאַנק לאָזן ווייטער גיין אין זיינע וועגן. מיט דעם תּנאי, ער זאָל ניט אַריבערשרייטן יענע גרענעצן, וואָס דער רעליגיעזער גלויבן האָט אָנגעצייכנט פֿאַר אים.

אָט די פֿאַרשקלאָפונג פון דעם פּרייען גייסט ביי דעם רעליגיעזן גלויבן האָט אָנגעהאַלטן דורך דער גאַנצער צייט פון דעם אַזוי אָנגע־רופענעם מיטלאַלטער, און ערשט לפּי ערך גאַרניט לאַנג — מיט אַ דריי־פיר הונדערט יאָר צוריק, האָט דער פּרייער געדאַנק אויסגעקעמפט פֿאַר זיך, ביי דער געבילדעטער מענטשהייט, דאָס פולע רעכט צו גיין אין זיינע אייגענע וועגן, ווי ער פֿאַרשטייט, וואוהין ער צילט און שטרעבט.

די זעלבסטשטענדיקייט און אומאָפּהענגיקייט פון דעם פּרייען שכל, אין זיין פֿילאָסאָפֿישן און וויסנשאַפֿטלעכן פֿאָרשן, איז געוואָרן אַן אָנדער־קענטער פּאַקט, מיט וועלכן די רעליגיע האָט שוין געמוזט זיך רעכענען, ווילנדיק ־ ניט ווילנדיק.

דער קאַמף צווישן רעליגיעזן גלויבן און פּרייען געדאַנק האָט טעא־רעטיש זיך כּמעט ווי אין גאַנצן פֿאַרענדיקט, אין דעם ניינצנטן יאָר־הונדערט. דער קאַמף פֿאַרנעמט די אינטערעסאַנטסטע בלעטלעך אין דער געשיכטע פון דעם מענטשלעכן געדאַנק און איז באַשריבן געוואָרן אין אַ היפּש ביסל קולטור־היסטאָרישע ווערק. די באַקאַנטשאַפט מיט אָט דעם קאַמף, דאַרף, אין מיינע אויגן, זיין אַ וויכטיקער טייל פון דער אַלגעמיינער מענטשלעכער בילדונג.

אָבער אויב דער טעאָרעטישער קאַמף איז כּמעט ווי שוין פֿאַר־ענדיקט ביי דער געבילדעטער וועלט, איז אָבער דער פּראַקטישער קאַמף פון דער רעליגיע אַנטקעגן דעם פּרייען פֿאָרשן בשום אופן נאָך ניט אין גאַנצן אַראָפּ פון דער היסטאָרישער אָרענע אָפּילו ביי די געבילדעטע פעלקער. לאָזט מיך דערמאָנען אַ פּאַקט פון אונדזער אייגענער צייט אין אין אונדזער געבילדעטן לאַנד אַמעריקע. אין דעיטאָן (טענעסי), האָט מען געוועלעך פֿאַרוועדט צו לערנען אין די, פון שטאָט אויסגעהאַלטענע, לערן־אַנשטאַלטן, די מאָדערנע אַנטראָפּאָלאָגיע, וואָס גרינדעט זיך אויף דאַרווינס וויסנשאַפֿטלעכער שיטה, אַז דער מענטש האָט זיך אין אַ לויף פון דורות אַנטוויקלט פון אַ נידעריקערער חיה.

און גראָד אָט די טעג האָט אַ געזעצגעבער פון טענעסי דערקלערט,

אז — „אָדער דאָרווין, אָדער די ביבל?" „און מיר גלויבן מיט דער ביבל, אז דער מענטש איז עקסטראַ באַשאַפן געוואָרן פון גאָט".

אין דעם קאַמף פאַר די רעכט פון דעם פרייען געדאַנק זיינען וויסנ־שאַפט און פילאָסאָפיע דאָס רוב געגאַנגען אין איינעם, האָנט אין האָנט, בפרט וען זיי זיינען נאָך געווען איינס.

מיט דער צייט אָבער האָט זיך אויך אין דער פרייער מענטשלעכער דערקענטעניש געמומען אויסבילדן אַ צעשיידונג פון וועגן. די וויסנשאַפט ווערט אַלץ מער זעלבסטשטענדיק און וויל אַראָפוואַרפן פון זיך די אָפּיט־רופּסות פון דעם פילאָסאָפישן געדאַנק, פונקט ווי מען האָט פריער אַראָפּ־געוואַרפן פון זיך די אָפּיטרופּסות פון דער רעליגיע. די פילאָסאָפיע וויל דאָס ניט ליידן, און עס הייבן זיך אָן צווישן זיי גאַנץ אינטערעסאַנטע סכסוכים און רייבונגען.

אַרום וואָס האָט זיך געמומען דרייען דעם קאַמף, אין די גרענעצן פון דעם פרייען פאָרשן גופא?

דער עיקר אַרום דעם קוואַל, פון וואַנען די פרייע פאָרשונג זאָל שעפּן די דערקענטעניש פון דער וועלט און אַרום דער ראָלע, וועלכע דער מענטשלעכער שכל זאָל שפּילן אין דעם דערקענטעניש־פּראָצעס.

דער ריין וויסנשאַפטלעכער שטראָם פון דעם מענטשלעכן דענקען ווייל זיך ניט רעכענען מיט קיין אָנדער זאַך, ווי נאָר מיט דעם צניעות־דיקן אויספּאָרשן די רעאָלע דערשיינונגען פון דער וועלט, אָווי ווי זיי זיינען. די מיטלען דערצו זיינען אין דער ערשטער ליניע די דערפאָרונג דאָס ענויע צוקוקן זיך צו דער רעאָלער וועלט, די אָבסערוואַציע, דער עקספּערימענט, דער מאַטעמאַטישער חשבון און דערנאָך — דער לאָגישער דענקען, וואָס גיט זיך אָפּ אַ קלאָרן דין וחשבון וועגן דעם, וואָס די אויפ־געפונענע פאַקטן רעדן צו דעם מענטשלעכן שכל.

די הויפט־אויפגאָבע דערביי איז אויסצוגעפינען, אָזוי פינקטלעך ווי מעגלעך די פאַקטן און די שטענדיקע שייכותן, וואָס עקזיסטירן צווישן די פאַרשיידענע דערשיינונגען אין דער וועלט. האָט מען אויסגעפונען דעם פאַקט, האָט מען ריכטיק באַשריבן די שטענדיקע שייכות, אין וועלכער ער שטייט צו אַנדערע פאַקטן, דאַרף דאָס אָנגענומען ווערן, ווי דער אמת וועגן דער זאַך, אָפילו וען דאָס זאָל גיין להיפּך צו דעם מענטשלעכז שכל, צו זיינע איינגעפונדענוועטע אמתן אָדער אויסגעטראַטענע וועגן.

אויב די וויסנשאַפט געפינט, אז די שטענדיקע שייכות צווישן זון און ערד איז אזא, וואו די ערד דרייט זיך אַרום דער זון, איז דאָס דער אמת, הגם, אויפן ערשטן בליק „לייגט זיך דאָס ניט אויפן שכל". זאָל

דער שכל זיך מטריח זיין און זיך אויסבארייטערן אזוי, אז דער וויסנ־
שאפטלעך אויסגעפונענער אמת זאל זיך קאנען „לייגן אויף אים".

הייסט עס: דער לעצטער מקור פאר דער מענטשלעכער דערקענ־
טעניש זיינען די עדות פון די חושים, פון דעם זען, הערן און טאפן; עדות,
וועמען מען גלויבט ניט אויפן ערשטן וואָרט, נאר וועמעס זאגן עס ווערט
פארגליכן מיט אנדערע עדות, אויסגעפונענע מיט פינקטלעכע מעסט־
אינסטרומענטן, מיט דעם שטרענגסטן מאטעמאטישן חשבון, און דער
פארזיכטיקסטער לאגישער סברה.

די פילאסאפיע פון איר זייט איז ניט צופרידן מיט אט דעם הויפט־
קוואל פון דער דערקענטעניש — דער דערפארונג. די דערפארונגען,
מיינט זי, קאנען נאר געבן אפגעריסענע אמתן, און מיט די חושים קאנען
מיר נאר באנעמען דעם דרויסן פון די דערשיינונגען. דער מענטשלעכער
שכל האט אבער אין זיך די גבורה, דורך ריכטיקע דענק־מעטאדן, אריינ־
צודרינגען אין דעם אינעווייניקסטן תוך פון די דערשיינונגען, וואס איז
פארבארגן פאר די חושים. און אריינדרינגענדיק אין יענעם תוך, קאן ער
אויסגעפינען אמתן ניט נאר וועגן דעם אדער יענעם טייל פון דער וועלט,
נאר וועגן דעם אינעווייניקסטן תוך פון דער גאנצער וועלט, וועגן דער
קראפט, אדער די קרעפטן, וואס ברענגען זי ארויס און האלטן זי צונויף
אין איינעם.

ערשט וועג מען האט, מיט די ריכטיקע מיטלען פון ריינעם שכל־
דיקן דענקען, זיך דורכגעארבעט ביז צו יענעם אינעווייניקסטן תוך —
ערשט דעמאלט קאן מען מיט „אפענע אויגן" קוקן אויף די איינצלנע
דערשיינונגען פון דער וועלט און שכלדיק באנעמען, קלאר פארשטיין,
די שטענדיקע שייכותן, וואס הערשן צווישן זיי.

עס איז א טיפער סכסוך. מען דארף אבער ניט מיינען, אז ביי אלע
פילאסאפן און ביי אלע וויסנשאפטס־לייט, איז דער דאזיקער סכסוך גע־
שטאנען קלאר פאר זייערע אויגן.

ווי אין אלע דערשיינונגען אין דער געשיכטע פון מענטשלעכע
אידעען, דארף מען אויך דא זיך רעכענען נאר מיט יענע איינצלנע פאר־
שטייער פון א וועלכן עס איז גרונט־געדאנק, ביי וועמען ער איז ארויס־
געטראטן אין זיין פולער קאנסעקווענץ, אין זיין גאנצער קלארקייט, אפילו
אין זיין שארפסטער אינזייטיקייט. אבער אפילו ביי די ניט קאנסעק־
וועגטע און ניט אייגזייטיק פארעקשנטע אנהענגער פון דעם אדער יענעם
גרונט־געדאנק האט זיך געשפירט די ניט אויסגעבאלאנסירטקייט פון די

צוויי אַזעלכע פאַרשיידענע פאָדערונגען, מיט זייער אינעווייניקסטן אַנ־טאַגאָניזם.

עס זיינען ניט איין מאָל פאָרגעקומען סכסוכים צווישן די צוויי גרונט־פּרינציפּן און ניט איין מאָל פאָרגעשלאָגן געוואָרן פּשרות צווישן זיי. אויך אָט די געשיכטע פון מענטשלעכן געדאַנק — וואָס קאָן פון אַ געוויסן שטאַנדפּונקט באַטראַכט ווערן, ווי דער קאַמף צווישן רעאַליזם און אידעאַליזם — איז קאָלאָסאַל רייך אין איר אינעווייניקסטן באַדייט און האָט ניט קיין קלענערן ווערט פאַר דער אַלגעמיין־מענטשלעכער בילדונג, איידער די צונויפשטויסן צווישן דעם רעליגיעזן גלויבן און דער פרייער פאָרשונג.

מיר וועלן דאָ ברענגען נאָר איין איינציקן עפּיזאָד פון דעם קאָנ־פליקט צווישן פילאָסאָפיע און וויסנשאַפט — דערפאַר אָבער אַזאַ קלאָר ריידנדיקן עפּיזאָד!

אין די צוואַנציקער און דרייסיקער יאָרן פון דעם פאָריקן יאָרהונ־דערט האָט איבער די געבילדעטע מוחות פון צענטראַל־אייראָפּע און רוסלאַנד געהערשט די פילאָסאָפישע שיטה פון דעם העגעליאַניזם. העגעל איז געווען זיכער, אַז ער האָט, מיט זיין אידעאַליסטיש־דיאַלעקטישער מעטאָדע, אויסגעפונען דעם אַבסאָלוט לעצטן און פאַרבאָרגנסטן תּוך פון דער וועלט. דאָס איז דער אַלוועלטלעכער שכל, פון וועמען עס רינגלען זיך אַרויס אַלץ נייע און נייע שכלדיקע בנינים, ביז ער דערגרייכט די העכסטע מענטשלעכע שטופע פון שכלדיקייט: „די אַבסאָלוטע אידעע". העגעל איז אויך געווען זיכער, אַז די גאַנצע וועלט איז אַ פאַרווירקלע־כונג פון אַלע שכל־רינגען; אַז אין איר, אין דער וועלט, מוז אַלץ, וואָס האָט באמת אַ האַפט, זיין שכלדיק און קאָן ניט גיין להיפּך צו דעם שכל־דיקן אַנטוויקלונגס־פּראָצעס. זיין פילאָסאָפיע האָט העגעל אָנגעווענדט אויף צו דערקלערן כּמעט אַלע פעלדער פון דעם מענטשלעכן וויסן און צו באַווייזן, ווי אַלץ אין דער וועלט מוז, על פּי דעם דיאַלעקטישן שכל, זיין אַזוי ווי עס איז, און פאַר וואָס דאָס קאָן ניט זיין אַנדערש.

צווישן אַנדערע אמתן האָט העגעל אויסגעפונען אויך יענעם „שכל", פאַר וואָס דאָס זונען־סיסטעם מוז באַשטיין פון צען הימלישע קערפּערס: דער זון, דער ערד מיט דער לבנה, און די זיבן אַנדערע פּלאַנעטן. צען! ניט מער און ניט ווייניקער.

מאַכט זיך אָבער, אַז די וויסנשאַפטלעכע אַסטראָנאָמען ווערן אין זייערע אָבסערוואַציעס און מאַטעמאַטישע חשבונות אַ היפּש ביסל באַ־אומרואיקט מיט דעם גאַנג פון די פּלאַנעטן, דער עיקר מיט דעם גאַנג

פון דעם לפי ערך ניט לאַנג אַנטדעקטן „לעצטן" פּלאַנעט: דעם אוראַנאָס. מען הויבט־אָן צו רעדן וועגן דער מעגלעכקייט פון נאָך אַ פּלאַנעט, וואָס ווירקט שטענדיק אויף דעם גאַנג פון דעם אוראַנאָס. לאַכן דערפון די העגעליאַנישע פילאָסאָפן: אַן אַכטער פּלאַנעט קאָן דאָך ניט זיין. און אַז מען האָט געפרעגט: ווי וועט זיין, אַז מען וועט אים פּאַרט אויסגעפינען און מען וועט אים קאָנען זען אין אַ טעלעסקאָפּ? האָט דער פילאָסאָף געענטפערט, אַז דאָס וועט ניט זיין קיין ברעקל גרונט איבערצובייטן די מיינונג. עס וואָלט דאָ געווען אַ קאָנפליקט צווישן די עדות פון די חושים און די עדות פון דעם שכל. און אין אַזאַ קאָנפליקט דאַרף דער פילאָסאָף גלויבן דעם שכל, ניט דעם אויג. דער אַכטער פּלאַנעט איז טאַקע אויסגעפונען געוואָרן...

די העגעלשע פילאָסאָפיע האָט באמת דערגרייכט די העכסטע שטופע פון אַ ריין־שכלדיק פילאָסאָפישער אַנטוויקלונג, און עס איז גאָר קיין חידוש ניט, וואָס אַזעלכע קאָלאָסאַלע מוחות, ווי אַ פייערבאַך, אַ מאַרקס, אַן ענגעלס, אַ לאַסאַל, אַ פרודאָן און אַ הערצען זיינען אַ לאַנגע צייט געווען פאַרכישופט פון אים.

אָבער גראָד אין דער צייט ווען העגעלס זון האָט געלויכטן אַזוי העל אויף דעם פילאָסאָפישן הימל, האָט אין פראַנקרייך שטיל געאַרבעט אין זיין קאַבינעט אַ דענקער און האָט געשמידט די כּלי־זיין אַנטקעגן אַזאַ פילאָסאָפיע, וואָס וויל מייסטערן די וויסנשאַפט. מיר מיינען דאָ דעם באַשאַפער פון דער „פאַזיטיוער פילאָסאָפיע", אָגיוסט קאָנטן.

קאָנטס פאַזיטיווע פילאָסאָפיע איז אייגנטלעך די פאָדערונג מען זאָל זיך אין גאַנצן איבערגעבן דער וויסנשאַפט און נאָר זען צו קלאַסיפיצירן און אַריינצובערענגען אין אַן אַיינהייטלעכן סיסטעם אירע רעזולטאַטן.

קאָנט האָט געגלויבט, אַז ער האָט אויסגעפונען אַ געזעץ פון דעם מענטשנס גייסטיקער אַנטוויקלונג. די דאָזיקע אַנטוויקלונג גייט דורך דריי פאַזן, וואָס קאָנען פאַרגליכן ווערן מיט דער קינדהייט, יוגנט און אויסגעוואַקסענער בר־דעתדיקייט פון דעם מענטשלעכן געדאַנק טעאָלאָגיש. ער זוכט אַלץ צו דערקלערן דורך דער ווירקונג פון געטער און דערנאָך פון אַן איין אייניציקן גאָט. אין דער ראָמאַנטיש פאַנטאַזירנדיקער יוגנט איז דער געדאַנק מעטאַפיזיש. ער זוכט דעם פאַרבאָרגענעם תוך, וואָס שטעקט הינטער די עמפּירישע פאַקטן פון דער וועלט און וויל אַלץ דערקלערן דורך אָט דעם פאַרבאָרגענעם, אָבער לסוף, אַרויסגעבראַכטן תוך. אין דעם פּעריאָד פון מיושבער בר־דעתדיקייט ווערט דער מענטשלעכער געדאַנק „פאַזיטיוו". און דאָס איז די לעצטע פאַזע פון זיין אַנטוויקלונג.

דאָ וויל דער מענטשלעכער שכל ניט נאָר ניט פאַרלאָזן זיך אויף דעם רעליגיעזן גלויבן, ער יאָגט זיך אפילו ניט נאָך די שכלדיקע דערקלע־רונגען. ער פרעגט ניט: וווּ שפילן זיי זיך אָפּ אין דעם וועלטלעכן פּראָ־צעס, וואָס מיר קאָנען אויסשטודירן אין דער וויסנשאַפט. ער וויל וויסן, זען. און זען וויל ער, כדי פאַראויסצוזען, און פאַראויסזען דאַרף ער, כדי צו קאָנען באַהערשן די וועלט. „וואוּאַר פּור פּרע־וואוּאַר; פּרע־וואוּאַר פּור פּואוואור!" (זען כדי פאַראויסצוזען; פאַראויסצוזען, כדי צו קאָנען!) — אָט דאָס און ניט קיין אַנדער זאַך דאַרף זיין די אויפגאַבע פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש. דאָס קאָן זי דערגרייכן און צו דעם זאָל זי שטרעבן.

קאַנט רופט אָן זיין סיסטעם „פילאָסאָפיע". אָבער דאָס איז אָזאָ פי־לאָסאָפיע, וואָס זאָגט זיך אָפּ פון אירע אייגענע צילן און אירע רעכט און וועדט פאַרוואַנדלט אין אַ סיסטעם פון פאַראייניהייטלעכטע און קלאָסי־פיצירטע וויסנשאָפטן.

אָביסל אָן אַנדער וועג, ווי אָזוי צו באַגרינדן די אַליין־הערשאָפט פון דער וויסנשאָפט, האָט אויסגעקליבן פרידריך ענגעלס, דער באָרימטער מיט־באַגרינדער פון דעם מאַרקסיזם.

ענגעלס, ווי קאָרל מאַרקס, זיינען ביידע אין דער יוגנט דורכגעגאַנגען דורך העגעלס פילאָסאָפיע. און אָט די פילאָסאָפיע האָט אַרויפגעדריקט אויף זייער געדאַנק אַ שטעמפּל, וואָס איז פאַרבליבן אויף אייביק. העגעלס גלויבן אין דער מאַכט פון דעם מענטשלעכן שכל, אַרייַנצודרינגען אין די סודות פון דער נאַטור, איז געבליבן אויך זייער גלויבן. אויך דאָס האָבן זיי פאַרשטאַנען, אין איינעם מיט העגעלן, אַז אויב דער סוד פל הסודות פון דער וועלט קאָן אויפגעדעקט ווערן, קאָן דאָס ניט זיין די עובדא פון די חושים און פון דער ריין עמפּירישער דערקענטעניש. דאָס איז טאָקע די אויפגאַבע פון דער פילאָסאָפיע. אָבער בעת העגעל האָט געגלויבט, אַז זיין פילאָסאָפיע איז דער לעצטער רינג אין דער קייט פון פילאָסאָפישער אַנטוויקלונג, וואָס איז כולל אין זיך אַלע פריערדיקע רינגען און איז ממילא דער לעצטער, אַבסאָלוטער אמת וועגן דער וועלט, האָבן מאַרקס און ענגעלס געפונען, אַז די פילאָסאָפישע אַנטוויקלונג איז מיט העגעלן נאָך ניט געקומען צו איר אַבסאָלוט לעצטן סוף. און אַז דער סוף איז אַרויס־געבראַכט געוואָרן ערשט פון זיי ביידן.

העגעלס דיאַלעקטישער אידעאַליזם, וואָס האָט באַטראַכט די וועלט, ווי אַן אַנטוויקלונג פון דעם וועלט־גייסט, אַן אַנגעטריבענעם דורך אינעווי־

ניקסטע ווידערשפרוכן, האָט אויפגעכאַפט נאָך איין טייל פון דעם אַבסאָ־
לוטן פילאָסאָפישן אמת: דעם „ווי אַזוי" פון דעם וועלט־פּראָצעס. ער האָט
אָבער געמאַכט אַ טעות אין דעם „וואָס", אין דער „סובסטאַנץ" פון דער
וועלט. דער אינעווייניקסטער תוך פון דער וועלט איז ניט דער וועלט־
גייסט, נאָר די וועלט־ מאַטעריע. די אינעווייניקסטע ווידערשפרוכן, וואָס
געפינען זיך אין דער מאַטעריעלער וועלט, זיינען די אייגציקע קרעפטן,
וואָס איז אַן אייביק אַנדויערנדיקער פּראָצעס, אָן אַן אָנהייב און אָן אַ סוף.

דאָס לעצטע וואָרט פון דער פילאָסאָפיע— און דערמיט אויך דער
אַבסאָלוטער אמת וועגן דער וועלט — איז בכן דער דיאַלעקטישער מא־
טעריאַליזם.

פון אָגיוסט קאָנטס שטאַנדפונקט, וואָס וויל בכלל ניט וויסן פון אַ
וועלכן עס איז תוך פון דער וועלט און וויל זיך רעכענען נאָר מיט די
דערשיינונגען, ווי זיי ווערן געשטודירט אין די וויסנשאַפטן, וואָלט אָט
דער מאַרקסיסטישער געדאַנק געמוזט אָנגערופן ווערן אַ מעטאַפיזישער,
אָבער בשום אופן ניט קיין וויסנשאַפטלעכער, וויל ער יאָגט זיך נאָך
דעם פאַרבאָרגענעם „תוך". אָבער מאַרקס און ענגעלס האָבן פּאָרט צו־
געגעבן אַ שטריך צו זייער פילאָסאָפיע, וואָס מאַכט אויך זי פאַר אַ פאָר־
קעמפערין פון דער וויסנשאַפטס אויבערהערשאַפט איבער דער מענטש־
לעכער דערקענטעניש.

זייער געדאַנקען־גאַנג איז אַזא: ווי באַלד דאָס פילאָסאָפישע פאָרשן
האָט זיך שוין דערגראָבן צו דעם אינעווייניקסטן תוך פון דער וועלט —
דעם אין זיך ווידערשפרוכפולן מאַטעריעלן פּראָצעס — הערט די פילא־
סאָפיע אויף צו זיין אַ באַזונדער צווייג פון דער מענטשלעכער דערקענטע־
ניש. זי גיסט זיך צונויף מיט די וויסנשאַפטן און ווירקט אין זיי, ווי אַן
אַבסאָלוט נויטיקער שטאַנדפונקט, ווי אַ ליכט, וואָס קאָן באַלויכטן יעדע
וויסנשאַפטלעכע דערקענטעניש ביז צום לעצטן גרונט אירן.

מחוץ דער וויסנשאַפט קאָן שוין דעריבער גאָרנישט ניט פאָרקומען
אין דער פּראָגרעסיוער מענטשלעכער דערקענטעניש.

דער ראַדיקאַלער געדאַנק פון אַ קאָנט, אַדער אָן ענגעלס, גלויבט, הייסט
עס, אָז וועגן אַלע עניגים, וואָס דאַרפן אינטערעסירן אַ מענטשן, קאָן
אונדז די וויסנשאַפט געבן אַ באַפרידיקנדיקן ענטפער. די וויסנשאַפט איז
דער איינציקער קוואַל, פון וואַנען אַ מענטש זאָל שעפּן זיין דערקענטעניש.
אירע מעטאָדן זיינען די אייגציקע געצייג מיט וועלכע מען קאָן אַרויס־
ברענגען דעם אמת וועגן דער וועלט ווי זי איז, אָן אַ צוטראָכט פון דער
רעליגיעזער פאַנטאַזיע אָדער דעם ריין שכלדיקן דענקען.

אָלץ, וואָס אַ מענטש דאַרף וויסן וועגן דער נאַטור, דער געזעלשאַפט און דעם מענטשלעכן „איך״, קאָן און וועט אונדז געבן די וויסנשאַפט, און דער אמת, וואָס ווערט פון איר אַרויסגעבראַכט, איז אָזאַ, אַז יעדער מענטשלעכער שכל איז געצוואונגען אים אָנצונעמען.

אָבער גראָד אָט דאָ וואָקסט אויס די שאלה, וואָס איז געוואָרן באַזונדערס ברענענדיק אין אונדזער איצטיקער צייט. דווקא אַ דאַנק דער אַנטוויקלונג פון דער מאָדערנער וויסנשאַפט.

די שאַלה איז: צי קאָן די וויסנשאַפט באַפרידיקן אָלע באָדערפענישן פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש, און פריער פאַר אָלץ יענע באַדערפעניש אירע, וואָס זוכט זיכערקייט און קלאָרקייט אין אָלע ענינים, וועגן וועלכע דער מענטש טראַכט, דעם קלאָרן איינזען, פאַרוואָס זיי זיינען אָזוי און ניט אַנדערש.

אַ ביישפיל פון אָזאַ קלאָרן איינזען אין אַן ענין האָט אונדז געגעבן דער פילאָסאָף און אויך גרויסער וויסנשאַפטס־מאַן דעקאַרט.

דעקאַרט האָט פריער אַריינגעוואָרפן אין ספק אָלע מענטשלעכע דערקענטענישן. ער האָט געצווייפלט אויך אין דעם, צי ער אָליין עקזיסטירט אויף דער וועלט. אָבער דערנאָך האָט ער איינגעזען, אַז ער קאָן אָלצדינג באַצווייפלען, אָבער ניט דעם פאַקט גופא, אַז ער באַצווייפלט. אַז ער צווייפלט איז זיכער. צווייפלען אָבער הייסט דענקען. הייסט עס, עס איז אויך זיכער, אַז ער דענקט. דענקען קאָן מען אָבער, וועו מען עקזיסטירט, הייסט עס, עס איז אויך זיכער, אַז ער עקזיסטירט.

אָזעלכע קלאָרע איינזעענישן, וואָס צווינגען זיך אַרויף אויף דעם מענטשן, זיינען אין דער וויסנשאַפט פאַראַן פול און פיל. מען האָט גענאָנט, צום ביישפיל, אַ לאַנגע צייט צווייפלען, צי די ערד איז קיילעכדיק, אָדער פלאַטשיק. אָבער וועו מען האָט זיך געלאָזט אין אַ שיף איבער דער וועלט, געפאָרן אָלץ פאָראויס און פאָראויס אין איין־און־דער זעלביקער ריכטונג (זאָגן מיר: פון מערב צו מזרח) און מען איז לסוף געקומען צו דעם זעלביקן אָרט, פון וואָנען מען איז אַרויסגעפאָרן, נאָר פון דער אַנדער זייט, האָט שוין ניט געקאָנט זיין קיין ברעקל ספק, אַז די ערד איז קיילעכדיק.

קאָן אָבער די וויסנשאַפט אויף אָלע פראָגן, אין אָלע ענינים, מיט וועלכע זי איז פאַרנומען, געבן אונדז אָזעלכע קלאָרע און זיכערע ענטפערס? אָזעלכע קלאָרע און זיכערע, אַז מיר זאָלן ניט דאַרפן אָנקומען צו אַ וועלכער עס איז אָנדער אָרט דערקענטעניש אָחוץ דער וויסנשאַפט־לעכער? נויטיקט זיך ניט די מענטשלעכע דערקענטעניש אָחוץ דער וויסנ־

שאַפט, אויך אין אַ פילאָסאָפיע, וואָס שפרייזט אַריבער די וויסנשאַפטלעכע גרענעצן?

און וועמ מיר זאָלן אויסגעפינען, אַז די וויסנשאַפט טרייבט צו פילאָסאָפיע — איז אַ פילאָסאָפישער געדאַנק ביכולת צו באַפרידיקן אַלץ אין דער מענטשלעכער נשמה? צי ווערט זי ניט געטריבן צו נאָך אַן אַנדער אַרט גייסטיקן אויסלעבן זיך, וואָס קאָן אַנגערופן ווערן: רעליגיע?

איך האָף, מיר וועט זיך איינגעבן צו באַווייזן אייך, אַז די דריי צווייגן פון דעם מענטשלעכן גייסטיקן שאַפן זיינען זעלבסטשטענדיק, אַז איבער דער יבשה פון דעם פעסטן זיכערן וויסן און איבער דעם פילאָסאָפישן ים פון פאַרשיידענע כוואַליענדיקע סברות, ווי צו פאַרשטיין די וועלט, קאָן זיך נאָך אויפהויבן דער עפּיר־בלויער הימל פון דעם רעליגיעזן גלויבן און האָפן.

לאָמיר אַנהייבן מיט דעם סכסוך צווישן פילאָסאָפיע און וויסנשאַפט. מיר וועלן אַ פּראָוו טאָן באַטראַכטן די פראַגע פריער אין דעם ליכט פון יענער וויסנשאַפט, וואָס האָט געהערשט ביז גאָר נישט לאָנג, איידער עס האָט זיך אַנגעהויבן יענע רעוואָלוציע אין איר, וואָס איז פאָרבונדן מיט די נעמען פון אַן אייגשטיין, אַ מינקאָווסקי, אַ פאָן פלאַנק.

מיר מוזן זיך אויף אָט דעם פּעריאָד אָפשטעלן לענגער, ווייל גראָד אין אים איז אויסגעוואַקסן די פעסטע אייגענגלויבטקייט, אַז וויסנשאַפט גיט אונדז דעם שליסל צו אַלע זיבן שלעסער, אונטער וועלכע עס איז פאַרשלאָסן דער „סוד פון דער וועלט".

דערנאָך וועלן מיר די זעלביקע פראַגע אָוועקשטעלן אין דעם ליכט פון יענער וויסנשאַפט, וואָס איז רעוואָלוציאָניזירט געוואָרן אַ דאַנק יענע אויבן־דערמאָנטע גרויסע גייסטער, און די וואָס גייען אין זייער וועג.

אָבער נאָך איין פּרינציפּיעלע באַמערקונג מוזן מיר דאָ מאַכן. איידער מיר לאָזן זיך אין וועג. וועמ מיר רעדן וועגן דער וויסנשאַפט, האָבן מיר אין זינען נאָר יענע גרונט־וויסנשאַפטן, וואָס וועלן אַנגערופן די אַנאַרגאַנישע וויסנשאַפטן און וואָס באַשעפטיקט זיך מיט דער אָפּי אַנגערופענער ניט לעבעדיקער נאַטור.

מיר לאָזן דאָ אינגאַנצן אויס די וויסנשאַפטן פון לעבן איבערהויפט — אָלע ביאָלאָגישע וויסנשאַפטן — די וויסנשאַפטן פון גייסטיקן לעבן — די פסיכאָלאָגיע, די קולטור־וויסנשאַפט וכדומה — און די וויסנשאַפטן פון דעם סאָציאַלן און דעם געשיכטלעכן לעבן.

מיר טוען דאָס, ווייל די חשבונות צווישן אָט די העכערע וויסנשאַפטן מיט דער פילאָסאָפיע זיינען אַזוי קאָמפליצירט, אַז עס וואָלט פאַרנומען צופיל צייט, איבערצוקוקן זיי.

לאָמיר דעריבער אויף אַ וויילע אָננעמען — הגם איך רעכן דאָס פאַר אַבסאָלוט פאַלש — אַז דאָס לעבן קאָן דערקלערט ווערן, אינאיינעם מיט די מאַטעריאַליסטן און מיט ענגעלסן, ווי אַ פראָצעס, וואָס קומט פאַר ניט אין דער גאַנצער וועלט, נאָר אין אַ קליינעם אויסשניט אירן, וואָס באַשטייט פון אייַ־וויי־שטאָפן, ווי עס שטייט בפירוש געשריבן אין דער פאָלעמיק אָנטקעגן דיורינגען: „לעבן איז דער עקזיסטענץ־אופן פון די־וויי־שטאָפן״ (זע: פרידריך ענגעלס, אַנטי־דיורינג, 1894, ז׳ 74).

מיט דעם זעלביקן ענגעלסן וועלן מיר אָננעמען, אַז אַלע גייסטיקע פראָצעסן, וואָס שפילן זיך אָפּ אין אַ לעבעדיקער בריאה, וואָקסן אַרויס פון די איינפאַכסטע שפירונגען (ווי ליכטיק, פינצטער, קאַלט, וואַרעם) און אַז די דאָזיקע שפירונגען זיינען אויך אַ פראָצעס, וואָס קומט פאַר ניט אומעטום אין דער וועלט, נאָר אין אַ געוויסן מאַטעריעלן שטאָף. ״די שפּי־רונג״, זאָגט ענגעלס, „איז ניט דווקא געבונדן מיט נערוון, אָבער זיכער מיט אַ געוויסן אייַ־וויי־שטאָף, וואָס מען האָט נאָך ביז אַהער ניט פעסט באַשטימט״ (דאָרטן גופא, ז׳ 73).

און מיט דעם זעלביקן ענגעלסן, ווי מיט אָלע מאַרקסיסטן, וועלן מיר דערווייל אָננעמען, אַז אָלע סאָציאָלע און אָלע געשיכטלעכע פאַרקומע־נישן ווערן באַהערשט פון יענע פראָצעסן, וואָס שפילן זיך אָפּ אין דער „פּראָדוקציע און דער רעפּראָדוקציע פון דעם אוממיטלבאַרן לעבן״ — פּשוטער גערעדט: אין דער באַפרידיקונג פון די ריין מאַטעריעלע הצטר־כותן פון די לעבעדיקע ברואים בכלל און פון דעם מענטשן בפרט.

אויף אַזאַן אופן ווערט אונדזער אויפגאַבע אַ סך פּשוטער און צו־טריטלעכער. מיר וועלן האָבן צו טאָן נאָר מיט די אַזוי אָנגערופענע פּינקטלעכע וויסנשאַפטן, וואָס שטודירן די אָנאָרגאַנישע, ניט לעבעדיקע נאַטור.

זיי אָלע האָבן אין זייער יסוד נאָר פּינף פונדאַמענטאָלע רעאָליטעטן פון דעם וועלט־געשען: דעם רוים (די אויסגעשפרייטקייט), די צייט, די מאַטעריע, די באַוועגונג און די קאָנטאָליטעט — די אָבסאָלוטע זיכערקייט, אַז יעדע זאַך דאַרף האָבן אַן אורזאַך.

לאָמיר זען, צי די וויסנשאַפט קאָן אונדז געבן באַפרידיקנדיקע ענט־פערס אויף אָלע יענע שאלות, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט אָט די פּינף

פונדאמענטאלע רעאליטעטן פון דעם וועלט־גאנצן. מיר וועלן זיך קודם אפשטעלן אויף דער פראגע וועגן דעם רוים.

ס׳איז דא א באזונדער וויסנשאפט — די געאמעטריע — די נידע־ריקע און די העכערע — וואס האט צו טאן מיט אלע ליניעס און גע־שטאלטן, וואס קאנען פארקומען אין דעם רוים, אין דער אויסגעשפרייטקייט פון דעם וועלט פארנעם. די געאמעטריע געפינט אויס, מעסט אויס און רעכנט אויס אלע שייכותן, וואס קאנען עקזיסטירן צווישן טיילן און עלע־מענטן פון א וועלכער עס איז ליניע אדער פיגור, און — ניטא וואס זאגן! אזוי פינקטלעך און זיכער, ווי זי ווערט פארטיק מיט אירע שאלות, קאן אפשר קיין אנדער וויסנשאפט ניט פארטיק ווערן.

אבער שטעלט נאר אפ דעם בעסטן געאמעטער און טוט אים א פרעג, א שטייגער אזוי:

— דו ארבעטסט דאך שטענדיק אויף די רוימלעכע געשטאלטן. דיך אינטערעסירן די שייכותן, וואס קאנען עקזיסטירן צווישן די אינצלנע טיילן אין דעם רוים. איז — זאג אונדז, וואס איז דאס אזוינס דער רוים, וועלכן דו פארשסט אויס?

אויף אזא פראגע וועט דער געאמעטער, וואס וויל בלייבן אין די גרע־נעצן פון דער וויסנשאפט, פשוט קוועטשן מיט די אקסלען.

— איך נעם דעם רוים, וועט ער זאגן, ווי א געגעבענעם פאקט, ווי א געגעבענע רעאליטעט אין דער וועלט. וואס ער איז אזוינס, דאס קאן איך מיט מיינע ריין־וויסנשאפטלעכע מיטלען און מעטאדן ניט אויסגע־פינען. אויב אייך אינטערעסירט דער ענין, זוכט זיין אויפקלער ערגעץ־אנדערש־וואו.

און אין דער אמתן איז דער ענין רוים גארניט אזא איינפאכער. וואס מער מען טראכט זיך אריין אין אים, אלץ מער געפינט מען אויס, ווי ווייניק זיכער עס איז אונדזער דערקענטעניש וועגן זיין מהות.

מיר נעמען און גרענעצן אפ א שטיק וועלט־רוים אונטער א גלע־זערנעם גלאק. מיר פאמפען פון דארט ארויס די לופט, איז וואס נאך גע־בליבן אין אים? גאנץ זיכער! מיר לאזן דורכלויפן אין אים א געוויסע ארט עלעקטרישע שטראלן און מיר זעען בחוש, ווי עפעס כוואליעט זיך דארטן, ווי אין אן אויפגערעגטן וואסער. אמאל פלעגט די וויסנשאפט זאגן: „דאס כוואליעט זיך דער וועלט־עפיר" — אזא מין דין־דינע ממשות, וואס פילט אן יעטוועדעס מינדסט פיצעלע רוים. איצטער, נאך איינשטיינס רעוואלוציעס אין דער פיזיק, רעדט מען מער נישט וועגן דעם עפיר. אבער עפעס אזוינס כוואליעט זיך דארטן, דאס הייסט, וויגט זיך ארום און בייט

אָלע ווייל זיין אָרט. לאָמיר — אין געדאַנקען — אויספאָמפּען אויך יענעם „עפּעס אַזוינס״, וואָס וועט דאָרט בלייבן? דער אָרט! און מער גאָרנישט ניט? מער לחלוטין גאָרנישט ניט! עס וועט בלייבן... אַן אַבסאָלוטע ליידיקייט!

איז — וואָס איז עס אַזוינס — אָט דער „אָרט״, וואָס איז לחלוטין גאָרנישט ניט, און פונדעסטוועגן עקזיסטירט ער? ווי קאָן אַן אַבסאָלוטע ליידיקייט עקזיסטירן? אַ „גאָרנישט״, וואָס עקזיסטירט אין זיך גופא, וואָס אַליין איז עס „גאָרנישט ניט״, נאָר וואָס מאַכט מעגלעך, אַז אָלע זאָכן זאָלן עקזיסטירן אין אים און אָלע פראָצעסן זאָלן זיך אָפּשפּילן אין אים — דאָס איז דער גרעסטער וואונדער פאָר אַ מענטשלעכן גייסט.

איינשטיין האָט געמיינט, אַז ער קאָן זיך אַרויסדרייען פון דעם פּראָבלעם, ווען ער וועט אַננעמען, אַז דער רוים עקזיסטירט גאָרניט אין זיך גופא. אויסגעשפּרייטקייט איז פונקט אַזאַ פיזיקאַלישע אייגנשאַפט, ווי, זאָגן מיר, וואַרעמקייט אָדער מאַגנעטיזם. זי עקזיסטירט ניט אין זיך גופא, נאָר אין יענע זאָכן און פּראָצעסן, וועלכע מיר רופן אָן: „מאַטעריעלע״.

ווי באַקאַנט האָט איינשטיין איבערגעביטן זיין בליק אויף דער זאַך. ער האָט ניט לאַנג דערקלערט: „פּריער האָט די מאַטעריע אויפגעגעסן דעם רוים, איצטער רעכנט זיך דער רוים אָפ און פרעסט אויף די מאַטעריע״. הייסט עס, האָבן מיר אים ווידער דאָ, דעם רוים, די „אַבסאָלוט ליידיקע״ אויסגעשפּרייטקייט? וואָס איז עס אַזוינס? על־כּל־פּנים איז דער ענין זייער ניט קלאָר.

און נאָך ווייניקער קאָנען מיר זיין אַבסאָלוט זיכער אין זיין עקזיסטענץ. שוין מיט הונדערטער און הונדערטער יאָרן צוריק האָט דער מענטש־לעכער גייסט אַוועקגעשטעלט די פראָגע: איז דער רוים רעאַל, ד״ה, עפּעס אַזוינס וואָס עקזיסטירט מחוץ פון אַ וועלכן עס איז פסיכישן פּראָצעס, אָדער ער איז „אידעאַל״, ד״ה, אַ פּראָדוקט פון אַ וועלכן עס איז „פּסיכישן״ פּראָצעס, אַ „פּאַרשטעלונג״ אין אַ וועלכן עס איז „גייסטיקן יש״? — און עד היום זיינען נאָך ניט פאַרענדיקט די וויכוחים צווישן די ביידע ענטפערס.

מיר זעען אין חלום אַ ווייטן־ווייטן ים אָן אַ ברעג. אָט די געזעעניע ווייט־ווייטע אויסגעשפּרייטקייט איז זיכער ניט „רעאַל״. די אין חלום גע־זעענע מיילן און מיילן „עקזיסטירן״ ניט אין דער דרויסנדיקער וועלט, נאָר אין דעם קלייניקן שטח „קאָפּ״ פון דעם מענטשן וואָס חלומט, ווי אַ „פּאַרשטעלונג״ אין דעם חלום.

אָדער: מיר שטייען פאָר אַ שפּיגל און באַטראַכטן אין אים אַ מיילן־ווייטע לאַנדשאַפט, וואָס האָט „אַרײַנגעשפּאַצירט אין זיין „טיף״ דורך

דעם אפענעם פענצטער. אלץ איז אין דעם שפיגל פונקט אזוי ווי אין דער נאטירלעכער לאנדשאפט: יעדע „ווייט" און יעדע „נאענט", יעדער בוים און בארג אין דער „ווייט", יעטוועדעס גרעזעלע אין דער „נאענט", יעדע באווענונג פון יעדן בלעטעלע אויפן בוים, מיט אלע זייערע קאלירן און ניואנסן — אלץ זעען מיר אין דעם שפיגל.

איז דאס ניט א וואונדער איבער וואונדער? ווי קומט צו דעם פלא־טשיקן שפיגל אזא מיילנווייטע טיף?

די פיזיאלאגישע וויסנשאפט פון דעם זע־פראצעס דערקלערט אונדז דעם דאזיקן וואונדער. דורך דעם פענצטער האט ניט די לאנדשאפט „אריין־געשפאצירט" אין דער טיף פון דעם שפיגל. דאס זיינען די ליכט־שטראלן, וואס די לאנדשאפט שיקט ארויס, ארויפגעפאלן אויף דער פלאך פון דעם שפיגל. דא האבן זיי זיך איבערגעבראכן און זיינען ארויסגעפאלן אויף דער נעץ־הויט פון אונדזערע אויגן, און אויפגערייצט אלע טיילן פון אונדזער „זע־ארגאן". אין דעם זע־ארגאן איז באשאפן געווארן די פארשטעלונג פון דער לאנדשאפט, ווי אירס אן אפבילד. דער זע־ארגאן האט אבער דעם איינ־דרוק, אקוראט ווי ער וואלט געהאט פאר זיך ניט קיין אפבילד, נאר דאס ריכטיקע בילד. דוכט זיך אים אויס, אז ער זעט דאס בילד ווייט הינטער דעם שפיגל. ד"ה: ווייל אים דוכט זיך דאס אויס, דוכט ער אריין זיין אויס־געדוכטעניש אין דעם שפיגל. מיר האבן דא פאר זיך א „דמיון" וואס איז אויסגעחלומט געווארן פון דעם זע־ארגאן, און אונדזער אויג זעט דאס אין שפיגל, ווי א רעאלע דערשיינונג.

עס איז א זייער קאמפליצירטער פראצעס, דער זע־פראצעס אין דעם שפיגל, מיט זיינע אויסדוכטענישן און אריינדוכטענישן. די וויסנשאפט האט זיך שוין כמעט אינגאנצן פאנאנדערגעקליבן אין אט דעם פראצעס, הגם ניט אלץ אין אים איז שוין דורכזיכטיק און קלאר. אבער דאס, וואס איז קלאר געווארן, איז מיט עקספערימענטן און מאטעמאטישע אויסרע־כענונגען, איינגעפונדעוועט היפש זיכער און פעסט.

אבער די וויסנשאפט פארזיכערט אונדז אויך, אז דער זעלביקער זייער קאמפליצירטער פראצעס קומט פאר אויך, ווען מיר זעען ניט די אפ־שפיגלונג פון דער לאנדשאפט אין דעם שפיגל נאר די רעאלע לאנד־שאפט גופא. מיט דעם איינציקן אונטערשייד, וואס די ליכט־שטראלן פון דער לאנדשאפט פאלן דערביי דירעקט אויף אונדזער נעץ־הויט, בעת אין דער אפשפיגלונג ווערן זיי פריער איבערגעבראכן איבער דעם אומדורכ־זיכטיקן גלאז פון דעם שפיגל.

אויך וועט מיר שטייען פאַר דער רעאַלער לאַנדשאַפט זעען מיר ניט דירעקט די רעאַלע זאַכן, וואָס שיקן אַרויס די ליכט־שטראַלן. אויך דאָ רופן אַרויס די ליכט־שטראַלן בילדער פון זאַכן. די בילדער וועלכע מיר באַשאַפן אין אונדזער זע־אַרגאַן. אויך דאָ קומט פאַר דער זעלביקער פּראָצעס פון אויסדוכטענישׂ און אַריינדוכטענישׂ. אַזוי אַרום זעען מיר ניט ינענ רעאַלע אויסגעשפּרייטקייט, וואָס ליגט דרויסן פון אונדז, נאָר אַ פּסיכישן בילד, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין אונדזערע זע־אַרגאַנען. און אַזוי איז דאָס אויך מיט די איינדרוקן פון אַלע אַנדערע חושים, (דער עיקר פון דעם טאַפּ־חוש) וואָס דערציילן אונדז וועגן רוימלעכקייט פון דער וועלט.

אַלץ, וואָס אונדז קאָנען געבן די חושים, זיינען די איינדרוקן, וואָס אויף זיי מאַכט די דרויסנדיקע וועלט. צי אָבער די איינדרוקן זיינען ריכטיקע קאָפּיעס פון דעם וואָס עס קומט פאַר דרויסן, אָדער נאָר אויסדוכטענישן פון דעם חוש — דאָס קאָן מען מיט ריין־ווייסנשאַפטלעכע מעטאָדן בשום אופן ניט אַרויסברענגען. ממילא קאָן די ווייסנשאַפט, וואָס וויל נאָר ריכטיק באַשרייבן און אַריינברענגען אין אַן אָרדענונג די שטענדיקע שייכותן צווישן זאַכן און פּראָצעסן, בשום אופן ניט געבן אונדז די זיכערקייט, אַז יענע „זאַך", וואָס מיר רופן אָן „רוים", איז טאַקע אַ רעאַלע „זאַך" אין דער דרויסנדיקער וועלט און ניט אַ דמיונדיקער פּראָצעס אין אונדזערע דערקענטענישׂ־אַרגאַנען.

היוצא מדברינו איז, אַז די געאָמעטרישע וויסנשאַפט, דער מוסטער פאַר אַלע פּינקטלעכע וויסנשאַפטן, קאָן ניט דורכלייכטן איר אייגענעם יסוד, דעם „רוים", ביז צו זיין פֿעצטן גרונט, און אַז זי קאָן אונדז אויך ניט געבן קיין אַבסאָלוטע זיכערקייט, וועגן זיין רעאַלער עקזיסטענץ מחוץ פון אַ מענטשלעכער דערקענטענישׂ.

צו דעמזעלביקן רעזולטאַט קומען מיר, וועט מיר טראַכטן זיך אַריין אין די אַנדערע יסודות פון אַנאַרגאַנישע וויסנשאַפטן.

לאָמיר נעמען די צייט. אַלע פּראָצעסן פון דעם וועלט־געשען, וואָס קאָנען וויסנשאַפטלעך אויסגעטייטשט ווערן, שפּילן זיך אָפּ אין דער צייט, אָבער גראָד דער ענין „צייט" איז אייגער פון די שוועריסטע פּראָבלעמען — וואָס שטייען פאַר דעם מענטשלעכן שכל, אויב ניט דער גאָר שווערסטער.

ווי אין דעם רוים, אַזוי זיינען אויך אין דער צייט. די וועלט־דערשיינונגען אייגאַרדנט, אויף אַ געוויסן אופן. אין דעם רוים „ליגן" די וועלט־דערשיינונגען אייגע לעבן דער אַנדערער. אין דער צייט „ליגן" זיי ניט, נאָר זיי „גייען" אייגע נאָך דער אַנדערער. וועט די זון גייט־אויף

אין מזרח און פאַרגייט אין מערב, איז דאָס אַ פּראָצעס, וואָס שפּילט זיך אָפּ אי אין דעם רוים, אי אין דער צייט. די ערטער, וואָס די זון גייט דורך אין איר וועג, ליגן אין רוים האַרט איינס לעבן דעם אַנדערן. אָבער די שטעלונגען, וואָס די זון בייט אַלע ווייליק אין איר וועג, קומען איינע נאָך דער אַנדערער. די זון געפינט זיך פּריער „דאָ" און נאָכדעם „דאָרטן".

אין אַזעלכע פּראָצעסן, וואָס שליסן אין זיך איין סיי די רוימלעכקייט, סיי די צייטלעכקייט, איז ניט אַזוי גרינג צו קאָנצענטרירן דעם אויפמערק נאָר אויף דער צייטלעכקייט אַליין. מיר וועלן דעריבער נעמען אַ פּראָצעס, וואָס שפּילט זיך אָפּ, פּאָר אונדזער באַוואוסטזיין, נאָר אין דער צייט, און ניט אין דעם רוים.

לאָמיר נעמען אַוועלכן עס איז מוזיקאַלישן מאָטיוו. — לאָז זיין דעם „רבינס ניגון". וועז מיר הערן אים, נעמען מיר אויף אייגצלנע טענער, וואָס גייען אייגער נאָך דעם אַנדערן. עס איז אַ „פּריער" און אַ „נאָכדעם", וואָס האָט ניט קיין פּאַרשיידענע „דאָ" און דאָרטנס". וועז עס קלינגט אַרויס דער ערשטער טאָן, איז דער צווייטער נאָך ניטאָ. און וועז עס קלינגט אַרויס דער צווייטער טאָן, איז דער ערשטער שוין ניטאָ און דער דריטער איז נאָך ניטאָ. יעדער טאָן איז „געוואָרן" און איז „פּאַרשוואונדן". איין טאָן האָט „זיך געהאַלטן", האָט געווערט" לענגער, אַן אַנדערער — קירצער. און דער גאַנצער ניגון האָט פּאַרנומען אַ געוויסן „שפּאַן" פון דער צייט. **ער האָט „געווערט", זאָגן מיר, „פּינף מינוט".**

די צייט גיט אונדז דעריבער אַ „ווערן", „געווערן" און „אויפהערן" פון אייגצלנע דערשיינונגען און פּראָצעסן, וועלכע מיר טיילן איין אין מאַמענטן, וואָס גייען אייגער נאָך דעם אַנדערן.

פּאַרשיידענע פּראָצעסן פּאַרנעמען שפּאַנען „צייט". דער אַרומדרייַ פון דער ערד, אַרום איר אייגענער אַקס, געווערט אַ „מעת־לעת". דער אַרומלויף פון דער ערד אַרום דער זון „געווערט" (אָדער „געדויערט") אַ יאָר. דער קאַפּיטאַליסטישער פּעריאָד אין דער מענטשלעכער געשיכטע „געווערט" שוין אַ פּאָר הונדערט יאָר און וויפל ער וועט נאָך „געדויערן", ווייסן מיר ניט. און דער גאַנצער וועלט־פּראָצעס געדויערט, גלויבן מיר, ייביק.

דער לענגסטער פּראָצעס אין דער וועלט איז דער וועלט־פּראָצעס גופּא. איז דאָ אַ וועלכער עס איז קירצסטער פּראָצעס און וויפל אַן ערד קאָן „געדויערן" אָט־דער קירצסטער פּראָצעס אין דעם וועלט־געשען? איך ווייס ניט, צי עס איז אין אַ וועלכער עס איז וויסנשאַפט שוין אַנגעמערקט געוואָרן דער קירצסטער פּראָצעס, וואָס קומט רעאַל פּאָר אין

דער וועלט. אָבער דאָס איז ידוע, אַז די וויסנשאַפט האָט אינסטרומענטן, וואָס קאָנען אויסמעסטן אַ פּראָצעס, וועלכער געדויערט ניט מער ווי צען־מיליאָנטל פון אַ סעקונדע. הייסט עס, אַז אין דעם אינסטרומענט גופא קומט פאָר אַ רעאַלער פּראָצעס, וואָס פאָרנעמט ניט מער, איידער אָט־דער טייל צייט.

און אַ צען־מיליאָנטל פון אַ סעקונדע איז געווים ניט די קלענסטע געדויער, וואָס מיר קאָנען זיך משער זיין. לאָמיר נעמען אַ טייל רוים, וואָס זאָל פאָרנעמען, זאָגן מיר, אַ הונדערט־מיליאָנטל פון אַ מילימעטער. שטעלט זיך פאָר, אַז ער וועלט באַלויכטן פון אַ ליכט־שטראָל, וואָס טראָגט זיך מיט דער געשווינטקייט פון אַן ערך אַ דריי הונדערט און זעכציק טויזנט קילאָמעטער אין אַ סעקונדע, און אדרבה! זייט אַ בעלן אויסצו־רעכענען, וויפל עס דאַרף געדויערן דעם ליכט־שטראָל דורכצופליען אָט־דעם רוים!

און וואָס קלענער עס וועט זיין דער מהלך „רוים", וואָס מיר באַ־טראַכטן אין געדאַנק, אַלץ קירצער וועט געדויערן דער דורכפלי פון דעם ליכט־שטראָל איבער אים; ביז מיר וועלן קומען צו דעם קליין־קלענסטן רוים און דער קליין־קלענסטער צייט — ד"ה צו אַזאַ רעאַלער געשעענישׂ אין דער וועלט, וואָס מוז „געדויערן" לפחות אַזוי פיל, ווי אָט־די קליין־קלענסטע צייט — אַז ניט קאָן זי בכלל ניט פאָרקומען — לאָמיר אָט־די קליין־קלענסטע צייט אַנרופן: „צייט־אַטאָם". יעדער פּראָצעס אין דער וועלט וועט אַזוי־אַרום פאָרנעמען אַ קלענערן אָדער אַ גרעסערן סכום פון אַזעלכע „צייט־אַטאָמען". און איין־און־דיזעלביקע־פאַסירונג קאָן פאָר־קומען אין דער וועלט מיט אַ גרעסערער אָדער קלענערער געשווינט־קייט, ד"ה ווידער אַמאָל פאָרנעמען אַ גרעסערן אָדער אַ קלענערן סכום פון „צייט־אַטאָמען". די וויסנשאַפט וועט דאָרפן שוין מיט די קונציקסטע אינסטרומענטן און די שאַרפסטע מאַטעמאַטישע חשבונות אויסמעסטן וויפל „צייט־אַטאָמען" דער אָדער יענער פּראָצעס אין דער וועלט פאָרנעמט. דאָס אָלץ זיינען זייער פשוטע און קלאָרע באַטראַכטונגען וועגן דעם ענין צייט.

און איצטער לאָמיר ציען אַ פאָר סך־הכלן פון אָט־די זייער פשוטע, זעלבסט־פאָרשטענדלעכע באַטראַכטונגען.

וויבאַלד אַז אין דער צייט קומען פאָר וועלט־געשעענישׂן מיט אַ גרע־סערער אָדער קלענערער געשווינטקייט, ד"ה אַז זיי קאָנען בייטן זייער „צייט־פאָרנעם", איז קלאָר, אַז פאָר אונדזער מענטשלעכן באַוואוסטזיין, זיינען די פאַסירונגען, וואָס קומען פאָר אין דער צייט, און די צייט גופא,

צווי פארשיידענע ענינים. איין־און־דיזעלביקע פאסירונג, זאגן מיר, איין־איינציקער טאג, קאן „געדויערן" מי יודע וויפל, ד"ה זיך אנהאלטן אן א ברעקל ענדערונג, און „די צייט לויפט דערווייל", ווי מיר דריקן זיך דערביי אויס, דאס הייסט אז די צייט־אטאמען גייען זיך דערווייל אייגער נאך דעם אנדערן. איין צייט־אטאם פארשווינדט, דער אנדערער קומט נאך אים, בעת די פאסירונג גופא „געדויערט".

היינט וויבאלד „פאסירונג" און „צייט" זייגען צווי פארשיידענע ענינים, איז אפשר קאנען מיר דא מאכן דעמזעלביקן געדאנקלעכן עקספערימענט, וואס מיר האבן דורכגעפירט מיט די „זאכן" אין דעם „רוים", וועלכן זיי האבן פארנומען?

לאמיר פרואווען. לאמיר לאזן פארשווינדן אין געדאנק אלע פרא־צעסן פון דער וועלט. דאס קאנען מיר גאנץ גרינג אויספירן, הגם דער פילאסאף בערגסאן איז אונדז מתרה, אז דאס איז אוממעגלעך. מיר קא־נען, זאגט ער, בשום אופן ניט דענקען קיין גארנישט. אבער — פארוואס, אייגנטלעך? אויב איך קאן דענקען, אז דעם רבינס ניגון איז פארשוואונדן, פארוואס זאלן מיר ניט קאנען אויף א ווייל א טראכט טאן, אז אויך אלע אנדערע „ניגונים" פון דעם וועלט־געשעען האבן זיך אויסגעזונגען און — אויס מיט דער וועלט!

אט — האט דער געלערנטער, דזשין א רעכן געטאן, אז די וועלט קאן נאך געדויערן אזוי א צעז ביליאן יארן. איז — לאמיר זיך אריבער־טראגן אין געדאנק צו דעם לעצטן צייט־אטאם, פון אט־די צעז ביליאן יארן, ווען די גאנצע וועלט פארשווינדט. וואס וועט דעמאלט זיין מיט דער צייט? וועט זי אויך פארשווינדן אדער זי וועט בלייבן?

אין די אלטע, אידער־איינשטיינישע צייטן, ווען מען איז געווען זיכער אין דער אומענדלעכקייט פון דער וועלט, וואלט מען מיט אזא גע־דאנק ווי דזשינס, זיך גארניט געדארפט רעכענען. נעמט איר, צב"ש, די מארקסיסטישע נאטור־פילאסאפיע פון דעם אזוי אנגערופענעם „דיאלעק־טישן מאטעריאליזם", געפינט איר דארטן אזעלכע ארויסזאגן: „גראד ווייל די אומענדלעכקייט איז א ווידערשפרוך, איז זי אן אומענדלעכער פראצעס, וואס וויקלט זיך אפ אן אן ענד אין צייט און רוים". אייבי־קייט אין דער צייט, אומענדלעכקייט אין רוים, באשטייט שוין לכתחילה און לויט דעם פשוטן זין פון דעם ווארט אין דעם, וואס עס האט ניט קיין סוף און קיין צייט ניט". דארף מען אבער האבן אין זינען, אז לויט דעמזעלביקן „דיאלעקטישן מאטעריאליזם", הענגען רוים און צייט לחלוטין ניט אפ פון די וועלט־פראצעסן, וואס קומען אין זיי פאר. בפירוש זאגט

ענגעלס: „דיורינג מיינט, אַז די צייט עקזיסטירט נאָר דורך דער פאַר־ענדערונג, ניט די פאַרענדערונג אין און דורך דער צייט... די צייט, אין וועלכער עס קומען ניט פאָר קיין דערקענבאַרע פאַרענדערונגען, איז זייער וויט פון ניט־צו־זיין קיין צייט. אדרבה! זי איז די ריינע, פון קיינע פרעמדע צומישונגען ניט אָנגערירטע, ממילא די אמתע צייט, די צייט, וואָס צייט איז״ („אַלס זאָלכע״)

הייסט עס, אַז, אויך לפי ענגעלס, דאַרף מען די „ריינע״ צייט באַ־טראַכטן באַזונדער פון די פּראָצעסן, וואָס קומען אין איר פאָר. איז וואָס וואָלט געווען זיין ענטפער אויף דער שאלה, צי עס וואָלט געבליבן די צייט, וען די וועלט וואָלט פאַרשוואונדן, אויב ער וואָלט געקאָנט מסכים זיין מיט דזשינען (און די אַנדערע איינשטייניאַנער), אַז די וועלט מוז פאַרשווינדן, אָדער ער וואָלט אינאיינעם מיט אונדז נאָר אויף אַ ווייל אַ טראַכט געטאָן דעם געדאַנק, כדי זיך בעסער צו קאָנען אַריינטראַכטן אין דעם ענין: „צייט״?

ענגעלסעס ענטפער וואָלט געמוזט זיין, אַז מיט דעם אויפהערן פון דער וועלט, וואָלט די צייט, „וואָס צייט איז״, („ווי אַזאַ״) ניט אויפגעהערט צו גיין, ווייל זי איז אומענדלעך.

אָבער דעמאָלט וואָלט אויסגעקומען, אַז ס׳איז דאָ אַזאַ מין זאָך, ווי אַ ריינע צייט, וואָס איז אַבסאָלוט ליידיק און אין וועלכער עס קומט גאָר־נישט ניט פאָר. אָבער אַ „ריינע״ צייט, אין וועלכער עס קומט גאָרנישט ניט פאָר, איז ווי דער „ריינער״ רוים, אין וועלכן עס געפינט זיך גאָר־נישט ניט. עס איז אַן אַבסאָלוטער גאָרנישט. ווי קאָן אַן אַבסאָלוטער גאָרנישט עקזיסטירן?

און נאָך אַ שאלה וואָקסט דאָ ביי אונדז אויס. וועט מיר שטעלן אַן אונדזער אויפמערק אויף דעם ענין „צייט״, זעען מיר, אַז דאָס איז — ווי מיר האָבן שוין באַמערקט — אַ „ווערן״, „געווערן״ און „אויפהערן״. עס איז אַ „גיין״, וואו די אייגצלנע מאָמענטן אָדער גאַנצע סכומען פון מאָמענטן, פליסן אויס נאָך דעם אַנדערן. מיר טיילן זי דעריבער איין, די צייט, אין דריי פאַרשיידענע פאָזן: אַן „עבר״ (אַ פאַרגאַנגענהייט, אַ „געווען״), אַ הווה (אַן „איצטער״, אַ ס׳איז״) און אַן עתיד (אַ צוקונפט, אַ „ס׳וועט זיין״).

אויף וועלכן פון אָט־די דריי פאָזן קאָנען מיר זאָגן, אַז די צייט עק־זיסטירט?

אין אַ צייט, אַן אָנגעפילטער מיט אַ וועלכן עס איז וועלט־פראָצעס, קאָן מען אַמאָל ניט זיין גאַנץ זיכער אין דער פאַנאַנדערטיילונג פון אָט־די

דריי פאזן. דאס יאר 1931, אין וועלכן איך שרייב אט־די לעקציע, איז א פיזיקאלישער פראצעס פון דער ערדס ארומלויפן ארום דער זון. „היינט" „איז" דער 26טער אפריל, נעכטן „איז געווען" דער 25טער. אבער „איצ־טער" איז נאך 1931, וואס נעמט אין זיך אריין אי דעם „עבר" (פון דעם ערשטן יאנואר ביז „היינט") אי דעם הווה, אי דעם עתיד (ביז ערשטן יאנואר 1932). און אזוי אויך, זאגן מיר, „די געשיכטע פון דער מענטש־הייט", א פראצעס וואס עקזיסטירט. ער האט געווארט שוין עטלעכע צענדליק טויזנט יאר און וועט מסתמא געדויערן נאך מער. און אויב „די וועלט" וואלט זיכער קיינמאל ניט אויפגעהערט, וואלטן מיר געהאט א רעכט צו זאגן, אז די צייט, אין וועלכער דער וועלט־פראצעס שפילט זיך אפ, עקזיסטירט אייביק.

דא ווערט די געדויער פון א פראצעס אין דער צייט אריבערגע־טראגן אויף דער צייט גופא.

אבער מיר רעדן דאך דא וועגן א „פאל" פון א גאנץ משונהדיקער ארט: אלע פראצעסן און פארענדערונגען אין דער וועלט האבן אויפ־געהערט. פון מיינעטוועגן מעג אויך די רוימלעכקייט פון דער וועלט אינ־גאנצן פארשווינדן. בלייבן זאל נאר, ווי מארקס און ענגעלס ווילן, די „ריינע" „צייט" — א „פליסן", א „לויפן" פון א מיסטעריעזן עפעס, און דאס פליסן ווערט ממילא איינגעטיילט אין די דריי פאזן פון א „געווען", א „ס'איז", א „ס'וועט זיין". און מיר פרעגן זיך נאכאמאל: אויף וועלכער פון אט־די דריי פאזן קאנען מיר זאגן, אז די „צייט" עקזיסטירט?

ס'איז דא פאר דעם שכל קלאר, אז עקזיסטירן טוט נאר דער „ס'איז", די קעגנווארט. די פארגאנגענהייט, דער „געווען", איז שוין ניטא. די צוקונפט, דער „ס'וועט זיין" איז נאך ניטא.

„שוין ניטא דער נעכטן, נאך ניטא דער מארגן.

„פאראנען נאר א פיצעלע „היינט".

און נאר אט־דאס „פיצעלע" עקזיסטירט. ווי לאנג געדויערט אט־דאס „פיצעלע" ריינע צייט, וואס עקזיסטירט? פאר דער אנגעפילטער צייט האבן מיר אין געדאנקען געפונען א כמו „צייט־אטאם": דעם קלענסט־מעגלעכן פיזיקאלישן פראצעס, וואס האט נאך פארט א וועלכן עס איז געדויער. נו — און פאר דער ריינער צייט? קאנען מיר אויך זי פאנאנ־דערלייגען אין געדאנקען אין איינצלנע מאמענטן, וואס זאלן, לאז זיין, וויפל עס „איז" געדויערן? עס איז געווג נאר א ביסל א טראכט צו טאן וועגן דעם, כדי תיכף איינצוזען, אז אין דער „ריינער" צייט קאנען מיר ניט אננעמען קיין אייניקן מאמענט, וואס זאל וויפל עס איז געדויערן.

ווייל געדויערן הייסט אַ צונויפזיין, אַן אָנהאַלטן פון עטלעכע מאָמענטן אינאיינעם. די טבע פון דער ריינער צייט אָבער איז אָזאַ, אַז עקזיסטירן קאָן נאָר איין מאָמענט. און ווען ער טרעט אַריין אין עקזיסטענץ, איז שוין דער פריערדיקער מאָמענט פאַרשוואונדן און דער שפעטערדיקער מאָמענט איז נאָך ניטאָ. דער "עקזיסטירנדיקער" מאָמענט אין דער ריינער צייט איז דעריבער גאָרניט קיין עקזיסטירנדיקער, קיין אָנהאַלטנדיקער. ער איז ניט מער ווי אַ גרענעץ־פונקט צווישן ניט־עקזיסטירנדיקע מאָמענטן: דעם "אָט־ערשט" פאַרשוואונדענעם און דעם "אָט־ערשט" צוגעקומענעם. אָזאַ שטענדיק פליסנדיקן גרענעץ־פונקט צווישן צוויי "ניט־פאַראַנענקייטן" קאָנען מיר גאָרניט באַקרוינען מיט דעם זייער חשובן טיטל "עקזיסטענץ". מיר קאָנען אים ניט שענקען קיין איין "פּיצעלע" אַריכת ימים. זיין טבע באַשטייט אין איין "ווערן" און "אויפהערן", אָן דעם מינדסט־פּיצעלע "געדויער".

די "ריינע" צייט עקזיסטירט גאָרניט. אויב זי איז אַ פונדאַמענטאַלע רעאַליטעט אין דער וועלט, איז דאָס אַ כסדרדיקער ווערן און פאַרגיין, אָן אַ ברעקל עקזיסטענץ.

האָבן מיר אָבער אויבן געזען, אַז אָט־די ריינע צייט איז, לפי מאַרקס און ענגעלס, פאַרט אַ פונדאַמענטאַלע רעאַליטעט פון דעם גאַנצן וועלט־לעבן געשען. פירט אונדז אָט־דער געדאַנקען־גאַנג צו דעם אַבסאָלוט זיכערן לאָגישן שלוס, אַז די ריינע צייט, אין וועלכער עס שפילט זיך אָפּער גאַנצער וועלטלעכער פראָצעס און אָן וועלכער מיר קאָנען זיך ניט פאַרשטעלן קיין איין וועלטלעכן פראָצעס, ווי קליין ער זאָל ניט זיין — אַז אָט־די פונדאַמענטאַלע רעאַליטעט איז אָזאַ, וואָס עקזיסטירט ניט, וואָס האַלט נאָר אין אַ כסדרדיקן ווערן און פאַרשווינדן.

דרינגט זיך דאָ אַרויף אויפן שכל די שאלה: נו — און וואָס איז מיט דעם וועלט־פראָצעס גופא, וועמען מיר זיינען נוטה צוצושרייבן אָן אייביקע עקזיסטענץ? קאָן אויך ער עקזיסטירן, בעת די צייט, אין וועלכער ער קומט פאָר, האַלט אין איין פאַרשווינדן?

ווידער אַ קליינער איבערקלער וועט אונדז באַווייזן, אַז די עקזיסטענץ פון דער גאַנצער וועלט איז אָן אַבסאָלוטע אוממעגלעכקייט, אַ וואונדער איבער וואונדער, ווייל מיט דעם פאַרשווינדן פון יעדן איינצלנעם צייט־מאָמענט, מוזן אויך פאַרשווינדן אַלע פראָצעסן, וואָס קומען אין איר פאָר.

„שוין ניטאָ דער נעכטן", און ממילא איז די גאַנצע „נעכטיקע" וועלט שוין ניטאָ אויף דער וועלט. ס'איז אַ „נעכטיקער טאָג" אויף וועלכן איך קאָן בשום אופן ניט זאָגן, אַז ער עקזיסטירט. „נאָך ניטאָ דער

מאַרגן", און ממילא קאָן איך בשום אופן ניט זאָגן, אַז די מאַרגנדיקע וועלט עקזיסטירט. זי דאַרף ערשט נאָך אַריינטרעטן אין עקזיסטענץ. „פאַראַנען נאָר אַ פּיצעלע הייַנט", אַט־דאָס פּיצעלע, וואָס איך שפּיר איצטער. און דער „הייַנט", וואָס ביז צום פּיצעלע, איז שוין פאַרשוואונדן אינאיינעם מיט דער גאַנצער וועלט, וואָס האָט זיך געפונען אין אים. און דער „הייַנט", וואָס קומט נאָך דעם איצטער איז נאָך ניטאָ, און ממילא איז די גאַנצע וועלט, וואָס דאַרף קומען מיט אים נאָך גאָר ניטאָ אין אַ מציאות.

דער געדויער, וואָס מיר מערקן און שטודירן אין די וועלט־פראָצעסן, דער באַוואוסטזיין אונדזערער, וואָס זאָגט אונדז, אַז דער אָדער יענער וועלט־פּראָצעס „געדויערט", ד"ה „האַלט אָן" אַזויפיל און אַזוי־פיל צייט־מאַמענטן, שטייט אין אַ שרייענדיקסטן ווידערשפּרוך צו דעם „אַבסאָלוט זיכערן" רעזולטאַט פון דעם איבערקלער, אַז אַ וועלט־פּראָצעס קאָן אָנהאַלטן נאָר אין דער צייט, די צייט אָבער קאָן קיינמאָל ניט „אָנהאַלטן", ווייל זי איז אַ שטענדיקער פאַרשווינדן.

זיך נאָך קלאָרער פאָרשטעלן אָט־דעם וויידערשפּרוכפולן ענין פון „אָנהאַלטן", („געדויערן") און שטענדיק פאַרשווינדן אין־איין־און־דעם־זעלביקן וועלט־פּראָצעס קאָן מען, וועט מען באַטראַכט אין אַ שפּיגל די פלאַם פון אַ ברענענדיקן, זאָגן מיר, סטעאַרין־ליכט. מיר זעען, ווי די פלאַם אָדער איר אָפּבילד עקזיסטירט, געווערט, האַלט־אָן כּל זמן דאָס ליכט ווערט ניט אויסגעלאָשן. עס פאַרענדערט זיך גאָרנישט ניט אין איר, אַזוי דוכט זיך אונדז אויס אויף דעם ערשטן בליק. אָבער מיר ווייסן, אַז די פלאַם אין שפּיגל ווערט אַלע ווייל אַן אַנדערע. זי „געדויערט" נאָר, אַ דאַנק אַלע ווייל נייע שטראַלן, וואָס פאַלן כסדר פון דעם ברענענדיקן ליכט אויפן שפּיגל־גלאָז. מיר קאָנען אַלע ווייל פאַרשטעלן מיט דער האַנט די רעאַלע פלאַם, און איר אָפּבילד פאַרשווינדט אַלע ווייל אין דעם שפּיגל. איר דאַרטיקע „עקזיסטענץ" און „געדויער" איז זיכער נאָר אַ דמיון פון אונדזער אויג. דאַרטן געווערט זי ניט, נאָר זי ווערט, און זי ווערט אַלע רגע אַן אַנדערע, ווייל אין יעדן צייט־מאַמענט ווערט זי אַרויסגעבראַכט פון גאַנץ אַנדערע שטראַלן.

אָבער דאָס וואָס איז אמת פאַר דעם אָפּבילד פון דער פלאַם אין שפּיגל, איז דאָך אויך אמת פאַר דער רעאַלער פלאַם אויפן טיש. אויך זי דערשיינט פאַר אונדזער אויג, ווי אַן אָנהאַלטנדיקע, געדויערנדע שטענדיקע זאַך. אָבער אויך זי האַלט אין תוך אַריין אין איר שטענדיקן פאַרשווינדן און אויפסנייַ געבוירן ווערן, ווייל אין יעדן איינצלנעם צייט־

מאָמענט ווערט זי אויפגעהאַלטן אַ דאַנק גאַנץ אַנדערע טיילן פון דעם ברענענדיקן קנויט און דעם שמעלצנדיקן סטעאַרין.

און דאָס וואָס איז אמת פאַר דעם פלאַם פון אַ ליכט, איז אמת פאַר אַלע פּראָצעסן אין דער וועלט, וואָס אונדז דוכט זיך, אַז זיי געדויערן. אין דער אמתן האַלט דער גאַנצער וועלט־פּראָצעס, וואָס שפּילט זיך אָפּ אין דער צייט, אין איין שטענדיקן פאַרשווינדן און ווידער אויפסניי געבוירן ווערן. אַן עקזיסטענץ אין דער צייט איז אַן אינעווייניקסטער ווידערשפּרוך. אַלץ וואָס עקזיסטירט כּלומרשט אין דער צייט מוז אַלע וויילע געבוירן ווערן און תּיכּף ווידער פאַרשווינדן, תּוך כּדי דיבור אויפסניי געבוירן צו ווערן און ווידער צו פאַרשווינדן.

פעסטיקט מען זיך איין אין אָט־דעם אויספיר פון דעם שכל הישר וועגן דער צייט, קאָן מען מיט דער פולסטער זיכערקייט זאָגן, אַז עס איז גאָר ניטאָ אַזאַ מין זאַך אויף דער וועלט, ווי אַ וועלט־פּראָצעס. ווייל כּדי צו זיין, צו עקזיסטירן, דאַרף מען, לאָז זיין, וויפל עס איז, געדויערן. אָבער אַזאַ זאַך ווי „געדויער" איז, אַ דאַנק דער צייט, גאָר אין אַ מציאות ניטאָ. די גאַנצע „איזנקייט" פון דער וועלט איז נאָר אַ גרענעץ־פּונקט צווישן צוויי אַבסאָלוטע ניט פאַראַנענקייטן: צווישן דעם „שוין ניטאָ" און דעם „נאָך־ניטאָ".

און פונדעסטוועגן איז דאָך דאָ אַ וועלט, מיט אַ רוים און אַ צייט, מיט וועלט־פּראָצעס, וואָס שפּילט זיך אָפּ אין זיי. און די וויסנשאַפט שטודירט זיי, פאָרשט זיי אויס, מעסט זיי אויס מיט די פּינקטלעכסטע מעטאָדן. אָבער ווי קאָן אונדז די וויסנשאַפט דערקלערן דעם גרעסטן וואונדער פון דער וועלט, די צוויי פונדאַמענטאַלסטע רעאַליטעטן פון דעם וועלט־פּראָצעס: דעם „ריינעם" רוים, וואָס איז אַן אויסגעשפּרייטער גאָר־נישט, וואו איין פּיצעלע „גאָרנישט" ליגט לעבן דעם אַנדערן פּיצעלע גאָרנישט, און די „ריינע" צייט, וואָס איז אַ פליסנדיקער גאָרנישט, וואו איין פּיצעלע „גאָרנישט" פאַרשטויסט אין ניט־פאַראַנענקייט דעם פריער־דיקן פּיצעלע און ווערט אַליין תּיכּף פאַרשטויסן אַהין פון דעם צוקומענ־דיקן פּיצעלע גאָרנישט?

די איינשטיינישע וויסנשאַפט מיט זיך אַרויסצודרייען זיך פון אָט־דעם וואונדער איבער וואונדער. מיר וועלן באַלד זען, צי קאָן דער איינ־שטייניאַנישער ענטפער דערקלערן דעם אַזוי משונהדיקן ענין.

איצטער מוזן מיר אָבער נאָך אַ וויילע פאַרברענגען אין דער פאַר־איינשטיינשער וויסנשאַפטלעכער וועלט. בנוגע איר קאָן געוויס ניט זיין קיין ברעקל ספק, אַז זי, מיט אירע מעטאָדן, אינסטרומענטן און מאַטע־

מאַטיש־פינקטלעכע באַרעכענונגען, קאָן אונדז ניט געבן קיין שום אויפ־קלער וועגן דעם עצם מהות פון דעם ריינעם רוים און דער ריינער צייט, קאָן אונדז בשום אופן ניט דערקלערן ווי עס איז בכלל מעגלעך, אַז אַזוינע משונהדיקע זאַכן זאָלן קאָנען „עקזיסטירן". די וויסנשאַפט נעמט־אָן דעם „רוים" און די „צייט", ווי אומבאַשטרייטבאַרע פונדאַמענטאַלע רע־אַליטעטן, וועלכע זי פאָרשט אויס און מעסט אויס און — זאָלן זיך די פילאָסאָפן ברעכן די קעפּ, וואָס זיי זיינען אַזוינס און ווי אַזוי זיינען מעג־לעך! מיט אַנדערע ווערטער הייסט עס, אַז אין די פונדאַמענטאַלסטע פראַגן וועגן דעם וועלט־געשען שיקט אונדז די וויסנשאַפט אָפּ צו דער פילאָסאָפיע.

און אַזוי איז דאָס ניט נאָר מיט רוים און צייט, נאָר אויך מיט אַלע אַנדערע פונדאַמענטאַלע רעאַליטעטן, וואָס אויף זיי אַרבעט די וויסנ־שאַפט.

מיר קאָנען זיך איצטער ניט אָפּשטעלן אויף זיי, אויף אַלעמען. לאָ־מיר דערוויילע נעמען נאָר די באַוועגונג. זי איז אויך געוויס אַ פונדאַמענ־טאַלע רעאַליטעט אין דעם וועלט־געשען.

אָבער אויך זי איז פול אָנגעפּראָפּט מיט משונהדיק־וואונדערלעכע דערשיינונגען, און עס וואָלט אונדז צו ווייט אַוועקגעפירט, ווען מיר וואָלטן דאָ געוואָלט, זיי אַלע אויפדעקן. מיר וועלן נעמען אַ פּאָר פון זיי, פון די אויבנאויפיקע.

די אַלטע מאַטעריאַליסטישע וויסנשאַפט האָט זיך זייער גרינג גע־מאַכט דעם פּראָבלעם פון דער באַוועגונג. ס'איז דאָ אַן אייביקע מאַ־טעריע אין דער וועלט, און די באַוועגונג איז די איינציקע טבע אירע. מאַטעריע איז עפּעס אַן „אָנגעפילטקייט" אין רוים, און זי געפינט זיך שטענדיק אין אַ וואָסער־עס־איז באַוועגונג, ד"ה זי בייט אַלע ווייל איר אָרט אין דעם רוים. „די באַוועגונג", זאָגט ענגעלס, „איז די דאַזיינסווייזע דער מאַטעריע" (דער אופן, ווי אַזוי, די מאַטעריע עקזיסטירט).

ערשט איצטער, ווען די נייע וויסנשאַפט פון דער פיזיק האָט גע־מאַכט אַ תל פון דער מאַטעריע, און האָט באַוויזן, אַז דאָס וואָס מיר רופן אָן „מאַטעריע" איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר צונויפגעפּרעסטע „ענער־גיע", ד"ה צונויפגעפּרעסטע באַוועגונג — ערשט איצטער, זאָג איך, ווערן מיר אַוועקגעשטעלט פּנים לפּנים צו דער באַוועגונג, ווי צו אַ זעלבסט־שטענדיקער פונדאַמענטאַלער רעאַליטעט פון דעם וועלטלעכן געשען, און ווען מיר טראַכטן וועגן איר, קאָנען מיר שוין ניט אָפּשיקן דעם פּראָבלעם צו דער מאַטעריע, וואָס האָט די טבע, זיך כסדר צו באַוועגן, ווייל די

באַוועגונג באַוועגט קודם־כל זיך אַליין, און שלעפט מיט זיך אַלץ, וואָס פאַלט אַריין אין איר שטראָם.

עס איז גוט צו האָבן פאַר די אויגן אַ פאַר ביישפילן פון אַ ממשות־דיקער באַוועגונג, פדי עס זאָל זיין גרינגער אַרייַנצוטראַכטן זיך אין דעם געדאַנק, אַז וועג אַ זאַך באַוועגט זיך דאַרפן מיר שטרענג פאַנאַנדערשיידן צווישן דער זאַך וואָס באַוועגט זיך, און דער באַוועגונג, אין וועלכער די זאַך געפינט זיך, אָדער מיט וועלכער די זאַך „טראָגט זיך״.

לאָמיר אויף אַ ביליאַרד אויסשטעלן אין אַ צייל, האַרט איינער לעבן דעם אַנדערן, פינף פון די ביינערנע באַלן, מיט וועלכע עס ווערט געשפילט. איך נעם אַ זעקסטן באָל, טו אים אַ קייקל, און ער שלאָגט זיך אַן אין רעכטן־מיטן פון דעם ערשטן באָל אין דער צייל. דער זעקס־טער באָל בלייבט שטיין לעבן דעם ערשטן. ער רוט. עס בלייבן רוען אויך פיר באַלן פון דער צייל, אָבער דער לעצטער באָל טיילט זיך אָפּ פון דער צייל און הייבט זיך אַן צו באַוועגן מיט אַ גרעסערער אָדער קלענערער געשווינדקייט, עס וועגדט זיך אַן דעם, ווי שטאַרק עס איז געווען דער קלאַפּ, וואָס מיר האָבן דערלאַנגט דער גאַנצער צייל.

דאָ זעען מיר בחוש, ווי פון אונדזער האַנט איז עפעס אַריבער אין דעם אָנשטויסנדיקן באָל, ווי פון אים האָט זיך דער „עפעס״ אַריבער־געטראָגן אין דעם צייל, האָט זיך דורכגעטראָגן דורך אים, האָט אַריין־געכאַפט אין זיין שטראָם דעם לעצטן באָל און האָט אים געשלעפט מיט זיך אויף אַ געוויסן מהלך. דער עפעס איז די באַוועגונג.

די וויסנשאַפט ווייל האָבן, אַז אויב דער לעצטער באָל וואָלט זיך ניט געדאַרפט רייבן אַן דער לופט און אַן דעם ביליאַרד, און אויב די ערד וואָלט אים ניט געצויגן צו זיך, וואָלט אים די באַוועגונג געטריבן אַלץ פאַראויס און פאַראויס אַן אַן אויפהער אין אַלע אייביקייטן, מיט דער־זעלביקער געשווינדקייט, מיט וועלכער ער האָט זיך אָנגעהויבן צו באַ־וועגן.

נאָך אַ ביישפיל. איר האָט אפשר געזען די קונצן, וואָס די „קאָו־באָיס״ מאַכן מיט זייערע לאַנגע שטריק, מיט וועלכע זיי כאַפּן זייערע בהמות און פערד אין דער „פרעירי״, דער סטעפּ. איך האָב אַמאָל געזען אַזאַ קונץ. עס ליגט אַ היפש לאַנגער שטריק אויפן דיל. איין ענד אירער איז ביי דעם „קאָו־באָי״ אין דער האַנט. ער גיט אַ באַשטימטן טרייסל דעם ענד. די גאַנצע שטריק טוט זיך אַ צאַפּל, אַ הייב־אויף, און איר אָנדער ענד פאַרבינדט זיך פון זיך אַליין אין אַ שלייף.

דאָ האָבן מיר ווידער פאַר אונדזערע אויגן אַ שטיקל וואונדער. פון דער האַנט זיך עפּעס אַריבערגעטראָגן אין דער שטריק, איז דורכ־געלאָפן די שטריק און ביי סאַמע ברעג אירן, האָט דאָס עפּעס אויסגע־בויגן די שטריק ווי אַ בייגל און אַריינגעשטאָכן אין דעם בייגל דאָס ענד פון דער שטריק.

דאָס „עפּעס" איז דאָ ווידער די באַוועגונג, וואָס קאָן אַנגענעמען פאַר־שיידענע פאַרמען. דער באַשטימטער טרייסל מיט דער האַנט פון דעם „קאָו־באָי" האָט אַזוי צו זאָגן לכתחילה באַשטימט יענע פאָרם, וועלכע די באַוועגונג דאַרף אַנגענעמען ביי דעם סוף פון דער שטריק.

אין אַזעלכע ביישפילן איז פאַר דעם מענטשלעכן אויג און שכל ניט שווער פאַנאַנדערצושיידן צווישן די זאַכן, וועלכע מיר זעען ווי זיי באַוועגן זיך, און דער באַוועגונג גופא, וועלכע מיר קאָנען ניט זען אין איר, אַזוי צו זאָגן, ריינער ניט־מאַטעריאַלישקייט, ווערט אונדז דעמאָלט אויך גרינ־גער צו טראַכטן וועגן דער באַוועגונג, ווי אַ פונדאַמענטאַלער רעאַליטעט פון דעם אַלוועלטלעכן געשען, וואָס איז לגמרי אומאָפּהענגיק פון דער מאַטעריע, ווייל די גאַנצע מאַטעריע איז ניט קיין אַנדער זאָך, ווי צו־נויפגעפּרעסטע ענערגיע, ד"ה, אין דעם לעצטן סך־הכל צונויפגעפּרעסטע באַוועגונג.

קלינגט שוין ניט אַזוי משונהדיק דער זאָג, אַז די באַוועגונג באַוועגט קודם־כל זיך אַליין.

קומט מען אָבער צו אָט־דעם רעזולטאַט, איז דעמאָלט שרייט שוין פון אים אַרויס די שאלה: איז וואָס איז אַזוינס, די באַוועגונג, אין איר אינעווייניקסטן תוך? אויב אין דער „ריינער" באַוועגונג איז גאָרנישט ניטא, וואָס עס זאָל זיך באַוועגן — איז — ווי קאָן אַ „גאָרנישט" זיך באַ־וועגן?

אָבער ניט נאָר די שאלה. עס איז נאָך אַן אַנדער שאלה פאַרבונדן מיט איר. די באַוועגונג קומט דאָך פאָר אין דער צייט. זי, די באַוועגונג, געווערט, געדויערט אַ געוויסע ווייליע. האָבן מיר דאָך אָבער אויבן געזען, אַז די צייט איז עפּעס אַזוינס, וואָס האָלט אין איין פאַרשווינדן, און אַז מיט יעדן פאַרשוואַנדענעם צייט־מאָמענט, פאַרשווינדט, זינקט אַריין אין דער פאַרגאַנגענהייט אַלץ, וואָס האָט זיך אין דעם דאָזיקן צייט־מאָמענט גע־פונען. אויב דאָס איז אָבער אַזוי, איז דעמאָלט ווערט משונהדיק קשה: ווי אַזוי קאָן אין דער וועלט בכלל פאַרקומען אַזאָ מין זאָך, ווי באַוועגונג?

לאָמיר זיך נאָך אַמאָל אַריינטראַכטן אין יענער קונציקער באַוועגונג, וואָס דער „קאָו־באָי" פירט דורך מיט זיין שטריק. ער האָט געזומען און

האָט געטאָן אַ טרייסל אַריין אין דער שטריק אַ באַוועגונג פון אַ געוויסער קיילעכדיקער שלייף־פּאַרם, וואָס דאַרף ערשט אַרויסשפּרינגען אין אַ פּאָר מאָמענטן אַרום ביי דעם ענד פון דער שטריק. דער צייט־מאָמענט, אין וועלכן ער האָט אַריינגעטרייסלט די באַשטימטע באַוועגונג־פּאַרם, איז תיכף פאַרשוואונדן. מיט אים האָט אויך תיכף געמוזט פאַרשווינדן די באַשטימטע באַוועגונג־פּאַרם. איז זי שוין ניטאָ, ווייל זי איז שוין אין דעם עבר, אין דעם „ס׳איז געווען״. ווי ווערט זי ווידער געבוירן אין דעם קומענדיקן מאָמענט, אין וועלכן זי ווערט ווידער פאַרשוואונדן מיט אים אינאיינעם, כדי ערשט שפּעטער ווידער געבוירן צו ווערן אין דער ווירקלעכקייט ביי דעם סוף פון דעם פּראָצעס? ווי אַזוי גנבעט זיך אַריבער די באַוועגונגס־פּאַרם פון איין צייט־מאָמענט אין דעם אַנדערן?

און די זעלביקע שאלה קאָן געפרעגט ווערן ניט נאָר וועגן אַ באַוועגונג מיט אַ קאָמפּליצירטער פּאַרם, נאָר אַפילו וועגן אַ פשוטער באַוועגונג אין אַ ווירע־גלייכער ליניע.

אויך דאָ מוזן מיר דאָך אָננעמען, אַז אַ באַוועגונג — זאָגן מיר די, וואָס איז דורכגעלאָפן דעם ציל ביליאַרד־קייקלען און האָט אַ שלעפּ געטאָן דעם לעצטן באָל — געדויערט עטלעכע צייט־מאָמענטן. על פּי שכל האָט זי געדאַרפט פאַרשווינדן שוין אין דעם ערשטן מאָמענט, אינ־איינעם מיט אים און מיט דער גאַנצער וועלט, וואָס אין אים.

לאָמיר ניט פאַרגעסן דעם הויפּט־רעזולטאַט, צו וועלכן מיר זיינען געקומען: אָלץ וואָס געדויערט איז אָן אוממעגלעכע זאָך, ווייל אָלץ מוז זיך אָפשפּילן אין דער צייט. אָזוי, וויניקסטנס, גלויבט דער מענטש. „געדויערן״ מיינט, אַז איין־און־דיזעלביקע זאָך פאַרבלייבט אין דער צייט אַ געוויסע צייט. אָבער אין דער צייט קאָן קיין זאָך ניט פאַרבלייבן, ווייל די צייט איז אָזאַ זאָך, וואָס געדויערט ניט, וואָס ווערט, און פאַרשווינדט.

דאָס וואָס מיר, מיט אונדזערע מענטשלעכע אויגן זעען, ווי עפּעס געדויערט, איז נאָך קיין ראיה ניט, אַז דאָס איז אָזוי אין דער ווירקלעכ־קייט. איר זאָלט אויף מיר קיין פאַראיבל ניט האָבן, וואָס איך לייג אָזוי פיל וואָג אויף דעם ענין פון „געדויערן״ און „פאַרשווינדן״ און וואָס איך וויל דעם געוואונענעם בליק אויף דער זאָך וואָס טיפער אייגקריצן אין די מוחות. איך דערמאָן דאָ ווידער די פלאָם פון דער ליכט און איר אָפּבילד אין שפּיגל. די איבערריסן אין דער דערשיינונג פון דער פלאָם, וועו — אָט פאַרשטעל איך די ליכט מיט דער האַנט און אָט נעם איך ווידער צו די האַנט, רעדן צו קלאָרע רייד אַז די „דויערנדיקע״ פלאָם אין דעם שפּיגל „דויערט״ ניט קיין אין ווייל, נאָר זי פאַרשווינדט אַלע

וויילע מיט דעם פאַרברענטן מאַטעריאַל און ווערט אַלע וויילע ניי־גע־בוירן מיט דעם ניי־צוקומענדיקן ברען־מאַטעריאַל.

דער „געדויער" פון דער פלאַם אין שפּיגל איז שוין אַבסאָלוט זיכער ניט מער אַ דמיון, אַן אילוזיע פון אונדזער אויג. עס וואָלט אָבער לחלוטין ניט נאָר ניט שאָדן, נאָר אדרבה, העלפן אונדז, ווען מיר וועלן ברענגען נאָך אַ ביישפּיל פון דמיון, וואָס גיט אונדז אַ פאָרשטעלונג פון אַ געדויער אין דער צייט, בעת אין דער אמתן האָבן מיר פאַר אונדז, ניט קיין געדויער, נאָר אַ שטענדיקן פאַרשווינדן און געבוירן ווערן פון אַלץ נייע עלעמענטן.

איך צינד אָן אין דער פינצטער אַ שפּענדל און לעש אויס די פלאַם, וואָס לאָזט איבער נאָך זיך אַ גליענדיקן שפּיץ. איך דריי דעם שפּיץ אין אַ ראָד און איך זע פאַר זיך אַ קיילעכדיקע גליענדיקע ראָד. נאַטיר־לעך, איז אין דער דרויסנלעכער וועלט ניטאָ דערביי קיין גליענדיקע ראָד. די ראָד איז דאָ צונויפגעשטעלט פון איין איינצלנעם גליענדיקן פונקט, באַווייזט זיך אַלע וויילע אין פאַרשיידענע שטעלן אין רוים. ער פאַר־שווינדט פון איין שטעל און קומט אויף אין דער אַנדער שטעל. די גליענ־דיקע ראָד, ווי אַ גאַנצע זאַך, וואָס געדויערט אַ געוויסע צייט, עקזיס־טירט נאָר אין דעם דמיון פון מיין אויג. די איינצלנע אויפגעגליטע שטעלן פון דער ראָד־ליניע אין דעם רוים, וואָס זיינען פאַרשוואונדן אינאיינעם מיט דער צייט, אין וועלכער זיי זיינען אַרויסגעבראַכט געוואָרן, „געדוי־ערן" אָבער, עקזיסטירן אָבער אין דעם דמיונדיקן זען. און אויך דאָס וועט איר מיר מוזען דערלויבן: נאָך אַמאָל אַרויפצוברענגען און לאָזן בלויז שטיין פאַר דעם גייסטיקן אויג דעם גרונט־געדאַנק, צו וועלכן מיר זיינען געקומען — אַז אויב צייט איז עפּעס אַזוינס, וואָס האַלט אין איין ווערן און ווייסט ניט פון קיין „געווערן", מוזן מיר אויף דער גאַנצער וועלט זאָגן, אַז אויך די גאַנצע וועלט, וואָס שפּילט זיך אָפּ אין דער צייט איז אויך עפּעס אַזוינס וואָס געווערט ניט, וואָס געדויערט ניט קיין איין אויגנבליק, נאָר האַלט כסדר אין איין פאַרשווינדן און געבוירן ווערן.

אַ פּאַסנדיק בילד פאַר דעם גאַנצן וועלט־פּראָצעס וואָלט אפשר געווען אַזאַ: זייט אייך משער אַן אומענדלעכן פאָדעם, אויפגעהאַנגען ערגעץ־וואו „אויבן". מיר צינדן אָן דעם פאָדעם אונטן און דאָס פייערל לויפט אַלץ אַרויף און אַרויף, אויפגעהאַלטן אין זיין עקזיסטענץ פון אַ ניט־דעמ־זעלביקן, אָבער אַ גלייכן ברען־מאַטעריאַל, דעם מאַטעריאַל פון דעם פאָדעם.

אַלץ וואָס ברענט אָפּ איז די פאַרגאַנגענהייט. זי איז שוין ניטאָ; זי איז אויף אייביק פאַרשוואונדן. פאַראַן איז נאָר דאָס ברענענדיקע

פלאָמעלע, די קעגנוואַרט, און דער אומענדלעכער פאָדעם, וואָס הענגט פון „אויבן״, די אומענדלעכע צוקונפט.

דער ביישפּיל הינקט דאָ געוויס אונטער אין אַ זייער וויכטיקן פּרט: אין דער וויטקלעכקייט איז דאָך גאָר אויך קיין פאָדעם ניטאָ, ווייל די צוקונפט איז נאָך גאָרניט פאַראַן. זי דאַרף דאָך ערשט אַלע ווייַלע וועלן... (פון וואַנען? ווער ווייסט!) אָט־דעם גרונט־געדאַנק דאַרפן מיר האָבן אין אויג, ווען מיר טראַכטן וועגן דער באַוועגונג, וואָס קומט פאָר אין דער צייט, ווייל נאָר דעמאָלט קאָנען מיר באַגרייפן די גאַנצע וואָג פון דער פראָגע: ווי אַזוי איז באַוועגונג בכלל מעגלעך?

מיר האָבן אַ שטויס געטאָן אַ ביליאַרד־קייקל. ער איז צוגעלאָפן צו אַ צייל ביליאַרד־קייקלען, און איז געבליבן שטיין. אין אָט־דעם מאָמענט — ווי אין די פּריערדיקע — איז שוין די גאַנצע וועלט אַריין אין דער פאַרגאַנגענהייט, אַפּגעברענט געוואָרן אינאיינעם מיט דעם שטויס און מיט דער קראָפט, וואָס אין דעם שטויס. ווי אַזוי האָט זיך די באַוועגונג געקאָנט אַרויסראַטעווען פון דער שריפה, דורכלויפן דעם גאַנצן צייל „רואיק״ ליגנדיקע ביליאַרד־קייקלען און אַ שלעפּ טאָן דעם לעצטן קייקל? וואָס איז די באַוועגונג? אַזאַ מין וואָסערל, וואָס קאָן זיך אַריבערגיסן פון איין שטיק מאַטעריע אין אַן אַנדערער?

אונדזער מענטשלעכער באַגריף וועגן דער טבע פון דער צייט מאַכט פשוט אוממעגלעך צו פאַרשטיין יענעם פאַקט פון דער באַוועגונג, וואָס מיר זעען טאָג־טעגלעך פאַר אונדזערע אויגן — די פונדאַמענטאַלסטע רעאַליטעט פון דעם גאַנצן וועלטלעכן באַשאַף: אויב די באַוועגונג קומט פאָר אין דער צייט — איז דאָס אַזאַ וואונדער איבער וואונדער״, אַז דער „קריעת־ים־סוף״ איז אַ קינדער־שפּיל לגבי אים.

אַ וואַשנע מעשה דער קריעת־ים־סוף! לאָמיר זיך אויף אַ ווייליקע לאָזן אייגשמועסן, אַז עס האָט אַמאָל פאַסירט אַזאַ מין זאַך: אַ ים האָט זיך פונאַנדערגעשפּאָלטן אין דערמיטן. די וואַסערן זיינען פון ביידע זייטן פאַרגליווערט געוואָרן „ווי וועגט רעכטס און ליגקס״, און מענטשן זיינען אַריבערגעגאַנגען דעם ים אין דער טריקענישן. וואו ליגט דאָ דער וואונדער? קאָן מאַטעריע ניט אַריבערגיין פון אַ פליסנדיקן צושטאַנד אין אַ פעסטן? קאָן אַ מאַטעריע זיך ניט פונאַנדעררוקן? מיר זעען, ווי „מעשים בכל יום״, אַז „מאַטעריע״ קאָן ווערן האַרט און פעסט.

דער וואונדער פון דעם קריעת־ים־סוף באַשטייט אין דעם, וואָס דאָ איז דאָס פאַנאַנדערוקן זיך און פאַרגליווערט ווערן פון דער מאַטעריע פאַרגעקומען ניט ווי אַ פועל־יוצא פון פיזיקאַלישע, כעמישע און מעכאַ־

נישע אורזאכן; נאר ווי אַ פועל־יוצא פון איבערנאטירלעכע ווירקונגען, וואס האבן אפגעענדערט דעם געזעצמעסיקן לויף פון נאטירלעכע דער־שיינונגען.

דער נאטירלעכער לויף פון דער וועלט און די אבסאלוטע אויבער־הערשאפט פון נאטור־געזעצן, פון אורזאכן און ווירקונגען, איז פאר דעם מענטשלעכן שכל די נאטירלעכסטע זאך אין דער וועלט. און גראד אַ פאסירונג, וואס גייט להיפך צו די דאזיקע „געזעצן", צו דער אומפאר־מיידלעכער פארקייטלונג פון „אורזאכן" און „ווירקונגען", רופט אין אים ארויס דעם געדאנק פון אַ וואונדער.

און וואלט אזא זאך, ווי קריעת־ים־סוף באמת געקאנט פארקומען; און וואלט אזא זאך פאסירט אין אונדזער ציים, וואלט די געלערנטע וועלט ניט געוויס, ביז זי וואלט ניט אויסגעפונען יענע נאטירלעכע אור־זאכן, וואס האבן ארויסגעבראכט אזא משונהדיקע פאסירונג. דער „וואונ־דער" וואלט דערביי אינגאנצן פארשוואונדן.

אבער אַ סך אַ גרעסערער, אַן אמתער וואונדער, איז דאך ניט אט־די ענדערונג אין דעם נאטירלעכן לויף פון פיזיקאלישע דערשיינונגען, נאר דער פאקט פון געזעצמעסיקייט, דער פאקט, וואס אין דער נאטור הערשט קאוזאליטעט, וואס איין פאסירונג מוז זיין אַ פועל־יוצא פון אַ פרי־ערדיקער פאסירונג; וואס יעדע נאטירלעכע זאך מוז האבן אַ נאטירלעכע אורזאך. אונדזער שכל שרייט צו אונדז: „עקס ניהילא ניהיל"! פון גארנישט קאן גארנישט ארויסקומען. עס קאן ניט זיין קיין „יש מאין". אַ פאראנענקייט דארף שטאמען פון אַ פאראנענקייט. פון אַ ניט־פאראנע־קייט קאן גארנישט אפשטאמען.

אט־דאָ ליגט דער וואונדער איבער וואונדער! און אויב איר האט זיך גוט ארייגעטראכט אין דעם ענין „צייט" און „באוועגונג", אויף וועלכע מיר האבן זיך אזוי לאנג אפגעשטעלט, וועט אייך ניט שווער זיין צו פארשטיין די גאנצע וואונדערלעכקייט און אומבאגרייפלעכקייט פון דער פערטער פונדאמענטאלער רעאליטעט אין דעם וועלט־געשען — די רע־אליטעט פון גזעצמעסיקייט, פון קאוזאליטעט — די רעאליטעט וואס שרייט, אז פון גארנישט קאן גארנישט ארויסקומען.

אויב אלע פאסירונגען אין דער נאטור זאלן צוריקגעפירט ווערן צו באוועגונגען און אויב די באוועגונגען קאנען פארקומען נאר אין דער ציים, מוז דעמאלט דער גזעזע פון קאוזאליטעט באקומען אזא פארם: יעדע נייע באוועגונג אדער יעדער סכום פון נייע באוועגונגען איז אַ נויט־ווענדיקער פראדוקט פון אַ פריערדיקער באוועגונג אדער פון אַ פריער־

דיקן סכום באָוועגונגען. האָבן מיר דאָ ווידער אַ „פריער" מיט אַ „שפּע־טער", אָבער ניט ווי אין דער „רייניער" צייט, וואו דער „פריער" האָט קיין ברעקל שייכות ניט צו דעם „שפּעטער" און ווירקט ניט אויף אים. דאָ, אין דעם „קאָוזאָליטעטס־געזעץ" איז דער „פריער" און דער „שפּע־טער" צוזויפגעבונדן אינאיינעם אַזוי, אַז ס׳איז דאָ אַן אינעוויניקסטע שייכות צווישן זיי. דער „פריער" ברענגט אַרויס אָדער באַהערשט אויף אַ וועלכן עס איז אופן דעם „שפּעטער".

פרעגט זיך די שאלה: אויב אין יעדער ווייַלע ווערט דער וועלט־פּראָצעס פֿאָרברענט, איינגעשלונגען פון דער פאַרגאַנגענהייט, ווערט דאָך אויך דער קאָוזאָליזם „פריער", מיט אַלע זייַנע מעגלעכע ווירקונגען, פאַר־ברענט און איינגעשלונגען אין דער פאַרגאַנגענהייט; זיי פאַרזינקען אין אַן אַבסאָלוטער ניט־פֿאַראַנענקייט. ווי אַזוי זשע קאָן עפּעס אָפּשטאַמען פון אַ פאַרגאַנגענהייט, פון אַ ניט־פֿאַראַנענקייט? איז יעדער קאָוזאָל־געזעץ, וואָס לייקנט, אַז אַ „יש" זאָל קאָנען אָפּשטאַמען פון אַן „אין", אַליין גופא די פאַרקערפערונג פון אַ שטענדיקן „יש מאין"? ווי אַזוי איז לויט דעם קאָוזאָל־געזעץ, מעגלעך אַ קאָוזאָל־געזעץ? ווי אַזוי איז מעגלעך אַ שטענ־דיקער געבאָרן ווערן פון אַ פאַרשוואונדנקייט און נאָך דערצו, לויט גע־וויסע, אייביק־אומפאַרענדלעכע כּללים, אַזוי, אַז מיר קאָנען דעם לויף פון דער אַרויסגעשאָסענער קויל לכתּחילה מאַטעמאַטיש אויסרעכענען און פינקטלעך אָנגעבן דעם אָרט און די צייט, וואו זי ווערט אַראָפּגעפאַלן?

און די צוויטע גרויסע שאלה ווערט דערזעלביקער קאָוזאָליטעט:

מיר רעדן ווערן אייביקע געזעצן, ווי אַזוי איין זאָך ווערט אינגאַנצן געבאָרן פון אַן אַנדער זאָך, אָדער ווערט פאַרענדערט פון איר. פון וואָ־נען ווייסן מיר אַז די געזעצן זיינען אייביק? די אייביקייט איז דאָך ניט געגעבן געוואָרן אין דער מענטשלעכער דערפֿאָרונג. מיר האָבן נאָר פאַרגאַנגענהייט און קעגנוואָרט. פון וואָנען שעפּט אונדזער שכל די זי־כערקייט, אַז די געזעצן מוזן זיין אייביק? ווייל אַזוי איז דאָס געווען ביז אָהער? מאָלע וואָס עס איז געווען ביז אָהער און וואָס האָט זיך מיט דער צייט איבערגעביטן? ווייל דער שכל איז געצוואונגען צו דע־קן אַזוי? אָבער ווער גאַראַנטירט אונדז, אַז דאָס, וואָס איז אַ צוגאַנג פאַר אַ מענטשלעכן שכל, מוז זיין אַ צוגאַנג פאַר דער גאַנצער וועלט אין איר אייביקייט?

קאָן די וויסנשאַפט אונדז געבן אַן ענטפער אויף אָט־די שאלות? בשום אופן ניט. זי, די וויסנשאַפט, קאָן נאָר זיין אַזוי ווייט, ווי עס גייט

די רעאַלע דערפאָרונג. שפרייזט אַריבער די גרענעצן פון דער דער־פאָרונג און באַרופט זיך אויף געדאַנקען־צוואַנג פון דעם שכל, שלאָגט זי זיך שוין מיטן קאָפ אָן די גרענעצן פון דער וויסנשאַפט און קריכט אַריין אין פילאָסאָפיע, וועלכע וויסנשאַפט גיט איר דאָס רעכט דערצו?

ציען מיר דעם סך־הכל פון אונדזערע באַטראַכטונגען, געפינען מיר, אַז פיר פונדאַמענטאַלע רעזולטאַטן פון דעם וועלט־געשען: רוים, צייט, באַוועגונג און קאָוזאַליטעט זיינען פאַר דער פינקטלעכער וויסנשאַפט פון פאַר־איינשטיינס צייט געווען „וואונדער איבער וואונדער".

לאָמיר דעריבער זען, וואָס פאַר אַן אַנבליק אָט־די אַלע שאלות באַ־קומען אין דער נייער וויסנשאַפט.

וועגן דעם אין דער צווייטער לעקציע.

צווייטע לעקציע

די מאָדערנע וויסנשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיע

חברים און פריינט!

אין דער פאָריקער לעקציע האָבן מיר געזען ווי אַזוי מען האָט גע־מיינט, אַז די וויסנשאַפט וועגן דער ניט־לעבעדיקער וועלט וועט אַלץ קאָנען דערקלערן דורך די פונדאַמענטאַלע רעאַליטעטן פון רוים, צייט, באַוועגונג, מאַטעריע און קאַוזאַליטעט.

מיר האָבן אָבער געפונען, אַז די פונדאַמענטאַלע רעאַליטעטן גופא, ווי מען האָט זיי באַטראַכט אין דער פאַר־איינשטיינישער וויסנשאַפט, בלייבן אַ רעטעניש פון דעם ריין־וויסנשאַפטלעכן דענקען. אין דעם לעצטן סך־הכל איז דער רוים אַ ליידיקער גאָרנישט, וואָס איז אויסגעשפּרייט. די צייט — אַ גרענעץ־פּונקט צווישן צוויי ניט־פאַראַנענקייטן: דעם „פריער", וואָס איז שוין ניטאָ, און דעם „שפּעטער", וואָס איז נאָך ניטאָ, ד"ה ווידעראַמאָל אַ גאָרנישט, וואָס האַלט אין שטענדיקן „אָפּברענען" און ווידער אויפסניי געבוירן ווערן. די באַוועגונג, אַ ניט־ממשותדיק „עפּעס", וואָס קאָן זיך איבערטראָגן פון איין זאַך אויף דער אַנדערער, שלעפּן מיט זיך די זאַך אין דעם „רוים" אין אַ משך פון אַ גאַנצער אייביקייט. די קאַוזאַליטעט — אַ ווירקונג, וואָס דויערט אייניקע מאָמענטן, ד"ה וואָס כאַפּט זיך אַריבער פון איין פאַרשווינדנדיקן צייט־מאָמענט אין אַן אַנדער פאַרשווינדנדיקן צייט־מאָמענט.

אין דעם לעצטן סך־הכל זיינען דעריבער אָט די פונדאַמענטאַלע רע־אַליטעטן פון דער וועלט בפּועל ממש העכסט וואונדערלעכע זאַכן.

די וויסנשאַפט קאָן בשום אופן ניט דערקלערן אָט די פּשט־פּשוטע אוממעגלעכקייטן, אָט די וואונדער איבער וואונדער מיט אירע אייגענע מיטלען.

איין פונדאַמענטאַלע רעאַליטעט — די מאַטעריע — האָבן מיר כמעט אין גאַנצן געלאָזן צורו, ווייל אויב מען זאָל באמת אָננעמען, אַז ס'איז דאָ אין דער וועלט אַזאַ מין זאַך, ווי אַ האַרטע, אייביקע אָנגעפּילטקייט,

וואס רופט זיך וועלט־מאטעריע און וואס עקזיסטירט אייביק, באשטייט איר וואונדער נאר אין דעם, וואס זי באווייזט דעם קונץ צו עקזיסטירן, בעת אלץ אין דער וועלט טראגט זיך מיט דעם צווייפאכן שטראם פון „צייט" און „באווועגונג".

מיר האבן אבער אין דעם סוף פון דער לעקציע אנגעטייט, אז אט די אלע פונדאמענטאלע רעאליטעטן האבן באקומען א גאנץ אנדער אנבליק אין דער מאדערנער וויסנשאפט, וואס האט ארייננעטראגן א רעוואלוציע אין אלע אונדזערע פריערדיקע באגריפן. און מיר ווילן איצטער זען, אויף וויפל אט די נייע וויסנשאפט קען אונדז פארענטפערן אלע אונדזערע שאלות און מיט אירע אייגענע מיטלען באפרידיקן די באדערפענישן פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש.

דער ראדיקאלער לייענער, וואס איז געווואוינט צו דענקען מאטעריאליסטיש, פאר וועמען די וועלט־מאטעריע איז געווען דער זיכערסטער פונדאמענט, אויף וועלכן עס איז געבויט זיין וועלט־באגעם, וועט אפשר נוטה זיין צו זען די גרעסטע רעוואלוציע אין יענעם אויספיר פון דער מאדערנער וויסנשאפט, אז עס איז גאר קיין וועלט־מאטעריע אויף דער וועלט ניטא און קיינמאל ניט געווען.

פשט־פשוט ניטא! די פריערדיקע וויסנשאפט האט די וועלט־מאטעריע באטראכט, ווי „אטאמען", א גריכיש וואארט, וואס באדייט עפעס אזוינס, וואס קען ניט פאנאנדערגעשפאלטן ווערן אויף קלענערע טיילן. „אטאמען" זיינען קלענסט־קליינע טיילכעלעך אנגעפילטקייט, וואס זיינען אייביק, אומפארענדערלעך, און פאסיוו, ד״ה זיי לאזן זיך שטופן, קערן און דרייען, לויט די באווועגונגען, וואס ווירקן אויף זיי אין. דערצו זיינען זיי אומדורכדרינגלעך, ד״ה קיין זאך קען ניט אריינדרינגען אינעווייניק אין זיי.

די איצטיקע וויסנשאפט לייקנט ניט, אז עס זיינען דא אטאמען. זי באווייזט אבער, אז די „אטאמען" זיינען ניט מאטעריעל און ניט אייביק. זיי באשטייען אינעווייניק פון עלעקטרישער אנגעלאדנקייט, ד״ה פון א מין באווגונג, א ניט־ממשותדיקער זאך, וואס ווירקט ווי א קראפט.

דער עיקר אבער איז וואס די וויסנשאפט האט באווויזן, אז אט די אטאמען קאנען פארשווינדן, פאנאנדערפאלן און זיך פארוואנדלען אין היילע ענערגיע. כעמיקער און פיזיקער ארבעטן איצטער אויף דער פראקטישער אויפגאבע, פאנאנדערצושפאלטן דעם „אטאם" און אויף אזא׳ן אופן פריי מאכן יענע קאלאסאלע ענערגיע, פון וועלכער אן אטאם באשטייט אין זיין לעצטן תוך.

פון דער אָנדער זייט האָט דיזעלביקע ווייסנשאַפט באַווייזן, אַז אָטאָמען ווערן געבוירן. פראָפעסאָר מיליקען האָט אויסגעפונען אַ געווייסע אַרט שטראַלן, ד״ה ענערגיע־באַוועגונגען, וועלכע ער האָט אָנגערופן ״קאָס־מישע שטראַלן״, וואָס פון זיי זאָלן דאָס אָפשטאַמען די ״עלעקטראָנען״, און פון די ״עלעקטראָנען״ — דער מאַטעריעלער ״אָטאָם״.

אָט דער רעזולטאַט פון דער ווייסנשאַפט האָט פון איין זייט זיכער גרינגער געמאַכט פאַרן שכל די אויפגאַבן פון דער דערקענטעניש. מיר ווערן דאָ פּטור פון אַן איבעריקער רעטענייש — דער רעטענייש פון דער מאַטעריע, ביז אַהער האָבן מיר געדאַרפט פירן צווי חשבונות: דעם חשבון פון דער אייביקער מאַטעריע און דעם חשבון פון דער אייביקער ענערגיע, אָחוץ טראַכטן וועגן דער רעטענייש פון ביידע זאַכן.

איצטער האָבן מיר נאָר איין חשבון און איין רעטענייש: די רעטענייש פון דער ענערגיע, וואָס דאַרף דאָך אין תוך זיין ניט קיין אָנדער זאַך, ווי נאָר די באַוועגונג אין רוים און אין דער צייט.

וואָס דערציילן אונדז וועגן דעם יענע רעוואָלוציעס אין דער נייער ווייסנשאַפט, וואָס זיינען פאַרבונדן קודם־כל מיט דער טעאָריע פון ״רע־לאַטיוויטעט״ און מיט די נעמען פון איינשטיין, מינקאָווסקי און פאָן־פּלאַנק?

ליידער קאָנען מיר זיך דאָ ניט אַריינלאָזן אפילו אין די וויכטיקסטע יסודות פון זייערע שיטות. ניט נאָר זיינען זיי צו שווער צו פאַרשטיין, צו ווייט פון דעם געווויינטלעכן ״שכל הישר״, נאָר זיי זיינען נאָך אַליין ניט אין גאַנצן פאַרענדיקט און אָפּגעקלערט.

מיר וועלן דעריבער ברענגען דאָ נאָר אַ פּאָר פון די וויכטיקסטע רעזולטאַטן, צו וועלכע די פּאָרשער זיינען געקומען, און אויך דאָס נאָר אין איניקע פון יענע פרטים זייערע, וואָס האָבן אַ דירעקטע שייכות צו אונדזערע ענינים. לאָמיר זען, אויף וויפל די מאָדערנע ווייסנשאַפט קאָן אַריינברענגען קלאָרקייט אין זיי.

לאָמיר אָנהויבן מיט די נייע לערן וועגן ״רוים״ און ״צייט״.

מיר האָבן פריער געזומען דעם רוים, ווי אַ לויפיקע אויסגעשפרייטקייט (אַ גאַרנישט״), אין וועלכער די ״זאַכן״ געפינען זיך, איינע לעם דער אָנדערער. איינשטיין דענקט פונקט פאַרקערט: ניט די זאַכן געפינען זיך אין אַ לויפיקן רוים, נאָר די רוימלעכקייט געפינט זיך אין די זאַכן: אין יעדער זאַך אַ רעלאַטיוו אָנדער רוימלעכקייט, ד״ה אַז איין־און־דערזעלביקער קלאָפּטער ״לענג״ קאָן זיין איינמאָל גרעסער און אַן אָנדערש מאָל

קלענער, איידער אַ קלאַפּטער. העגגען העגגט דאָס אָפּ פון דעם, צי די זאַך געפינט זיך אין רו, אַדער זי געפינט זיך אין באַוועגונג.

פּאַרשטעלן קאָן מען זיך דאָס — אויב מען קאָן זיך בכלל פּאַרשטעלן — וועז מען זאָל אין געוויסע פּרטים צוגלייכן די רוימלעכקייט צו אַ וועלכער עס איז אַנדער פיזיקאַלישער אייגנשאַפט, זאָגן מיר: צו וואַרעמקייט. די וואַרעמקייט געפינט זיך אין דער זאַך, און ניט די זאַך אין דער וואַרעמקייט. אַזוי אויך די אויסגעשפרייטקייט. די וואַרעמקייט איז רעלאַטיוו. וועז איך לייג אַריין אַ הייסע האַנט אין לעבלעכע וואַסער, שפּיר איך אַ קעלט, ד"ה ווייניקער וואַרעמקייט, איידער אין מיין האַנט, וועז איך לייג אַבער אַריין אַ גאָר קאַלטע האַנט אין דיזעלביקע לעבלעכע וואַסער, שפּיר איך אַ וואַרעמקייט, ד"ה מער וואַרעמקייט, איידער אין מיין האַנט. אַזוי אויך מיט דער אויסגעשפרייטקייט פון אַ זאַך, ד"ה מיט איר פאַרנעם פון אין עק אירן ביז צום אַנדער עק. וועז אַ זאַך געפינט זיך אין באַוועגונג, ווערט איר אויסגעשפרייטקייט, רעלאַטיוו צו דער זאַך, וואָס געפינט זיך אין רו, אַ קלענערע. וועז די באַוועגונג ווערט נאָך שנעלער, ווערט אָט די רעלאַטיוועז אויסגעשפרייטקייט נאָך קלענער. אוז וועז די געשווינדקייט פון דער באַוועגונג הייבט אָן צו וואַקסן, ביז זי דערגרייכט דעם מאַקסימום פון דער געשווינטקייט — דער געשווינטקייט פון אַ ליכט־שטראַל — דעמאָלט ווערט די אויסגעשפרייטקייט פון דער זאַך — רעלאַטיוו צו דער רואיקער זאַך — אַלץ קלענער אוז קלענער, ביז זי, די אויסגעשפרייטקייט, ווערט אין גאַנצן גלייך נול.

ווערן מיר דורך דעם פּטור פון דעם ליידיקן וועלט־חלל אוז פון אַ „גאַרנישט, וואָס איז אויסגעשפרייט". עס איז ניטאָ קיין „ריינער" לייר־דיקער רוים אין דער וועלט. רוים איז עפּעס אַזוינס, וואָס קאָן אויפקומען אוז פאַרשווינדן אָט פונקט, להבדיל, ווי וואַרעמקייט.

אוז דיזעלביקע זאַך איז מיט דער צייט. „צייטלעכקייט" איז ניט אַ לייר־דיקער גאַרנישט, וואָס פליסט, אוז אין וועלכן עס שפּילן זיך אָפּ די פראַצעסן פון דער וועלט. „צייטלעכקייט" איז אויך אַ פיזיקאַלישע אייגנשאפט, זאָל זיין, לשם משל, ווידער ווי וואַרעמקייט. די צייטלעכקייט אַדער דער „געדויער" איז אין די פראַצעסן, אין יעדן פראַצעס אַ פאַרשיידענער „געדויער", אַזוי, אַז די סעקונדע פון איין געדויער קאָן גלייך דויערן לענגער אַדער קירצער, איידער די סעקונדע פון אַן אַנדער „גלייך דויער". אויך דאָ העגגט די פאַרשיידנקייט אָפּ פון דער געשווינטקייט, מיט וועלכער אַ זאַך באַוועגט זיך. וואָס געשווינטער אַ זאַך באַוועגט זיך, אַלץ לענגער ווערט דער געדויער פון דער „צייטלעכקייט" אין איר.

אַלץ מער דויערט איר סעקונדע לגבי דער סעקונדע פון דער רועגדיקער זאַך. און וועז די געשווינטקייט דערגרייכט דעם מאַקסימום — הונדערט אוז זעקס אוז אַכציק טויזנט מייל (מיט עפּעס) אין אַ סעקונדע — ווערט די צייטלעכקייט פון דער זיך באַוועגנדיקער זאַך אויסגעצויגן ביז צו אומענדלעכקייט, ד״ה ביז צו אייביקייט.

אין די ערשטע צייטן פון דעם איינשטיניאַניזם פלעגט מען דאָס זיך פּראָווון פֿאַרשטעלן מיט אַזאַ ביישפּיל — און איינשטיין אַליין האָט אַמאָל דעם ביישפּיל באַנוצט. אַ מענטש, וואָס וואָלט זיך געטראָגן מיט דער געשווינטקייט פון אַ ליכט־שטראַל, וואָלט געוואָרן דין, ווי אַ מאַטעמאַטישע ליניע. זיין רוימלעכקייט וואָלט (אין דער ריכטונג פון דער באַוועגונג) פֿאַרשוואונדן לגמרי. דערפאַר וואָלט ער געלעבט אייביק, ווייל די „צייט־לעכקייט״ פון זיין לעבנס־פּראָצעס וואָלט זיך פאַרלענגערט ביז צו אומ־ענדלעכקייט. אַזוי אַרום וועלן מיר אויך פּטור פון דער צייט, ווי פון אַ ליידיקן גאַרנישט, וואָס פּליסט. צייט איז ניט קיין גאַרנישט; עס איז אַ רעאַלער „געדויער״, וואָס קאָן וועלן גרעסער אָדער קלענער, לויט דער געשווינטקייט פון דער באַוועגונג.

דער עיקר רעוואָלוציע אָבער אין דער רוים־צייט־פּראָגע באַשטייט אין דעם, וואָס איינשטיין, און מיט אים כּמעט די גאַנצע מאָדערנע נאַטור־וויסנשאַפט, וויל האָבן, אַז רוימלעכקייט און צייטלעכקייט זיינען ניט צוויי באַזונדערע פונדאַמענטאַלע רעאַליטעטן פון דער וועלט, וואָס האָבן איינע צו דער אַנדערער קיין ברעקל שייכות ניט: די צייט, לערנט די נייע שיטה — איז די פּערטע דימענזיע פון דעם רוים. ביז אַהער האָבן מיר גערעכנט, אַז דער רוים האָט נאָר דריי דימענזיעס, דריי אויסמעסטונגען: אין דער לענג, דער ברייט און דער טיף. קיין פערטע אויסמעסטונג קאָנען מיר זיך ניט פאָרשטעלן. מיר מוזן אָבער, פאָדערט די וויסנשאַפט, אָננעמען, אַז אויך די צייט איז אַ רוימלעכע אויסמעסטונג: אַזוי פיל און אַזוי פיל שעהן אין דעם „געדויער״ האָט אין דער „פערטער דימענזיע״ אַזוי פיל און אַזוי פיל קלאַפּטער אָדער מיילן די לענג. אַזאַ פערטע אויס־מעסטונג אין דעם רוים קאָנען מיר, מענטשן, זיך ניט פאָרשטעלן. מען קאָן נאָך מער אָדער וויניקער דערנענטערן צו דער פאָרשטענדעניש מיט פאָרשיידענע ביישפילן, וואָס וועלן אַלעמאָל אונטערהינקען אין דעם אָדער יענעם פּרט. נעמען מיר אַזאַ ביישפיל. פֿאַראַן אויגן, ביי פּליגן, צב״ש וואָס קאָנען ניט זען קיין דריטע דימענזיע. זיי קאָנען נאָר משיג זיין די לענג און די ברייט, אָבער ניט די טיף פון אַ זאַך. ווי מוזן אַזעלכע אויגן אויפּנעמען די דריטע דימענזיע, די טיף אָדער די הויך?

לאמיר זיך פארשטעלן אַ קאסטן, באפארבט איין זייט מיט רויט, די אַנדערע מיט בלוי, די דריטע מיט גרעל. מיר קאָנען אַ כאַפ טאָן מיטן אויג אַלע דריי זייטן און זען, ווי די דריי פארביקע פלאכן עקזיסטירן אין איין און דעמזעלביקן רוים. זיי זיינען אינע לעם דער אַנדערער. אָבער לאָמיר נעמען אַ בריאה, וואָס אירע אויגן קאָנען אויפנעמען נאָר צווי דימענזיעס מיטאַמאָל, און די דריטע קאָן זי גארניט משיג זיין. געפינט זי זיך אויף דער רויטער זייט פון דעם קאסטן, זעט זי רויט אין דער לענג און אין דער ברייט; גייט זי אַריבער אויף דער בלויער זייט, דעמאלט מוז די רויטע זייט אין גאַנצן פארשווינדן פון איר רוימלעכן חוש. זי עקזיסטירט שוין ניט מער. און די בריאה קאָן אפילו אין דער פאַנטאזיע ניט משיג זיין, אז די רויטע פלאך זאל עקזיסטירן לעם דער בלויער פלאך. די רויטע פלאך איז פארזונקען פאר איר אין דער פארגאַנגענהייט. און אז זי גייט אַריבער פון דער בלויער זאך צו דער גרעלער, קאָן איר רוימלעכער חוש משיג זיין נאָר די גרעלע פלאך, וואו אַלע פונקטן לינן איינער לעם דעם אַנדערן. די בלויע פלאך איז שוין ווידער „פארברענט געוואָרן", פארשוואונדן אין דער פארגאַנגענהייט.

פאר אונדזערע אויגן, וואס האבן אַ דריי־דימענזיאַנאַלן רוים־באַנעם, זיינען די דריי פארביקע זייטן — „זאכן", וואס געפינען זיך איינע לעם דער אַנדערער אין דעם רוים, און אויך אין אונדזער פארשטעלונג קאָנען מיר אויפנעמען אָט די דריי זייטן, ווי איינגעארדנטע אין איין דעמזעלביקן דריי־דימענזיאַנאַלן רוים.

אַ בריאה אָבער, וואס האָט נאָר אַ צווי־דימענזיאַנאַלן רוים־חוש, קאָן זיך גאָר אַזאַ זאך ניט פארשטעלן. פאר איר מוזן די דריי פארביקע זייטן זיין אַ פראַצעס, וואס שפילט זיך אפ אין דער צייט. איין פארביקע זייטן מוז פארשווינדן, כדי די אַנדערע פארביקע זייט זאל קאָנען אויפקומען. דאס איז אַ „ווערן, געווערן און אויפהערן", פונקט ווי עס איז פאר אונדז יעדער פראַצעס אין דער צייט.

קאָנען מיר דאך אַננעמען, אז אויך פאר אונדז איז די גאַנצע צייטלעכקייט, ד"ה דער גאַנצער איינטייל אין „פריער" און „שפעטער", אין פארגאַנגענהייט, קעגנוואַרט און צוקונפט, ניט מער ווי אַ סוביעקטיווער דמיון, ווייל די זאכן, וואס געפינען זיך אין דער פערטער דימענזיע פון דעם רוים, קאָנען מיר ניט אויפנעמען מיט אונדזער חוש פאר רוימלעכקייט און זיינען געצוואונגען איינצוואַרדענען זיי אין אַ צייטלעכן פליסן פון געשעענישן.

נאָך אַ ביישפיל, ווי אַזוי צו דערנעענטערן צום „שכל הישר" די רוימלעכקייט פון די צייט־פאַסירונגען. מיר זעען אויף אַ לייוונט אין אַ „קינאָ", ווי עס פליט אין דער הויך אַן עראָפלאַן, ביז ער ווערט פאַר־וואַנדלט אין אַ קוים באַמערקבאַרן פונקט. אַלע ווייסן, וואָס דאָ קומט פאַר אין דער אמתן. אויפן לייוונט פליט ניט קיין עראָפלאַן. דער פלי פון דעם עראָפלאַן איז אויפגענומען געווארן אין הונדערטער איינצלנע פאַ־טאָגראָפישע בילדער, וואָס גיבן איבער די פאַרשיידענע לאַגעס, אין וועל־כע דער עראָפלאַן האָט זיך געפונען בעתן פליגן. אויף יעדן בילד רוט דער עראָפלאַן אין אַ באַשטימטער לאַגע. אַזאַ לאַנגן־לאַנגן באַנד פון איינצלנע בילדער פון אַ „מיד רוענדיקן עראָפלאַן" לאָזט דער קינאָמאַטא־גראָפישער אַפּאַראָט שנעל לויפן איינס נאָכן אַנדערן און זייערע שאָטנס אויף דעם לייוונט ברענגען אין אונדז אַרויס דעם דמיון פון אַ פליענדיקן עראָפלאַן, ד"ה פון עפעס, וואָס אין יעדן צייט־מאָמענט בייט עס זיין אָרט אין רוים.

לאָמיר אָבער נעמען אָט דעם קינאָמאַטאָגראָפישן באַנד, וואָס האָט אויפגעכאַפט אַ געוויסן פּראָצעס אין דער צייט מיט אַ „פריער" און אַ „שפּעטער", און פאַנאַנדערשטערן אים אויף אינצלנע בילדער און אַרויפ־לייגן זיי איינער אויף דעם אַנדערן אין דער זעלביקער אָרדענונג, ווי זיי זיינען אַראָפגענומען געווארן אין דער ווירקלעכקייט. דעמאָלט וועלן מיר האָבן אַ פּראָצעס אין דער צייט, מיט אַן „איינס נאָכן אַנדערן", פאַרוואַנדלען אין קלייניקן „קאָרידאָר" רוים, וואו די זאָכן ליגן איינע אויף דער אַנ־דערער, אָדער שטייען איינע הינטער דער אַנדערער.

קאָנען מיר דאָך — אין געדאַנק — צוריק זיך משער זיין, אַז אויב אין אַ פערטער דימענזיע, וואָלטן אַזוינע זאָכן געשטאַנען איינע הינטער דער אַנדערער וואָלטן מיר זיי דעמאָלט געמוזט אויפנעמען ניט רוימלעך, ווייל מיר קאָנען ניט משיג זיין קיין פערטע רוימלעכע דימענזיע. מיר וואָלטן זיי געמוזט אויפנעמען ווי אַ צייטלעכן פּראָצעס, וואו די איינצלנע זאָכן רוען ניט, נאָר גיין איינע נאָך דער אַנדערער.

וועלכע זאָך גייט פריער און וועלכע זאָך קומט שפּעטער, וואָלט דעמאָלט אָפּגעהאַנגען פון אונדזער לאַגע אין דעם דריי־דימענזיאָנאַלן רוים אין אונדזער צוטריט צו דער פערטער דימענזיע.

דער גרויסער געלערנטער, סער דזשינס, וואָס איז, אגב, אויך שטאַרק אַנגעריכט מיט ריין־פילאָסאָפישע קאָפּ־דרייענישן, אילוסטרירט דאָס מיט אַזאַ ביישפיל. ער נעמט צוויי פאַסירונגען אין דער צייט: די גרויסע שריפה אין לאָנדאָן און דעם אויפפלאַם פון אַ געוויסן שטערן אויפן הימל.

אן אסטראנאם אויף דער ערד וואלט מאטעמאטיש פינקטלעך אויסגע־
רעכנט, אז דער אויפפלאם פון דעם שטערן האט געמוזט פארקומען אין
הונדערט יאר ארום, נאך דער גרויסער שריפה. דער אסטראנאם אבער
אויף יענעם שטערן וואלט געמוזט „מיט דערזעלביקער „פינקטלעכקייט"
אויסגעפינען, אז דער אויפפלאם פון דעם שטערן האט פאסירט הונדערט
יאר פאר דער שריפה". און א דריטער אסטראנאם, ערגעץ־וואו אויף
אן אנדער פלאץ אין דעם וועלטן־רוים, וואלט מיט זיינע מעסט־אינסטרו־
מענטן און חשבונות געמוזט ארויסברענגען דעם פינקטלעכן רעזולטאט,
אז אט די ביידע פאסירונגען זיינען פארגעקומען אין איין־און־דערזעל־
ביקער צייט.

אין א פיר־דימענזיאנאלער וועלט, וואו די צייט איז א פערטע אויס־
מעסטונג פון דער אויסגעשפרייטקייט, „זיינען די פאסירונגען און די
אינטערוואלן צווישן זיי אבסאלוט", פארזיכערט דזשינס. אבער דער דא־
זיקער אינטערוואל קאן ביי פארשיידענע צוזעער פאנאנדערגעשפאלטן ווערן
אויף א פארשיידענעם אופן אין „צייט" און „רוים".

אדאנק אט דעם פאנאנדערשפאלט אין צייט און רוים, ווי אין צווויי
פארשיידענע רעאליטעטן, זיינען זיי ביידע געווארן, פארזיכערט דזשינס,
סוביעקטיוע פארשטעלונגען, פונקט אזעלכע סוביעקטיווע, ווי רעכטע
האנט און לינקע האנט, פארנט און הינטן. וואס פאר איינעם איז „רעכטס"
און „פארנט", קאן פאר דעם אנדערן זיין „לינקס" און „הינטן".

אין אט דעם אויסטייטש דזשינס בלייבט לכל הפחות ניט אנגעריר
דער עצם ענין פון אויסגעשפרייטקייט. דאס איז א זיין פון זאכן איינע
לעם דער אנדערער. דער רוים ווערט נאר באריכערט מיט א פערטער
דימענזיע, און די סוביעקטיוויטעט, רעלאטיוויטעט, הענגט אפ פון א
פאלשן באנעמען די צייט און דעריבער פון א פעלערהאפטער אריענ־
טאציע אין דער פיר־דימענזיאנאלער וועלט.

א סך טיפער אין דעם בליק, און אין דער זעלביקער צייט א סך
פארזיכטיקער אין דעם אויסדרוק, האט דעמזעלביקן ענין פארמולירט
דער פאטער פון דער טעאריע, אז צייט איז ניט קיין אנדער זאך, ווי א
פערטע דימענזיע פון דעם רוים: מיר מיינען דא מינקאווסקין אליין.

פארטיק געווארן מיט זיינע טעארעטישע רעיונות און מאטעמאטישע
חשבונות, פירט ער אונטער די לעצטע שורה אט אין וועלכע ווערטער:

„רוים אין זיך גופא און צייט אין זיך גופא זינקען אראפ צו דער
מדרגה פון א בלויז שאטנס; און נאר א מין פאראיניקונג פון זיי ביידן
באקומט אן אומאפהענגיקע עקזיסטענץ".

דאָ ווערט אַוועקגעשטעלט דער פּראָגע־צייכן ניט נאָר אויף דעם מהות פון דער צייט, נאָר אויך אויף דעם מהות פון דעם רוים. ביידע זיינען אין אונדזער חושימדיקער דערקענטעניש שאָטנס פון עפּעס אַן אַנדער זאַך, וואָס איז אין איר עצם ניט אויסגעשפּרייטקייט און ניט גע־דויער, און אפשר, ווי בערגסאָן וויל, נאָר „געדויער״. נאָר בערגסאָן מוזן מיר דאָ לאָזן אין אַ זייט, ווייל דאָס איז שוין רייגע „פילאָסאָפּיע״.

מינקאָווסקיס אויסטייטש — אין יענער פּאַרמולירונג, ווי מיר האָבן אים נאָר־וואָס געבראַכט — איז אַ סך וויסנשאַפּטלעכער, ווייל פּאַרזיכ־טיקער. זיין געדאַנק קלינגט ניט אַזוי דאָגמאַטיש, ווי יענער אויסטייטש, וואָס וויל באַטראַכטן די צייט, ווי אַ פשוטע רוימלעכע אויסמעסטונג, פונקט אַזאַ פשוטע אויסגעשפּרייטקייט, ווי די לענג און די בריים. הגם מינ־קאָווסקי אַליין — זאָלן מיר דאָס ניט פאַרגעסן! — רעכנט מאַטעמאַטיש אויס, וויפל קילאָמעטער רוים עס פאַרנעמט אַ סעקונדע צייט!

די גאַנצע שוועריקייט פון דעם געדאַנק, אַז די צייט איז אַ מין „קאָ־רידאָר״ אין דעם רוים, וואו די נאָכאַנאַנדערדיקע פאַסירונגען זיינען אין תוך איינס־לעמ־אַנאַנדערדיק, ווי די לענג לעם דער בריים, ליגט אין דעם, וואָס אָט דער געדאַנק וואָלט זיך צונויפגעשטויסן מיט דעם וויסנשאַפט־לעכן געדאַנק פון עוואָלוציע, וואָס מיר נעמען איצטער אויף, ווי אַ פּרא־צעס אין דער צייט.

לאָמיר נעמען אַ געווויינטלעכן עוואָלוציע־פּראָצעס: דאָס אויסוואָקסן פון אַן אַרבעס־פלאַנץ. מיר קאָנען קינאַמאַטאַגראַפּיש אויפנעמען דעם פּראָצעס אין אַלע זיינע פאַזן: פון דער ערשטער אַרויסוואַרצלונג ביי דעם אַרבעס ביז צום צייטיק ווערן און פאַרוויאַנען פון דער פלאַנץ. עס וועט זיך דערביי באַקומען אַ געוויסער סכום איינצלנע בילדער, וואָס נעמען אויף יעדע איינצלנע פאַזע באַזונדער. מיר קאָנען די בילדער צו־נויפשטעלן איינס הינטער דעם אַנדערן, מיר וועלן דעמאָלט האָבן — ווי אין דעם פריערדיקן ביישפּיל מיט דעם עראָפלאַן — אַ פליסנדיקן צייט־פּראָצעס, פאַרוואַנדלט אין אַ רוימלעכער, רוענדיקער איינאַרדענונג.

נאָר בעת אין דעם צייט־פּראָצעס האָבן מיר צו טאָן מיט איין אַרבעס, האָבן מיר אין דעם רוימלעכן צושטאַנד פון דעמזעלביקן פּראָצעס, צו טאָן מיט הונדערטער און הונדערטער איינצלנע אַרבעס־פלאַנצן, וואָס שטייען איינע הינטער דער אַנדערער, און וואו יעדע כסדרדיקע פלאַנץ שיידט זיך אָפּ מיט אַ וועלכער עס איז פאַרענדערונג פון דער פריערדיקער.

און אַזוי דאַרף אויך אויסזען דער ווירקלעכער פּראָצעס פון דער

אַרבעס־עוואָלוציע אין אַ צייט, וואָס איז ניט קיין צייט, נאָר אַ פּערטע דימענזיע פון דעם רוים.

איר מעגט דרייען און ווענדן דעם ענין אויף וויפל אופנים איר ווילט — און מען דרייט און ווענדט אים אויף פאַרשיידענע אופנים — אויב איר ווילט זיך האַלטן שטרענג ביי דעם אויסטייטש פון די ענינים רוים און צייט, ווי פיר דימענזיעס פון דער אויסגעשפרייטקייט — מוזט איר קומען צו איין און דעמזעלביקן רעזולטאַט: אויב צייט איז רוים, זיינען אין איר דעמאָלט די „זאָכן" איינגעאָרדנט אַזוי, אַז דאָס, וואָס האָט זיך פריער געדוכט ווי עפּעס, וואָס גייט איינס נאָכן אַנדערן, איז נאָר עפּעס, וואָס שטייט אין רו איינס לעם אַנדערן. אייך־איינציק מענטשלעך לעבן ראובנס איז דעמאָלט עפּעס אַזוינס, וואָס באַשטייט פון מילי־מי־ליאַסן איינצלנע ראובנס, אַנגעהויבן פון דעם באַפרוכפּערטן פרויען־איי אין דער געבער־מוטער ביז, זאָגן מיר, צו דעם זקן מיט דער גרויער באָרד. אין יעדן צייט־מאָמענט פון ראובנס לעבן ווערט אַ ראובן פאַר־גליווערט אין דער פאַרגאַנגענהייט. און ווען מיר וואָלטן געקאָנט גיין אַהין און צוריק אין דעם „צייט־קאָרידאָר", ווי מיר קאָנען אומגיין אַהין און צוריק אין דער לענג און אין דער ברייט און אין דער טיף, וואָלטן מיר דעמאָלט געקאָנט דורכגיין אַלע ראובנס פון דער פאַרגאַנגענהייט און זען זיי אין פאַרגליווערטע פאָזעס, וואו יעדע פאָזע שטעלט מיט זיך פאָר אַ וועלכן עס איז מאָמענט פון ראובנס באַווּוסטזיין: זיין אייגמאָל בענטשן ציצית אַליין וואָלט אפשר באַשעפטיקט אַ פאָר טויזנט ראובנס.

אַזוי אַרום ווערן מיר ווידער פּטור פון אַ סך שאלות. ערשטנס ווערן דער „פאַרברענטער וועלט" אין דער פאַרגאַנגענהייט. די פאַרגאַנגענהייט ווערט גאָרניט „פאַרברענט". זי בלייבט אייביק באַשטיין. דער „נעכטי־קער טאָג" איז ניט פאַרשוואונדן. ער איז נאָך דאָ. אַן אייביקער.

צווייטנס, ווערט פּשוטער דער ענין פון באַוווּסטזיין. אין עצם איז טאַקע קיין באַוווּסטזיין לגמרי ניטאָ. עס קומען נאָר צו נייע ראובנס צו די שוין־פאַרגליווערטע אין פאַרשיידענע פאָזעס, וואָס אויב מען וואָלט זיי געלאָזט ווירקן אויף אַ בריאה מיט אַ צייט־חוש, וואָלט זיך דעמאָלט אויסגעדוכט, אַז דאָס איז איין ראובן, וואָס פירט דורך פאַרשיידענע באַ־וווּסטזיינען. און בכלל איז דאָך די באַוווּסטזיין, לויט איינשטיינען, אַ רעלא־טיוויטעט זאָך. וועט איין זאָך באַוווּסט זיך צו דער אַנדערער, קאָן מען ניט מיט זיכערקייט פעסטשטעלן וועלכע זאָך באַוווּסט זיך און וועלכע גע־פינט זיך אין רו.

און אויך די פראָגע פון קאָוזאַליטעט, קאָן אין דער נייער וויסנשאַפט אָוועקגעשטעלט ווערן אַנדערש, אַיידער פריער, און ווערט טאַקע אָוועק־געשטעלט.

אַ קאָוזאַליטעט, וואָס האָט צו טאָן מיט דער צייט, מיט דעם וואָרן, ווי אַזוי איין זאַך ברענגט אַרויס פון זיך אַן אַנדער זאַך, איז זייער אַ שוועריע, כּמעט ווי אַן אומפאָרשטענדלעכער פּראָבלעם. די קאָוזאַליטעט אָבער, וואָס האָט צו טאָן ניט מיט אַ וואָרן, נאָר מיט אַ פֿאַרגליווערטן „זיין", איז אַ סך אַ גרינגערע שאלה. דאָ קאָנען צוויי דערשיינונגען באַשטימען אייניע די אַנדערע אָן אַ „פריער" און אַ „שפּעטער". ווי אין אַלע פאַלן פון יענע נויטוועדיקייטן, וואָס מיר שטודירן אין דער מאַטעמאַטיק.

אַ קרייז, צום ביישפּיל, איז אַ קיילעכדיקע, אין זיך גופא געשלאָסענע ליניע, וואָס אַלע אירע פונקטן שטייען אַפּ אויף אַ גלייכן מהלך פון דעם צענטראַל־פונקט. אָט דער מהלך — דער ראַדיוס פון דעם קרייז — באַשטימט די לענג פון דעם קרייז, (דעם אַרומקרייז), און דעם שטח, וואָס דער קרייז פאַרנעמט אין דעם רוים. אָבער ער באַשטימט אים ניט אַזוי. ווי אַ זון־שטראַל, למשל, באַשטימט די וואַרעמקייט פון דעם שטיין, וועלכן ער באַלייכט. דאָ מוז פריער פאַלן דער זון־שטראַל. זיין וואַרעמקייט מוז איבערגיין אין דעם שטיין. און וואָס לענגער דער זון־שטראַל ווירקט, אַלץ וואַרעמער ווערט דער שטיין. דאָ האָבן מיר פאַר אונדז אַ פיזיקאַ־לישן שפּיל פֿון אורזאַך און ווירקונג.

דער ראַדיוס אָבער פון אַ קרייז באַשטימט דעם קרייז, אָבער ווירקט ניט אויף אים. ער איז ניט פריער פאַר דעם קרייז אָדער דעם שטח. ער איז תּמיד אין אייניעם מיט אים, און שטייט תּמיד מיט אים אין אַ געווי־סער נויטוועדיקער שייכות — וואָס ווערט אגב געוויפן אַ „פונקציאָנאַלע". דער אַרומקרייז און דער שטח פון דעם קרייז זיינען ניט קיין ווירקונגען, וואָס זיינען אַרויסגעפלאָסן פון דעם ראַדיוס, נאָר זיינען זייער אייביקע „פונקציעס".

די איצטיקע נאַטור־וויסנשאַפט וויל אַלע קאָוזאַלע שייכותן פאַר־וואַנדלען אין פונקציאָנאַלע. אַלע „געזעצן" אַריינברענגען אין אַ מאַטע־מאַטישער פאָרמולע. און ניט אומזיסט זאָגט מען, אַז די „שפּראַך" פֿון דער איצטיקער מעכאַניש־פיזיש־אַסטראָנאָמישער וויסנשאַפט איז די הע־כערע מאַטעמאַטיק. ווער עס פאַרשטייט ניט אָט די שפּראַך, קאָן דעריבער ניט וויסן, וואָס אַזוינס די וויסנשאַפט זאָגט.

איך ווייס גאנץ גוט, אז עס איז ניטא קיין איין ערנסטער געלערנטער, וואס זאל באמת אננעמען, אז איין ראובן, וואס טראגט זיך דורך א קליינע וויילע איבער דער וועלט, באשטייט פון מילי־מיליאסן, וואס שטייען אלע, אין פארשיידענע פאזעס, פארגליווערטע אין דער פארגאנגענהייט. איך האב אבער מיט א כיון אויסגעקליבן אט דעם נאר אויף דעם ערשטן בליק אבסורדן אויסטייטש, ווייל ער מאכט אונדז קלארער די נפקא־מינה פון רוים און צייט: פון א זיין איינס לעם דעם אנדערן און א וועלן איינס נאך דעם אנדערן.

אין דער אמתן רעדט אויך די מאדערנע ווייסנשאפט וועגן באוועגונגען און וועגן א „וועלט־ליניע", וועלכע באקומט זיך, וען א וואסער עס איז זאך באוועגט זיך אין דעם פיר־דימענזיאנאלן רוים, וואו די צייט איז די פערטע דימענזיע.

מיר זאגן זיך דא אפ פון ווייטערע דערקלערונגען וועגן דעם ענין. דאס וואלט אונדז אוועקגעפירט צו ווייט און עס איז אויך ניט נייטיק פאר אונדזער טעמע.

מיר פרעגן נאר: וואס האט לסוף די מאדערנע ווייסנשאפט געגעבן אונדז, מיר זאלן בעסער פארשטיין די פונדאמענטאלסטע יסודות פון דער וועלט?

דער רוים איז געווארן רעלאטיוו. אונטער געווייסע באדינגונגען קאן ער אין גאנצן פארשווינדן. גוט. אבער בעת ער איז פאראן און אויף וויפל ער איז פאראן — וואס איז ער אזוינס? און ווי אזוי קאן ער זיך צונויפ־ציען און אויסשפרייטן? ציט ער זיך צונויף און שפרייט זיך ווידער אויס אין דער ווירקלעכער וועלט, אדער נאר אין דעם מאטעמאטישן חשבון פון דעם געלערנטן? און אויב אין דער ווירקלעכער וועלט: וואס ברענגט אים ארויס? פארוואס ווערט די רוימלעכקייט געבארן אין זאך נאר דע־מאלט, וען די זאך הייבט זיך אן צו באוועגן מיט א קלענערער געשווינט־קייט, איידער די מאקסימאלע? פארוואס וואקסט די רוימלעכקייט אלץ מער מיט דער אפשוואכונג פון דער אפוועגונג? אדער איז דער רוים אויף דער עלטער געווארן א בערגסאניאנער און האלט אין איינעם מיט בערגסאנען, אז ער, דער רוים, איז אן אפשוואכונג, אזוי צו זאגן, א פאנאנדערלאזן זיך, א פאנאנדערווארפן זיך פון א קאנצענטרירטן לעבנס־אימפולס?

און דערנאך די צייט. לאז זיין, זי איז א פערטע אויסמעסטונג פון דעם רוים, און אז אויך די פאראנענהייט ליגט א פאראנענע, אן אויסגע־שפרייטע, הינטער דעם איצטיקן מאמענט, נאר מיר קאנען זיך ניט צור־

ריקקערן צו איר, ווייל מיר טראָגן זיך מיט דעם גאַנצן וועלט־שטראָם אין דער צוקונפט אַריין, וואָס איז שוין איצטער דאָ אַ פֿאַראַנענע, און מיר האַלטן אין איין פאָרן אַהין.

אָבער אין דעם דאָזיקן רוים און דער דאָזיקער צייט קומען דאָך פאָר באַוועגונגען, פאַרענדערונגען. ראובן בענטשט ציצית. ער טראָגט זיי צום מויל און טוט זיי אַ קוש. מען קאָן דאָך ניט ערנסט גלויבן, אַז דער ראובן, וואָס טראָגט זיי צו צום מויל, שטייט אַ פאַרגליווערטער אין דער פאַרגאַנגענהייט, הינטער יענעם ראובנען, וואָס טוט זיי אַ קוש. יענער ראובן איז דאָך אַ פאַרשוואונדענער, ווי ער איז פריער געווען אַ געוואָרענער. האָבן מיר דאָך דאָ ווידער אַ „ווערן", „געווערן" און „אויפ־הערן" — קורץ, אַלע פונדאַמענטאַלע, כאַראַקטעריסטישע סימנים פון אַ צייט, וואָס פליסט, מיט וועלכער עס טראָגן זיך אַלע פיר אויסמעסטונגען פון דער וועלט. איז, וואָס איז זי אַזוינס די צייט? אויף אַזאַ׳ן אופֿן בלייבן דאָך אַלע שאלות, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט איר. די וועלט פון נעכטן שטייט דאָך ניט אַ פאַרגליווערטע אין דער פערטער דימענזיע, הינטער דער פערטער דימענזיע, הינטער דער וועלט פון היינט. זי איז דאָך אַן אָפּגעברענטע. און די וועלט פון מאָרגן איז נאָך ניטאָ. זי שטייט דאָך ניט אַ פאַרגליווערטע אין פאָרנט פון אונדז.

און אויב די צייט איז אין דער וועלט און ניט די וועלט איז אין דער צייט, איז דאָך די שריפה פון דער צייט נאָך אַן ערגערע זאַך פאַר דער וועלט. אין דער פֿאַר־איינשטיינער וויסנשאַפט האָט נאָך די וועלט אפשר געקאָנט דורכלויפן דורך דעם בראַנד. פאַרברענט, קאָן זיין, פלעגט ווערן נאָר יענע צייט, וועלכע די וועלט האָט שוין פאַרלאָזן. אויב אָבער די צייט איז אין דער וועלט, איז דאָך די וועלט אַ שטענדיקער אָפּברענען, אַ שטענ־דיקער פאַרזינקען אין דער פאַרגאַנגענהייט. ווי כאַפּט זי זיך אַריבער פון דער ניט־פאַראַנענקייט פון דער צוקונפט? פון דעם „ס׳איז געווען" אין דעם „ס׳וועט זיין"?

ניט קלאָרער איז אונדז אויך געוואָרן די פונדאַמענטאַלע רעאַליטעט פון דער באַוועגונג. איז דען אַ רעלאַטיווע באַוועגונג געוואָרן קלאָרער און נעענטער צום שכל, איידער אַן אַבסאָלוטע? איך וויל דאָ ניט נעמען נאָך אַ מאָל דערמאָנען דעם וואונדער פון יעדער באַוועגונג, מיט וועלכן מיר האָבן זיך באַשעפֿטיקט אין דער ערשטער לעקציע. דאָ מוז איך אָנ־דייטן אויף דעם נייעם וואונדער, וואָס קומט פון דער רעלאַטיוויטעט.

עס שטייט אַ צוג אויף דער אייזנבאַן־סטאַנציע. ער הויבט זיך אָן באַוועגן צו רעכטס־צו. די רעלאַטיוויטעט־טעאָריע זאָגט: מיט דעמ־

זעלביקן רעכט קאנען מיר אננעמען, אז דער צוג שטייט נאך אלץ, נאר די סטאנציע, מיט אלץ ארום, האבן זיך געגומען באוועגן צו לינקס־צו. גוט. אבער אט שטייען אויף דער סטאנציע צווי צוגן. איינער הויבט זיך אן צו באוועגן צו רעכטס־צו, און דער אנדערער — צו לינקס־צו. אויך דא קאנען מיר זאגן: די צוגן שטייען אויף אן ארט, נאר די סטאנציע מיט דעם ארום האבן זיך געגומען אוועקרוקן פון די צוגן. וואוהין אוועק־רוקן? צו לינקס־צו לגבי דעם צוג פון רעכטס? אדער צו רעכטס־צו לגבי דעם צוג פון לינקס? אדער אין איין־און־דערזעלביקער צייט אין ביידע להיפכדיקע ריכטונגען? מוזן מיר ניט אננעמען, אז אין אט דעם פאל געפינט זיך די סטאנציע לגבי ביידע צוגן אין אן „אבסאלוטער" רו און אז לפחות איין צוג געפינט זיך אין אן אבסאלוטער באוועגונג לגבי איר?

ניין, דאס מוזן מיר ניט. ווי ריינע וויסנשאפטסלייט וועלן מיר די באוועגונג אין גאנצן ארויסרופן פון חשבון. מיר וועלן נאר קאנסטאטירן, אז דער מהלך צווישן די צווי צוגן און צווישן יעדן איינעם פון זיי און דער סטאנציע ווערט אלץ גרעסער און גרעסער. און אזוי וועלן מיר טאן מיט אלע ארטן און פאלן פון באוועגונגען. מיר וועלן נאר קאנסטא־טירן, אז דער מהלך צווישן צווי פונקטן ווערט קלענער אדער גרעסער און אין וואס פאר א ליניע דאס קומט פאר. און וואס עס באוועגט זיך לגבי וואס — זאל דעמאלט זיין ניט דער וויסנשאפטס דאגה. זי קאן דערביי אויסגעפינען די „מאטעמאטישע פארמולע" און דאס איז פאר איר ענוג.

לאז זיין, דאס איז ניט דער וויסנשאפטס דאגה, אבער דאס איז אונ־דזער דאגה. מיר קאנען די באוועגונג ניט ארויסרופן פון חשבון. און מיר ווילן וויסן, וואס עס באוועגט זיך לגבי וואס. און מיר ווילן וויסן, וואס אזוינס איז די באוועגונג, ווי אזוי איז זי מעגלעך, פון וואנען זי נעמט זיך, און צי איז די באוועגונג, וואס איז א פונדאמענטאלע רעאלי־טעט אין דער וירקלעכער וועלט, און ניט נאר א דמיון אין אונדז, ווי די באוועגונג פון דעם ערשפלאן אויף דעם לייוונט אין א קינא.

און פונקט ווי די נייע וויסנשאפט האט אונדז וויניק געהאלפן צו פארשטיין דעם ענין באוועגונג, אזוי וויניק קאן זי אונדז באפרידיקן אין איר נייעם באגריף וועגן געזעצמעסיקייט. עס וואלט געווים געווען א געוואלטיקער אויפטו, ווען מען וואלט אלע געזעצן און נויטוועגדיקע שייכותן אין דער נאטור געקאנט פארוואנדלען אין מאטעמאטישע „פונק־ציעס" און אויסגעפינען זייערע פארמולעס. דאס איז נאך דערווייל ניט

דערגרייכט געווארן אין גאַנצן, אפילו אין די פונדאַמענטאַלע וויסנשאַפטן, מיט וועלכע מיר האָבן איצטער צו טאָן.

וואָר רעדט שוין דערפון, אַז דאָס איז נאָך דערווייל ניט מער ווי אַ טרוים, וועלן מיר גייען איבער צו אַזוינע וויסנשאַפטן, ווי די ביאָלאָגיע — די וויסנשאַפט פון לעבן, פסיכאָלאָגיע — די וויסנשאַפט פון די גייסטיקע דערשיינונגען; סאָציאָלאָגיע — די וויסנשאַפט וועגן די פאָרמען פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן — און די געשיכטע — די וויסנשאַפט פון דעם מענטשלעכן פראָגרעס. אין קיינער פון זיי זיינען מיר נאָך ניט ביכולת צו פאַרוואַנדלען קאָוזאַלע שייכותן פון אורזאַכן און ווירקונגען אין פונקציאָנאַלע שייכותן פון אַ ריין מאַטעמאַטישער קעגנזייטיקער אָפהענגיקייט.

אָבער אפילו ווען דאָס זאָל וועלן עס איז געשען, וועט דעמאָלט דער גאַנצער וועלט־פראָצעס זיין אַ פאַרוויקלעכונג פון מאַטעמאַטישע גראַנקען און פארמולעס. און די שאלה וועט נאָך שארפער אויסוואַקסן: וויוירקט אַ מאַטעמאַטישער גראַנק אויף רעאַלע פאַסירונגען? פאַרוואָס מוז די רעאַליטעט טאַנצן נאָך דעם שפיל פון דעם מאַטעמאַטישן חשבון? און מוז זי דאָס אין דער אמתן?

אָט זיינען איצטער אַ סך געלערנטע בכלל מסופק אין דעם גאַנצן ענין פון דעטערמיניזם, פון יענעם גראַנק, אַז אַלץ אין דער נאַטור מוז זיך אָפשפילן לויט אַ געוויסער נויטוועניקייט, וואָס מוז פריער אָדער שפעטער קאָנען אויסגעפארשט ווערן. און דעם ספק זייערן באַווייזן זיי מאַטעמאַטיש, אויף דעם סמך פון געוויסע נאַטור־וויסנשאָפטלעכע פראָצעסן, וועלכע זיי שטודירן.

און וואָס גיט אונדז די נייע וויסנשאָפט וועגן דעם — ווי מען האָט געגלויבט — סאָמע לעצטן תוך פון דער וועלט, דער וועלט־מאַטעריע. מיט איר, דער אַרעמער, האָבן מיר כּמעט זיך גאָרניט באַשעפטיקט. אָבער וואָס קאָנען מיר איר, נעבעך, העלפן? די גרונט־וויסנשאָפטן ווילן איצטער פון איר ניט וויסן. דער אַמאָליקער, זייער בכבודער מאַטעריעלער אָטאָם, וואָס איז געווען, קאָן מען זאָגן, דער גאַנצער באָלעבאָס אויף דעם וויסנשאָפטלעכן גראַנק, איז איצטער אַליין, ווי מיר האָבן אויבן געזאָגן, אַן עבד כנעני ביי אַ גאַנץ אַנדער פרינציפ, ביי דער באַוועגונג, ביי דער ענערגיע.

מיר האָבן געזאָגן, אַז דער מאַטעריעלער אָטאָם באַשטייט גאָרניט פון מאַטעריע, נאָר פון „פראָטאָנען" און „יאָנען", פון „פּיידיקע לעכלעך, אָגעלאָדענע מיט עלעקטרישער ענערגיע", אַזוי, אַז „דער גאַנצער וועלט־

בייגל באשטייט פון אזעלכע לעכלעך און קיין עצם בייגל איז גאר אין
א מציאות ניטא", ווי איך האב מיך אויסגעדריקט אין אן אנדער ארט.

גוט. וועלן מיר אנשטאט דער מאטעריע נעמען די "ענערגיע", הגם
וואס אזוינס עלעקטרישע ענערגיע איז אין זיך גופא וויס קיינער ניט.

דער שפיצל אבער, וואס עלעקטרישע ענערגיע טוט מיט אונדז אפ
אין דער נייער וויסנשאפט איז אזא. די דאזיקע ענערגיע — דער, אזוי
צו זאגן, ניט מאטעריעלער, אבער פארט ממשותדיקער יסוד פון דער
וועלט — פליסט ניט אין א שטענדיקן שטראם, נאר מיט אינטערוואלן;
אזוי צו זאגן, איינצלנע טראפן־וויין. דאס האט באווייזן פאן פלאנק מיט
זיין "קוואנטן־טעאריע", וואס ווערט איצטער אויך אנגענומען פון אלע
ערנסטע פארשער. די עלעקטריציטעט טוט א טראפן און הערט אויף, טוט
ווידער א טראפן און הערט ווידער אויף. און אזוי כסדר.

האבן מיר דא א גרויסן אונטערשייד צווישן דעם אלטן אטאם, וואס
האט געהאט די פריווילעגיע צו עקזיסטירן אייביק, אן אן איבערריס און
אן א וועלכער עס איז פארענדערונג, און דעם איצטיקן וועלט־יסוד, דער
עלעקטרישער ענערגיע, וואס ניט נאר איז זי א כסדרדיקער "ווערן", נאר
דערצו נאך א "ווערן" מיט שטענדיקע איבערריסן, מיט אינטערוואלן
פון איין "טראפן" ביז דעם אנדערן.

פון וואנען ווערט די דאזיקע עלעקטרישע ענערגיע? און ווען זי
ווערט איבערגעריסן — ווען און וואס באנייט זי? פון וועלכן מקור שטאמט
זי ארויס? ניט פון דער מאטעריע, ווייל די מאטעריע שטאמט דאך ערשט
אפ פון איר. ניט פון דעם רוים און ניט פון דער צייט. נעמט איר זיי,
ווי אין דער אלטער וויסנשאפט, ווי ליידיקע "גאַרנישטן", אין וועלכע
עס שפילט זיך אפ דער וועלט־פראצעס. קאנען דאך גארנישטן גארנישט
ניט ארויסברענגען. אלא, איר נעמט זיי, מיט איינשטיינען, ווי פיזיקא־
לישע איגנשאפטן. דעמאלט געפינען זיי זיך דאך אין דעם וועלט־יסוד,
פארענדערן זיך אין איינעם מיט זיין געשווינטקייט, און קאנען אים דע־
ריבער ניט ארויסברענגען.

זאל די עלעקטרישע וועלט־ענערגיע אפשטאמען פון דער באווענונג?
פון וועלכער? באווענען זיך דארף זיך, דוכט מיר, אן "עפעס". און דער
לעצטער "עפעס", צו וועלכן עס ווערט צוגעפירט דער ממשותדיקער
פראצעס פון דער וועלט, איז... די עלעקטרישע ענערגיע. היינט ווען
זי פארשווינדט אלע ווייל, וועלכער עפעס, א חוץ איר, קאן זי באנייען?

איר זעט: די נייע וויסנשאפט האט אונדז ניט גרינגער געמאכט די
דערקלערונג פון דער וועלט. זי האט זי נאך שווערער געמאכט. זי אליין,

די ווייסנשאַפט, מיין איך, קאָן די דאָזיקע אַלע פראָגן ניט פאַרענטפערן, און איז גאָרניט מחויב צו פאַרענטפערן. די ווייסנשאַפֿט וויל האָבן געזיכערטן ווייסן. איר אויפגאָבע ווערט דורכגעפירט בשלימות, ווען זי פאָרשט אויס די דערשיינונגען פון דער וועלט, מעסט זיי אויס, חשבונט זיי אויס, באַשרייבט זיי אַזוי טריי ווי מעגלעך, און געפינט אויס זייערע נויטוועניקייט שייכותן אַזוי פינקטלעך, אַז זיי קאָנען אַריינגעבראַכט ווערן אין אַ מאַטעמאַטישער פאָרמולע. און אויב פון דער ווייסנשאַפטלעכער פאָרמולע ווערט נאָך געשלאָגן אַ בריק צו דער פראַקטישער באַהערשונג פון נאַטור, צוליב מענטשלעכע צילן, קאָן מען שוין פון איר, פֿון דער ווייסנשאַפט, אוודאי שוין מער גאָרנישט ניט מאָנען.

אָבער די מענטשלעכע באַדערפענישן קאָנען אין דער דערקענטעניש פון דער וועלט זיך ניט באַגונענען מיט אַ ווייסן, ווי זיכער ער זאָל ניט זיין. ער, דער מענטש, וויל אויך קלאָר פאַרשטיין די וועלט, אין וועלכער ער לעבט. ער ווייל, זי זאָל זיין דורכזעוודיק פאַר זיין מענטשלעכן שכל. ער ווייל דורך באַטראַכטונגען זיך משער זיין איר אינעווייניקסטן זין, כדי צו קאָנען פאַרענטפערן די שאלה אויך וועגן דעם זין און באַדייט פון זיין אייגענעם מענטשלעכן לעבן, וואָס איז אַ טייל פון דער וועלט.

דעריבער שטעלט דער מענטש שאלות, וואָס שטייגן אַריבער די גרענעצן פון דער ווייסנשאַפט, און מוז זוכן ענטפערס אויף זיי מיט מיטלען, וואָס אים קאָן די ווייסנשאַפט ניט געבן.

אָט פון דער באַדערפעניש זיינער איז אויסגעוואַקסן אַ באַזונדער קולטור־צווייג אויף דעם בוים פון עץ־הדעת, וואָס רופט זיך פילאָסאָפיע, „חכמה״.

אין אַן אַנדער אָרט, אין מיין געשיכטלעכן אַריינפיר אין דער פילאָסאָפיע, האָב איך געפרואווט אַנאַליזירן יענע באַזונדערע אינטערעסן פון דעם מענטשלעכן גייסט, וואָס וואַקסן אַרויס פון דעם וואָרצלהאַפֿטן אינטערעס: „אויסצומאָלן אַ קלאָרן בילד פון דער גאַנצער וועלט, וואָס זאָל אין דער זעלביקער צייט דערקלערן דעם אינדיווידואום דעם זין פון זיין עקזיסטענץ, אַנווייזן אים דעם ריכטיקן וועג פון לעבן און דאָס העכסטע ציל, וואָס ער דאַרף האָבן פאַר זיינע אויגן״. איך האָב דאָרטן געפראַווט באַווייזן, אַז דער מענטשלעכער שכל אַרבעט אויף אָט דער אויפגאָבע, אַזוי צו זאָגן, מיט פאַרשיידענע, ריין גייסטיקע געציימ — „פילאָסאָפישע בוי־פרינציפן״ האָב איך זיי אָנגערופן — איך האָב מיך אויך געמיט אויסצוגעפינען, וואָס פאַר אַ ראָלע יענע פאַרשיידענע געציימ האָבן געשפילט ביי דעם אָדער יענעם פֿילאָסאָף.

מען קאָן מסכים זיין מיט יענעם בליק מיינעם אָדער ניט. מען קאָן אים אָננעמען גאַנץ, אָדער מיט פאַרשיידענע אויסבעסערונגען. זיכער איז אָבער, אַז מיט דעם זיכערן וויסן אַליין, וואָס די וויסנשאַפט קאָן געבן דעם מענטשלעכן גייסט, איז ער, דער מענטשלעכער גייסט, ניט צופרידן.

איך זאָג מיט אַ כיוון: דער מענטשלעכער גייסט. איך זאָג ניט: יעדער מענטש. קיין אייגצל־מענטש איז ניט מחויב צו בענקען נאָך אַן איינהייטלעכן, קלאָרן וועלט־בילד. דאָס איז אויך ניט מחויב דער וויסנ־שאַפטס־מענטש. פאַראַן אַ סך זייער גרויסע און זייער ערנסטע וויסנשאַפט־לעכע פאָרשער, וואָס זייער דערקענטעניש־דאָרשט וועלט געשטילט, וועלן זיי האָבן אַ זיכערן וויסן, לאָז זיין אַ טייל וויסן, וועגן דעם ענין, וואָס באַשעפטיקט זייער גייסט. בפרט וועלן אָט דער זיכערער וויסן וועלט אויס־געדריקט אין אַ פינקטלעכער מאַטעמאַטישער פארמולע.

און זאָל לויט דער דאָזיקער פאָרמולע אויסקומען, אַז יעדע באָבע דאָרף געבוירן וועלן איר אייגענעם אור־אייניקל, וואָס איז דער באָבעס זיידנס אָן עלטער־פעטער — וואָס איז דאָס זיין באָבעס דאגה? אויב ער זאָגט: עס איז ניט זיין דאגה, מוזן מיר אים לאָזן צורו. ער האָט אַלעמאָל אַ רעכט צו זאָגן: „איך גיי אין מיינע דערקענטעניש־באַדערפענישן אַזוי ווייט ווי עס גייט די וויסנשאַפט פון מיין דור, מיט אירע מעטאָדן און מיט איר געצייג. די קאָפּ־ברעכעניש וועגן פראָגן וואָס טרעטן אַריבער אָדער די גרענעצן פון די וויסנשאַפטן, אָדער אירע מעגלעכקייטן, לאָז איך איבער צו יענע, וואָס האָבן אַן אינטערעס אין דעם. איך פון מיין זייט, בין צופרידן מיט די אוצרות, וואָס די וויסנשאַפט פאַרמאָגט און וואָס זי קאָן געבן".

אויב אזא וויסנשאַפטסמאַן איז ערלעך צו זיך אַליין, און לייקנט ניט אַפּ דאָס רעכט פון דעם מענטשלעכן גייסט, ד"ה דעם גייסט פון אַנדערע מענטשן, צו זיין אומצופרידן מיט די רעזולטאַטן פון די וויסנשאַפטן און זוכן אין דער פילאָסאָפיע ענטפערס אויף די ניט פאַרענטפערטע שאלות — טאָר מען צו אזא וויסנשאַפטסמאַן — און צו אַלע זיינע נאָכגייער פון דעם גרויסן געביל־דעטן עולם — גאָרנישט ניט האָבן.

אָבער אזעלכע וויסנשאַפטסלייט זיינען געווען זייער זעלטן אין דעם ניינצנטן יאָרהונדערט און נאָך ווייניקער האָבן זיי געהאַט אָנהענגער ביי דעם גרויסן געבילדעטן עולם. די גרעסטע צאָל אָנהענגער האָבן זיי געהאַט ביי דעם ראַדיקאַלן טייל זיינעם. יעדער ראַדיקאַל האָט געהאַלטן, ווי מיר האָבן דאָס שוין דערמאָנט, אַז די אייניקע דערקענטעניש, צו

וועלכער דער מענטש זאָל שטרעבן, איז די דערקענטעניש, וואָס די וויסנ־שאפט גיט.

אייניקע האָבן אין איינעם מיט ענגעלסן געגלויבט, אַז די פילאָ־סאָפיע האָט שוין פאַרענדיקט דעם ציקל פון איר אַנטוויקלונג, און אַז אירע רעזולטאַטן — דער דיאַלעקטישער מאַטעריאַליזם — האָבן זיך צונויפגעגאָסן מיט דער וויסנשאַפט, ווי דער איינציק־מעגלעכער שטאַנד־פונקט, וואָס דאַרף הערשן אין זיי.

אַנדערע ווידער האָבן, ווי אַגיוסט קאָנט און די פאָזיטיוויסטן, אַרייַנ־געלייגט אין חרם די פילאָסאָפיע — דער עיקר, די מעטאַפיזישע — ווייל זי איז אַן אוטאָפּיע, אַ יוגנטלעכע ראָמאַנטיק, ווייל זי שטעלט זיך צילן, וואָס קאָנען ניט דערגרייכט ווערן. דערוואָקסענע מענטשן דאַרפֿן זיך באַפרייַען פון יוגנטלעכע פאַנטאַזיעס.

ביידע שטאַנדפונקטן זיינען געווען פאַרשטענדלעך אין אַ צייט, ווען די וויסנשאפֿטן האָבן געקעמפט פאַר זייער זעלבסטשטענדיקייט פון דער פילאָסאָפיע, ווען זיי זיינען געגאַנגען פון טריאומף צו טריאומף, און יע־דער טריאומף האָט געבראַכט אַ נייע אויפקלערונג און באַלייכטונג אין די פראָצעסן פון דער וועלט. דעמאָלט האָבן אַ סך ראַדיקאַל־געזינטע מענטשן געקאָנט לעבן מיט דער האָפענונג, אַז אַלץ וועט סוף־כל־סוף דערקלערט ווערן, ווי אַ באַוועגונגס־פראָצעס אין דער וועלט־מאַטעריע, וואָס שפּילט זיך אָפּ אין דעם רוים און אין דער צייט און ווערט באַהערשט פון אייביקע קאָוזאַלע געזעצן.

כּל זמן די וויסנשאָפט גופא האָט נאָך געקאָנט גלויבן אין דער אַב־סאָלוטקייט און אייביקייט פון אָט די פינף פונדאַמענטאַלע רעאַליטעטן פון דער וועלט: רוים, צייט, מאַטעריע, באַוועגונג, קאָוזאַל־געזעץ, האָט נאָך דער וויסנשאָפטסמאַן געקאָנט קוקן פון אויבן־אַראָפּ אויף דער פי־לאָסאָפיע, און ענטפערן מיט ביטול אויף אַלע אירע טענות:

„נו, ווייסן מיר ניט, וואָס אַזוינס זיי זיינען און ווי עס איז מעגלעך זייער עקזיסטענץ. אָבער זיי זיינען, און מיר קאָנען מיט אונדזער וויסנ־שאַפטלעכע מעטאָדן אויסגעפינען, וואָס איז זייער ראָלע אין די איינצלנע פראָצעסן פון דער וועלט און אין דעם גאַנצן־וועלט־באַשאַף״.

איצטער זיינען אַזוינע רייד געווארן אוממעגלעך.

איצטער דערציילן אונדז אַ סך וויסנשאָפטלייט, אַז זיי ווערן גע־טריבן צו באַשעפטיקן זיך מיט ריין פילאָסאָפישע פראָבלעמען, ווייל אַז ניט — ווייסן זיי ניט וואו אויס און וואו איין אין דער וויסנשאָפטלעכער פאָרשונג גופא.

און קיין חידוש ניט. פריער איז דער וויסנשאַפטלעכער האָריזאָנט געווען אַרומגעצאַמט פון אַלע זייטן מיט די „אייביקע" בערג: רוים, צייט, מאַטעריע, באַווענונג, קאָוזאַלער געזעץ. וועט ס׳האָט דעמאָלט זיך ניט געקאָנט אויסאייגען מיט אַזא אַרומגעגרענעצטן וויסן פלעגט זיך דאָרפן אויפהויבן אויף דעם עראָפלאָן פון דעם פילאָסאָפישן געדאַנק, כדי אַריינ־צובליקן וואָס עס טוט זיך הינטער זיי.

איצטער האָט די וויסנשאַפט גופא געמוזט דורכגראָבן טונעלן דורך די דאָזיקע בערג, דער וויסנשאַפטלעכער געדאַנק איז אַוועקגעשטעלט געווארן פאַר אַ גרויסן פראַגע־צייכן: פון וואַנען די דאָזיקע בערג? זיי זיינען דאָך ניט אייביק! זיי זיינען דאָך אַזוי פאַרענדערלעך! און וואָס איז זייער באַדייט?

דערמיט גופא ווערן אַ סך וויסנשאַפטלעכע פאַרשער געצוואונגען אַ לאָז צו טאָן זיך שווימען אין דעם ים פון ריינער פילאָסאָפיע, און קיין ערנסטער וויסנשאַפטסמאַן קאָן שוין איצטער ניט אָפלייקענען דעם זעלבסט־שטענדיקן כאַראַקטער פון דעם פילאָסאָפישן פאַרשן און טראַכטן.

לאָזט מען זיך אָבער אַריין אין דער פילאָסאָפיע, דאַרף מען געדענקען, אַז דאָס איז אַ ים, און אַז אויך דערמיט שיידט זיך אָפ די פילאָסאָפיע פון דער וויסנשאַפט, וואָס זי — די וויסנשאַפט, מיין איך — קאָן פאַרגליכן ווערן צו אַ שטראָם אין דער יבשה פון דער „רעאַלער וועלט" און ניט צו אַ ים.

אַ שטראָם טראָגט זיך אַלץ פאָראויס, און זיין לויף ווערט באַשטימט דורך דעם געאָלאָגישן כאַראַקטער פון דער געגנט, וועלכע ער פליסט דורך. ער קאָן בייטן זיין ריכטונג, זיך אפילו אַמאָל אַ קער טאָן אין אַן אַנט־קעגנדיקער ריכטונג, זיך פאַנאַנדערשפאַלטן אין אייניצלנע שטראָמען, זיך ווידער צונויפגיסן אין איינעם, פליסן אַ צייט רואיק, אַדער אויך אַנ־נעמען אַ ברויזנדיקן טעמפּאָ, אַדער זיך גאָר פאַרוואַנדלען פאַר אַ צייט אין אַ שטורעמדיקן, רעשדיקן וואַסערפאַל. דאָס אַלץ ווערט אַרויסגע־בראַכט פון די אָביעקטיוע נאַטור־באַדינגונגען פון דער יבשה, וואָס באַ־שטימען דעם וועג פון דעם שטראָם.

אַזוי אויך מיט דער וויסנשאַפט. איר וועג איז באַשטימט דורך דעם פראָצעס פון דער אָביעקטיווער דערפאָרונג, און פון אַלע מאָמענטן, וואָס ווירקן אויף דעם דאָזיקן פראָצעס. די אָביעקטיווע רעאַלע וועלט שפילט דאָ די ראָלע פון דער זיכערער פעסטער יבשה, וואָס באַשטימט דעם לויף פון דער וויסנשאַפטלעכער דערפאָרונג. וועג פאַקטן באַוויזן, אַז די ערד איז קיילעכדיק, מוז די וויסנשאַפט גיין אין אָט דער ריכטונג. וועג מא־

טעמאָטישע און לאָגישע חשבונות צווינגען אַרויף אויפן שכל, אַז די זון דרייט זיך אַרום דער ערד, מוז דער וויסנשאַפטלעכער שטראָם גיין אין אָט דעם וועג, ביז אַנדערע פאַקטן וועלן אַרויפצווינגען אויף איר אַ קער אין אַן אַנדער ריכטונג.

די פילאָסאָפישע־געדאַנקען־וועלט דאַרף אָבער צוגעגליכן ווערן מער צו אַ ים, איידער צו אַ שטראָם. דאָ פעלט זייער אָפט דער אָביעקטיוו פאַרגעצייכנטער וועג. מען קאָן דאָ פאָרן אין די פאַרשיידענע ריכטונגען. די דערפאַרונג פון דער וויסנשאַפט קאָן דערביי דינען ווי אַ קאָמפּאַס, כדי צו אַריענטירן זיך אין דעם אייגענעם וועג, אָבער ניט יעדער פילאָסאָף איז געצוואונגען דווקא צו אַריענטירן זיך אויף אָט דעם קאָמפּאַס. פאַראַן פילאָסאָפישע סיסטעמען, וואָס באַטראַכטן די גאַנצע, אַזוי אַנגערופענע רעאַלע וועלט, ווי זי ווערט געשטודירט אין די וויסנשאַפטן, נאָר ווי אַ דמיון אין אונדז, פון וועלכן דער פֿילאָסאָף דאַרף זען צו באַפרייען זיך אויף דעם גרינטלעכסטן אופן, אויב ער ויל באמת דערגיין דעם „אמתן אמת".

מיר האָבן דאָ מיט אַזוינע אויסטערלישע, אויסערגעווייניטלעכע ריכטונגען ניט צו רעכענען זיך. פאַר דאָס רוב פילאָסאָפישע שטרעבונגען פון דער נייער צייט — און אָט די נייע צייט איז שוין אויך אַלט אַן ערך אַ פיר הונדערט יאָר — איז די וויסנשאַפט געווארן דער קאָמפּאַס, וואָס באַשטימט דעם וועג.

אָבער אויך די, וואָס פאָרן מיט דעם דאָזיקן קאָמפּאַס האָבן פאַר זיך אָפענע וועגן אין די פאַרשיידנסטע ריכטונגען. און עס זיינען טאָקע דערפאַר אַרויסגעבראַכט געוואָרן און עס הערשן נאָך עד־היום די פאַרשיידנסטע פֿילאָסאָפישע געדאַנקען־וועלטן.

אין מיין ערשטער לעקציע זיינען מיר באַקאַנט געוואָרן מיט ענגעלס געדאַנק, אַז די פילאָסאָפיע איז אויך אַ מין שטראָם, וואָס האָט זיך פאַרוואַנדלט אין מוזט טראָגן אין אַ באַשטימטן וועג, ביז ער האָט זיך דאָ גופא אויף אייביק אַריינגעגאָסן אין דער וויסנשאַפט. באַפאַרבנדיק אירע וואַסערן אויף אייביק מיט זיין קאָליר.

אָט דעם געדאַנק ענגעלס קאָנען מיר איצטער דערקלערן פאַר אַן אַבסאָלוט פאַראַלטעטן, אַן אין גאַנצן אַן אָפּגעלעבטן. די וואַסערן פון דעם איצטיקן וויסנשאַפטלעכן שטראָם האָבן זיך ראַדיקאַל אָפּגעריניקט פון דעם מאַטעריאַליסטישן קאָליר, זינט דער גרונט־פרינציפ פון דער אייַ־

ביקער מאַטעריע גופא איז אין גאַנצן אַרויסגעשליידערט געוואָרן פון דער וויסנשאַפטלעכער פאָרשונג.

ט׳איז קיין ספק נישט, אַז אַ רעגירונג, וואָס וויל מיט צוואַנג־מיטלען ניט דערלאָזן, אַז דער יוסנשאַפטלעכער גייסט זאָל גיין אין זיינע אייגענע וועגן, וועט פונקט אַזוי וויניק קאָנען פאָרהאַלטן זיין אַנטוויקלונג, ווי וויניק דער קאַטולישער גלויבן האָט געקאָנט אים פאָרהאַלטן, ווען דער קאַטאָליציזם האָט זיך איינגעעקשנט אויף דער פילאָסאָפיע פון אַריסטאָטעלן, און האָט ניט געוואָלט וויסן פון קאָפערניקס רעוואָלוציע.

דער וויסנשאַפטלעכער שטראָם איז אין זיין אייגענעם לויף צוגעסלאָסן צו דעם סאַמע לעצטן ברעג פון דער יבשה, פון דעם רעאַלן וועלטגעשען, און פליסט איצטער, אַזוי צו זאָגן, פאַראַלעל צו יענעם ברעג, ניט וויט פון אים, אַזוי, אַז ניט איין וויסנשאַפטסמאַן דערשפירט די לוסט אַרויסצושפרינגען פון זיין וויסנשאַפטלעכן שטראָם און „כאָפן אַ שווים" אין דעם פילאָסאָפישן ים, אַראָפלאָזן זיך דאָרטן אויף דעם „ים־גרונט", כדי אויסצוגעפינען דעם סוד פון דער גאַנצער יבשה.

ווי געזאָגט: ניט יעדער וויסנשאַפטסמאַן איז דאָס מחויב צו טאָן. אָבער דער, וואָס טוט דאָס, דארף געדענקען, אַז אין דעם פילאָסאָפישן ים קאָן מען שווימען אין די פאַרשיידנסטע ריכטונגען. מען קאָן זיך האַלטן הארט ביים ברעג פון דער יבשה, פון דעם עמפירישן רעאַלן געשען. מען קאָן זיך אָבער אויך אַוועקלאָזן אין די גאָר ווייטע־ווייטן, וואו די „יבשה" — די רעאַלע וועלט — פאַרשווינדט אין גאַנצן פון דעם אויג.

איר קאָנט דאָ פון מיר ניט דערוואַרטן, איך זאָל איצטער, אין איינעם מיט אייך, „כאָפן אַ שווים" אין די ווייטע־ווייטן, כדי מיר זאָלן באַקאָנט ווערן מיט די פאַרשיידענע פילאָסאָפישע געדאַנקען־וועלטן, וואָס מען טרעפט דאָרטן אָן.

פאַר מיר איז נאָר וויכטיק געווען, קודם־כל, צו מאַכן אייך אַזוי קלאָר, ווי דאָס איז פאַר מיר געווען מעגלעך אין די ענגע גרענעצן פון אַ פאָר לעקציעס, אַז דעם פילאָסאָפישן ים וועט די וויסנשאַפט ניט אויסטרינקען. אָלץ נייע און נייע ים־פאָרער זוכן זיך אויס, אָלץ אין טיפערע און טיפערע אָפגרונטן לאָזט מען זיך אַראָפ און אָלץ אינטערעסאַנטערע געדאַנקען־קאָמבינאַציעס ברענגט מען אַרויף פון דער טיף. נאָר אַ פאָר געדאַנקען מוזן מיר דאָ אַנטוויקלען, כדי צו קאָנען איבערגיין צו דעם דריטן צווייג אויף דעם „עץ־הדעת", דער רעליגיע.

די פאַרשיידנסטע פילאָסאָפישע געדאַנקען־וועלטן אָדער וועלט־גע־דאַנקען קאָן מען איינטיילן אין די פאַרשיידנסטע רובריקן, לויט די פאַר־שיידנסטע שטאַנדפונקטן. דאָ וועלן מיר דערמאָנען נאָר דריי קלאַסן זיי־ערע. אין איין קלאַס וועלן געהערן אַלע יענע פילאָסאָפישע סיסטעמען, וואָס באַשעפטיקן זיך ניט מיט דעם וועלט־פּראָצעס, נאָר מיט די פּראָצעסן פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש, וואָס נעמען אויף דעם וועלט־פּראָצעס.

די צוויי אַנדערע קלאַסן שטרעבן צו באַטראַכטן דעם וועלט־פּראָצעס גופא.

צו איין קלאַס אָזאָ געהערן אַלע יענע פילאָסאָפיעס, וואָס נעמען אָן, אַז דער גאַנצער אַלוועלטלעכער פּראָצעס האָט אַ געדאַנקלעכן, באַוואוסט־זיניקן מיין און צוועק, אַ נאָענטן צו דעם מענטשנס אייגענע באַוואוסט־זיניקע צוועקן און אידעאַלן. אָט דער קלאַס גלויבט, אַז דער „אָפריער" אין דער וועלט איז דער באַוואוסטזיין (ניט דער מענטשלעכער באַוואוסט־זיין, נאָטירלעך). און פון אָט דעם וועלט־„באַוואוסטזיין" שטאַמט ערשט דער וועלטלעכער „זיין". און דערביי איז קיין נפקא מיניה ניט, צי דער „אָפריער" ווערט געזומען אין אַ צייטלעכן זין, אָדער אין אַ ריין לאָגישן, ווי ווען איך זאָג, צב״ש אין דער מאַטעמאַטיק, אַז אין אַ דריי־ווינקל זייענען „אָפריער" זייענע דריי זייטן און „דערנאָך" — זייענע דריי ווינקלען.

דער צווייטער קלאַס פילאָסאָפישע סיסטעמען האַלט, אַז דער אַל־וועלטלעכער פּראָצעס האָט בכלל ניט קיין געדאַנקלעכן, באַוואוסטזי־ניקן מיין און צוועק. אָט די סיסטעמען גייען מיט דעם כלל, אַז „אָפריער" איז דער „זיין" און ערשט פון אים שפּרינגט נאָכדעם אַרויס דער „באַ־וואוסטזיין". און דער דאָזיקער „באַוואוסטזיין" מיט זיין גאַנצער געדאַנקען־וועלט קאָן פאָרקומען נאָר דאָרטן, וואו עס איז דאָ — ווי ביי די חיות און ביי די מענטשן — אַ געהירן, וואָס דענקט.

מיינט אָבער ניט, אַז אין אָט דעם קלאַס גייען אַריין נאָר די מאַטע־ריאַליסטישע סיסטעמען. עס זיינען דאָ אויך ניט־מאַטעריאַליסטישע דענקער, וואָס שטייען אויף דעם זעלביקן שטאַנדפונקט פון „אָפריער זיין, דערנאָך באַוואוסטזיין".

דער געניאַלסטער פון זיי איז שאָפענהאָוער, וואָס האָט געלערנט, אַז דער תּוך פון דער וועלט איז אַן אומבאַוואוסטזיניקער, אַן אומזיניקער, אַ „בלינדער" ווילן צו עקזיסטענץ; אַז געדאַנקען און באַוואוסטזיין קומען נאָר פאָר אין געהירן, און פאַרשווינדן אין איינעם מיט אים. אין זיינע אויסדרוקן וועגן דעם ענין איז ער אָפטמאָל געווען נאָך שארפער אייידער

דער מאטעריאליסט. ער זאגט צום ביישפיל: „ווי די אייער שיידן אויס זרע, אזוי שיידט דער געהירן אויס געדאנק". „צום איבערקאכן שפייז דארף מען א מאגן; צו דענקען — א געהירן". אד"גל. אין דעם וועלטלעכן פראצעס זאל מען דעריבער ניט זוכן קיין זין. און דערפאר איז אויך דער מענטשלעכער לעבן ווי די גאנצע וועלט — דער ריינסטער אומזין און וויידערזין.

אין דעם זעלביקן קלאס קאן מען אויך אוועקשטעלן עדואַרד האַרטמאנס „פילאסאפיע פון דעם אומבאוואוסטזיניקן", וואו דער זיין פון דער וועלט, דער „תוך" זיינער, איז אן אומבאוואוסטזיניקער געמיש פון ווילן און דענקען. האַרטמאן האט געהאט דעם גרעסטן איינפלוס אויף דער מאדערנער פסיכאלאגיע, וואס רעדט וועגן די אומבאוואוסטזיניקע פראצעסן אין דער מענטשלעכער נשמה.

דער באַרימטער פסיכאלאג, זיגמונד פרויד, גייט אין דער וויסנשאפט אין יענע וועגן, וועלכע האַרטמאן האט דורכגעבראכן אין פילאסאפיע. אויך פאר פרוידן איז „פריער דאס זיין, דערנאך דאס באוואוסטזיין".

אהערצו וועט אויך געהערן די פילאסאפיע פון „דיאלעקטישן מאטעריאליזם", אויב איר זאל זיך איינגעבן אויסצובויען אן אנדער באגריף פון „מאטעריע", איידער דער, וואס האט געהערשט אין דער פאר־אייניגטיינישער וויסנשאפט. אבער דער „דיאלעקטישער מאטעריאליזם" דארף דערבייַ געדענקען און קלאר איינזען, אז ער איז ניט וויסנשאפט, נאר א פילאסאפיע, איינע פון די פילע מעגלעכע פילאסאפיעס; אז ער שווימט אין דעם פילאסאפישן ים, אז ער לאזט זיך אראפ אויף א בא־שטימטן גרונט זיינעם, און אז קיינער איז ניט מחויב אראפצולאזן זיך דווקא אויף יענעם ארט אין ים, וואס ער האט אויסגעקליבן פאר זיך.

און צו דעם זעלביקן קלאס געהערן נאך אנדערע פילאסאפן, גאנץ אדער נאר צום טייל.

ווער עס שווימט מיט אט דער ריכטונג, איז פטור פון דער שאלה וועגן דעם זין פון דעם אייגענעם מענטשלעכן לעבן, און האט קיין ברעקל גויטוועדיקייט ניט אין דעם גענאנק פון א וועלכן עס איז וועלט־גאט.

גאנץ אנדערש די אנדערע ריכטונג — אט די, וואס גלויבט און זוכט צו באווייזן אז די וועלט מוז האבן א זין און א באדייט, וואס איז נאענט צו די מענטשלעכע אידעאלן. אזעלכע פילאסאפן קאנען ניט זען דעם לעצטן מקור פון זייער אייגענער עקזיסטענץ און פון זייערע אידע־אלן אין אן אומזיניקן שפיל פון בלינדע נאטור־כוחות. זיי ווערן גע־

צוואונגען צו זוכן דעם לעצטן גרונט און מקור פון דער וועלט איז א באַוואוסטזיניק־גייסטיק שאַפנדיקער קראַפט.

אויף אַזאַ־ן אופן דערגרייכן זיי גייסטיק יענעם גרענץ, וואו די פי־לאָסאָפיע הערט אויף צו זיין פילאָסאָפיע, וואו דער ים גיסט זיך צונויף, אַזוי צו זאָגן, מיט דעם הימל פון דעם רעליגיעזן פילן און גלויבן. און אַזוי קומען מיר אַרויף אויף דעם דריטן צווייג פון דעם „עץ־הדעת", דער רעליגיע.

מיר האָבן ביז אַהער באַטראַכט די רעליגיע, ווי אַ באַזונדער אַרט וויסן וועגן ריין פאַקטישע צושטאַנדן און פאַסירונגען אין דער וועלט. גאָט האָט באַשאַפן די וועלט אין זעקס טעג. דער ים־סוף האָט זיך געשפאַלטן פאַר די יידן. קריסטוס איז אויף דעם דריטן טאָג נאָך זיין טויט ווידער לעבעדיק געווארן. „מילכיקס" און „פליישיקס", צונויפגעמישט אין אייגעם, איז „טריף". אויף יענער וועלט וועט מען שטראָפן אין גיהנום פאַר באַגאַנגענע עבירות — דאָס זיינען אַלץ באַריכטן וועגן „פאַקטישע" צושטאַנדן און פאַסירונגען אין דער פארגאַנגענהייט, קעגנוואַרט און צו־קונפט.

אין אַלע אַזעלכע באַריכטן שטויסן זיך די אמתן פון דער רעליגיע שארף צונויף מיט דעם שטרענגן וויסן פון דער מאַדערנער וויסנשאַפט און מיט די דערקלערנדיקע און באַלייכטנדיקע באַטראַכטונגען פון דער מאַדערנער פילאָסאָפיע.

עס איז אַבער א פאַקט, אַז עס זיינען דאָ זייער געבילדעטע מענטשן, וואָס זיינען באַקאַנט אי מיט דער מאַדערנער וויסנשאַפט, אי מיט דער מאַדערנער פילאָסאָפיע — אפילו אַזעלכע מענטשן, וואָס האָבן מיט זייערע אַרבעטן אַליין באַרייכערט אי די וויסנשאַפט, אי דעם פילאָסאָפישן גע־דאַנק — און וואָס זיינען פאַרט געבליבן טריי אָט די טראַדיציאָנעלע באַ־ריכטן פון דער יידישער אַדער קריסטלעכער אמונה.

איך מוז זיך מודה זיין, אַז ביי מיין גאַנצער מי אַריינצוטראַכטן זיך אין דעם געדאַנקען־גאַנג פון אַזעלכע מענטשן, האָט זיך מיר איינגעגעבן צו געווינען נאָר זייער א בלאָסע פאַרשטעלונג וועגן יענע וועגן, וואָס זאָלן קאָנען האַרמאָניש פאַראייניקן אין אייגעם די טראַדיציאָנעלע גלוי־בונגען פון די הערשנדיקע אמונות מיט דעם פריַיען פאַרשן אין וויסנ־שאַפט און פילאָסאָפיע.

אייניקע פון אָט די געבילדעטע אַדער געלערנטע מענטשן זיינען אַליין מודה, אַז האַרמאָניש פאַראייניקן קאָנען זיי דאָס ניט; אַז זיי לעבן אין

צווישן פארשיידענע וועלטן, אפגעטיילט מיט א תהום איינע פון דער אנ־דערער.

דער באדייטנדיקער מאדערנער אסטראנאם, דער קאטוילישער גלח, מואנ"א, האט אזוי דערקלערט, ווי ער ווערט פארטיק מיט דעם קאנפליקט צווישן ווישנשאפט און קריסטלעכן גלויבן. ער האט געזאגט, אז ווען ער איז אין דער אבסערוואטאריע, איז ער א קאפערניקאנער, און אז ווען ער איז אין דער קירך, איז ער א קאטוויל.

אן ענלעכע דערקלערונג, וואס שאפט אפ דעם אנטאגאניזם צווישן קריסטלעכן גלויבן און דער פרייער פילאסאפיע, האט אפגעגעבן דער שארפזיניקער גייסט, יאקאב. „מיט דעם קאפ", האט ער געזאגט, „בין איך א שפינאזיסט; מיט דעם הארצן אבער א גלויביקער קריסט".

אין אזעלכע פאלן האבן מיר פאר אונדז די ווידערבאלעבונג פון א פילאסאפישער דאקטרין, וואס רופט זיך: „די שיטה פון דעם צווייפאכן אמת", וואס האט אמאל געדינט די פרייע גייסטער. ווי א מין פאנצער אנטקעגן די אנפאלן פון דער רעליגיע. עס האט געהייסן: זאל די רע־ליגיע לאזן צורו דאס פרייע פארשן. ביידנס לערן זיינען „אמת", הגם זיי זיינען סותר איינס דעם אנדערן.

איצטער ווערט „די שיטה פון דעם צווייפאכן אמת" אנגעוועגדט פון דעם גלויביקן געלערנטן אדער פרייען פילאסאף, ווי א וועגטל אין דער אייגענער נשמה, וואס טיילט אפ זיין רעליגיע פון דעם פרייען געדאנק און באשיצט זי פון זיינע שארפע פיילן.

זאל אונדז דא ניט אינטערעסירן דער פראצעס, ווי אזוי אזעלכע וועגטלעך קאנען געבויט ווערן, אדער ווי אזוי מען קאן הארמאניש פאר־אייניקן די מאדערנע אסטראנאמיע, ביאלאגיע און געאלאגיע מיט די בא־ריכטן פון די הייליקע שריפטן, אדער מיט דער מצוה פון צלמען זיך אדער טראגן ציצית. זיי ליגן מחוץ פון יענעם שטראם, אין וועלכן עס טראגט זיך די אבסאלוט פרייע דערקענטעניש. דא האבן מיר צו טאן מיט דער רעליגיע, ווי מיט א צוויג פון דער אבסאלוט פרייער מענטש־לעכער דערקענטעניש, וואס האט וועלט פון צלמים און טליתים גע־לאזן ווייט הינטער זיך, און ווא ברענגט ארויס אלע אירע דערקענטע־נישן און גלויבונגען נאר מיט דער הילף פון די אייגענע מענטשלעכע באשאפערישע כוחות.

באטראכט איר די רעליגיע, ווי אזא טעארעטישן צוויג פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש, געפינט איר, אז איר „באריכט" וועגן דער וועלט באנוגנט זיך נאר מיט א פאר אלגעמיינע געדאנקען, וואס האבן

קיין ברעקל שייכות ניט צו דער צלמים־און־טליתים־וועלט: די מאָדערנע רעליגיעז־גלויבנדיקע מענטשן ווילן האָבן, אַז די וועלט שטאָמט אָפּ און ווערט באַהערשט פון אַ געטלעך שאַפנדיקער קראָפט, אַ באַוואוסטזיניקער ציל־שטרעבעוודיקער, וואָס דאַרף אַרויסברענגען די פאַרווירקלעכונג פון אידעאַלן, פון וועלכע די מענטשלעכע אידעאַלן פון אמת, יושר און שיינקייט, אין זייער גאַנצער היסטאָרישער אַנטוויקלונג זיינען נאָר דער ערשטער שוואַכסטער אָנהייב. דער מענטש שפּילט דערביי אַ גע־וואַלטיק חשובע ראָלע, ווייל אין אים און דורך אים ווערן די דאָזיקע אידעאַלן פאַרווירקלעכט.

אייניקע פון אָזעלכע דענקער — ווי צב״ש דער גרויסער געלערנטער, מילי־קען — ווילּ דערביי האָבן, אַז דער מענטש איז באַשאַנקען מיט אַ פריי־ען ווילן און אַז ער טראָגט דעריבער אויף זיך די אחריות פאַר דער פאַרווירקלעכונג אין דער וועלט פון זיינע אידעאַלן, ווי ער פאַרשטייט זיי, לויט זיין אייגענעם שכל און יושר, און אַז אין דערינען זאָל ער זוכן דעם זין פון זיין אייגענעם לעבן.

נאָר אַנדערע ווילן האָבן, אַז דעם מענטשנס לעבן ענדיקט זיך ניט מיט זיין קערפערלעכן טויט. און אייניקע פון זיי, ווי אַ דזשיימס, אַן אָליווער לאָדזש, אַ לאָמבראָזאָ — ווילן האָבן, אַז עס קאָן געשאַפן ווערן אַ קאָנטאָקט — און אַז עס ווערט געשאַפן אַ קאָנטאָקט — צווישן די לעבע־דיקע און די פאַרשטאָרבענע.

דאָס אַלץ „ווילן זיי האָבן". אַ טייערער אויסדרוק! ווער וואָלט דאָס ניט געוואָלט „האָבן"? די שאלה איז דאָ ניט, צי מען קאָן דאָס האָבן, דער פאַקט, אַז אָזעלכע גרויסע גייסטער „האָבן" דאָס, איז אַ ענוגיקער באַוויז, אַז מען קאָן... אויב מען ווילּ. די שאלה איז דאָ נאָר: ווי ווילן זיי דאָס האָבן? ווי אַ געזיכערטן ווייסן? אָדער ווי אַ הייסן רעליגיעזן גלויבן?

די דזשיימסעס און די לאָדזשעס זיינען זיכער, אַז זיי האָבן וועגן דעם אַ געזיכערטן ווייסן, אַ באַגלויביקטן דורך די פאַרשיידענע ספּיריטיסטישע „פאַקטן". די ניכטערסטע און די קריטישסטע פון זיי פאַרשטייען אָבער, אַז דערווייל האָט נאָך קיין איין פאַקט אין דער רעאַלער וועלט ניט גע־זאָגט קיין אַבסאָלוט באַגלויביקטע עדות וועגן דער אידעאַליסטיש ווירקנ־דיקער, געטלעכער וועלט־קראָפט און וועגן אַ לעבן נאָכן טויט. מיט דעם פרייען ווילן, זעט איר, איז שוין אַן אָנדער מעשה. דעם פרייען ווילן שפּירן מיר זייער אָפט אין אונדזער אייגענעם לעבן, און נאָר אַ באַשטימטע פילאָסאָפישע באַטראַכטונג פּילאָסאָפירט אים פון אונדז אַוועק און נעמט

אים אן ווי א דמיון אין אונדז און ניט ווי א רעאליטעט. אבער א גאט און אן אומשטערבלעכקייט האט נאך קיינער ניט געזען אין דער רעאלער וועלט.

זיי, די ניכטערע און קריטיש־דענקענדיקע גאט־גלויביקע, וויסן, אז דער גאט־געדאנק איז טעארעטיש א פילאסאפיש־מעגלעכע באטראכטונג און ניט מער; אז די שאלן פון דעם ריין־טעארעטישן פילאסאפישן גע־דאנק האלטן די וואג אין דער גאט־פראגע; אז ווען אויף איין שאל פון דער וואג ווערט ארויפגעלייגט אן ארגומענט פאר דער עקזיסטענץ פון א וועלט־גאט — דער מקור פון אלע אונדזערע מענטשלעכע אידעאלן — קאן אויף דער אנדער שאל פון דער וואג אוועקגעלייגט ווערן אן ארגומענט, וואס לייקנט אפ איר עקזיסטענץ. די ריין טעארעטישע וואג האלט זיך אין גלייכגעוויכט.

וואס זשע ווערט ארויפגעלייגט אויף דער רעליגיעזער שאל פון דער וואג, זי זאל איבערוועגן די אנטי־רעליגיעזע? א גאנץ אנדער מין גייס־טיקע ווירקונגס־קראפט, וועלכע מען קאן א א נאמען געבן „געפילפולע אידייען". דאס זיינען אידייען אנגעפילטע מיט א באזונדער רעליגיעזן גע־פיל. מיר וועלן דא ברענגען נאר די דריי פונדאמענטאלסטע פון זיי, פון וועלכע עס שטאמען אפ נאך א סך אנדערע. דאס זיינען די געפילפולע אידייען פון הייליקייט, אייביקייט און אומענדלעכקייט. ווען צו אט די דריי פונדאמענטאלע, רעליגיעזע געפילפולע אידייען קומט נאך צו דער וואונטש, אז זיי — אט די אלע אידייען, מיט אלע זייערע אפשטאמלינגען אין דער נשמה — זאלן ניט זיין קיין פראדוקט פון א בלינדן, אומזיניקן וועלט־פראצעס, נאר זאלן אליין האבן זייער אפשטאם פון א גייסטיקן פרינציפ אין דער וועלט, וואס טראגט אין זיין תוך די הייליקייט, אייביקייט און אומענדלעכקייט — דעמאלט ווערט געבארן דער הייסער גלויבן, אז אזא אומענדלעך־הייליק־אייביקער פרינציפ איז ניט נאר א פילאסאפישע באַ־טראכטונג א גלייכבארעכטיקטע פארן שכל מיט איר אייגענעם היפוך נאר אז אט דער גייסטיקער פרינציפ איז טאקע אין דער אמתן דער ערשטער מקור פון דעם וועלט־געשען, די אין אים הערשנדיקע קראפט און דער לעצטער ציל און זין פון דעם מענטשנס לעבן.

און נאר, וען אט דאס קומט פאר אין דער נשמה פון א מאדערנעם, פריי־דענקענדיקן מענטשן, ווערט איבער זיין פילאסאפישן ים אויסגע־שפרייט דער הימל פון א רעליגיעזן וועלט־באגעם.

א ביישפיל פון אזא רעליגיעזן וועלט־באגעם האט אונדז ניט לאנג געגעבן אלבערט איינשטיין אין זיינע געדאנקען וועגן א „קאסמישער רע־

ליגיע״. געבויט איז די דאָזיקע רעליגיע, ווי ער זאָגט, „אויף אַ קאָסמיש־רעליגיעזן געפֿיל, וואָס אָנערקענט ניט קיין דאָגמעס און אויך ניט קיין גאָט, אָ געפֿורעמטן לויט דעם מענטשנס געשטאַלט״. יענעם קאָסמיש־רעליגיעזן געפיל פון מענטשלעכע פֿאַרלאָנגען און צילן און די נאָבלקייט, ווי אויך די וואונדערבאַרע אָרדענונג, וואָס אָנטפֿלעקן זיך אין דער נאָטור און אין דער וועלט פון געדאַנק. ער זוכט דורכצולעבן די טאָטאַליטעט פון עקזיסטענץ, ווי אַן איינהייט, פול פון באַדייט״.

וועו איר טראַכט זיך אַריין אין אָט די קאַרגע פֿאָר שורות, באַמערקט איר, אַז זיי זיינען אַן אָפּגלאַנץ פון יענע דריי געפילפולע אידייען, וואָס מיר האָבן אויבן געבראַכט: הייליקייט, אייביקייט, אומענדלעכקייט.

הייליקייט איז אין תוך אַריין ניט קיין אַנדער זאַך, ווי אַ געפיל, אַז עס איז עפעס דאָ אַזאַ מין גרויסע זאַך, „פול פון באַדייט״, וואָס לגבי איר ווערט דער אייגענער מענטשלעכער „איך״ לגמרי פֿאַרלאָרן. אין דער יידיש־חסידישער וועלט רופט זיך דאָס „ביטול־היש״ — די פאַרנישטי־קונג פון דעם אייגענעם אינדיווידועלן זיין. דער „ענדלעכער״ „איך״ זינקט אין גאַנצן איין אין יענער אומענדלעך־גרויסער זאַך, וואָס מוז דער־ביי באַטראַכט ווערן ניט ווי אַן אַריבערגייענדיקע, צייטווייליקע צופע־ליקייט, נאָר וואָס האָט אַן אייביקן זינפולן באַדייט.

פאַר איינשטיינען איז יענע גרויסע אומענדלעכע זאַך — דער גאַנ־צער קאָסמאָס, די וועלט, מיט דער וואונדערבאַרער אייביקער אָרדענונג, וואָס אָנטפֿלעקט זיך אין איר. און די פאַרלאָרנקייט פון דעם אייגענעם „איך״, דער „ביטול היש״, טרעט דאָ אַרויס אין דער פאָרם פון אַ קריטיק אויף אַלע מענטשלעכע פאַרלאָנגען און צילן און פון אַ שטרעבן אַרויס־צורייסן זיך פון דער אייגענער באַגרענעצטער אינדיווידועלער עקזיסטענץ, ווי פון אַ „תּפֿיסה״.

אין איינשטיינס קאָסמישער רעליגיע איז אָבער ניט קלאָר, צי ער זאָגט זיך אָפּ אין גאַנצן פון אַ וועלכן עס איז גאָט־געדאַנק, אָדער ער וויל ניט האָבן קיין „גאָט, אָ געפֿורעמטן לויט דעם מענטשנס געשטאַלט״.

אַנדערע דענקער זיינען ניט מחויב אָפּצושטעלן זיך דאָרטן, וואו אייי־נשטיין שטעלט זיך אָפּ. זיי האָבן אַ כשרן טעאָרעטישן רעכט צו פרעגן: „פון וואַנען נעמט זיך אָט דער גאַנצער קאָסמאָס, וואָס איז ניט מאַטעריעל — ווייל ס׳איז גאָר ניטאָ קיין מאַטעריע, ווי אַן אייביקער קאָסמישער פּרינציפּ? און פון וואַנען קומט צו אים — צו דעם קאָסמאָס — אָט די „נאָבלקייט און די וואונדערבאַרע אָרדענונג״, וואָס פֿאַרוואַנדלט אים אין אַן „איינהייט, פול פון באַדייט״?

קיין טעאָרעטישער אַרגומענט קאָן דאָ ניט שטערן דעם פרייען גע־דאַנק, צו זוכן אַן ענטפער אויף אָט דער שאלה אין יענער פֿילאָסאָפישער באַטראַכטונג, וואָס נעמט אָן, אַז די וועלט שטאַמט אָפּ פון אַ דרויסנוועלט־לעכן גייסטיקן פּרינציפּ, וואָס איז געווייס ניט געפורעמט לויט דעם מענטשנס געשטאַלט, נאָר וואָס פון אים שטאַמען דירעקט אָפּ יענע מענטשלעכע אידעאַלן, וואָס זיינען הילריק דעם מענטשן, צוליב וועלכע ער איז גרייט מקריב צו זיין זיין אייגענעם „איך".

אין אָט דעם צושטאַנד פון דעם רעליגיעזן דענקען וועלן געבאָרן די גאָט־בענקשאָפט, די גאָט־זוכעניש, און פון דער בענקשאָפט און דער זוכעניש וואָקסט שוין אַרויס דער גאָט־גלויביקער. דאָ גייט שוין די פילאָסאָפיע אין גאַנצן אַריבער אין רעליגיע.

די ריין טעאָרעטישע וועגן, וואָס פירן אַריבער די פילאָסאָפיע אין גאָט־גלויביקער רעליגיע, זיינען שוין לאַנג אויפגעקלערט געוואָרן אין דער געשיכטע פון דעם מענטשלעכן געדאַנק, און אַלץ נייע און נייע וועגן ווערן אויסגעפונען אין דער איצטיקער צייט, ווען די וויסנשאפט האָט דורכגעגראָבן טונעלן אין יענע „אייביקע" בערג, וואָס האָבן פריער אַרום־געצאָמט די וועלט פון דעם רעאַלן זיין, די בערג פון רוים, צייט, מא־טעריע, באַוועגונג און קאָוזאַליטעט — און האָבן אַוועקגעשטעלט דעם פאָרשנדיקן גייסט פּנים־לפּנים מיט יענער זייט פון דעם רעאַלן זיין.

עס איז אפשר זייער טיף און זייער אמתדיק, וואָס דער גרויסער ענגלישער דענקער בעקאָן פון ווערולאָם האָט געזאָגט: „א ביסעלע פי־לאָסאָפיע פירט אַוועק פון גאָט. א סך פֿילאָסאָפיע ברענגט ווידער צו גאָט". מען קאָן מסכים זיין מיט אָט דעם געדאַנק, אָבער מיט דעם תּנאי, אַז מען זאָל אונטער „א סך פילאָסאָפיע" פאָרשטיין אויך עפעס אַזוינס, וואָס באַגונגט זיך שוין ניט מיט דעם ריין טעאָרעטישן באַטראַכטן און פאָרשטיין, נאָר וואָס וויל אויך אַננעמען, אַז די געפילפולע אידייען פון הייליקייט, אייביקייט און אומענדלעכקייט שטאַמען פון אַן אייניהייטלעכן איבערוועלטלעכן קוואַל, וואָס איז אַליין אומענדלעך, אייביק און הייליק — א זאַך, וואָס איז שוין גאָר ניט קיין מוז פאָר יעדער, אפילו רעליגיעז־פֿילאָסאָפישער באַטראַכטונג פון דער וועלט, לויט דעם נוסח פון א ספי־נאָזא אָדער אַן איינשטיין. די וואָס פאָרן אין דעם פילאָסאָפישן ים ניט אין דער אידעאַליסטישער ריכטונג, זיינען אוודאי פריי פון דעם און קאָנען אויף אייביק בלייבן פריי פון דעם. דער רעליגיעז־גלויביקער מעג דערביי טראַכטן, אַז זיי פאָרן אין א נעפּל, און קאָנען דעריבער ניט זען דעם הימל, וואָס איבער זייערע קעפּ. און דער ניט רעליגיעז־געשטימטער

מענטש קאָן דערביי אין גאַנצן מבטל זיין דעם משל פון יבשה, ים און הימל, און פאַרזיכערן, אַז עס איז געוויס דאָ אַ סך „דרויסן" פון דעם מענטשלעכן קאָפּ, אָבער עס איז גאָרנישט ניטאָ „איבער" דעם מענטשלעכן קאָפּ.

מיר מוזן דאָ ציען דעם אויפמערק צו נאָך אַ פאַקט, זייער אַ וויכטיקן אין דער פראַגע וועגן רעליגיע.

דער רעליגיעזער הימל הויבט זיך אָן אויסשפרייטן אויך איבער דער יבשה פון דער „רעאַלער וועלט", וויבאַלד זי דיקטירט איינעם צו באַוואונדערן די „גאָבלקייט און אַרדענונג" אין דער וועלט — „איינהייט, וואָס איז פול פון באַדייט", ווי מיר האָבן דאָס געזען ביי איינשטיינען, ביי וועמען די ריין רעליגיעזע געפילן פון הייליקייט, אייביקייט און אומ־ענדלעכקייט זיינען נאָך ניט קלאָר פאַרבונדן מיט דער פאַרשטעלונג פון זייער געטלעכן אָפּשטאַם.

אָבער מיר קאָנען גיין נאָך ווייטער. מיר קאָנען קאָנסטאַטירן, אַז אפֿילו ביי אַ סך, וואָס בלייבן שטעקן אין די איינצל־וויסנשאַפטן און טראַכטן ניט וועגן דער זינפולער איינהייט פון דעם וועלט געשען, און אפילו אויך ביי אַזוינע, וואָס באַטראַכטן יענע וועלט — איינהייט אין א מאַטעריאַליסטיש־אַטעאיסטישן ליכט — אַז אויך ביי זיי, זאָג איך, קומען פאַר מאָמענטן אין לעבן, ווען די נשמה ווערט דורכגעדרונגען מיט די־זעלביקע רעליגיעזע געפילפולע אידייען פון הייליקייט, אייביקייט און אומענדלעכקייט.

יעדער מענטש, וואָס איז ניט אין גאַנצן פאַרגרעבט, האָט עפּעס אַזוינס אין זיין נשמה־לעבן, וואָס איז אים „הייליק און טייער". ווען ער לעבט זיך אויס אין אָט דעם „עפּעס", פילט ער, ווי זיין „איך" ווערט אַ בעסערער, אַ ריינערער, און לאָז דאָס זיין נאָר אויף אַ וויילע. און ווען מען גרייפט אָן אָט דאָס „הייליקסטע און טייערסטע", דריקט ער זיך אָפּט אַליין אויס זייער כאַראַקטעריסטיש, אַז מען „באַלידיקט" דערביי „זיינע היי־ליקסטע געפילן".

עס מאַכט דאָ ניט אויס, פון וואָנען די הייליקייטס־געפילן האָבן זיך גענומען. עס מאַכט דאָ ניט אויס, פון וואָנען עס שטאַמען די רעליגיעזע שטימונגען אין דער מענטשלעכער נשמה. דער פאַקט איז, אַז די גרעסטע מאַיאַריטעט פון דער מענטשהייט לעכצט און בענקט נאָך יענע הייליקייטס־מאָמענטן און שטרעבט אויסצולעבן זיך אין זיי.

אויך דער ראַדיקאַל איז ניט ריין פון אָט דער ריין רעליגיעזער בענקשאַפט, אויסצולעבן זיך אין שטימונגען פון הייליקייט. נאָר דער

פרייער גייסט — דער עיקר, ביי אונדז יידן — האָט נאָך ניט קיין נייע איינגעשטעלטע פאָרמען, ווי אַזוי אויסצולעבן זיך אין הייליקע שטימונגען.

אפשר אַן אַנדערש מאָל וועל איך נעמען די געלעגנהייט צו רעדן צו אייך וועגן דער וויכטיקייט פון אַזעלכע נייע פאָרמען פֿאַר יענע נייע „הייליקטימער", וואָס זיינען אויסגעוואַקסן ביי דער מאָדערנער, פריי־דענקענדיקער מענטשהייט. דערביי וועלן מיר זיך מוזן אָפּשטעלן אויף אַגיוסט קאָנטס פּלאַן פון אַ נייער „מענטשהייטס־רעליגיע".

דאָ דאַרפן מיר זיך אַ ביסל צואיילן, כּדי צו פאַרענדיקן אונדזער באַ־טראַכטונג וועגן דעם הויפּט־ענין: דער שייכות צווישן די דריי צווייגן פון דעם מענטשלעכן דערקענטעניש־בוים: דער וויסנשאַפט, דער פי־לאָסאָפיע, דער רעליגיע.

מיר קאָנען איצטער זייער פאַרשיידנקייט— און ממילא זייער זעלבסט־שטענדיקייט — פון דעם גייסטיקן אינטערעס, וואָס ברענגט זיי אַרויס. די וויסנשאַפֿט איז פאַראינטערעסירט אין דעם זיכערן וויסן פון פאַקטן אין דער רעאַלער וועלט און פון זייערע נויטווענדיקע שייכותן, פון די אַזוי אָנגערופענע „געזעצן", וואָס הערשן אין זיי.

די פילאָסאָפיע איז פאַראינטערעסירט אין דער קלאָרער באַטראַכ־טונג פון דעם גאַנצן וועלט־געשען, ווי אויך אין דעם קלאָרן איינזען אין די כוחות פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש, וואָס ברענגען אַרויס יענע קלאָרע באַטראַכטונג.

די רעליגיע אָבער איז פאַראינטערעסירט ניט נאָר אין טעאָרעטישע באַטראַכטונגען, נאָר אויך אין אַ באַשטימטן גייסטיקן אויסלעבן זיך, וואָס זאָל ווערן באַהערשט פֿון די דריי געפילפולע אידייען: הייליקייט, איי־ביקייט און אומענדלעכקייט. עס איז אַ סינטעז פון אַ באַשטימטן טע־אָרעטישן איינשטעל אין אַ באַשטימטן פּראַקטישן לעבן. די רעליגיע איז דער העכסטער שפּיץ פון דעם טעאָרעטישן באַרג, פון וועלכן מען לאָזט זיך אויף דער אַנדער זייט אַראָפּ אין דעם פּראַקטישן לעבן.

ווען די רעליגיע זאָל זיין נאָר פּראַקטיש, קאָן זי לאָזן צורו די פראַגע פון וואַנען עס שטאַמען די אידייען פון הייליקייט, אייביקייט און אומענד־לעכקייט. וויל זי אָבער זיין אויך אַ צווייג פון דעם טעאָרעטישן דערקע־נען די וועלט, און וויל זי איר פּראַקטישן אויסלעבן זיך פאַרבינדן האַר־מאָניש מיט אַ וועלט־דערקענטעניש, איז זי קודם געצוואונגען אָנצו־נעמען אַ גייסטיקן פּרינציפּ פאַר דער פילאָסאָפישער באַטראַכטונג פון דער וועלט. דער רעליגיעזער געדאַנק איז אָבער ניט מחויב אָפּצושטעלן זיך ביי אָט דעם ערשטן עטאַפּ. ער קאָן גיין ווייטער און קומען צו די

ריין טעאָרעטישע רעליגיעזע אידייען פון אַ „גאָט", אַ פרייען מענטשלעכן וויללן, אַן „אומשטערבלעכקייט" — צו אַלע דריי אין אייניעם אַדער נאָר צו אייניער אַדער צוויי פון זיי.

ממילא קומען מיר צו אַזעלכע רעזולטאַטן: דאָרטן, וואו עס הערט אויף די וויסנשאַפט, קאָן די פילאָסאָפיע אָנהויבן בויען אירע בנינים. אוּן דאָרטן, וואו אויך ביי דער פילאָסאָפיע גייט אויס דער אָטעם, קאָנען אייניקע רעליגיעזע סיסטעמען בויען זייערע טעמפלען מיט אַן „אָרון קודש" פאַר דעם גאָט־גלויבן.

אויבן האָב איך פאַרגליכן די רעליגיע מיט דעם הימל, וואָס שפרייט זיך אויס איבער דער יבשה פון דער רעאַלער וועלט אוּן איבער דעם ים פון דער פילאָסאָפישער באַטראַכטונג. מיר ווייסן איצטער, אַז אין אונדזער רעאַלן בלויען „הימל", וואָס רינגלט אַרום די ערד, זיינען דאָ די העכערע לופֿט־ספערן, וואָס מען רופט אַן די „סטראַטאָספערע", וואוהין נאָר אייניקע קאָנען זיך איצטער אויפהויבן. די גאָט־גלויביקע רעליגיע איז אַזאַ „סטראַטאָספערע" פון דעם מענטשלעכן פרייען געדאַנק. דאָרטן איז „אַ גאַנץ אַנדער לופֿט". דאָרטן קאָן מען אָטעמען ניט מיט זיכערן וויסן, ניט מיט דעם קלאָרן באַטראַכט. צום גייסטיקן לעבן אוּן אָטעמען אין אָט דער רעליגיעזער „סטראַטאָספערע" דאַרף מען פירן מיט זיך גאַנץ אַנדערע עלעמענטן: די בענקשאַפט נאָך אַן איבערערדישן אורקוואַל פון דעם גאַנצן וועלט־פראָצעס, אוּן דעם הייסן גלויבן אים אים.

קיינער איז ניט מחויב צו פאַרלאָזן די יבשה פון דער רעאַלער וועלט, אוּן אַרײַנצולאָזן זיך אין דעם ים פון דער פילאָסאָפיע: מען קאָן גייסטיק בלייבן אין די גרענעצן פון דער ריינער וויסנשאַפט. אוּן וועט מען לאָזט זיך שווימען אין דעם ים פון דער פילאָסאָפיע, איז אויך קיינער ניט מחויב צו שווימען דווקא אין דער אידעאַליסטישער ריכטונג: מען קאָן בלייבן אין די גרענעצן פון אַ ריין רעאַליסטישן וועלט־באַגעם. אָבער קיין „וויסנשאַפט" קאָן אויך קיינעם ניט פאַרווערן אויסצוקלייבן די אידעאַליסטישע ריכטונג. אַנגעקומען אַהין, קאָן מען בלייבן שטיין ביי דעם לעצטן גרענעץ פון דער פילאָסאָפישער באַטראַכטונג, ווי דאָס האָט געטאָן אייַנשטיין. מען קאָן זיך אָבער אויפהייבן צו דער ריין רעליגיעזער „סטראַטאָספערע" אוּן אָטעמען מיט גאָט־בענקשאַפט אוּן גאָט־גלויבן.

אוּן אויך דאָס מוז דאָ געזאָגט ווערן צום שלוס:

די וויסנשאַפט איז אַ חוב, אַ מוז פאַר דעם פרייען מענטשלעכן שכל, פילאָסאָפיע אוּן רעליגיע זיינען אַ רשות, אַ ריין־פרייער שריט. די פעלערן פון דער אָלטער פילאָסאָפיע אוּן די אָלטע רעליגיעס זיינען באַשטאַנען

דער עיקר אין דעם, וואָס זיי האָבן מיט זייערע כוואָליעס געוואָלט פאַר־טרינקען אויך די יבשה פון דעם רעאַלן געשען. די גאַנצע גרויסע וועלט פון דעם רעאַלן געשען מוז אָבער בלייבן אונטער דער ממשלה פון דער וויסנשאַפט. צי עס איז מעגלעך, אַז די לבנה זאָל זיך האָבן געשפּאָלטן אויף צווייען און אַרומגעגאַנגען הקפות אַרום דעם הייליקן שטיין „קאַאַבאַ", ווי דאָס וויל האָבן דער מאָהאַמעדאַנישער גלויבן — און אַלע אַזעלכע פראַגן, וואָס זיינען נוגע רעאַלע פאַסירונגען אין דער רעאַלער וועלט — דאַרף מען איבערלאָזן אין גאַנצן צו דעם ריין וויסנשאַפטלעכן פאָרשן. קיין פילאָסאָפישע באַטראַכטונג און קיין פריי־רעליגיעזער גלויבן האָט ניט קיין רעכט אַרויסצוטרעטן קעגן זייערע אייגנעפעסטיקטע רע־זולטאַטן.

אָבער יענע געדאַנקען־וועלטן, וואָס שטייגן אַריבער די גרענעצן פון אַ ריין וויסנשאַפטלעכער דערקענטעניש, דאַרף מען איבערלאָזן צו די פילאָסאָפן און צו די רעליגיעז־גלויביקע, וואָס מוזן זיך תמיד אַליין רע־כענען מיט די רעזולטאַטן פון דעם ריין וויסשאַפטלעכן פאָרשן.

ווי זיי וועלן מאַכן די דאָזיקע חשבונות מיט דער וויסנשאַפט, וועלכע געדאַנקען זיי וועלן אַרויסדעסטילירן פון איר, איז זייער זאַך, און ניט די זאַך פון דער וויסנשאַפט. זיי זיינען פונקט אַזעלכע אייביקע צווייגן אין דער גייסטיקער קולטור פון דער מענטשהייט, ווי די וויסנשאַפט אַליין.

איך ווייס, אַז אין מיינע ביידע לעקציעס האָב איך אָט די אַלע וויכ־טיקסטע פראַגן אָנגעטייט נאָר, אַזוי צו זאָגן, „אויפן שפּיץ מעסער". ספּעציעלע פּראָבלעמען, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט זיי, וועט מען דאַרפן פונאַנדערקלייבן אין אַנדערע לעקציעס.

אויב אָבער, מיר זאָל זיך לפּחות נאָר דאָס אַליין האָבן איינגעגעבן: צו פאַראינטערעסירן אונדזער געבילדעטן עולם מיט אָט די פראַגן און מאַכן זיי איינזען, אַז דער ענין איז גאָר ניט אַזוי פשוט, ווי ער האָט זיך פריער אויסגעדוכט דעם ראַדיקאַלן געדאַנק, וועט מיין מי זיין ניט אין גאַנצן אַ פאַרלאָרענע.

1931

III

איוב, פּאָעמע פון דעם יידישן פּרייען געדאַנק

חברים און פֿרײַנד!

„איש היה בארץ עוץ; איוב שמו": „געווען אַ מאַן אין דעם לאַנד עוץ; איוב איז זיין נאָמען", — אַזוי הויבט זיך אָן אַלטער־אַלטער ספֿר, וואָס באַשרייבט אַן אינטערעסאַנטן עפּיזאָד אין דעם לעבן פון „אַ מאַן — איוב". וועגן דעם ספֿר און יענעם עפּיזאָד ווילן מיר זיך אַ ביסל דורכ־שמועסן היינטיקן אָוונט.

האָט געלעבט ווען עס איז אַ מאַן איוב און מיט ווי לאַנג צוריק? ווי אַלט איז דער ספֿר?

אויף די פֿראַגן קאָן מען מיט פּולשטענדיקער זיכערקייט איצטער געבן אַן ענטפֿער נאָר וועגן איובס פֿערזאָן און זיין לעבן. אַז ווען עס איז אין דער גרעסטער צייט האָט וואו עס איז געלעבט אַ מאַן מיט דעם נאָמען „איוב" — דאָס אַפּצולייקענען האָט קיין מענטשלעכער שכל קיין רעכט ניט; אָבער אַז דער עפּיזאָד פֿון זיין לעבן — מיט די אַלע וואונדער־לעכע געשעענישן, וועלכע ווערן דערציילט אין דעם הייליקן בוך, וואָס טראָגט דעם נאָמען — האָט קיינמאָל ניט געקאָנט פּאַסירן — אין דערינען איז קיין בער־דעת ניט מסופּק. אַפּילו אונדזער תּלמוד, וואָס ווערט אסור ניט נתפּעל פֿון איבערנאַטירלעכע פּאַסירונגען און נעמט זיי אויף אַזוי פּשוט, אַקוראָט ווי זיי וואָלטן געווען אָבסאָלוט באַגלויביקטע וויסנשאַפֿט־לעכע פּאַקטן, ווייס אויך גאַנץ גוט, אַז „איוב לא היה ולא נברא, אלא משל היה" — איוב איז קיינמאָל ניט געווען. דאָס בוך וועגן אים איז נאָר אַ מאַראַלישע פּאָעמע, געשריבן מיט דעם צוועק אַרויסצובערענגען אַ טיפֿן מוסר השכל.

דערפֿאַר איז שוין ניט אַזוי גרינג צו פֿאַרענטפֿערן די אַנדערע פֿראָגע: וועגן דעם עלטער פֿון דער פּאָעטישער שריפֿט איוב. סיי די אַלטע לע־גענדע, סיי די איצטיקע וויסנשאַפֿטלעכע פֿאָרשונג האָבן ניט געקאָנט קומען צו אַ וועלכער עס איז פּאָזיטיוור, איין־אייניציקער מיינונג.

איין לעגענדע לאָזט איובן לעבן אין די צייטן פֿון אברהם אבינו און — אויב איך מאַך ניט קיין טעות — לאָזט זי אברהם אבינו זיין דער

מחבר פֿון דעם בוך. אַן אַנדער לעגענדע — אין אַן אַנמערקונג צו דער גריכישער איבערזעצונג פֿון די „שבעים זקנים״ — ווייל האָבן, אַז איוב איז דיזעלביקע פּערזאָן, וואָס דער מלך פֿון אדום יובב בן זרח פֿון בצרה; הייסט עס אַן אור־אייניקל אין פֿינפֿטן גליד פֿון אברהמען. לויט נאָך אייגער, האָט ער געלעבט אין משהס צייטן, און איז גאָר געווען אַ יועץ ביי דעם יעמאָלטיקן פּרעה מלך מצרים, און משה איז געווען דער מחבר פֿון דעם ספֿר. אַנדערע גיבן פֿאָר אים אַנדערע צייט־פֿונקטן אָן און עס זיינען דאָ אין דער תּלמודישער ליטעראַטור אויך אַזעלכע טראַדיציעס, וואָס לאָזן איובן אַרויסגיין מיט די יידן פֿון גלות בבל, אַדער שטעלן אַווען זיין לעבן אין די ערשטע דורות פֿון די תּנאים — און אין יענער צייט וועלט אויך פֿאָרזעצט די פֿאָרפֿאָסונג פֿון דער שריפֿט.

פֿון אברהם אבינו ביז צו די תּנאים, אַזוי גרויס איז דער מהלך צייט, וואָס מען קאָן ערגעץ וואו צווישן זיינע גרענעצן אַריינשטעלן, לויט דער לעגענדע, איובס לעבן אַדער די באַשאַפֿונג פֿון דעם פּאָעטישן ווערק.

געוויס, באַווייזט זיך די ווייסנשאַפֿטלעכע פֿאָרשונג וועגן דעם בוך „איוב״ אין אַ סך ענגערע און ממילא באַשטימטערע גרענעצן. אָבער אויך דאָ הערשן נאָך געוואַלטיקע חלוקי דעות; און וואָרפֿט מען אַפֿילו אַראָפּ פֿון חשבון די עלטערע מיינונגען, ביי וועמען עס איז נאָך רעכט געווען, אַז אַזאַ ווערק, ווי איוב, זאָל קאָנען געשריבן זיין אין שלמה המלכס צייטן, אַדער אין די צייטן פֿאָר די ערשטע גרויסע נביאים, בלייבן נאָך גענוג סכסוכים, גענוג אַרגומענטן און השערות, וואָס דערלויבן דעם אייגעם אַדער דעם אַנדערן פֿאָרשער אויסצוקלייבן אַ פּאַסיקע צייט צווישן דעם זעקסטן און דעם צווייטן יאָרהונדערט פֿאָר קריסטוס — אַ משך פֿון גאַנצע פֿיר הונדערט יאָר! — דאָס רוב געלערנטע — אַזוי רעכן איך — וועלן מסתּמא איינשטימען מיט דער כראָנאָלאָגיע, וואָס איז אָנגענומען געוואָרן אין קויטצש׳ס קריטישער איבערזעצונג פֿון דער הייליקער שריפֿט, און וואָס זעט אין די לעצטע צען יאָר פֿון דעם פֿערטן יאָרהונדערט די געבורטס־צייט פֿון אונדזער פּאָעמע.

אָבער אויך די, וואָס רוקן אַראָפּ די דאַזיקע צייט ביז אין דעם צווייטן יאָרהונדערט פון אונדזער צייט־רעכענונג, ווילן דערמיט בשום אופן ניט זאָגן, אַז די גאַנצע לעגענדע וועגן איובן איז געבאָרן געוואָרן לפי ערך אַזוי שפּעט. בעל־פּה — דערציילונגען וועגן אַ מאַן איוב, וואָס האָט געהאָט בייצושטיין אַ גרויסן נסיון און האָט געשליידערט ביטערע טענות אַנט־קעגן גאָט אַדער די געטער, האָבן געמוזט אַרומקריזן אין פֿאָלק שוין אפשר פון די עלטסטע צייטן אָן. ווייניקסטנס האָט די לעגענדע וועגן איובן

געמוזט זיין באַקאָנט אַ סך פּאָר יחזקאלן, ווייל מיר געפּינען ביי אים דער־מאָנט דעם נאָמען איוב, אין איינעם מיט די נעמען נח און דניאל, ווי בייספילן פון גערעכטע מענטשן. ס׳איז אויך מעגלעך, אַז אין אַ צייט, וואָס איז איצטער אַזוי שוואָר צו באַשטימען, האָט אַ מחבר אויסגעאַרבעט אַ פֿראָזאַיש ווערק, אויף דעם גרונד פון די דאָזיקע פּאָלקס־טראַדיציעס, און עס קאָן גריילעך זיין, אַז יענע פֿראָזאַישע טיילן, וואָס מיר האָבן נאָך איצטער אין דער שריפט און וואָס שטעלן מיט זיך פּאָר די אַזוי אָנגע־רופענע ר ע ם פון דער דיכטונג, שטאַמען נאָך פון יענעם פּריערדיקן פֿראָזאַישן חבור, וועלכן אַפּילו זיי זיינען שטאַרק פּאָרענדערט געוואָרן פון דעם יינגערן דיכטער.

ביי דער פֿראָגע, וועלכן איז באַשאַפֿן געוואָרן די פּאָעמע איוב, האָט מען אין זין יענע פּאָעטישע טיילן זיינע, וואָס שילדערן אונדז דעם וכוח צווישן אים און זיינע פריינד וועגן די וויכטיקסטע פֿראָבלעמען פון דעם מענטשנס לעבן אויף דער וועלט. נאָר וועגן די טיילן קומט דאָס פּאָר דער גרויסער סכסוך צווישן די גלעלערנטע פּאָרשער. כּמעט אַלע זיינען זיי איינס אין דעם, אַז דער פּאָעטישער טעקסט, וואָס גלעפּינט זיך איצטער אין אונדזערע הענט, איז ניט דערגאַנגען אָן ענדערונגען צו אונדז. אייניקע שטעלן זיינען אַזוי פּאָרדאָרבן, אַז קיין פּירוש קאָן ניט אַרויסברענגען פון זיי קיין וועלכן עס איז פּאָרנינפּטיקן זין: סיידן מען זאָל זיך אַ לאָז טאָן שווימען אין דעם אומבאַגרענעצטן ים פון פּשטלעך, פּלפּולים און השערות וועגן אָן אַנדער טעקסט, וואָס האָט גאָזאָלט שטיין אין דעם ערשטן מאַנוסקריפּט. פון אייניקע שטעלן קאָן מען דעם זין אַרויסברענגען נאָר מיט גרויס מי. דאָ און דאָרט זיינען אין גאַנצן אַרויסגעפּאָלן אייגצלנע פערזן, ווי מען קאָן דאָס באַווייזן דורך דעם מעטרישן בוי פון דעם גענדיקט. דערפּאָר זיינען אַ סך נייע פערזן אַרייגעשטעלט געוואָרן, געוויס פון אַ פרומער האַנט, וואָס האָט ניט געקאָנט אַריבערטראָגן איובס שאַרפן, פרייען גענאַנק, און האָט אים אַריינגעלייגט אין מויל אַריין פרומע רייד, וואָס פּאַסן צו איובס לאָגישן גענאַנק־גאַנג, ווי אַ דאָרן צו אַן אויג.

אויך דאָס וועלט כּמעט פון אַלעמען אָנגענומען, אַז גאַנצע זעקס קאַפּיטלען פון 32 ביז 37 — אליהואס רייד צו איובן, וועלן זיינע פריינד זיינען פּאָרשטומט געוואָרן — זיינען ערשט שפּעטער פון אָן אַנדער דיכטער אַריינגעטראָגן געוואָרן אין טעקסט. ספּיקות זיינען אויך אַרויסגעוואָגט געוואָרן וועגן דעם קאַפּיטל 28, מחמת ער איז אין זיך אַפּגעשלאָסן און שטייט כלומרשט אין קיין אינעווייניקסטן לאָגישן צונויפּבונד מיט דעם גאַנצן אינהאַלט פון איובס טענות. מיר וועלן שפּעטער זען, אַז דער אַרגו־

מענט איז ניט ריכטיק; אַז די געדאַנקען, וואָס ווערן אַרויסגעזאָגט אין אים, זיינען ענג פֿאַרבונדן מיט איובס גאַנצער וועלט־און לעבנס־אַנשויאונג.

וואַרפט מען אָבער אַראָפּ פון חשבון די אַלע פונקטן, אין וועלכע אַלע קריטישע פֿאַרשער — אָדער כּמעט אַלע — שטימען צונויף, בלייבט די גרויסע שאלה וועגן דער ליטעראַרישער געבורט פון אונדזער ווערק אַן אָפּענע ביז איצטער.

אָבער — ווי אינטערעסאַנט די פּראָגע זאָל ניט זיין פון ליטעראַטור־וויסנשאָפטלעכן שטאַנדפּונקט, ווי וויכטיק איר פֿאַרענטפֿערונג זאָל ניט זיין פֿאַר דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן געדאַנק, מוזן מיר זי דאָ לאָזן ליגן אַן אָ זייט און באַגנוגענען זיך מיט די פֿאַר מאָגערע דאַטן, וואָס איך האָב געמאַכט ביז אַהער. פֿאַר אונדזער היינטיקן צוועק איז נאָר וויכטיק צו געדענקען, אַז ווי אַלט די איוב־פֿאָעמע זאָל ניט זיין, געהערט זי צו יענע ריכטונגען אין דער וועלט־ליטעראַטור, וואָס בלייבן אייביק יונג.

און אין דער אמתן איז דאָס אָ מערקווירדיק יונגע דיכטונג! אויב אימיצער וואָלט זיך פֿאַרגונען דעם שפּאָס איבערצוזעצן די וויכטיקסטע טיילן פון דעם קריטיש־אויסגעריניקטן טעקסט כּמעט וואָרט פֿאַר וואָרט, נאָר אין אָ ביסל אַ מאָדערניזירטער פֿארם. אונטערטראָגן דאָס אָ ליטע־ראַליש־געביל‌דעטן מבין, וואָס האָט קיינמאָל נישט געלייענט איובן — אָך, צווישן די געביל‌דעטע פון היינטיקע טעג זיינען ליידער דאָ ניט וויניק אַזעלכע — און פֿאַרזיכערן אים, אַז דאָס איז אָ נייַ־געפונענער מאַנוסקריפּט פון ב י י ר א נ ע ן, וואָלט אים בשום אופן ניט אַרויף אויפן געדאַנק, אַז איר טרייבט מיט אים שפּאָס. געוואונדערט וואָלט אים נאָר, וואָס בייראָן האָט געקאָנט לאָזן פֿאַרוואָלגערן זיך אָ זאָ פּערל פון זיין זשעני, אפשר דאָס בעסטע, וואָס ע ר האָט געשאַפן אין זיין גאַנצן לעבן, און געחדושט וואָלט אים, וואָס מען האָלט נאָך בשתיקה דעם געפונענעם אוצר און מען איז ניט מרעיש עולם וועגן דעם. דער טיפער אינהאַלט, די געניאַלע שפּראַך, דער בייראָנישער שפּרונג פון ענין צו ענין, דער פֿאָעטישער פֿאַרגלייך, וואָס בליצט אויף מיט אָ מאָל, אויף וועלכן איר האָט זיך ניט געריכט, אָבער וואָס באַלייכט אייך אין איין הרף־עין די פּינצטערסטע אָפּגרונטן, דער געוואָלטיק שטאַרקער טאָן, וואָס ווערט ניט אָפּגעשוואַכט אויף אָ מאָמענט, דאָס אַלץ, וואָלטן מיר געזאָגט, האָט איוב געגאָסט פון בייראָנס בעסטע ווערק, ווען מיר וואָלטן ניט געוואוסט אויף זיכער, אַז, אַפילו לויט דעם חשבון פון דעם עקסטרעם־ראַדיקאַלסטן קריטיקער, דאַרף איוב אויך זיין עלטער פון ביירָאָנען אַזוי אַן ערך אָ צוויי טויזנט יאָר.

עס איז דעריבער קיין חדוש ניט, וואָס כּמעט אַלע געשיכטס־שרייבער פון דער ליטעראַטור גיבן צו, אַז איוב איז איינע פון די קאָסטבאַרסטע פֿערל אין דער אַלוועלטלעכער פֿאַעזיע, און עס איז גאָנץ געוויס ניט קיין גוזמא, וועז פֿראָפעסאָר שטייערנאָגעל, דער איבערזעצער פון איוב אין קויטצש׳ס „הייליקע שריפטן", הויבט אָן זיין אינלייטונג צו דער איבער־זעצונג מיט די ווערטער, אַז „דאָס בוך איוב איז — ווי שוין פון אַלעמען דערקענט — איינס פון די געוואָלטיקסטע ווערק אין דער וועלט־ליטע־ראַטור". און איך גלויב, אַז יעדער איינער, וואָס פֿאַרטיפט זיך אין דעם שטודיום פון דער שריפט, מוז קומען צו דעם רעזולטאַט, אַז סיי מצד איר טיפן פילאָסאָפישן אינהאַלט, סיי מצד איר גליענדער פֿאַעטישער פֿאָרם, קאָן איוב אויסהאַלטן דעם פֿאַרגלייך מיט די גרעסטע מייסטער־שאָפונגען, וואָס די מענטשהייט האָט אַרויסגעבראַכט. על כל פנים, מוז פֿאַר יעדן איינעם ווערן קלאָר, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ ווערק, וואָס איז פון דער גרעסטער באַדייטונג פֿאַר דער מענטשהייט, און אַז איר חשיבות ליגט ניט נאָר אין דעם רייכן אוצר פון פֿאַעטישע בילדער, געפילן און שטימונגען, וועלכע זי רופט אין אונדז אַרויס, נאָר נאָך מער אין איר פ י ל אָ ס אָ פ י ש ן אינהאַלט, אין דער פֿאַנאַנדערוויקלונג פון פֿראָבלעמען, וואָס לאָזן עד היום ניט צורו דעם טיפער דענקענדן מענטשן.

איוב איז קודם כל אַ פילאָסאָפישע פֿאַעמע. עס וואָלט אויך ניט געווען קיין פֿעלער, וועז מען וואָלט דאָס אָנגערופן אַ פילאָסאָפישע טראַ־געדיע, ניט קוקנדיק אויף דעם גליקלעכן סוף, מיט וואָס עס לאָזט זיך אויס די דערציילונג. טראַגיש איז אָלץ אין איוב: זיינע אומענדלעכע ליידן, זיין מוטיקער גייסטיקער קאַמף אָנטקעגן אַ מאַכט, וואָס איז אומענדלעך שטאַרקער, אייבער ער, און פון וועלכער ער דערוואָרט ניט קיין יושר, אָפילו ניט קיין ברעקל רחמנות. איובס קאַמף איז אַ העלדן־קאַמף, אין וועלכן ער נעמט באַוואוסטערהייט דעם הראָאיזם פון מסירת נפש אויף זיך, אַ קאַמף פֿאַר אַן אידעאַל מיט דעם קלאָרן איינזען, אַז דער אידעאַל קאָן קיינמאָל ניט מקוים ווערן. און די טראַגעדיע איז אַ פילאָסאָפישע דערפאָר, ווייל דער גייסטיקער קאַמף וואָקסט אַרויס פון אַ באַשטימטן פילאָסאָפישן, אָפגרונד־טיפן געדאַנק, וואָס האָט זיך ערשט פֿאַר איובן אָנטפלעקט אין זיין גאַנצער שיקזאָל־שוועדער באַדייטונג.

איוב איז אַ ריין פילאָסאָפישע טראַגעדיע.

איך ווייס, אַז פיל פון אייך וועלן אפשר גאָר נישט האָבן אָנטקעגן דער כאַראַקטעריסטיק פון דער שריפט, ווי אַ טראגעדיע, אָבער דערפאָר וועלן זיי ניט אַזוי גרינג איינשטימען מיט מיר, אַז זי פֿאַרדינט דעם נאָמען:

„אַ ריין פילאָסאָפישע״, ווייל ביי אַ סך פון אונדזערע געבילדעטע האָט זיך שוין פון לאַנג אַן איינגעוואָרצלט דער אָבערגלויבן, אַז פילאָסאָפיע איז ניט אַ זאַך, וואָס איז געווען בנמצא אין דעם אַלטן יידנטום. עטיק, רעליגיע — יע! אין בעסטן פאַל — רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע. אָבער פילאָסאָפיע? דאָס דאַרפן מיר זוכן ביי די גריכן, וואו זי איז צום ערשטן מאָל געבאָרן געוואָרן.

איך קאָן דאָ מיך ניט אַריינלאָזן אין דעם גאַנצן ענין פון פילאָסאָפיע און רעליגיע אין זייער אינעווייניקסטן שייכות. אָבער אַ פאָר ווערטער מוז ווענן דעם געזאָגט ווערן איצט.

די פילאָסאָפיע האָט אַלע מאָל געהאָט דאָס באַשטרעבן צו באַשאַפן אַ וועלט־אָנשוי־אונג און אַ לעבנס־אָנשוי־אונג, ד. ה. אָפצוגעבן זיך אַ דין וחשבון וועגן די גרונד־קרעפטן, וואָס באַהערשן די וועלט, צונויפוועבן אַלע אונדזערע איינצל־בילדער פון די וועלט־פאַסירונגען אין איין אייניציק בילד פון דעם גרויסן וועלט־געשעען און אויף דעם סמך פון דעם דאָזיקן בילד צו באַשטימען דעם זין און דעם ווערט פון דעם מענטשלעכן לעבן. די פילאָסאָפיע פאַרוואַנדלט זיך אין אַ רעליגיע אין דעם געווויינלעכן זין פון דעם וואָרט, ערשט יעמאָלט, ווען די גרונד־קרעפטן ווערן באַטראַכט, ווי גייסטיקע „געטלעכע״ וועזנס, מיט וועלכע דער מענטש קאָן זיך אויפטראָגן, כּמעט אויף דעם זעלביקן שטייגער ווי מיט זיינע מיט־מענטשן; ווען עס ווערן אויסגעארבעט די פאַרמען און געזעצן, ווי אַזוי דער מענטש זאָל זיך אויפטראָגן מיט זיי — און, וואָס איז נאָך וויכטיקער איידער אַלץ — ווען דער מענטש איז מסכים צו נעמען אויף זיך די התחיבות צו די געטלעכע וועזנס, מחמת ליבע צו זיי, אָדער ווייל ער וואָרט אויף אַ באַלוינונג פאַר זיין דינסט, אָדער ווייל ער האָט מורא פאַר זייער שטראָף.

דערפון איז געדרונגען, אַז יעדע מער אָדער ווייניקער אַנטוויקלטע רעליגיע, אין וועלכער מיר געפינען אַ בילד פון דעם אַינהייטלעכן וועלט־פראָצעס, אַ פאַרשטעלונג וועגן די גרונד־קרעפטן, וואָס באַהערשן דאָס „אַל״ — אַלץ איינס, ווי די וועזנס זאָלן ניט זיין אויסגעמאָלט און ווי גרויס עס זאָל ניט זיין זייער צאָל — מוז האָבן אין איר פונדאָמענט אַ געוויסע וועלט־אָנשוי־אונג ד״ה פילאָסאָפיע — און שוין ביי דעם אַלטן פאַלי־טעאיזם פון מצרים, בבל, גריכנלאַנד און רוים קאָנען מיר בשום אופן ניט אָווועקנעמען זייער פילאָסאָפישן כאַראַקטער. דער געדאַנק, אַז אין טייל פון דעם וועלט־פראָצעס ווערט באַהערשט פון אין גאָט און דער אַנדערער — פון אַן אַנדערן; אַז דער דונער שטאָמט פון יופיטער, תבואה וואַקסט אַ דאַנק צערעסן און ליבע שטראָלט אויף אין אונדזער האָרצן,

אַ דאַנק דער וועלט, איז נאָך ניט קיין רעליגיע, נאָר ניט מער ווי בילדער, ווי אַזוי צו דערקלערן זיך די פּראָצעסן פון דער וועלט. ס׳איז — פילאָסאָפּיע, וועלן אָפּילו זייער אַן אָרעמע אין דעם פּונקט פון שטרענגן לאָגישן דענקען. רעליגיע ווערט דער פּאָליטיקאיזם נאָר יעמאָלט, וועלן דער גלויבי־קער מענטש טרעט אָריין אין אַ פּערזענלעכן באַריר מיט יופּיטערן, צערעס אָדער וועלוס — איך מיין, פּאַרשטייט זיך, וועלן ער גלויבט, אַז ער איז אָריין אין אַזאַ פּערזענלעכן באַריר.

דאָס אייגענע איז אויך מיט דעם מאָנאָטעאיזם, דעם גלויבן אין אַן איין־איינציקן גאָט. נעמט מען אים ניט מער ווי אַ דערקלערונגס־פּרינציפּ פון דעם וועלט־געשען, האָט ער נאָך אין זיך ניט קיין ברעקל רעליגיע, איז ער ניט מער ווי אַ פילאָסאָפישער געדאַנק. און אָפּילו, וועלן מען שטעלט זיך גאָט פּאָר ווי אַ פּערזאָן, וואָס פּאַרלאָנגט פון דעם מענטשן געוויסע מעשים, ווערט דאָס נאָך אויך ניט קיין רעליגיע, ביז דער מענטש איז ניט מסכים דאָרויף. דעם בעסטן באַוויזיי דערצו געפינען מיר אין דער פילאָסאָפּיע פון איובן (ביז צו זיין צווייטער באַקערונג), וואָס קאָן פּרא־זאָאיש אויסגעדריקט ווערן אַ שטייגער אַזוי: די וועלט ווערט אין אַלע אירע אינצלהייטן באַהערשט פון אַן אַלמעכטיקן, אומענדלעך קלוגן גאָט — אָבער אַז אָך־און־וויי צו דעם אָרעמען מענטשן, וואָס דאַרף זיך נעבעך געפינען אין איר.

שוין דער פּאָקט, וואָס דער גאַנצער געדאַנקען־גאַנג איובס איז, ווי מיר וועלן שפּעטער נאָך מער זען, דורך־און־דורך מאָנאָטעאיסטיש און אין דער זעלביקער צייט דורך־און־דורך אַנטי־רעליגיעז, באַווייזט, אַז — וויניקסטנס אין דער גלוט־היץ פון דעם געניאַלן געדאַנק — קאָן דער רעליגיעזער עלעמענט אין גאַנצן אַוועקגעשמאָלצן ווערן פון דעם מאָנא־טעאיזם און עס בלייבט זיין ריין פילאָסאָפישער כאַראָקטער.

אַז דער יידישער מאָנאָטעאיזם איז געווויס אין אַ סך אַ גרעסערן גראַד און אין אַ סך אַ טיפערן זין אַ „רייניע" פילאָסאָפּיע, אידער דער אַלטער פּאָליטעאיזם, מיט זיין רייכער משפּחה פון געטער און געטינען, קאָנען מיר זען אויך פון דעם, וואָס עד היום איז דער פילאָסאָפישער גע־דאַנק ניט ביכולת לגמרי אָפּצוסטרעפן דעם מאָנאָטעאיסטישן פּרינציפּ. נאָר גרויסע דענקער — און פּרייַ דערצו — ד״ה אַזעלכע, וואָס דענקען נאָר מיט זייער אייגענעם שכל און האָבן קיינעם ניט, וועמען צו טאָן צוליב — ווי צ. ב. אַזאַ גייסט־גיגאַנט, ווי פּיכטע דער עלטערער (אין דעם צווייטן פּעריאָד פון זיין פילאָסאָפירן) — קומען צו דער אַלט־יידישער פּאַרשטעלונג

פון אַ פערזענלעכן אַלמעכטיקן, אַלוויסענדן און גערעכטן גאָט, פון וועמען עס שטאַמט אַלץ אין דער וועלט. דער מאָנאָטעאיזם איז נאָך עד היום אַ באַרעכטיקטער פילאָסאָפישער שטאַנדפונקט אַזוי גוט, ווי זיין קעגנער דער אַטעאיזם — אַ זאַך, וואָס מען קאָן בשום אופן ניט זאָגן וועגן דעם פּאָליטעאיזם פון דער אַלטער וועלט. אמת, אין די לערן פון אייניקע לעצטערע פילאָסאָפן — דער עיקר די פּראָגמאַטיסטן — ווערט דער מאָניס־טישער שטאַנדפונקט אין גאַנצן פאַרלאָזן, און הערט מען זיך צו אויפ־מערקזאם צו דזשיימסן, קאָן מען באמת מיינען, אַז ער ווערט אין זיינע רעליגיעזע אָנשויאונגען אַ פּאָליטעאיסט. אָבער ווי ווייט ער זאָל ניט גיין און זיין „פּלוראָליזם״ און אין דער פּאַרגייסטיקונג פון די פיל וועזנס, וואָס באַהערשן, לויט זיין מיינונג, די וועלט — צוריק צו דער גריכישער געטער־וועלט — דער שענסטער פון אַלע פּאָליטעאיסטישע סיסטעמען — וועט קיין דענקער אין פילאָסאָפישן ערנסט ניט קומען, בעת דער יידישער גאָט־גלויבן בלייבט נאָך אַ פילאָסאָפישע מעגלעכקייט אויך פאַר דעם היינטיקן טאָג.

איך וויל דערמיט בשום אופן ניט זאָגן, אַז דער יידישער מאָנאָ־טעאיזם איז אויסגעוואָקסן פון אַ ריין פילאָסאָפישן באַשטרעבן צו געווינען אַ ריכטיקן בילד פון דער וועלט. איך וויס גאָנץ גוט, אַז גאָנץ אַנדערע מאָטיוון האָבן, אין ערשטער ליניע, געטריבן דעם יידישן געדאַנק צו אים; נאַציאָנאַלע, פּאָליטישע און סאָציאַלע. אָבער — ווער קאָן האָבן די גבורה אין גאָנצן אָפּצולייקענען, אַז אויך פילאָסאָפישע באַדערפענישן זיינען דערבייַ אויפגעוועקט געוואָרן פון זייער שלאָף און אַז דער יידישער שאָפּ־דער גייסט, וואָס האָט שפּעטער באַווירקט זיין פילאָסאָפישע מאַכט אין אַ פילאָן פון אַלעקסאַנדריע, האָט שוין פון אַנהייב אָן געשפּירט אין זיך דעם דאָרשט צו אַ ריין פילאָסאָפישער דערקענטניש? על כל פּנים מוז מען צוגעבן, אַז, קוים איז פון די נאַציאָנאַלע, פּאָליטישע און סאָציאַלע מאָמענטן אויסגעוואָקסן געוואָרן די פּאָרשטעלונג פון אָן איינציקן, אַל־מעכטיקן און אַל־גערעכטן גאָט, האָט זיין פילאָסאָפישער ווערט ניט געקאָנט לאָנג בלייבן פאַרבאָרגן פון דעם יידנס גייסטיקע אויגן.

דער מאָנאָטעאיזם איז ביי די דענקער פון דעם יידישן פאָלק געווען ניט נאָר אַ רעליגיע, נאָר אַ ריין פילאָסאָפישע וועלט־אָנשויאונג, און די גרויסע באַדייטונג פון איובס פילאָסאָפירן באַשטייט אויך אין דעם, וואָס זיין געדאַנק האָט אין דעם טראָגישן ראָנגלען זיך מיט גאָט פאָנאָנדער־גערייסן די אָלטע, אין אַ טיילן צונויפגעוואָקסענע היסטאָרישע אידעען־פאַרבינדונג פון מאָנאָטעאיזם און רעליגיע.

אָבער ניט נאָר אויף דעם פּעלד פון וועלט־אָנשויאונג איז געווען גרויס דער געדאַנק פון דעם יידישן פֿאָלק, ניט נאָר דאָ האָט באַוויזן זיין גבורה דער געניאַלער מחבר פון איוב. נאָך טיפער איידער אין די פֿראָ־בלעמען פון דער וועלט־אָנשויאונג איז דער יידישער גייסט אַריינגע־דרונגען אין די פֿאַרוויקלטע און אָפּטמאָל אָנגעוויטיקטע פֿראָבלעמען פון דער לעבנס־אָנשויאונג.

וועלט־און־לעבנס־אָנשויאונג ווערן ביידע געבויט מיט קאָפּ און האַרץ, מיט פֿאַרשטאַנד און געפיל. אָבער בעת די וועלט־אָנשויאונג קאָן כּמעט אין גאָנצן אויסקומען אָן דעם עלעמענט פון געפיל (וויניקסטנס, על פּי טעאָריע), איז די הויפּט־מאַכט, וואָס באַשאַפט לעבנס־אָנשויאונגען — דער געפיל. די האַרץ האָט איר לאָגיק, איר אַרט צו זען און אויסצוטייטשן דערשיינונגען. איין־און־דערזעלביקער פאַקט האָט אָ גאָנץ אַנדער באַדיי־טונג, אָ גאָנץ אַנדער זין, אָס וועגדט זיך אָן דעם, וויי מען נעמט אים אויף: נאָר מיט דעם פֿאַרשטאַנד, אַדער אויך מיט דעם געפיל.

אָז איך האָב פֿאַר מיר אָ פאַקט: „מיין קינד איז געשטאָרבן", האָט ער אין דער שפּראַך פון דעם געפיל אָ גאָנץ אַנדער אויסטייטש, איידער אין דער שפּראַך פון דעם רייגעם פֿאַרשטאַנד. פֿאַר דעם קאָפּ איז „מיין" ניט מער ווי אָן אַנווייז, וועט איז דער פּאַטער פון דעם קינד — אָ גלייכ־גילטיקער דאַטום, ווי דער נומער פון דעם הויז, אין וועלכן דאָס קינד האָט געלעבט. פֿאַר דעם געפיל איז „מיין" — אָ גאָנצע וועלט. דאָס וואָרט זאָגט: דאָס איז ביי מיר צעריסן געוואָרן דאָס האַרץ אויף צווייען, ביי מיר פֿאַרפּינצטערט געוואָרן די זון. און „קינד" איז אויך ניט נאָר אָן אַנווייז אויף דעם וואוקס אַדער דעם עלטער פון דעם פֿאַרשטאָרבענעם. פֿאַרן האַרצן איז דאָס — „קינד מיינס!" — אָ מקור פון פּריידן אָן אָ צאָל, פון רחמנות־ און ליבע־געפילן, מיט וועלכע עס איז געווען אייגעפלאָכטן אין מיין נשמה. און „געשטאָרבן" הייסט ניט פשוט: „דאָס האַרץ האָט אויפ־געהערט שלאָגן, די לונגען — אָטעמען, די בלוטן — צירקולירן" — אָ ריין פּיזיאָלאָגישע באַשרייבונג פון טויט, ווי מען קאָן זי אויך מאַכן ביי אָ בלעטל, אַראָפּגעריסן פון אָ בוים. „געשטאָרבן" הייסט פֿאַרן געפיל: ניט מער קאָנען עס צודריקן צום האַרצן, ניט מער קאָנען אַריינבליקן אין זיינע ליכטיקע אויגן, ניט מער קאָנען באַדעקן זיין פּנים מיט וואַרעמע קושן. „געשטאָרבן" הייסט: איבערגעשניטן טויזנטער נערוון, וואָס האָבן מיך צוגעבונדן צו אים, און די אַלע טויזנטער איבערגעשניטענע נערוון פֿאַר־גייען זיך אין ברענענדן צער.

אָט דאָס הייסט זען אָ פאַקט מיט די אויגן פון געפיל, און אַזוי ווי

אַ לעבנס־אָנשויאונג איז האַרצנס־לאָגיק, קאָן זי ריכטיק פאַרשטאַנען ווערן נאָר פון יענע, וואָס לייענען אירע ווערטער מיט דעם האַרצן און ניט נאָר מיטן קאָפּ, און אויך דאָס בתנאי, אַז די פאַקטן, אויף וועלכע די וועלט־אָנשויאונג ווערט אויפגעבויט, רופן אין אונדזער האַרצן אַרויס דעם זעלביקן אָפּקלאַנג פון געפיל, וואָס ביי דעם מחבר פון דער וועלט־אָנשויאונג.

איובס טראַגישער לעבנס־בליק שטעלט די דאָזיקע פאַדערונג צו אונדז. נאָר דער קאָן אים פאַרשטיין און באמת אַריינגענעמען אין האַרצן, וואָס האָט, לאָז זיין איין מאָל אין לעבן, געהערט צו די שווערע ליידנדע, וואָס איז לכל הפחות אויף אַ ווייליק געשטאַנען ביי דעם אָפּגרונט פון מענטשלעכן יאוש און טיף אַריינגעבליקט אָהין: וואָס קאָן, וויניקסטנס, אין האַרצן זיך משער זיין, ווי עס זעט אויס אין דער נשמה ביי די, „וואָס בענקען", ווי איוב, „נאָכן טויט און ער קומט ניט, וואָס גראָבן נאָך אים מיט מער לוסט, איידער נאָך באַהאַלטענע אוצרות און וואַלטן זיך געפרייט ביז צום עקסטאַז, וען זיי וואַלטן געפונען דעם קבר". (קאָפּ. ג, 21—23).

וואָס האָט אַריינגעשליידערט דעם מענטשן איוב אין דעם אָפּגרונט פון יאוש?

אייך איז געוויס באַקאַנט דער ספור המעשה. לאָזט מיך אייך דער־מאָנען זייַנע וויכטיקסטע שטריכן אין דער באַלייכטונג פון יענעם פילאָ־סאָפישן געדאַנק, וואָס גייט דורך ווי אַ רויטער פאָדעם איבער דער גאַנצער פאָעמע.

געווען אַ מאָן אין דעם לאַנד עוץ מיט דעם נאָמען איוב, אַ גערעכטער, פון זינד ריינער, אַ גאָטס־פאָרכטיקער און אָפּגעקערטער פון שלעכטס. טרעפט זיך אַ מאָל, זיינען זיך צונויפגעקומען די בני־אלהים (די מלאכים) פאַר גאָט און אויך דער שטן צווישן זיי... פרעגט ביי אים גאָט, צי האָט ער זיך צוגעקוקט צו אַזאַ גערעכטן און גאָטס־פאָרכטיקן מענטשן ווי איוב? ענטפערט דער שטן: „האָט דען איוב אומזיסט מורא פאַר גאָט? האָסטו ניט אַרומגעצוימט פון אַלע זייטן אים און זיין הויז און אַלץ וואָס ער האָט? די אַרבעט פון זיינע הענט האָסטו געבענטשט און זיין פי האָט זיך אויסגעשפרייט איבערן לאַנד. אָבער שטרעק נאָר אויס דיין האַנט און ריר אָן אַלץ, וואָס אים געהערט, וועסטו זען, ווי ער וועט דיך אָפּן פאַרשילטן".

אויף דעם ערשטן בליק קאָן מען מיינען, אַז די גאַנצע אונטערר־דונג צווישן גאָט און דעם שטן דרייט זיך אַרום רעליגיעזער פרומקייט. איוב איז גאָטס קנעכט; ער איז פרום, פאַלגט וואָס גאָט האָט געהייסן, און גאָט האָט הנאה פון אים, ווי אַ באַלאַבאָס האָט הנאה פון אַ גוטן משולח.

אָבער טראַכט מען זיך אַריין אַ ביסל טיפער, ווערט איינעם באַלד קלאָר, אַז דאָ רעדט זיך וועגן אַ סך העכערער זאַך איידער פרומקייט. אָדער ריכ־טיקער געזאָגט, אַז פרומקייט און גאָטס־פאָרכטיקייט האָבן אין איובס צייטן און אין דעם געדאַנק פון יענע טעג געהאַט אַ וויכטיקערע באַדייטונג, איידער אין אונדזערע איצטיקע צייטן. „פרום" האָט יעמאָלט געהייסן ניט נאָר גלויבן אין גאָט און אָפּהיטן אַלע פאָרשריפטן פון דעם רעליגיעזן קולט, ווי תפילות, קרבנות און מנהגים. „פרום" איז געווען יעמאָלט איינג צונויפ־געבונדן מיט „גוט"; מאָראַל און מעשים טובים — צונויפגעשמאָלצן אין איינעם מיט גאָטס־פאָרכטיקייט אָדער דעם גלויבן אין גאָט, וואָס איז דער מקור פון מאָראַל און גערעכטיקייט. נאָר דער, וואָס גלויבט אין גאָט, קאָן האַלטן פון גערעכטיקייט און מאָראַל, און — „אָמר נבל בלבו: אין אלהים", עס זאָגט דער שאַלקהאַפטיקער אין זיין האַרצן: ס'איז ניטאָ קיין גאָט". אָנווייזנ־דיק דעם שטן אויף איובן, האָט גאָט דעריבער ניט דערפון געקליבן נחת, וואָס איוב ברענגט אים קרבנות אָדער זינגט אים הללויהס, נאָר וואָס עס איז דאָ אויף דער וועלט אַ לעבעדיקע פאַרקערפּערונג פון אַ מאָראַליש־ריינער נשמה, אַ דורך־און־דורך ערלעכע און גערעכטע האַרץ.

דער שטן אָבער ווערט זייער ווייניק נתפּעל פון מענטשלעכע ריינקייט און ערלעכקייט. מיט זיין פּעסימיסטישן בליק אויף דער מענטשלעכער נשמה דערזעט ער אויף דעם גרונד פון דער העכסטער פולקאָמענקייט דעם היילן נאַקעטן עגאָאיזם. אומזיסט איז איוב מאָראַליש? עס גייט אים גוט. זאָל די טוגנד זיך אויפהערן צו באַצאָלן און אַפילו אַן איוב וועט זיך אָפּזאָגן פון איר.

גאָט גיט די דערלויבעניש צו מאַכן אַן עקספּערימענט, און איוב פאַר־לירט אַלץ, וואָס ער האָט געהאַט: די זין, און די טעכטער, און די פי, און דעם גאַנצן רייכטום. אָבער דאָס האָט ניט איבערגעביטן איובס האַרץ. ריין און גאָט־ערגעבן איז זי געבליבן ווי פריער. ביי אַ צווייטער צונויפ־קונפט מיט גאָט, ווייזט דער שטן אַרויס, אַז איובס ריינקייט פון זינד איז נאָך ניט קיין באַווייז אַנטקעגן זיין, דעם שטנס, עגאָאיסטישער דערקלערונג פון טוגנד. דעם מענטשנס עגאָאיזם זיצט אַ סך טיפער, איידער מען מיינט. מען קאָן אַלץ מקריב זיין פאַר אַן אידעאַל און פּרינציפּ, אָבער ניט דעם אייגענעם גוף. ער זאָגט: „אַ פעל פאַר אַ פעל, און אַלץ וואָס דער מענטש האָט, וועט ער אַוועקגעבן פאַר זיין אייגן לייב, אָבער שטרעק נאָר אויס דיין האַנט און ריר אָן זיין אייגן פלייש און ביין — און באַלד וועט ער דיך אָפן פאַרשילטן". גאָט ווילינט איין אויף אַ צווייטן עקספּערימענט און דער־לויבט דעם שטן נעמען זיך פאַר איובס לייב. דער שטן האָט אַרויפגע־

שיקט אויף איובן די ערגסטע פיזישע פּלאָג: איובס גוף איז באַפאַלן גע־וואָרן מיט אַ בייזער קרעץ, וואָס האָט אים געצוואונגען צו פאַרלאָזן דעם מענטשלעכן ישוב, זיצן אין אַש, און יעדע רגע פילן ווי דער ווייטיק פרעסט זיך אַלץ טיפער און טיפער אַריין אין אים. אָבער אויך דאָ איז איוב געבליבן טריי צו די פּרינציפּן פון זיין ריינער נשמה, ווען אַפילו ליידן האָט ער געליטן — איבער די מענטשלעכע כּחות...

און ווען זיינע דריי פריינד, אליפז פון תּימן, בלדד פון שוח און צופר פון נעמה, זיינען געקומען צו אים אויסדריקן זייער רחמנות און צו טרייסטן אים, האָבן זיי אויפגעהויבן זייערע אויגן און ניט געקאָנט אים דערקענען. „זיי האָבן אָנגעהויבן וויינען אויפן קול, צעריסן יעדער זיין געוואַנט, גע־וואָרפן ערד צום הימל אויף זייערע קעפּ און זיינען געזעסן מיט אים זיבן נעכט און זיבן טעג און ניט גערעדט צו אים אַ וואָרט, ווייל זיי האָבן געזען, ווי זיין ווייטיק איז זייער גרויס״.

זיבן טעג און זיבן נעכט זיינען זיי געזעסן שטום לעבן אים! איוב האָט שפּעטער אָפט אין האַרץ־רייסנדע קלאָגן געשילדערט זיין צער, אָבער קיין איין בילד זיינער, ווי שוידערהאַפט ער זאָל ניט ווירקן אויף אונדז, מאַכט ניט אַזאַ טיפן איינדרוק אויף דעם לעזער, ווי דאָס בילד פון די פיר מענער, וואָס זיצן שטום אין איינעם זיבן טעג און זיבן נעכט, און זייערע נשמות הערן זיך איין אין דעם טיפן־טיפן וויי. און עס דוכט זיך: אַז דער שווערער געמיט פון זיינע פריינד האָט גענומען זינקען ווי אַ בליי אין דעם ים פון איובס צער, זינקען, זינקען, זינקען — זיבן טעג און זיבן נעכט! — ביז ער האָט דערגרייכט דעם גרונט פון זיינע ליידן. און ערשט יעמאָלט, ווען ער האָט אָנגערירט דעם גרונט, האָט זיך פון איובס נשמה מיט אַ מאָל ווי אַ דונער אַרויסגעריסן זיין געשריי פון יאוש און צער, זיין „אָרור יום אולד בו!״ — „פאַרפלוכט דער טאָג, אין וועלכן איך בין געבאָרן! און ווי אַ לאַווע פון אַ וואולקאַן האָט זיך דערנאָך אַ גאָס געטאָן איובס קלאָג, וואָס איז לאַנג געווען איינגעהאַלטן אין זיין געמיט.

וואָס איז געווען דער טיפסטער גרונד פון איובס צער? נישיים ניט מער ווי דער פיזישער ווייטיק„ ניט מער ווי זיין אייגענע אומגליקלעכע לאַגע? האָט ער נאָר זיך געהאַט אין זינען, בעת דער לאַווע־שטראָם פון זיינע קלאָגן האָט פאַרוואַנדלט אין אַש ניט נאָר די טרייסט־ און מוסר־רייד פון זיינע פריינד, נאָר אויך די יסודות פון דער געטלעכער פירונג?

די פריינד זיינע האָבן געוויס געטראַכט אַזוי. פאַר זיי איז איוב גע־וועזן אַן אינדיווידועלער פאַל, אַן אויסנאַם־אומגליק, און אין זיינע רייד האָבן זיי אַרויסגעהערט ניט מער, ווי זיינע אייגענע פּערזענלעכע יסורים.

אָבער פּאַר איובן האָט זיין שיקזאָל געהאַט אַ טיפערע באַדייטונג, איידער דאָס אייגענע ליידן. אין זיין פּערזענלעכן פּאַל האָט ער דערבליקט דעם גורל פון דעם מענטשן איבערהויפּט, און זיין נשמה איז אויפגעציטערט געוואָרן פון דעם שוידערלעכן אמת, וואָס האָט זיך פלוצלונג אָנטפּלעקט פּאַר זיינע אויגן. ער האָט אין זיך דערפילט ניט דעם איוב, אָט דעם באַשטימטן לייַדענדן יחיד, נאָר דעם מענטשן, דאָס שפּילכעלע אין די הענט פון דער אַלוועלטלעכער מאַכט.

ס׳איז פּאַראַן אין דער תּלמודישער ליטעראַטור אַ לעגענדע, אַז אין איובס לייב האָבן זיך אַריינגעקליבן וועריס, וואָס פלעגן פּרעסן זיין לעבעדיק פּליש. זיי פלעגן אָפט אַרויסקריכן פון זייערע לעכער און קריגן זיך פּאַר אַ שטיקל פּלייש פון זיין לעבעדיקן גוף. איוב אָבער פלעגט מאַכן שלום צווישן זיי און אַריינזעצן יעדן איינעם אין זיין גריבל. אַן ענלעכע לעגענדע ווערט אויך דערציילט ווען בודאַ, וואָס האָט אויפגעשניטן זיין אָרעם און אַריינגעזעצט אַהין וועריס, וואָס זיינען שיער ניט אויסגענאַנגען פּאַר הונגער...

ביי אַ מאַן פון איובס גייסטיקער אַרט, וואָלט דער אייגענער צער, ווען ער וואָלט באמת געווען ניט מער ווי איין אייַנציקע אויסנאַם אין דעם לעבן פון דער גאַנצער מענטשהייט, ניט געקאָנט אַרויסרופן יענעם געוואַלטיקן פּראָטעסט, מיט וועלכן ער איז אַרויס אַנטקעגן דעם גאַנצן געטלעכן פּיר, און אין איין אָרט גיט ער קלאָר צו פּאַרשטיין זיינע פּריינד, אַז דער שרעק, מיט וועלכן דער אַלמעכטיקער האָט אָנגעפּילט זיין נשמה, שטאַמט ניט פון דעם אייגענעם פּערזענלעכן ליידן, און ניט פּאַר דעם אומגליק פון דער אייגענער פּערזאָן, וועלכע די פינצטערניש האָט אַרומגענומען, פילט ער זיך אַזוי דערשלאָגן.*

מיט איובן האָט פּאַסירט אַ גרעסערער צער. אַ שיינע, גרויסע, זוניקע וועלט־ און לעבנס־אָנשויאונג איז צעבראָכן געוואָרן ביי אים: די ליכטיקע, זוניקע וועלט־ און לעבנס־אָנשויאונג פון דעם יידנטום פון זיין צייט, וואָס האָט געלעבט אין די הערצער פון זיינע פּריינד און אין וועלכע אויך ער האָט געגלויבט, ביז אים איז קלאָר געוואָרן די אַלגעמיינע באַדייטונג פון זיין אייגענעם, פּערזענלעכן גורל.

אויף דעם חורבן פון זיין אַלטן גלויבן איז געזעסן איוב, מיט אַ האָרץ פון חושך און שרעק.

---

* אין דעם זין פֿאַרטייטשט פּראָפֿ. שטייערנאָגעל די פּסוקים פֿון דעם סוף קאַפּיטל כג: ... שדי הבהילני, כי לא נצמתי מפני חושך ומפני כסה אופל.

יע, ס׳איז געווען אַ ליכטיקע, זוניקע וועלט־אָנשויאונג, אָט די, וואָס די נביאים האָבן, שריט פאַר שריט, אויפגעבויט און וואָס איז פאַרטיק געוואָרן אין איר גאַנצער פּראַכט אין די ערשטע יאָרהונדערטן פון דעם צווייטן בית־המקדש. מען קאָן זאָגן, אַז דער גרונד־שטריך פון יענעם יידנ־טום איז געווען פריידיקער ענטוזיאַזם פון דער וועלט, פון דעם לעבן פון דעם מענטשן, און דער ענטוזיאַזם פלעגט זיך אַזוי אָפט אַרויסרייסן אין פאַרליבטע לויב־געזאַנגען צו דעם איינציקן מקור פון דער וועלטס צויבער־האַפטער פּראַכט, צו איר באַשאַפער און פירער.

לייענט, צ. ב., דעם קאַפּיטל ק״ד פון תהלים, די וואונדערבאַרע אָדע אויף דער שיינקייט פון דער וועלט, וואו הימל און ערד, ים און יבשה, בערג און טאָל, די גראָז פון פעלד און די פייגעלעך צווישן די בלעטער פון די ביימער, די שיפן אויפן ים און די ברילנדע חיות אין וואַלד; זון און לבנה און דער מענטש מיט זיין אַרבעט ווערן אין קורצע פינקלדיקע שטריכן צונויפגעוועבט אין איין איינציקן פרייד־פלאַמענדיקן וועלטן־בילד! ווי ווילט זיך דאָ אין איינעם מיט דעם דיכטער אַרויסיובלען: ווי גרויס זיינען דיינע ווערק, אָ גאָט, זיי אַלע האָסטו מיט קלוגשאַפט באַשאַפן! ווי ווילט זיך דאָ צום סוף אין איינעם מיט דעם דיכטער אַרויס־שרייען דעם זיכערן גלויבן, אַז אויך די מאָראַלישע וועלט פון דעם מענטשן וועט ווערן פון „הוד והדר״, גלאַנץ און פּראַכט, ווי די גאַנצע נאַטור — און „די זינד וועלן פאַרשווינדן און קיין רשעים וועלן מער ניט זיין״...

און עס מוז דאָך אויך קומען אַזאַ צייט, ווייל דער וועלטן־גאָט איז אין דער זעלביקער צייט דער גאָט פון צדק און משפט...

און די וואונדערבאַרע קלווגשאַפט, די חכמה, וואָס הערשט אין יעדעס פּיצעלע פון גאָטס באַשאַף — ליגט זי ניט קלאָר אויף דער האַנט פאַר יעדן איינעם? שטייט זי ניט, די חכמה, אויף אַלע בערגלעך ביי די וועגן, אין מיטן פון די שטעגן, ביי די טויערן און טירן, און רעדט זי ניט צו אַלעמען: אייך, מענטשן, רוף איך! מיין שטים איז צו אייך, מענטשנקינדער!״... (משלי, קאַפּ. ח). און הערט וואָס זי דערציילט: „גאָט האָט מיך באַשאַפן אין דעם אָנהויב פון זיינע וועגן, ווי דאָס ערשטע פון זיינע ווערק פון לאַנגג אָן. פון אייביקייט בין איך געפורעמט, פון גאָר דעם ערשטן אָנהויב פון דער ערד. איך בין געבאָרן, ווען קיין תהומען זיינען נאָך ניט געווען, און ניט קיין וואַסער־קוואַלן. נאָך איידער די בערג זיינען אַריינגעפעסטיקט געוואָרן, נאָך איידער די היגלען בין איך געבאָרן, נאָך איידער ער האָט לאַנד און פלעינען געמאַכט אין די ערשטע ערד־מאַסן פון דער וועלט״. „בעת ער האָט דעם הימל צוגעפּאַסט — בין איך דאָרט געווען; בעת ער

האָט דאָס געווועלב געמאַכט איבערן אָקעאַן, די וואָלקנס אויבן פּאַרשטאַרקט, געקרעפטיקט די קוואַלן פונעם תהום; און ווען ער האָט דעם גרענעץ פונעם ים געזעצט, אַז די וואַסערן זאָלן ניט אַריבער זיין באַפּעל; בעת ער האָט אייגעפּעסטיקט די פונדאַמענטן פון דער ערד — בין איך ביי אים געווען ווי אַ קליין קינד, געשפּילט פּאַר אים די גאַנצע צייט, געשפּילט אויף זיין גאַנצן ערדן־קרייז, געפרייט זיך מיט די מענטשן".

קאָן אַ וועלט, וואָס איז באַשאַפן געוואָרן אין פּריידיקער קלוגשאַפט, זיין אַ טרויעריקע וועלט, אַ מאוסע וועלט, אַן אומגערעכטע וועלט?

און דער מענטש! דער געליבטער שפּיל־חבר פון אַ געטלעכער חכמה! ווי רייך מוז זיין זיין לעבן, ווי הערלעך זיין גורל. „אַז איך קוק אַן דיין הימל", זאָגט אַן אַנדער יידישער דיכטער, „די ווערק פון דיינע פינגער, די לבנה און די שטערן, וואָס דו האָסט צוגעפּאַסט — וואָס איז דער מענטש, דו זאָלסט אים האָבן אין זין, אַ מענטשן־קינד, דו זאָלסט זיך אַן אים דערמאָנען? האָסטו אים אַבער ווייניק געלאָזט פעלן צו זיין אַ גאָט און מיט כבוד און פּראַכט האָסטו אים באַקרוינט. מאַכסט אים הערשן איבער אַלע ווערק פון דיינע הענט; אַלץ האָסטו אים אַוועקגעלייגט צו זיינע פיס". (תהלים, קאַפּ. ח).

און די זוניקע וועלט, וואָס שטראָלט מיט לעבן, גליק, שכל און שייכקייט איז אַ די־וועלטיקע וועלט. אין גאַנצן פריי איז דער יידישער מאַנאַטעאיזם פון יענער צייט פון אַ וועלכער עס איז יענער וועלט, פון אַ לעבן נאָכן טויט, פון אַ גיהנום און אַ גן־עדן, פון אַ תּחית המתים אין די קומענדיקע טעג. דער טויט איז אַן אמתער טויט, אָבער ער וואַרפט ניט קיין שאָטנס אויפן לעבן. זוניק שטראָלט אויך ער צווישן אַלע דערשיינונגען פון דער וועלט. אַז עס קומט די צייט און דער מענטש ווערט אין גאַנצן אויסגעריפּט, ווי די פּאַרטיקע תּבואה, ווערט ער אַריינגעבראַכט אין דעם קבר, ווי די גאַרבן אין דעם שייער.*

אמת, דעם גליקלעכן לעבן האָט ניט יעדערער, וויל ניט יעדערער פּאַרדינט דאָס. גאָט — דער פּרינציפּ פון אייביקער גערעכטיקייט — באַלוינט דעם צדיק אויף דער וועלט און באַשטראָפט דעם רשע אויך דאָ. און אויב די גערעכטיקייט טרעט ניט אַריין אין דעם לעבן פון דעם מענטשן, באַווייזט זי זיך אין דורות אַרום אויף זיינע קינדער און קינדס־קינדער. על כּל פּנים איז אויסגעשלאָסן, אַז אייניער זאָל אויף דער וועלט ליידן אומזיסט. אַלץ, וואָס עס קומט פּאַר אין דער וועלט, איז גוט; אַלץ, וואָס

* תבוא בכלח אלי קבר, כעלות גדיש בעתו. איוב ה׳ 26. אליפֿז׳ס באַשרייבונג פֿון אַ געראָטענעם לעבן.

עס פּאַסירט מיט דעם מענטשן, איז גערעכט, ווייל אויך די מאָראַלישע געזעצן פון דעם וועלט־געשען זיינען אַקוראַט אַזוי פעסט איינגעפונדע־וועט אין דער וועלט דורך דער געטלעכער „חכמה״, ווי די גרענעצן פון דעם ים און דער לויף פון די שטערן.

אָט דאָס איז אין אירע הויפּט־שטריכן געווען די וועלט־ און לעבנס־אָנשויאונג פון דעם יידישן מאָנאָטעאיזם, אין וועלכע איוב האָט פריער געגלויבט, אין וועלכע עס האָבן געגלויבט זיינע פריינד.

ווי קאָן איובס גורל דערקלערט ווערן פון דעם שטאַנדפּונקט פון אַזאַ וועלט־אָנשויאונג? וואו קאָן ליגן די סבה פון זיין אויסערגעוויינלעכן אומ־גליק? ניט אַנדערש, איוב האָט פיזיש פּאַרזינדיקט, אפשר אומבאוואָוסט פאַר זיך אַליין — דאָס האָט געמוזט זיין דער ערשטער געדאַנק, וואָס איז אַרויף אויפן זין איובס פריינד. פריער צאַרט און מיט רחמנות צו זיינע ליידן זאָגט אליפז אַרויס דעם ערשטן חשד: „דערמאָן זיך נאָר, ווער, אַ ריינער, איז פאַרלאָרן געגאַנגען, וואו זיינען גערעכטע פאַרטיליקט גע־וואָרן?״ און ווי קאָן אַ מענטש זיין אין גאַנצן ריין פאַר גאָט, וואָס פאָדערט אַ מאָראַלישן דין וחשבון אַפילו פון זיינע מלאכים?

אליפז ברענגט אים דערביי שוין אַ טרייסט, אַז גאָט שטראָפט כדי אָפּצואווענדן דעם מענטשן פון זינד, ווידער אויפצוריכטן די צעשטערטע גערעכטיקייט און ווידער אַריינצונעמען דעם בעל־תשובה אין דעם זוניקן לעבן. דאָרטן ווערט ווידער געשלאָסן פרידן צווישן אים און דער גאַנצער נאַטור, און זיין לעבן צייטיקט זיך אויס, ווי די תבואה אין פעלד, און ענדיקט, ווי אַ גאַרב, אַריינגעבראַכט אין שייער צו איר צייט.

אָבער איוב פילט אין זיין אייגענעם האַרצן, אַז ער האָט זיך מיט קיין זאַך ניט פאַרזינדיקט, אַז זיינע ליידן האָט ער ניט פאַרדינט, און אַז אַליין דער פאַקט פון ניט פאַרדינטע ליידן, וואָס מוזן דאָך צוגעשריבן ווערן צו דעם גרויסן אַלמעכטיקן גאָט, גראָבט אונטער, ווען מען טראַכט זיך טיפער אַריין, אַלע יסודות פון דער זוניקער, ליכטיקער וועלט־אָנשוי־אונג. דער חשד וועגן דער ריינקייט פון זיין נשמה באַליידיקט אים. ער פילט אין דערינען נאָך אַ נייעם קוואַל פון נייע, ניט פאַרדינטע ליידן, און זיין פּאָלעמיק אַנטקעגן די פריינד ווערט אַלץ העפטיקער און שטור־מישער — ביז ער וויל שוין גאָר ניט רעדן מיט זיי און זיינע טענות שליידערט ער דירעקט דעם אַלמעכטיקן אין געזיכט.

זיין קאַמף מוז ער פירן אויף צוויי פראָנטן: מיט די פריינד און מיט גאָט. די פריינד דאַרף ער צווינגען, זיי זאָלן מודה זיין, אַז ער איז אומ־

שולדיק, און אז זייער ראזעווער אפּטימיסטישער לעבנס־בליק האט ניט קיין יסוד. מיט גאט קעמפט ער, פּאר וואס ער, גאט, איז אזוי ווי ער איז...

אויף אלע חשדים, וואס די פיינד וואלפן ארויף אויף אים אין אלץ העפּטיקערע רייד, האט ער נאר איין ענטפער: „איך בין אומשולדיק! מיך ארט ניט מיין לייב. ס׳איז מיר פּארמאוסט מיין לעבן". „ביז וואנען", פרעגט ער אין אן אנדער ארט, „וועט איר פּארצערן מיין נשמה און מיך צעמאלן מיט אייערע רייד? שוין א מאל צען, ווי איר באשימפט מיך, און שעמט זיך ניט מיך צו באעולהן!" (קאפּ. י״ט, 1—2). און ביז צו דעם סוף פון דעם דיספוט קען ער ניט אויסווארצלען פון זייער הארצן דעם חשד, אז אויב ער האט ניט געזינדיקט אין זיין פּריוואט־לעבן, האט ער אפשר באגאנגען א פּארברעכן אין דעם געזעלשאפּטלעכן לעבן, ווי א פירסט און א הערשער איבער מענטשן. גאר צום סוף פון זיין דיספוט מוז נאך איוב ארויסטרעטן מיט זיין מאראלישן „אני־מאמין" און דעם באוויז פון זיין רייגער זיטלעכקייט. ער רופט גאט פּאר אן עדות, אז סיי אין פּריוואט־לעבן, סיי אין געזעלשאפּטלעכן לעבן, סיי אין דעם רייגעם מאנאטעאיזם האט ער קיינמאל ניט אריבערגעטראטן די פּאדערונגען פון דער מארא, וואס זיינען אין דער זעלביקער צייט די פּאדערונגען פון גאט.

יע, די היסטארישע אידעען־פּארבינדונג פון רעליגיעזן גלויבן און מארא האט אפּילו אן איוב־גייסט ניט געקאנט צערייסן. אין איינעם מיט זיינע פּריינד גלויבט ער, אז די מארא שטאמט פון דער געטלעכקייט און זעט אין איר „א טייל פון גאט אין הימל און אן ארב פון דעם אל־מעכטיקן אין דער הויך". אין זיין איבערגעבנקייט צו גאט האט ער, איוב, ניט געקאנט זיין אוממארא־ליש. אויב ער וואלט, צ. ב., געטראטן מיט די פיס דאס רעכט פון זיין קנעכט און זיין דינסט, וועו זיי שטרייטן מיט אים — וואס וואלט ער דען געטאן, וועו גאט וואלט אים געפּאדערט צום ענטפער? וואס וואלט ער געקאנט ענטפערן? „דער וואס האט אים באשאפן אין דעם מוטערלייב, האט דאך אויך מיך געמאכט. ער איינער האט דאך אונדז ביידן צוגעפּאסט אין דעם מוטערשויס"* אדער: „וועו איך זאל האבן באטראכט דעם ליכטיקן שיין פון דער זון, און די לבנה ווי זי גייט אזוי פּרעכטיק, און מיין הארץ וואלט אין דער שטיל זיך־באנארן געלאזט, און מיין האנט וואלט איך געפירט צו דעם מויל, צו א קוש — וואלט דאס אויך געווען א שטראפּבארע זינד, ווייל איך וואלט געלייקנט אין גאט, וואס אין הימל".**

* הוא בבטן עשני עשהו, וכוננו ברחם אחד. קאפּ. ל״א, 16.
** קאפּ. ל״א, 29, גם הוא עון פּלילי, כי כחשתי לאל ממעל.

די שטעלע איז זייער אַ מערקווירדיקע, און איך וויל, איר זאָלט זי גוט נעמען אין אויג. אין דעם גאַנצן קאַפּיטל — דעם שלוס־קאַפּיטל פון זיינע רייד — באַשרייבט ער זיינע פרומע לעבנס־פרינציפּן, זיין סעקסועלע ריינקייט אין פריוואַט־לעבן — „ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה" — זיין אַבסאָלוטע גערעכטיקייט אין סאָציאַלע באַציאונגען און נאָר איין מאָל, ווי פאַרבייגייענדיק, דערמאָנט ער אויך די פאָדערונג — צו בלייבן טריי דעם גלויבן אין איין־איינציקן גאָט — „ווייל דאָס וואָלט אויך געווען אַ שטראָפבאַרע זינד".

ס׳איז קלאָר, אַז די גאָטספאָרכטיקייט, וועגן וועלכער עס ווערט גע־רעדט אין איוב, איז אין איר תּוך אַריין די מאָראַלישע ערלעכקייט און ניט די רעליגיעזע, אָדער קאָנפעסיאָנעלע, פרומקייט. אָבער די מאָראַלישע ערלעכקייט איז, ווי איך האָב שוין באַמערקט, אויך פאַר איובן צונויפ־געבונדן מיט דעם גלויבן אין גאָט און זיין צדק ומשפּט. און פון דעם שטאַנדפּונקט פילט איוב, אַז ער האָט זיך מיט גאָר ניט פאַרזינדיקט אַנטקעגן גאָט, אַז זיינע ליידן זיינען ניט פאַרענדיקט און ער פירט אַ פאַר־צווייפלטן קאַמף אַנטקעגן זיינע פריינד, כּדי אַרויסצושלאָגן פון זיי דעם לעצטן ספק וועגן דעם.

פון דעסטוועגן דאַרף מען ניט מיינען, אַז פאַר איובן אַליין איז דער פּונקט אַזוי וויכטיק. געוויס האָט ער אַ באַדייטונג אויך פאַר אים, און דער טיפער באַוואוסטזיין פון זיין אומשולד איז געווען דער ערשטער פאַקט, וואָס האָט אים אַרויפגעטריבן אויף זיין רעוואָלוציאָנערן געדאַנקען־גאַנג, און איז געבליבן איינער פון די וויכטיקסטע אַרגומענטן אין זיין באַווייז־פירונג. אָבער, ווי מיר וועלן באַלד זען, איז דער פּונקט ניט דער וויכ־טיקסטער. ער האָט געקעמפט פאַר אים אַזוי האַרטנעקיק, ווייל ער איז דער צענטראַל־פּונקט אין די טענות פון די פריינד, ווייל אויף אים הענגט זייער גאַנצער גלויבן אין דעם לעבנס־פריידיקן מאָנאָטעאיזם: זאָל איוב באמת זיין אומשולדיק, איז יעמאָלט אַ סוף צו גאָטס גערעכ־טיקייט, אַ סוף צו דער גאַנצער זוניקער וועלט, וואָס האָט זיי געוואַרעמט און געלויכטן, אַ סוף צו דעם גלויבן אין אַן אייביקער מאָראַל, וואָס הערשט אין דער וועלט, ווי די נאַטור־געזעצן.

„דו", שרייט אויס בלדד, „וואָס דו פאַרצוקסט דיין לייב אין דיין גרימ־צאָרן. זאָל פון דיינטוועגן די וועלט פאַרלאָזן ווערן, זאָל דער פעלז אַ ריס געטאָן ווערן פון זיין אָרט?" די פריינד קאָנען ניט צולאָזן קיין אויסנאַם אין דעם וועלט־געשען צוליב איובן. מיט צאָלרייכע ביישפּילן אויף צאָל־רייכע אופנים, דורך דער דערפאַרונג און דורך דער קלוגשאַפט פון די

עלטערן, זענען זיי מיט אַלע כּחות צו באַווייזן, אַז דער וואָס פירט אַ געַרעכטן לעבן, איז אויך גליקלעך, און דער וואָס איז אומגליקלעך, האָט דאָס פאַרדינט. איובס ליידן איז אַ סימן אויף זייַנע זינד, ווייל די ערעכטיקייט שטייט פעסט אין דער וועלט, ווי אַ פעלז.

אָבער איוב האָט שוין לאַנג פאַרלאָזן די זוניקע וועלט־אַנשויאונג. מיט האָמער־שלעג האָט זי צעשמעטערט, די זיסע, פריידיקע, רעליגיעזע טראַדיציע, און זיין גייסט טראָגט זיך אַרום אין „פינצטערניש, באַשאַטנט מיט טויט" און זוכט נייע וועלטן — טורעמט אַן אויף גאָט.

„די אַלע זאָכן", זאָגט ער צו זיינע פריינד, וועלכע ער רופט שוין: „ליגן־שמירער און פאַלשע רופאים", „האָט שוין מיין אויג געזען, מיין אויער געהערט און האָט דאָס באַטראַכט. אַזוי קלוג ווי איר, בין איך נאָך אויך, איך פאַל ניט אַראָפּ פאַר אייך, אָבער איך וועל רעדן צו דעם אַלמעכטיקן, מיט גאָט וועל איך האָבן אַ ויכוח". (קאַפּ. ז׳ 17).

און אָנהויבן הויבט ער אָן מיט דער טיפער, אומברחמנותדיקער, האַרצ־צעריייסנדער קריטיק פון דער זוניקער וועלט־ און לעבנס־אָנשויאונג, מיט דער קריטיק פון דעם מענטשן און זיין לעבן אויף דער וועלט, וואָס פון איר — דער קריטיק, מיין איך — הענגט אָפּ די קריטיק פון דער מאָראַל און ממילא אויך די קריטיק פון גאָט.

אויב די אַלטע וועלט האָט געמאַכט אַזאַ גרויסן וועזן פון דעם מענטשן, וואָס אים פעלט נאָר אַ ביסעלע צו זיין אַ גאָט, איז ער פאַר איובן אַ קליינינקער, שטערבלעכער וועזמל. כּמעט מיט די זעלביקע ווערטער, וואָס אין תּהלים, אָבער מיט אַ גאַנץ אַנדער אויסטייטש אין געפיל רופט אויך איוב אויס: „מה אנוש, כי תגדלנו, וכי תשית אליו לבך!" „וואָס איז דער מענטש, וואָס דו האַלסט פון אים אַזוי פיל און דו טראַכטסט וועגן אים שטענדיק?" (קאַפּ. י״ג אין אָנהויב).

אין דער באַטראַכטונג פון דעם מענטשן און זיין גורל אויף דער וועלט, איז איוב אַן אינדיווידואַליסט. ער וויַיס נאָר פון דעם אייגצל־מענטשן און פון דער קליינינקער צייט, וואָס ער פאַרברענגט אויף דער וועלט. די קינסטלעריש רואיקע, די עסטעטישע צופרידנקייט מיט דעם טויט, וואָס איז געווען אין דעם אַלטן גלויבן, איז ביי איובן פאַרשוואונדן. פאַר איובן הייסט „געשטאַרבן" — ניט „אַריינגעבראַכט אין שייער, ווי אַ צייטיקע גאַרב", נאָר: אויף אייביק פאַרלאָזן די וועלט. „ווי אַ וואַלקן, וואָס פאַרשווינדט און פאַרגייט, אַזוי קומט ניט אַרויף צוריק דער, וואָס גייט אין

* טורף נפשו באפו, הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו. יח, 4.

שאול. קיינמאָל וועט ער ניט קומען צוריק אין זיין הויז, קיינמאָל וועט ער ניט זען זיין פריערדיקן אָרט״. (קאַפּ. ז, 9—10).

די שטערבלעכקייט פון דעם מענטשן איז פאַר איובן שוין גאָר ניט קיין פריידיקע מעלה. אדרבה! זי שטעלט אים אין דעם פונקט אַוועק נאָך נידעריקער, איידער די פלאָגן. „א בוים האָט נאָך אַ האָפענונג; ווערט ער אָפּגעשניטן, קומען נייע שפראָצן און זיין זויגלינג גייט ניט צו גרונד. זאָל אָפילו זיין וואָרצל אין דער ערד אַלט ווערן, זאָל זיין שטאַם טויט ווערן אין שטויב — פון וואַסער־דונסט הויבט ער ווידער אָן בליען, און טרייבט צווייגן ווי נאָר וואָס געפלאַנצט. א מאָן אָבער שטאַרבט און ליגט אָן כוחות; פאַרגייט א מענטש, איז — וואו איז ער?... ער לייגט זיך אַוועק און שטייט ניט אויף. ביז די הימלען ווערן אויפהערן, ווערן זיי ניט דערוואָכן״. (קאַפּ. י״ד, 7—13).

און מיט אַזא אַרעם, שוואַך וועראַמל פירט גאָט זיינע חשבונות, רעכנט זיך מיט אים: געזינדיקט? ניט געזינדיקט? ער, דער אַלמעכטיקער, פון וועמען אַלץ שטאַמט אָפּ, וואָס באַשטימט יעדן שריט פון דעם מענטשן, וואָס איז ממילא, אין דער לעצטער שורה, אויך די סבה פון די מענטש־לעכע זינד — ער האָט נאָך טענות און פאַדערונגען צו דעם מענטשן! אין טיף דורכגעווייטיקטע וועראַטער, וואָס ברענען זיך נאָך עד היום אַריין אינעם האַרצן, אַנטפלעקט איוב דעם אַלמעכטיקן די גאַנצע עולה פון זיין געטלעכן יושר.

„אדם, ילוד אשה, קצר ימים ושבע רוגז״. „דער מענטש, פון א ווייב געבאָרן, קורץ אין טעג, געזעטיקט מיט שוועראַר אומרו. ווי א בלום גייט ער אויף און פאַרוועלקט, פאַרפליט ווי א שאָטן, און האָט ניט קיין בא־שטאַנד. און אויך אויף אַזא האַלטסטו אָפן דיין אויג, און אויך אים שלעפּסטו צום משפט מיט דיר... און אויב זיינע טעג זיינען פעסט ביי דיר באַ־שטימט, אויב ביי דיר איז די צאָל פון זיינע חדשים, אויב דעם אייביקן גאַנג פון זיין לעבן האָסטו באַשאַפן און ער קאָן אים ניט אַריבערשפּרייזן, איז — לאָז אָפּ ביז ער פאַרשווינדט, לאָז אים, ווי א טאָג־אַרבעטער, זיין צופרידן מיט זיין טאָג״. (קאַפּ. י״ד, 1—6).

אָבער גראָד אָט די רחמנות צו דעם מענטשן, צו דעם שוואַכן, שטערב־לעכן באַשאַף פעלט ביי דעם אויבערשטן. ער האָט זיך אָנגעזעצט אויף דעם מענטשן און פאַרצאָמט אים אַלע ווענג. „ווי א בארג וואָס פאַלט צונויף, ווי א פעלז אַרויסגעריסן פון זיין אָרט, ווי א וואַסער, וואָס צערייבט שטיינער, ווי שלאַקס־רעגן, וואָס שווייפקט אַראָפּ דעם שטויב פון דער ערד, האָסטו א תל געמאַכט פון דעם מענטשנס האָפן. אייביק באַווייזסטו

אויף אים דיין געוואָלט און — ער פֿאַרגייט". ס'איז ניט קיין ענטפער, אַז דעם מענטשנס לעבן פֿאַרשווינדט ניט מיט אים, אַז ער לעבט נאָך ווייטער אין זיינע קינדער. דער מענטש איז אַן איינצל־מענטש. איז מיט אים אויס, איז אַלץ אויס. „קומען זיינע קינדער צו כּבוד — ער ווייס דאָס ניט; זינקען זיי אַראָפּ, אים בלייבט דאָס אומבאַקאַנט. נאָר איבער זיין לייב טוט אים ווי און נאָר איבער זיין נשמה איז ער פול מיט טרויער". (דאַרט).

דער אַלטער, זוניק־פריידיקער בליק אויף מענטש און וועלט בויט, ווי מיר האָבן געזען, פיל אויף דער געטלעכער חכמה. קלאָר ליגט זי פֿאַר יעדן איינעם, אַ שפּיל־חבר איז זי מיט דעם מענטשן. אין דער דערקענטעניש פון גאָטס וואונדערלעך שיינע מעשים דרינגט ער, דער מענטש, אַריין ביז צו די טיפֿסטע געדאַנקען פון גאָטס שכל און איז כּמעט ווי אַ שותף אין די מעשה בראשית, אים פעלט כּמעט נאָר אַ ביסל צו גאָט. אָבער, פרעגט איוב: איז אָט דער גלויבן אין דער אָפּנקייט פון גאָטס חכמה פֿאַר דעם מענטשן עפּעס מער ווי אַן אילוזיע? קאָן דער מענטש באַמת זיך אַראָפּלאָזן ביז צו דעם גרונט פון דעם געטלעכן געדאַנק? איוב לייקנט ניט, אַז דער מענטש איז אַריינגעדרונגען אין די טיפֿסטע פּינצטערנישן פון די בערג, כּדי אַרויסצושלעפּן פון דאָרטן — מעטאַלן און איידלשטיינער, אָבער — ביי זיין גאַנצער הערשאַפט איבער דער נאַטור, האָט ער ניט אָפּגעדעקט דעם שלייער פון דעם געטלעכן שכל. דער גאַנצער קאַפּיטל, אין וועלכן איוב רייסט אַראָפּ די קרוין פון דעם מענטשנס קאָפּ, דעם שטאָלץ פון זיין דערקענטעניש, איז אַזוי שיין געשריבן, אַזוי מאַדערן געטראַכט, אַז מיר ווילט זיך אים בריינגען כּמעט אין גאַנצן: *

„ס'איז דאָ אַ געפּין־אָרט פֿאַר זילבער, אַן אָרט, וואו מען קאָן אויס־וואַשן גאָלד. אייזן ציט מען אַרויס פון דער ערד; פון שטיינער ווערט געשמאָלצן מעטאַל. אַן ענד האָט ער (דער מענטש) געמאַכט צו דעם חושך און ביז צום לעצטן גרענעץ האָט ער אויסגעפֿאָרשט די שטיינער פון פינצ־טערניש און טיפֿן טונקל... פון דער ערד ציען מיר ברויט־קערנער אַרויס... דעם סאַפּיר געפינען מיר אין זיין שטיין, געמישט מיט גילדערנעם שטויב, אויף אַ וועג, וואָס אים קען ניט דער אָדלער, וואָס דעם גייערס אויג האָט קיין מאָל ניט געזען, וואָס קיין שטאָלצע חיה איז ניט געגאַנגען אויף אים, און וועלכן דער לייב האָט קיין מאָל ניט באַטראָטן. אויף דעם קיזל־שטיין לייגט ער זיין האַנט, קערט אום בערג מיט דעם וואָרצל־אָרויף. אין שטיינער

* דער טעקסט איז אין אייניקע שטעלן דורכאויס פֿאַרדאָרבן און מען קאָן פֿון זיי ניט אַרויסברענגען קיין קלאָרן זין.

האָקט ער דורך אַ טונעל און אַלערליי פּרעכטיקייטן האָט געזען זיין אויג. די קוואַלן פון שטראָמען פּאַרשט ער אויס און דאָס פּאַרבאָרגענע בריינגט ער אויף דעם ליכטיקן שיין"...

„אָבער די חכמה, וואו געפינט מען זי? און וואו איז דער געפין־אָרט פון דער דערקענטעניש? קיין מענטש וויים ניט דעם וועג צו איר,* מען קאָן זי ניט געפינען אין דעם לאַנד פון די לעבעדיקע. דער תּהום זאָגט: „ניט אין מיר איז זי" און דער ים זאָגט: „אויך ביי מיר ניטאָ". מען קאָן זי ניט קויפן פאַר גין־גאָלד, ניט אָפּוועגן פאַר איר דעם פּריייז אין זילבער. זי לאָזט זיך ניט אויסגלייכן מיט אופיר־גאָלד, ניט מיט דעם טייערסטן שוהם און סאַפּיר. די חכמה פון וואַנען קומט זי? וואו איז דער געפין־אָרט פון דער דערקענטעניש? פאַרדעקט איז זי פאַר יעדעס לעבעדיקע אויג, פון די פויגלען פון הימל פאַרבאָרגן. אַפילו דער אָפּגרונט און דער טויט זאָגן: „מיט אונדזערע אויערן האָבן מיר עפּעס געהערט פון איר. נאָר גאָט וויים דעם וועג צו איר. ער וויים איר געפין־אָרט"...

ער, גאָט, וויים און לאָזט דעם מענטשן אין פינצטערניש. אָבער אויב די „חכמה", די לעצטע פּרינציפּן פון דעם וועלט־באַשאַף, זיינען פאַר אונדז פאַרדעקט — וואו נעמט מען יעמאָלט די זיכערקייט, אַז גאָטס וועגן זיינען געבויט אויף גערעכטיקייט? און אויב ביי דער באַטראַכטונג פון דער נאַטור מוזן מיר בלייבן שטיין אָן אַן ענטפער, וויייל מיר קאָנען ניט אַרייַנדרינגען אין דעם געטלעכן געדאַנק, וואָס האָט זי אַרויסגע־בראַכט, האָבן מיר דאָך אַ וועלט פאַר אונדז, וואָס אירע יסודות זיינען אַזוי קלאָר: די וועלט פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן. וואָס טוט זיך דאָ מיט דער געטלעכער גערעכטיקייט? ווי ווירקט גאָט אין דעם לעבן פון די מענטשן?

דער אמת, וואָס אַנטפלעקט זיך דאָ פאַר איובס אויג, פילט אים אָן מיט אַזאַ שרעק, אַז ער שרייט אויף, ווי פון אַ פייל געטראָפן. „קומט אַהער, איר וועט פאַרשטיינערט ווערן... דערמאָן איך מיך וועגן דעם, ווער איך אַ פאַרציטערטער; אַ שוידער גייט דורך מיין לייב. פאַר וואָס בלייבן לעבן די רשעים, ווערן אַלט און שטאַרק אין קראַפט?... (קאַפּ. כ"א, 5—7). „זיי צעשטערן די גרענעצן. זיי רויבן די פֿי־הערדן און זייערע פֿיטערער. דעם יתומס אייזל פירן זיי אַוועק, דער אלמנהס אָקס נעמען זיי אין משפון. די אָרעמע שטויסן זיי אַראָפּ פון וועג. די עלנדע מוזן זיך באַהאַלטן... אויף דעם פעלד פון דעם רשע מוזן זיי באַזאָרגן זיין שניט, אין זיין ווייַ־

* לויט דער גריכישער איבערזעצונג דאַרף מען לייענען „דרכה" אַנשטאָט ערכה".

גאָרטן צונויפקלייבן די טרויבן. נאַקעט ליגן זיי ביינאַכט, אָן קליידונג, אָן אַ צודעק אין דער קעלט. אין די בערג טריפן זיי פון רעגן, און אָן אַ שוץ, קלאַמערן זיי זיך אַרום דעם פעלז. נאַקעט גייען זיי אַרום, און הונגערנד טראָגן זיי די גאָרבן. צווישן די מויערן פֿרעסן זיי דעם אויל, זיי טרעטן דעם וויין אין קעלער און אַליין מוזן זיי אויסגיין פאַר דאָרשט. זיי קרעכצן אונטער זייער האָרטן דינסט, אָבער — גאָט הערט ניט זייער געבעט״.*

גאָט העלפט ניט די געראַטע, די אומשולדיק פאַרפאָלגטע. שטראָפט ער, לכל הפחות, די רשעים? אויך דאָס ניט. „זייערע קינדער שטייען פעסט פאַר זיי... זיי זינגען הויך ביי פויקן און פידלען און פרייען זיך ביי דעם קלאַנג פון דער האָרף. אין גליק פאַרברייגען זיי זייערע טעג, אין פרידן גייען זיי אַראָפּ אין שאול, און זאָגן דאָך צו גאָט: „אַוועק פון אונדז. פון דיינע וועגן ווילן מיר נישט וויסן״. (קאַפּ. כ״א, 8—14).

זאָל מען זיך טרייסטן מיט דעם גלויבן, אַז גאָט וועט זיך דערפאָר אָפּרעכענען מיט זייערע קינדער? „אָבער וואָס זאָל אים, דעם רשע, אַרן זיין הויז נאָך זיין טויט, ווען די צאָל פון זיינע חדשים איז צו ענד?״ ממילא קאָן קיין רייד ניט זיין פון גאָטס געראַטקייט אין דער געזעל־שאַפט. ער האָט זיינע דרכים, וואָס זיינען זייער ווייט פון יושר. „דער שטאַרבט אין דעם פולסטן גליק, אין גאַנצן רואיק און זיכער... און דער אַנדערער שטאַרבט אין אַ ביטער געמיט און האָט קיין מאָל פון גוטס ניט געגאָסן. אין אינעם לייגן זיי זיך אין דעם שטויב, און ווערים באַדעקן זיי ביידן״. (כ״א, 21—26).

אָבער, ווען אָפילו עס וואָלט געקאָנט באַווייזן ווערן, אַז אין דעם געזעל־שאַפטלעכן לעבן און אין דעם לעבן פון דעם מענטשן בכלל הערשט דער שטרענגסטער יושר, וואָלט דאָס אויך ניט באַפרידיקט איובן. איוב איז שוין אַריבערגעוואָקסן יענע מאָראַליש־רעליגיעזע אַנשויאונג, וואָס האָט איר העכסטן פּרינציפּ געזען אין דער געראַטקייט און ממילא אויך די העכ־סטע מעלה פון גאָט אין זיין יושר, אין זיין „אמת וצדק״. אַ נייער מאָ־ראַלישער פּרינציפּ טראָגט זיך פאַר זיינע אויגן: דער ריינער „ואהבת״ אָן אַ שום באַדינג, אָן אַ שום פאַרדינסט פון דעם, וואָס מיר ליבן: רחמנות, גרענעצלאָזע ליבע, געגאָנ און מחילה פאַר דעם מענטשן, וואָס ער זאָל ניט האָבן געטאָן, ווי ער זאָל ניט האָבן געזינדיקט. געגאָנ און דערבאַרמונג פאָדערט ער פון זיינע פריינד, וואָס פאַרביטערן זיין געמיט,

* קאַפּ. כ״ד, 2—12. אָנשטאָט: ואלוה לא ישים תפלה (טיפֿלאָ), דאַרף מען לייענען: ואלוה לא ישמע תפלה (טפֿילאָ).

דעם שוין פֿאַרביטערטן, מיט דעם שטענדיקן דערמאָנען פון זייַנע זינד און זייַן פֿאַרשולדיקונג. „האָט רחמנות אויף מיר! האָט רחמנות אויף מיר, מיינע פֿריינד״, שרייט ער אויס אין אַ שטעל, „ווייל מיך האָט געטראָפֿן גאָטס האַנט. פֿאַר וואָס פֿאַרפֿאַלגט איר מיך, ווי גאָט, און ווערט ניט זאַט פון פֿייניקן מיין פלייש״. (י״ט, 21—22).

און מיט דעם נייעם פּרינציפּ פון דער מאָראַל וואָקסט אין אים אויס אַן אומבאַוואוסטע ביינקשאַפֿט נאָך אַ נייעם אידעאַל פון גאָט. ליבע און גרענעצלאָזע געאַד וואָלט אויך לאָגיש בעסער געפּאַסט צו גאָטס אַל־מעכטיקייט איידער יושר און משפּט. מיר האָבן שוין אויבן געזען, ווי משונה דאָס קומט אויס אין איובס אויגן, וועו גאָט פּירט חשבונות מיט זיין אַרעמען באַשאַף, דעם מענטשן, וואָס קאָן אין קיין מאָמענט פון זיין לעבן ניט אַרויסגיין פון גאָטס געוואָלט.

„וואָס איז דער מענטש, וואָס דו האָלטסט אים אַזוי גרויס און וואָס דו האָסט אים שטענדיק אין זין? און דערמאָנסט זיך אַן אים יעדן פּרימאָרגן און יעדע רגע פֿרואווסטו אים אויס... איז האָב איך געזינדיקט, וואָס קאָן איך האָבן געטאָן דיר, דו היטער פונעם מענטשן? פֿאַר וואָס האָסטו מיך געמאַכט פֿאַר אַ ציל פון דיין אָנפֿאַל, פֿאַר וואָס פֿאַרגיבסטו ניט מיינע זינד, שאָפסט ניט אָפּ מיין פֿאַרשולדונג? ווייל אָט באַלד לייג איך מיך אין שטויב, און זוכסטו מיך, בין איך שוין ניטא״. (קאַפּ. ז, 17—21).

דאָ, ביי דעם העכסטן שטאַפּל פון איובס געדאַנק, מוזן מיר זיך אַ ווייַלע אָפּשטעלן און ציען דעם סך־הכל פון זייַנע באַטראַכטונגען.

עס קאָן איינעם אויסדוכטן, אַז די גאַנצע פּרייגייסטעריי פון איובן באַשטייט, ווי אין דער „ראַדיקאַלעכץ״ פון אונדזערע טעג, אין דעם, וואָס ער רעדט עזותקייטן אַנטקעגן גאָט. מיט דעם אונטערשייד — און דעם גרויסן אונטערשייד, פֿאַרשטייט זיך — וואָס אונדזער כלומרשטיקער ראַדיקאַל טוט דאָס, ניט גלויבנדיק אין דער עקזיסטענץ פון גאָט, בעת איובן איז קיין מאָל ניט אַרויף אויפן זינען זי אָפּצולייקענען. אָבער דער רעזולטאַט איז דערזעלביקער: אויפווייזן, אַז גאָט איז אומגערעכט, אַז ער פֿאַרדינט דעריבער ניט, מען זאָל אים „דינען״ — אָט דאָס, ווייזט אויס, איז ביידנס ציל.

אין דער אמתן איז אַזאַ אויבערפלעכלעכער געדאַנק זייער וויַט פון איובס ווירקלעך טראַגישן פילאָסאָפירן. ער איז ניט קיין „פריי־דענקער״; ער איז אַ פרייער דענקער. ער וויל אויסגעפינען קודם כל פֿאַר זיך אַליין, אין וואָס באַשטייט די נאַטור פון גאָט, וואָס איז זיין שייכות צו דעם

מענטשן, און וואָס פאַר אַ זיכערן פונדאַמענט קאָן דער מענטש האָבן פאַר דעם אויפבוי פון זיין מאָראַל. אויסגעפינען מוז מען דאָס אַלץ מיט דעם אייגענעם שכל.

ס׳איז מערקווירדיק! אין דער צייט פון אונדזער קינדהייט האָבן מיר געגלויבט אין דעם קינדישן גלויבן, אַז אַ גאָט האָט זיך געקאָנט אַנטפֿלעקן פאַר מענטשן, רעדן צו זיי, און אַליין דערציילן זיי וועגן זיין מהות און וועגן זיין נאַטור; אַז ער איז אַ שטרענגער גאָט און אַ גערעכטער גאָט און דערגלייכן. מיר האָבן איצטער דעם קינדישן קינדער־גלויבן פאַרוואָרפן. מיר האָבן דערביי אָבער זיך ניט אַוועקגעשטעלט די פראָגע: פון וואַנען זשע דען האָבן אונדזערע עלטערן געקומען זייערע פֿאַרשטעלונגען וועגן גאָט און זיינע אייגנשאַפטן? ערשט ווען מען שטודירט דורך קריטיש די אַנטוויקלונג פון דעם יידישן געדאַנק וועגן גאָט, זעען מיר, אַז די הויפט־ראָלע אין דער באַשטימונג פון זיינע אייגנשאַפטן האָט ביי די נביאים, די באַשאַפער פון דעם מאָנאָטעאיזם, געשפילט דער פרייער שכל — פריי פון די הערשנדע טראַדיציעס פון זייער צייט — אין איינעם מיט די דערפֿאָרונגען פון דעם לעבן, און די פֿאַרבאָרגנסטע בענקשאַפט פון זייער נשמה נאָך אַן אידעאַלן זיין. און וועט איך זאָג די דערפֿאָרונגען פון לעבן — מיין איך דערמיט יענעם אַלגעמיינעם איינדרוק, וואָס דער דענקער באַקומט פון דער נאַטור און דעם מענטשלעכן לעבן. וועט דער דענקער (לאָז זיין: דער נביא) פֿאַרזיכערט אונדז, אַז גאָט איז אַן אל קנא ונוקם, אַן אייפערזיכטיקער און ראַכע־דאָרשטיקער גאָט, אַז ער מאָנט אויף די זינד פון די פֿאַטערס ביי דעם דריטן און פערטן דור, איז דאָס אין תּוך אַריין אַקוראַט ווי ער וואָלט געזאָגט: „דער איינדרוק, וואָס אויף מיר מאַכט נאַטור און מענטשלעכער לעבן איז אַזאַ, אַקוראַט ווי זיי וואָלטן באַהערשט געווארן פון אַ גאָט, וואָס האָט אַזעלכע אייגנשאַפטן". און מיין געוויסן זאָגט מיר, אַז אַזאַ גאָט איז אַ גוטער און גערעכטער גאָט. אָבער די דענקער פון אַמאָל האָבן בשום אופן ניט געקאָנט באַגיין זיך אַזוי קריטיש מיט דעם אייגענעם געדאַנק, זען אין אים נאָר אַ פּראָדוקט פון דעם אייגענעם שכל.

און ווי קאָנען מיר אַזאַ זאָך פאַרלאָנגען פון זיי, וועט אָפילו דענקער און וויסנשאַפטלעכע פאַרשער פון דעם נייַנצעטן יאָרהונדערט האָבן זיך ניט געקאָנט אויפהויבן צו אַזאַ הויך. עס איז איצטער שוין כּמעט אַלעמען באַקאַנט, אַז בעת די כעמיקער האָבן גערעדט (און רעדן נאָך) וועגן אַטאָמען, איז דער אמתער זין פון זייערע רייד געווען (און איז נאָך עד היום) אַזאַ: די כעמישע פראָצעסן שפּילן זיך אָפּ אַזוי, אַקוראַט ווי די סובסטאַנצן

וואָלטן באַשטאַנען פון מאַטעריעלע אַטאָמען מיט אַזוינע און אַזוינע אייגנ־שאַפטן. אָבער וויפיל כעמיקער האָבן אין פּשטות געגלויבט (און גלויבן נאָך עד היום), אַז דער מאַטעריעלער אַטאָם איז אַן אַבסאָלוטער אמת! די סברה, וואָס האָט זיך געלייגט אויפן שכל, וואָס קאָן אַזוי גוט אַלץ דערקלערן, ווערט ביי אַ וויניק קריטישן גייסט פאַרוואַנדלט אין אַן אומ־צווייפלבאַרן אַבסאָלוטן אמת.

אין נאָך אַ גרעסערער מאָס האָט דערזעלביקער פּסיכאָלאָגישער פּראָצעס פון דעם מענטשלעכן, אין זיך גלויבנדן דענקען, געמוזט זיך אָפּשפּילן ביי די יידישע אויפבויער פון דעם מאָנאָטעאיזם. דער „גערעכ־טער און אייניקער אַלמעכטיקער גאָט" איז געווען די בעסטע טעאָריע, כּדי צו דערקלערן נאַטור און מענטשן־לעבן, ווייל זי האָט אויפן בעסטן אופן צונויפגעשטימט מיט דעם אַלגעמיינעם אייַנדרוק, וואָס דער פריי דענקנדער מענטש פון יענער צייט האָט פון זיי באַקומען. און ניט קיין קלייניע ראָלע — אפשר גאָר די גרעסטע — האָבן דערביי געשפּילט די פאָדע־רונגען און אידעאַלן פון דעם אייגענעם געוויסן. עס איז דעריבער פאָר זיי געווען אוממעגלעך אויף אַ האָר צו זיין מסופּק אין דער ריכטיקייט פון זייער טעאָריע. גאָט און זייַנע באַשטימטע אייגנשאַפטן זיינען געווארן אַ רעאַלער פאַקטאָר, ווי דער אַטאָם פון דעם וויניק קריטישן כעמיקער פון אונדזערע טעג. און מענטשן מיט אַ לעבהאַפטער פאַנטאַזיע און צו צאַרטע און צו שטאַרק אָנגעצויגענע נערוון, ווי די נביאים זיינען בלי ספק געווועזן, האָבן געקאָנט הערן שטימען און זען זיאונגען, וואָס האָבן צונויפ־געשטימט מיט זייער גלויבן אין גאָט — שטימונגען און זיאונגען, וואָס אין זייער רעאַליטעט האָבן זיי אויך ניט געקאָנט צווייפלען. אויף אַזאַ אופן איז אויסגעוואַקסן די „אַנטפּלעקונג", גאָטס דירעקטער אויפטראָגן זיך מיט דעם מענטשן, און מיט איר — די זיכערקייט, אַז די מענטשלעכע געדאַנקען און אידעאַלע פאַרשטעלונגען וועגן גאָט זיינען איבער־מענטש־לעכע מיטטיילונגען פון גאָט אַליין.

מיר זען דאָ איובן אין אַ מאָמענט, וועו ביי דעם יידישן פריי־שאַפנדן געדאַנק האָבן זיך געוונומען פאַנאַדערגיין די אידעאַלע פאָדע־רונגען פון דעם האָרצן מיט די טראַדיציאָנעלע פאַרשטעלונגען וועגן גאָט, און איוב פילט, אַז דער אייַנדרוק פון נאַטור און מענטשן־לעבן שטימט ניט צונויף ניט מיט דער טראַדיציע, ניט מיט די נייע פאָדערונגען פון זיין געוויסן. און אין דערין ליגט די אינעווייניקסטע טראָגעדיע פון זיין געדאַנק, די טראָגעדיע פון דער איבערגאַנגס־עפּאָכע, וועלכע האַלט אָן אַזוי לאַנג ביז די פאָדערונגען פון דעם געוויסן וועלן אויפבויען אַ נייעם

אידעאַל און אַ גאַנצע וועלט פון גייסטיקע בנינים, וואָס וועלן העלפן צונויפקלינגען די שטים פון דעם נייעם אידעאַל מיט דעם אַלגעמיינעם איינדרוק פון וועלט און לעבן. אָבער דער נייער אידעאַל איז נאָך ניט באַשאַפן.

איוב איז אַ שטאַרקער און פרייער גייסט, ביי וועמען דער אָביעק־טיווער אמת שטייט אויפן ערשטן פּלאַן, ווי וויי דער אמת זאָל ניט טאָן דעם האַרצן, ווי צעבראָכן דערפון זאָל ניט אַרויסגיין די נשמה. דעריבער זעט ער קודם כּל קלאָר ווערן אין דעם זין פון דעם, וואָס ער זעט מיט זיין אומדערשראָקענעם אויג, אין דעם זין פון יענעם איינדרוק, וואָס ער האָט פון וועלט און מענטשן־לעבן.

און דער רעזולטאַט, צו וועלכן ער קומט, איז אַזאַ: עס איז געוויס דאָ אַן אַלמעכטיקער און אַל־קלוגער גאָט; זיינע וואונדערלעכע מעשים שטייגן אַריבער דעם מענטשלעכן פאַרשטאַנד, אָבער עס איז אוממעגלעך צו דענקען, אַז צו זיינע אייגנשאַפטן געהערט די מענטשלעכע גערעכטיקייט. ער מאַכט ניט קיין נפקא מיניה צווישן דעם צדיק און דעם רשע. אים אַרט ניט דעם מענטשנס טובה און די גערעכטיקייט. אַן אַנדער זאַך ליגט אים אין זין: די ליבע צו זיין אייגענער אַלמאַכט. „רעדט מען וועגן קראַפט פון דעם שטאַרקן, איז ער דאָ; אָבער רעדט מען וועגען גערעכטיקייט — זאָגט איוב — איז — „ווער קאָן אים אויפפאָדערן? * דעריבער איז ווייניק צו וויסן, אַז גאָט איז גלייכגילטיק צו דעם מענטשנס גליק. מען דאַרף גיין נאָך ווייטער. דער איינדרוק פון נאַטור און לעבן איז אַזאַ, אַז גאָט שפּילט זיך מיט דעם מענטשן און האָט הנאה פון זיין ליידן. ער פירט מלחמה אַנטקעגן אים, באַטראַכט אים ווי אַ פיינד. „איך האָב געלעבט רואיק, האָט ער מיך צעשמעטערט, ער האָט מיך אָנגענומען פאַרן געניק און צעבראָכן אויף פּיצלעך. ער האָט מיך אַוועקגעשטעלט ווי אַ ציל־ברעט פאַר זיך, עס שוויבלען אַרום מיר זיינע פיילן. אָן רחמנות האָט ער צעשפּאָלטן מיינע נירן, אויסגעגאָסן אויף דער ערד מיין גאַל. אַ ברעש נאָך אַ ברעש לעכערט ער אין מיר דורך, שטורעמט איין אַנטקעגן מיר ווי אַ קריגס־העלד" (ט"ז, 12—15), כאַראַקטעריזירט איוב ניט אָן סאַרקאַזם.

אויב גאָט טוט דאָס ניט אויס אַ גרונד, וואָס איז אונדז באַקאַנט, קאָן דאָס שטאַמען נאָר פון אַן אינעווייניקסטער ליבע צו בייז־טאָן, אָדער אויס אַ פּשוטן שפּיל אין מאַכט און פון דער הנאה מיט דער אייגענער קראַפט. גאָט באַקומט דאָ ביי איובן אַ דעמאָנישן, טייוולשן שטריך, על כּל

* אם לכח אמיץ הנה, ואם למשפט מי יועידנו קאַפּ' ט, 19.

פּנים, האָט דער מענטש גאָר נישט וואָס צו האָפן פון אים. אין די צייטן פון אומגליק האָט ער ניט וואָס צו זוכן הילף ביי גאָט. ער וועט אים נאָך אפשר פאַרמערן זיין צער.

„א שפּאָט פאַר זיין פרייַנד", זאָגט איוב, „ווערט דער, וואָס רופט צו גאָט, ער זאָל אים דערהערן. דעם אומגליקלעכן פאַראַכט ער, דער שטאַרקער און זיכערער. א שטויס צו די, וועמעס פוס עס האָלט שוין אין וואַנקען! אין פרידן בלייבען אָבער די געצעלטן פון די רויבער, און עס לעבן אָן זאָרג די, וואָס דערצאָרענען גאָט".*

טראַכט מען זיך אַריין אין דער כאַראַקטעריסטיק פון גאָט, וועלכע איוב מאַכט דא, באַקומט מען דעם אייַנדרוק, ווי ער וואָלט געוואָלט צו אונדז מיט די ווערטער פון ניטצשע.

די נאָטור (אָדער גאָט) ווייס ניט פון קיין מאָראַל, פון קיין „גוט" און „שלעכט". די וועלט־סובסטאַנץ האָט נאָר אין גרויסן ווילן, דעם ווילן צו מאַכט. דער מעכטיקער איז דער גערעכטער. און אַקוראַט ווי ניטצשע, ציט אויך איוב פון דעם געדאַנק די נויטוועניקייט קאָנסעקווענץ, אז די מאָראַל אָדער — וואָס פאַר יענער צייט איז געווען איין־און־דיזעלביקע־זאַך — די רעליגיעזע איבערגעבנקייט צו גאָט, האָט קיין ברעקל פאַר־נינפטיקן יסוד ניט.

קורץ און קלאָר פאַרמולירט אָט דעם גרונד־געדאַנק איובס אליהוא, יענער נייער דיספוטאַנט, וועמען א שפּעטערדיקער מחבר האָט אַרייַנ־געפירט אין דער פּאָעמע. מיט א שאַרפן בליק האָט ער אַרויסגעפונען, אז דער צענטער, אַרום וועלכן עס דרייט זיך סוף־סוף דער דיספוט, איז דאָס פּראָבלעם וועגן „גוט" און „שלעכט". „לאָמיר", זאָגט ער, „אויס־קלייבן דאָס רעכטע, לאָמיר צווישן אונדז אויסגעפינען, וואָס איז גוט... ווייל איוב האָט געזאָגט: „איך בין פריי פון שולד און גאָט האָט אָפּגעטאָן די גערעכטיקייט פון מיר..." און ער האָט געזאָגט: „דער מענטש האָט קיין נוצן ניט דערפון, וואָס ער פאַלגט דעם רצון פון גאָט."**

„לא יסכן גבר ברצותו אם אלהים!" עס לוינט ניט דעם מענטשן צו פאַלגן גאָטס געבאָט! אַפּנים, אז דער שטן איז געווען גערעכט: „עור בעד עור". דער מענטש איז א פעל־העכדלער, וואָס גיט א פעל פאַר א פעל. ער וועט דיר זיין גוט און פרום אַזוי לאַנג, ווי דאָס לוינט אים.

* לויט דעם קריטיש אויסגעבעסערטן טעקסט פון קאַפּ. יב, 4—6.

** קאַפּ. ל"ד, 4—9. משפט נבחרה לנו, נדעה ביניגו מה טוב, כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי.. כי אמר לא יסכן גבר ברצותו אם אלהים.

און וועט אַוועקווערפן אַלע זיינע מאַראַלישע אידעאַלן און פּרינציפּן, ווי נאָר ער וועט איינזען, אַז זיי האָבן פּאַר אים ניט קיין פּראַקטישן ווערט.

אָבער דער שטן האָט פּאָרט געהאַט אַ טעות אין איובן. מיט דעם אָביעקטיוון שכל דערגאַנגען צו דעם עקסטרעמען אָביעקטיוויזם, וואָס גראָבט אונטער אַלע יסודות פון דער מאָראַל, צעשפּאַלט זיך איובס געדאַנק אין צוויי פּאַרשיידענע שנור־פּערל, וואָס פלעכטן זיך דערנאָך ווידער אַרום, איינע אַרום דער אַנדערער. ער ווייס אויף זיכער, אַז קיין מאָראַל און קיין געראַכטיקייט איז ניטאָ. ניטאָ אין דער גאַנצער וועלט. און דאָך פילט ער, אַז ער, איוב, טראָגט אין זיך אייגענער ברוסט אַן אידעאַל פון גערעכטיקייט, און ער, דער דערשלאָגענער, שוין כּמעט אין גאַנצן צוטראָטענער וואָרעם, הויבט זיך פֿלוצלינג אויף אין זיין גאַנצער מענטשלעכער הויך און פּראָטעסטירט, פּאַר וואָס דער אַלמעכטיקער גאָט האָט ניט קיין גערעכטיקייט, און פּאָדערט אים אַרויס, ער זאָל זיך קומען פּאַרענטפערן פּאַר דעם מענטשן. ער ווייס, אַז ער שפּילט זיך דאָ מיט זיין לעבן. אָבער איוב אין אַ הערראישע נאַטור. זיין אידעאַל איז אים טייערער פּאַר זיין גליק. „שווייגט!" — זאָגט ער צו זיינע פרייַנד — „איך וועל רעדן. זאָל קומען איבער מיר, עס מעג זיין וואָס עס וויל. איך נעם מיין פלייש אין מיינע ציינער און מיין לעבן שטעל איך אין קאָן... יע, ער וועט מיך טויטן; דאָ איז ניטאָ וואָס צו האָפן. אָבער מיינע וועגן מוז איך קלאָר מאַכן אים אין פּנים אַריין". *

וואָס פּאַר אַ געוואָלטיקע קראָפּט! מיט איין שוואונג הויבט ער זיך דאָ אויף צו אַן אומענדלעכער הויך. לאָז גאָט זיין, ווי גאָט איז, לאָז די וועלט זיין, ווי די וועלט איז — איך, איך, דער מענטש, איוב, דאָס וואָלקנדל, וואָס האָלט ביים פּאַרגיין, איך פּאָדער פון גאָט דין וחשבון. איך מוז אים באַווייזן מיינע וועגן; און וועז אָפילו דאָס זאָל מיך קאָסטן דער לעבן, בלייב איך טריי מיין פּאָדערונג, טריי מיין מענטשלעכן אידעאָל, וואָס האָט ליידער קיין שטיצע ניט ערגעץ ניט, ניט אין דער נאַטור, ניט אין דער געזעלשאַפט, ניט ביי גאָט אַליין. און זאָל אַנטקעגן מיר זיין דער גאַנצער וועלט־אָל, מיט אַלע זיינע מיר פיינטלעכע קרעפטן, „איך האָב אַנגעהויבן דעם משפט און איך ווייס, אַז איך בין איך". **

און עפּעס זעלטן שיינעס און צאַרטעס, אָבער דערביי אויך שטאָל־און אייזן־שטאַרקעס שפּילט זיך דערביי אָפּ אין איובס נשמה. ער ווייס,

* קאַפּ׳ יג. החרישו ממני ואדברה אני, ויעבור עלי מה... אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי. הן יקטלני לא איחל, אך דרכי אל פניו אוכיח.

** ד, ג, 18: הנה נא ערכתי משפט, ידעתי כי אני אצדק.

אַז עס האָט ניט קיין זין צו רופן צו גאָט, ער וויס, אַז גאָט האָלט ניט פון געראַכטיקייט. אָבער אין האַרצן ביינקט ער אַזוי נאָך אַ גערעכטער ליבע־פולער וועלט־קראָפט, און זיין גאַנצע נשמה ציט זיך צו גאָט אין קינד־לעכער ליבע און געבעט, ער זאָל אַראָפגיין, ער זאָל זיך באַווייזן, און זאָל זיך מודה זיין, אַז ער איז אומגערעכט, אַז דער העכערער אמת איז ביי איובן. אָן אַ ברעקל פּאַרשטענדיקער פֿאַגישער קאָנסעקווענץ, געטריבן נאָר פון דעם אינעוויניקסטן אינסטינקט פון יושר, פון אַ קינדישער, צוטרוי־לעכער ליבע צו אַן אידעאַלן הערשער פון דער וועלט, זאָגט ער צו זיינע פריינד: „אל אלוה דלפה עיני, ויוכח לגבר עם אלוה": „צו גאָט הויב איך אויף מיינע אויגן פול טרערן, זאָל ער באַשאָפן פאַר דעם מענטשן רעכט אָנטקעגן גאָט!" (ט"ז, 20־21).

אין זיין גייסטיקער קלעמעניש, אין דעם טראָגישן קאָנפליקט פון זיינע געדאַנקען און געפילן פֿראָטעסטירט ער און בעט, פּאַדערט מיט אויגן פול טרערן, גאָט זאָל זיך אים באַווייזן און זיין איובס עדות אָנטקעגן זיך אַליין. ער, איוב, קאָן אים געבן אַ חשבון פון יעדן שריט פון זיין לעבן. ווי אַ פירסט וועט ער אַרויסטרעטן אָנטקעגן אים.*

און גאָט האָט זיך באַווייזן. פון אַ געוויטער־שטורעם האָט אַרויס־געדונערט זיין קול. אין צווייי רעדעס האָט ער געפירט זיין גייסט־קאַמף אָנטקעגן איובן און נאָך יעדער רעדע האָט ער טריאומפירט איבער אים.

אין דער ערשטער רעדע שילדערט גאָט זיינע געוואָלטיקע טאַטן אין דער נאַטור און אין דער באַלעבטער וועלט אַ חוץ דעם מענטשן, ווי ער וואָלט געוואָלט באַווייזן, אַז אַ חוץ דעם מענטשן האָט ער נאָך אויך אַרבעט געניג. מיט סאַרקאַזם פרעגט ער אַלע ווייסע איובן, אפשר קאָן ער דאָס אויך אַזוי מאַכן, אַדער פּאַרשטייט ער לכל הפחות, ווי דאָס ווערט געמאַכט? און איוב האָט זיך אונטערגעגעבן. „אמת, איך בין צו קליין. וואָס זאָל איך דיר ענטפערן? איך לייג מיין האַנט אויף מיין מויל. איך האָב דאָס איינמאָל גערעדט און וועל ניט נאָך אַ מאָל רעדן. צוויי מאָל און מער טו איך עס ניט". (קאַפּ. מ, 3—5).

אין דער צווייטער רעדע, וואָס איז פול מיט דעם זעלביקן שטאָלצן סאַרקאַזם, אַרגומענטירט גאָט, אַז איוב האָט קיין רעכט ניט צו פּאַדערן גערעכטיקייט פון אים, ווייל ער, איוב, קאָן ניט, ווי גאָט, פּאַרלענדן די רשעים מיט איין בליק און ווייל ער, איוב, האָט ניט קיין מאַכט ניט איבער דעם ניל־פערד, ניט איבער דעם קראָקאָדיל.

* ל"א, 37. מספר צעדי אגידנו, כמו נגיד אקרבנו.

און איוב ענטפֿערט: „איך ווייס, אַז דו קאַנסט אַלץ; אַלץ קאַנסטו אויספֿירן, וואָס אין דיין זין. דעריבער: איך האָב געערעדט, און האָב עס ניט פֿאַרשטאַנען, וואונדערלעכע זאַכן, וואָס איך האָב ניט געוואוסט. איך האָב געהערט פון דיר נאָר וואָס דאָס אויער קאָן הערן. איצטער אָבער האָט דיך מיין אויג געזען. דעריבער פֿאַרדריסן מיך מיינע רייד. איך האָב חרטה אין שטויב און אַש". (קאַפּ. א"ב, 1—6).

לייענט מען גאָטס רעפֿליקן, ווערט מען פֿאַרוואונדערט פון דער שיינקייט מיט וועלכער דער דיכטער מאָלט אויס די נאָטור־דערשיינונגען, אַרויסגע־כאַפּט פון אַלע וויכטיקע ממשלות פון דעם וועלטלעכן זיין. עס ווערט אויפגע־בויט פֿאַר דעם אויג אַן איינהייטלעך בילד פון דער וועלט, וואָס שטייגט אַרי־בער אין איר קלאָרקייט און פֿראַכט דאָס וועלט־בילד אין „ברכי נפשי". מער נישט, דער מענטש פעלט אין איר אין גאַנצן. די צווייטע האָט נאָך שטאַר־קערע נאָטור־סצענעס, אָבער פון דיין פֿאַנטאַסטישע וועזנס, אין וועמעס עקזיסטענץ די יידישע דענקער האָבן געגלויבט. ביידע שירים באַווייזן, ווי שטאַרק דער יידישער גייסט האָט זיך אינטערעסירט מיט נאָטור־דערשיינונגען און ווי ווייט מען איז שוין געקומען אין דעם פּרט פון רייַנער נאָטור־באשרייבונג. אָבער—נאָך מער ווערט מען פֿאַרוואונדערט, ווי אַרעם עס איז אין לאָגיק גאָטס ענטפֿער אויף איובס טענות. אין דער אמתן ענטפֿערט גאָט גאָר נישט, און ער זאָגט אים קיין זאַך ניט, וואָס איוב האָט פֿריער ניט געוואוסט אין פֿרינציפּ. ער שילדערט זיין אַלמאַכט. האָט דען איוב דאָס ווען עס איז געלייקנט? אדרבא; גאָטס אַלמעכטיקייט איז דער באָדן, אויף וועלכן עס קאָן ערשט אַרויסוואַקסן די גרויסע איוב־שאלה וועגן דער גערעכטיקייט און נאָטור און מענטשן־לעבן. ער מאָלט אים אויס מיסטעריעזע דערשיינונגען, וואָס זיינען אָזוי שווער צו פֿאַרשטיין מיטן מענטשלעכן שכל. ער שילדערט אים דאָס ניל־פערד און דעם קראָקאָדיל, וואָס פון זיין מויל רייסן זיך אַרויס פלאַמען און עס שפּריצן פייער־פונקען, וואָס פון זיינע נאָז־לעכער שלאָגט אַ דאַמף ווי פון אַ זידענדן טאָפּ, און וועמען אָטעם עס צינדט אָן, ווי אַ פייערדיקע קויל. וואָלט גאָט געערעדט צו אַ מאָדערנעם איוב, וואָלט ער אַזעלכע קינדישע זאַכן ניט דערציילט. ער וואָלט געקאָנט בעסער אויפמישן אַ בלעטל פון וועלכער וויסנשאַפֿט איר ווילט און מיט דעם זעלביקן שטאָלצן סאַרקאַזם פרעגן, צ. ב., אין איינעם מיט ספּענסערן: „פֿאַרשטייסטו, מענטש, ווי אָזוי אַ מאָטעמאָטישער געזעץ איז מעגלעך? האָסטו אַ השגה, וואָס אָזוינס איז דער רוים? קאַנסטו באַגרייפן באַווענונג? קאַנסטו פֿאַרשטיין, ווי אָזוי עס ווערט געבאָרן באַוואוסטזיין?" מיט די אַלע פראָגן און מיט טויזנטער

אַנדערע וואָלט גאָט צוגעשפּאַרט צום וואַנט און שטאַרק פאַרשעמט דעם גרעסטן געלערנטן און דעם טיפסטן דענקער.

אָבער — וואָס האָט דאָס פאַר אַ שייכות צו איובס טענות? האָט דען איוב אַליין זיך ניט באַקלאָגט, וואָס די חכמה איז פאַרבאָרגן פון דעם מענטשן? איז — וואָס האָט אים גאָט דאָ אַזוינס געזאָגט, וואָס ער איז מיט אַ מאָל צונויפגעבראָכן געוואָרן און האָט זיך אַ וואָרף געטאָן אין שטויב און אַש?

נאָך מיין מיינונג נאָך קאָן מען געבן דאַרויף נאָר איין־איינציקע דער־קלערונג: מיט איובן האָט פּאַסירט דאָס, וואָס קומט אַ מאָל פאָר מיט גאָר גרויסע און שטאַרקע גאָט־שטורעמער, וועמעס נשמה איז פול מיט אויפרודערנדע שאלות. עס באַווייזט זיך זיי גאָט, אָדער זיי גלויבן באמונה שלמה, אַז גאָט האָט זיך אַנטפּלעקט צו זיי, זיי דערשפּירן זיין עקזיס־טענץ אין זיך גופא, זיי הערן זיין שטים קלינגען אין דער אייגענער ברוסט, און מיט אַמאָל שטאַרבן אָפּ אַלע פראַגן. אַזאַ פאַל האָט, צ. ב., נאָך גאָר ניט לאַנג פּאַסירט מיט טאָלסטאָיען. לאָגיש פאַרענטפערט זיין נייער גלויבן קיין איין איינציקע פראַגע ניט, וואָס ער האָט זיך פריער געשטעלט אין דער צייט פון פאַרצווייפלונג. אָבער פּסיכאָלאָגיש זיינע אַלע יענע פראַגן פאַרשוואונדן, ווי נאָר ער האָט דערשפּירט אַ פונק פון דעם געטלעכן זיין אין זיך. פאַר איינע האָט דער דאָזיקער אינטערעסאַנטער פּראָצעס אַ מיס־טישע באַדייטונג; זיי גלויבן באמת, אַז אין אַזעלכע פאַלן פאַלט פאַנאַנדער די שייד־וואַנט צווישן מענטש און גאָט. פאַר אַנדערע איז דאָס ניט מער ווי אַ ריין פּסיכאָלאָגישער פּראָצעס: אַ דמיון אין דעם מענטשן, זיין אייגענער זיך־אָפּנאַרן. אָבער איינס איז זיכער, און לויט דער רייכער דער־פאַרונג, וואָס איז געזאַמלט געוואָרן אויף דעם פעלד, מוזן אַלע צוגעבן, אַז דער מענטש, וואָס לעבט דורך דעם דאָזיקן פּראָצעס פון שטיין פּנים־אל־פּנים מיט גאָט, ווערט אינעווייניק אין גאַנצן פאַרוואַנדלט. זיין געפילס־וועלט באַקומט פּלוצלונג אַן אַנדער געשטאַלט. די חושך־וואָלקנס ווערן פאַרטריבן. אַ געפיל פון אומענדלעכן צוטרוי צו דער וועלט און דעם געט־לעכן פיר וואַקסט אויס אין דער נשמה און פון די טויזנטער שאלות, די הונגעריקע וועלף מיט די ברענענדיקע אויגן, לאַכט מען זיך אויס און זיי פאַרשווינדן פון דער נשמה. ס׳איז אַקוראַט ווי אַ קינד, פאַרוואָגלט אַליין ביי דער נאַכט אין אַ געדיכטן וואַלד, צעוואונדעט פון די דערנער, צע־שראָקן פון די געשפּענסטער וואָס ער זעט פון יעדן בוים, פון יעדן צווייג, וואָלט פּלוצלונג דערהערט די טריט און די שטים פון זיין פאָטער, דער־שפּירט ווי ער נעמט אים אויף זיינע הענט און טראָגט אים מיט זיך. ווער

הערט זיך יעמאַלט איין אין די מוסר־רייד פון דעם פּאַטער, און וואָס איז די נפקא מיניה, וואָס ס׳איז געווען — אָבי מען איז נאָענט צו דעם פּאַטערס ברוסט...

דאָס איז אויך געווויס געווען די פּסיכאָלאָגיע פון איובן. „פּריער האָב איך נאָך געהערט פון דיר, איצטער זעט דיך מיין אויג!" — און אַ סוף צו אַלע שאלות. פּאַר איובן איז דאָס פּראָבלעם פון זיין ליידן פּאַרענטפערט געווארן אויף אַ ריין־סובייקטיוון, מיסטישן אָדער פּסיכאָלאָגישן וועג.

אָבער קאָן דאָס זיין אַן ענטפער פּאַר אונדז?

געוויס, מיין איך דאָ ניט די פון אונדז, וואָס זייענען זיכער, אַז קיין גייסטיקער וועלט־פּרינציפּ איז במציאות ניטאָ, אַז אַלץ שפּילט זיך אָפּ לויט בלינדע נאַטור־קרעפטן, ד. ה. אין לעצטער ליניע, דורך אַ פּשוטן צופֿאַל. איר קאָנט ניט פּרעגן בייַ די מחנות מיקראָבן, פּאַר וואָסערע זינד מיינע זייענען זיי אָנגעפּאַלן אויף מיין קינד, וואָס זיי האָבן צו אים אָדער צו מיר געהאַט, און פּאַר וואָס זיי האָבן אים געטויט? פּאַקטן! געזעצן! אַ שטומע, טויבע, טויטע נאַטור! — פּאַר די וואָס גלויבן אַזוי, עקזיסטירט ניט די איוב־שאלה, דאַרפן זיי ניט קיין ענטפער אויף איר.

אָבער פּראַקטיש אַ סך צווישן אונדז, וועמען דער קריטישער געדאַנק פון אונדזער צייט האָט אויפגעוועקט פון דעם שווערן קאָשמאַר, וואָס האָט געדריקט אויף דעם שכל אין דער פּאַרם פון דעם גלויבן אין אַ שטומע, טויבע, טויטע נאַטור!

עס איז באַוויזן געוואָרן די מעגלעכקייט, מיט נאָך מער רעכט צו גלויבן אין אַ גייסטיקן פּרינציפּ פּאַר דעם אַלגעמיינעם וועלט־פּראָצעס, איידער אין דער טויטער מאַטעריע, און דער מעטאַפיזישער כּוח הדמיון האָט ווידער געזומען וועבן פּאַר אונדזער דור זיין געוועב פון פּאַנטאַסטישע לבנה־שטראַלן. און מיט די נייע בילדער, די נייע מעגלעכקייטן זיינען אויסגעוואָקסן אויף די אַלטע, אייביק יונגע פּראָבלעמען און צווישן זיי דער צענטראַל־פונקט פון דער איוב־טראַגעדיע: וואָס איז דער זין פון דעם מענטשלעכן ליידן?

קיינער האָט אַזוי שיין ניט אַוועקגעשטעלט דאָס פּראָבלעם, ווי דער מחבר פון איוב, אָבער קיין ענטפער דאָרויף האָט ער ניט געגעבן.

אויך די פּאַר קאַפּיטלען פון אליהוס אַרגומענטן, וואָס זיינען אַרייַנגעשטעלט געוואָרן שפּעטער, צווישן איובס רייד און גאָטס ענטפער, לאָזן אונדז אומבאַפּרידיקט, ווען אַפילו עס וואַרפן זיך דורך אין זיינע ווערטער אַ סך עכטע פּערל פון אַ טיפן, אַריגינעלן פילאָסאָפישן דענקען.

אָזוי זאָגט ער אַרויס, צ. ב., אין דער פּראָגע פון דער מענטשלעכער מאָראָל אָ טיפן און פּראָגרעסיוון געדאַנק פאַר זיין צייט, אָז די פּרומקייט איז ניט פאַר גאָט, און אָז גאָט נויטיקט זיך ניט אָפילו אין דעם צאַרטסטן האַרץ־גלויבן פון דעם מענטשן. די פּרומקייט, ד. ה. די אידעלע אַרט צו דענקען, פילן און האַנדלען, דאַרף דער מענטש פאַר זיך אַליין, פאַר זיין לעבן צווישן די מענטשן.* דאָס איז דער ערשטער שריט אויף דעם וועג פון פאָגאָדערשמידן די היסטאָרישע אידעען־פאָרבינדונגען פון מאָראָל און רעליגיע, פאַר וועלכער אויך איוב איז געבליבן שטיין.

אָייהו גיט אויך אַן אָנצוהערעניש, אויב איך האָב אים ריכטיק פאַרשטאַנען, אָז די סאָציאַלע גערעכטיקייט קאָן ניט אַריינגעפירט ווערן אין לעבן דורך תּפילות צו גאָט און דורך טענות וועגן זיין פּיר. צו וואָס שרייַען צו גאָט? לערנט זיך, ווי דאָס טוט דאָס פּי פון פּעלד און די פויגל פון הימל — ד. ה. שאָפט אייך מיט אייגענער מאַכט אייער גערעכטיקייט!**

אויך אויף דעם פּראָבלעם פון ליידן וואַרפט ער אָ סך אינטערעסאַנטע שטרייפן פון ליכט־שיין. גאַנץ אָריגינעל פאַר זיין צייט איז דער געדאַנק, אָז דורך ליידן ווערט דער עלנדער אויפמערקזאַם געמאַכט אויף זיין לאָגע און ווערט באַוואוסטזיניק אין זיין עלנד. „ער לייזט אויס", זאָגט ער וועגן גאָט, „דעם עלנדן דורך זיין עלנד, און עפנט אויף זייער אויער דורך דער באַדריקונג".*** עס קלינגט כּמעט ווי אָ טעזע פון קאַרל מאַרקס, אָז דער עלנד איז אָ רעוואָלוציאָנערער פאַקטאָר און אָז, אָ דאַנק זיין עלנד, קומט דאָס פּראָלעטאַריאַט צו זיין קלאַסן־באַוואוסטזיין.

און נאָך אָ שטעל קאָנען מיר אָנפירן דאָ, ווו ער באַרירט די פּעדאַגאָגישע, די לייטנדע מאַכט פון ליידן. „היט דיך", זאָגט ער צו איובן, „קער זיך ניט צו צו בייז, ווייל צו דעם האָסטו מער לוסט, אַיידער צום ליידן. זע, גאָט איז דערהאָבן אין זיין קראָפט, און ווער איז נאָך אַזאַ לערער ווי ער? **** אָ גוטע פּאַרציע איוב־ליידן ברעכט דעם ווילן צו בייז, ציט אַרויס פון דער נשמה אַלע אירע נידעריקע, פאַרהאַרטעוועטע, מגושמ־דיקע עלעמענטן. זי ווערט פון דעם לייטערונגס־פייער פאָגאָנדערגע־

---

* קאַפּ. ל,ח, 7—8. אם צדקת מה תתן לו, או מה מידך יקח. לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך.

** מרוב עשוקים יזעיקו, ישועו מזרוע רבים... מלפּגו מבהמות ארץ ומעוף יחכמנו; ד. ג., 9 און 11.

*** קאַפּ. ל"ו, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם.

**** ד. ג., 21—22, אָ ביסל ווייניקער קלאָר אויך אין ל"ה, 16—28.

צויגענער, גרעסער און ריינער, און קאָן אין איר אייביק וואַכן, צאַרטן ווייבירין מיטפּילן מיט אַלץ, וואָס איז גרויס און שיין אין דער וועלט.

אָבער אויך דאָ איז דאָס פֿראָבלעם פון ליידן ניט דורכגעטראַכט ביז צום סוף, ניט באַלויכטן פון אַלע זייטן.

עס קאָן ניט זיין מיין אויפגאַבע אָפּצושטעלן זיך דאָ אויף דער גרויסער און טיפּער שאלה וועגן דעם זין פון די מענטשלעכע ליידן, וואָס אויף איר, ווי איר ווייסט, האָבן גראָד די טיף־פילנדע דענקער פון אונדזער צייט — ניטצשע, טאָלסטאָי, דאָסטאָיעווסקי און אַנדערע — פאַרוועגדט אַזוי פיל גייסט־קראָפט. דעם גאַנצן אמת וועגן דעם וועל איך אייך סיי־ווי־סיי ניט אויסזאָגן, ווייל דאָס איז נאָך דערווייַלע אָ סוד און — — — הלואי ווייס איך אים, ווי איך וואָלט אים ניט באַהאַלטן פון אייך!

אָבער איין שטריך פון יענעם אמת קאָן איך דאָ, צו דעם סוף פון דער פאַרלעזונג, ניט פאַרשווייגן.

די איוב־לעגענדע, אין פּראָזע, דערציילט, אַז נאָך דעם, ווי ער האָט זיך ווידער אויסגעאיינט מיט גאָט, האָט אים דער אַלמעכטיקער אומגעקערט אַלע רייכטימער, טאָפּל, ווי ער האָט געהאַט פריער — אָקסן און שעפּסן, און זין און טעכטער — און איוב האָט נאָך געלעבט אין עושר און אין כּבוד הונדערט און פערציק יאָר. „און איוב איז געשטאָרבן אַלט און זאַט אין טעג".

ווי וואָלט געווען, ווען אייַנער זאָל צוגיין צו אים אין די טעג פון זיין צווייטן גליק און גלאַנץ און וואָלט צו אים אַזוי געזאָגט:

„איוב, געדענקסטו נאָך די צייט פון דיינע אומענדלעכע ליידן, ווען „די נאַכט", ווי דו האָסט געקלאָגט, „האָט געעגבערט אין דיין געביין", ווען „די פיילן פון דעם אַלמעכטיקן האָבן געשטעקט אין דיר און זייער ברענענדיקן גיפט האָט איינגעזויגן דיין גייסט"? וואָלסטו איצטער, אָ גליקלעכער, געווואָלט, אַז דאָס אַלץ זאָל מיט דיר ניט האָבן פאָסירט? אַז דו זאָלסט ניט האָבן געשטאָנען אויף דעם לעצטן ראַנד פון פאַרצווייפלונג, ניט האָבן אַריינגעבליקט אין דעם אמת וועגן דעם מענטשלעכן גורל, ניט האָבן דורכגעלעבט דעם דאָרשט נאָך דערקענטעניש, די בייניקשאַפט נאָכן לעבן און די בייַנקשאַפט נאָכן טויט, דעם פּראָצעסט אָנטקעגן גאָט און די ערשטע זעאונג פון אָ העכערן אידעאַל, דעם יאוש פון דעם וואַרעם און דעם געטלעכן שטאָלץ? וואָלסטו געוואָלט, דאָס זאָל אין גאַנצן זיין ניט געשען?"

וואָס וואָלס איוב אויף דאָרויף געענטפערט?

איך גלויב, ביי קיינעם פון אייך איז קיין ברעקל ספק ניט, אַז איוב וואָלט געענטפערט מיט אַ קרעפטיקן: „אָ, ניין!" „די דערינערונג פון מיינע יסורים", וואָלט ער געזאָגט, „געהערן צו דעם טייערסטן שאַץ פון מיין אייגענעם גייסטיקן אוצר. האָב איך דען יעמאָלט אַליין ניט געביינקט, אַז מיינע רייד זאָלן פאַרשריבן ווערן אויף אייביק אין אַ בוך? און אויב די דערינערונג פון יענע טעג וואָלט אויסגעלאָשן געוואָרן פון מיין זכרון, בין איך מיטן גאַנצן האַרצן אָנגעגרייט, מען זאָל מיך ווידער אַריינוואַרפן אין דעם תהום פון יענע דערהאַבענע ליידן, אין וועלכע איך זאָל לגמרי פאַרגעסן דאָס גליק, וואָס רינגלט מיך אַרום".

ליידן צו ליידן זיינען ניט גלייך. פאַראַנען ליידן, וואָס זייער אינע־ווייניקסטער תוך איז אַזוי רייך אין געדאַנקען און טיפע איבערלעבונגען, אַז דער גייסט, וואָס האָט נאָר איינמאָל איינגעזויגן זייער „ברענענדיקן" געטלעכן „גיפט", וועט די דערינערונגען וועגן זיי און אָפטמאָל אויך זיי גופא ניט וועלן אַוועקגעבן פאַר די טייערסטע און ליכטיקסטע מאָמענטן פון דעם מענטשלעכן גליק.

און אַ מענטש צו אַ מענטשן איז ניט גלייך. ס׳זיינען דאָ אַזעלכע מענטשן, ביי וועמען דער גייסט איז טעמפּ און די געטלעכע פיילן זיצן ניט אין גייסט נאָר אין זייער אונטערלייב און ער ווענדט זיך, ווי אַ וואָרעם אין שטויב, און מער גאָר נישט: זיין בליק ווערט ניט שאַרפער, זיין נשמה פֿון דעם לייטערונגס־פֿייער ניט פֿונאַנדערגעצויגענער, גרעסער און צאַר־טער, און זי גייט אַרויס פון דעם נסיון אפשר נאָך מער צונויפגעשרומפט, ווי געווען. אויף אַזעלכע מענטשן האָט מיינער אַ פריינד געזאָגט, אַז „זיי האָבן געליטן אומזיסט". דאָס הייסט: אומזיסט איז אויף זיי איבערגעפירט געוואָרן אַזאַ מאַסע פון דער קאָסטבאַרער יסורים־סובסטאַנץ.

אָבער איוב האָט געליטן ניט „אומזיסט". ניט אומזיסט פאַר זיך און ניט אומזיסט פאַר דער מענטשהייט. ניט אומזיסט פאַר זיך, ווייל דעם ברענענדן גיפט פון זיינע ליידן האָט געזויגן זיין גייסט, און ער איז אַרויס פון דעם פייער דורכגעגליט און קלאָר ווי די מאַסן זאַמד אין סאַלפּעטער, וואָס ווערן פאַרוואַנדלט אין דעם שמעלץ־אויוון אין דעם בעסטן קריסטאָל.

און ניט אומזיסט פאַר דער מענטשהייט, ווייל וואָלט איוב ניט געהאַט דורכצושטיין זיינע יסורים — אָדער וואָלט ניט געווען אַזאַ דיכטער, וואָס האָט געקאָנט אין גאַנצן דורכלעבן זיי אין זיין גייסט, וואָלט די מענטש־הייט איצטער ניט געהאַט דעם אייביק־יונגן ספר — איוב, „איינס פון די געוואַלטיקסטע ווערק אין דער וועלט־ליטעראַטור".

פֿאַרעפֿנטלעכט אין ד״ר זשיטלאָווסקיס „געזאַמלטע שריפֿטן", באַנד ו, 1912.

גאָט און די וויסנשאַפט

מיר האָבן ניט לאַנג צוריק געהאַט אין ניו־יאָרק אַ זייער חשובן גאַסט, דעם ענגלישן אַסטראָנאָם, סער אַרטור עדינגטאָן. עדינגטאָן געהערט צו די לייכטנדיקסטע שטערן פון דער ערשטער גרויס אויף דעם הימל פון דעם מאַדערנעם גענאַנק. זיין נאָמען ווערט כּמעט תּמיד דערמאָנט אינ־איינעם מיט די נעמען פון אַן אַלבערט איינשטיין, אַ פאָן־פּלאָנק, אַ דזשינס. און ווי כּמעט יעדער גרויסער געלערנטער פון אונדזער צייט, איז ער ניט נאָר אַ וויסנשאַפטסמאַן, נאָר אויך אַ טיפער דענקער, מיט אַ שאַרפן, ריין פילאָסאָפישן קאָפּ.

פּאַרן אַוועקפאָרן האָט ער געגעבן אַן אינטערוויו דעם מיטאַרבעטער פון דער היגער „טיימז", וואָלדעמאָר קעמפּפערער, וואָס האָט שוין ניט איינמאָל באַוויזן, אַז ער איז היבשלעך באַהאַוונט אין די פּראָבלעמען פון דער מאָדערנער וויסנשאַפט און דעם מאָדערנעם דענקען.

מיר ווילן דאָ ציען דעם אויפמערק אויף אַ פּאָר פון די אינטערע־סאַנטסטע און וויכטיקסטע פונקטן אין יענעם אינטערוויו.

עדינגטאָן איז אַ גאָט־גלויביקער, אָבער זיין גאָט־באַגריף איז ניט אַזאַ פּאַנטאַזיסטישער, ווי ביי איינשטיינען, וואָס האַלט, אינאיינעם מיט ספּינאָזאָן, אַז גאָט און נאַטור איז איין און דיזעלביקע זאַך, אַז די גאַנצע נאַטור איז גאָט. עדינגטאָן גיט צו, אַז גאָט קאָן באַטראַכט ווערן ווי „אַ פּערזאָן" — אַ געדאַנק, וואָס איז באמת ניט אַריגינעל: אַזאַ גאָט האָט שוין אַרומגעשפּאַצירט אין גן־עדן מיט כּמה אלפים יאָרן צוריק. דאָס איז אַ ריין־רעליגיעזער גאָט־באַגריף, וואָס קאָן, נאַטירלעך, אָנגענומען ווערן אין אַ רעליגיעזן גלויבן און וואָס דאַרף זיך פילן זייער ניט באַקוועם אין אַ בנין פון אַ ריין־פילאָסאָפישן וועלט־באַנעם. עדינגטאָנס אַריגינאַליטעט און פילאָסאָפישער שאַרפזין שפּרינגט אָבער אַרויס אין אַן אַנדער פונקט, וואָס איז אויך פאַרבונדן מיט דעמזעלבן גאָט־געדאַנק.

דער אינטערוויויער פרעגט אים, צי אָט דער גאָט, וואָס איז „אַ פּערזאָן", איז נאָר, זיין עדינגטאָנס, אַ פּראָדוקט פון מענטשלעכן מוח, אַ סובייקטיוו

געדאַנקען־קאָנסטרוקציע, אַדער ער האָט טאַקע „אַן אָביעקטיווע עקזיס־טענץ״ דרויסן פון אַ מענטשלעכן געדאַנק.

ענטפערט עדינגטאָן אַזוי:

„סובייקטיוו און אָביעקטיוו — וואָס פאַרשטייען מיר אונטער אָט די באַגריפן? דער אונטערשייד צווישן זיי איז שוין ניט אַזוי שאַרף, ווי ער איז געווען אָמאָל. יעדע טעאָריע וועגן דער וועלט איז סובייקטיוו, ווי זי זאָל זיך ניט מיען צו זיין אָביעקטיוו. ניוטאָנס געזעצן וועגן דער שווער־קראָפט האָבן געזאָלט זיין זייער אָביעקטיוו, ביז עס איז גקומען איינשטיין, און אויך זיין טעאָריע פון רעלאַטיוויטעט איז פונקט אַזוי סובייקטיוו, ווי יעדע אַנדערע פריערדיקע טעאָריע... זייער וואַרשיינלעך זיינען אַלע נאַטור־געזעצן סובייקטיוו... היינט ווי מוז שוין זיין שווער אַרויסצוזיפן די סובייקטיוויטעט, ווען מיר קומען צו די פראָבלעמען פון גאָט און פון אַ באַוואוסטזיין, וואָס דערקענט זיך אַליין!״

דאָס איז גאָר טיף און זייער שאַרפזיניק געטראַכט, הגם ניט גאַנץ שאַרף פאַרמולירט. עדינגטאָן וויל זאָגן, אַז די איינציקע „אָביעקטיווע״ וועלט, וואָס מיר קענען, איז די וועלט פון די מענטשלעכע דערקענטנישן און געדאַנקען; פון באַאַבאַכטונגען דורך מענטשלעכע חושים און באַ־טראַכטונגען פון דעם מענטשלעכן שכל. דערקענטנישן און געדאַנקען בייטן זיך אָבער אין דעם לויף פון דער מענטשלעכער אַנטוויקלונג. ביז צו קאָפערניקן איז אין דער „אָביעקטיווער״ וועלט די ערד געשטאַנען אין צענטער. זון און שטערן האָבן זיך געדרייט אַרום איר. אין די נייערע צייטן — ביז איינשטיינען — איז די ערד „אָביעקטיוו״ געוואָרן אַ פּלאַנעט, וואָס דרייט זיך אַרום דער זון. די איצטיקע אָביעקטיווע וועלט איז די איינשטיינשע, וואו די גאַנצע פראַגע: „וואָס דרייט זיך אַרום וואָס״, איז געוואָרן אַ ריין רעלאַטיוע, אויף וועלכער עס קאָן ניט געגעבן ווערן קיין אַבסאָלוטער ענטפער. און וואָס פאַר אַן „אָביעקטיווע וועלט״ די מענטש־לעכע דערקענטעניש וועט שפּעטער אַרויסברענגען, קאָנען מיר ניט ווייסן.

אין אונדזער איצטיקער „אָביעקטיווער וועלט״ קאָן דער מענטש־לעכער פּריי־פאַרשענדיקער, פּריי־דענקענדיקער גייסט צוגאָזן די עקזיס־טענץ פון אַ פערזענלעכן גאָט. אָט די עקזיסטענץ איז פונקט אַזוי סוב־יעקטיוו אָדער אָביעקטיוו, ווי די עקזיסטענץ פון די „אָביעקטיווע״ נאַטור־געזעצן, וועלכע די איינשטיינישע וויסנשאַפט האָט רעוואָלוציאָניזירט אַזוי, אַז זיי זיינען געוואָרן גאַנץ אַנדערע, אידער מיט אַ פּאָר דורות צוריק, און וועלן מסתמא ווידער איבער־געאַנדערשט ווערן אין דעם משך פון די קומענ־דיקע דורות.

יאָ, עדינגטאָן איז ניט דאָס, וואָס מען פֿלעגט אַמאָל רופֿן אַ „פֿריי־דענקער". דערפֿאַר איז ער אָבער באמת אַ פֿרייער דענקער, וואָס האָט נאָר אין זינען די אָן־פּניותדיקע אמת־זוכענישן, צו וועלכע רעזולטאַטן זי זאָל ניט פֿירן. ער לאָזט זיך אין זיין וויסנשאַפֿטלעכן פֿאָרשן ניט בינדן מיט קיין דאָגמעס, פֿילאָסאָפֿישע אָדער רעליגיעזע. די רעליגיעזע אמונות, זאָגט ער „זיינען אַ גרויסע מניעה פֿאַר דער האַרמאָניע צווישן דעם בליק פֿון דעם גלעלערנטן און דעם בליק, וואָס אַ רעליגיע דאַרף פֿאָדערן, ווי דאָס ווערט פֿון איר אָפֿט דערוואַרטעט. וואָס פֿאַר אַ קלאָפּ וואָלט דאָס געווען, ווען די סטודענטן פֿון אַן אוניווערסיטעט וואָלטן געמוזט דער־קלערן, אַז זיי גלויבן אין ניוטאָנס באַווענונגס־געזעצן און אין דער עלעק־טראָ־מאַגנעטישער טעאָריע פון די ליכט־דערשיינונגען! נישטאָ קיין „אני־מאמינס" אין דער וויסנשאַפֿט, הגם די וויסנשאַפֿט איז גאָר ניט קאָלט־בלוטיק צו אירע אייגענע גלויבונגען".

דעריבער איז עדינגטאָן אויך אַ קעגנער פֿון דעם געדאַנק, אַז די וויסנ־שאַפֿט זאָל זיך אַריינמישן אין דעם רעליגיעזן גלויבן און צווינגען איר צוצופֿאַסן זיך צו אירע רעזולטאַטן. „מען טאָר ניט אַריינצווינגען", זאָגט ער, „דעם פֿרייען פֿאָרשער־גייסט אין אַ וואָסער עס איז איינגעשטעלטן נוסח, ווי זיך אַרויסצוזאָגן". ער מיינט דערמיט, אַז די וויסנשאַפֿט האָט אירע אופֿנים, ווי אַזוי אויסצודריקן אירע געדאַנקען, און די רעליגיע — אירע. די וויסנשאַפֿט האָט צו טאָן מיט דער „געזעצנער וועלט". הינטער אָט דער „געזעצנער" וועלט, געפֿינט זיך אָבער נאָך אַ גאַנצע „אומגעזעענע" וועלט, וואָס מיט אַ טייל אירן ווערן מיר באַקאַנט פון דעם אינעווייניקסטן איינזען אין אונזער נשמה־לעבן — דער עיקר, אין דער גרויסער „מיסטעריע פון דעם באַוואוסטזיין". אָט די „אומגעזעענע" וועלט, וואָס איז פֿאַרשלאָסן פֿאַר דער וויסנשאַפֿט, בלייבט אָפֿן פֿאַר דעם פֿרייען רעליגיעזן טראַכטן און פֿאָרשן. אַריינמישן ריין־וויסנשאַפֿטלעכע אופֿנים, ווי אויסצודריקן גע־דאַנקען, אין אָט דעם באַזונדער מין טראַכטן און פֿאָרשן וואָלט געווען אַ גרויסער שטער פֿאַר זיין פֿרייען לויף.

ווי דאָס רוב נאַטור־פֿאָרשער, וואָס שטייען אויף דעם באָדן פֿון איינ־שטיינס טעאָריעס, האָט אויך עדינגטאָן אַ גאַנץ אַנדער פֿארשטעלונג וועגן דעם מהות פֿון די פֿיזיקאַלישע געזעצן, וואָס באַהערשן די נאַטור. פֿריער, פֿאַר איינשטיינען, האָט מען די נאַטור זיך פֿאָרגעשטעלט, ווי אַ מין קאָמ־פּליצירטע מאַשין, אין וועלכער אַלע טיילן, אַן שום אויסנאָם, ווערן באַ־הערשט פון דעם שטרענגסטן קאָאוזאַל־געזעץ און אַלע פּראָצעסן שפּילן זיך על פּי נויטוועדיקייט אָפּ, ווי פּועל־יוצאס פון פריערדיקע אור־

זאָכן. מען האָט געגלויבט, אַז אויך דער מענטשלעכער מאַרך מיט אַלע זיינע פונקציעס איז אַ טייל פון יענער גרויסער מאַשין־נאַטור און איז אונטער־געוואָרפן אונטער דעמזעלביקן אַלץ באַשטימענדיקן הויפט־געזעץ. אויב איינער וואָלט געקאָנט באַנעמען מיט דעם גייסטיקן אויג אַלע אורזאַכן, וואָס געווען־לטיקן אין דעם וועלט־פראָצעס, וואָלט ער, — אַזוי האָט מען גע־מיינט, — אַלע מאָל געקאָנט באַשטימען, ווי אַ וועלכער עס איז טייל פון דער וועלט וועט זיך אויפפירן צו אַ געוויסער צייט. עס איז געווען לחלוטין אויטגעשלאָסן, אַז אַ וועלכער־עס־איז וועלט־טייל — צי אין דער נאַטור, צי אין דעם מענטשלעכן מאַרך — זאָל קאָנען פּרי, פון זיך אַליין, אַנהויבן אויפפירן זיך ניט אַזוי, ווי דאָס דאָדף אויסקומען, לויט דעם געצוואונגע־נעם לויף פון אורזאַכן און ווירקונגען. אָט דער גלויבן איינעם דעטערמיניזם, אין דער אומפּרייקייט פון אַלע געשעענישן, איז נאָך מער פאַרשאַרפט געוואָרן אין דעם מאַטעריאַליזם, וואָס נעמט אָן, אַז די גאַנצע וועלט באַ־שטייט פון מאַטעריעלע אַטאָמען, וועלכע ווערן באַהערשט פון אייביקע באַוועגונגס־געזעצן, און אַז קיין אַטאָם קאָן אין קיין אָרט פון דער וועלט, אין קיין מאָמענט פון איר צייט ניט אַרויסגיין פון אונטער זייער שיטה. די מאָדערנע פיזיק האָט אָבער צעקלאַפט דעם אַטאָם אין אייגצלנע „עלעק־טראָנען", און די עלעקטראָנען גופא פירן זיך אויף אַזאַ משונהדיקן אופן, פונקט זיי וואָלטן פון זיך אַליין, פרי באַשטימען, ווי זיי זאָלן, דרויסן פון דעם אַטאָם, פאַרווירקלעכן אין דער וועלט זייער אינעווייניקסטע ענערגיע. ממילא קאָן מען קיינמאָל ניט פאָראויסזען ווי אַזוי אַן עלעקטראָן וועט זיך אויפפירן אונטער די זעלביקע געגעבענע באַדינגונגען. דאָס האָט צע־טריסלט דאָס אַלטע וועלט־בילד. דאָס באַהערשטע פון שטרענגע נאַטור־געזעצן — צעטרייסלט ביז צום פונדאָמענט. דאָס האָט אויך פאַנאַנדערגע־וואָרפן דעם סאָמע פונדאָמענט און איבערגעבויט אים אויף אַ גאַנץ אַנ־דער אופן.

די „געזעצן פון דער נאַטור" ווערן איצט באַטראַכט ווי סטאַטיסטישע געזעצן, ווי די, וועלכע די סטאַטיסטיק וועגדט אָן, ווען זי רעכנט אויס, צום ביישפיל, וויפּיל קינדער עס דארפן געבוירן ווערן אַלע יאָר ביי דעם אַדער יענעם פאָלק. די סטאַטיסטיק לאָזט אָבער אַלעמאָל צו אויסנאָמען אין דער ווירקלעכקייט. מיט דער סטאַטיסטיק ווערט געפונען דער כלל פאַר דעם דורכשניט, ניט פאַר יעדן איינצלנעם פאַל.

אויף דער פראָגע, צי גלויבט ער ניט, אַז אויך דער אַטאָם האָט אַ „פרייען ווילן", ענטפערט עדינגטאָן: „מען קאָן ניט זאָגן, אַז דער אַטאָם האָט אָן אייגענעם ווילן. אָבער עס איז דאָ אָן ענלעכקייט צווישן דעם

מאַרך און דעם אַטאָם: אין דער פֿיזישער וועלט איז ניטאָ קיין זאַך, וואָס זאָל פֿאַרבאַשטימען וואָס אַזוינס יעדע פֿון זיי וועט טאָן. און אויף דער פֿראָגע, צי האָט די אורזאַך פֿון דעם אַטאָמס באַשאַפֿן עפּעס צו טאָן מיט דער אורזאַך פֿון דעם מאַרכס באַשאַפֿן, ענטפֿער איך, אַז עס איז בכלל ניטאָ קיין „אורזאַך". וואָס איז שייך דעם מאַרך, האָב איך אַבער אַן אינעווייניקסטן איינזע אין דעם באַשאַפֿן. אָט דער איינזע שטעלט אים אַרויס ווי אַ וועלעניש, ד. ה. עפּעס אַזוינס, וואָס האָט גאָרנישט ניט צו טאָן מיט אורזאַך און וויירקונג... דער שכל האָט די מאַכט צו באַווירקן איינצלנע אַטאָם־גרופּן פון דעם מאַרך און באַזייטיקן די סטאַטיסטישע געזעצן, וואָס גילטן אין דער אַנאַרגאַנישער מאַטעריע. דער לויף פֿון דער וועלט איז ניט פֿאַרבאַשטימט דורך פֿיזיקאַלישע געזעצן, ער קאָן פֿאַרענדערט ווערן דורך ניט פֿאַראורזאַכטע מענטשלעכע ווילנס".

אָט אַזוי־אַ וועלט אין דער איצטיקער גייסטיקער וועלט אַלץ מער און מער געשטאַרקט דער גלויבן אין פֿרייהייט און אין דעם מענטשנס אויבערמאַכט איבער דער נאַטור און אַפֿילו איבער אירע „געזעצן".

גלויבן און „נוצלעכקייט"

עס איז מיר אַלעמאָל צוואוידער, ווען עס קומט אויס צו רעדן וועגן אַ רעליגיעזן גאָט־גלויבן פון אַ ריין־נוצלעכן שטאַנדפונקט; ווען דער גאָט־גלויביקער באַווייזט, וואָס פאַר אַ גליקלעכן לעבן דער מענטש האָט, ווען ער גלויבט, און וואָס פאַר רעות ער טוט אָן זיך אַליין, ווען ער איז, חלילה, אַ כופר בעיקר; אַדער ווען אַן אַטעאיסט ווערט ניט מיד צו דערקלערן, וואָס פאַר צרות און „כאַזערייען" עס קומען פאַר אויף דער וועלט, אַ דאַנק אַ רעליגיעזן גלויבן אין גאָט, און ווי אַזוי עס איז גרינגער פּטור צו ווערן פון זיי, ווען מען לייקנט לחלוטין די עקזיסטענץ פון אַ געטלעכער שאַפונגס־קראַפט.

אַ רעליגיעזער גאָט־גלויבן, אויף די העכערע שטופן פון זיין אַנטוויקלונג, האָט גאָרנישט ניט צו טאָן מיט אָט די ריין־פראַקטישע חשבונות פון אַ מענטשלעכן לעבן, אָבער — לגמרי גאָרנישט ניט!

אויב מען זאָל אַ רעליגיעזן לעבן באַטראַכטן פון אַזאַ אוטילימטאַריס־טישן שטאַנדפונקט, איז אפשר די בעסטע רעליגיע — דער פּרימיטיווער פעטישיזם פון די ווילדע שבטים. שניצט זיך אויס אַזאַ ווילדער אַדער האַלב־ווילדער מענטש אַ געטלע פון האָלץ, אַדער גיסט אים אויס פון מעטאַל, בוקט זיך צו אים, ברענגט אים קרבנות, וואָס זיינען אַ „ריח ניחוח" פאַר די געטלעכע נאַזלעכער, וועגדט זיך צו אים מיט זיינע תפילות, ער זאָל אים העלפן אין זיינע לעבנס־נויטן, און... ער העלפט! און טאַמער איז דער גאָט טויב צו זיין דינערס תפילות און קרבנות, שעמט זיך ניט דער ווילדער פעטישיסט: ער לייגט אַוועק דעם גאָט מיטן רוקן אַרויף און צימבלט אין אים אַריין, „אויף וואָס די וועלט שטייט"; אַ געטלע זאָל ניט זיין טויב! ניט זיין טויב! ניט זיין טויב! און אויב אויך דאָס העלפט ניט, וואַרפט ער אים אינגאַנצן אַוועק און מייסטערט זיך אויס אַן אַנדער פעטיש, אַ בעסערן.

פון אַן אוטילימטאַריסטישן שטאַנדפונקט, איז אויך ניט שלעכט די העכערע פאַזע פון דער רעליגיעזער אַנטוויקלונג, דער פּאָליטעאיזם, די פיל־געטעריי. דערצאַרנט מען אַמאָל אַ גאָט אַדער יענער ווערט ווילד

גלאָט אין דער וועלט אַריין און לאָזט איינעם ניט צורו, קאָן מען געפינען שוץ ביי אַן אַנדער גאָט, מען קאָן אויך אויסנוצן, צוליב דעם אייגענעם פאָראורטייל, די אינטריגעס, ליבעס, טאַיוועס און די גאַנצע „כראַניק סקאַנדאַליעז״ פון דעם פּאָליטעאיסטישן אַלימפּ.

אָלע אַזעלכע רעליגיעס, ווי אויך זייער ווייט־פאַרצווייגטע און פאַר־שפרייטע שיריים אין די העכערע רעליגיעזע לעבנס־פאָרמען און „אני־מאמינס״ ביז אויף דעם היינטיקן טאָג, זיינען געגרינדעט אויף דעם העכסט־פּראַקטישן, העכסט מקח־וממכרדיקן כלל פון „דאָ אוט דעס״: „איך גיב דיר וואָס כדי דו זאָלסט מיר וואָס געבן״.

אַ קאָלאָסאַלן רעוואָלוציאָנערן שפרונג האָט דער רעליגיעזער בא־וואוסטזיין פון דער מענטשהייט געמאַכט, ווען עס איז ביי די עלטערע יידישע נביאים אויפגעקומען די פאָרשטעלונג פון אַן איין־איינציקן גאָט, וואָס איז אַ ריינער גייסט, אַ מאָראַליש־ווירקנדיקע קראַפט, וואָס איז ניט קיין אַנדער זאָך, ווי „אמת וצדק״ — אמת און געראַכטיקייט. די שפּעטערע גרויסע נביאים אונדזערע האָבן געצויגן דערפון די ווייט־גייענדיקסטע קאָנסעקווענצן. גאָט, ווי אַ קראַפט פון אמת און געראַכטיקייט — אים קאָן מען מיט קיין זאָך ניט אונטערקויפן. פאַר זיך אַליין דאַרף ער גאָר נישט ניט: ניט קיין טעמפּלען און ניט קיין קרבנות, און אַפילו ניט קיין תּפילות. ער וויל נאָר גוטס פאַר די אַנדערע, פאַר דער וועלט און דער מענטשהייט.

קורץ און שאַרף און מאוימדיק קאָנסעקווענט האָט אָט די גאָט־פאַר־שטעלונג אַרויסגעבראַכט דער נביא מיכה המורשתי אין אַ שפרוך, וואָס איך האָב אַזוי אָפט ציטירט און וואָס פאַרדינט באמת, ער זאָל זיין אויס־געהאַקט אויף אַלע טעמפּלען פון אַלע רעליגיעזע גלויבנס: „הגיד לך, אדם, מה טוב ומה יהוה דורש ממך. כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך. „עס איז דיר, מענטש, געזאָגט געוואָרן, וואָס עס איז גוט און וואָס דיין גאָט פאַדערט פון דיר: נישט מער (כי אם) ווי טאָן גערעכט־קייט, ליב האָבן געטרייַ און צניעותדיק אַרומגיין מיט דיין גאָט״. אין וואָס עס באַשטייט אַזאַ צניעותדיקער אַרומגיין מיט גאָט, זאָגט אונדז ניט דער נביא. אָבער עס איז קלאָר, אַז דאָס מוז שטיין אין פולער האַרמאָניע מיט דעם ענטלעכן, דעם ניט־צניעותדיקן אויפפיר פון דעם מענטשן: מיט דעם שטרעבן, ליב צו האָבן גנאָד און צו פאַרווירקלעכן גערעכטיקייט, אַן אַ וועלכער עס איז פערזענלעכער פּניה, אַן אַ שום איבערטראָכט וועגן דעם אייגענעם גליק אַדער אומגליק. אָט דאָס און ניט קיין אַנדער זאָך הייסט „דינען גאָט״, לויט דעם אומגעהויער הויכן געדאַנק פון דעם נביא מיכה.

און אָט דער געדאַנק — אַזאַ ריינער פון פּערזענלעכן אוטיליטאַריזם, אַזאַ פּרעמדער דעם געווייגלעכן רעליגיעזן באַוואוסטזיין — איז פאַרט ניט געבליבן פרעמד אין די מאַסן־רעליגיעס פון דער מענטשהייט, אויך ניט אין דעם הערשנדיקן יידישן גלויבן. אויך דאָ געפינען מיר די פאַדערונג, אַז מען זאָל דינען גאָט „שלא על מנת לקבל פרס״, ניט מיט דעם באַדינג, צו באַקומען דערפאַר געצאָלט — ד. ה., מען זאָל גאָרנישט ניט דערוואַרטן פון דעם רבונו־של־עולם פאַר דער טרייקייט צו אים.

עס איז אמת, אַז די גאַנצע תורה, די יידישע, איז דורכגעדרונגען מיט אַן אוטיליטאַריסטישן גייסט. מען זאָל פאַלגן אירע געבאָטן — פאַרזיכערט זי — ווייל איר וועג איז דער וועג, וואָס גיט לעבן. „ובחרת בחיים״ — „זאָלסטו אויסקלייבן לעבן״. פאַלג דאָס און יענעם, „למען יאריכון ימיך על האדמה וכו״ (כדי דיינע יאָרן זאָלן דערלענגערט ווערן אויף דער ערד, וואָס איך גיב דיר״). אין דעם הערשנדיקן באַוואוסטזיין פון דער יידישער רעליגיע, איז די תורה — דער קוואַל פון לעבן („כי היא חיינו ואורך ימינו״, „ווייל זי איז אונדזער לעבן און די פאַרלענגערונג פון אונדזערע טעג״).

אין דעם געווייגלעכן באַוואוסטזיין ווערט דאָס פאַרשטאַנען אַזוי, אַז די געבאָטן פון דער תורה זיינען געגעבן געוואָרן צוליב דעם רבונו־של־עולם. פאַלגט מען זיי, איז ער צופרידן און שענקט לעבן און אריכת ימים. פאַלגט מען ניט און מען ווידערשפּעניקט גאָט, שטראָפט ער, ביז „אָפשניידן די טעג״ (כרת). דאָ איז ווידער דער פרימיטיווער הענדלערישער מאָטיוו פון „דאָ אוט דעס״. גאָט טוט דעם מענטשן אַ טובה, ווייל ער דערוואַרט עפּעס פאַר זיך אַליין. ער גיט לעבן, געזונט, עשירות און אריכת־ימים און ער דערוואַרט, מען זאָל צאָלן דערפאַר מיט גלויבן אין אים, דינען אים, לויבן און גרויסן זיין נאָמען. פאַלגן זיינע באַפעלן. פילצאָליק זיינען די שטעלן אין דער יידישער רעליגיעזער ליטעראַטור, וואָס זיינען דורכגעדרונגען מיט אָט דעם „דאָ אוט דעס״; „עור בעד עור״, „אַ פעל פאַר אַ פּעל״, ווי דער שטן פאַרמסרט דעם מענטשן פאַר דעם רבונו־של־עולם.

אָבער אויך אין אָט דעם געווייגלעכן רעליגיעזן באַוואוסטזיין רייסן זיך דורך איינבליקן אין די ספערעס פון אַ העכערן רעליגיעזן איינשטעל. איך לאָז דאָ דורך די קאָלאָסאַל געוואָלטיקע פאָעמע „איוב״, אין וועלכער די קריטיק פון דעם „עור בעד עור״־מאָטיוו שפּילט אַזאַ באַדייטנדיקע ראָלע — אַ מאָטיוו, אויף וועלכן איך האָב מיך ליידער ניט אָפּגעשטעלט אין מיינע פאַרעפּנטלעכטע אַרבעטן וועגן „איוב״.

איך וויל דאָ בריינגען נאָך אַ „מאמר חז״ל״, פון וועלכן עס ווערט קלאָר, אַז לויט דעם העכערן רעליגיעזן באַוואוסטזיין איז ווייניקסטנס מצד דעם

רבונו־של־עולם ניטא קיין שום שמץ פון אַ וועלכן עס איז אוטיליטאַריסטישן, הענדלערישן אינשטעל. פאַר זיך דאַרף גאָט גאָרנישט ניט.

עס איז דאָ אַ פסוק און אַ „מאמר חז"ל" אויף אים, וואָס לאָזט ניט איבער קיין ברעקל ספק דאַרין. איך האָב ניט אונטער דער האַנט די נויטיקע ספרים און ציטיר לויט דעם זכרון. אַ נביא באַקלאָגט זיך אין גאָטס נאָמען: „אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו". „מיך האָבן זיי פאַר־לאָזן און מיין תורה האָבן זיי ניט אָפגעהיט". טייטשט דאָס איינער (אין גמרא צי אין מדרש) אַזוי: „הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו". „הלואי וואָלטן זיי מיך פאַרלאָזן, אָבער מיין תורה אָפגעהיט"! לפי אָט דעם אויס־טייטש, ארט דעם אויבערשטן אַ ברעקל ניט, וואָס מען פאַרלאָזט אים, וואָס מען איז אָפילו אַן אַטעאיסטישער כופר בעיקר. וועלן וויל ער נאָר, אַז זיין תורה זאָל אָפגעהיט ווערן, וויל זי איז אַ תורת חיים", אַ לעבנס־וועג פאַר דעם מענטשן.

און שטעלט מען אָווען אָט דעם אויסטייטש אין דעם ליכט פון מיכהס אויבנגעבראַכטן „גאָטס קאַטעגאָריישן אימפּעראַטיוו" — „גערעכטיקייט טאָן און ליב האָבן גנאָד", און דאָס זאָל זיין אַלץ, וואָס גאָטס תורה וויל („כי אם!"), איז דעמאָלט טאַקע דער עיקר אָפּהיטן די תורה און ניט דעם גלויבן אין גאָט. און אויב מען זאָל דאָס נאָר פאַרבינדן מיט דעם זאָל, אַז „אוריתא וקודשא בריך הוא חד", אַז גאָט און די תורה איז איין און דיזעלביקע זאַך, ד. ה., אַז גאָט איז ניט אַ גאָט פון אמת וצדק, און אויך ניט דער סובסטאַנציאַלער מקור פון זיי, נאָר אַז גאָט איז אין עצם ניט קיין אַנדער זאַך, וי „תורה", וי אמת, וי צדק, וי חסד, וי יושר און וי נאָר וועלכע אַנדערע „ספירות" איר ווילט צוגעבן דערצו — איז שפּרינגען מיר שוין אַריין אין דעם וועלט־באַנעם פון דער קבלה, וועו אָט דער וועלט־באַנעם וועלט אָפּגערייניקט פון די נידעריקערע השגות, וואָס געפינען זיך אויך אין דער קבלה אין פול־און־פיל.

דעמאָלט באַקומט אַ גאַנץ אַנדער באַדייט די קאַבאַליסטישע מסקנא, אַז גאָט איז דער „אין סוף", די גייסטיק־מאַטעריאַלישע אומענדלעכקייט — וואָס איז דיאַלעקטיש אין דערזעלביקער צייט דער „אין", דער „גאָרנישט". דעמאָלט איז „אהבת חסד" („ליב האָבן געגנאָד") און „אהבת הבורא" („ליב האָבן גאָט" איין־און־דיזעלביקע זאַך. און דער וואָס „טוט געראַכטיקייט" דינט גאָט —ער מעג זיך אין זיינע געדאַנקען זיין אַ פאַנאַטישער אַטעאיסט, וואָס לייקנט בכלל די מציאות פון אַ גאָט אין דער וועלט. וויל „הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו"...

איך בין דאָ ניט אויסן צו געבן אַ שטיקל חקירה, וואָס זאָל מסביר זיין דעם ענין גאָט, ווייל אסור אויב איך האָב אַפילו די קלענסטע השגה וועגן אָט דעם ענין („אם ידעתיו הייתיו״...) איך האָב געוואָלט נאָר מיט אַ פּאָר טראָפנס פון דעם יידישן געדאַנקען־ים באַווייזן, אַז אויך אין דעם יידישן רעליגיעזן באַוואוסטזיין שלאָגן זיך דורך שטראָמען, וואָס שטרעבן צו באַפרייען דעם רעליגיעזן גלויבן פון יעדן ארט נוצלעכקייט־געדאַנק, הגם זיי זיינען פאַרמישט מיט שטראָמען פון אַ גאַנץ אַנדער ארט.

נאָך אַ ווייטערן שריט אין אָט דעם ריין־רעליגיעזן געדאַנקען־גאַנג האָט געמאַכט דער „אַפּיקורס״ ספּינאָזאַ, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט, ווי דאָס העכסטע גוט פאַר דעם מענטשן, דעם „אמאָר דעאי אינטעלעקטואַלים״, „די שכלדיקע ליבע צו גאָט״. וואָלט ספּינאָזאַ געוואָלט בלשון מיכה, וואָלט ער געקאָנט זאָגן: „הוגד לך אדם מה טוב ומה השכל דורש ממך, כי אם אהבת ד׳ השכליית״. (אויב דאָס איז קאָרעקטע העברעאיש. אַ־ניט, נעמט ניט פאַר אומגוט און מאַכט דאָס בעסער.)

און נאָך אַ גוואָלטיקן שריט אין דערזעלביקער ריכטונג האָט געמאַכט דער נאָך גרעסערער „אַפּיקורס״ — און נאָך אַן אַטעאיסט דערצו — קאַרל מאַרקס. דורכגעפירט האָט ער דאָס ניט אין זיין וועלט־אַנשויאונג, נאָר אין זיין לעבנס־באַנעם, גראָד דאָרטן, וואו ער רעדט, אַז אין דער „ממשלה פון פרייהייט״ דאַרף זיך אויסלעבן יענע „קראַפט״ און איז לגמרי פריי פון וועלכער עס איז אוטיליטאַריסטישע חשבונות וועגן חיצוניותדיקן נוצן.

נאָר — די טעמע: „ספּינאָזאַ און מאַרקס, וויי יידיש־רעליגיעזע דענקער״, איז אַ צו־קאָלאָסאַלע, מיר זאָלן דאָ קאָנען רעדן וועגן איר. איך דערמאָן דאָס דאָ נאָר, כדי צו דערקלערן, פאַרוואָס עס איז מיר צוואוויידער צו רעדן וועגן רעליגיע פון אַן אוטיליטאַריסטישן שטאַנדפונקט און זאָל זיין אַפילו אין פאַרבינדונג מיט דער זאַרג פאַר „טובת הכלל״. דאָס איז דערפאַר, וואָס אויך מיין רעליגיעזער באַוואוסטזיין באַוועגט זיך אין דער־זעלביקער ליניע, וואָס האָט זיך אַנגעהויבן מיט אליהו הנביא און איז דורכגעגאַנגען די עטאַפּן פון אַ מיכה, פון דער קבלה, פון אַ ספּינאָזאַ און פון אַ קאַרל מאַרקס. קורץ געזאָגט: עס איז מיין טיפסטער גלויבן, אַז דער גלויבן אין גאָט איז פאַר דעם מענטשן די „אומנוצלעכסטע״ זאַך אין דער וועלט; די „אומנוצלעכסטע״ און אין דערזעלביקער צייט — די העכסטע.

ליידער קאָן אַזאַ רעליגיע לעבן נאָר אין קאַרל מאַרקסעס „ממשלה פון פרייהייט״, וואו „די באַשאַפערישע קראַפט טראָגט איר ציל אין זיך גופא״. די געווינלעכע רעליגיע לעבט אָבער אויך אין דער „ממשלה פון נויטוועניקייט״, וואָס איז, לויט מאַרקס, דער באַזיס פאַר דער ממשלה

פון פרייהייט. אין דעם „באזיס" האט מען אבער צו טאן מיט די פראגן פון דעם „חיצוניותדיקן נוצן", ווי מארקס דריקט זיך אויס. מוז מען זיך גראד אין דער איצטיקער צייט, ווען דער אויפבוי פון דעם באזיס ווערט אזוי שארף אוועקגעשטעלט אויף דעם סדר־היום — מוז מען, זאג איך, אויך זיך רעכענען מיט דער אוטיליטארישטישער ראלע פון א רעליגיעזן גאט־גלויבן, פון זיין נוצלעכקייט אדער שעדלעכקייט פאר דעם אויפבוי פון דעם „באזיס".

ניט קיין גרינגער חשבון, אבער ער וועט מוזן געמאכט ווערן.

רעליגיעזע בענקשאפטן

מיט אַ יאָר צוואַנציק צוריק האָט די יידישע ראַדיקאַלע יוגנט אין מזרח־אייראָפּע איבערגעלעבט אַ אינטערעסאַנטן פסיכישן צושטאַנד. ס׳האָט זיך ביי איר דערוועקט אַ שטאַרקע בענקשאַפט נאָך אַ רעליגיעזן לעבן און דוקא אין די אַלטע פאָרמען פון דעם יידישן גלויבן.

אין דער יידישער ליטעראַטור פון יענער צייט זיינען פאַרבליבן אַ פּאָר קינסטלעריש אָפּשפּיגלונגען פון יענער רעליגיעזער בענקשאַפט און אויך אייניקע טעאָרעטישע באַלויכטונגען פון דעם ענין. גאַנץ אויפֿ־געקלערט איז אָבער אָט דער אַזוי אינטערעסאַנטער פּעריאָד נאָך עד היום ניט. זיכער איז, אַז פון אַלע דעמאַלטיקע בענקשאַפטן, שטימונגען און שטרעמונגען האָט זיך, בפּועל, גאָר ניט אויסגעלאָזן. די גאַנצע באַוועגונג האָט זיך ווי אין זאָמד פאַרלאָפן.

מיר דוכט, שולדיק אין דעם איז געווען דער פאַקט, וואָס די דעמאַל־טיקע רעליגיעזע בענקשאַפט האָט זיך צו ענג אָנגעשלאָסן ניט נאָר אין די פאָרמען פון דעם אַלט־יידישן לעבן, מיט אַלע זיינע וויכטיקסטע דינים און מנהגים, נאָר אויך אַן דעם אַלטן איבערנאַטירלעכן גלויבן. עס איז אָבער פאָר אַ פריי־דענקענדיקן מענטשן „שווער צו זיין אַ ייד". אוממעגלעך צו נעמען אויף זיך דעם האַרטן יאָך פון פרומע געבאָטן, וואָס קאָנען זיך בשום אופן ניט פאַרענטפערן פאָר דעם פרייען קריטישן געדאַנק. און מחמת דעם איז פון דעם גאַנצן דעמאַלטיקן נשמה־אויפרודער איבערגעבליבן נאָר אַ פּאָר פרום־געווארענע יחידים און איינצלנע אומבאַדייטנדיקע גרופּעס, ווי ד״ר נ. בירנבוים און זיינע זין, ווי ד״ר מאַרטין בובער מיט זיינע „נעאָ חאַסידישע" חסידים.

איצט מערקט זיך ווידער אין דעם יידישן פראָגרעסיוון לאַגער דער אויפקום פון אַ נייער רעליגיעזער בענקשאַפט, און עס וואַלט געווען אַ גרויסער שאָד, ווען אויך זי זאָל זיך פאַרלויפן אין ערנסטע ממשותדיקע רעזולטאַטן אָדער זיך ענדיקן נאָר מיט דעם, וואָס זי וועט צופירן צו דער אַלטער יידישקייט נאָך אַ פּאָר יונגע פרישע כוחות, וועלכע וועלן איר העלפן פאַרשטאַרקן אירע פאָזיציעס. דער עיקר וואַלט געווען אַ גרויסער שאָד,

וועו ביי דאס רוב פריידענקער זאל די רעליגיעזע בענקשאפט ווידער דער־שטיקט ווערן אויס מורא... פאר רעליגיע.

אט די מורא איז לגמרי אומבאַרעכטיקט. זי נעמט זיך דערפון, וואס מען איז איינגעגלויבט, אז א רעליגיעזער לעבן אין אוממעגלעך אן א גלויבן אין אן איבערנאטירלעכער וועלט, אן א גלויבן אין אן איבערנאטירלעכן גאט, וואס אנטפלעקט זיך פאר וועמען עס איז און שרייבט איינעם פאר, ווי אזוי מ׳זאל אים דינען און געפינען חן אין זיינע אויגן.

אין דער אמתן איז אזא געדאנק ניט מער, ווי א „היסטארישע אידייענ־פארבינדונג", אויסגעוואקסן פונעם פאקט, וואס אלע ביזהערריקע רעלי־גיעס זיינען ענג צונויפגעפלאכטן מיט א וועלכן עס איז איבערנאטירלעכן עלעמענט. אין דער אמתן אבער געפינען מיר אין יעדער רעליגיע א סך עלעמענטן, ריין מענטשלעכע, וואס קאנען בלייבן באשטיין אפילו דעמאלט, וועו דער פרייער געדאנק זאל האבן אינגאנצן אויסגעברענט פון זיי אלע שפורן פון א יענער וועלט און פון אן איבערנאטירלעכן גלויבן.

געוויס שפילן ביידע עלעמענטן זייער ראלע אין אויפגעוואכטער רעלי־גיעזער בענקשאפט. ביי איינעם איז דאס מער א בענקשאפט נאך אן איבער־נאטירלעכן גלויבן, מיט א גוטן און גערעכטן גאט, וואס אנטפלעקט דעם מענטשן דעם ריכטיקן „דרך החיים". ביי אנדערע אבער איז דאס מער א בענקשאפט נאך א רעליגיעזן לעבן, נאך געוויסע פארמען, צערעמאניעס און סימבאלישע האנדלונגען, וואס אין זיי קאנען זיך אויף דער וועלט אויסלעבן די רעליגיעזע געפילן פון הייליקייט און נשמה־ריינקייט, אן א וועלכן עס איז איבערטראכט, צי יענע געפילן האבן א וואסער עס איז שייכות צו אן איבערנאטירלעכן גאט און צו אן אייביקן לעבן נאכן טויט.

מיר דוכט אבער, אז די בענקשאפט נאך א די־וועלטלעכן רעליגיעזן לעבן מוז שפילן א גרעסערע ראלע, אידער די בענקשאפט נאך א יענע־וועלטלעכן רעליגיעזן גלויבן. און דאס איז מחמת דעם פשוטן טעם, וואס צו א רעליגיעזן לעבן ציען זיך העו־צער אי פון גלויביקע, אי פון אזעלכע מענטשן, וואס האבן ניט קיין באדערפעניש צו זוכן אן אנדער וועלט הינ־טער די גרענעצן פון דער וועלט, וואס מיר נעמען אויף מיט אונדזערע חושים, מיט דער וויסנשאפטלעכער פארשונג און מיט דעם פרייען קלארן, פילאסאפישן באטראכט.

רעליגיעז אויסלעבן זיך אין געפילן פון הייליקייט און נשמהדיקייט קאנען אפילו די עקסטרעמסטע מאטעריאליסטן און די קאנסעקווענטסטע אטעאיסטן.

ווי אָפט הערט מען אין די ראַדיקאַלסטע קרייזן דעם אויסדרוק „הייליק״ ריכטיק אָנגעווענדט אויף געוויסע גרויסע מענטשן, אויף געוויסע צילן, אויף אַ געוויסן אַרט לעבן. כדאי צו ברענגען נאָר איין ביישפּיל: — קראַפּאָטקינס מהות מענטש, זיין לעבן און ליידן אין די תפיסות, די אידעאַלן, צו וועלכע ער האָט געשטרעבט, קאָנען בלי ספק באַצייכנט ווערן — און זיינען אויך אָפט באַצייכנט געאָרן — מיט דעם נאָמען „הייליק״. און יעדן ראַדיקאַל־דענקענדיקן און פילנדיקן מענטשן קומט זיכער אויס ווען עס איז אַליין דורכצולעבן און דורכצופילן מאָמענטן פון הייליקייט, און צו נעמען אַן אָנטייל אין האַנדלונגען, וואָס זיינען דורכגעדרונגען מיט הייליקייטס־שטימונגען, און מוזן ריין אָביעקטיוו אָנגערופן ווערן ניט אַנדערש, ווי רעליגיעזע צערעמאָניעס.

באַטראַכט אַ לויה פון אַ גרויסן רעוואָלוציאָנער, אָדער אַן עפנטלעכן טוער, אָדער אַ גייסטיקן קעמפער, וואָס האָט זיין לעבן „מקדיש״ געווען פאַר אַ „גרויסער״ און „הייליקער״ זאַך: לאָמיר זאָגן אַ קראַפּאָטקין אָדער אַ לענין. באַטראַכט די פּנימער, די דעלעגאַציעס מיט די לאָרבער־קראַנצן, האָרכט זיך איין אין די רעדעס, לעבט זיך אַריין אין יענער גאַנץ באַזונ־דערער, גאַנץ אייגנאַרטיקער, גאַנץ ספּעציעלער פּסיכישער שטימונג, וואָס הויערט איבער דעם גאַנצן עולם: ווי ווילט איר די שטימונג אָנרופן אַנדערש, איידער די שטימונג פון קדושה, פון „יראת הרוממות״?

אין פלוג: וואָס איז דאָ דער מער מיט די ניכטערע מאַטעריאַליסטן? צו וועמען רעדן זיי, ווען זיי זאָגן: „דיין לעבן וועט אונדז לייכטן, ווי אַ פירנדיקער שטערן אין וועג״? צו וועמען שווערן זיי, ווען זיי שווערן, צו בלייבן טריי זיינע לערן און צו גיין אין זיינע וועגן?

לאָמיר דאָ רעדן אכזריותדיק: פון אַ ריין שכלדיק־מאַטעריאַליסטישן שטאַנדפּונקט איז די גאַנצע צערעמאָניע אַן עבודה־זרה דינסט, וואו די ראָלע פון דער עבודה־זרה, פון דעם פּרימיטיוון פעטיש, שפּילן עטלעכע צענדליק פונט צעפוילטע אָדער איינבאַלזאַמירטע נבלה־פלייש. וואָלט ניט בעסער געווען אַוועקצואוואַרפֿן זיי פֿאַר די הינט, איידער אַרומבויען אַרום זייער קבר אַ טעמפּל, א מין בית־המקדש?

ס׳איז אָבער גענוג אַרויפצולאָזן אַזעלכע רייד אויפן זין, כדי תיכף צו דערשפּירן דעם שטאָך אין האַרצן, די גאַנצע מאוימדיקע אומווירדיקע טומאה, וואָס ליגט אין זיי. דער שטאָך אין האַרצן קומט דערפון, וואָס אין אַזעלכע רייד אָדער געדאַנקען ווערט „פאַרשוועכט״, ווערט „געלעסטערט״ אַ געפיל פון קדושה. און דער מאַטעריאַליסטישער קלאָרער שכל, אויב ער איז נאָר ניט קיין טיפּוש, וועט זיך היטן אַרויסצוטרעטן מיט זיין מאַטע־

ריאליסטישן „ריינעם אמת". אויב ער איז ניט קיין שוטה מוחלט, וועט דער דאזיקער שכל איינזען, אז דאָ מוז ער בויגן זיין מעפיסטאפעלישן קאָפּ פאר עפעס אזוינס, וואס איז העכער פאר אים, וויכטיקער פאר דעם מענטשן אוז טייערער דעם מענטשן איידער ער; און אויב דער דאזיקער שכל האט נאר אַ לעק מוח אין זיך, וועט ער זיך אליין פריידיק אריינווארפן אין יענער שטימונג פון קדושה, כדי מיט דעם ליכט פון זיינע געדאנקען דורכצולייכטן די צילן און דעם מהות פון דער הייליקייט, און כדי אין דעם פייער פון דער הייליקייט אויסצולייטערן און הייליק צו מאכן זיינע אייגענע געדאנקען. דער שכל וועט דאָ דורך־און־דורך רעליגיעז.

און ניט נאר שטימונגען פון הייליקן טרויער לעבן איבער ראדיקאלע אטעאיסטן און מאטעריאליסטן, אויך די געפילן פון הייליקער פרייד, פון הייליקער יום־טובדיקייט, שבת־קודשדיקייט זיינען ניט פרעמד דער ברוסט פון די ראדיקאלסטע פריידענקער, אויב זייערע נשמות זיינען נאר ניט „קדושה־בלינד", ווי עס זיינען דאָ פאַרבנבלינדע אויגן. די הייליקע יום־טוב־געפילן, מיט די פאסיקע צערעמאניעס און פרייד־קלאנגען, מיט זייער ריין־רעליגיעזן טעמבר, קאן מען באמערקן, לאז זיין, אין די יובל־ימים־טובים פון אַ וועלכער עס איז ראדיקאלער באוועגונג.

אט די אלע רעליגיעזע שטימונגען ריסן זיך אריין אין דעם וואכע־דיקן לעבן ספארדיש, על־פי מקרה. מאמענטנווייז באשיינען זיי די טאג־טעגלעכע גרויקייט פון דעם געווײנלעכן לעבן. אין דער רעליגיעזער בענק־שאפט אבער טרעט ארויס דער פארלאנג נאך געזעגלטע, סיסטעמאטישע רעליגיעזע איבערלעבונגען, וואס זאלן פארנעמען אַ שטענדיקן פלאץ אין לעבן ניט נאר פון יעדן יחיד, נאר פון אַ גאנצן כלל.

עס געהערט צו דעם תוך פון אַ רעליגיעזן לעבן צו זיין „קירכלעך", „סינאגאגאל", „טעמפלהאפט". מענטשן, וואס האבן בשותפות אַ גרויסן גלויבן, אַ גרויסן „הייליקטום" — אן איבערוועלטלעכן, אדער וועלטלעכן — ווילן זיין פארבונדן אין איין „קהלה". צונויפקומען זיך אין איין „הייליקן" ארט אין באשטימטע צייטן, אראפטרייסלען פון זיך דעם גרויען שטויב פון דער וואכעדיקייט, אויסהערן אן אויפמונטערנד וואָרט, וואס זאל זיי קלארער מאכן און פארטיפן די יסודות פון זייער גלויבן, האפן און שטרעבן, פארשטארקן זייער צוטרוי צו דער צוקונפט, צוגעבן זיי חשק און מוט אליין עפעס אויפצוטאן, כדי זייערע העכסטע אידעאלן זאלן וועלן אַ ווירק־לעכקייט.

עס וויסט זיך, אז מיין יום־טוב זאל זיין ניט נאר פאר מיר אַ יום־טוב (און נאר מיין ווייב און קינד), בעת אין דעם ארום הערשט דער וואכע־

דיקער הו־הא. נאָר עס זאָל זיין אויך אַ יום־טוב פאַר אַלעמען, פאַר דער גאַנצער וועלט, לפּחות פאַר דער וועלט און דעם לעבן פון די, וואָס טיילן מיט מיר דעמזעלביקן גלויבן, דיזעלביקע האָפענונגען און אידעאַלן, דיזעל־ביקע הייליקטימער.

פון די פאַר קאָנקרעטע ביישפילן, וואָס מיר האָבן געבראַכט, און די פאַר איינצלשטריכן, וואָס מיר האָבן אָנגעמערקט, קאָן, רעכן איך, ווערן קלאָר, אַז אַ סיסטעמאַטיש־ארגאַניזירטער רעליגיעזער לעבן לאָזט זיך דענקען אויך אָן אַ וועלכן עס איז גלויבן אין אַ וואָסער עס איז איבער־נאַטירלעכער וועלט, און אַז אַ גאָר גרויסער טייל פרייִדענקער, געבענטשט אָדער געשטראָפט מיט אַזאַ רעליגיעזער בענקשאָפט, קאָן אויסלעבן די דאָזיקע פסיכישע באַדערפעניש אין פאַרמען, וואָס לייגן ניט אַרויף קיין ברעקל צוואָנג אויף זייער אָבסאָלוט פרייען קריטישן דענקען.

עס איז גאָר ניט געווען קיין משוגעת מצד די ערשטע סען־סימא־ניסטישע סאָציאָליסטן, וועו זיי האָבן געפרואווט ארגאַניזירן זייער סאָ־ציאָליסטישן לעבן אויף די יסודות פון אַ רעליגיעזער קהלה. און ס׳איז אויך געווען אַ ריכטיקער אינסטינקט, וואָס האָט געטריבן איינעם פון די פרייסטע דענקער אין דעם ניינצענטן יאָרהונדערט, אָגיוסט קאָנט — אויס־צוגעבן אַזוי פיל גייסטיקע ענערגיע אויף דער אויסאַרבעטונג פון אַ נייער פרייִדענקערישער רעליגיע, דער „רעליגיע פון דער מענטשהייט״.

ס׳איז אָבער זייער אַ שווערער ענין אויסצוגעפינען נייע פאָסיקע פאַר־מען, אין וועלכע עס זאָל זיך קאָנען אויסלעבן די פריי־דענקערישע רעלי־גיעזיטעט. אַ סך גרינגער איז עס — נעמען די אַלטע פאַרמען פון אַ וועלכער עס איז אינגעשטעלטער רעליגיע, אָפּרייניקן זיי פון אַלע איבער־נאַטירלעכע געדאַנקען און פאַראַלטעטע גלויבונגען, אַרויסהויבן אין זיי יענע אייביק־מענטשלעכע שטרעבונגען און האָפענונגען, וואָס גייען ניט להיפוך צו אַ פרייען מענטשלעכן שכל, און נאָך פאַרביקער און ליכטיקער מאָכן אין זיי יענע הייליקייטס־מאָמענטן, וואָס ריידן צו יעדער אידעאַלער מענטשלעכער נשמה.

אָט אויף דעם וועג גייען איצטער מאַסן פון סאָציאָליסטישע אַרבעטער און אינטעליגענטן אין דייטשלאַנד און שווייצאַריע. זיי פאַסן־צו די פאַר־מען פון דער קריסטלעכער רעליגיעזיטעט צו דעם סאָציאָליסטישן אידעאַל און צו דעם מאָדערנעם וועלט־באַגעם. און עס איז פאַר מיר קיין ברעקל ספק ניט, אַז די רעליגיעזע בענקשאָפט, וואָס הויבט זיך אָן צו באַמערקן אויך אין אונדזערע פריי־דענקערישע קרייזן, וועט סוף־כּל־סוף מוזן אַרויס־גיין אויף דעמזעלביקן וועג. נאָר אָנשטאָט די פאַרמען פון דער קריסט־

לעכער קירכלעכקייט, וואס זיינען לגמרי פרעמד דער יידישער נשמה, וועלן מוזן געזומען ווערן די פארמען פון דעם אלט־יידישן רעליגיעזן לעבן, וואס האבן אין זיך אזוי פיל מענטשלעך־רעליגיעזע גלויבונגען און האפע־נונגען, אזוי פיל פאעטישע און „כשר"־נאציאנאלע עלעמענטן.

נאר ווען די איצטיקע רעליגיעזע שטימונג וועט זיך ארויפשלאגן אויף אזא וועג — אויף א וועג פון אייגענע יידישע פריי־רעליגיעזע קהילות — קאן זי ארויסברענגען גאנץ ממשותדיקע רעזולטאטן אין אונדזער לעבן. אויב ניט, הויערט אויך איבער איר די ספנה, זי זאל ווידער פארשאטן ווערן מיט דעם גרויען שטויב פון דער טאג־טעגלעכקייט און אינגאנצן דער־שטיקט און דערוואלגן ווערן אונטער אים.

אינדיווידועלע מאָראַל און סאָציאַלע עטיק

מיט אַ צייט צוריק האָבן זיך אין אונדזער ליטעראַראַטור גענומען באַווייזן אַרטיקלען און אַפילו בראָשורן, וואָס האָבן געפאָדערט, אַז די סאָציאַליסטישע באַוועגונגען זאָלן זיך גרינדן אויף די פּרינציפּן פון דער אַלגעמיין־מענטשלעכער מאָראַל.

דאָס רוב מחברים האָבן געהערט אָדער געהערן נאָך עד היום צו יענער אַלט־מאַרקסיסטישער ריכטונג, וואָס האָט זיך אידעאָלאָגיש אָריענ־טירט אויף דעם „מאַניפעסט פון דער מאַרקסיסטישער פּאַרטיי" פון קאַרל מאַרקס און פרידריך ענגעלס, פון דעם יאָר 1847. אין יענער ערשטער פֿאָרמולירונג פֿון דעם היסטאָריאָזאָפֿישן מאַרקסיזם איז די גאַנצע אַל־געמיין־מענטשלעכע מאָראַל אין אַלע אירע פֿאַרצווייגונגען און ריכ־־טונגען באַטראַכט געוואָרן, ווי אַ ריין היסטאָרישער פּראָדוקט פון דעם קלאַסן־קאַמף, וואָס באַהערשט די געשיכטלעכע אַנטוויקלונג, ביז זי, אָט די געשיכטלעכע אַנטוויקלונג, וועט אַרויסברענגען אַ געזעלשאַפט אָן קלאַסן און אָן שום קלאַסן־קאַמף. מיט דעם פאַרשווינדן פון דעם קלאַסן־קאַמף וועט אויך לגמרי פאַרשווינדן די אַלגעמיין־מענטשלעכע מאָראַל, וואָס איז נאָר איינע פון זיינע אידעאָלאָגישע אָפּשפּיגלונגען.

אויך די רוסישע אַזוי־אָנגערופענע ניהיליסטן פון די זעכציקער יאָרן, מיט דעם באַרימטן טשערנישעווסקין בראש, האָבן געלייקנט דעם זעלבסט־שטענדיקן אייביק־מענטשלעכן באַדייט פון יענעם גייסטיקן קולטור־צווייג, וועלכן מיר רופן: „דאָס מענטשלעכע מאָראַלישע באַוואוסטזיין". עס האָט אים אויך געלייקנט מאַקס שטירנער נאָך פֿאַר דעם „מאַניפֿעסט" פֿון מאַרקס און ענגעלס. אַזאַ אָפּלייקענונג פֿון דער מאָראַל האָט אַמאָל געהערט צו יענע „היסטאָרישע אידעען־פאַרבינדונגען", מיט וועלכע עס איז געווען אָנגעזאַפּט דער ראַדיקאַלער געדאַנק פון דעם ניינצנטן יאָרהונדערט. מיט דעם טריאומף פון דעם מאַרקסיזם אין דער סאָציאַליסטישער געדאַנקען־וועלט, האָט אָט די „היסטאָרישע אידעען־פאַרבינדונג" באַקומען אַן ענגערן באַדייט: די אָפּלייקענונג פון דער מאָראַל איז באַטראַכט געוואָרן, ווי אַן אידעע, וואָס איז אינעוויניק, לאָגיש נויטווענדיק פאַרבונדן מיט דעם מאַרקסיזם גופא.

אין דער אמתן אָבער איז די פאַרבינדונג פון די אידעען „מאַרקסיזם" און „אָפּלייקענונג פון דער מאָראַל" געווען ניט קיין לאָגיש נויטווענדיקע פאַרבינדונג, נאָר אַ „היסטאָרישע". פאַרבונדן זיינען אָט די צוויי אידעען געווען נאָר מיט יענער ריכטונג, וועלכע איך האָב אויבן אַ נאָמען געגעבן די אַלט־מאַרקסיסטישע, די ריכטונג פון דעם „מאַניפעסט".

אין זיין „קאַפּיטאַל" — אַרויס 1867 — האָט מאַרקס שאַרף געביטן זיין שטעלונג צו דעם פּראָבלעם פון דער אַלגעמיין־מענטשלעכער מאָראַל און האָט אָנערקענט איר אייביק־מענטשלעכן מהות, ווי פאַרשיידן איר אינ־האַלט זאָלט זיך ניט בייטן אין דער געשיכטלעכער אַנטוויקלונג. אין מיין אַרבעט: „דער סאָציאַליזם און די מאָראַל" קאָן דער לייענער געפינען די באַווייזן פאַר אָט דער געענדערטער שטעלונג אין מאַרקסעס הויפּט־ווערק (זע די ציטירטע שריפט, זז' 99—119).

דאָס רוב מאַרקסיסטישע טעאָרעטיקער און פּובליציסטן, דער עיקר ביי אונדז, יידן, זיינען אָבער ביז טיף אין אונדזער צייט געבליבן שטעקן אין די, אַזוי צו זאָגן, קינדער־שיכלעך פון דעם מאַרקסיסטישן געדאַנק.

אָט פאַרוואָס עס האָט מיך אַזוי געפרייט צו לייענען אַרטיקלען — דער עיקר פון מאַרקסיסטיש־איינגעשטעלטע שריפטשטעלער און פּובליציסטן, וואָס האָבן זיך גענומען אַזוי הייס איינשטעלן פאַר דער פריער אַזוי שטאַרק באַעוולעטער מענטשלעכער מאָראַל. דאָס האָט אין מיר געוועקט די האָפע־נונג אויף דער געבורט פון אַ באמת עטישן סאָציאַליזם, וואָס מוז זיין ווי אַ דערגאַנצונג צו דעם קריטיש־רעווידירטן וויסנשאַפטלעכן סאָציאַליזם און מוז גיין מיט אים האַנט אין האַנט.

איך זאָג: „קריטיש־רעווידירטן וויסנשאַפטלעכן סאָציאַליזם", ווייל מען קאָן זיך דאָך ניט פאָרשטעלן, אַז אַ געשיכט־פילאָסאָפישער סיסטעם, וואָס איז אין זיינע יסודות אויסגעאַרבעט געוואָרן אין די פערציקער יאָרן פון דעם פאָריקן יאָרהונדערט זאָל זיך אין די פערציקער יאָרן פון אונדזער יאָרהונדערט ניט נויטיקן אין אַ גרינדלעכן קריטישן איבערקוק פון אַלע זיינע עלעמענטן. וויסנשאַפטלעכע טעאָריעס זיינען ניט קיין תורות, וואָס ווערן געגעבן אויף דעם באַרג סיני. און אויך יענע תורות ווערן דאָך קריטיש איבערגעקוקט.

נאָר — לאָמיר זיך אומקערן צו אונדזער איצטיקן ענין.

ווי זייער עס האָט מיך געפרייט דער נייער הייס־מאָראַלישער איינ־שטעל אין דער סאָציאַליסטישער געדאַנקען־וועלט, האָב איך אָבער באַלד געמוזט איינזען, אַז די מחברים האָבן אין זינען נאָר די אינדיווידועלע מאָראַל און ניט די סאָציאַלע, וועלכע איך האָב אין דער אויבן־דערמאָנטער

שריפט אָנגעצייכנט מיט דעם נאָמען „סאָציאַלע עטיק", כדי זי שאָרף אָפשיידן פון דער אינדיווידועלער מאָראַל.

די אינדיווידועלע מאָראַל און די סאָציאַלע עטיק זיינען צוויי באַזונדערע צווייגן פון דעם צווייג־רייכן „עץ הדעת טוב ורע" — דעם בוים פון דער ווייסנשאַפט וועגן „גוט" און „שלעכט", וואָס איז דער מאָראַלישער באַוואוסטזיין פון דער מענטשהייט.

איך האָב אַלעמאָל געוואוסט, אַז אַט די צוויי פאַרשיידענע צווייגן נויטיקן זיך איינע אין דעם אַנדערן און אַז, ווען מען לאָזט אַרויס פון אויג איין צווייג פון זיי, ברענגט דאָס גאָר אַ גרויסן שאָדן דעם גאַנצן מאָראַלישן באַוואוסטזיין, און עס ליידט אָפט די מענטשהייט זייער שטאַרק פון אַזאַ אַרויסלאָז פון אויג.

איך האָב אויך געוואוסט אַז דאָס זיינען צוויי פאַרשיידענע צווייגן; האָב אָבער נאָך אין ערגעץ ניט געפֿרואווט זיך אַליין קלאָר מאַכן, אין וואָס די פאַרשיידנקייט באַשטייט.

איך וויל דאָס איצטער פרואוון טאָן.

אין וואָס באַשטייט די אינדיווידועלע מאָראַל? ווען מען זאָל לאָזן פֿאַרבייגיין פֿאַר דעם גייסטיקן אויג אַלע פֿאַרשיידענע „גוט־טואונגען" („מדות טובות") און „שלעכט־טואונגען", אַלע פֿאַרשיידענע ריין מאָראַלישע „מצוות" און ריין־מאָראַלישע „עבירות", ווי צ. ב. ניט גנבענען, ניט לייגן, ניט אָנוועגדן קיין געוואַלט, הייליק האַלטן אַ מענטשלעך לעבן א. אַז. וו. קאָן מען אויסגעפינען, אַז זיי אַלע לאָזן זיך צוריקפירן צו אייניקע וויכטיקסטע גרונט־פרינציפן, וועלכע די מאָראַלישע דענקער האָבן שוין פון לאַנג אָן פאַרמולירט און היפש באַווייזן.

מיר ברענגען נאָר אייניקע פון זיי: אין דער ערשטער ליניע גייט דאָ דער אַלט־יידישער „ואהבת לרעך כמוך" — האָב ליב דעם אַנדערן ווי זיך אַליין, — אַ פרינציפ וועלכן ישו דער נוצרי האָט פאַרגוזמאט ביז צו דער מדרגה פון ליב האָבן דעם אַנדערן מער אַיידער זיך אַליין און תמיד זיין גרייט, מקריב צו זיין דאָס אייגענע לעבן צוליב דעם אַנדערן.

עס קומט דערנאָך דער זייער טיפער גרונט־פרינציפ פון עמנואל קאַנטס מאָראַל־פילאָסאָפיע: „באַטראַכט יעדן מענטשן, ווי אַ ציל אין זיך גופא. ניט נאָר ווי אַ מיטל צו אַ ציל". אַהערצו געהערט דער דיורינגשער כלל: „רעספּעקטיר דעם אַנדערנס וויליקן, פונקט ווי דיין אייגענעם".

אַנדערע ווי צ. ב. שאָפּענהויער, האָבן אַרויסגעבראַכט אַז די גרונט־וואָרצל פון יעדער מאָראַל איז דער געפיל פון רחמנות. אייגנטלעך מער

מיט דעם טראָפּ אויף דער זייט פֿון באמת מיט־ליידן מיט דעם אַנדערן. אַנדערע ווידער זעען אָט די ווארצל אין דער פֿאַרשטעלונג פֿון מענטשלעכער חשיבות (אַזוי אויך מאַרקס). נאָך אַנדערע — פון דעם אייגענעם „איך", דעם „ביטול היש", ביז צו מסירת נפש פֿאַר אַ וועלכן עס איז אידעאַל.

עס איז אמת, אַז זייער ווייניקע מאַראַליסטן באַטראַכטן דעם אָדער יענעם מאַראַלישן גרונט פּרינציפּ פֿאַר אַ „הונדערט־פּראָצענטיקן" באַפּעל, וואָס לאָזט ניט צו קיין ברעקל אויסנאַם. אָפּילו די פֿאַנאַטישסטע אָנהענגער פון דער הייליקייט פון אַ מענטשלעכן לעבן, אויב זיי זיינען נאָר ניט קיין אָנהענגער פון דעם גראָפֿ טאָלסטאָיס שיטה, וועלן מודה זיין, אַז עס זיינען דאָ פֿאַלן, אין דעם מענטשלעכן לעבן, — ווי צ. ב. אין אַ רעוואָלוציע. צי אין אַ גערעכטן פֿאַרטיידיקונגס־קריג — וועלן מען מעג עובר זיין אויף דעם וויכטיקסטן מאַראַלישן „לא תרצח" — „נעם ניט אַוועק דעם אָנ־דערנס לעבן".

וואָס איז אָבער דער אָלגעמיינסטער כאַראַקטער פון אָט די אָלגעמיינע מאַראַלישע גרונט־פּרינציפּן מיט אָלע „גוט־טוואונגען", וואָס וואַקסן פון זיי אַרויס.

זייער אָלגעמיינסטער כאַראַקטער באַשטייט דערין, וואָס זיי אָלע זיינען סוביעקטיוו איינשטעלונגען אין אַ מענטשלעכער נשמה. זיי האָבן צו טאָן מיט דעם כאַראַקטער פון דעם מענטשן (גוטהאַרציק, שלעכטהאַרציק, איידל, געמיין), מיט זיינע געפּילן (ליבע, האָס, רחמנות א. אַז. וו.), זיינע געדאַנקען, ווי צ. ב., וואָס אַזוינס איז אַ חשובער מענטש — און לסוף פון זיינע האַנדלונגען מיט זיינע מיטמענטשן.

די האַנדלונגען זיינען — לויט דער העברעאישער טערמינאָלאָגיע — „דברים שבין אדם לחבירו" — די באַציאונגען צווישן מענטש און מענטש. אָבער אין דער אינדיווידועלער מאָראַל, וועלכע מיר האָבן נאָר וואָס גע־שילדערט, ווערן אָט די באַציאונגען, ד. ה. די האַנדלונגען, באַשטימט פון סוביעקטיוון איינשטעל אין דעם יחידס נשמה: פון זיינע געדאַנקען, זיינע געפילן, זיין כאַראַקטער.

גאַנץ אַנדערש איז דאָס מיט די פּאַרקומענישן פון דער סאָציאַלער עטיק. אויך זיי האָבן צו טאָן מיט די „דברים שבין אדם לחבירו" (באַצי־אונגען צווישן מענטש און מענטש) אין אַ ברייטערן זין פון דעם וואָרט. אויך זיי האָבן צו טאָן מיט די האַנדלונגען צווישן מענטש און מענטש.

אויך פֿאַר זיי אָלע זיינען אָרויסגעבראַכט געוואָרן אָלגעמיינע פּרינ־ציפּן, וואָס נעמען אָרום די פֿאַרשיידנסטע האַנדלונגען. די וויכטיקסטע פון אָט די אָלגעמיינע פּרינציפּן פון דער סאָציאַלער עטיק זיינען: גע־

רעכטיקייט, גלייכהייט, פרייהייט, דאָס גרעסט־מעגלעכע גליק פאַר דער גרעסט־מעגלעכער צאָל.

אַנאַליזירט מען אָט די גרונט־פּרינציפּן געפינט מען, אַז די סאָציאַלע עטיק האָט צו טאָן ניט מיט די סוביעקטיווע איינשטעלונגען אין אַ מענטש־לעכער נשמה, נאָר מיט דער אָביעקטיווער פאַרווירקלעכונג פון די מאָראַ־לישע פאָדערונגען ניט נאָר אין די לעבנס פון די אינדיווידוען, פון די יחידים, נאָר אויך אין דעם לעבן פון דעם כלל. גראָד דערינען באַשטייט דער גרונט־אונטערשייד צווישן דער אינדיווידועלער מאָראַל און דער סאָציאַלער עטיק. די ערשטערע איז לויט איר מהות, סוביעקטיוו; די צווייטע — דורכאויס אָביעקטיוו.

די סאָציאַלע עטיק איז די פאַרווירקלעכונג פון הומאַניטעט אין די פאָרמען פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן. דאָס זיינען יענע פּרינציפּן פון סאָציאַלער גערעכטיקייט, גלייכהייט, פרייהייט וכו׳, וואָס ווערן אַוועק־געלייגט אין דעם יסוד פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן, צי דורך די גע־זעצן פון אַ שטאַט, צי דורך די באַשטימונגען און אָפּמאַכן פון פרייע גע־זעלשאַפטן — ווי צ. ב. די פרייע געזעלשאַפטן פון דער אַלט־יידישער קאָמוניסטישער סעקטע די איסיים.

אַזעלכע עטישע גרונט־פּרינציפּן זיינען אָביעקטיווע סאָציאַלע דער־שיינונגען און זייער מהות, ווי אויך זייער ווירקונג הענגט ניט אָפּ פון דעם סוביעקטיוון מאָראַלישן איינשטעל פון די איינצלנע אינדיווידוען.

אַ ביישפּיל: דער עלטער־פאַרזיכערונגס פּלאַן, וואָס דאַרף באַלד אָפּ־געשטימט ווערן אין דעם שטאַט קאַליפאָרניע: אַזוי פיל און אַזוי פיל דאָלער אַ וואָך פאַר יעדן אַלטן מענטשן, וואָס פאַרדינט ווייניקער איידער אַ גע־וויסע סומע, און אַזוי פיל דאָלער וועכנטלעכן צוגאָב צו יעדן יונגענמאַן, וואָס פאַרדינט ווייניקער איידער אַ געוויסן מינימום.

אויב דאָס זאָל אָנגענומען ווערן, וועט דאָס זיכער געהערן צו די דערשיינונגען פון דער סאָציאַלער עטיק. און די וואָרצל פון דער דערשיי־נונג וועט זיכער שטאַמען פון אַ וועלכן עס איז אינדיווידועל־מאָראַלישן פּרינציפּ: צי פון רחמנות, צי פון יושר, צי פון „ואהבת לרעך כמוך״. (האָב ליב דיין פריינט ווי זיך אַליין). אָבער אין אָט דער סאָציאַלער דערשיינונג פאַרשווינדט דער ריין סוביעקטיווער כאַראַקטער פון דער אינ־דיווידועלער מאָראַל.

צי דער צאָלמייסטער, וואָס דאַרף אויסצאָלן די פאַרזיכערונג, ליבט דעם אַלטן, און ווינטשט אים אַל דאָס גוטס צי ער איז גלייכגילטיק צו זיין גורל, אָדער אפשר גאָר זיינער אַ דם־שונא, וואָס ווינטשט אים

אַל דאָס בייז, שפּילט דאָ ניט קיין ברעקל ראָלע. דער גרונט־פּרינציפּ פון „ואהבת", צי פון רחמנות, איז דאָ אָביעקטיוו פאַרווירקלעכט געווארן אין דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן, און דעם אַלטנס חיונה איז פאַרזיכערט.

נאָך אַ ביישפּיל. דאָ אין אונדזער לאַנד איז לפּי ערך ניט לאַנג צוריק אָפּגעשאַפט געווארן דער אינסטיטוט פון פּריוואַט־אייגנטום אויף מענטשן, דער אינסטיטוט פון שקלאַפערייי. אויך אָט די סאָציאַל־עטישע געשעענישן, לויט די גרונט־פּרינציפּן פון „גלייכהייט" און „פּרייהייט", קאָן מען צוריקפירן צו אַ וועלכן עס איז אינדיווידיעל־מאַראַלישן פּרינציפּ: צו דעם אַלטן „ואהבת", צי אַפּילו צו „לא תרצח". אָבער אויך דאָ האָט זיך פאַרלוירן דער סובייקטיווער כאַראַקטער פון אינדיווידועל־מאַראַלישן איינשטעל. די שקלאַפן־האַלטער און פּלאַנטאַטאָרס פון דרום־אַמעריקע האָבן געמעגט פּשוט אויסגיין פון לייב צו זייערע שווארצע שקלאַפן, האָט דאָס זיי ניט געהאַלפן. אין דעם פּריערדיקן יסוד פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן איז געווען דער אָבסאָלוט אַנטי־הומאַנער, דער אוממענטשלעכער אינסטיטוט פון שקלאַפּעריי. אָט דער אינסטיטוט איז דורך אַ בירגער־קריג, דורך פאַרניכטונג פון מענטשלעכע לעבנס, מיט דער אַנווענדונג פון גוואַלט, אַרויסגעריסן געווארן פון דעם יסוד. אין דעם לעבן פון דער גזעזעלשאַפט איז אָביעקטיוו פאַרווירקלעכט געווארן אַ הומאַניטאַרער, אַ סאָציאַל־עטישער פּרינציפּ.

ווערט פאַר אונדז האָפענטלעך קלאָר דער גרויסער אונטערשייד אין די צוויי אַרטן פון דעם אַלגעמיין־מענטשלעכן מאַראַלישן באַוואוסטזיין.

ווי אויבן באַמערקט, פירט דאָס ניט פונאַנדערשיידן אָט די צוויי אַרטן דאָס רוב צו זייער פאַטאַלע טעותן און ממילא צי דער פאַראייניזיטיקונג און פאַרהויקערונג פון דעם גאַנצן מאַראַלישן איינשטעל.

דער גרעסטער טעות און די ערגסטע פאַרהויקערונג קומט אָבער פאָר דעמאָלט, ווען מען לייגט אַוועק די גאַנצע וואָג פון דעם מאַראַלישן באַוואוסטזיין אויף דער סובייקטיווער, דער אינדיווידועלער מאַראַל. זייענען דאָך געווען אויך אַזעלכע טעאָרעטיקער, ווי די אַמאָליקע עקסטרעם אינדיווידואַליסטישע אָנהענגער פון דעם גראָף טאָלסטאָיס מאַראַלישער שיטה, וואָס האָבן געגלויבט אַז די הויפּט זאַך איז די אינדיווידועלע, די סובייקטיווע מאַראַל און אַז מען קאָן גריילעך אויסקומען גאָר אָן שום סאָציאַלער עטיק, ווען... ווען די אינדיווידועלע מאַראַל ווערט זיך סוף־סוף פונאַנדערבליען אין אָלעמענס הערצער.

די אינדיווידועלע מאַראַל האָט קודם כּל צו טאָן מיט די סובייקטיווע פּראָצעסן אין דער נשמה פון אַ מענטשן: מיט די כאַראַקטער־שטריכן,

געפילן (מענטשנליבע, רחמנות, פליכט־געפיל וכו׳), געדאַנקען (וועגן מענטשלעכער חשיבות, פאַדערונגען פון יושר וכו׳), ווילנס־שטרעבונגען, און לסוף, נאַטירלעך, אויך מיט די מענטשלעכע האַנדלונגען, אויף וויפל זיי שטימען צונויף מיט „מענטשלעכע״ כאַראַקטער־שטריכן, געפילן, געדאַנקען און ווילנס־שטרעבונגען, אַדער גייען להיפוך צו זיי.

די סאַציאַלע עטיק ווידער וועגדט אַן איר מאַראַלישן אָפשאַץ דער עיקר אויף די אָביעקטיווע פרינציפן, וואָס ליגן אין דעם בוי פון אַ באַשטימטן געזעלשאַפטלעכן לעבן — ווי צ. ב. שקלאַפערייי. לייב־איילנטום, קאַפּיטאַליזם און לוין־אַרבעט, סאַציאַליזם, קאָמוניזם וכו׳.

די סאַציאַלע עטיק פאַדערט, אַז די יסודות פון אַ געזעלשאַפטלעכן לעבן זאָלן צונויפשטימען מיט די הומאַניטאַרע פרינציפן פון אַ מענטשלעך־חשובן געזעלשאַפטלעכן לעבן — ווי צ. ב. די פרינציפן פון פרייהייט, גלייכהייט, געראַטיקייט וכו׳. און אָט די סאַציאַל־עטישע יסודות פון אַ געזעלשאַפטלעכן לעבן דאַרפן זיין אָביעקטיוו אַזוי אינגעפעסטיקט, אַז קיין אינדיווידיאום זאָל ניט קענען אַריבערטרעטן זיי — אַלץ איינס, וואָס פאַר אַ „מהות מענטש״ ער זאָל ניט זיין, לויט זיינע מאַראַלישע, צי אַנטי־מאַראַלישע כאַראַקטער־שטריכן, געפילן און געדאַנקען.

אין דעם זעלביקן אַרטיקל האָבן מיר אָנגעריבן יענעם פאַטאַלן טעות, אין וועלכן עס פאַלן אַריין אַ סך מאַראַליסטן, וועלכע זיי באַטראַכטן די סאַציאַלע עטיק ניט ווי דעם עיקר פון דעם ענין, נאָר ווי אַ טפל, ווי אַ בייזאָג. אין בעסטן פאַל, הייסט עס, קאָן מען אינגאַנצן אויסקומען אָן איר, אָן דער סאַציאַלער עטיק, מיט אירע גרונט־פרינציפן. זאָל נאָר די אינדיווידועלע מאַראַל זיך פונאַנדערבלייַען אין די הערצער און מוחות פון אַלע מענטשלעכע יחידים — איז וועמענס דאגה איז עס, אויף וועלכע אָביעקטיווע יסודות דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן איז געבויט?

ביי אָט דער ריין אינדיווידועל־מאַראַליסטישער שיטה זיינען מיר געבליבן שטיין אין דעם פאַריקן קאַפּיטל. מיר האָלטן אָבער פאַר נויטיק אַ ביסל טיפער אַרייַנצוקוקן אין אָט דער ראַדיקאַלער שיטה, וואָס גלויבט, אַז דער עיקר איז, וואָס פאַר אַ „מהות מענטש״ דער מענטש דאַרף זיין און ניט אין וואָס פאַר אַ „מהות געזעלשאַפט״ מענטשן זאָלן פירן אַ חשובן מענטשלעכן לעבן.

אין דער אמתן! לאָמיר נעמען דעם פעריאָד פון שקלאַפערייי. לאָמיר אָננעמען, אַז אין די הערצער און די מוחות פון אַלע שקלאַפן־האַלטער לייכט די אינדיווידועל־מאַראַלישע פאַדערונג פון מענטשנליבע, פון „ואהבת לרעך כמוך״, פון פאַרשאַפן דעם אַנדערן אַזוי פיל גליק, וויפל

מען ווינטשט זיך אַליין. איז וואָס וואָלט דעמאָלט געפעלט דעם שקלאַף? — אַ שלעכטע מערכה האָט דען געהאָט אליעזר דער שקלאַף, ביי אונדזער אור־עלטער־זיידן, אַברהם אָבינו?

און דאָס אייגענע — מיט דעם פּעאָדאַלן געזעלשאַפטלעכן בנין, מיט די לייב־אייגענע און זייערע פריצים. אויב אַלע פריצים וואָלטן געווען מאָראַלישע מענטשן, מיט מענטשנליבע און רחמנות אין זייערע הערצער, וואָלטן זיי דאָך געווען, ווי פאָטערס צו זייערע קינדער, די פאַרקנעכטיקע פויערים. איז וועמען וואָלט דאָס געאָרט, וואָס די פריצים געהערן אָפיציעל צו דעם אָדל, בעת די פויערים זיינען פשוטע בשר ודמס?

נעמט אָפילו די איצטיקע לוין־שקלאַפערייַ אין דער פריוואָט־קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט. וואָס איז אַ פאַרד, צ. ב. אין דער אמתן אויסן? טאַקע נאָר די מילליאָנען פראָפיט? — איך מיין דאָס יענעם פאַרד, אין וועמענס האַרצן עס וואָלטן אייביק געבליבן די בלומען פון דער אינדיווידועלער מאָראַל, און ניט נאָר געבליבן, ווי בלומען, נאָר אין דער זעלביקער צייט אויך אַרויסגעבראַכט די פּירות, די שטענדיקע זאָרג פאַר דעם אַנדערנס וואויל־זיין.

זאָלן מענטשן נאָר ווערן הויך־מאָראַלישע מענטשן — טענהט אָט די ריין־סוביעקטיווע שיטה — איז דעמאָלט קיין ברעקל אונטערשייד ניט, אויף וועלכע יסודות דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן איז געבויט.

די ריין־סוביעקטיווע, די נאָר אינדיווידועלע מאָראַל, האָט אַ לאַנגע געשיכטע הינטער זיך, און ניט דאָ איז דער פלאַץ צו פאַרנעמען זיך מיט איר. דאָ ווילן מיר נאָר באַמערקן, אַז די אַלט־העברעאישע וועלט האָט — אַ חוץ דער אינדיווידועלער מאָראַל — געהאַט אויך אַ היפש ביסל סאָציאַל־עטישע אינסטיטוציעס, ווי די יובל־יאָרן (אויב זיי זיינען ווען ווירקלעך אָפּגעהיט געווארן, די שמיטה־יאָרן, דעם „מעשר" (אַ צענטל פאַר די אָרעמע לייט). דאָס זיינען אָבער אַביעקטיווע שטריכן פון דער געזעלשאַפטלעכער ווירקלעכקייט, אומאָפּהענגיקע פון דעם סוביעקטיוון „וואָהבת".

ביי די קאָמוניסטישע איסיים זיינען די געבאָטן פון דער אינדיווידועלער מאָראַל געווען אויף דעם ענגסטן און האַרמאָנישסטן אופן פאַרבונדן מיט די העכסטע פאָדערונגען פון אַ סאָציאַלער עטיק. אין זייער אייגענעם לעבן האָבן זיי אָפּגעשאָפט דעם אינסטיטוט פון פריוואָט־אייגנטום, שקלאַפערייַ און האַנדל. דאָס האָבן זיי אָבער אויך געפאָדערט פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן אין איינעם מיט דער אָפּשאָפונג פון קריג.

ערשט דאָס קריסטנטום, וואָס איז אַרויסגעוואַקסן פון די איסיים, טראָגט אַריבער דאָס שווער־געוויכט פון דער סאָציאַלער עטיק אויף דער אינדיווידועלער מאָראַל. מען דאַרף אָבער דערביי ניט פאַרגעסן, אַז אין די ערשטע צייטן פון דער קריסטלעכער באַוועגונג האָט אַפילו דער אַפּאָסטאָל פּוילוס פאַרוואָרפן דעם אינסטיטוט פון פריוואַט־אייגנטום און האָט בא־טראַכט די פּיזישע אַרבעט, ווי די אייניציקע באַרעכטיקונג פאַר האָבן חיונה. פון אים שטאַמט דאָס דאָס ווערטל, אַז „ווער עס אַרבעט ניט זאָל ניט עסן". (זע זייַנע „בריוו צו די טעסאָלאָניער", דער עיקר דעם צווייטן בריוו, 3, 11).

און דאָ קומען מיר צוריק צו דעם אָנהייב פון אונדזער ערשטן אַרטיקל, צו יענע סאָציאַליסטן אונדזערע — דער עיקר פון דעם מאַרקסיסטישן לאַגער — וואָס האָבן אונדז פאַרשאָפט אַזוי פיל פרייד מיט זייער אומקער צו אַ מאָראַלישן איינשטעל און מיט זייער פאָדערונג, דער סאָציאַליזם זאָל זיין געבויט אויף דער אַלגעמיין־מענטשלעכער מאָראַל.

ליידער מאַכן זיי דערביי דעם אומגעהויער פאַטאַלן טעות, וועז זיי לאָזן אַרויס פון חשבון דעם עיקר: די פאָדערונג פון דער סאָציאַלער עטיק, נאָך פינקטלעכער: די פאָדערונג פון דער סאָציאַליסטישער עטיק.

מיר האָבן אויבן געשילדערט די אידיליע פון אַ חשובן מענטשלעך־מאָראַלישן לעבן, לויט די פאָדערונגען פון דער סובייקטיוויסטיש־אינדיווידו־עלער מאָראַל, אין אַ געזעלשאַפט, געבויט אויף די יסודות פון שקלאַפּעריי, צי פעאָדאַלן לייב־אייגנטום, צי פון פריוואַט־קאַפּיטאַליזם און לוין־שקלאַ־פעריי. האָפנטלעך דאַרף מען דאָך די סאָציאַליסטן ניט דערקלערן, אַז אַזאַ אידיליע איז קיין מאָל ניט געווען אין לעבן און איז פאַר דער צוקונפט — די ריינסטע אוטאָפּיע.

די שקלאַפן־האַלטער פון רוים פלעגן זיך ניט שעמען צו טייטן זייערע אַלט־געוואָרענע שקלאַפן און פיטערן מיט זיי די פיש אין זייערע קינסטלעכע באַסיינען. און דאָס איז באמת געווען נאָך ניט דאָס ערגסטע. וועגן די גרויי־זאמקייטן פון דעם פעאָדאַלן פעריאָד, צי פון דער „פאַנשטשיזנע" אין פוילן און רוסלאַנד, האָט מען אויך געטוג „צו זאָגן און צו קלאָגן". און וועגן אונדזער פריוואַט־קאַפּיטאַליסטישן לאַנד פון אונדזערע פאַראייניקטע שטאַטן, גראָד אין איצטיקע טעג פון דעם „ניו־דיל", איז אויך געטוג איבערצולייענען נאָר די שילדערונגען, אין שטיינבעקס ראָמאַן „די טרויבן פון צאָרן", כדי איינצוזען וואו דאָס האַלט מיט די פאָדערונגען פון דער אַלגעמיין־מענטשלעכער מאָראַל ביי די הערשנדיקע קלאַסן דאָ אין לאַנד.

איז וואָס קען מען דאָ אויספירן מיט דער „פּרעדיקע" פון „ואהבת לרעך כמוך", צי פון דער הייליקייט פון אַ מענטשלעכן לעבן?

דער יסוד פון דעם „עטישן סאָציאַליזם", וועגן וועלכן מען שרייבט איצטער אַזוי גערשמאַק, דאַרף זיין — אין דער ערשטער און וויכטיקער ליניע, די סאָציאַלע עטיק — יענע רייַן־אָביעקטיווע פּרינציפּן פון הומאַניטעט, גלייכהייט, פרייהייט און גערעכטיקייט, וואָס דאַרפן פאַרווירקלעכט ווערן אין גאַנזשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, אין דעם בוי פון דעם גאַנצן גאַנזשאַפטלעכן לעבן.

די סובּיעקטיווע אינדיווידועלע מאָראַל איז בלי ספק וויכטיק, זייער וויכטיק. אָבער איר וויכטיקייט באַשטייט אין דער העכער־אַנטוויקלונג פון דעם „מהות מענטש", אין דער פאַרמענטשלעכונג, ד. ה., אויסאַיידעלונג פון זייַנע כאַראַקטער־שטריכן, פון זייַנע געפילן, פון זייַנע געדאַנקען און ווילנס־שטרעבונגען.

די אינדיווידועלע מאָראַל איז אַן אויפגאַבע פאַר יעדן אינדיווידיאום, פאַר יעדן מענטשלעכן יחיד. און לאָמיר זיך ניט נאַרן. עס איז ניט נאָר אַן אויפגאַבע. עס איז אויך אַפּטמאָל אַ נסיון, אַ שווערער עקזאַמען, וואָס ניט אַלע קאָנען איצטער אויסהאַלטן.

און פאַרוואָס איז דאָס אַזאַ שווערע אויפגאַבע? אָט גראָד דערפאַר וואָס זי ווערט געשטעלט אין די גרענעצן פון אַ געזעלשאַפט, וואָס איז געבויט אויף דעם אוממאָראַלישסטן, אוממענטשלעכסטן פרינציפּ פון פאַר־קויפן די אייגענע אַרבעטסקראַפט צוליב דעם פּריוואַטן פּראָפיט פון די וואָס קויפן זי.

אוממענטשלעך און אוממאָראַליש איז אָט דער פרינציפּ ניט נאָר מצד דעם קויפער פון דער מענטשלעכער אַרבעט, דעם פּריוואַט־קאַפּיטאַליסט, אוממאָראַליש און אוממענטשלעך איז אָט דער פרינציפּ אויך מצד דעם פאַרקויפער פון דער מענטשלעכער אַרבעט, מצד דעם לוין־אַרבעטער. און — גייט, קלויבט זיך פונאַנדער, ווער איז דאָ מער שולדיק אין דער הערשנדיקער אוממענטשלעכקייט, דער קאַפּיטאַליסט, צי דער לוין־אַרבעטער.

על־כּל־פנים דאַרף יעדן סאָציאַליסט זיין קלאָר ווי דער טאָג, אַז די אַלגעמיין־מענטשלעכע אינדיווידועלע מאָראַל, וואָס זאָל טאָקע אין דער אמתן זיך פונאַנדערלייגן אין אַלעמענס הערצער און מוחות — קאָן נאָר דעמאָלט זיך באמת פונאַנדערלייגן, ווען עס ווערן פאַרווירק־לעכט ווערן די סאָציאַליסטישע פאָדערונגען פון דער סאָציאַלער עטיק: אין דער ערשטער ליניע, ווען עס וועט אָפּגעשאַפט ווערן דער קויף־און־

פֿאַרקויף פון מענטשלעכער אַרבעט, צוליב דעם פֿריוואָטן פֿראָפּיט פון די קאַפּיטאַליסטן.

מיר באַגריסן פון גאַנצן האַרצן יענע סאָציאַליסטן, וואָס ווילן אָנטיילן דעם סאָציאַליזם ניט נאָר אויף די עקאָנאָמישע גוטן פון דער בעטנדיקע מענטשן, נאָר אויך אויף די פֿאַדערונגען פון דער מענטשלעכער מאָראַל. אָבער פון אַט די נייע פּרינציפּ פון דעם מאָראַלישן איינשטעל אין דער סאָציאַליסטישער געדאַנקען־וועלט מוזן מיר קודם־כל פֿאַדערן איין קלייניקייט. מיר מוזן פֿאַדערן, זיי זאָלן אונדז דערקלערן זייערע סאָציאַל־עטישע פּרינציפּן, און ווי אַזוי, מיט וועלכע מיטלען זיי ווילן אַט די אָביעק־טיוע פּרינציפּן פֿאַרווירקלעכן אין דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן.

ווי שאַצן זיי מאָראַליש אָפּ די אייגנצלנע אינסטיטוציעס פון דער איצ־טיקער פּריוואָט־קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט? וואָס האַלטן זיי פון דעם פּריוואָט־האַנדל צוליב פּראָפּיט? ווי שאַצן זיי אָפּ דעם אינסטיטוט פון לוין־אַרבעט צוליב דעם פּריוואָטן פּראָפּיט? וכו׳, וכו׳, וכו׳.

פֿאַרשווייגט מען אַט די אַלע פֿראָבלעמען און פֿראַגן פון דער סאָ־ציאַלער עטיק, קאָן ביי איינעם אויפקומען דער אפשר אומבאַרעכטיקטער חשד, אַז די גאַנצע איצטיקע גערעדערייַ וועגן דער מענטשלעכער מאָראַל איז אַדער כּדי צו „פֿאַרדעקן די ציין״ דעם אייגענעם סאָציאַליסטיש־מאָראַלישן געוויסן, אַדער — וואָס איז נאָך ערגער — כּדי די פֿאַדערונגען פון דער אַלגעמיין־מענטשלעכער מאָראַל אויסצובילדן ווי אַ באַריער פֿאַר דער אפשר אויפקומענדיקער סאָציאַליסטישער רעוואָלוציע, וואָס פֿאַר איר איז נאַטירלעך די הויפּט־זאַך — די פֿאַרווירקלעכונג פון דער סאָציאַלער עטיק, ווי אַ באַזיס אויף פֿאַר דער מאָראַלישער העכער־בילדונג פון דעם מין מענטש.

1941.

ס׳הויפטל קרויט און די רויז

אַז אָדם הראשון איז אַרויסגעטריבן געוואָרן פון גן־עדן, האָט ער זיך געמוזט נעמען פאַר דער אַרבעט פון אַ פשוטן פויער. האָט ער אויפ־געאַקערט אַ פעלד און האָט נישט געוואוסט, מיט וואָס ער זאָל עס פאַרזייען.

זיינען צו אים געקומען אַ הויפטל קרויט און אַ רויז.

— פאַרפלאַנץ מיך, — האָט געזאָגט ס׳הויפטל קרויט. — די גן־עדן יאָרן זיינען פאַר דיר אויף אייביק אַריבער. דו וועסט ליידן פון הונגער און דו וועסט דאַרפן אַנגרייטן שפייז אויף ווינטער. איך בין דאָס, וואָס דו דאַרפסט. דו וועסט מיך איינבראַקן, אייגזייערן און דו וועסט וויסן, אַז דו לעבסט אויף דער וועלט. אַ טעלערל זויער־קרויט מיט געגנן־שמאַלץ און אַ ביסעלע קימל דערצו...

און דאָס הויפטל האָט דערביי אַרויסגעלאָזט אַזאַ זולל־וסובאדיק גע־לעכטערל, אַז ביי אָדמען האָט געגנומען רינען וואַסער פון מויל.

— אַי, אָדם, אָדם... — האָט טרויעריק געזאָגט דערויף די רויז. — נישט שוין ביסטו אַזוי טיף געפאַלן? אויך אויף דער ערד דאַרף מען האָבן דעם גן־עדן אין זינען. פאַרפלאַנץ מיך! איך בין דאָס, וואָס דו דאַרפסט. איינגעמאַכטע רויזן־בלעטלעך זאָלן זיין דיין שפייז. טרינקען וועסטו רויזן־וואַסער, מיט רויזן־אייל — באַשמירן דיין לייב און מיט פרישע רויזן־בלומען באַצירן חוהס קאָפּ. און אין דעם וואַקסן פון דער רויזן־בלום זאָלסטו אַרייגטאָן דיין זינען, וואָס פאַר אַ תענוג — צו זען, ווי פון דעם גרינעם קנאָפּ ווינדט זיך אַרויס דער קנויל; ווי דער קנויל נעמט זיך פאַנאַנדער אין אייגצלנע בלעטלעך! ווי פולקום זייער פאַרם און פאַרב! ווי פראַכטיק זי איז, די פאַרטיקע רויז, די אַנגעגאַסענע, איבערפול מיט לעבן און גליענדיקער לוסט! וויפיל שטימונג אין דער לעצטער רגע פון איר לעבן, אין דעם לעצטן שטילן הרף־עין פון העכסטע השתלמות פאַרן פאַנאַנדערפאַל!... פאַרפלאַנץ מיך...

— אַ שוועכע הלכה — טראַכט אָדם, און באַלד גייט אין אים אַריין דער צעלאָזענער גייסט פון קאַמפראַמיס.

— און ווי איז, אַז איך פאַרפלאַנץ אייך ביידן? רויזן־דופט איז אַוודאי אַ הימלישער תענוג, אָבער זויער־קרויט מיט געגזן־שמאַלץ איז אויך אפשר אַן ענין.

דאָס הויפטל־קרויט, דער גראָבער עגאָאיסט, איז תיפף מספים אויף דעם פּלאַן. אין האַרצן האָט ער געטראַכט: אין לעצטן תכלית זיינען דאָך אַלע זאַכן סיי ווי סיי אַלץ איינס. איז מאי־נפקא־מינה? אַ מער, לאָם איך זיין פאַרזיכערט מיט מיינס...״

אָבער די רויז פּראָטעסטירט.

— דיין פּלאַן איז פאַלש, מיין ליבער אָדם! ס׳איז הוילער עק־לעק־טי־ציזם! ס׳גייט להיפוך צו יעדער אויסגעהאַלטענער טעאָריע! ס׳קאָן נישט זיין קיין שלום צווישן רויזן־דופט און זויער־קרויט. אָדער איך, אָדער ער!

איז געבליבן, מען זאָל גיין מיט אַ דין־חכמה צו די פילאָסאָפן. נאָר אַזוי ווי דעמאָלט זיינען נאָך קיין מענטשלעכע פילאָסאָפן נישט געווען, האָבן זיי זיך געוועגדט צו זייערע שרים (סארים — האַרן).

ווייל יעדע זאַך אויף דער וועלט האָט איר שר. אָפילו אייזלען האָבן אַ מלאך אין הימל, וואָס איז ממונה אויף זיי. אַ פּשיטא שוין פילאָסאָפן. דער מלאך גשמיאל, צ. ב., איז ממונה אויף די מאַטעריאַליסטן, רוחניאל — אויף די אידעאַליסטן, מניאל — אויף די סינטעטישע מאַניסטן, און אַזוי כסדר. און יעדער מלאך האָט זיך זיין קאָטעדרע און זיין ישיבה. אָפילו פּראַגמאַטיאל איז שוין דעמאָלט געווען, הגם פּראַגמאַטיזם, ווי אַ פילאָסאָפישע שיטה, האָט זיך אַרויסגעקריסטאַליזירט אין אַנהויב פון אונדזער יאָרהונדערט.

זיינען אָדם מיט די פלאַנצן געגאַנגען קודם צו דעם מלאך גשמיאל.

דער דיקער מלאך האָט זייער פיין אויפגענומען אָדמען און נאָך שענער — ס׳הויפטל־קרויט, האָט זיי ביידן דערלאַנגט שטולן צום זיצן. נאָר אויף דער אַרעמער רויז האָט ער אָפילו קיין בליק נישט געווארפן.

אויסגעהערט דעם סכסוך, האָט ער זיך געוועגדט צו אָדמען:

— די מעשה דערפון איז אַזוי — האָט ער געזאָגט. — קרויט איז בבחינת גשמיות, מאַטעריע, און רויז איז בבחינת רוחניות, הוילער גייסט. עס איז אָבער ידוע, אַז קיין רוחניות איז בעצם גאָר נישטאָ. רוחניות איז נאָר אַ דמיון. ס׳איז נאָר אַ צושטאַנד אַזאַ אין דער מאַטעריע. אַז דאָס קרויט הויבט אָן צו זייערן, דעמאָלט חלומט זיך אים אַ רויזן־בלום, גיט מען אים אָבער אַ ביסל געגזן־שמאַלץ, דעמאָלט פּאַרשווינדט דער חלום.

אין גן־עדן, אדם, האָסטו געגוג געחלומט, נעם זיך איצטער פאַר ממשות־דיקע זאַכן. טראַכט וועגן תכלית!

— אָט דאָס טענה איך דאָך מיט אים — מאַכט צופרידן ס׳הויפטל קרויט. — אַ טעלערל זויער־קרויט, מיט אַ ביסל געגזן־שמאַלץ, מיט אַ האַרעלע קימל דערצו...

און דאָס טוט ווידער אַ זולל־וסובאדיקן קוויטש...

די רויז לאָזט אָבער נישט אָפּ.

— הער אויס דעם אַנדער צד, אדם! לאָמיר גיין צו רוחניאלן.

רוחניאל, אַ לאַנגער מלאך, דין ווי אַ שטרוי, מיט אַ דינעם קאָפּ און לאַנגע, שוואַרצע האָר, איז ווי נאָר די רויז איז צו אים צוגעגאַנגען, תיכף געפאַלן פאַר איר אויף די קני און געגומען זינגען שבחים פאַר איר דופט און פּראַכט.

די רויז האָט שעמעוודיק געגליט.

אַנגעקוויקט זיך מיט דעם דופט, הערט דער מלאך אויס די טענות, מיט פאַרגלאָצטע אויגן צום הימל.

— דער ענין — זאָגט ער — איז אַ האַרבער און אַ טיפער. רויז — דאָס איז די בחינה פון רוחניות, ווי קרויט איז די בחינה פון גשמיות. הנה ידוע, עס איז אָבער אַלעמען באַוואוסט, אַז קיין גשמיות איז בעצם גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. ס׳איז פאַראַן נאָר ריינע רוחניות. די גשמיות איז נאָר אַזאַ צושטאַנד אין דער רוחניות, אַז די רויזן־בלום פאַלט, רחמנא ליצלן, אַריין אין עצבות, אין דער לעצטער רגע פאַרן פאַנאַנדערפאַל, דעמאָלט טראָגט זיך דורך פאַר איר מרה־שחורהדיקן דמיון די געשטאַלט פון אַ הויפטל קרויט. דאָס איז אַ שווערער קאָשמאַר אַזאַ און מער גאָר־נישט. און — ווי זאָגט מנחם מענדלס שוויגער? — קרויט אין חלום איז אַ חלום און נישט קיין קרויט.

אַזאַ מין פשט אויף זיין עקזיסטענץ האָט דאָס הויפטל קרויט שוין נישט געקאָנט פאַרטראָגן.

— אַזוי גאָר? דאָס בין איך, הייסט עס, דער חלום?... אַז אויס־הערן — איז אויסהערן אַלעמען! לאָמיר גיין צו מניאלן.

גייט מען.

דער דריטער מלאך האָט זיך זייער דערפרייט מיט זיינע געסט.

— ברוך הבא, זייער חשובער הויפטל קרויט! ס׳קאָצל קומט, ליבלעך דופטנדיקע רויז! ביידע צו מיר? ווי פרייט דאָס מיך! אַזוי דאַרף דאָך

דאָס זיין. איר געהערט דאָך איינס צום אַנדערן. ס׳איז גאָרנישט צו דענקען, רוחניות און גשמיות זאָלן קאָנען עקזיסטירן איינס אָן דעם אַנדערן. איר זייט איינס! איינס! איינס! — וואָס פירט אייך, מחשבותן, צו מיר?

דערציילט אים אדם דעם גאַנצן ענין.

אָט דאָ האָט זיך מניאל געזומען שאַרף אייגקוקן אין די געסט, און זיין שטערן האָט זיך פאַרקנייטשט.

אין דער טעאַריע איז די איינהייט פון „קרויט" און „רויז" געווען אַזוי קלאָר. אָבער דאָ איז געשטאַנען פאָר אים די רעאַלע ווירקלעכקייט, מיט איר ברוטאַלן דואַליזם און סתירות צו דער טעאַריע. און דערצו נאָך איז עס געגאַנגען אין אָ פּראַקטישער שאלה.

האָט דער מלאך מניאל נאָך מער פאַרקנייטשט דעם שטערן, אָנגעשפאַרט אים אָן די צונויפגעלייגטע שפּיץ־פינגער פון דער לינקער האַנט, פאַרמאַכט זיינע אויגן און געזומען זיך שאָקלען און טראַכטן.

— הם... הם... — זינגט ער מיט אָ גמרא־ניגון. — אין תוך אַריין איז דאָס דאָך גאָר קיין שאלה נישט. דאָס האָבן נאָר די משוגעים, די איינזייטיקע מאַניסטן, זיך איינגעשפאַרט, אָז נאָר אין זאָך איז רעאַל און די אַנדערע — אָ דמיון. רוחניות און גשמיות זיינען אָבער ביידע גלייך רעאַל. נישט, חלילה, ווי צוויי באַזונדערע סובסטאַנצן, נאָר ווי צוויי אייביקע רעאַלע אַטריבוטן, ווי צוויי זייטן פון איין־און־דערזעלביקער סובסטאַנץ. אָ הויפּטל קרויט... אָ הויפּטל קרויט... פון איין זייט איז עס טאָקע אָ הויפּטל קרויט. אָבער פון דער אַנדער זייט... פון דער אַנדער זייט... נו־יאָ, וואָס איז דאָ פאַראַן וואָס צו קלערן? — פון דער אַנדער זייט איז עס אָ — רויז!

דערהערט אָזאָ מין אַטעסטאַציע וועגן זיך, איז דאָס הויפּטל, אויס פריידיקער התפּעלות, שיער נישט אַרויס פון די כלים.

— פאַרשטייסטו, אדם, וואָס דאָס באַטייט? דאָס באַטייט, אָז דו דאַרפסט די רויז אויף טויזנט כפּרות. אין מיר האָסטו אַלץ. אָט בין איך אָ הויפּטל קרויט און אָט טו איך מיך אָ שטעל, במחילה, מיט דער אַנדער זייט אַרויף — ווער איך אָ... רויז!

און נעמט און שטעלט זיך תיכף אַוועק אויף זיין שטענגל און ווערט פאַרגליווערט אין דער קאָקעטישער פאָזע פון אָן איידעלער פלאָנץ.

האָט אדם הראשון צוגענענט זיין נאָז צו דעם פלאָטשיקן קעפּל און האָט זיך אָפּגעקערט מיט אָ ווידער־ווילן.

— ס׳הויבט גאָרנישט אָן צו שמעקן מיט רויז — באַמערקט ער טרויעריק און תרעומותדיק מניאלן.

צעבייזערט זיך אויף אים דער מלאך:

— דו, פֿרא אדם איינער! צו דיר רעדט מען על פי ש־כ־ל, ברענגסטו מיר אַ ראיה פון דער נאַ־אַז!

— איר זייט געראטן, אדוני טיפזיניקער מלאך! — מישט זיך דאַ אַריין די רויז, מיט אַ גיפטיקן שמייכעלע אויף די ליפּן. — אַפילו איך, וואָס האָב זיך גאָרנישט צו שרעקן פֿאַר דער קריטיק פון קיין נאַז אין דער וועלט, האַלט אויך, אַז דער עיקר איז שכל. און על־פי־שכל האָב איך נישט וואָס אַראָפצופאַלן פֿאַר דעם חשובן הויפּטל. כ׳האָב פונקט אַזאַ יחוס־בריוו ווי ער. אויך איך האָב דאָך אין זיך צוויי זייטן, מאַך איך אויך דעמזעלביקן קונץ, וואָס מיין חשובער כנגד: אַט בין איך אַ רויז און אַט בין איך... איך וויל פון מיין מויל נישט אַרויסרעדן...

איז מען אַוועק פון דאָרטן זייער אומצופֿרידענע. ראשית — איז אין דער רעאַלער ווירקלעכקייט טאַקע זייער שווער אינצוזען, ווי אַזוי „רויז" און „קרויט" קאָנען זיין צוויי זייטן פון אַיין און דערזעלביקער זאַך. והשנית — איז דאָ די צרה מיט דער פּראַקטיקע. וואָס טוט מען, ווען אין דעם פּראַקטישן לעבן ברעכט אויס אַ סכסוך צווישן זיי? וועמען פון זיי דאַרף פּאַרט קומען די בכורה?

באַשליסט מען פֿרואוון דאָס מזל מיט איינעם פון די מאַדערנסטע פילאָסאָפן, און מען לאָזט זיך גיין צו פֿראַגמאַטיאלן.

אַריין אין זיין געצעלט, האָבן אונדזערע פֿאַרשוינען באַמערקט, אַז אין אַ ווינקל, ביי אַן אויוועלע, איז דער מלאך געווען פֿאַרנומען מיט עפּעס אַזוינס, וואָס האָט זיך שוין גאָרנישט געפּאַסט פֿאַר אַ הימלישן באַשאַף, בפרט נאָך — פֿאַר אַ ממונה אויף פילאָסאָפיע. דער מלאך איז געשטאַנען און האָט צוגעגרייט אַ היפּש טעפּל, — טאַקע אַ גרויסן טאָפּ — זופ פֿאַר זיך אויף וואַרמעס.

מילא, דאָס וואָלט נאָך געווען צו דערליידן. אָבער דער אופן, ווי אַזוי ער האָט דורכגעפירט די אַרבעט — דאָס איז באמת געווען אַ פּאַטש אין פּנים יעדער אויסגעהאַלטענער פילאָסאָפישער שיטה.

קודם האָט ער אין טאָפּ אַריינגעשאָטן געריבענע פּאַרפּל, דערנאָך — פּערל־גרויפן, דערנאָך — טערקישע בעבלעך, דערנאָך אַריינגעשאָטן אַ פּאָר נישט־צעשניטענע, אָפּגעשאָבענע מערן, דערנאָך — אַ פּאָסטערנאַק, אַ פּיעטרעשקע, אַ צעשניטענע ציבעלע, אַ פּאָר קאַרטאָפליעס און אַ ביסל פּעפּער. אָפּגעפּטרט די וועגעטאַרישע ממשלה, נעמט ער זיך פּאָר דער אַנימאַלישער: שפּאָרט אין טאָפּ אַריין אַ שטיק אָקסנפלייש און הינערשע קעפּלעך און דרויב פון אַן ענטל. און, משמעות, נאָך נישט אינגאַנצן צו־

פרידן מיט זיין עקלעקטישן מישמאַש פון וועגעטאַבילע און אַנימאַלישע שטאָפן, האָט ער נאָך מוסיף געווען צו זיי אַ פאָר זאַכן פון דער אַנאַרגאַנישער ממשלה: אַ ביסל זאַלץ און אַ היפש ביסל וואַסער...

אַ שרעק! אַ שרעק!

וועו די רויז האָט דאָס אַלץ צוגעזען, זיינען איר ממש די דמים אייניגעפאַלן. יעטוועדעס בלעטעלע איז געוואָרן בלייך און האָט געציטערט פאָר אויפרעגונג. וועו זי האָט אָבער באַמערקט, אַז ער שלעפט אויך די „אַנאַרגאַנישע ממשלה״ אין זיין טאָפ אַריין, האָבן איר די פאַרבן ווידער אַ זעץ געטאָן אין פּנים. צונטער־רויט פון „צער און צאָרן״, האָט זי אויסגעשריען:

— אוי לעיניים שכך רואות! אַ שאַנד און אַ חרפה! און דאָס רופט זיך אַ מאַדערנער פּילאָסאָף?! דאָס איז דאָך דער רייגסטער עק־לעקטי־ציזם! מיט וואָס זייט איר בעסער פאָר דעם מלאך עקלעקטיאל.

פּראָגמאַטיאל איז פּריער געווען אַזוי פאַרטאָן אין זיין עסק, אַז ער האָט גאָרנישט באַמערקט דעם אָנקום פון זייַנע גענסט. ערשט נאָך דעם אויסגעשריי פון דער רויז, האָט ער צוגעקערט זיין פּנים צו זיי און, פאָרנייגנדיק זיך מיט גרויס דרך־ארץ, זיך געוואַנדט צו דער רויז מיט אַ לייכטן שמייכל:

— אַ, גברת שושנה!* אויך צו מיר, אין מיין געצעלט פאַרוואָגלט? וואָס האָט אייך אַזוי אויפגעברויזט? משמעות, געכאַפט מיך ביי אַ חטא? אָגב, וואָס פירט אייך אַלעמען צו מיר? נאָר — ציט אויף אַ ווייַלע, מיינע חשובע גענסט! באַלד וועט פאַרטיק מיין זופ — איך שטעל עס אויף דעם גיהנום־פייער, אָט ערשט פאַנאַנדערגעלייגט — וועלן מיר אַלע אונטערלענען, ווי אין פּסוק שטייט, אונדזערע הערצער און דערנאָך וועלן מיר זיך דורכשמועסן.

די רויז האָט, אַ ברוגזע, זיך אָפּגעזאָגט פון דעם „עקלעקטישן בעטלער־זופ״ און זיך אַריינגעשטעלט אין אַ גראָפין וואָסער, וואָס איז געשטאַנען אויפן טיש. ס׳הויפטל קרויט האָט אַ מורמל געטאָן: כ׳קאָן אויסקומען אָן דעם״, און זיך אַרונטערגערוקט אונטערן טיש.

— אַ שאַד, אַ שאַד! — האָט באַמערקט דער מלאך. — מיר וואָלטן געהאָט אַ מזומן.

— אויף מזומנים זייט איר, ווייזט אויס, גאָרנישט קיין קלייניגער בעלן — האָט ווידער די רויז געלאָזט פילן אירע שטעכערס.

---

* האָרנטע רויז.

נאָר אדם האָט זיך צוגעזעצט צו דער סעודה און האָט שטאַרק הנאה געהאַט פון דעם קרעפטיקן געשמאַקן מאכל.

נאָכן עסן האָט דער מלאך אויסגעהערט די טענות און איז אַרויס מיט אַ לאַנגער דרשה צו דער רויז.

— איר האָט דערמאָנט, מאַדאָם, דעם עקלעקטיציזם און מיך האָט איר צוגעגליכן צו עקלעקטיאלן. איר האָט, הפנים, געהערט עפעס קלינגען, איר וויסט אָבער נישט פון וועלכן גלאָק. איז אייך באַוואוסט, אַז ס׳איז שוין נישטאָ קיין מלאך עקלעקטיאל? אין די עולמות העליונים האָט מען באַ־שלאָסן בכלל מבטל צו זיין דעם עקלעקטיציזם, ווי אַ פילאָסאָפישע שיטה. און וווייסט איר פאַרוואָס? איר מיינט אפשר: דערפאַר, וואָס דער עקלעק־טיקער האָט נישט געהאַלטן נישט פון „אַינהייטלעכקייט", נישט פון „אויס־געהאַלטנקייט"? אָדער דערפאַר, וואָס ער האָט זיך תמיד באַנוצט מיט פאַרשיידענע עלעמענטן און האָט זיי נישט געקאָנט צונויפהעפטן אין אַיין־אייניציקן אַרגאַנישן סיסטעם, מיט אַן אַינהייטלעכן גרונט־געדאַנק? האָט איר אַ טעות, מאַדאָם! נישט אין דעם איז באַשטאַנען עקלעקטיאלס חטא. זיין גרעסטער חטא איז באַשטאַנען אָט אין וואָס: מיר אַלע, די שרים פון די אמתע פילאָסאָפישע שיטות, זענען אַינצופלאַנצן אין די נשמות פון די קומענדיקע אמתע פילאָסאָפן קודם־כל די ברענענדיקע ליידנשאַפט צו דעם אמת. מיר פאָדערן פון זיי, זיי זאָלן זיך אַריינטאָן בלב ונפש אין די ענינים גופא, אין דעם לעבן גופא פון דער וועלט. זיי מוזן זיך מיען, אויס־צוגעפינען דעם אינעווייניקסטן תוך אירן, וואָס האָלט זי צונויף אין אייניעם, יעניעם אינעווייניקסטן תוך, וואָס דער רבונו־של־עולם איז עלה־על־דעתו־געווען ניט צו אַנטפלעקן פאַר די מענטשן, כדי זיי זאָלן אַליין פרואוון דערשלאָגן זיך צו אים מיט דער גבורה פון דעם אייגענעם שכל. דער פילאָסאָף דאַרף טראַכטן וועגן דעם ענין, זיך אַריינחושן, און אים טאָר אַ ברעקל נישט אַרן, וואָס זיין געדאַנק וועט אויסגעפינען אין אים: אַינהייט, צי פילהייט, צי אידעאַליזם, אָדער גאָר מאַטעריאַליזם.

„געווים, איך מוז מודה זיין, אַז אַ סך תלמידי־חכמים ציט ווי אַ מאַגנעט דווקא צו דעם „מאַניזם", צו דער אַינהייטלעכקייט. די מאַניס־טישע ישיבות זיינען דאָ איבערגעפאָקט מיט נשמות. קיין חידוש נישט! דער מאַניזם טראָגט אַריין גאַנצקייט, שיינקייט און האַרמאָניע אין אַ פילאָ־סאָפישן בנין. און ער איז טאָקע אויך אַ סך שפּאַרעווודיקער, עקאָנאָמישער, אויב איר ווילט. קוים וווייס איך שוין, וואָס דער תוך פון דער גאַנצער אַינהייטלעכער וועלט איז, בין איך שוין פטור צו זוכן דעם לעצטן תוך פון די פאַרשיידנסטע פרטים. און אַ סך זעטיקער איז דער מאַניזם. ער

באָפרידיקט ביז גאָר. האָט מען זיך דערפאָרשט ביז צו דעם לעצטן אייני־ הייטלעכן וועלט־גרונט — אָדער גלויבט מען, אַז מען האָט זיי דערפאָרשט — אַזוי ווערט אין גאַנצן געשטילט דער מעטאָפיזישער הונגער.

„אָבער נישט אין דעם מאָניזם גייט עס ביי אונדז, אמתע פילאָסאָפן. די אַנטי־מאָניסטישע שיטות און זייערע שרים, שטייען ביי אונדז נישט אין קיין קלענערער חשיבות, איידער די מאָניסטישע. גייט אַריין אין דער ישיבה צו דואַליאַלן, וואָס לערנט דעם ריינסטן דואַליזם. וועמעס נשמות טרעפט איר דאָרטן? די נשמות פון אַזעלכע גאונים אדירים, ווי אַריס־ טאָטל, ווי דעקאָרט. באַזונט קריטיציאַלן, וואָס וויל האָבן, אַז דער מענטש־ לעכער שכל איז בכלל נישט אין דער יכולת אויסצוגעפינען דעם פאָר־ באַרגענעם סוד פון דער וועלט. טרעפט איר דאָרטן נישט די נשמה פון עמנואל קאַנט, דעם שאַרפקאָנטיקן, דעם פילקאָנטיקן בריליאַנט אין דער פילאָסאָפיע? אָפילו ביי פלוראַליאַלן, וואָס פאַרגינט זיך דעם לוקסוס צו גלויבן אין אַ פילהייט פון פאַרשיידענע סובסטאַנצן — אויך צו זיינע פיס זיצן אַ דזשאַן סטיוואַרט מיל און אַ וויליאַם דזשיימס. וועגן מיין אייגענער ישיבה וויל איך נישט רעדן, אָבער פאַרגעסט נישט: די נשמה פון אַ בערגסאָן הערט זיך איין אין מיינע רייד און די נשמה פון אַ דזשיימס אַוודאי און אַוודאי!

„אָבער — ראשית חכמה — געדענקט, וואָס מיר פילאָסאָפן פון אַלע ריכטונגען פאָדערן, ווי אַ קאַנדיציע סינע קוואַ נאָן: זיך אַריינעגבערן בלב ונפש אין דעם ענין גופא, אין דעם לעבן גופא. אים שטודירן אין דער ערשטער ליניע. און ערשט דערנאָך — אויב מען וויל און מען דאַרף — באַקאָנט ווערן מיט די געדאַנקען, וואָס זיינען אַרויסגעזאָגט געוואָרן וועגן אים.

„וואָס האָט אָבער געטאָן אונדזער עקלעקטיאלקע? ער, דער פוילער מוח, האָט גאָרנישט געוואָלט אַליין טראַכטן, אַליין פאָרשן און בויען, אַליין אַריינעגבערן זיך אין די ענינים. האָט ער זיך פאַראינטערעסירט בלויז מיט די געדאַנקען וועגן זיי. איז ער אַרומגעלאָפן מיט זיינע תלמידים פון איין ישיבה אין דער אַנדערער, דאָ — אַ לעק, דאָ אַ שמעק, דאָ אַ כאַפּ, דאָ אַ לאַפּ. ביי איינעם געפעלט אים איין זאַך, ביי אַן אַנדערן אַן אַנדער זאַך, וואָס פאַסט צו דער ערשטער, ווי אַ פינגער צו אַן אויג. און אַן אַ ברעקל אייגענער גייסטיקער אַרבעט, אַן אַ פרואוו, אַליין, זאָל זיין וויפיל עס איז, אויפצואָקערן דעם ענין, האָט ער זיך צונויפגעזעקלעקטעוועט אַ „וועלט־אָנבליק" פון די פאַרשיידנסטע שיטות און סברות און האָט דאָס אַ נאָמען געגעבן זיין „סיסטעם".

„האָבן מיר זיך געפרעגט: וואָס וועט די מענטשהייט האָבן פון אַזוינע גאַנגן? וואָס פאַר אַ נייס קאָן ער אויפטאָן? נישט קיין נייע אמתן קאָן ער אויסגעפינען אין אַן ענין, נישט קיין נייע געשטאַלטונגען פון דעם מענטש־לעכן שאַפן קאָן ער אַרויסברענגען פון זיין אייגענעם גייסט. אַלץ, וואָס ער האָט, איז שוין פריער געווען ביי אַנדערע, מיט מער פרישקייט און אין אַ נאַענטערער שייכות צום לעבן, צום ענין. היינט — אויף וואָסערע כּפרות דאַרף מען אים?

„זיינען מיר געגאַנגען צו דער פּמליא של מעלה מיט אַ פּעטיציע, מען זאָל איגאַנצן סקאַסירן די קאַטעדרע פונעם עקלעקטיציזם און ביי עקלעק־טיאלן זאָל מען צונעמען זיינע פליגלען. האָבן מיר, אַ דאַנק זיין ליבן נאַמן, געפּועלט. אַבער אַז מען איז צו עקלעקטיאלן געקומען נאָך די פליג־לען, ערשט זיי זיינען ביי אים גאָרנישט געווען קיין אַרגאַניש אויסגע־וואַקסענע. דער חברהמאַן האָט זיך צוגעקלעפּט קינסטלעכע פליגלען, צונויפגעפאַפּט פון פאַרשיידענע פעדערן, וואָס ער האָט בשתּיקה, בגנבה אַרויסגעצופט פון אונדז. האָבן מיר אים פאַרטריבן פון אונדזער מחנה.

„אַזוי איז עס, ליבע האַרינטע מיינע! נישט אין דעם מאַניזם גייט עס אין דער פילאָסאָפיע. וועט ווייס, צי די מענטשהייט וועט וועלן עס איז זיך דערגראָבן ביז צו דעם לעצטן אייגהייטלעכן וועלט־פּרינציפּ! היינט וועלן אין דער טעאָריע אַזוי, על אחת כּמה וכּמה אין דער פּראַקטיקע! ווי קאָן מען דאָ וועלן מייסטערן זי לפי דער „אויסגעהאַלטענער אייגהייט־לעכער טעאָריע", וואָס איז אָפּטמאָל געבוירן געוואָרן מיט צענדליקער יאָרן צוריק, אויס די נויטן פון אַן אַנדער פּראַקטיקע און פון אַנדערע אומשטענדן אין לעבן!

„אויב ס׳איז דאָ אַ וועלכער עס איז „מאַניסטישער" פּרינציפּ פאַר די פּראַקטישע נויטן פון לעבן, איז דאָס נאָר דער, וואָס איך האָב אָנגעוועדט אין מיין „עקלעקטישן" זופּ. דאָס איז דער כּלל, וואָס זאָגט: „אַלץ וואָס איז פאַר אונדז געזונט און געשמאַק און איז נישט להיפוך צו אונדזער יושר, איז כּשר און גוט, אַפילו ווען מען זאָל צונויפמישן מילכיקס מיט פליישיקס, כּשרס מיט טריפה, נישט פאַר קיין פרומער יידענע געדאַכט"...

די רויז אָבער האָט זיך נאָך אַלץ נישט געוואָלט אונטערגעבן.

— איך ווייס נישט, איך ווייס נישט — האָט זי געטענהט, ציטערדיק מיט אַלע אירע בלעטלעך. — ס׳קאָן זיין, אַז ביי אייך, אין די „עולמות העליונים", קאָן מען צולאָזן אויך אַזאָ — לאָזט מיך אָפן זאָגן — צעלאָזענעם צוטריט צו די וויכטיקסטע פראָבלעמען פון דעם מענטשלעכן דענקען און שאַפן. אָבער ביי אונדז, אויף דער זינדיקער ערד? ביי אונדז ווייס איך

נאָר איינס: אַ רויז איז אַ רויז און נישט קיין הויפטל קרויט, אַ הויפטל קרויט איז אַ הויפטל קרויט און נישט קיין רויז. און אין קיין טעאָריע קאָנט איר נישט מאַכן קיין פּלאַץ פאַר ביידע אינאיינעם.

און פאַרענדיקט האָט זי מיט אַ טיפן צער אין איר שטים:

— אַדער אידן, אַדער ער!

פראַגמאַטיאל האָט אַ ווייל געקוקט אויף איר מיט ליבע און רחמנות און דערנאָך מיט אַ שמייכל אַ פרעג געטאָן:

— אַזוי? אין קיין טעאָריע איז נישטאָ קיין פּלאַץ פאַר אייך ביידן? און וואו, אייגנטלעך, וויל מען אייך ביידן פאַרפלאָנצן? אין אַ טעאָריע, צי אין אַ גאָרטן?

האָבן זיך אַלע פאַנאַנדערגעלאָכט. אַפילו די רויז האָט זיך ליבלעך צעשמייכלט...

און אדם איז, אַ פריילעכער, אַרויס פון פראַגמאַטיאלס געצעלט, מיט דעם הויפטל־קרויט אונטער זיין אַרעם און מיט דער רויזן־בלום אין זיין לינקער לאַפּ. דאָס האָט מרמז געווען: די רויז איז אים פאַרט נעענטער צום האַרצן.

1928

סינטעטישער מאָניזם *

אין אונדזער היינטיקן יום־טוב באַטייליקט זיך כמעט די גאַנצע יידישע פּראָגרעסיווע וועלט און אַלע אירע ריכטונגען. עס וואָלט זיך געפּאַסט, אַז מען זאָל אויף אַלעמענס יום־טוב רעדן וועגן יענע אידעען און אידעאַלן, וואָס פאַראינטערעסירן אונדז אַלעמען, אָבער אויסרעכענען זיי אַלע און באַווייזן זייער באַרעכטיקונג וואָלט פאַרנומען אַ סך מער צייט, איידער איך קאָן מיר נעמען פאַר דער פעסט־רעדע. אָנשטאָט דעם וועט איר מיר דערלויבן אָנצומערקן יענעם אַלגעמיינעם וועג, אויף וועלכן אַלע פּראָגרע־סיווע מענטשן דאַרפן שטרעבן צו גיין. איך וויל אים אָנרופן — דער וועג אויף דעם רוקן פון אַ באַרג.

איך וויל צו אייך רעדן וועגן דעם אַלגעמיינעם צוטריט ווי אַזוי צו זוכן דעם ענטפער אויף אַלע גרויסע פּראָבלעמען און קאָנפליקטן, וואָס פּלאָגן דעם מענטשן אין זיין שטרעבן צו די פיר העכסטע אידעאַלן זיינע: צו אמת אין דער דערקענטעניש, צו יושר אין דעם לעבן פון די מיט־מענטשן, צו שיינקייטן אין די געפילן און צו הייליקייט אין די מאָטיוון פון זיינע אַרבעטן און פּלאָגענישן.

שוין אין די גאָר אַלטע צייטן, ווען עס האָט זיך אויסגעבילדעט אַ מענטשלעכער יחיד מיט אַן אייגענעם זעלבסט־באַוואוסטזיין און האָט איבער־געריסן די נאָפּל־שנור מיט וועלכער ער איז געווען צוגעוואַקסן צו זיין גרופּע, זיין משפּחה אָדער שבט, וואָס פלעגט אָנצייכענען און באַשטימען זיין לעבנס וועג, איז ביי דעם מענטשן אויפגעקומען די פראַגע: וועלכן וועג זאָל ער אַליין אויסקלייבן כדי צו פירן אַ מענטשלעך חשובן לעבן?

איזה הוא הדרך שיבור לו האדם? וועלכן וועג זאָל דער מענטש אויסקלייבן? אַזוי ווערט טאַקע די פּראַגע פּאָרמולירט אין „פּרקי אָבות". דער מענטשלעכער געדאַנק האָט געשטרעבט נאָך אַן אַלגעמיינער פאָר־מול, וואָס זאָל דינען אי אַלס ריכט־שנור אין זיין אויפּפירן זיך, סיי אין זיין פּראַקטישער טעטיקייט צוליב דעם אייגענעם נוצן, סיי אין זיינע חובות

* רעדע געהאַלטן דורך ד"ר ח. זשיטלאָווסקי ביי דער פּייערונג פון זיין 70סטן געבוירנטאָג.

צו די אַנדערע מענטשן און צו זיך אַליין ווי צו אַ מאַראַלישער פערזאָן, וואָס שטרעבט צו דער העכסטער מענטשלעכער חשיבות, סיי אין זיין טעאָרעטישן דענקען.

איינער פון די גרעסטע פילאָסאָפן פון דער אַלט־גריכישער וועלט, אַריסטאָטעלעס, האָט זיך געמיט צו באַווייזן, אַז אין דעם פּראַקטישן לעבן, סיי צוליב זיך, סיי צוליב אַנדערע דאַרף דער מענטש אויסווייליז אַ וועג, וואָס ליגט אין דעם רעכטן מיטן, צווישן אַן עקסטרעמער מעלה און אַן עקסטרעמען חסרון. פּחדנות, צום ביישפּיל, האָזענע ציטערקייט פאַר דער אייגענער פעל איז אייגע פון די מיאוסטע מידות אין אַ מענטשלעכן כאַראַקטער און אַ מענטשלעכן אויפּפּיר, אָבער דער עקסטרעמער קעגנזאַץ פון פּחדנות שטריך — דער משוגענער רייסן זיך אין יעדער געפאַר, דער ניט וועלן זיך רעכענען מיט איר — איז פּונקט אַזאַ חסרון. דער וועג אין מיטן פון אָט די צוויי עקסטרעמען איז די העלדישקייט, דאָס ניט מורא האָבן פאַרן טויט וועז מען דאַרף שטעלן אין קאָן דאָס אייגענע לעבן, אָבער וואָס שפּילט זיך ניט מיט אים און שטעלט אים ניט אין קאָן אויס לייכט־זין אָדער כּדי צו באַווייזן דעם אייגענעם קוראַזש. דאָס איז פאַר דער פּראַקטיק. אַן אַנדער וועג וועלט אָבער פון דעם זעלביקן דענקער אַנגע־וויזן פאַר דאָס טעאָרעטישע פּאַרשן און פאַר דער געזעלשאַפּטלעכער טע־טיקייט. אומעטום דאַרטן וואו מען האָט צו טאָן מיט אמת און פאַלש אָדער מיט גערעכטיקייט און אומגערעכטיקייט און נאָך אַזעלכע הויכע ענינים, — איז ניט שייך קיין מיטל־ליניע, וואָס זאָל זיין אַ חשובע פאַר דעם מענטשן. דאָ מוז ער גיין, אין דעם וועג פון דער עקסטרעמער מעלה, שטרעבן צו דעם אָבסאָלוטן אמת, דער אָבסאָלוטער גערעכטיקייט א. א. וו. ווי באַקאַנט, האָט זיך אויך דער רמב״ם שטאַרק איינגעשטעלט פאַר אָט דעם דרך אין לעבן, וועלכן אַריסטאָטל האָט אויסגעפונען. די וועלט דער־מאַנט איצטער צו גוטן דעם רמב״ם, צו זיין אָבט הונדערט יאָריקן יובל, און מיט רעכט צו גוטן פאַר אַ סך זאַכן. אָבער מיט דעם אַלגעמיינעם וועג, וואָס דער געניאַלער אַריסטאָטעלעס און זיין טאַלאַנטפולער ערנסטער תּלמיד דער רמב״ם האָבן פאַרגעשלאָגן, קאָנען מיר ניט מספּים זיין אין גאַנצן. מיר האָבן דאָ פאַר אונדז אייגנטלעך ניט איין וועג נאָר צוויי — דעם וועג פון דער מיטל־ליניע צווישן די געווינלעכע מעלות און חסרונות אין דעם וועג פון דעם עקסטרעם, אין די פראַגן פון אמת און יושר. אָבער ביידע וועגן האָבן אויך זייערע חסרונות, און אָפילו געפאַר. די ספּנה פון דער מיטל־ליניע באַשטייט דאַרין, וואָס מען געוואוינט זיך איין צו זוכן דעם מיטל־וועג אויך אין די העכערע ענינים פון אַ מענטשלעכן לעבן.

און ניט נאָר דערפאָר, וואָס די פּראַקטיק פון דעם לעבן איז אַזאַ גוטער מליץ יושר פאַר דעם מיטל־וועג — „דער מיטן איז אַ גילדערנער שליטן", זאָגט אויך דער פּראַקטישער מענטש פון פּאָלק. מען זוכט דעם מיטל־וועג אויך אין די העכערע ענינים דערפאָר, וואָס עס איז אין דאָס רוב פאַלן אַזוי שווער אויסצוגעפינען אויף זיכער וואו עס ליגט דער ריכטיקער עקסטרעם אין אַזעלכע ענינים ווי אמת און יושר.

גוט איז געווען אַריסטאָטעלן און דעם רמב"ם, ווייל זיי האָבן ביידע געגלויבט אין דער אָבסאָלוטער מאָכט פון דעם מענטשלעכן שכל, אַלעמאָל צו קאָנען געפינען דעם אָבסאָלוטן אמת און דעם אָבסאָלוטן יושר. אָבער ווער עס איז באַקאַנט מיט דער געשיכטע פון די מענטשלעכע שטרעבונגען צו די העכסטע אידעאַלן ווייס, אַז אין דער ווירקלעכקייט קומען אויף זייער אָפט צוויי עקסטרעמע ענטפערס, וואָס שליסן אויס לגמרי אייגער דעם אַנדערן. און די אַרגומענטן פאַר און קעגן ביידע ענטפערס זיינען פון אַזאַ אַרט, אַז אָפט האַלטן זיי ביידע די וואָג. און אַז ביי אַ רעכט־אָביעקטיוון אומפאַרטייאישן איבערטראַכט ווייס מען ניט וועמען צו געבן די בכורה. איך נעם דאָ ווי אַ ביישפיל נאָר אין אייניקע פראַגע, די אַזוי וויכטיקע פאַר דעם גאַנצן מענטשלעכן וועלט־באַגעם: וואָס איז דער לעצטער תוך פון דער וועלט? איז דאָס די טויטע מאַטעריע ווי דאָס וויל דער מאַטעריאַליזם, אָדער איז דאָס — דער לעבעדיקער גייסט ווי דאָס טענהט דער אידעאַליזם? שווער צו גלויבן דעם ריכטיקן ענטפער דאַרויף, רייסט זיך אַריין די געפאָר פון דער מיטל־ליניע פון דעם קאָמפּראָמיס פון מאָכן אַ פשרה צווישן די צוויי עקסטרעמען אויסצוטיילן פאַר יעדן ענטפער אַ באַזונדער ספערע, האַלטן זיי אָפּגעזונדערט אייניג פון דעם אַנדערן. מען זאָגט זיך: עס איז דאָ אַ מאַטעריעלע וועלט און עס איז פאַראַן אַ גייסטיקע וועלט. און וואו עס איז דאָ מאַטעריע, דאָרטן איז ניטאָ קיין גייסט, און וואו עס איז דאָ גייסט, דאָרטן איז אין אים ניטאָ קיין פּיצעלע מאַטעריע. ס'קאָן זיין: דאָס איז טאַקע דער ריכטיקער ענטפער וועגן דעם לעצטן גרונט פון דער וועלט. די געפאָר פון דער פשרה באַשטייט אָבער דאַרין, וואָס מען נעמט אָן דעם ענטפער ניט ווייל מען זעט איין זיין ריכטיקייט, נאָר ווייל מען וויל דערמיט צופרידן שטעלן ביידע קעמפּנדיקע צדדים. און אין רעזולטאַט באַפרידיקט מען ניט קיין אייניעם פון זיי, ווייל דער שכל פאָדערט באַווייזן, וואָס ווערן אַרויסגענומען פון דעם ענין גופא, ווי ער איז זיך גופא, און ניט כדי צופרידן צו שטעלן די אָדער יענע מיינונג וועגן דעם ענין.

אין די צייטן פון אַריסטאָטל און דעם רמב"ם האָט מען אָבער נאָך ניט געוואוסט אָדער עס איז נאָך ניט געשטאַנען קלאָר פאַר די אויגן, אַז דער

מענטשלעכער געדאַנק גייט אָפּט אַרויף אויף אַן אַנדער אַרט מיטל־ליניע: וואָס קאָן באַפרידיקן אי דעם פּראַקטישן פֿאַרשטאַנד, אי דעם טעאָרעטישן שכל. דאָס איז ניט די מיטל־ליניע אין די טאָלן פון דעם געדאַנק, נאָר דער „גילדערנער מיטן", וואָס לויפט איבער דעם באַרג־רוקן פון אַ גאַנצער קייט הויכע בערג.

שטעלט אייך פֿאָר, אַז עס ציט זיך אַזאַ קייט, אַזעלכע בערג, זאָגן מיר, אין דער גאַנצער לענג פון מזרח צו מערב. פון איין זייט באַרג־קייט לאָזט זיך אַראָפּ אַ שפּוע צו רעכטס, זאָגן מיר, צו דרום, און פון דער אַנדער זייט אַ שפּוע צו לינקס, זאָגן מיר, צו צפון. דער הויכער באַרג־רוקן איז אָבער פֿאַרדעקט מיט וואָלקנס און מען זעט אים נאָר ניט, קאָן מען נאָר גיין אויף די זייטן פון דעם באַרג, אָדער אויף דער רעכטער זייט, אָדער אויף דער לינקער. דעמאָלט טענהן די „רעכטיסטן": מען דאַרף גיין אויף דער דרום־זייט פון דער באַרג־קייט. ענטפערן די „לינקיסטן": חס וחלילה! די רעטונג ליגט אין דעם גאַנג אויף דער צפון זייט אויף דער לינקער זייט פון דעם באַרג! און אָט אין דער לאָגע קאָן מען שוין אָפּילו קיין מיטל־ליניע ניט געפינען, וואָס זאָל ליגן אויף דעמזעלביקן שטח, אויף וועלכן עס באַוועגן זיך די קעמפּנדיקע צדדים.

טרעפט אָבער, אַז אַ דענקער, זוכנדיק זיין אייגענעם וועג, הויבט אָן צו גיין פֿאַראויס, ניט אויף דערזעלביקער הויך אָדער נידער, אויף וועלכער ער האָט זיך באַוועגט אין איינעם מיט די אַנדערע, נאָר ער הויבט אָן צו גיין פֿאַראויס און אין דער הויך. גילט אים אָפּ, גייט ער אַרויף אויף דעם באַרג־רוקן, וואָס ליגט איבער די וואָלקנס; געפינט ער, אַז אויף יענעם באַרג־רוקן לויפט אַ וועג, אַ באַגאַסענער מיט זון־שטראַלן, איבער דער גאַנצער לענג פון דער קייט, און ער הויבט אָן גיין אויף אים פֿאַראויס אין דער ליכטיק.

גראָד וועג אַזוינס פֿאַסירט אין דעם מענטשלעכן געדאַנק, וועלט באַשאַפן אַ נייער ענטפער אויף די פּלאָגנדיקע פּראָבלעמען, וואָס איז ניט קיין אויסגעמוחטע פשרה צווישן מיינונגען און איז פֿאַרט אַ מיטל־ליניע, אָבער אויף אַ העכערן פּלאַן, אויף יענעם פּלאַן אין וועלכן עס לויפן זיך צונויף די ליניעס, וואָס ציען זיך פון אונטן אַרויף, סיי פון דער דרום זייט באַרג, סיי פון זיין צפון זייט.

עס וואָלט זיך געלוינט אָנצושרייבן אַ גאַנצע ספּעציעלע געשיכטע פון יענע מאַמענטן אין דער מענטשהייטס גייסטיקן שאַפן, וועלן עס פּלעגן אויסגעפונען וועלן אָט די וועגן וואָס ליגן אין דער הויך, אויף די באַרג־רוקנס, און פון דער ראָליע, וואָס יענע מאַמענטן האָבן געשפּילט סיי אין

גייסטיקן שאַפן, סיי אין דעם היסטאָרישן לעבן. דאָ וועל איך אייך דערמאָנען נאָר אַ פּאָר פון אַזעלכע אַנטשיידנדיקע מאָמענטן.

נעמען מיר טאָקע דעם שטרייט צווישן מאַטעריאַליזם און אידעאַליזם אין דעם פילאָסאָפישן וועלט־באַגעם, אין זיין טיפן דענקען און פּאָרשן, האָט ברוך שפּינאָזאַ זיך דערהויבן צו יענער הויכער מיטל־ליניע, וואו סיי דער אידעאַליסטישער געדאַנקענגאַנג, סיי דער מאַטעריאַליסטישער לויפֿן זיך צונויף אין איין אייניציקער ריכטונג אויף דעם באַרג־רוקן, וואו יעדער שריט איז אַן איינהייטלעכער סינטעז פון ביידע ריכטונגען. איז אויסגעקומען, אַז נאַטור און גאָט זיינען אין און דיזעלביקע זאַך, אַז עס איז ניטאָ קיין מאַטעריע אָן גייסט און אַז עס איז ניטאָ קיין גייסט אָן מאַטעריע. אָט די ריכטונג האָב איך אַ נאָמען געגעבן: „סינטעטישער מאַניזם", אָן איינהייט־עכער אויג אויף דער וועלט, אַ צונויפֿגעזאַמענער פון צוויי אַנטקעגנגעזעצטע גרונט פּרינציפּן, וואָס האָבן אין זייער אַנטוויקלונג פּאַראַויס און אין דער הויך זיך פון דעם סאָמע גרונט אַרויפּגעהויבן צו זייער צונויפֿגוס אויף דעם באַרג־רוקן. דער סינטעטישער מאַניזם איז נאָך עד היום איינער פון די באַרעכטיקסטע און באַפרוכפּערנדיקסטע פילאָסאָפישע שטאַנדפּונקטן, דער עיקר אין דער באַטראַכטונג פון די לעבעדיקע ברואים.

אַדער נעמט די גרויסע רעוואָלוציע, וואָס עמאַנואל קאַנט האָט אַרײַנגעטראָגן אין דעם געדאַנק פון דעם ניינצענטן יאָרהונדערט דורך זיין טעאָריע פון דער מענטשלעכער דערקענטעניש. אין זיין צייט האָבן געקעמפט צוויי אַנטקעגנגעזעצטע שיטות. איינע אַרויסגעבראַכט פון בערקלעי, אַ סובייעקטיוו־אידעאַליסטישע, האָט געוואָלט האָבן, אַז די גאַנצע דרויסנדיקע וועלט איז גאָר ניטאָ דרויסן, ווייל עס איז גאָר קיין דרויסן ניטאָ. די וועלט, אַן אָפּדוכטעניש אין אַ מענטשלעכער נשמה. די אַנדער שיטה, פון דעם שאָרפן דענקער יום, אַן עקסטרעם רעאַליסטישע, האָט אָפּגעלייקנט די עקזיסטענץ פון אַ מענטשלעכער נשמה, אַלץ וואָס עס קומט פאָר אין אונדזער וועלט־דערקענטעניש שטאַמט, האָט ער געלערנט, פון די איינדרוקן וואָס די דרויסנלעכע רעאַלע וועלט מאַכט אויף אונדז. האָבן מיר דאָ ווידער צוויי אַנטקעגנגעזעצטע שטאַנדפּונקטן און דענק־ריכטונגען, וואָס לייקענען אָפּ אינס דאָס אַנדערע. דער גענואויגלעכער שכל הישר, וואָס וויל גיין אויף דער אונטערשטער מיטל־ליניע פון דער פשרה האָט ניט געוואָלט וויסן פון די ביידע עקסטרעמען. עס איז באַקאַנט דאָס ענגלישע וואָרט־שפּיל וועגן טל: „וועג בערקלעי סעד — דער איז נאָ מעטער, ענד יום סעד, דער איז נאָ מיינד, — נעווער מיינד, איט דאָז נאָט מעטער וואָט דעי סעד".

אָבער דער גרויסער עמאָנואל קאַנט האָט זיך יאָ געוואָלט מיט די צוויי עקסטרעמען אין דעם ענגלישן פילאָסאָפישן געדאַנק. ער האָט אין אַ וואונדערלעך, געדאַנקען־רייכן בנין אַרויסגעבראַכט אַ שטאַנדפונקט, וואָס האָט אויפגעהויבן די פראַגע אויף דער הויך פון דעם בארג־רוקן. דער שטאַנדפונקט טראָגט דעם נאָמען: „עמפּירישער רעאַליזם און טראַנסצענ־דענטאַלער אידעאַליזם".

איר וועט געוויס ניט דערוואַרטן פון מיר, איך זאָל דאָ אייך דערקלערן יענעם וואונדערלעכן שטאַנדפונקט. פאַר אונדז איז דאָך געווג, ווען מיר וועלן זאָגן, אַז ווען מען פרעגט אַ קאַנטיאַנער, צי איז די וועלט, וואָס מיר שטודירן אין די וויסנשאַפטן, באמת רעאַל? ענטפערט ער: יע, זי איז עמפּירישע לויט דער וויסנשאַפטלעכער דערפאָרונג און לויט אונדזערע חושים אַ רעאַלע וועלט. און פרעגט אַן אַנדערער, צי איז זי גאָר אפשר אידעאַל? ענטפערט ער וויידער: יאָ, זי איז אידעאַל, לויט די דענק־פראָצעסן, וואָס בריינגען אַרויס די זיכערע וויסנשאַפט וועגן דער וועלט. הייסט עס וויידער, אַז די זעלביקע דערקענטעניש, וואָס גיט אונדז רעאַלע וויסנשאַפט, איז אין דער זעלביקער צייט אי רעאַל, אי אידעאַל. האָבן מיר דאָ וויידער אַ סינטעטישן מאָגיזם. זאָגן יע צו צוויי אַנטקעגנגעזעצטע, אַזוי גרונט פאַרשיידענע שטאַנדפונקטן און אין דער זעלביקער צייט אויך זאָגן נייַן צו זיי ביידן, קאָן מען נאָר דעמאָלט, ווען די צוויי שטאַנדפונקטן זיינען וויי די צוויי זייטן, די רעכטע און די לינקע זייט, פון אַ בארג—זייטן, וואָס אַלע זייערע ליניעס לויפן אַרויף פון די פאַרשיידענע גרונטן צו דער הויך־געלעגענער מיטל־ליניע אויף דעם בארג־רוקן. עס ווערט געזאָגט „יע" צו זייער ביידנס אַרויפלויף, עס ווערט געזאָגט „נייַן" צו זייער ביידנס בלייבן אונטן.

און איצטער אַ ביישפיל פון דער ראַדיקאַלער באַוועגונג און דעם געזעלשאַפטלעכן קאַמף. ווען קאַרל מאַרקס איז אַרויף אויף דער היס־טאָרישער אַרענע, וויי אַ סאָציאַל־פאָליטישער דענקער און קעמפער, איז דעמאָלט די ראַדיקאַלע וועלט געווען פאַנאַנדערגעשפאָלטן אין צוויי פייַנט־לעכע לאָגערן. עס זיינען געווען פאָליטישע ראַדיקאַלן, וואָס האָבן געזען דעם וועג צו דער מענטשלעכער פולער באַפרייאונג אין דעם פאָליטישן קאַמף פאַר אַ פרייהייטלעכער דעמאָקראַטיע. און עס האָבן זיך שוין אויך אויסגעבילדעט סאָציאָליסטישע ריכטונגען, וואָס האָבן לגמרי ניט געוואָלט וויסן פון אַ וועלכן עס איז פאָליטישן קאַמף און האָבן, ווי די פוריעריסטן, געגלויבט, אַז אַ סאָציאָליסטישע געזעלשאַפט קאָן מען אויפבויען אָפילו אונטער דעם רעזשים פון אַ טערקישן סולטאָן.

מאַרקס איז אין אַנהויב געגאַנגען מיט די ראַדיקאַלע דעמאַקראַטן, אָבער געגאַנגען איז ער זעלבסטשטענדיק, אָלץ פאַראויס און אין דער הויך. איז ער אַרויף אויף דער הויכער באַרג־ליניע פון דעם „מאַרקסיסטישן" וועג, דעם מיטל־וועג אויף דעם באַרג־רוקן, וואָס פאַראייניקט אין אין איינציקער אידעע פון דעם פּראָלעטאַריש קלאַסנקאַמף סיי דעם פּאָליטישן קאַמף פאַר פרייהייט, סיי דעם קאַמף פאַר סאָציאַליזם — אַ סינטעטישער איינשטעל, וואָס האָט געשפּילט און שפּילט נאָך עד היום אַזאַ אומגעהויער וויכטיקע ראָלע אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג.

לסוף נעמען מיר אַ ביישפּיל פון גאָר דער לעצטער צייט. פּראָפעסאָר אַלבערט איינשטיין, וואָס, אין זיין ריין וויסנשאַפטלעכן פאַרשן, באַרייכערט דעם סינטעטיש מאַניסטישן צוגאַנג צו פראָבלעמען מיט אַ נייעם נוסח, ווי אַזוי צו זאָגן „יע" און „ניין" צו צווויי אַנטקעגנגעזעצטע שטאַנדפונקטן, וואָס שליסן אויס איינער דעם אַנדערן: „יע" און „ניין" צו זיי ביידן. איך האָב דאָ אין זינען דער עיקר יענעם טייל פון זיין רעלאַטיוויטעט־טעאָריע, וואָס בריינגט אַרויס די אייניקייט פון אַזעלכע פונדאַמענטאַלע קעגנזאַצן אין דער נאַטור, ווי רו און באַוועגונג.

עס וואָלט מיך אַוועקגעפירט צו ווייט, ווען איך זאָל דאָ פּרואוון אָפּילו אָנדייטן די אָריגינעלע אַרט, ווי אַזוי עס קומט אויס ביי איינשטיינען, אַז איין און דערזעלביקער קערפּער דאַרף אין איין און דערזעלביקער צייט באַטראַכט ווערן אי ווי זייענדיק אין רו, אי ווי זייענדיק אין באַוועגונג. (פאַר די יידיש־לייענער וועל איך אָפּשיקן צו מיין בוך וועגן איינשטיינס טעאָריעס.)

אָבער ניט נאָר ביי איינצלנע דענקער און וויסנשאַפטלעכע פאַרשער גע־פינען מיר, אַז דער וועג אויף דעם באַרג־רוקן פירט זייער אָפט צו די פרוכ־פּערדיקסטע, ריין גייסטיקע רעזולטאַטן. מיר האָבן אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט און פון די איינצלנע פעלקער גאַנצע פעריאָדן וואָס מוזן באַטראַכט ווערן, ווי סינטעטישע, וועו דאָס לעבן פון פילע דורות פאַר־ווירקלעכן באַוואוסטזיניק אָדער אומבאַוואוסטזיניק דעם צונויפֿגוס פֿון צוויי קעגנזאַצן, וואָס האָבן געקעמפט אין דעם לעבן.

פאַר אונדז איז דאָס זייער וויכטיק צו האָבן אין אויג וויל גראָד אין אַזאַ סינטעטישן פעריאָד באַוועגט זיך איצטער די געשיכטע פון אונדזער פאָלק. די גאַנצע צייט פון דעם צווייטן חורבן און דעם ערשטן יאָרהונדערט פון אונדזער צייט רעכענונג ביז צו דער גרויסער פראַנצויזישער רעווא־לוציע פון 1789 האָט זיך אונדזער געשיכטע באַוועגט אין אַ ליניע, וואָס קאָן אַנגערופן ווערן די פרום־נאַציאָנאַלע. יידן האָבן געקוקט אויף זיך

ווי אויף קינדער פון אַ באַשטימטן פאָלק, דעם עם ישראל, און ווי אויף אַנהענגער פון אַ באַשטימטן גלויבן, דער „דת משה וישראל״. אין דער צייט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, האָבן די פראָגרעסיווע שטרעבונגען פון אונדזער פאָלק אַריבערגעוואָרפן די ליניע אויף „יענער זייט״ באַרג — אויף דער זייט פון דער פראָגרעסיווער אַסימילאַציע, וואָס האָט, אין איר ראַדיקאַלן עקסטרעם, לגמרי אָפּגעלייקנט ביידע יסודות פון דעם אַלטן וועג: אי די יידישע נאַציאָנאַליטעט, אי די יידישע רעליגיע. אָבער אין דעם אָנהויב אַכציקער יאָרן פון דעם פאָריקן יאָרהונדערט זיינען די יידישע פראָגרעסיווע שטרעבונגען אַרויף אויף דער הויכער באַרג־ליניע פון דעם סינטעטישן מאָניזם, וואָס זאָגט אַ קרעפטיקן „יע״ אי צו דעם יידישן נאַציאָנאַלן זיין, אי צו זיין פראָגרעסיווער אָנטוויקלונג. און אָפּילו די אַסימילאַטאָרישע שטרעבונגען וועלן אַריינגענומען אין חשבון אויף דעם נייעם וועג, אָבער אויף אַ גאַנץ אַנדער אופן, אידער פריער. ניט די פרעמדע קולטור און דאָס פרעמדע לעבן דאַרף אַסימילירן און אײנשלינגען אונדז, נאָר מיר דאַרפן אין אונדזער אייגענעם נאַציאָנאַלן לעבן אַריינגעמען און אַסימילירן אין זיך אַלץ, וואָס עס איז מענטשלעך חשוב און ווערטפול אין דעם לעבן און דער קולטור פון דער ניט־יידישער וועלט. אין אָט דעם פעריאָד פון דעם פראָגרעסיוון נאַציאָנאַליזם לעבן מיר עד היום, און מיט יעדן דור פאַרשטאַרקט זיך זיין אויבערהאַנט סיי איבער דעם אַלטן פרום־נאַציאָנאַלן איינשטעל, סיי איבער זיין קעגנזאַץ, דעם פראָגרעסיוו־אַסימילאַטאָרישן.

אָט די אַלע געבראָכטע ביישפילן פון דער פילאָסאָפיע, פון דער דער־קענטעניש טעאָריע אין דער וויסנשאַפט פון דער סאָציאָליסטישער באַוועגונג און פון דער מאָדערנער יידישער געשיכטע, זיינען, דוכט מיר, גענוג כדי צו אילוסטרירן דאָס, וואָס איך מיין מיט דעם „מיטל־וועג״ אויף אַ הויכן באַרג־רוקן.

געוויס, דאַרף מען ניט אַרויסלאָזן פון אויג, אַז ספּינאָזאַ, קאַנט, מאַרקס און אייגשטיין האָבן זיך ניט געיאָגט נאָכן סינטעטישן מאָניזם. זיי זיינען אַרויף אויף דעם באַרג־וועג, זוכנדיק דעם אמת צי דעם יושר, וואו ער זאָל זיך ניט געפינען, צי אין טאָל, צי אויף איין זייט באַרג, צי אויף דעם באַרג־רוקן, וואָס פאַרבינדט אין איינעם זיינע בייידע זייטן. און אין די סינטעטישע פעריאָדן פון דעם היסטאָרישן לעבן האָט מען זיך אודאי ווייניקער וויי אַלץ זיך געקימערט וועגן דער, אַזוי צו זאָגן, טאָפּאָגראַפישער לאָגע פון זייער וועג.

אָבער מיר, וואָס מיר האָבן אַ סך אַזעלכע פעריאָדן הינטער אונדז, פאָר וועמען עס ליגן קלאָר און אָפן די וועגן פון ספּינאָזאַ, קאַנט,

מאַרקס און איינשטיין — מיר, וואָס מיר לעבן תמיד אין העפטיקן קאַמף פון אידעאישע קעגנזאַצן, מיר האָבן אַ גוט רעכט, באַוואוסטזיניק צו רעכענען זיך מיט דעם סינטעטיש־מאַניסטישן וועג, ווי צו פאַרענטפערן פּראָבלעמען. מיר האָבן אַ רעכט צו פרעגן זיך, צי איז דאָס ניט דער „דרך שיבור לו האדם", דער וועג, וועלכן דער מענטש דאַרף אויסווייזן פאַר זיך, ווייל גראָד אָט דער וועג האָט די שאַנסן אַם בעסטן צו באַפרידיקן אונדזער שטרעבן צו אמת און יושר. לאָמיר וואַרפן אַ בליק אויף אייניקע פּראָבלעמען פון אונדזער צייט, סיי ריין יידישע, סיי אַלמענטשלעכע, ווי זענען זיי אויס, וועלן מען זוכט זייער פאַרענטפערונג אויף דעם הויכן באַרג־וועג פון דעם סינטעטישן מאַניזם?

אָט איז אַ פּראָבלעם, וואָס האָט אונדזער יידישע אינטעליגענציע באַשעפטיקט אַזוי ליידנשאַפטלעך טיף נאָך גאָר ניט לאַנג צוריק: דער קעגנזאַץ פון נאַציאָנאַליזם, פון לאַזן אומבאַרירט די איינטיילונג פון דער מענטשהייט אין אינצלנע באַזונדערע פעלקער, און קאָסמאָפּאָליטיזם, דעם שטרעבן אָפּצושאַפן אַלן נאַציאָנאַלע אונטערשיידן און צונויפגיסן די פּעלקער אין איין גלייכאַרטיקער מענטשהייט. קאָן מען זאָגן אַ קרעפטיקן „יע" אי צו דעם נאַציאָנאַליזם, אי צו דעם קאָסמאָפּאָליטיזם און צו דערזעלביקער צייט אַ קרעפטיקן ניין צו זיי ביידן? און ווי אַזוי זאָלן דער דאָזיקער „יע" און דער דאָזיקער „ניין" געזאָגט ווערן?

וואָס איז די מענטשלעך חשובע בענקשאַפט, וואָס טרייבט צו דעם קאָסמאָפּאָליטישן אידעאַל? די קראָפט, וואָס טרייבט צו אים, איז ניט דער קאָפּריז, צו ווען זען, אַז „אַלע יונים זאָלן האָבן איין פּנים", און אַז אַלע זאָלן זיין אויסגעקנאָטן פון איין און דעמזעלביקן טייג. געוויס זיינען דאָ אויך אַזעלכע קאָסמאָפּאָליטן. אָבער ניט אָט דער קאָפּריז פון גלייכמאַכערישקייט איז די מענטשלעך חשובע שטרעבונג אין דעם קאָסמאָפּאָליטיזם. דאָס איז די לעבנס־נויט, אָפּצושאַפן דעם ווילדן קאַמף, וואָס הערשט איצטער צווישן די פּעלקער, ווייל פּעלקער לעבן איצטער ניט ווי מענטשן, נאָר ווי וועלף. די פאַרבריידערונג פון דער מענטשהייט איז דער אינטערניקסטער זין אין דער נשמה פון דעם קאָסמאָפּאָליטיזם. און וואָס איז די מענטשלעך חשובע בענקשאַפט, וואָס טרייבט צו דעם שטרעבן, צו דערהאַלטן די אייגענע נאַציאָנאַליטעט? דאָס איז ניט די ווילדע לוסט, צו אונטערדריקן און באַהערשן אַלע אַנדערע פּעלקער, ניט אָפּילו דער דראַנג, צו האָבן דעם גורל פון אַלע אַנדערע פּעלקער אין דער אדמה, אַבי מען זאָל דאָס אייגענע פּאָלק לאָזן צורו. אמת, אַזאַ עקסטרעמער שאָוויניזם אַדער עגאָיסטישער נאַציאָנאַליזם — כאָפּט דער רוח אַלע

פעלקער, אָחוץ מיינעם! — איז דער הערשנדיקער טאָן אין די געווײַנט־לעכע נאַציאָנאַליסטישע אידעען און אידאָלן און אין זיי איז זיכער ניטאָ קיין איין קערנדל פון מענטשלעך־חשובער בענקשאַפט. צו דעם אידאָל פון נאַציאָנאַליסטישער עקזיסטענץ און אַנטוויקלונג ווערט מען געטריבן דורך דעם ברענענדיקן געפיל פון מאָראַלישער אחריות קודם כל פאַר דעם גורל פון דעם אייגענעם פאָלק, אין וועלכן מען איז אַריינגעבאָרן, מיט וועלכן מען איז ווילנדיק — ניט־ווילנדיק צענויפגעוואָקסן, פון וועלכן מען קאָן ביי דעם בעסטן ווילן, אָביעקטיוו געזונטען, ניט אַרויסגיין, נאָר אַרויסשטאַרבן. דאָס איז די בענקשאַפט, צו זען דאָס פאָלק פריי פון יעדער אונטערדריקונג, זעלבסטשטענדיק אין דעם אויסשמידן דעם אייגענעם גורל, געזיכערט אין זיינע עקאָנאָמישע לעבנס־קוואָלן און אומגעשטערט אין זיין גאַנג אויף דעם וועג פון אַ פרייען מענטשלעכן פראָגרעס.

פאַרוואָס זאָל אָט די מענטשלעך חשובע, פראָגרעסיוו־נאַציאָנאַלע בענקשאַפט ניט קאָנען זיין פאַרבונדן מיט אַ בענקשאַפט, צו זען אַלע פעל־קער פונקט אַזוי געזיכערט אין זייער עקזיסטענץ און פרייער אַנטוויק־לונג, ווי מיר וואָלטן דאָס געוואָלט האָבן פאַר אונדזער אייגענעם פאָלק? פאַרוואָס זאָל אָט די בענקשאַפט זיך ניט קאָנען צונויפלעבן מיט דער אינעווייניקסטער בענקשאַפט, וואָס האָט באַלעבט דעם קאָסמאָפּאָליטיזם — אָפּצושאָפן דעם פעלקער־האָס און דעם פעלקער קאָמף און פריי צו מאַכן דעם וועג פאַר אַ פאַרבריידערטער מענטשהייט?

געווים קאָן מען דאָס. און ניט נאָר קאָן מען דאָס, נאָר מען מוז דאָס, ווייל עס איז ניטאָ קיין געזיכערטע פרייהייט פאַר קיין פאָלק, אויב פעלקער וועלן נאָך ווייטער לעבן, וויי וועלף, אָבער דער צונויפגוס פון די ביידע חשוב מענטשלעכע בענקשאַפטן און אידעאַלן קאָן ניט געשען, ניט אויף דער צפון־זייט פון דעם בארג, וואו עס באַוועגט זיך דער עקסטרעמער נאַציאָנאַליזם, וואָס וויל ניט וויסן פון אַ מענטשהייט, ניט אויף דער דרום־זייט זיינעם, וואו עס האָט זיך באַוועגט דער קאָסמאָפּאָליטיזם, וואָס האָט ניט געוואָלט וויסן פון די באַזונדערע פעלקער. צו אָט די ביידע עקסטרע־מען, וואָס ליגן אין דער נידער, מוז מען זאָגן אַ קרעפטיקן „ניין״! דער צונויפגוס, דער „יע״ צו ביידן קאָן נאָר געשען און איז געשען אויף דער הויכער בארג־ליניע, וואָס רופט זיך אינטערנאַציאָנאַליזם, אַ שטאַנד־פונקט, וואָס איז צום ערשטן מאָל אַרויסגעבראַכט געוואָרן פון אונדזערע גרויסע נביאים, און וואָס שטרעבט צו דער פאַראייניקונג ניט פון סתם מענטשן, נאָר דוקא און בפירוש פון פרייע זעלבסטשטענדיקע פעלקער און אין פאַרבריידערטער משפחה פון דער מענטשהייט, וואו קיין אין פאָלק

האָט ניט קיין ברעקל איבערוואָג איבער דעם אַנדער פאָלק און וואו זיי אַלע זיינען סאָלידאַריש פאַראינטערעסירט צו העלפן אייגער דעם אַנדערן, אַז אַלע זאָלן קאָנען ווייטער שפּינען דעם פאָדעם פון דער מענטשלעכער געשיכטע אין פרידן, זיכערקייט און פרייהייט. אין דער נידער קאָן מען ניט געפינען קיין מיטל־ליניע צווישן קאָסמאָפּאָליטיזם און נאַציאָנאַליזם, ווי מען קאָן ניט געפינען קיין מיטל־ליניע צווישן לעבן און טויט, צווישן פרידן און קריג. לעבן און טויט לאָזן זיך ניט פאַראייניקן, ווי עס לאָזן זיך ניט פאַראייניקן קריג און פרידן. די „יע" צו נאַציאָנאַליזם און קאָסמאָפּאָליטיזם ווערן פאַראייניקט אויף דעם באַרג־רוקן אין דער אינטער־נאַציאָנאַלער פאַרבריידערונג פון דער מענטשהייט.

ענג צונויפגעבונדן מיט דעם קעגנזאַץ פון נאַציאָנאַליזם און קאָסמאָפּאָליטיזם איז דער פּראָבלעם, וועלכן איך האָב אַמאָל אַ נאָמען געגעבן „יד" און „מענטש". איך געדענק נאָך גאַנץ גוט די צייט, ווען אויף דער יידישער פּראָגרעסיווער און רעדיקאַלער גאָס איז צווישן אָט די צוויי ענינים, כדי צו בלייבן אין די גרענעצן פון אונדזער איצטיקן פאַרגלייך, געלעגן אַ הויכער באַרג, וואָס מען קאָן נאָר אַריבערשפרינגען, וועו מען פאַרלאָזט איין זייט זיינע און מען גייט אַריבער אויף דער אַנדערער. עס האָט געהערשט דער גלויבן, אַז וואָס מער מענטש איינער איז, אַלץ וויניקער ייד איז ער, און וואָס מער ייד איינער איז, אַלץ וויניקער מענטש איז ער. אויך אָט דער קעגנזאַץ, האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז נאָר אַ קעגנזאַץ אין דעם נידעריקן טאָל און ניט אויף דעם הויכן באַרג־וועג, וואָס פירט צו אַ גאַנץ אַנדער אויסבליק אויף דעם ענין, וואו עס ווערט גאָר אמת, אַז וואָס מער מענטש איינער איז, אַלץ מער נאַציאָנאַל־באַשטימטער מענטש איז ער, און במילא — בנוגע אונדזער פאָלק, אַז וואָס מער מענטש איינער איז אַלץ מער ייד איז ער, און וואָס מער „ייד" אייניער איז, וואָס מער ער נעמט אין זיך אַריין די אידעאַלן פון אַ פאַראייניקטער מענטשהייט, וויי די יידישע נביאים האָבן זיי אַריינגעשטעלט אין דער געשיכטע, אַלץ מער מענטש איז ער.

די פּרטים אויך פון אָט דעם סינטעז מוזן דאָ בלייבן אָן אַ זייט. אָבער שוין האָט אָט דער געדאַנק אומעטום געשלאָגן וואָרצלען, אַז מענטש זיין, הייסט זיצן מיט דעם אייגענעם פאָלק ביי אָן אייגענעם וועבשטול פון קולטור־שאָפונג און וועבן דעם אַלמענטשלעכן אינהאַלט פון דער קולטור אין זיין אייגענער נאַציאָנאַלער פאָרעם, לויט זיין אייגענעם נאַציאָנאַלן נוסח, און אַז דער בעסטער וועג פאָר דעם מענטשלעכן פּראָגרעס איז, וועו די פעלקער שליסן זיך ניט אין אין זייערע אייגענע דלד אמות, נאָר לערנען

איינער פון דעם אַנדערן, ווירקן איינער אויף דעם אַנדערן דורך די פאַר־שיידענע אַרטן, ווי אַזוי זיי באַאַרבעטן די פראָבלעמען פון אַ מענטשלעכן לעבן און שאַפן. אויך אָט די ווירקונג און קעגנווירקונג, וואָס לאָזט ניט איינשלאָפן די מענטשלעכע שאַפונגס־קראַפט, איז מעגלעך נאָר אויף דעם הויכן באַרג־וועג פון אינטערנאַציאָנאַליזם, וואו די פעלקער בלייבן פריי און זעלבסטשטענדיק אין זייער שאַפן, וואו זיי זיינען אָבער פאַר־בריידערט אויך אין זייערע קעגנזייטיקע ווירקונגען.

אויב דער מענטשלעכער פראָגרעס איז, ווי איך גלויב, אַן איינהייט־לעכער שטרעבן צו פאַרווירקלעכן פיר פונדאַמענטאַלע אידעאַלן: פער־זענלעכע פרייהייט, סאָציאַלע גערעכטיקייט, קולטורעלע רייכקייט, און אינ־טערנאַציאָנאַלע בריידערלעכקייט, פאָדערט גראָד דער זין פון דער קול־טורעלער רייכקייט, אַז דער פרוכט־גאָרטן פון דער מענטשלעכער קולטור־שאָפונג זאָל ניט באַשטיין פון איין־איינציקן מין פרוכט־בוים, נאָר אַ אַלע אָרטן פרוכט־בוימער זאָלן, אין געמיינשאַפטלעכן שוץ, אַרויסבערענגען זייערע בליאונגען, טראָגן זייערע פאַרשיידנאַרטיקע פרוכטן און אַזוי אָרום מאַכן אומגעהויער רייך די אוצרות פון דער אַלמענטשלעכער קולטור.

פון אָט די אַלע, אַלט־אַלטע געדאַנקען, אַלע אויסגעפונענע אויף דעם הויכן באַרג־וועג פון סינטעטישן מאָניזם, אַלטע געדאַנקען וואָס זיינען אָבער נאָך יונג און לעבעדיק עד היום און וואָס הויבן ערשט איצטער אָן ערנסט פאַרווירקלעכט צו ווערן אין לעבן, לאָזט מיך אַריבערשפרינגען צו אַ פאָר פראָבלעמען, פריש־צאַפלדיקע אין דעם קאַמף־רייכן, קעגנזאַץ־פולן היינט.

מיר האָבן פריער דערמאָנט דעם נאָכן סינטעטישן פּעריאָד אין דער יידישער געשיכטע, דעם פראָגרעסיוו־נאַציאָנאַלן, וואָס האָט זיך אַוועק־געשטעלט דעם ציל די נאַציאָנאַלע ווידערגעבורט פון אונדזער פאָלק אויף פראָגרעסיווע וועלטלעכע יסודות. דער יידישער עפנטלעכער געדאַנק איז אָבער אין אָט דעם פּעריאָד כמעט גלייך פון אַנהויב אָן זיך פאַנאַנדער־געגאַנגען אין דריי פאַרשיידענע ריכטונגען: דעם טעריטאָריאַליסטישן, וואָס האָט געשטרעבט צו אַן אייגענעם יידישן לאַנד, אַלץ איינס וואו, אַבי ניט ארץ־ישראל, דער פאַלעסטינאָפילישער אָדער ציוניסטישער, וואָס פאַר־בינדט דאָס שטרעבן צו אַן אייגענעם לאַנד מיט דעם אומבאַדינגטן תנאי פון נאָר ארץ ישראל, און דער גלות־נאַציאָנאַליסטישער, וואָס וויל ניט וויסן פון אַן אייגענעם לאַנד און האָט געמאַכט פאַר זיין לאָזונג דעם פערז פון אַ קינדער־ליד: „דאָרט וואו מיר וואוינען, דאָרט איז אונדזער לאַנד". העפטיק קעמפן נאָך עד היום די דריי ריכטונגען צווישן זיך. אָבער מערקט

איר ניט, אַז דאָס לעבן שאַרט זיך ביסלעכווייז צו דעם סינטעז צונויפ־גוס פון די דריי? דאָס לעבן טרייבט איצטער האַסטיק צו בויען ארץ ישראל, אין דערזעלבער צייט האָט עס אַוועקגעשטעלט אויף דעם פּראַק־טישן סדר היום דעם אויפבוי פון אַ יידישן לאַנד אין ביראָ־בידזשאַן, און האָט אַרויפגעבראַכט, אַנטוויקלט און פאַרפעסטיקט אַ נייע גייסטיקע ספערע, וואָס גיט דעם לעבנס־אָטעם אויך פאַר דעם גלות־נאַציאָנאַליזם — די מאַדערנע קולטור אין דער יידישער שפּראַך.

געוויס שאַרט זיך שוין איצטער דאָס לעבן צו דעם סינטעז פון די דריי ריכטונגען. אָבער צי קלעטערט שוין דאָס לעבן אין זיי, צו דעם באַרג־אַרויף, צו יענעם וועג, וואָס ליגט אויף דעם באַרג־רוקן, אין וועלכן עס גיסן זיך צונויף אין איינעם אַלע ליניעס פון די באַרג־זייטן? אויף אָט דער פראַגע האָט דאָס לעבן נאָך ניט געגעבן קיין קלאָרן ענטפער. אָבער מיר דאַרפן באַוואוסטזיניק אייגווירקן אויף דאָס לעבן, אַז מען זאָל אין אָט דעם פּראָבלעם אַרויפגיין אויף דער הויכער באַרג־ליניע, מיר מוזן פאַרלאָנגען, ערשטנס, אַז עס זאָל איינגעזען ווערן די נויטיקייט פון דער פאַראייניקנדיקער באַרג־ליניע און דאָס הייסט קודם כל, עס זאָל אָפּגעשאַפט ווערן דער קאַמף צווישן די וואָס גייען אויף די זייטן באַרג. עס זאָל אָנדערקענט ווערן דאָס רעכט פאַר אַלע דריי ריכטונגען אויף אַן אומגעשטערטן וואַקסן און זיך אַנטוויקלען. און דאָס הייסט אויך, אַז דאָס וואַקסן און זיך אַנטוויקלען סיי פון דעם בוי אין ארץ ישראל, סיי אין דעם אויפבוי פון ביראָ־בידזשאַן, סיי אין די אויפטואונגען פון דעם גלות־נאַציאָנאַליזם, זאָל ניט זיין נאָר אַ גיין פאַראויס, נאָר אויך אַ גיין אין דער הויך, צו איין סינטעטישן אידעאַל פון „ייד" און „מענטש", וואָס דאַרף זיין דער הערשנדיקער אין אונדזער לעבן, צי אין ארץ ישראל, צי אין ביראָ־בידזשאַן, צי אין אַנדערע קאָנצענטרירטע יידישע ישובים. אומעטום זאָלן אין דעם יידישן לעבן פאַרווירקלעכט ווערן די מענטשלעך ווערטפולע אָדער אויך די אַבסאָלוט נויטוועניקע עלעמענטן, וואָס ליגן אין ביידן, סיי אין דעם מהות „ייד", סיי אין דעם מהות „מענטש".

נאָך איין אידעען־קאָנפליקט מוז איך דאָ באַריכטן, וואָס שטעקט ביי אונדז ביי אַלעמען, ווי אַ ביין אין האַלז. נאָך קיינמאָל, אין דער צייט פון דער מאַדערנער געשיכטע, איז ניט געווען אָזוי שאַרף דער קאָנפליקט צווישן די צוויי גרעסטע אידעאַלן פון אַ געזעלשאַפטלעכן לעבן — דעם אידעאַל פון סאָציאָליזם און דעם אידעאַל פון פרייהייט.

אין די צייטן פון פאַר קאַרל מאַרקס, האָט, ווי מיר האָבן דאָס פריער געזען, איין אידעאַל מבטל געמאַכט דעם אַנדערן. איצטער, אַ דאַנק דעם

אויבערשטן, לייקנט שוין קיינער ניט די נויטוועגדיקייט פון ביידע אידעאַלן. איצטער קומט דער קאָנפליקט פאַר וועגן דעם פריער און דעם שפּעטער. די וואָס גייען אויף דער דרום זייט באַרג זיינען זיכער, אַז פריער פרייהייט און דערנאָך סאָציאַליזם, פריער מוז מען שטרעבן אָפּצוהיטן און נאָך מער אויפצובויען די פאַרמען פון דער פּאָליטישער דעמאָקראַטיע; דאָס וועט אין דעם משך פון דורות דערפירן די אַרבעטנדיקע מענטשהייט צו דער פאַרווירקלעכונג פון סאָציאַליזם. און די וואָס גייען אויף דער צפון זייט פון דעם באַרג הערן ניט אויף צו טענהן, אַז פריער סאָציאַליזם און דערנאָך פרייהייט. פריער דאַרף מען אויפבויען די יסודות פון אַ סאָציאַליסטישן לעבן און דאָס וועט שוין ממילא, אין אַ משך פון דורות, פירן צו דער פאַרווירקלעכונג פון דער פולער פרייהייט פאַר יעדן מענטשן.

איך גלויב אָבער, אַז מען קאָן בשום אופן ניט פאָנאַנדערריסן אויף צווייען אָט די צוויי גרעסטע אידעאַלן פון אַ מענטשלעכן געזעלשאַפטלעכן לעבן. דער אַרבעטנדיקער מענטשהייט זיינען סאָציאַליזם און פרייהייט פונקט אַזוי נויטיק ווי שפּייז און פרישע לופט. מען קאָן ניט אַרויפצווינגען אויף די אַרבעטער, זיי זאָלן הונגעריקערהייט שפּאַצירן אויף דער פרישער פרייער לופט, ווייל אין אַ משך פון אַ פּאָר דורות וועלן זיי האָבן אויך שפּייז צו דער זאָט. און מען קאָן אויך ניט אָנבינדן די אַרבעטער זיי זאָלן דערווייל, אין אַ פאַרשטיקטער לופט, עסן וואָס ס׳איז פאַראַן, צו דער האָלבער זאָט, ווייל שפּעטער וועט מען האָבן צו דער גאַנצער זאָט און נאָך שפּעטער, אין אַ משך פון אַ פּאָר דורות, וועט מען אויך מעגן פריי אַרומשפּאַצירן אויף דער פרייער לופט. אין אַ געפּרעסטער לופט, וואו דער לעצטער צוג פון גייסטיקער און פּאָליטישער פרייהייט ווערט דערשטיקט, ווערגט מען זיך אויך מיט דעם קאַרגן ביסן און אין איר מוזן סוף־כּל־סוף אויך פאַרפעלן דער מענטשלעכער אָטעם.

עס איז קלאָר, וואָס אַזוינס עס וואָלט געבראַכט מיט זיך דער הויכער באַרג־וועג פון סינטעטישן דענקען און שטרעבן: סאָציאַליזם און פרייהייט מוזן באַטראַכט ווערן, ווי צוויי זייטן פון איין־און־דערזעלביקער זאַך, פונקט ווי ספּינאָזאַ האָט געטאָן מיט „גייסט״ און „מאַטעריע״. אין אונדזער פראַ־בלעם איז דער לאָזונג פון דעם באַרג־וועג: „ניטאָ קיין פרייהייט אָן סאָציאַליזם און ניטאָ קיין סאָציאַליזם אָן פרייהייט״, און אָט דער געבאָט פון דעם פרייהייטלעכן סאָציאַליזם מוז פאַרווירקלעכט ווערן אין דער העכסטער מעגלעכער מאָס, סיי אין דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף, סיי אין דעם דורכפיר פון דעם סאָציאַלן איבערקער, סיי אין דעם נייַ־בוי פון אַ סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט.

ווי שווער עס איז אָבער אָפט, צו געפינען דעם וועג צו דעם באַרג־רוקן, דאָס לייקן איך גאָר ניט, דאָס רוב ליגט דער באַרג־רוקן אַזוי הויך און איז אַזוי פאַרדעקט מיט געדיכטע וואָלקנס, אַז אין דעם קלעטערן צו אים, טרעפט אָפט, מען געפינט זיך פּלוצלונג פאַר אַ טיפן אָפּגרונט און מען מוז גיין צוריק און זוכן אַן אַנדער צוטריט צו אים.

דער עיקר אָבער איז — געדענקען, אַז עס האָט קיין זין ניט, צו בלייבן אויף איין זייט באַרג און מבטל זיין דעם צד שכּנגד אָדער האָפן אַריבער־צושלעפּן אים אויף „אונדזער" זייט, און פאַרהילכן די לופט מיט קעגנ־זייטיקע זידלערייען און קולות: עס האָט קיין זין ניט צו רופן איינער דעם אַנדערן „באַרבאַרן", „ווילדע מענטשנפרעסער", רחמנא לצלן, אָדער נאָך ערגער: „סאָציאַל־פאַשיסטן", ניט צו דער נאַכט גערעדט; האָט מען דעם באַרג־רוקן און דאָס שטרעבן צו אים אין זינען, מוז יעדער צד געדענקען, אַז עס וועט דאָך קומען די צייט, ווען אַלע וועלן אַרויף אויף דער איין ליניע, וואָס ליגט העכער פאַר די ליניעס אין די טאָלן, און אַז מען וועט דאָך דאַרפן גיין אויף איר ברידערלעך אין איינעם! אַנשטאָט צו פאַרביטערן איינער דעם אַנדערן דאָס לעבן, בעסער אין איינעם טראַכטן, ווי אַזוי פון ביידע זייטן צו געפינען דעם ריכטיקן צוטריט צו דער הויך.

און נאָך אַ פּונקט וויל איך דאָ באַרירן אין דעם אונדז אינטערעסירנ־דיקן ענין פון זוכן דעם באַרג־וועג, וואָס פאַראייניקט די קעגנזאַצן און שאַפט אָפּ די קאָנפליקטן. עס איז גאָר ניט אַזוי שווער אויף די פליגלען פון דער טעאָרעטישער פאַנטאַזיע, אַריבערצופליען איבער אַלע אָפּגרונטן און שפּיציקע פעלזן צו דעם הויכן באַרג־רוקן. מען קאָן אויך אויספּלפּולן אַ סינטעז פֿון קעגנזאַצן: מען קאָן צונויפֿפֿירן אַ „וואַנט מיט אַ וואַנט", צונויפֿבויגן, זאָגן מיר, אין דער פֿאַנטאַזיע די צפֿון־וואַנט מיט דער דרום־וואַנט ווי אַ שיפּועדיקן דאַך און זיך איינשמועסן, אַז מען גייט זיכער און פעסט אויף זיין פאַרבינדונגס־ברעט אין דער הויך. צו דעם באַרג־וועג קאָן מען ניט אַרויפפליען. דאָס איז אַ שטענדיקער שווערער גאַנג אַלץ פאָראויס און אַלץ אין דער הויך. און דאַרום קומט אויס צו גיין אָט דעם גאַנג אין אַ פינצטערער נאַכט מיט דער שטענדיקער זאָרג, ניט צו פאַר־לירן דעם רעאַלן באָדן אונטער די פיס. נויטיקט זיך דער גאַנג אין אַן אינעווייניקסטן ליכט, וואָס אים זאָל מען שטענדיק טראָגן מיט זיך און אין זיך אויף דעם גאַנג אַלץ פאָראויס און אַלץ אין דער הויך. וואָס זאָל אונדז געבן דעם אינעווייניקסטן ליכט? — אויך אין דעם ענטפער אויף אָט דער פראַגע גייט מען זיך פאַנאַנדער אין פאַרשיידענע ריכטונגען, וואָס באַקעמפן איינע די אַנדערע. „דער יושר דאַרף זיין אונדזער אינעווייניקסטע

ליכט!" — פאָדערט דער שטרענגער רעכטס־באַוואוסטזיין! „ניין!" — פראָטעסטירט דער עקסטרעמער אַלטרואיזם, „דער יושר איז צו שטרענג און איז אָפטמאָל באַרבאַריש. די מענטשנליבע דאַרף באַלייכטן אונדזער וועג!" „אַך, יושר און מענטשנליבע — אַלטע סענטימענטן! דונערט די וויסנשאָפט — „דאָס קאָלטע ליכט פון דעם האַרטן אמת, וואָס וויים ניט פון קיין מענטשלעכע געפילן, זאָל אייך פירן אין איין וועג". „און פון מיינטוועגן", מישט זיך אַריין די עסטעטיק, „מעגט איר אַלע דריי איינגע־מען די כּפּרה! שיינקייט! אָט דאָס איז דאָס העכסטע אין נאַטור און מענטש און אין איר ליכט דאַרפט איר וואַנדלען און נאָר צו איר ליכט דאַרפט איר דינען"! און גאָר פון אויבן קוקט אַראָפּ אויף די אַלע פיר קעמפּנדיקע ריכטונגען די דעליגיע און גיסט אויס איר צאָרן אויף אַלעמענס קעפּ. „וויי־געשרייען, איר, וואָס וואַנדלט אין דער פינצטערניש! אייך אַלעמען פעלט דאָך דער קוואַל פון אייביקן ליכט, דער הייליקער פייער פון דעם דעליגיעזן גלויבן!"

האָבן מיר דאָ פאָר אונדז, ווי איר זעט, אַ פאַנאַנדערריים אין איינצלנע גלידער די גאַנצע מענטשלעכע נשמה, וואָס בענקט פון תּמיד אַן נאָך אירע העכסטע אידעאַלן: נאָך גערעכטיקייט, מענטשנליבע, אמת, שיינקייט און אויך זיך אויסצולעבן אין די העכערע געפילן פון הייליקייט, אייביקייט און אומענדלעכקייט. דרינגט זיך דאָ אַרויף דער סינטעטישער גענדאַנק, אַז אין דעם שוועבן וועג אין דער וויט און אין דער הויך דאַרף דער מענטש אָנצינדן אַלע פייערן פון זיין נשמה, זען, אַז קיין איינע פון זיי זאָל ניט אויסגעלאָשן ווערן. און דאָס איז אפשר דער שווערסטער ענין אויף דעם שוועבן, שוועבן וועג.

נאָך איין קליינער שטריך און איך וועל פאַרטיק ווערן מיט יענעם אַלגעמיינעם, געוויס זייער אַרעמען אומריס פון דעם וועג אַרויף באַרג, וואָס מיר האָט זיך געוואָלט גראָד היינטיקן אָוונט דערמאָנען אייך אַן אים. וועג מען האָט אין דעם אָדער יענעם וויכטיקן פראָבלעם שוין געלאָזן הינטער זיך די וואַלקנס פון ספּיקות און קאָנפליקטן; וועג מען איז אַרויף אויף דעם באַרג־רוקן און מען באָדט זיך אין זיינע זון־שטראָלן — אָדער מען גלויבט, אַז מען איז אַרויף אויף אים — איז ניט געגוג צו בלייבן אין דער הויך און אַרונטערצושרייען פון דאַרטן אין די נידערונגען: „אָט איז ער, דער הויכער וועג. קומט אַלע אַהער!" מען מוז באַטראַכטן פאָר אַ חוב, זיך ווידער אַראָפּצולאָזן אין די טאָלן, אויף ביידע זייטן באַרג ווייזן, ווי אַזוי מען האָט געפונען דעם צוטריט צו דעם באַרג־רוקן, אויב מען האָט אים געפונען, און ווי מען זאָל שריט נאָך שריט אַרויפגיין צו אים.

אין מיין אייגענעם לעבן און שטרעבן האָט מיר, ווי מיר ווילט זיך גלויבן, אַפּגעגליקט, ניט איינמאָל אַרויפצוקלעטערן אויף דער פּאַראיניקע־דיקער ליניע, וואָס ליגט אין דער הויך און אין דער ווייט. איך האָב אָבער תמיד באַטראַכט פּאַר מיין חוב, קלאָר צו מאַכן אי פּאַר זיך, אי פּאַר אַלעמען יעדן שריט, וואָס האָט מיך געפירט אַהין. אָט דעם חוב האָב איך תמיד געשפּירט אין זיך געמיט אויסצופילן אים בשלימות. צי דאָס האָט מיר זיך איינגעגעבן, איז, נאַטירלעך, ניט פּאַר מיר צו באַשטימען.

1935.